

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
Z A G R E B
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
Z A G R A B I A

DOKTORSKI STUDIJ
POVIJEST

Marko Vladić

**PRAVAŠTVO U KARLOVCU OD 1878. DO PRVOG
SVJETSKOG RATA**

Doktorski rad

Zagreb, 2026.

2026.

DOKTORSKI RAD

MARKO VLADIĆ

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
ZAGREB
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGRABIA

DOKTORSKI STUDIJ
POVIJEST

Marko Vladić

PRAVAŠTVO U KARLOVCU OD 1878. DO PRVOG SVJETSKOG
RATA

Doktorski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Turkalj

Zagreb, 2026.

Doktorski studij:

Povijest

Marko Vladić

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
Z A G R E B
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
Z A G R A B I A

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom izjavljujem i vlastoručnim potpisom potvrđujem da je moj doktorski rad:

Pravaštvo u Karlovcu od 1878. do Prvog svjetskog rata/The Party of Rights in Karlovac from 1878 to the World War I.

izrađen pod mentorstvom/komentorstvom:

izv. prof. dr. sc. Jasne Turkalj

i obranjen:

(napisati datum, mjesto i vrijeme obrane doktorskog rada)

isključivo rezultat mog vlastitog i samostalnog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i objavljenoj literaturi, a dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da niti jedan dio doktorskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranog rada te niti jedan dio doktorskog rada ne narušava ičija autorska prava.

Izjavljujem da niti jedan dio doktorskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi u Republici Hrvatskoj i inozemstvu.

U Zagrebu, _____

_____
(vlastoručni potpis)

Doktorski studij:

Povijest

Marko Vladić

HRVATSKO
KATOLIČKO
SVEUČILIŠTE
ZAGREB
UNIVERSITAS
STUDIORUM
CATHOLICA
CROATICA
ZAGRABIA

IZJAVA O ISTOVJETNOSTI SADRŽAJA DOKTORSKOG RADA

kojom izjavljujem i vlastoručnim potpisom potvrđujem da je sadržaj mojeg doktorskog rada:

Pravaštvo u Karlovcu od 1878. do Prvog svjetskog rata/The Party of Rights in Karlovac from 1878 to the World War I.

izrađen pod mentorstvom/komentorstvom:

izv. prof. dr. sc. Jasne Turkalj

i obranjen:

(napisati datum i mjesto obrane doktorskog rada)

koji dostavljam u elektroničkoj verziji u PDF inačici na CD-u/DVD-u, istovjetan tiskanoj verziji mog doktorskog rada (koji dostavljam u dva (2) tiskana primjerka, tvrdi uvez).

U Zagrebu, _____

_____
(vlastoručni potpis)

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Naslov doktorskog rada	Pravaštvo u Karlovcu od 1878. do Prvog svjetskog rata
Autor	Marko Vladić, magistar edukacije povijesti i geografije
Mentor	izv. prof. dr. sc. Jasna Turkalj
Ključne riječi	pravaši, 1878.-1914., Stranka prava, Ivan Banjavčić, Karlovac, Edmund Lukinić
Povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada	1. izv. prof. dr. sc. Kristina Puljizević, predsjednik 2. izv. prof. dr. sc. Mario Kevo, član 3. dr.sc. Branko Ostajmer, član
Povjerenstvo za obranu doktorskog rada	
Ustanova koja je dodijelila akademski stupanj doktora znanosti	HRVATSKO KATOLIČKO SVEUČILIŠTE
Doktorski studij	Povijest
Mjesto	Zagreb
Država obrane	Republika Hrvatska
Znanstveno područje	Humanističke znanosti
Znanstveno polje	Povijest
Znanstvena grana (<i>ako ima</i>)	Hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest
Vrsta studija	Sveučilišni
Razina studija	Poslijediplomski
Akademski stupanj	Doktor znanosti
Kratica akademskog stupnja	dr. sc.
Vrsta rada	Doktorski rad
Jezik pisanja doktorskog rada	hrvatski
Jezik na kojem je doktorski rad obranjen	
Datum obrane doktorskog rada	

BASIC DOKUMENTATION CARD

Thesis Title	The Party of Rights in Karlovac from 1878 to the World War I.
Author	Marko Vladić, Master in History and Geography Education
Mentor	Associate Professor Jasna Turkalj, PhD
Key words	rightist, 1878-1914, the Party of Rights, Ivan Banjavčić, Karlovac, Edmund Lukinić
Thesis Evaluation Committee	1. Associate Professor Kristina Puljizević, PhD, president 2. Associate Professor Mario Kevo, PhD, member 3. Branko Ostajmer, PhD, member
Thesis Defense Committee	
The Institution Awarding the Academic Degree	CATHOLIC UNIVERSITY OF CROATIA
Doctoral Study	History
Location	Zagreb
Country of Defense	Republic of Croatia
Scientific Area	Humanities
Scientific Field	History
Scientific Branch (<i>if any</i>)	Modern and Contemporary Croatian and World History
Type of Study	University
Level of Study	Postgraduate
Academic Degree	PhD
Abbreviated Academic Degree Title	PhD
Type of Thesis	Postgraduate Thesis
Language of Thesis (written)	Croatian
Language of Thesis (defenced)	
Date of Thesis Defense	

SAŽETAK

Karlovac je u periodu od 1878. do Prvog svjetskog rata postao jedan od najsnažnijih oporbenih središta na području Banske Hrvatske sa Strankom prava (odnosno „domovinaškom“ strankom nakon raskola među pravašima 1895.) kao predvodnicom takvog djelovanja. Karlovački pravaši aktivnije sudjeluju na izborima za gradsko zastupstvo i Sabor sredinom 1870-ih godina. Tijekom 1880-ih godina visoko pozicionirani činovnici vladajuće Narodne stranke ističu da u karlovačkom zastupstvu pravaši imaju presudan utjecaj na donošenje odluka iako još uvijek nemaju gradskog načelnika iz vlastitih redova. Od 1887. u saborskom izbornom kotaru s biralištem u Karlovcu mandat osvaja najistaknutiji karlovački pravaš Ivan Banjavčić kao jedan od malobrojnih oporbenih političara tijekom vladavine bana Khuen-Héderváry. Uz Banjavčića u prvom periodu do početka 20. stoljeća najistaknutiju ulogu imaju Alojzije Hegedić i Gustav Kornitzer kao njegovi bliski suradnici te Josip Vrbanić koji je bio prvi pravaški gradski načelnik u Karlovcu. Gradski načelnici bili su pravaši do 1910. s rijetkim iznimkama kada gradom upravlja činovnik postavljen od Vlade zbog sukoba koji je nastao među karlovačkim pravašima. Na razini banske Hrvatske od 1905. slijede smjer stranke te prihvaćaju Riječku rezoluciju koja je označila i početak suradnje sa srpskim oporbenim strankama. U tom periodu sve snažniji utjecaj preuzimaju mlađi liberalniji pravaši u gradu poput Edmunda Lukinića koji od 1906. postaje saborski zastupnik biran u Karlovcu te Božo Vinković koji je saborske mandate osvajao u Vojniću i Požegi. Do sukoba između mlađe i starije skupine pravaša u gradu dolazi 1908. godine nakon kojeg mlađi ostaju u stranci, a dvije godine kasnije spajanjem s Hrvatskom pučkom naprednom strankom, s kojom su i do tada bili u koaliciji, stvaraju Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku. Preostale pravaške skupine više nisu imali dovoljno potporu među izbornicima za značajnije rezultate na izborima koji su uslijedili. Ivan Banjavčić je osvojio dvaput saborski mandat 1910. i 1911. u izbornom kotaru s biralištem u Jaski, ali njegovom smrću 1913. godine i simbolično je nestao politički pokret/stranka koja je tijekom proteklih desetljeća ostavila najdublji trag na gradsku politiku.

Ključne riječi: pravaši, 1878.-1914., Stranka prava, Ivan Banjavčić, Karlovac, Edmund Lukinić.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Stanje istraživanja i izvori.....	1
1.2. Cilj istraživanja i metodologija	5
1.3. Formiranje pravaškog nauka i politički odnosi u Hrvatskoj tijekom 1860-ih i 1870-ih godina.....	6
1.4. Povijest Karlovca do 1878. godine.....	19
2. Pravaštvo u Karlovcu 1878. do 1914. – lokalne političke prilike	23
2.1. Banska Hrvatska u razdoblju od 1878. do 1914. godine	23
2.2. Položaj gradova i županija u banskoj Hrvatskoj od 1848. do 1914. godine	31
2.3. Gospodarstvo i socioekonomska struktura stanovništva Karlovca od 1878. do 1914... 37	
2.4. Pravaši u Karlovcu do 1884. godine.....	48
2.4.1. Prvi znakovi rasta pravaštva	48
2.4.2. Pravaši u Karlovcu od 1879. do 1884.	55
2.5. Karlovac od 1884. do 1895. godine – rast pravaške ideje u gradu.....	69
2.5.1. Od Štancera do Jordana – afera sa slikama i vladin povjerenik u Karlovcu.....	69
2.5.2. Karlovačka obrtno-gospodarska izložba 1884. godine	77
2.5.3. Pravaši u vrijeme gradonačelnika Jordana	80
2.5.4. Povratak Štancera na čelo Karlovca – pravaši uz novog načelnika te ulazak Hegedića u politiku	89
2.5.5. Sukobi unutar gradskog zastupstva 1891. i 1892.	98
2.5.6. Saborski izbori 1892. i sukobi gradskih zastupnika s velikim županom Kovačevićem 1892. i 1893.....	108
2.5.7. Proslava 70. rođendana Ante Starčevića u Karlovcu i sjedinjenja opozicije	119
2.6. Karlovac od 1895. do 1903. godine – pravaško preuzimanje Karlovca.....	124
2.6.1. Prvi pravaški gradonačelnik Karlovca i utjecaj raskola u Stranci prava na karlovačke pravaše	124
2.6.2. Pravaško radništvo u Karlovcu na prijelazu stoljeća	137
2.6.3. Saborski izbori 1897. te gradski izbori 1897. i 1898.....	142
2.6.4. Gradski izbori 1900. i 1901. godine	149
2.6.5. Saborski izbori 1901. i odlazak velikog župana Kovačevića	155
2.7. Karlovac 1903-1908. – pravaši na čelu velikog Karlovca	163
2.7.1. Banjavčić kao prvi načelnik velikog Karlovca.....	163
2.7.2. „Novi kurs“ i Hrvatsko-srpska koalicija – stavovi karlovačkih pravaša o promjeni smjera stranke	174
2.7.3. Gradski izbori 1906.....	184

2.7.4. Saborski izbori 1906.....	189
2.7.5. Osnivanje kluba Starčevićeve hrvatske stranke prava u Karlovcu te odlazak Banjavčičevih bliskih suradnika iz zastupstva.....	193
2.7.6. Gradski izbori 1907. – borba između pravaških struja.....	198
2.7.7. Afera Banjavčić	201
2.8. Karlovac 1908-1914.....	214
2.8.1. Izbori za gradsko zastupstvo 1908. godine.....	214
2.8.2. Nestanak Hrvatske stranke prava u Karlovcu	222
2.8.3. Pravaštvo u Karlovcu pred Prvi svjetski rat.....	239
3. Komparacija razvoja pravaštva – primjer Senja, Karlovca i Gospića.....	243
Zaključak.....	248
Summary.....	254
Prilozi	265
Zakletve	265
Karlovački listovi – vlasnici, urednici i tiskari	266
Bibliografija	268

1. Uvod

1.1. Stanje istraživanja i izvori

Unatoč postojanju radova koji istražuju povijest pravaštva i povijest Karlovca u razdoblju od 1878. godine do početka Prvog svjetskog rata ne postoji nijedan rad koji bi objedinio te dvije teme. Najznačajnije djelo o Karlovcu u tom razdoblju knjiga je Marije Vrbećić i Agneze Szabo iz 1989. godine. Autorice u njoj donose studiju o povijesti Karlovca od 1880. do 1914. godine. Iako su imali značajnu ulogu autorice vrlo malo pažnje posvećuju utjecaju pravaša na gradsku politiku. Jedan od razloga je što se „kandidati za gradsko zastupstvo često deklariraju kao Neodvisno građanstvo“ te se „nigdje ne ističe njihovo političko uvjerenje.“¹ Autorice su pisale i o pravaškim gradonačelnicima, ali u kraćim crtama. Njihova je intencija bila napisati analizu povijesti grada u navedenom razdoblju na raznim područjima – gospodarstvo, politika, prosvjeta i kultura, karlovačka društva i društveni život. Kroz tekst se spominju mnogi drugi karlovački pravaši bez značajne analize njihovog doprinosa političkom životu grada.² U knjizi Vrbećić i Szabo obrađeno je i pitanje karlovačkog radništva, ali isključivo onog povezanog sa socijaldemokratskim idejama, premda je karlovačko radništvo pristajalo i uz pravaški nauk što u osnovnim crtama pokazuju članci Vlade Oštrića iz 1974. godine i Ivana Kovačevića iz 1976.³

Jasna Turkalj u člancima iz 2004. i 2007., a napose u knjizi iz 2009. baveći se analizom pravaškog pokreta na razini banske Hrvatske⁴ nije dublje ulazila u istraživanje djelovanja pristaša Stranke prava u Karlovcu osim u kontekstu saborskih izbora od 1875. do 1887.⁵ O povijesti pravaštva Mirjana Gross piše u djelu iz 1973., a istražujući pravašku ideologiju u knjizi *Izvorno pravaštvo* tek se manjim dijelom dotiče pravaštva u Karlovcu spominjući imena Ivana Banjavčića i Ante Kovačića.⁶ Stjepan Matković u svojoj knjizi obrađuje Čistu stranku prava („frankovci“) od 1895. do 1903. godine. Karlovački pravaši uglavnom su pristali uz maticu Stranke prava („domovinaši“) pa ih autor rijetko navodi. Ivana Banjavčića ističe kao jednog od najistaknutijih predstavnika „domovinaša“ koji je bio u dobrim odnosima s Josipom Frankom prije raskola. Od karlovačkih „frankovaca“ navodi jedino ime Bartola Polića, a

---

¹ Vrbećić i Szabo 1989, 65.

² Vrbećić i Szabo 1989.

³ Oštrić 1974; Kovačević 1976; Vrbećić i Szabo 1989.

⁴ Termin banska Hrvatska koristit će se u daljnjem tekstu umjesto administrativnog pojma Trojedna Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija.

⁵ Turkalj 2004; Turkalj 2007a; Turkalj 2009.

⁶ Gross 1973; Gross 2000.

opisuje ga kao vlasnika tvornice sirovih štapova iz Karlovca.⁷ Mira Kolar-Dimitrijević u svom članku iz 2007. također spominje Banjavčića od vremena kada je bio jedan od predstavnika mlade struje pravaša formirane pod utjecajem Starčevića početkom 1870-ih pa do vremena kada je pristao uz Starčevićevu stranku prava tijekom izbora 1910. godine.⁸

U dosadašnjoj literaturi malo mjesta je posvećeno djelovanju karlovačkih pravaša u Saboru i njihovoj ulozi u kreiranju politike iznad lokalne razine, a posebno u pravaškim strankama na nacionalnoj razini. Stjepan Matković u članku iz 1997. godine navodi imena izabраниh zastupnika na izborima 1897. godine. Mira Kolar-Dimitrijević u znanstvenom radu o banu Pavlu Rauchu iz 1999. godine ističe jedan prigovor Bože Vinkovića kao člana hrvatske delegacije u Budimpešti 1908. godine, navodni odlazak Vinkovića i Edmunda Lukinića iz Hrvatske stranke prava⁹ u travnju 1908. te dolazak bana Pavla Raucha u Karlovac u srpnju 1908. godine.¹⁰ S. Matković u članku iz 2016. godine analizira stanje s bivšom Hrvatskom strankom prava koju više ne smatra pravaškom jer se odrekla pravaškog imena.¹¹ Posebno je to važno u kontekstu analize stanja nakon 1910. godine jer će neki od članova bivše Hrvatske stranke prava postati gradonačelnici grada Karlovca.

Pojedini autori analizirali su kulturno i socijalno stanje u Karlovcu na koje su utjecali karlovački pravaši. Dubravka Čanić u članku iz 2018. godine analizira karlovačke novine *Svjetlo* čiji je dugogodišnji urednik bio poznati karlovački starčevićanac Dušan Lopašić. Godinu dana ranije objavljen je članak Sande Kočevar, a 2023. i knjiga o karlovačkom fotografu Hinku Krapeku koji je ostao poznat i kao fotograf svih pravaških zastupnika u saborskom sazivu od 1884. do 1887. godine. Ante Kovačić i njegova djela tema je koju u kraćim crtama spominje Kristina Milković, a ponešto opširnije Dejan Durić u članku iz 2009. godine. Nedostaje istraživanje o Kovačićevoj vezi s pravašima u Karlovcu te općenito znanstveno utemeljenih radova na temu njegovog političkog djelovanja.¹² Radovan Radovinović je u svom članku u *Svjetlu* iz 2000. godine pisao o bivšem uredniku istog časopisa u njegovim počecima od 1884. godine – Dušanu Lopašiću.¹³

---

⁷ Matković 2001, 198. i 302.

⁸ Kolar-Dimitrijević 2007, 108. i 121. Starčevićeva stranka prava („milinovci“) nastala je 1909., godinu dana nakon što se dio političara predvođenih Milom Starčevićem odvojilo od Starčevićeve hrvatske stranke prava („frankovci“).

⁹ Stranka nastala fuzijom Stranke prava („domovinaša“) i Neodvisne narodne stranke 1903. godine.

¹⁰ Vinković i Lukinić još su tijekom 1910. godine bili dio Hrvatske stranke prava zbog čega će ih prozivati iz suprotnih pravaških skupina smatrajući da oni nisu pravi pravaši.

¹¹ Matković 1997; Kolar-Dimitrijević 1999, 245., 256-257.; Matković 2016.

¹² Durić 2009; Milković 2016; Kočevar 2017; Čanić 2018; Kočevar 2023.

¹³ Radovinović 2000.

Mislav Gabelica u svojoj doktorskoj disertaciji, u kojoj je istražio pravaštvo u banskoj Hrvatskoj pred Prvi svjetski rat, navodi pojedine karlovačke pravaše. Gustava Modrušana i Edmunda Lukinića spominje kao članove Hrvatske ujedinjene samostalne stranke¹⁴ dok svećenike Julija Nemeca i Vjekoslava Hegedića navodi kao članove Starčevićeve stranke prava¹⁵ u periodu pred Prvi svjetski rat.¹⁶

O djelovanju karlovačkih pravaša na razini banske Hrvatske i u Saboru pisali su još neki autori. Mario Strecha spominje Ivana Banjavčića kao osobu koja je predsjedala sastankom stranke 1905. na kojem je Hrvatska stranka prava odlučila da ostaje pri odredbama programa iz 1894. godine, a što je podržala skupina oko lista *Hrvatstvo*.¹⁷ Rene Lovrenčić navodi stavove karlovačkih pravaša Banjavčića i Hegedića o raznim pitanjima posebice o postojanju srpskog naroda u Hrvatskoj, a spominje se i ime Bože Vinkovića. Istaknuti su kao pripadnici Hrvatske stranke prava te da su više ili manje svojim djelovanjem utjecali na smjer politike stranke i Hrvatsko-srpske koalicije u periodu nakon 1905. godine.¹⁸

U zborniku radova o Karlovcu do 1979. također se spominju karlovački pravaši, ali postoje faktografske greške na koje je potrebno ukazati. Tako je u jednom dijelu napisano da je dubovački župnik Vjekoslav Hegedić poznati karlovački „madžaron“.¹⁹ Za ljekarnika i gradonačelnika Josipa Vrbanića autor iznosi podatak da je bio gradonačelnik od 1900. do 1908. te da je vodio ljekarnu do 1910. godine.²⁰ Vrbanić je gradonačelnik bio od 1896. do 1903. i već je 1906. godine umro dok je Hegedić bio gradski i saborski zastupnik kao predstavnik pravaša.²¹

Arhivsko gradivo za istraživanje povijesti karlovačkog pravaštva je u određenom dijelu manjkavo. Općenito je problem za istraživanje stranačke političke povijesti 19. stoljeća nepostojanje objedinjenih stranačkih arhivskih izvora. U Hrvatskom državnom arhivu (HDA) u Zagrebu čuvaju se pojedini dopisi velikom županu Stjepanu Kovačeviću, banovima ili odjelnim predstojnicima vlade unutar fondova Predsjedništva Zemaljske vlade, Unutarnjega

---

¹⁴ Hrvatska ujedinjena samostalna stranka nastala je 1910. godine spajanjem Hrvatske stranke prava i Hrvatske pučke napredne stranke.

¹⁵ „Milinovci“ i „frankovci“ su 1911. godine ponovno formirali zajedničku Stranku prava, ali 1913. dolazi do novog raskola.

¹⁶ Gabelica 2012a, 190., 192., 202. i 212.

¹⁷ Strecha 2011, 124.

¹⁸ Lovrenčić 1972, 30., 68-72., 94., 179. i 257.

¹⁹ Zatezalo ur. 1979, 494. Tvrdnja se nalazi u dijelu teksta „O karlovačkim bolnicama i doktorima“ autora Borisa Morsana.

²⁰ Zatezalo ur. 1979, 504. Unutar teksta „Razvoj ljekarništva u Karlovcu“ autora Hrvoja Tartalje.

²¹ Domaće viesti - Josip Vrbanić, *Glasonoša*, 13.5.1906./19.; Vladić 2022, 95. i 97.

odjela Zemaljske vlade te Zagrebačke županije.²² Podatci o budućim karlovačkim pravašima dok su bili studenti nalaze se i u fondovima Kraljevske pravoslavne akademije i Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.²³ Osnovni biografski podatci o svećenicima bliskima pravaštvu koji su djelovali na prostoru Karlovca i okolice mogu se pronaći u Maticama umrlih svećenika Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu.²⁴ U Državnom arhivu u Karlovcu unutar fonda Poglavarstva slobodnog kraljevskog grada Karlovca postoje također fragmentirani spisi koji su se uspjeli sačuvati nakon požara u gradu početkom 20. stoljeća, a koji obuhvaćaju pojedine važnije odluke pravaških gradonačelnika i zapisnike sjednica gradskog zastupstva.²⁵ U Državnom arhivu u Karlovcu čuva se i statut grada iz 1904. godine koji nije dostupan u tiskanom obliku za razliku od statuta iz 1896. godine koji se može pronaći i u Gradskoj knjižnici „Ivan Goran Kovačić“. Statut grada Karlovca iz 1883. godine nalazi se u online zbirci Gradskog muzeja Karlovac.²⁶

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu čuva brojne izvore važne za ovaj rad. Prije svega, tu su transkribirani i tiskani stenografski zapisnici Sabora, ali i brojne novine tog vremena poput *Slobode/Hrvatske*, *Hrvatskog prava*, *Hrvatske domovine*, *Hrvatske*, *Jutarnjeg lista*, *Narodnih novina*, *Primorca*, *Pokreta*, *Glasa naroda*, *Hrvatske slobode*, *Hrvatstva*, *Novog lista i Ustavnosti*. U karlovačkoj Gradskoj knjižnici „Ivan Goran Kovačić“ čuva se digitalizirana građa karlovačkih novina iz tog razdoblja poput *Svjetla/Sloge*, *Glasonoš*, *Karlovačkog glasnika*, *Narodnog glasa i Karlovca*, ali i brošura Ivana N. Modrušana o uvođenju električne gradske rasvjete u Karlovac. Od ostalih novina korištene su još varaždinske *Naše pravice* čiji se digitalizirani oblik može pronaći na specijaliziranim mrežnim stranicama Fakulteta organizacije i informatike u Varaždinu.

---

²² Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 78 – Predsjedništvo Zemaljske vlade (dalje: PrZV); Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 79 - Unutarnji odjel Zemaljske vlade (dalje: UOZV); Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) - fond 103 - Zagrebačka županija (dalje: ZŽ).

²³ Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 500 - Kraljevska pravoslavna akademija (dalje: Prav. akad.); Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 501 – Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu (dalje: PF).

²⁴ Hrvatska (dalje: HR) - Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje: NAZ) - Matica umrlih svećenika Zagrebačke (nad)biskupije.

²⁵ Hrvatska (dalje:HR) – Državni arhiv u Karlovcu, Karlovac (dalje: DAKA) – fond 002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca.

²⁶ Hrvatska (dalje:HR) – Državni arhiv u Karlovcu, Karlovac (dalje: DAKA) Štatut 1896.; HR-DAKA Štatut 1904.; Gradski muzej Karlovac, online zbirka. <http://online-zbirke.gmk.hr>.

1.2. Cilj istraživanja i metodologija

Cilj rada bio je istražiti i predstaviti značaj i ulogu pravaštva, odnosno pravaša u gradu Karlovcu od povratka Stranke prava na političku scenu banske Hrvatske 1878. do Prvog svjetskog rata. S obzirom na bujanje stranačkog života u banskoj Hrvatskoj tog doba bilo je potrebno istražiti kako se pravaštvo razvijalo u gradu, koji su bili najvažniji predstavnici, kome su se priklonili nakon raskola u Stranci prava 1895. godine, koja je bila njihova uloga u širenju grada Karlovca te koje političke pozicije zauzimaju početkom 20. stoljeća. Kako je s vremenom rastao utjecaj pravaša tako su dolaskom na sve važnije političke pozicije u gradu utjecali na druge aspekte poput gospodarstva, kulture i urbanog razvoja.

Za ostvarenje cilja u radu su se koristile adekvatne znanstvene metode, uz opće i metode specifične za povijest i njoj bliske znanosti. Osnovne opće metode su induktivna i deduktivna metoda. Analizirani su opći politički i društveni odnosi na razini banske Hrvatske i pravaškog pokreta koji su se odražavali na političke i društvene odnose na lokalnoj karlovačkoj razini. Pomoću induktivne metode proučavan je utjecaj karlovačkih pravaša na širi pravaški pokret i bansku Hrvatsku.

Metoda analize korištena je za razumijevanje složenosti lokalne politike i odnosa unutar pravaškog političkog pokreta. Karlovački pravaši kroz promatrano razdoblje nisu konstantno činili ideološku i interesnu cjelinu. Nije bilo većih sukoba krajem 19. stoljeća te je većina značajnijih lokalnih pravaša nastavila djelovati unutar matice Stranke prava nakon raskola 1895. Početkom 20. stoljeća, a posebno od 1908. dolazi do brojnih većih sukoba među pravašima na lokalnoj i nacionalnoj razini te se za razumijevanje tih odnosa koristila navedena metoda. S druge strane, metoda sinteze poslužila je da se od ideološki i interesno različitih grupa među karlovačkim pravašima stvori što cjelovitija slika o pravaštvu u Karlovcu do Prvog svjetskog rata.

Metoda klasifikacije poslužila je za logičku podjelu rada. Rad je podijeljen na manje cjeline po temama te su se one unutar svake cjeline analizirale problemskim pristupom i kronološkim slijedom. Metoda deskripcije poslužila je za jednostavno opisivanje primarnih izvora, a metoda komparacije za usporedbu djelovanja pravaša u Karlovcu s djelovanjem u nekim drugim gradovima banske Hrvatske (npr. Senj i Gospić). Također je korištena za provjeravanja podataka u više različitih izvora.

Povijesna znanstvena metoda koja je korištena sastoji se od četiri dijela. Prvi dio heuristika je početna faza u kojoj su skupljani podaci u primarnim (arhivsko gradivo i različita

tiskana i objavljena građa) i sekundarnim (relevantna literatura) izvorima. Zatim je slijedila kritička analiza izvora i podataka koji su skupljeni. U ovom radu posebno je naglasak stavljen na analizu novina i provjeravanje točnosti podataka koje one donose jer su novine u istraživanju djelovanja političkih stranaka prvorazredan izvor, no s druge strane zbog svoje političko-propagandne uloge mogu sadržavati informacije upitne vjerodostojnosti koje je nužno provjeravati u drugim izvorima. Treća faza je znanstveno objašnjenje povijesne pojave ili odnosa pomoću znanstvenih metoda koja će poslužiti za izradu pisanog rada. Zadnja faza bit će prezentacija rada.

Za rad je bilo važno korištenje interdisciplinarnog pristupa. Kronologija je spomenuta unutar metode klasifikacije. Povijesna demografija sa statističkim podacima broja stanovnika koristila se za analizu lokalnog stanovništva kroz promjenu broja stanovnika i socijalno-ekonomske strukture tijekom pravaške političke dominacije u Karlovcu u svrhu analize utjecaja tih promjena na političku snagu pravaštva.

1.3. Formiranje pravaškog nauka i politički odnosi u Hrvatskoj tijekom 1860-ih i 1870-ih godina

Pravaški nauk, kojem se u središtu nalazi zahtjev za stvaranjem samostalne hrvatske države, Ante Starčević i Eugen Kvaternik usporedno su izgrađivali tijekom 1850-ih i 1860-ih godina.²⁷ Unatoč često prisutnoj predodžbi o Starčeviću kao isključivom tvorcu pravaške ideologije i Kvaternikov doprinos pravaškom učenju jednako je značajan i originalan.²⁸ Ravnopravno i usporedno izgrađivanje pravaškog nauka nije značilo da su dvojica pravaških ideologa dijelili istovjetne stavove po svim pitanjima, ali uvijek im je zajednička bila ideja samostalne i cjelovite hrvatske države na temelju prije svega hrvatskog državnog prava, ali i prirodnog prava. Taj se cilj željelo postići razvijanjem nacionalne svijesti te jačanjem uvjerenja hrvatskog naroda u vlastitu sposobnost da samostalno donosi odluke bez utjecaja i pritisaka vanjskih čimbenika koji bi mogli ugroziti njegovu opstojnost.²⁹

U stvaranju vlastite vizije nacionalnog ujedinjenja i oslobođenja hrvatskog naroda obojica pravaških prvaka nadahnuta su ideologijama nacionalnih pokreta nakon Francuske revolucije i uoči revolucionarnih zbivanja 1848., dok s druge strane njihov nauk ima podlogu u državnoj predaji hrvatskog plemstva. Među pojavama koje su u značajnoj mjeri oblikovale

---

²⁷ Turkalj 2009, 9. Opširnije o oblikovanju pravaške ideologije do 1861. godine vidi u: Turkalj 2013, 19-66.

²⁸ Gross 2000, 64. O Starčevićevim stavovima o uređenju buduće samostalne Hrvatske države vidi i u: Šišak 2017, 39-50.

²⁹ Turkalj 2009, 9-11.

njihov ideološki okvir svakako treba istaknuti razočaranost ilirizmom i političkom koncepcijama 1848. godine te politikom iz austrijskog središta obilježenom centralizmom, apsolutizmom i germanizacijom.³⁰ Jedan od bitnih elemenata Starčevićeva ideološkog sustava nastao je već početkom 1850-ih potaknut teorijom Vuka Karadžića kojom je srpstvo izjednačio sa štokavskim narječjem, Hrvate kajkavce je pribrojio Slovencima dok je samo čakavce smatrao ostatcima nekadašnjih Hrvata. Braneci postojanje hrvatstva od Karadžića i sljedbenika slavistike Starčević je odgovorio negacijom srpskog naroda i jezika. Među ostalim, u brojnim raspravama isticao je da su Hrvati na višem stupnju razvoja od Srba koji su „prosjački puk“. Kao etimologiju srpskog imena istaknuo je imenicu „servus“ koja je za njega predstavljala dokaz sužanjskog karaktera Srba. Osim toga, kao suprotnost Karadžiću, ali i slovačkom filologu Pavlu Jozefu Šafáriku, ističe da su s iznimkom Bugara svi ostali Južni Slaveni zapravo Hrvati. To ne znači da je Starčević Hrvate smatrao Slavenima niti se zalagao za južnoslavenske koncepcije nego je smatrao da svi narodi koji pripadaju u navedenu skupinu moraju prihvatiti svoju etničku pripadnost Hrvatima. Njegova protujugoslavenska stajališta posebno će do izražaja dolaziti tijekom 1860-ih godina kada jača Narodna stranka predvođena Franjom Račkim i biskupom Josipom Jurajem Strossmayerom.³¹

Dok je Starčević u Hrvatskoj aktivno djelovao na polju publicistike, Kvaternik je svoje političke ideje tijekom 1850-ih ponajviše formirao u emigraciji. Dvojica utemeljitelja pravaštva razlikovali su se u pragmatičnosti svoje politike jer je Kvaternik shvaćajući politiku kao umijeće mogućeg, za razliku od prvenstveno ideologa Starčevića, bio sklon promjenama saveznika u traženju puta za ostvarenje svoje političke ideje. Revoltiran austrijskom apsolutističkom i germanizatorskom politikom tijekom Krimskog rata otvoreno je podržao Rusiju.³² Kvaterniku je prvo oduzeta advokatura jer nije položio ispit pred državnim komisijom, da bi 1858. godine iselio u Rusiju, a u jesen iste godine primio i rusko državljanstvo. Gajio je nadu da bi Rusija mogla podržati hrvatske ideje o samostalnosti zbog sukoba s Habsburškom Monarhijom i panslavizma. Realnost je bila drugačija te se Kvaternik vrlo brzo

---

³⁰ Turkalj 2013, 19-20.; Gross 2000, 15., 29. i 64.

³¹ Turkalj 2013, 20-21.; Gross 2000, 55-58. Pavel Jozef Šafárik bio je slovački filolog i polihistor rođen 1795. godine. Na njegov stav o južnoslavenskim narodima vjerojatno je utjecao boravak od 1819. do 1833. godine u Novom Sadu gdje je radio kao profesor i ravnatelj. Tijekom tog perioda, 1826. godine, objavio je djelo *Povijest slavenskoga jezika i književnosti prema svojim narječjima* u kojem navodi da su Hrvati isključivo kajkavci te su ustvari „katolički Slavosrbi“ dok su svi štokavci Srbi. Za iste teze se zalagao i u kasnijim djelima („Šafárik, Pavel Jozef“, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59283>, pristup 29. studeni 2021.). Opširnije o stavovima Ante Starčevića o jugoslavenskom pitanju vidi u: Markus 2012, 101-112. Opširnije o stavovima Eugena Kvaternika o jugoslavenskom pitanju vidi u: Markus 2012, 113-127. O istoj temi vidi u: Bogdanov 1951, 10-46.

³² Markus 1997, 161.; Turkalj 2013, 23.

razočarao shvativši da Rusi prije svega preferiraju Srbiju s kojom ju veže pravoslavlje dok su za hrvatsko pitanje bili uglavnom nezainteresirani.³³ Iako Kvaternik nije u potpunosti odustao od ideje suradnje s Rusima iduće 1859. godine odlazi u Pariz s nadom da će Francuska biti velesila koja će pomoći Hrvatima. Nadao se da će Francuzi naći interes u ostvarivanju svojih geopolitičkih ciljeva protiv suparnika Austrijanaca s kojima su u to vrijeme ratovali na sjeveru Italije. Zbog toga iste godine objavljuje knjižicu *La Croatie et la Confédération italienne* na francuskom jeziku koja se smatra prvom cjelovitom formulacijom pravaške ideologije. Namjena knjige, koja je imala očito protuaustrijsko usmjerenje, bila je upoznavanje Francuza s hrvatskim pitanjem te mijenjanje negativne slike o Hrvatima u međunarodnoj javnosti koju su u dobroj mjeri stvorili mađarski emigranti prikazujući Hrvate kao sluge Habsburgovaca. Brošura u konačnici nije ostavila dublji trag u zapadnoeuropskoj javnosti.³⁴

Napoleon III. je, nakon sklapanja mira s Habsburgovcima kojim su završeni sukobi na sjeveru Italije, morao suzdržano djelovati prema austrijskoj političkoj emigraciji. Vodeći pragmatičnu politiku Kvaternik se 1860. godine ponovno odlučuje za promjenu saveznika koji će pomoći Hrvatima u ostvarivanju političkih ciljeva prema njegovoj viziji. Ovog puta odlučio se obratiti Austrijancima navodeći po prvi puta svoju tezu da je Kraljevina Hrvatska zbog svog geografskog položaja temelj za opstanak Monarhije. Kvaternik je od vladajuće dinastije tražio uspostavljanje Hrvatskog Kraljevstva s obnovljenim narodnim saborom i ustavom na osnovama ugovora iz 1527. godine. Takvo Hrvatsko Kraljevstvo, koje bi teritorijalno uz hrvatske zemlje obuhvaćalo i prostor slovenskih zemalja, bilo bi garancija učvršćivanja Habsburške Monarhije. U suprotnom bi, prijeto Kvaternik, Hrvati bili prisiljeni na suradnju s Rusima.³⁵

U kraćem periodu okrećući se Francuzima kao partnerima za ostvarivanje svojih ciljeva, Kvaternik se približio Starčevićevim nazorima, ali zaokretom prema Austriji njihovi su se pogledi na način ostvarivanja hrvatske samostalnosti ponovno udaljili. Starčević je gajio izrazito protuhabsburške stavove zbog čega je prvi put 1860. godine počeo isticati važnost Hrvata protivnika dinastije poput ubijenih Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana navodeći da je riječ o ubojstvu počinjenom radi prisvajanja njihovih imanja.³⁶

---

³³ Gross 1985, 108.; Gross 2000, 64-65.

³⁴ Markus 1997, 160-161. O istom pišu: Gross 2000, 66-68.; Markus 2012, 117.; Turkalj 2013, 24-29.

³⁵ Kvaternik 1971, 115-117.; Markus 1997, 162.; Turkalj 2013, 29-30.

³⁶ Gross 2000, 97-98.

Na prostoru Habsburške Monarhije već tijekom 1860. godine dolazi do popuštanja centralističkog režima što će potvrditi sazivanje proširenog Carevinskog vijeća te *Listopadska diploma* objavljena 20. listopada 1860. godine. Riječ je o dokumentu koji je predstavljao kombinaciju ustavnosti i apsolutizma, federalističkih i centralističkih elemenata s osnovnom zadaćom da pomiri vladara s mađarskim narodom.³⁷ Nekoliko mjeseci kasnije, 26. veljače 1861., objavljen je *Veljački patent* kao još jedan oktroirani pseudoustav koji, iako vraća neki oblik ustavnosti, u stvarnosti predstavlja nastavak centralističke politike dinastije koja se formalno trebala provoditi preko Carevinskog vijeća kao zajedničkog parlamenta za cijelu Monarhiju.³⁸ S obnovom županija u siječnju 1861. Starčević je imenovan velikim bilježnikom Riječke županije koja je kao i ostale županije u obliku predstavki uoči zasjedanja Hrvatskog sabora izložila svoja gledišta o političkom položaju Hrvatske u Monarhiji.³⁹ Predstavke u ime Riječke županije sastavio je Starčević objedinjujući u njima sve do tada formulirane ideje pravaškog nauka s njegovim glavnim obilježjem, a to je težnja za samostalnom hrvatskom državom odnosno veleizdajom prema Monarhiji.⁴⁰ Prve dvije objavljene su tek nekoliko dana prije *Veljačkog patenta*, a sve ostale nakon njegove objave. Starčević u drugoj predstavi otvoreno kritizira Franju Josipa I. zbog nepoštivanja hrvatskih prava zadnjih desetak godina. Prijeti da bi bilo kakva povreda hrvatske samostalnosti značila raskid ugovornih odnosa između dvije strane. Smatrao je da o svim pitanjima hrvatski narod treba pregovarati isključivo s vladarom bez uplitanja bilo kojeg drugog naroda ili zemlje. Nakon toga Starčević iznosi i zahtjeve vladaru tražeći provođenje zakona koji se donose u Saboru kao hrvatskom zakonodavnom tijelu. Ističe da se vladar mora kruniti u Zagrebu za hrvatskog kralja i prisegnuti hrvatskom narodu obvezujući se na uspostavljanje Kraljevine Hrvatske u opsegu koji je imala i 1527. godine zbog čega bi se prostor Vojne Krajine i Dalmacije trebao pripojiti Hrvatskoj, ali i ostali prostori koji pripadaju hrvatskom narodu iako nisu tada bili dio Kraljevine.⁴¹

Sredinom travnja 1861. godine započelo je i zasjedanje Hrvatskoga sabora. Suvremenici su ga smatrali nastavkom djelovanja prvog modernog zakonodavnog tijela koje je zasjedalo 1848. godine i postavilo temelje državno-pravnom i nacionalnom opredjeljenju u trenutku napuštanja feudalnog društvenog uređenja. Zadaća Sabora iz 1861. godine bila je da

---

³⁷ Gross i Szabo 1992, 119.

³⁸ Gross i Szabo 1992, 120.

³⁹ Gross 2000, 105.

⁴⁰ Gross i Szabo 1992, 169.; Gross 2000, 105. Starčević je kao veliki bilježnik Riječke županije od veljače 1861. do travnja 1862. sastavio 20 predstavki koje su sve objavljene u: Markus 2002.

⁴¹ Turkalj 2013, 45-48. Opširnije o predstavkama vidi u: Markus 2002, 34-40.; Gross 2000, 105-112.

predloži oblik državnopravnog položaja banske Hrvatske unutar Monarhije te iznese opravdanja za široku autonomiju sa značajem državnosti. Iako su na dnevnom redu uz državnopravna, bila i brojna druga upravna, društvena i kulturna pitanja, zbog kratkog trajanja zasjedanja nijedna zakonska osnova nije dobila kraljevsku potvrdu.⁴²

Vladar je od Sabora tražio da raspravi državno-pravni odnos Hrvatske s Ugarskom, da pošalje svoje zastupnike na njegovu krunidbu za kralja Ugarske, a istim činom i za kralja Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Nadalje, po odredbama *Veljačkog patenta* tražio je da Sabor izabere devet zastupnika u Carevinsko vijeće te da raspravi način budućeg izbora u središnje zakonodavno tijelo. Kralj je udovoljio molbi Ivana Mažuranića, predsjednika privremenog Kraljevskog dalmatinsko-hrvatsko-slavonskog dvorskog dikasterija⁴³, da se obavi tradicionalna svečana instalacija bana na otvaranju zasjedanja 15. travnja čime je priznao autonomiju Hrvatskoj i Slavoniji. Sve to je potvrdio i slanjem abdikacijskih spisa Ferdinanda V. i svog oca koji su bili njegovi prethodnici iako se to protivilo mađarskim stavovima koji su smatrali da abdikacijski dokumenti poslani ugarskom saboru vrijede i za Hrvatsku i Slavoniju. Tijekom zasjedanja, hrvatski zastupnici držali su povijesne govore želeći potvrditi pravo na ostvarenje hrvatske državnosti.⁴⁴ Tijekom rasprave o državnopravnom odnosu prema Ugarskoj izdvojile su se tri političke struje. Predstavnici Narodne stranke (*Narodno-liberalna stranka*) borili su se za postizanje što šire autonomije svjesni realnih problema s vladarevim centralističkim i autokratskim nastojanjima s jedne strane i ideje „jedinствене mađarske države“ s druge strane. Najznačajniji predstavnici ove struje bili su biskup Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, Matija Mrazović i Makso Prica. Unionistička struja (*Narodno-ustavna stranka*), predvođena grofom Julijom Jankovićem, zalagala se za autonomiju koja se može postići samo u užem savezu s Ugarskom. Treća struja bila je najmalobrojnija te su je predstavljali Ante Starčević i Eugen Kvaternik kao pripadnici Stranke prava. Zalagali su se za samostalnost hrvatske države koja bi s drugim zemljama Carstva bila povezana samo osobom vladara.⁴⁵

---

⁴² Gross i Szabo 1992, 129. Vidi i u: Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 19-25.

⁴³ Kraljevski dalmatinsko-hrvatsko-slavonski dvorski dikasterij osnovan je 1861. godine kao zasebna ustanova izvan Državnog ministarstva neposredno podvrgnut tom istom ministarstvu odnosno vladaru. Nadležnost predstojnika Dikasterija bila je vezana uz poslove političke unutarnje uprave, sudstva te bogoštovlja i nastave u banskoj Hrvatskoj. Iduće, 1862., godine preimenovan je u Kraljevsku dalmatinsko-hrvatsko-slavonsku dvorsku kancelariju. Ona je u stvarnosti imala ulogu vlade banske Hrvatske u Beču, a s radom prestaje 1869. godine. Njezine poslove iste godine preuzima „kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada“ (Dobrovšak 2016, 56.; Turkalj 2025, 94.).

⁴⁴ Gross i Szabo 1992, 130.

⁴⁵ Gross i Szabo 1992, 132.

Nakon održane rasprave Sabor je donio adresu koja je bila rezultat usklađivanja nacrtu adrese unionista Ante Stojanovića i narodnjaka Franje Račkog. Njome se odbija kraljev nalog da se prihvati *Listopadska diploma* smatrajući da je ona nastavak apsolutizma i politike koja se nametala iz Njemačke. Odbačen je i zahtjev za sudjelovanjem predstavnika Sabora u Carevinskom vijeću, jer je prema adresi Trojedna Kraljevina u personalnoj uniji s nasljednim austrijskim zemljama. Tekstom adrese zastupnici zamjeraju što ne postoji izraz „trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija“ u abdikacijskim spisima te se Trojedna Kraljevina u kraljevim ručnim pismima nalazi među „nasljednim kraljevinama“ što se može shvatiti kao pripadnost zemljama Njemačkog saveza. Adresa ističe državnost Hrvatske te se zahtjeva izdavanje posebne krunidbene zavjernice. U slučaju da ne bi bila moguća zajednička krunidba s Ugarskom održala bi se posebna krunidba na temelju hrvatske Pragmatičke sankcije, ali tek kada se Trojednoj Kraljevini vrati „ustavnost i cjelokupnost“.⁴⁶

Saborska većina koju su činili unionisti, dio Narodne stranke, većina krajiških zastupnika i pravaši protivila se bilo kakvoj raspravi o zajedničkim poslovima s Austrijom. Takvim slijedom događaja i adresom Franjo Josip nije mogao biti zadovoljan, no s druge strane odbijanje zajedničkih poslova s Austrijom dobro je prihvaćeno među Mađarima koji iako se nisu slagali s unionističkim isticanjem državnosti Trojedne Kraljevine i dalje su mogli naći s njima više zajedničkih točaka nego s predstavnicima Narodne stranke. Odgovarajući na adresu Hrvatskog sabora, Franjo Josip je reskriptom 8. studenog 1861. očekivano odbio većinu zahtjeva, ali je također istim potvrdio „neke čestice hrvatske autonomije“. Na poticaj Ivana Mažuranića kralj je potvrdio članak 42. o odnosu s Ugarskom koji je isticao državnost i teritorijalnu cjelovitost Trojedne Kraljevine te samostalnost u poslovima uprave, sudstva, školstva i bogoštovlja. Uz to je obećao osnivanje dvorske kancelarije i vrhovnog suda Stola Sedmorice. Osim toga, reskriptom je priznato da je Vojna krajina sastavni dio Trojedne Kraljevine te da bi s vremenom trebalo doći i do približavanja njezinih ustanova banskoj Hrvatskoj. Ostavljena je mogućnost sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. U konačnici kraljevim odgovorom na adresu raspušten je Sabor uz prigovor da dužina zasjedanja ne odgovara zakonodavnim rezultatima.⁴⁷

Nakon raspuštanja Sabora 1861. uslijedilo je razdoblje neustavne vladavine Hrvatskom popraćene obračunom s istaknutim protivnicima centralističkog režima Antona Schmerlinga. Starčević je smijenjen s položaja velikog bilježnika Riječke županije, a u lipnju

---

⁴⁶ Gross i Szabo 1992, 137-138.

⁴⁷ Gross i Szabo 1992, 138-140.; Stančić 2002, 183. O zakonskom članku 42. vidi i u: Čepulo 2021, 167.

1863. godine osuđen je i na kaznu zatvora od mjeseca dana, dok Kvaternik ponovno odlazi u emigraciju u kojoj se zadržava idućih nekoliko godina.⁴⁸ Uz pravaše, pritisku su bili izloženi i druge pristaše opozicije u banskoj Hrvatskoj pa je tako s mjesta velikog bilježnika Zagrebačke županije suspendiran Dragojlo Kušlan. Dvorski kancelar Mažuranić pokrenuo je inicijativu za stvaranjem Samostalne narodne stranke koja je bila spremna priznati zajedničke poslove s Austrijom te poslati zastupnike u Carevinsko vijeće. Predstavnicima navedene političke skupine smatrali su da je potrebno sklapanje nagodbe s Austrijom prije nego to učine Mađari, no takva politika doživljava krah nakon poraza na izborima za Sabor koji su održani krajem lipnja i početkom srpnja 1865. godine.⁴⁹ Kralj je 20. rujna 1865. godine proglasio privremeno sistiranje *Veljačkog patenta* jer ga je odbijao veći dio Carstva te je prihvatio mogućnost početka pregovora s predstavnicima političke struje Ferenc Deáka. Hrvatskom saboru je naložio da započnu pregovore o uređenju državno-pravnih odnosa s Ugarskom.⁵⁰ Novo zasjedanje Sabora započelo je u studenom 1865. te je trajao do svibnja 1867. godine. Za razliku od Sabora iz 1861. godine zastupnici su priznali zajedničke poslove s drugim zemljama Monarhije te su izrazili spremnost sklapanja dogovora na temelju poštivanja hrvatske autonomije i teritorijalne cjelovitosti. Od travnja do lipnja 1866. hrvatska kraljevinska deputacija pokušala je postići sporazum s ugarskom kraljevinskom deputacijom, no nakon neuspjeha dvije, tada već ujedinjenje narodnjačke stranke - liberalna i samostalna - pokušale su bezuspješno krajem 1866. postići sporazum izravno s Bečom.⁵¹ Poraz Austrije u sukobu s Pruskom uvjerio je kralja i austrijske vladajuće krugove da je sporazum s Mađarima preduvjet buduće moći zajedničke države. Objema stranama prihvatljiviji je bio međusobni sporazum i dualističko uređenje od federalizacije Monarhije koju su zagovarali slavenski narodi.⁵² Sklapanjem Austro-ugarske nagodbe došlo je do podjele Monarhije na dva dijela - istočni (zemlje Krune sv. Stjepana) i zapadni (austrijske zemlje u Carevinskom vijeću) - kojima su zajednički bili vladar, vanjski, vojni i financijski poslovi. Tom Nagodbom Dalmacija i Istra ostale su u austrijskom dijelu, a Hrvatska i Slavonija u ugarskom dijelu Monarhije.⁵³

---

⁴⁸ Opširnije o drugom Kvaternikovom odlasku u emigraciju vidi u: Markus 1997, 177-181.

⁴⁹ Markus 2016, 14-15. Opširnije i političkim pritiscima na Kušlana nakon Sabora 1861. godine vidi u: Markus 2009, 209-211.

⁵⁰ Gross i Szabo 1992, 191.; Šokčević 2016a, 281. Detaljnije vidi u: Gross i Szabo 1992, 172-175.

⁵¹ Markus 2016, 15. Opširnije o Austro-ugarskoj nagodbi vidi u: Gross i Szabo 1992, 213-219.; Ostajmer i Turaklj 2022, 145-148.

⁵² Ostajmer i Turaklj 2022, 146.

⁵³ Markus 2016, 15. Austro-ugarska nagodba prihvaćena je u Donjoj kući Ugarskog sabora 29. svibnja 1867., a nakon krunidbe sankcionirana je 12. lipnja 1867. kao zakonski članak 12. iz 1867. U bečkom Carevinskom vijeću sporazum je prihvaćen 21. prosinca 1867. (Ostajmer i Turaklj 2022, 146-147.).

Franjo Josip je ugarskoj vladi prepustio rješavanje hrvatskog pitanja, a u proljeće 1867. nalaže Hrvatskom saboru da se nagodi s Mađarima i pošalje svoje izaslanstvo na njegovu krunidbu. Sabor je raspušten 25. svibnja 1867. godine nakon što su zastupnici odbili prihvatiti dualistički sustav uspostavljen potpisivanjem Austro-ugarske nagodbe te odbijanjem slanja delegacije na kraljevsku krunidbu u Pešti. S banske pozicije odlazi Josip Šokčević, a banskim namjesnikom imenovan je 27. lipnja unionist Levin Rauch s osnovnom zadaćom da osigura priznavanje dualističkog poretka u Hrvatskoj. Nekoliko mjeseci kasnije, od 19. studenog do 23. prosinca 1867. godine, održani su izbori na temelju nametnutog izbornog reda, a prema rezultatima izbora unionisti su dobili 52 zastupnika, a pripadnici Narodne stranke samo 14.⁵⁴ Uz korupciju i nasilne metode Rauch je tako uspio osigurati sastav Sabora koji će prihvatiti Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Naime, nakon pregovora kraljevinskih deputacija Hrvatske i Ugarske koji su vođeni od travnja, krajem srpnja 1868. godine dogovoren je zajednički nacrt Nagodbe koji nije uključivo dogovor oko Rijeke, a u rujnu se sastao Sabor kako bi raspravio o nacrtu nagodbene osnove. U konačnici je prihvaćen 18. studenog 1868. godine u Hrvatskoj dok je u Donjem domu Ugarskog sabora prihvaćen 19. studenog, a u Gornjem domu 23. studenog. U hrvatskom originalu prvotno je pisalo da odbori nisu postigli dogovor oko Rijeke, no naknadno je prilijepljen papir s dijelom § 66. nazvan „riječkom krpicom“ prema kojemu je Rijeka proglašena posebnim tijelom spojenim s ugarskom krunom.⁵⁵ Nagodbom je Hrvatskoj priznata autonomija po pitanju pravosudnih, prosvjetnih, vjerskih i upravnih poslova te korištenje hrvatskog kao službenog jezika. Formalna autonomija postojala je i po pitanju organa vlasti jer je Hrvatska imala pravo na Sabor i Zemaljsku vladu s banom na čelu.⁵⁶ Unatoč tome, mađarska vlada je u stvarnosti zadržala dominantan utjecaj na vladu i bana, a što je bilo još važnije financijski poslovi bili su zajednički. Tako je u praksi hrvatska autonomija bila više pokrajinska nego državna.⁵⁷ Financijski dio nagodbe koja je obuhvaćala financiranje

---

⁵⁴ Gross i Szabo 1992, 222-223.; Markus 2016, 15.; Ostajmer i Turkalj 2022, 149.

⁵⁵ Gross i Szabo 1992, 230-231.; Ostajmer i Turkalj 2022, 149-150.

⁵⁶ Prema Nagodbi hrvatski ban je imenovan od strane vladara na prijedlog ugarskog ministra predsjednika što je utjecalo da se na tu poziciju biraju osobe koje su odgovarale interesima vladara i Ugarske vlade. Posredničku ulogu između Sabora i vladara imao je hrvatsko-slavonski ministar bez lisnice koji je bio dio Ugarske tj. Središnje vlade. Nagodbom nije bilo jasno definirano što bi značila njegova posredujuća nadležnost, ali prema okružnici Vlade o osnivanju hrvatsko-slavonskog ministarstva navodi se da je njegov zadatak bio zastupanje hrvatsko-slavonskih interesa pred krunom i u ugarskoj vladi, priopćavanje zakona Ugarskog sabora Hrvatskom saboru, supotpisivanje sankcioniranih zakona Hrvatskog sabora te priprema zakonskih naloga prema nacrtu kralja (Čepulo i Krešić 2011, 144-145.).

⁵⁷ Markus 2016, 16. Opširnije o Nagodbi vidi u: Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 38-42.; Gross i Szabo 1992, 221-238.; Holjevac 2006, 343-420.; Čepulo 2021, 177-187. O Nagodbi piše i mađarski povjesničar prava, opširnije vidi u: Heka 2019, 75-135.

zajedničkih austro-ugarskih, ugarsko-hrvatskih i autonomnih hrvatskih poslova bila je definirana §§ od 11. do 30. Za pokriće zajedničkih austro-ugarskih poslova Hrvatska je bila terećena kvotom koja je iznosila 6,44 % od ukupnih izdavanja ugarskog dijela Monarhije. Autonomne poslove Hrvatska je financirala s 45 % (tzv. tangenta) od svih prikupljenih izravnih i neizravnih poreza i drugih dohodaka na području Hrvatske i Slavonije dok je preostalih 55 % išlo za financiranje zajedničkih ugarsko-hrvatskih poslova. Delegacije su se dogovorile da će umjesto tangente od 45 % koja se trebala vraćati Hrvatskoj, ugarska vlada uplaćivati paušal od 2,2 milijuna forinti, a Ugarska će pokriti razliku ako tangenta ne bi pokrivala paušal. Pokazat će se da je tih 45 % u značajnom iznosu premašivalo dogovoreni paušal od 2,2 milijuna. Prema odredbama Nagodbe, financijska nagodba trebala se sklapati svakih 10 godina.⁵⁸

Političku oporbu u tom trenutku predstavljali su narodnjaci i pravaši. Iako su obje političke stranke bile protivnice Nagodbe zbog međusobnih razlika nisu mogle zajedno nastupati protiv vlasti. Osim toga Narodna stranka je unutar svoga vodstva u pitanju političkog usmjerenja bila podijeljena jer se jedna struja zalagala za suradnju s Mađarima uz izmjenu Nagodbe smatrajući da je to jedini put za nužnu modernizaciju. Druga struja uvidjela je slabost dualizma te su se zalagali za federalistički model uređenja. Loša financijska situacija i drugi problemi koji su mučili i ugarsku vladu i Franju Josipa budili su nadu da bi se ideja druge struje uistinu mogla ostvariti. Bez obzira na razlike, pripadnici obje narodnjačke skupine bili su veliki protivnici bana Levina Raucha čiji režim nije uspješno vladao prilikama u Hrvatskoj nakon preuređenja političkih odnosa u državi. Zbog toga se Narodna stranka unatoč progonima tijekom 1870. godine počela oporavljati i dobivati sve širu podršku.⁵⁹

Pravaši, točnije A. Starčević i Kvaternik, našli su zajedničke interese s Rauchovim represivnim režimom iako su kao pobornici samostalne države bili protivnici dualističkog uređenja. Za Starčevića je Nagodba bila posljedica djelovanja Narodne stranke tijekom 1866. godine kada je, po njegovom mišljenju, izdala hrvatsko državno pravo priznavanjem zajedničkih interesa s Austrijom, ali i Ugarskom. Postupke unionista je opravdavao tvrdnjom da oni više nisu mogli učiniti ništa i da su ustvari spašavali što se spasiti dalo. Uz to, nadao se da će se unionisti s vremenom priključiti pravašima kada shvate namjere Austrije s dualizmom.⁶⁰ Za razliku od pomirljivog odnosa prema unionistima, narodnjačka politika i

---

⁵⁸ Čepulo i Krešić 2011, 146-147. Vidi i u: Gross 1988, 89-122.

⁵⁹ Gross i Szabo 1992, 244-245.

⁶⁰ Turkalj 2011, 126-127.

ideologija bila je izložena stalnoj i nesmiljenoj kritici što će posebno doći do izražaja u djelovanju pravaških glasila do listopada 1871. godine. U periodu od 1867. do 1871. pravaši su izdavali četiri različita glasila kojima su pokušali utjecati na političke stavove hrvatskog naroda. Prvo glasilo *Zvekan* bio je humorističko-satirički list koji je izlazio tijekom 1867. godine. Njegova prvenstvena uloga bili su napadi na politiku i ideologiju Narodne stranke i afirmiranje pravaških ideja kao rješenja za promjenu postojećeg stanja. Ugasio se već krajem godine zbog nedovoljnog broja pretplatnika.⁶¹ Nakon pauze od gotovo godinu dana 30. rujna 1868. godine s izlaženjem počinje list *Hervat* čiji je izdavač i financijer bio odvjetnik dr. Ivan Matok. Najvjerojatniji autor programa lista bio je A. Starčević koji ističe svoje već poznate stavove o znamenitoj prošlosti hrvatskog naroda i pravu na samostalnost.⁶² Međutim, ovaj list također nije bilo dužeg vijeka. Već 1869. godine zamjenjuje ga list/časopis *Hervatska* koji nakon samo par mjeseci prestaje s izlaženjem uzrokovano parnicom koja je pokrenuta zbog Starčevićevog članka *Ukinutje granice*.⁶³ Od veljače 1870. pa do siječnja 1871. godine nije izlazilo nijedno pravaško glasilo. Ponovno dopuštenje za izdavanje glasila dobili su krajem 1870. godine, a novi list pod starim imenom bio je tjednik *Hervatska*. Počeo je s izlaženjem 1. siječnja 1871. godine nakon što je Eduard Halper, vlastelin i sudac u Pregradi, položio kauciju za list, a izlazio je do bune u Rakovici u listopadu iste godine.⁶⁴ Pravaški listovi ponajviše se bave napadima na Narodnu stranku kojoj su poricali pravo kritiziranja Nagodbe s obzirom da su je smatrali posljedicom izdajničke djelatnosti narodnjaka u Saboru 1866. godine. S druge strane, i pripadnici Narodne stranke putem lista *Zatočnik* kritizirali su Starčevića i Kvaternika. Nazivali su Stranku prava „beznačajnom i budalastom strankom“ čiji glavni predstavnici siju razdor između Hrvata i Srba te pomažu učvršćivanju Rauchova režima.⁶⁵

---

⁶¹ Turkalj 1999, 121, 158-159. Opširnije o listu *Zvekan* vidi i u: Horvat 2003, 197-201.

⁶² Gross 2000, 243. Opširnije o pisanju Starčevića u listu *Hervat* i sukobima s narodnjacima vidi u: Horvat 2003, 205-207.; Turkalj 2017, 180-210.

⁶³ Turkalj 1996, 121-122. Opširnije o pisanju Starčevića u listu/časopisu *Hervatska* i sukobima s narodnjacima vidi u: Turkalj 2017, 211-225.

⁶⁴ Turkalj 2017, 224. i 230. Opširnije o tjedniku *Hervatska* i sukobima s narodnjacima vidi na 226-240.

⁶⁵ Turkalj 2011, 131. List *Zatočnik* je bio sljednik narodnjačkih glasila *Pozor* i *Novi pozor*. *Pozor* je počeo izlaziti 1. listopada 1860. godine. Na početku je okupljao autore različitih političkih stavova, ali ubrzo uređivačku politiku preuzimaju Franjo Rački i biskup Strossmayer, a od 1861. godine postaju organ nove Narodne-liberalne stranke. List je u siječnju 1864. godine obustavljen na 22 mjeseca, a zbog pritiska nastalog pobjedom politike austro-ugarskog dualizma u kolovozu 1867. godine izlazi posljednji broj lista. Njega nasljeđuje novo glasilo *Novi pozor* koje je od rujna 1867. godine izlazilo u Beču. Zbog velike udaljenosti od Hrvatske nije imao značajni utjecaj pa 13. svibnja 1869. godine izlazi posljednji broj lista. Njega nasljeđuje list *Zatočnik* koji od 1. rujna 1869. godine počinje izlaziti u Vojnom Sisku. Glavni zadatak lista bilo je pisanje protiv bana Levina Raucha, a nakon što je on otišao s pozicije najavljeno je da će se list baviti ujedinjenjem Vojne krajine s banskom Hrvatskom što se nije svidjelo vojnim vlastima. Zbog toga je 25. veljače 1871. petrinjski Vojni sud zabranio daljnje izlaženje *Zatočnika*, a glavni urednik

Nakon sklapanja Nagodbe Levin Rauch imenovan je hrvatskim banom, ali njegov režim pokazat će se vrlo slabim i koruptivnim od samih početaka. Rauchov će položaj, dodatno ga diskreditirajući u javnosti, poljuljati objava serije članaka u *Zatočniku* 1869. godine u kojima ga je Matija Mrazović optužio za zlorabu vlasti u vezi s Društvom za isušenje Lonjskog polja. Osim toga, početkom 1870. godine iznesene su i druge optužbe, među ostalima, da zloupotrebljava bansku čast i ne plaća porez za svoje imanje.⁶⁶ Iako je Rauch tužio Josipa Miškatovića, Matiju Mrazovića i Ivana Vončinu cijeli slučaj se odugovlačio jer Rauch nije mogao opovrgnuti optužbe. S obzirom na onodobna nepisana pravila, Rauch je ipak krajem siječnja 1871. bio prisiljen na ostavku, a 26. siječnja 1871. godine za novog bana je izabran tadašnji hrvatsko-slavonski ministar Koloman Bedeković. U svibnju 1871. godine vojni sud u Sisku proglasio je trojicu optuženih nevinima, a sukob s Rauchom doprinio je sve većem utjecaju Narodne stranke.⁶⁷ Konačna potvrda bila je uvjerljiva pobjeda na svibanjskim izborima 1871. godine na kojima je Narodna stranka osvojila 51 mandat, unionisti 13, a pravaši samo jedan mandat. U prilog jačanju Narodne stranke išla je i situacija u Cislajtaciji, austrijskom dijelu Monarhije. Kao jedna od najrazvijenijih pokrajina Monarhije početkom 1870-ih Češka je bila nezadovoljna uspostavljenim dualizmom, zalažući se za koncept federalizacije Monarhije, a što je podržavala i Narodna stranka. Zbivanja u Češkoj imala su utjecaj i na prilike u Hrvatskoj. Narodna stranka, koja je hrvatsku autonomiju iz 1868. smatrala nedovoljnom, 20. rujna 1871. objavljuje tzv. „Rujanski manifest“⁶⁸ u kojem osuđuje Hrvatsko-ugarsku nagodbu, odnosno na njenim temeljima uspostavljen nezakoniti sustav ostavljajući pri tom u proglasu dvije mogućnosti, odbacivanje Nagodbe ili njezinu reviziju, ovisno o daljnjem razvoju prilika u Austriji. Dilema narodnjaka ubrzo je bila razriješena, jer zbog snažnog otpora austrijskih njemačkih liberala i mađarske javnosti te približavanja Austrije ujedinjenoj Njemačkoj, propadaju pregovori za nagodbu sa Česima, austrijski ministar predsjednik Karl Hohenwart sklon ideji federalizacije Monarhije krajem listopada 1871. dao je ostavku, a dolazak Gyule Andrássyja, dotadašnjeg ugarskog ministra predsjednika, na mjesto ministra vanjskih poslova potvrdio je pobjedu političkih snaga koje su zagovarale održavanje dualizma u nepromijenjenom obliku. Kasniji austrijski ministri predsjednici pokušali su

---

Ivan Vončina osuđen je na zatvor (Detaljnije o navedenim novinama vidi u: Horvat 2003, 168-182., 191-197. i 202-205.; Szabo 1987, 95.).

⁶⁶ Turkalj 2011 131.; Markus 2016, 17.

⁶⁷ Gross i Szabo 1992, 246.; Šokčević 2016a, 294.

⁶⁸ Opširnije o „rujanskom manifestu“ vidi u: Cipek i Matković 2006, 243-246.

Česima osigurati jezična prava i visoki stupanj kulturne autonomije, ali zbog otpora etničkih Nijemaca u češkim pokrajinama uspjeh je bio tek djelomičan.⁶⁹

Na politički značaj Narodne stranke u banskoj Hrvatskoj nije utjecao neuspjeh ideje koju su podržavali o preustroju Monarhije po federalističkom modelu. Uvidjevši da će dualističko uređenje postati trajno predstavnici Narodne stranke okreću se mogućnosti priznavanja Hrvatsko-ugarske nagodbe uz njezinu reviziju.⁷⁰ S druge strane, uz unioniste, u političku krizu upadaju i pravaši nakon neuspješnog pokušaja ustanka u Rakovici kojeg je u listopadu 1871. organizirao Eugen Kvaternik zajedno s najbližim suradnicima. Njihova ideja da će im se u pobuni pridružiti nezadovoljno lokalno stanovništvo vrlo brzo se urušila te je ustanak ugušen u samo nekoliko dana.⁷¹ Iako pojedini pripadnici stranke nisu bili upoznati s organizacijom bune, nego su čak bili i u sukobima s Kvaternikom, našli su se pod žestokim pritiskom vlasti. Deklarirati se pravašem u tom periodu znači prihvatiti stigmatu veleizdajnika i izložiti se represivnim mjerama režima zbog čega brojni pripadnici stranke napuštaju pravaške redove dok su se preostali morali povući iz političkog života i pričekati nove političke okolnosti. Među njima je bio i Starčević koji je odlučio napustiti politiku, no ta odluka će se pokazati kao privremena.⁷²

Dolaskom Menyhérta Lónyaya na poziciju ministra predsjednika Ugarske u studenom 1871. godine došlo je do promjene u odnosu prema Hrvatskoj. Lónyay se nadao da će mu smirivanje situacije u Hrvatskoj učvrstiti položaj, a uz to i da će dobiti podršku zastupnika Narodne stranke u ugarskom saboru protiv ljevice Kálmána Tisze.⁷³ Zbog toga je sve više pomišljao na suradnju s narodnjacima, a dodatan razlog bit će rezultati izbora u lipnju 1872. godine. Unionisti su poraženi na izborima, ali su zajedno s virilistima činili većinu u Saboru. Ugarski ministar predsjednik iskoristio je tu situaciju da izvrši pritisak na narodnjake zbog čega su oni pristali na njegove uvjete da se u ugarski sabor i Kraljevinski odbor izabere jednak broj pripadnika unionističke i narodnjačke struje te da se ovjere svi mandati zastupnika bez obzira na legalnost njihovog izbora. Na taj način došlo je do fuzije Narodne stranke i dijela

---

⁶⁹ Šokčević 2016a, 294.; Šokčević 2016b, 604. Opširnije vidi u: Gross i Szabo 1992, 246-248.

⁷⁰ Gross i Szabo 1992, 248.

⁷¹ Gross 2000, 316-318.

⁷² Turkalj 2009, 12.

⁷³ Iako su se u prošlosti protivili odlasku u ugarski („zajednički sabor“), zastupnici Narodne stranke nakon izbora 1872. pristaju na kompromisni dogovor sa središnjom (ugarskom) vladom. Razlog je bila pat pozicija nastala nakon izbora s obzirom da je Narodna stranka imala većinu, ali nedovoljno izraženu, a bez suglasnosti Središnje vlade nisu mogli preuzeti funkcije unutar Zemaljske vlade. S druge strane, Središnja vlada mogla je blokirati rad Sabora, ali bez Narodne stranke nisu mogli ostvariti prevagu (Čepulo 2021, 189.).

unionista i to onih koji su bili nezadovoljni kršenjem Nagodbi te su u sporazumu s Narodnom strankom vidjeli mogućnost političkog i materijalnog napretka. Novu ujedinjenu Narodnu stranku stoga su ironično nazivali „mladounionistička“.⁷⁴ Uslijedili su pregovori o reviziji Nagodbe pri čemu je kod narodnjaka konstantno postojao strah da će se ugarska vlada odlučiti za stare unioniste u slučaju neuspješnih pregovora. Situacije se nije promijenila ni dolaskom Józsefa Szlávya 4. prosinca 1872. godine na mjesto ministra predsjednika. Odbijeni su zahtjevi hrvatske strane kojima se trebala osigurati autonomija s elementima državnosti u sklopu Nagodbe, a postignuti su tek manji ustupci poput povećanja broja hrvatskih zastupnika u ugarskom saboru s 29 na 34 nakon priključenja nekih dijelova Vojne krajine banskoj Hrvatskoj (civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji) te obaveza da se Sabor sazove najkasnije tri mjeseca nakon raspusta.⁷⁵ I dok je dio narodnjaka predvođenih Milanom Makancem s nezadovoljstvom odbio reviziju, većina Narodne stranke i dio nekadašnjih unionista prihvatilo je reviziju po načelu „manjeg zla“ navodeći da je to najviše što se moglo postići u datom trenutku. Tako je zakonska osnova potvrđena s većinom glasova u Saboru 5. rujna 1873. godine nakon čega je novim banom imenovan Ivan Mažuranić koji nakon šest godina unionističke vladavine preuzima vlast s Narodnom strankom i dijelom bivših unionista iza sebe. Unatoč promjeni strukture vladajućih sveobuhvatni nadzor ugarske vlade nad hrvatskom autonomijom i dalje je nastavljen te je preživio sve buduće vlade.⁷⁶

Usprkos brojnim preprekama Mažuranićevo vrijeme obilježile su reforme kojih je od njegovog dolaska do 1876. godine izglasano preko 30 u obliku zakonskih osnova na područjima sudstva, javne uprave, znanosti, školstva, tiska i gospodarstva.⁷⁷ Reformski proces uglavnom je oslabio nakon izbora za Sabor 1875. godine. Glavni razlog bio je pritisak nove ugarske vlade Kálmána Tisze koja nije dopustila daljnje djelovanje u tom pravcu zbog straha od očvršćivanja hrvatske autonomije i priprema za njezino eventualno daljnje proširivanje.⁷⁸

Pravaški nauk je i nakon Rakovice aktivno živio među studentima Pravoslavne akademije, a otvaranjem Sveučilišta Franje Josip I. u Zagrebu 1874. godine mladi pravaški pristaše dobili su prostor za širenje svojih ideja. Uz to, manji dio zagrebačkih gimnazijalaca također je počeo iskazivati simpatije prema pravaštvu. Na tim temeljima sredinom 1870-ih

---

⁷⁴ Gross i Szabo 1992, 248. i 251.

⁷⁵ Gross i Szabo 1992, 252. i 255.

⁷⁶ Gross i Szabo 1992, 256.; Turkalj 2009, 15-16. Opširnije o reviziji Nagodbe vidi u: Ciliga 1970, 129-137.; Gross i Szabo 1992, 248-249.; Holjevac 2006, 487-542.; Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 69-75.

⁷⁷ Szabo 2014, 24.; Markus 2016, 18. Opširnije o reformama u vrijeme bana I. Mažuranića vidi u: Gross i Szabo 1992, 369-423.; Čepulo 2001, 94-124.; Čepulo 2021, 190-202.

⁷⁸ Gross i Szabo 1992, 372-373.

godina ponovno počinje rasti politička snaga pravaša. Prvi veći uspjeh bio je ponovni ulazak u Hrvatski sabor 1875. godine. Kao sin općinskog upravitelja u Sesvetama koji je uživao podršku među izbornicima jedini mandat za Stranku prava osvojio je tada dvadesetsedmoogodišnji Fran Folnegović. Za razliku od Starčevića, Folnegović je od samih početaka bio sklon suradnji s ostatkom opozicije pa je već 1876. godine počeo održavati vezu s đakovačkim biskupom Strossmayerom. S druge strane, Starčević je u tom trenutku još uvijek odbijao ponovno uključivanje u politiku, a konačno će se za povratak odlučiti pred izbore za Sabor 1878. godine na kojima je ponovno izabran za zastupnika zajedno s još pet pravaša. Uspjeh je bio tim veći kad se uzme u obzir da u predizborno vrijeme pravaši nisu imali svoje političko glasilo. Novi pravaški politički list *Sloboda* počinje izlaziti na Sušaku 1. rujna 1878. godine.⁷⁹ Uz vijesti na nacionalnoj razini *Sloboda* će biti vrijedan izvor i za proučavanje razvoja pravaškog pokreta u Karlovcu.

1.4. Povijest Karlovca do 1878. godine

Nastanak Karlovca 1579. bio je rezultat političke odluke Habsburške Monarhije da se za obranu južnih austrijskih pokrajina od prodora Osmanlija na strateški važnom području utemelji vojnička utvrda u obliku šesterokrake zvijezde.⁸⁰ Probijanjem granične obrane na Uni i Zrinskoj gori obrambena linija u Hrvatskoj prema Osmanskom Carstvu prebačena je na rijeku Kupu uz koju se nalazio veliki broj manjih utvrda i kula.⁸¹ Iako su one imale svoju obrambenu svrhu nisu mogle zaustaviti česte pohode osmanskih četa sve do Zagreba, Metlike i Novog Mesta. Problem je bilo nejedinstvo osiromašenog hrvatskog plemstva koje je trebalo voditi obranu, no da je i postojala veća sloga hrvatskog plemstva s druge strane se nalazila moćna vojna sila pod vodstvom osmanskog sultana. Znakovi krize koji se pojavljuju u listopada 1578. godine nakon unutarnjih sukoba u Osmanskom Carstvu i ubojstva velikog vezira omogućili su pripremu za izgradnju moderne utvrde kao obrambenog uporišta. Organizaciju obrane car Rudolf Habsburški prepustio je svojim nećacima nadvojvodi Ernestu i nadvojvodi Karlu, a što je u konačnici prihvatio i Hrvatski sabor.⁸² Ideju da se gradi utvrda na ušću Korane u Kupu iznio je potpukovnik Ivan Ferenberg u prosincu 1578. godine, a Sabor prihvaća tu ideju 3.

---

⁷⁹ Turkalj 2009, 19-23., 45. i 47. Pravaško glasilo *Sloboda* izlazilo je od 1878. do 1886. godine. Prvih pet godina je izlazilo na Sušaku, a od 1884. godine prelazi u Zagreb. Zamjenjuje ga glasilo *Hrvatska* 1886. godine, koje je također izlazilo u Zagrebu do 1895. godine (Horvat 2003, 228. i 236.).

⁸⁰ Milić 2006, 204.; Krajnik 2007, 44.

⁸¹ Brojne utvrde nalazile su se i na prostoru današnjeg grada Karlovca. Tako je veliko vlastelinstvo Dubovac osnovano 1236. godine, a prvi poznati gospodari bili su Sudari. U razdoblju prije nastanka grada Karlovca, još u 13. stoljeću, spominju se mala vlastelinstva – švaračko i kamensko. Svi navedeni posjedi naknadno će doći u posjed Zrinskih i Frankopana (Strohal 1936, 67., 74. i 75.).

⁸² Kruhek 1995, 16-17.

svibnja 1579. godine uz napomenu da će ta utvrda malo doprinijeti obrani gornjeg toka Kupe kod Siska. Svoj doprinos dali su i pripadnici velikaške obitelji Zrinskih koji su se u ožujku 1579. godine uz naknadnu odrekli utvrde Dubovac i vlastelinstva kako bi se mogla izgraditi utvrda. Gradnja utvrde započinje 13. srpnja 1579. godine, a nadogradnje i popravci bit će česta pojava u idućim desetljećima.⁸³ Razlozi nastanka grada Karlovca uzrokovali su veliku prisutnost vojnika u gradu, ali od samog početka ideja je bila da Karlovac ne bude isključivo vojni grad. Prema izvještajima iz početka 1581. godine u Karlovcu je bio znatan broj civila. Pojedini autori navode kako su u tom periodu počele aktivnosti obrtnika i trgovaca te Karlovac u začetku dobiva funkciju suvremenog grada. O važnosti trgovine svjedoči i pravo održavanja tjednog sajma subotom što ga je Karlovac dobio kao privilegij cara Rudolfa, a naknadno će taj privilegij potvrditi i car Ferdinand III. uz izmjenu dana održavanja na petak.⁸⁴

Tijekom 17. stoljeća utvrda je propadala. Uz mala ulaganja u njezin popravak gradu su prijetile brojne prirodne nepogode. Tako su 1607., 1631. i 1635. godine zabilježene veće poplave dok je 1646. grad zadesio prvi veći potres. Krajem stoljeća, točnije 1692. godine, grad je stradao i od velikog požara.⁸⁵ Gospodarskoj krizi u 17. stoljeću doprinijela je i neuspjela urota velikaša Petra Zrinskog i Fran Krste Frankopana koja je završila njihovom smrću dok su njihovi posjedi opljačkani, a same pljačke predvodili su krajiški zapovjednici.⁸⁶

Povoljan geografski položaj Karlovac počinje iskorištavati od 18. stoljeća. U periodu od 20-ih godina 18. stoljeća pa do početka 19. stoljeća izgrađene su tri ceste, Karolina, Jozefina i Lujzijana, koje su povezivale Karlovac s Bakrom, Senjom i Rijekom, a uz njih je izgrađena i prva cesta prema Zagrebu 1750. godine.⁸⁷ Zbog toga Karlovac postaje važna stanica u žitnoj trgovini koja se odvijala od istoka tadašnje Habsburške Monarhije do morskih luka na Jadranskom moru. Širenjem poslovnih djelatnosti svojih poduzetnika, Karlovac tijekom 18. stoljeće polagano jača svoju ekonomsku ulogu i građanski karakter. S druge strane, njegova vojna uloga sve više slabi zbog prestanka konstantnih sukoba s Osmanlijama. Odlukom carice Marije Terezije 1763. godine Karlovac dobiva status vojnog komuniteta, odnosno izuzet je od redovnih vojnih oblasti i predan izravnoj jurisdikciji generalne komande. Na taj način

---

⁸³ Kruhek 1995, 4-6. i 20-22.

⁸⁴ Karaman 1979, 155.; Kruhek 1979, 83., 88-90.; Miholović 1979, 105. Opširnije o prvim godinama nakon nastanka utvrde vidi u: Kruhek 1995, 25-34.

⁸⁵ Kruhek 1995, 7-9. Detaljnije o požaru vidi u: Kruhek 1995, 167-171.

⁸⁶ Detaljnije vidi u: Kruhek 1995, 183-187.

⁸⁷ Opširnije o Karolini vidi u: Černicki i Forenbaher 2012, 11-18.; Feletar 2016, 91-122. Opširnije o Jozefini vidi u: Černicki i Forenbaher 2012, 20-26.; Feletar 2016, 123-149. Opširnije o Lujzijani vidi u: Černicki i Forenbaher 2012, 26-31.; Feletar 2016, 149-180.

Karlovac dobiva ograničenu samoupravu, a na čelo grada kao načelnik vojnog komuniteta stupa veletrgovac Ivan Gutterer. Već 1777. godine Karlovac se u kraljevom otpisu naziva budućim slobodnim kraljevskim gradom, a 1778. godine održani su prvi izbori za gradski magistrat te je iste godine donesen prvi statut grada Karlovca. Vladar Josip II. Karlovac proglašava slobodnim kraljevskim gradom 1781. godine, a na čelu mu ostaje Ivan Gutterer.⁸⁸ Sve važniju civilnu ulogu Karlovca potvrđuju podaci iz godišnjih poreznih popisa 1787/88. godine koji pokazuju da je Karlovac imao najveći udio građanstva među svojim stanovništvom u usporedbi s ostalim slobodnim kraljevskim gradovima banske Hrvatske. Prema istom popisu u gradu tada nije živio niti jedan stanovnik sa statusom seljaka što je također bila iznimka u usporedbi s ostalim slobodnim kraljevskim gradovima.⁸⁹ Razlog je bio što su u bližoj okolini Karlovca bile dvije općine – Banija i Švarča – koje su obuhvaćale okolna seoska naselja. Karlovac se vrlo brzo počeo preobražavati od vojnog središta u grad sa značajnom ulogom civilnog stanovništva posebice trgovaca. Pripadnost pojedinim zanimanjima utjecalo je i na socijalnu topografiju grada. Obrtnici su bili smješteni uglavnom u centru unutar Zvijezde, a trgovci i prijevoznici uz rijeku Kupu. Karlovac je prema istom popisu imao 652 obitelji i 2740 stanovnika po čemu je od slobodnih kraljevskih gradova u banskoj Hrvatskoj bio veći samo od Križevaca dok su Varaždin, Koprivnica i Gradec imali više stanovnika.⁹⁰

Vrhunac političke moći Karlovac doživljava u vrijeme dolaska Francuza početkom 19. stoljeća kada osnivanjem Ilirskih pokrajina 1809. godine dobiva status središta pokrajine Civilna Hrvatska. Karlovac je obuhvaćao kao općina širi prostor nego u vrijeme Habsburške Monarhije. Osim toga, karlovačkog gradonačelnika je imenovao sam francuski car što je bila dodatna potvrda političke važnosti u tom trenutku.⁹¹ Politički uspon Karlovca nije pratio ekonomski napredak. Negativne ekonomske posljedice kratkotrajne francuske vladavine bile su rezultat zamjene starih trgovačkih puteva koji su vodili preko Karlovca novim putevima od Kostajnice preko Velike Gorice i Samobora do Ljubljane.⁹² Ipak, u Karlovcu je u tom periodu

---

⁸⁸ Herkov 1979, 109-111.; Karaman 1979, 155-156.; Kos 1979, 134-135.; Vrbanus 2016, 211.

⁸⁹ Karaman 1989, 225.

⁹⁰ Karaman 1989, 225.; Milković 2016, 375. Opširnije o privrednom značaju Karlovca u drugoj polovici 18. stoljeća vidi u: Karaman 1989, 223-247.

⁹¹ Melik 1979, 123-124.; Dobrovšak 2016, 38-39. Uz Karlovac još su samo Ljubljana, Trst, Zadar i Dubrovnik imali taj status.

⁹² Novonastalu situaciju definirali su novi politički odnosi s obzirom da su se stari putevi koji su pratili rijeku Savu tada prostirali kroz dva različita Carstva.

u promet puštena cesta Lujzijana do Rijeke, a izgrađene su i pojedine značajne zgrade koje pokazuju i dio pozitivne ostavštine kratkotrajne francuske vlasti.⁹³

Nakon odlaska Francuza dolazi do revitalizacije trgovine koje je išla od Karlovca do primorskih luka, posebice do Rijeke. Važnu ulogu u povezivanju dva grada imala je novoizgrađena prometnica Lujzijana čiji se prometni potencijal u potpunosti počinje iskorištavati od 1822. godine kada, nakon prekida u vrijeme francuske vladavine, dolazi do utjelovljenja prekosavskih krajeva u okvir ugarsko-hrvatskog teritorija. Lujzijana postaje temelj karlovačkog gospodarskog napretka idućih pedesetak godina kada primat prometnog povezivanja preuzimaju željeznice.⁹⁴

U periodu Hrvatskog narodnog preporoda Karlovac postaje važno kulturno središte te najjače preporodno žarište nakon Zagreba. Mnogi preporoditelji u Karlovcu izdaju svoja djela od kojih je najpoznatije *Disertacija* grofa Janka Draškovića iz 1832. godine. U Karlovcu je 1838. godine osnovana Ilirska čitaonica koja je bila pokretač brojnih društvenih događanja te dvije godine kasnije i amatersko kazališno društvo koje je preuzelo vodeću kazališnu ulogu u gradu.⁹⁵ Snažnu ulogu imala je Narodna ilirska stranka usko povezana s predvodnicima narodnog preporoda. Najpoznatija imena bili su Dragojlo Kušlan i Ivan Mažuranić koji su zastupali radikalnije ideje od ostalih „iliraca“ pa su razmišljali o novoj stranci „napredovacah“.⁹⁶ S druge strane, skupina oko Hrvatsko-vugerske stranke na području Karlovca nije imala snažan utjecaj jer joj je s karlovačkog područja pripadao vrlo mali broj plemića što potvrđuje i izjava Mije Krešića iz njegove autobiografije u kojoj je ustvrdio „da je Karlovac bio par excellence domorodni grad te je građanstvo skupa sa svojim patriotskim zastupstvom i poglavarstvom svim sredstvima podupiralo domorodnu stvar te je agitatora za protivne težnje, na koje se nitko nije obazirao, u Karlovcu bilo vrlo malo.“⁹⁷ Odlaskom narodnjačke građanske inteligencije u Zagreb preporodni pokret je zamro jer preostala skupina nije imala sposobnost održati ga na životu.⁹⁸

---

⁹³ Lopašić 1879, 91.; Melik 1979, 126.

⁹⁴ Karaman 1979, 159-160.

⁹⁵ Tomašić 1979, 448.; Šidak 1979, 149-150.; Šokčević 2016b, 573. O djelatnosti u Karlovcu tijekom narodnog preporoda opširnije vidi u: Krešić 1898, 8-10.; Dvoržak 1963, 91-93.; Dvoržak 1972, 81 -102.; Jarnević 2000, 17-336. O kulturnom životu u Karlovcu u vrijeme narodnog preporoda napisana je i doktorska disertacija, vidi u: Anić 2015.

⁹⁶ Markus 2009, 188. Opširnije vidi u: Šidak 1973, 125-151.

⁹⁷ Kolak Bošnjak 2015, 161.

⁹⁸ Šidak 1979, 154.

U prometno-gospodarskom smislu spajanje Karlovca na željezničku mrežu uvelike je promijenilo dotadašnje ekonomske odnose. Godine 1865. grad je spojen sa Zagrebom, a osam godina kasnije na prugu Budimpešta-Zagreb-Rijeka. Robni promet s rijeke Kupe, koji je pozicionirao grad na ekonomskoj karti, prebačen je na željeznice te Karlovac umjesto čvorišne dobiva ulogu usputne stanice na željeznici prema moru.⁹⁹ Osim toga, u Karlovcu, kao i u ostatku Hrvatske tijekom druge polovice 19. stoljeća, domaćim poduzetnicima nedostaju financijska sredstva i iskustvo za daljnji razvoj ekonomije koju je dodatno sputavala i politička ovisnost o Beču i Budimpešti.¹⁰⁰ Sama karlovačka utvrda je nakon razvojačenja Vojne krajine 1873. godine došla pod neposrednu upravu gradskog magistrata. Zbog uvjeta vojnih vlasti da se materijal s utvrde neće upotrebljavati u građevinske svrhe ona je još neko vrijeme zadržala svoj oblik, ali vojna svrha utvrde već je u tom trenutku bila davna prošlost.¹⁰¹

2. Pravaštvo u Karlovcu 1878. do 1914. – lokalne političke prilike

2.1. Banska Hrvatska u razdoblju od 1878. do 1914. godine

Zbog neuspješnog pokušaja osiguravanja veće financijske samostalnosti Hrvatske i procesa sjedinjenja Vojne Krajine s Hrvatskom, a uz brojne kritike i pritiske u Hrvatskoj i izvan nje, Mažuranić odlazi s banske pozicije krajem veljače 1880. godine. Na njegovo mjesto dolazi grof Ladislav Pejačević koji uspješno privodi kraju proces sjedinjenja Vojne krajine s banskom Hrvatskom, no isto tako nastavlja provoditi politiku popuštanja ugarskoj vladi što se manifestiralo u sve snažnijoj mađarizaciji. Primjerice, uvođenje tečaja za učenje mađarskog jezika u financijskim službama u banskoj Hrvatskoj do kraja je narušio ionako loše odnose unutar Narodne stranke što će dovesti do osnivanja kluba Neodvisne narodne stranke 3. rujna 1880. godine u Saboru. Na čelo stranke stao je Matija Mrazović, no u javnosti je prevladavalo mišljenje da je riječ o Strossmayerovoj stranci. Prema programu „neodvišnjaci“ su se zalagali za puno poštivanje Nagodbe iz 1868. godine, a dugoročno za financijsku i izvršnu neovisnost od ugarske vlade što je bilo osjetno manje radikalno od pravaških stavova o ukidanju dualističkog sustava te isticanju prava na samostalnost, posebno u govorima Ante Starčevića.¹⁰²

Pejačeviću trogodišnju vladavinu obilježilo je nametanje mađarskog jezika, primjerice na željeznicama ili ranije spomenuto uvođenje besplatnog tečaja učenja mađarskog

---

⁹⁹ Karaman 1979, 167.; Kos 1979, 138.

¹⁰⁰ Karaman 1979, 175.

¹⁰¹ Kruhek 1995, 56. O daljnjim postupanjima gradske uprave vezano uz utvrdu vidi u: Kruhek 1995, 56-61.

¹⁰² Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 99.; Gross 2000, 398. i 400.; Perić 2009, 40-41.; Markus 2016, 18.

jezika od strane financijskog ravnateljstva. U isto vrijeme nije bilo konkretnijih ekonomskih rezultata koji bi poboljšali životni standard osiromašenog stanovništva poglavito na selu. Stoga, iako su dvojezični natpisi postali povod za protumađarski narodni pokret 1883. godine, pravi uzrok uz prisutnu mađarizaciju bila je sve teža ekonomska situacija, visoki porezi i proces nestajanja zadruga.¹⁰³ Nakon uspješnog gušenja pobuna i ukidanja komesarijata Hermanna Ramberga hrvatskim je banom imenovan grof Károly Khuen-Héderváry.¹⁰⁴ Glavni zadatak novog bana bio je stabilizirati dualistički sustav u Hrvatskoj, a već iz njegovog nastupnog govora bilo je jasno kakvu će politiku provoditi s obzirom da se nije smatrao odgovornim Hrvatskom saboru nego ugarskoj vladi. Svoju politiku provodio je pomoću Narodne stranke koja je tijekom njegove 20-ogodišnje vladavine imala većinu u Saboru. Tijekom svoga banovanja Khuen-Héderváry je Narodnu stranku pretvorio u lojalne podupiratelje svakog Vladina prijedloga, a sitnim je ustupcima na svoju stranu pridobio i veliku većinu srpskih političara u Hrvatskoj potencirajući povremeno sukobe u hrvatsko-srpskim odnosima. Uz to, njegovu je vladavinu obilježio nemilosrdan obračun s protivnicima dualizma što je dovelo do slabljenja oporbenih stranka vidljivog i po broju zastupničkim mandata. Nakon što je Stranka prava na izborima 1884. godine osvojila rekordnih 24 mandata već na idućim izborima 1887. broj zastupnika pao je na 10.¹⁰⁵

Pritisak Khuenovog režima postupno je približavao Neodvisnu narodnu stranku i Stranku prava unatoč očitim programskim razlikama i osobnoj netrpeljivosti između Starčevića i Strossmayera. Sve važniju ulogu u stranci imao je Folnegović koji je već duže vrijeme pokazivao sklonost pregovorima s „obzorašima“¹⁰⁶, a 1890. godine Stranci prava

---

¹⁰³ Markus 2016, 19-20.

¹⁰⁴ Károly (Dragutin) Khuen-Héderváry potječe iz Slavonije te je pripadnik nuštarske grofovske obitelji Khuen Belasi koja vuče podrijetlo iz Tirola. Rođen je 23. svibnja 1849. godine u Gräfenbergu (danas Lázně Jeseník), malom selu pored Freiwaldaua (danas Jeseník) u današnjoj Češkoj iako se u literaturi ponegdje može naći netočan podatak da je rođen u Hrvatskoj u Nuštru. Razlog je pisanje tadašnjeg režimskog tiska čime se željelo istaknuti da je Khuen-Héderváry „domaći“ čovjek. Početno obrazovanje dobio je u dvorcu u Nuštru, a više razrede gimnazije pohađao je u cistercitskoj gimnaziji u Pečuhu. Studij prava započeo je u Zagrebu, a završio u Požunu (Bratislavi). Krajem 1874. godine naslijedio je svojega ujaka grofa Hédera Viczaya Héderváryja. Tada je odlučio promijeniti prezime u Khuen-Héderváry te preuzima pridjevnik hédervárski i veleposjed Hédervár na zapadu Mađarske, nedaleko od Győra. U Mađarskoj je 1875. i 1878. godine biran za zastupnika Liberalne stranke u ugarskom parlamentu. Brzom političkom usponu pogodovala je i njegova ženidba s groficom Margit Teleki de Szék, nećakinjom mađarskoga ministra predsjednika Kálmána Tisze. Početkom 1882. imenovan je velikim županom u Győru, a iduće godine postaje hrvatski ban. Na toj poziciji ostaje idućih 20 godina te 1903. preuzima mjesto ugarskog ministra predsjednika. Istu funkciju obnašao je i u periodu od 1910. do 1912. godine (Ostajmer 2018, 44-45, 192.).

¹⁰⁵ Turkalj 2009, 227., 340. i 432.; Šokčević 2016a, 308.

¹⁰⁶ Naziv za pripadnike Neodvisne narodne stranke prema stranačkom glasilu *Obzor*.

pristupa i Josip Frank¹⁰⁷ koji će ubrzo preuzeti uređivačku politiku stranačkog glasila *Hrvatska*. Dvojica političara početkom 1890-ih godina složno nastupaju na brojnim skupovima opozicije, no s vremenom postaju sve jasnija preklapanja njihovih ambicija da preuzmu vodeću ulogu u stranci. Ujedinjenju oporbe nije pomogao zajednički program iz 1894. godine, a već iduće godine zbog osobnih ambicija i ideoloških razlika dolazi do raskola u Stranci prava na „domovinaše“ (matica Stranke prava) koje je predvodio Folnegović i koji ime dobivaju po stranačkom glasilu *Hrvatska domovina* i Čistu stranku prava kojoj predsjednik postaje A. Starčević, no nakon njegove smrti nekoliko mjeseci kasnije mjesto predsjednika stranke zauzima Frank zbog čega će se i pristaše novoosnovane stranke nazivati „frankovcima“. Pokušaji ponovnog ujedinjenja pravaša nisu bili uspješni te su „domovinaši“ s vremenom ulazili u sve bližu suradnju s „obzorašima“ koji su im bili bliski po političkim shvaćanjima što će 1903. godine dovesti do fuzije dviju stranaka u jedinstvenu stranku pod nazivom Hrvatska stranka prava.¹⁰⁸

S vremenom se pokazalo da je Khuen-Héderváryjev uspjeh ostvaren u razdoblju relativne stabilnosti dualističkog sustava bio samo privremen. S produbljivanjem krize dualizma u Monarhiji postepeno će slabiti i osnove njegove vlasti u banskoj Hrvatskoj. Pukotine u sustavu vidljive su već 1895. godine kada su organizirani prosvjedi i paljenje mađarske trobojnice prilikom posjeta cara Franje Josipa I. Zagrebu. Represivna reakcija režima i obračunavanje sa studentima predvodnicima prosvjeda dodatno će pojačati omraženost Khuenova režima.¹⁰⁹ Studenske demonstracije 1895. potaknule su pojavu jedne nove političke koncepcije nadahnete liberalno-demokratskim idejama u borbi za nacionalnu emancipaciju koje je propagirao Tomáš G. Masaryk profesor praškog Sveučilišta na kojem su se školovali i studenti iz Hrvatske. Pripadnici mlade generacije tzv. napredne omladine pod Masarykovim utjecajem počinju osuđivati državnopravnu politiku hrvatskih oporbenih stranaka

---

¹⁰⁷ Josip Frank se tijekom 1880-ih godina počeo približavati Stranci prava. Tako je 1884. bio jedan od glavnih zagovornika ovjere izbora pravaša Eugena Kumičića u Sabor, no odlukom saborske većine Kumičić je morao ponovno izaći na izbore. Ponovno vezanje uz pravaše događa se nakon 1887. godine kada je prvo u Saboru, a kasnije i kao odvjetnik branio Davida Starčevića koji je od strane državnog odvjetništva optužen za protuzakonito djelovanje i prevaru dvije obitelji kod ostavinske rasprave i pri uređenju imovinskih odnosa. Iako je D. Starčević osuđen na šest godina tamnice i oduzimanjem prava na odvjetnički poziv, sudjelovanjem u njegovoj obrani Frank je stekao ugled među pravašima. U Stranku prava Frank je ušao 10. prosinca 1890. Frankovi suvremenici smatrali su da je on odlučio pristupiti Stranci prava zbog njezine popularnost među izbornicima što bi mu moglo pomoći u ostvarivanju uspješnije političke karijere dok su pravaši tražiliiskusnu osobu čije će organizacijske sposobnosti pomoći u obnovi posrnulog stranačkog tiska (Matković 2001, 34-35.).

¹⁰⁸ Markus 2016, 20. Detaljnije o raskolu vidi u Stranci prava vidi u: Gross 2000, 805-828.; Matković 2001, 57-69.; Trutanić 2021, 194-200.

¹⁰⁹ Markus 2016, 20.

pretpostavljajući joj svakodnevni, sitni kulturni i socijalni rad u narodu kao preduvjet za kasniju odlučniju nacionalnu borbu.¹¹⁰ Pripadnici navedene političke skupine u kasnijem periodu postali su članovi i osnivači brojnih stranaka poput Hrvatske stranke prava 1903. godine, Hrvatske napredne stranke i Hrvatske pučke seljačke stranke Stjepana Radića 1904. godine.¹¹¹ Nezadovoljstvo Khuenovim režimom kulminiralo je 1903. masovnim pokretom protiv mađarske dominacije u nagodbenoj zajednici. U lipnju 1903. Khuen-Héderváry je razriješen dužnosti hrvatskoga bana te je za potrebe rješavanja ugarske krize izazvane zahtjevima mađarske opozicije za što širom decentralizacijom Monarhije, podjelom jedinstvene vojske i financijskom samostalnošću Ugarske imenovan ugarskim ministrom predsjednikom. Sukob znatnog dijela mađarske političke elite koja je težila proširivanju svojih nacionalnih prava izazvao je sukob s dinastijom što je utjecalo i na hrvatske prilike otvarajući mogućnost za približavanje hrvatskih političkih predstavnika dijelu javne političke scene u Ugarskoj.¹¹² Nakon Khuen-Héderváryjevog odlaska novim je banom imenovan Teodor Pejačević čija će pomirljivost i izbjegavanje radikalnih mjera pogodovati prelasku hrvatske politike u novu fazu. Nakon što su se još krajem 19. i početkom 20. stoljeća kao odraz društvenih promjena, socijalne mobilizacije i nastavka važnosti različitih nacionalnih težnji pojavile nove političke stranke i skupine, prva prekretnica na političkoj sceni bila je pojava politike „novog kursa“ koja se iz Dalmacije prelijeva u druge zemlje, naročito u bansku Hrvatsku u kojoj su nakon nemira 1903. okolnosti bile povoljne za prihvaćanje novog političkog smjera.¹¹³ Potpisivanjem Riječke rezolucije početkom listopada 1905. godine hrvatski političari iz Dalmacije, Istre i banske Hrvatske daju potporu mađarskoj oporbi koja se zalagala za rušenje dualističkog sustava u Monarhiji. Zauzvrat su tražili podršku u procesu ujedinjavanja hrvatskih zemalja, ukidanje represivnog režima u Hrvatskoj te reviziju Hrvatsko-ugarske nagodbe. Pristajanje uz politiku „novog kursa“ koja je polazila od uvjerenja o nužnosti suradnje Hrvata i Srba te ostalih južnih Slavena radi zajedničkog otpora „invaziji niemstva“ (*Drang nach Osten*) potvrdili su ubrzo Zadarskom rezolucijom sredinom listopada 1905. i predstavnici srpskih stranaka iz banske Hrvatske (Srpske narodne samostalne stranke

---

¹¹⁰ Markus 2016, 20.

¹¹¹ Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 152-154.; Cipek i Matković 2006, 385., 433., 485. i 508.; Markus 2016, 20.

¹¹² Matković 2022, 198-200.

¹¹³ Matković 2022, 200, 204. Provođenje politike „novog kursa“ trebalo se odvijati etapno. Započela bi pokušajem ostvarivanja potpunog provođenja odredbi Nagodbe, odnosno „čistoćom“ Nagodbe, nastavila bi se zahtjevima za njezinom revizijom u smjeru financijske samostalnosti banske Hrvatske koja bi se ujedinila s ostalim hrvatskim zemljama. U konačnici bi mogla dovesti i do stvaranja samostalne jugoslavenske države (Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 221.). Opširnije o formiranju politike „novog kursa“ vidi u: Lovrenčić 1972.

i Srpske narodne radikalne stranke) i Dalmacije koji su uz prihvaćanje stavova iz Riječke rezolucije tražili od hrvatskih stranaka priznanje ravnopravnosti hrvatskog i srpskog naroda. Na tim temeljima bit će osnovana Hrvatsko-srpska koalicija koju će uz Hrvatsku stranku prava sačinjavati Hrvatska napredna stranka, Srpska samostalna stranka, Srpska radikalna stranka te nakratko ispočetka i Socijaldemokratska stranka osnovana 1894.¹¹⁴ Hrvatsko-srpska koalicija zagovarajući cjelovitost hrvatskih zemalja u okviru Monarhije i provođenje ustavnog poretka od izbora 1906. pa sve do Prvog svjetskog rata postaje brojem osvojenih mandata najснаžnija politička grupacija u banskoj Hrvatskoj, no to nije značilo da je uvijek bila i vladajuća stranka.¹¹⁵ Razlog je bio pritisak dualističkih krugova iz Beča i Pešte koji su povremeno koristili apsolutističke metode uprave kako bi spriječile Koaliciju u preuzimanju vlasti. Dodatan politički udarac na Koaliciju bio je slom politike „novog kursa“ 1907. nakon što je uvođenjem „željezničke pragmatike“ na području Ugarske, u što je bila uključena i banska Hrvatska, određeno kako svaki službenik željeznica mora govoriti mađarski jezik. Navedena odluka dovela je do prekida odnosa predstavnika Koalicije s ugarskom vladom (nekadašnjom mađarskom oporbom). U konačnici sporazumom Beča s nekadašnjim mađarskim protivnicima dualizma predstavnici Koalicije definitivno ostaju bez političkih suradnika s kojima bi sproveli ideju o ujedinjenju hrvatskih zemalja koja se tražila Riječkom rezolucijom.¹¹⁶ Uz to, Hrvatsko-srpska koalicija bila je nositelj jugoslavenske ideje u Monarhiji i bliska srpskoj vladi koja je, prema tvrdnjama političkih faktora u Monarhiji, počela pokazivati teritorijalne pretenzije na dijelove Monarhije te Bosnu i Hercegovinu koja je u tom trenutku *de iure* i dalje bila dio Osmanskog Carstva, no još 1878. godine Austro-Ugarska preuzima upravu nad njom da bi 1908. aneksijom postala dio Monarhije. Nakon što je austro-ugarska vlada početkom prosinca 1907. dogovorila aneksiju Bosne i Hercegovine uslijedile su pripreme za njezino provođenje, odnosno uspostavljanje režima u Hrvatskoj koji će garantirati antijugoslavenski i antisrpski stav. Početkom 1908. banom je imenovan Pavao Rauch sa zadatkom da u svrhu opravdanja aneksije Bosne i Hercegovine otkrije hrvatske i srpske „izdajnike“ i uništi Hrvatsko-srpsku koaliciju.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 222-223.; Stančić 1995, 88.; Perić 2000, 345., 351-352., 354.; Cipek i Matković 2006, 497.; Markus 2016, 21.

¹¹⁵ Iznimka je bila nakon izbora 1911. godine kada je Stranka prava imala više zastupnika od pripadnika Hrvatsko-srpske koalicije, ali navedeni Sabor raspušten je oko mjesec dana nakon izbora. Riječ je bilo o izborima na kojima su pravaši, izuzevši one koji su od 1905. dio Koalicije i koji su se 1910. godine odrekli pravaštva postavši dio Hrvatske ujedinjene samostalne stranke, zadnji put nastupili kao jedna grupacija (detaljnije vidi u: Gabelica 2012a, 128-153.).

¹¹⁶ Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 233-234.; Markus 2016, 21.

¹¹⁷ Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 238-239.; Iveljić 2019, 57.

U veljači 1908. godine održani su izbori za Sabor na kojima većinu osvaja Hrvatsko-srpska koalicija, a znatan broj mandata dobiva i Starčevićeva hrvatska stranka prava¹¹⁸, no nedovoljno da bi s unionistima stvorili većinu oko bana Raucha. U ožujku se sastao Sabor, ali odmah je raspušten odlukom vladara Franje Josipa te se nije sastajao dvije godine. U travnju 1908. događa se raskol unutar Starčevićeve hrvatske stranke prava na „milinovce“ nazvane po Mili Starčeviću i „frankovce“ predvođene Josipom Frankom zbog razočaravajućih rezultata izbora, no sve više i zbog ideoloških razlika. „Milinovci“ su hrvatstvo smatrali temeljno državnim pojmom dok su ga „frankovci“ smatrali nacionalnim što je vodilo prema različitim pogledima o tome tko predstavlja opasnost za hrvatsku opstojnost. Za razliku od „frankovaca“ koji su i dalje držali da je riječ o Srbima, „milinovci“ su vjerovali da opasnost prijeti od drugih naroda pa su tako svoju politiku usmjeravali protiv Mađara i Nagodbe, a politički su bili sve bliži stavovima Koalicije otvoreno se boreći protiv bana Raucha.¹¹⁹ To nije značilo izjednačavanje njihovih stavova s obzirom da „milinovci“, za razliku od predstavnika Koalicije, nisu prihvatili ideju o priznanju srpskog imena u Hrvatskoj nego da isto smatraju drugorazrednim pitanjem koje se treba rješavati naknadno kad se ostvari hrvatska državna nezavisnost. Ustvari, po svojim stavovima „milinovci“ su bili vrlo bliski kršćansko-socijalnoj struji unutar Hrvatske stranke prava koja je na sjednici stranke u prosincu 1908. inzistirala na izlasku iz Koalicije te istovremeno najavila podršku svim prijedlozima koji idu na korist hrvatskom narodu. Kako je u Hrvatskoj stranci prava prevladala liberalna struja, a Stjepan Zagorac kao predstavnik kršćansko-socijalne struje unutar nje i dalje je javno inzistirao na izlasku iz Koalicije, isti je u siječnju 1909. izbačen iz stranke. Takav razvoj događaja doveo je već u ožujku 1909. do suradnje između bivših članova Hrvatske stranke prava bliskih kršćansko-socijalnim idejama i „milinovaca“ te osnivaju Starčevićeve stranke prava.¹²⁰

Nakon dvije godine postavljeni ciljevi za novog su se bana pokazali neostvarivima. U Hrvatskoj, gdje ga se smatralo dosljednim izvršiteljem politike ugarske vlade, nije osim djelomično „frankovaca“ imao političkog oslonca ni podršku javnosti. Rauchu nisu bili skloni ni u Mađarskoj budući da je bio postavljen i kao eksponent bečkih vladajućih čimbenika premda ni dio bečkih političkih krugova nije Raucha smatrao dobrim izborom za hrvatskog bana.¹²¹ Razvoj krize dualističkog sustava nakon aneksije Bosne i Hercegovine u listopadu 1908. prisilio je vladajuće čimbenike Monarhije da u Hrvatskoj pokušaju vladati ustavnim

---

¹¹⁸ Čista stranka prava od 1904. naziva se Starčevićeva hrvatska stranka prava (Gabelica 2012a, 28.).

¹¹⁹ Gabelica 2012a, 60.; Matković 2022, 210.

¹²⁰ Gabelica 2012a, 60., 78. i 83.

¹²¹ Iveljić 2019, 59.

putem. Kako se nije mogla formirati većina bez Koalicije odlazak bana Raucha bio je neminovan, a novim banom u veljači 1910. imenovan je Nikola Tomašić. Na tu poziciju postavlja ga Khuen-Héderváry koji po drugi put postaje ugarski ministar predsjednik. U ožujku 1910. godine obnovljen je rad Sabora izabranog u veljači 1908. Khuen-Héderváryju je trebalo smirivanje stanja u Hrvatskoj i uspostava ustavnog režima s obzirom na snažnu opoziciju protiv njegove vlasti u Mađarskoj. Imajući u vidu složenost političkih prilika u Hrvatskoj i Monarhiji procijenio je da svoj cilj može postići samo suradnjom s Koalicijom čiji su predstavnici pod dojmom snažnog pritiska kojem su bili izloženi tijekom aneksijskog razdoblja također bili spremni na popuštanje. Odustajanje od zahtjeva vezanih uz rješavanje hrvatskog nacionalnog pitanja i opredjeljenje za dualističku politiku „čistoće nagodbe“ bio je put koji je mogao Koaliciju dovesti na vlast. Usprkos postignutom sporazumu razvoj događaja u Hrvatskoj te raspoloženje u Ugarskoj i Beču nije išlo u prilog njegovoj realizaciji.¹²² Smetnje za uspostavu suradnje između Tomašića i Koalicije nastaju nakon što je Khuen-Héderváryjeva stranka pobijedila na izborima u Ugarskoj u lipnju 1910. godine što je stvorilo dojam o jačanju Tomašićeva režima u Hrvatskoj zbog čega on počinje vršiti pritisak da se Koalicija fuzionira s ostacima Narodne stranke, ali bi iz nove stranke trebali biti izostavljeni radikalniji članovi Koalicije poput srpskih samostalaca predvođenih Svetozarom Pribičevićem te dio hrvatskih „naprednjaka“ predvođenih Ivanom Lorkovićem. U isto vrijeme počinje jačati pritisak velikoaustrijskih krugova za osnivanjem trijalističkog bloka što je ojačalo položaj Koalicije koja počinje zahtijevati da se smjene svi službenici koji su sudjelovali u vođenju veleizdajničke parnice koja je u jeku aneksijske krize trebala predstavljati vrhunac obračuna s velikosrpskom propagandom predvođenom Srpskom samostalnom strankom.¹²³ Tomašić isto odbija, a već krajem srpnja Koalicija raskida pakt s njim, potvrđuje nastavak suradnje sa Srpskom samostalnom strankom, a uskoro najavljuju i ujedinjenje Hrvatske stranke prava i Hrvatske

---

¹²² Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 265-268.; Gabelica 2012a, 116.

¹²³ U kolovozu 1908. Dorđe Nastić, austrougarski agent, objavljuje brošuru *Finale* u kojoj se optužuje srpska vlada da je preko srbijanskog društva *Slovenski jug* planirala „jugoslavensku revoluciju“ u Monarhiji. Nakon toga počinju uhićenja Srba, većinom članova Srpske samostalne stranke. U siječnju 1909. uhićeno je 53-oje Srba na čelu s Adamom Pribičevićem dok su od uhićenja bili izuzeti predstavnici stranke u ugarskom saboru zbog imuniteta i odbijanja tog tijela da budu predani zagrebačkom sudbenom stolu koji je pokrenuo istragu. Optuženi su da od 1903. šire velikosrpsku propagandu i pripremaju revoluciju kojom bi se dijelovi Monarhije pripojili Srbiji. Parnica je započela 3. ožujka 1909., a završila je 5. listopada 1909. osudom 31 osumnjičenog među kojima su glavnooptuženi Adam Pribičević i njegov brat Valerijan osuđeni na 12 godina zatvora uz navođenje da je u toj akciji sudjelovala čitava Srpska samostalna stranka preko svog vodstva. Već iduće godine došlo je do kraljevog pomilovanja osuđenih nakon sudske odluke da se proces treba ponoviti zbog nejasnoće argumenata na kojima je temeljena presuda. Na taj način članovi Srpske samostalne stranke nisu oslobođeni optužbe, a vladajući krugovi su maknuli s dnevnog reda temu koja im u to vrijeme nije odgovarala (Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 266-267.; Gabelica 2012a, 67-70.). Opširnije vidi u: Gross 1962, 192-208. i 223-240.

pučke napredne stranke. Ujedinjenje se dogodilo u listopadu 1910. pod imenom Hrvatska ujedinjena samostalna stranka. Bilo je to pred same izbore koji su raspisani zbog raspuštanja Sabora krajem kolovoza 1910.¹²⁴ Na izborima 1910. godine Koalicija pobjeđuje, ali s manje uspjeha nego ranije.¹²⁵ Daljnji tijek događaja potaknut će ugarsku vladu i kralja na uvođenje komesarijata, prvi put nakon 1883. godine. Mađarska strana tražila je u banskoj Hrvatskoj provoditelja svoje politike među snažnijim političkih skupinama. Nakon što je 1911. došlo do sjedinjenja pravaških stranaka iz banske Hrvatske, Dalmacije, Istre te Bosne i Hercegovine te godinu dana kasnije i do sporazuma svepravaške stranke s Hrvatsko-srpskom koalicijom¹²⁶ postalo je jasno da Mađari u Hrvatskoj neće naći suradnika za svoje političke planove. Ovakav razvoj događaja u Hrvatskoj potaknut će Franju Josipa da 31. ožujka 1912. potpiše prijedlog ugarskog ministra predsjednika Khuen-Héderváryja da se na čelo autonomne vlade postavi ugarskom ministru podvrgnuti kraljevski komesar umjesto dotada Saboru odgovornog bana.¹²⁷ Izvanredno stanje smiruje se tek 1913. godine kada u vrijeme bana Ivana Skerleca Hrvatsko-srpska koalicija dolazi na vlast kompromisno odustajući od zahtjeva za revizijom Nagodbe. Veliki utjecaj na držanje predstavnika Koalicije, a posebno srpskog političara Svetozara Pribićevića, imala je srpska vlada koja je zbog kriznog stanja nakon Balkanskih ratova željela što mirniju situaciju u susjednoj Monarhiji i izbjegavanje međusobnih sukoba.¹²⁸ Bez obzira na to, iako iscrpljena od dva rata, Srbija je nakon Balkanskih ratova imala jasniju poziciju „jugoslavenskog Pijemonta“ među zagovornicima jugoslavenskog jedinstva unutar Austro-Ugarske. Pripadnici starijih skupina koji su zagovarali jugoslavenstvo nisu otvoreno pozivali na rušenje Monarhije za razliku od mlađih skupina na čije radikalne ideje nije utjecao sporazum Koalicije s banom i vladajućima u Ugarskoj. U takvom ozračju dolazi i vijest o ubojstvu prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove supruge Sofije u Sarajevu. Rat koji je uslijedio nakon toga otklonio je mogućnosti rješavanja otvorenih pitanja koja bi sačuvala opstojnost Austro-Ugarske.¹²⁹

---

¹²⁴ Gabelica 2012a, 124-125.

¹²⁵ Na izborima 1910. godine dolazi do promjene po pitanju izbornog prava te je broj birača s dotadašnjih 2% porastao na blizu 10% stanovništva. Takva promjena omogućila je rast zastupničkih mandata kod pojedinih političkih stranaka poput Hrvatske pučke seljačke stranke Stjepana Radića, a pokazalo je kakve promjene će donijeti uvođenje općeg prava glasa za muškarce (Šokčević 2016a, 339.).

¹²⁶ O sporazumu opširnije vidi u: Gabelica 2012b.

¹²⁷ Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 270.; Bulić 2012, 419-420.

¹²⁸ Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 289.

¹²⁹ Matković 2022, 214-215.

2.2 Položaj gradova i županija u banskoj Hrvatskoj od 1848. do 1914. godine

Revolucija 1848. godine uz uspostavljanje predstavničkog sabora donijela je brojne druge promjene među kojima i nužnost prelaska s tradicionalnog uređenja gradova i županija temeljenog na feudalnom sustavu, municipalnim pravima i moći plemstva na modernije uređenje. Nove tendencije uključivale su s jedne strane potrebu da se u duhu novih kapitalističkih usmjerenja gradovi uključe u jedinstveno tržište što je podrazumijevalo uspostavljanje jake i racionalne središnje uprave i sudstva, a s druge strane prihvaćanje društvenih, obrazovnih, gospodarskih, političkih i drugih posebnosti gradova koji su ih činili mogućim središtima protuteže centralnim vlastima.¹³⁰

Sve do zakona iz 1881. kada je prvi put u okviru autonomnog zakonodavstva banska Hrvatska dobila jedinstvenu regulativu za gradove, pitanje njihova statusa nakon ukidanja feudalnih odnosa bilo je regulirano propisima koji su imali apsolutistički karakter, odnosno podzakonskim aktima vladara i bana 1850. i 1851.¹³¹ Za kategoriju gradova u koju je pripadao i Karlovac 19. kolovoza 1851. godine donesena je *Privremena naredba bana Jelačića za opavljanje občinskih poslova u gradovih i teregovištih s magistrati krunovine Hèrvatske i Slavoniu*.¹³² Prema toj naredbi gradovi su bili podređeni Banskoj vladi te su imali gradsko zastupstvo (občinsko vijeće) i gradski magistrat kojima je predsjedavao i upravljao gradski načelnik. Kao i u ostalim gradovima čiji je položaj i ustroj reguliran Jelačićevom naredbom u Karlovcu je gradski načelnik trebao biti biran od strane gradskog zastupstva na tri godine, a potvrđivala ga je Banska vlada. Gradsko zastupstvo biralo se na izborima na tri godine s tim da bi svake godine istupala trećina zastupnika koje bi mijenjali novoizabrani zastupnici. Pravo glasa bilo je ograničeno imovinskim cenzusom te su ga imali isključivo muškarci bez pravosudnih prepreka definiranih § 32. Naredbe. Gradski magistrat dijelio se na plaćene i neplaćene magistratske vijećnike. Neplaćene vijećnike biralo je gradsko zastupstvo između sebe na rok od tri godine dok su plaćeni vijećnici birani doživotno putem javnog natječaja. Biralu ih je gradsko zastupstvo između trojice kandidata koje je predložio gradski magistrat. U gradovima banske Hrvatske, izuzevši Zagreb i Osijek, većina zaključaka ovisila je o potvrdi viših upravnih organa koji su imali pravo ukidanja protuzakonitih zaključaka gradskih zastupstava. Banska vlada je imala pravo raspustiti gradsko zastupstvo, a mogla je i gradskom načelniku i svakom članu magistrata zabraniti službovanje ili ga otpustiti iz službe ukoliko

---

¹³⁰ Čepulo 2000, 84.

¹³¹ Čepulo 2000, 87-88., 112. i 118.

¹³² Čepulo 2000, 87.; *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hèrvatsku i Slavoniu*, izdan i razposlan 11. listopada 1851., komad XVIII., 833.

više puta ili u znatnoj mjeri prekrši svoje dužnosti.¹³³ Uvođenjem neoapsolutizma Slivestarskim patentom iz 1851. nije se više biralo prisjednike i načelnike nego su na funkcijama ostali stari ili bi se imenovali novi. Gradovi su bili podređeni županijama, a njihov djelokrug sužen je isključivo na općinske poslove.¹³⁴ Nakon perioda neoapsolutizma, prije zasjedanja Sabora 1861. godine, Banska konferencija donijela je Naputak o uređenju županija, slobodnih kraljevskih gradova, slobodnih kotara, povlaštenih trgovišta i seoskih općina, koji je stupio na snagu u siječnju 1861. nakon kraljeve potvrde, ali koji u konačnici nije u potpunosti zaživio zbog nepotpunosti i nejasnoća odredbi i zbog neizdavanja potrebnih pratećih propisa.¹³⁵ Dio Naputka koji je ipak prihvaćen bio je vezan uz broj gradskih zastupnika. Prema banskoj naredbi iz 1851. gradovi su imali 12 zastupnika u gradskom zastupstvu ako su imali do 4000 stanovnika, a za svakih dodatnih 1 000 stanovnika dobivali su dva zastupnika više. Prema § 14. Naputka broj pripadnika gradskog poglavarstva vraća se na odredbe koje su vrijedile 1. siječnja 1848.¹³⁶ Za grad Karlovac to je značilo da se vraća na odredbe povelje kralja Josipa II. iz 1781. godine prema kojoj je Karlovac imao 24 gradska zastupnika.¹³⁷

Idući pokušaj promjena organizacije i položaja gradova datira iz 1871. godine kada je vlada bana Levina Raucha izradila Osnovu zakona o ustrojstvu gradskih općina od koje je sama odustala iste godine nakon utjelovljenja vojnih komuniteta Vojne krajine banskoj Hrvatskoj jer zakon nije predviđao mogućnost brzog ujedinjenja tih područja.¹³⁸ Godinu dana prije dogodila se i promjena vezana uz županije kada je donesen *Zakonski članak XVII. ob ustrojstvu županija*.¹³⁹ Do nove promjene dolazi četiri godine kasnije kada je donesen prvi zakon o županijama čiji odredbe se odnose i na razdoblje promatrano u ovom radu. Prema *Zakonu ob ustroju političke uprave u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji* od 15. studenog 1874. i prema Naredbi vlade od 5. veljače 1875. o provedbi toga Zakona, Hrvatska je bila podijeljena na osam županija koje su se dijelile na upravne kotare - podžupanije. Grad Karlovac nalazio se na teritoriju

---

¹³³ Čepulo 2000, 88-89.; *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hèrvatsku i Slavoniu*, izdan i razposlan 11. listopada 1851., komad XVIII., 840-841., 847- 849., 851-852., 872. Ustrojstvo i nadležnost gradskih uprava i samouprava za gradove Zagreb, Rijeku i Osijek propisani su Privremenim carskim patentom od 7. rujna 1850. (Čepulo 2000, 88.).

¹³⁴ Gross 1985, 94.

¹³⁵ Čepulo 2000, 89-90.

¹³⁶ *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hèrvatsku i Slavoniu*, komad XVIII., 840.; „*Naputak za privremeno uređenje županijah, slob. kr. gradovah, slob. kotarah., povel. trgovištah i seoskih obćinah u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*“ iz *Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861, XXVII, XXVIII.*

¹³⁷ Bosio ur. 2012, 23. U prijevodu teksta napisano je da je Karlovac u to vrijeme imao „dvadesetpet“ zastupnika, ali u originalnom latinskom tekstu stoji broj od 24 zastupnika.

¹³⁸ Čepulo 2000, 92.

¹³⁹ *Sbornik zakona i naredbah valjanah za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1871., IV., br. 5., 52.*

Zagrebačke županije te je bio središte Karlovačke podžupanije kao njezinog dijela, a uz njega na području podžupanije nalazile su se i političke općine Severin, Bosiljevo, Novigrad, Ribnik, Ozalj, Banija, Mahično, Draganić i Rečica.¹⁴⁰ U razdoblju od 1875. do 1886. godine županije su bile isključivo upravni organi dok je jedini oblik samouprave ostao putem županijske skupštine čija je uloga bila rješavanje sporova nekih predmeta vlastitog djelokruga više općina ili podžupanija. Podžupanije su također imale svoje skupštine sa širim djelokrugom od županija. Prema Zakonu iz 1874. vrijedile su odredbe *Zakonskog članka XVII.* iz 1870. godine te se dotadašnji način odabira zastupnika za županijske skupštine prenio na izbor podžupanijske skupštine čiji sastav su s dvije trećine ukupnog broja činili predstavnici općina unutar te podžupanije, a jednu trećinu zastupnici koji su bili najviši porezni obveznici u podžupaniji. Županijska skupština sastojala se od zastupnika podžupanije i virilista.¹⁴¹ Velikog župana imenovao je kralj na prijedlog bana dok je podžupana i ostale činovnike birao ban na prijedlog velikog župana.¹⁴²

Zakonom iz 1874. nije reguliran status gradova pa je nakon više desetljeća, 28. siječnja 1881. godine, kralj sankcionirao *Zakon ob ustroju gradskih općinah u kraljvinah Hrvatskoj i Slavoniji* koji mu je predložio Hrvatski sabor. Prema novom zakonu gradske općine s gradskim magistratom podređene su neposredno Zemaljskoj vladi.¹⁴³ Poslove gradske uprave obavljaju gradsko zastupstvo „kao organ zaključujući“, gradsko poglavarstvo „kao organ izvršujući“ te gradski načelnik koji je bio na čelu oba organa gradske uprave. U gradovima sa 4000 do 6000 stanovnika među koje je pripadao i Karlovac do kraja 19. stoljeća, biralo se ukupno 20 gradskih zastupnika na razdoblje od četiri godine. Gradskog načelnika birali su članovi gradskog zastupstva „između sebe“ na četiri godine, a njegov izbor potvrđivao je ban. Gradski načelnik bio je odgovoran za poslove gradskog poglavarstva gradskom zastupstvu i Zemaljskoj vladi.¹⁴⁴ Djelokrug grada definiran je kao „naravni“, odnosno vlastiti u kojem, držeći se postojećih zakona grad samostalno odlučuje i određuje što se tiče njegovih interesa te

---

¹⁴⁰ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1874., XXIII., br. 52, 430.; „*Naredba ob izvedenju zakona ob ustrojstvu političke uprave od 15. studenog 1874.*“, *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1875., V., br. 7, 31. i 34.

¹⁴¹ Beuc 1985, 291-292.; *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1871., IV., br. 5., 53.; *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1874., XXIII., br. 52., 428. Prema *Zakonskom članku XVII.* iz 1870. svaka općina imala je pravo biti zastupana u županijskoj skupštini s jednim predstavnikom ako ima do 3000 stanovnika, s dva predstavnika ako je imala 3000 do 6000 stanovnika, a s tri predstavnika ako ima više od 6000 stanovnika (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1871., IV., br. 5., 53.).

¹⁴² *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1874., XXIII., br. 52., 426.

¹⁴³ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., br. 3., 95.

¹⁴⁴ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., br. 3, 99., 106., 108. i 109.; Statut slobodnog i kraljevskog grada Karlovca 1883., (pristup 23.11.2023.).

„prenešeni“ gdje na temelju postojećih zakona vrši dužnost javne uprave. U poslovima iz vlastitog djelokruga gradsko zastupstvo je „zaključujući i nadgledajući organ“.¹⁴⁵ Dužnosti gradskog zastupstva bile su, uz izbor gradskog načelnika i podnačelnika, sastavljanje izbornih lista, odlučivanje o sporovima vezanima uz sastavljanje izbornih lista, biranje izbornog odbora koji će upravljati gradskim izborima, odlučivanje o gubitku službe gradskog zastupnika, imenovanje, umirovljivanje i otpuštanje gradskih činovnika i službenika te brojne druge zadaće definirane §§. 59. i 60.¹⁴⁶ Pravo na raspust gradskog zastupstva imala je Zemaljska vlada, a nakon toga je unutar osam dana od raspusta trebala raspisati nove izbore koji su se četiri tjedna od raspisivanja trebali i održati. Dok nije djelovalo gradsko zastupstvo zamjenjivao ga je vladin povjerenik s gradskim poglavarstvom.¹⁴⁷ U djelokrug gradskog poglavarstva s gradskim načelnikom na čelu pripadali su unutarnji poslovi općine te poslovi javne uprave što je detaljno pojašnjeno §§ od 74. do 89. Zakona od 28. siječnja 1881. te §§ 71.-94. Statuta grada iz 1883.¹⁴⁸ Veća promjena u odnosu na prijašnje uređenje kod procesa gradskih izbora događa se po pitanju prava glasa žena kojima je prvi put omogućeno da sudjeluju na izborima glasajući po svojem suprugu, a one koje nisu udate po opunomoćeniku.¹⁴⁹ Kao i za muškarce, pravo glasa bilo je ograničeno imovinskim cenzusom te na određena zanimanja. Optuženima i osuđenima za kaznena djela počinjena iz „koristoljblja, ili proti ćudorednosti“ te osobama pod stečajnim postupkom također je bilo zabranjeno sudjelovanje na izborima.¹⁵⁰

Do važne promjene u položaju gradova dolazi 1886. godine kada je Zakon iz 1881. godine izmijenjen, odnosno nadopunjen odredbama kojima se ograničila njihova autonomija postavljanjem na čelo gradova gradskih velikih župana koji su mogli biti identična osoba kao i veliki župan županije na čijem su se području nalazili gradovi. Gradske velike župane imenovao je kralj na prijedlog bana, a kao predstavnici izvršene vlasti Zemaljske vlade imali

---

¹⁴⁵ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., br. 3., 110.

¹⁴⁶ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., br. 3., 102-103., 108-109. i 111-112.

¹⁴⁷ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., br. 3., 107.

¹⁴⁸ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., br. 3., 115-118.; *Statut slobodnog i kraljevskog grada Karlovca 1883.*, <https://online-zbirke.mgk.hr/hr/Predmet/12156/3> (pristup 23.11.2023.).

¹⁴⁹ Pravila o provedbi izbora određena su *Zakonom ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine. Prema § 36. određeno je da žene imaju pravo glasa, ali ne mogu samostalno izaći na biralište. Udate žene mogle su glasovati po svom mužu dok su neudate žene mogle glasovati pomoću punomoćnika (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 104-105.).

¹⁵⁰ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., br. 3., 99-100. i 104. Postojala su i zanimanja koja su izuzeta od imovinskog cenzusa definirana §. 22.

su pravo nadgledanja poslova gradske samouprave i javne uprave prenesene u djelokrug gradskih poglavarstava. U ostvarivanju punog nadzora gradski veliki župani imali su između ostalog i pravo izdavanje obvezujućih naloga načelniku i ostalim organima poglavarstva te pravo na sazivanje i predsjedavanje sjednicama gradskog zastupstva, ali bez prava glasa. Novelom iz 1886. izvan snage je stavljen § 49. Zakona od 28. siječnja 1881. kojim je izbor gradskog načelnika morao potvrditi ban.¹⁵¹

Istovremeno je donesen *Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih* koji je kralj sankcionirao 5. veljače 1886. pa do 1918. županije ponovno postaju samoupravni organi koji svoje poslove vrše putem županijskih skupština u kojima je 50 % članova birano na izborima dok su drugu polovicu činili članovi s područja županije koji su plaćali najviše poreza i koji su imali pravo birati saborske zastupnike. Hrvatska je bila podijeljena na osam županija, a Karlovac je pripadao Zagrebačkoj županiji. Na čelu županije bio je veliki župan koji je djelovao kao pouzdanik Vlade jer ga je imenovao kralj na prijedlog bana. Podžupanije su ukinute, a umjesto njih su uvedeni kotarevi kao manje teritorijalne jedinice. Upravnu funkciju u kotaru činila je kotarska oblast s kotarskim upraviteljem na čelu.¹⁵²

---

¹⁵¹ Opširnije vidi u: „*Zakon od 5. veljače 1886. kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju njeke ustanove zakona od 28. siječnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u Kraljevinah Hroatskoj i Slavoniji*“, *Sbornik zakona i naredbah valjanah za kraljevinu Heroatsku i Slavoniju*, god. 1886., III., br. 10., 51-52.; Čepulo 2000, 117.; Beuc 1985, 294.

¹⁵² *Sbornik zakona i naredbah valjanah za kraljevinu Heroatsku i Slavoniju*, god. 1886., III., br. 8., 18-20. i 31-32. Više o djelokrugu županijske skupštine i kotareva vidi u: Beuc 1985, 292-293. Najduže na poziciji kotarskog upravitelja u Karlovcu zadržao se Izidor Holjac koji je na toj funkciji bio od 1886. do 1895. godine da bi se u idućih 20-ak godina do početka Prvog svjetskog rata izmijenilo još devet novih kotarskih predstojnika. Kotorski predstojnik 1896. bio je Ladislav pl. Labaš, od 1897. do 1902. Aleksandar Vinkler, 1903. Dragutin Vukovac, podatak za 1904. nije poznat, 1905. funkciju preuzima Josip Hoholač, a 1906. Konstantin Zastavniković. Novi kotarski predstojnik 1907. postao je Mirko Pažameta te se na funkciji zadržao do dolaska Elenthera Kuncza 1909. godine. Njega je na funkciji zamijenio Tomislav pl. Matanić 1911. godine, a zadnji kotarski upravitelj prije Prvog svjetskog rata postaje Stjepan pl. Peičić 1912. godine (*Zvonimir* 1887, 141.; *Zvonimir* 1888, 132.; *Zvonimir* 1889, 132.; *Zvonimir* 1890, 126.; *Zvonimir* 1891, 143.; *Zvonimir* 1892, 146.; *Zvonimir* 1893, 81.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1894, 36.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1895, 41.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1896, 44.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1897, 45.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1898, 48.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1899, 50.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1900, 53.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1901, 52.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1902, 48.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1903, 41.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1904, 40.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1906, 37.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1907, 30.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1908, 16.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1909, 17.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1910, 18.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1911, 19.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1912, 18.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1913, 18.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1914., 19.).

Iduća i ujedno zadnja promjene zakona o uređenju gradova u vrijeme postojanja Austro-Ugarske izvršena je *Zakonom* od 21. lipnja 1895. *ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*. Novi zakon bio je korak unatrag po pitanju izbornog prava jer je ono ponovno u potpunosti ograničeno na muškarce. Najvažnija novina bila je podjela gradova u tri skupine pa su tako Zagreb, Osijek, Varaždin i Zemun dobili položaj županije te su izravno podvrgnuti Vladi dok je Karlovac pripadao skupini od 13 gradova koji su dobili status kotareva. Ti gradovi su utjelovljeni županijama na čijem su se području nalazili te su im bili podređeni u poreznim i u svim upravnim poslovima koji po novom zakonu nisu pridržani Zemaljskoj vladi.¹⁵³ Poslove gradske općine i dalje su obavljali gradsko zastupstvo kao „zaključujući i nadgledajući organ“ u poslovima vlastitog djelokruga te gradsko poglavarstvo i načelnik s nadležnostima definiranim u §§ 71.-102. Djelokrug gradskog poglavarstva dijelio se na unutarnje poslove općine kojima „upravlja i rukovodi gradsko poglavarstvo pod kontrolom gradskog zastupstva“ te na poslove javne uprave.¹⁵⁴ Gradski zastupnici birani su na period od šest godina što je bilo dvije godine duže u odnosu na prošli zakon.¹⁵⁵ Kao i u prošlom zakonu, Zemaljska vlada imala je pravo „s važnih razlogah“ raspustiti gradsko zastupstvo, no vrijeme do raspisa novih izbora produžilo se s osam dana na tri mjeseca. Ostale odredbe vezane uz raspust gradskog zastupstva ostala su jednake kao u prošlom zakonu.¹⁵⁶ Promjene u novom Zakonu išle su i u smjeru daljnjeg širenja utjecaja vrhovnog načelnika odnosno gradskog velikog župana koji je i dalje bio imenovan od strane kralja na prijedlog bana te koji je u isto vrijeme mogao biti veliki župan županije u kojoj se nalazio grad. Jačanje utjecaja velikog župana vidljivo je u odredbama o izboru gradskog načelnika. Njega je biralo gradsko zastupstvo, ali je veliki župan bio predsjednik kandidacijskog odbora za izbor gradskog načelnika, a uz to je birao trojicu od šestorice zastupnika koji će biti dio istog odbora. Na isti način birali su se na doživotnu službu gradski činovnici.¹⁵⁷ Po pitanju zastupanja gradova u županijskim skupštinama po novom zakonu Karlovac je pripadao skupini gradova čiji su gradonačelnici bili članovi županijskih skupština s pravom glasa u onim skupštinama kojima teritorijalno pripadaju. Ovisno o svojoj veličini gradovi su imali pravo na izborima birati i svoje predstavnike u županijskim skupštinama. Županijska skupština imala je broj zastupnika koji se određivao tako što bi na svakih 2000 stanovnika dolazio jedan član

---

¹⁵³ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., br. 34. i 219.; Ostajmer 2009, 269.; Čepulo 2000, 117.; Beuc 1985, 294.

¹⁵⁴ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., br. 34., 241-244.

¹⁵⁵ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., br. 34., 230.

¹⁵⁶ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., br. 34., 231 .

¹⁵⁷ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., br. 34., 231-232. i 235-236.

skupštine. Svaki grad je činio jedan izborni kotar te bi se birao broj skupština razmjerno broju stanovnika koje je imao grad, a ako bi grad imao manje od 2000 stanovnika birali bi jednog zastupnika.¹⁵⁸ Na temelju novog zakona izrađen je i Statut grada Karlovca 1896. godine. Zadnji statut Karlovca prije Prvog svjetskog rata donesen je 1904. godine, a povod je bio zakon s kraja 1902. godine kojim se grad proširio na okolne općine. Unatoč višegodišnjim traženjima da se status Karlovca izjednači sa Zemunom to se nije dogodilo. Novim Zakonom od 22. prosinca 1902., što je potvrdio i Statut, izmijenio se broj gradskih zastupnika te je povećan na 30, ali Karlovac je i dalje ostao podređen županiji.¹⁵⁹

2.3. Gospodarstvo i socioekonomska struktura stanovništva Karlovca od 1878. do 1914.

Iako je u posljednjim desetljećima 19. i početkom 20. stoljeća udio poljoprivrednika u strukturi stanovništva bio u padu, pred sam početak Prvog svjetskog rata banska Hrvatska i dalje je bila izrazito agrarno društvo. U Hrvatskoj su postojali određeni uvjeti za snažniji gospodarski rast poput plodnih polja, šuma, mogućnosti prometnog razvoja preko mora i rijeka koji bi potaknuli razvoj obrta i trgovine, no do snažnijeg razvoja nije došlo. Jedan od glavnih problema bila je teritorijalna razdvojenost koja je onemogućavala bolju prometnu povezanost nužnu za gospodarski razvoj.¹⁶⁰ Kao uzrok ekonomskog zaostajanja banske Hrvatske s pravom se ističe financijska nesamostalnost u odnosu na Ugarsku, no ipak se ne može smatrati isključivim razlogom s obzirom da je u austrijskom dijelu Monarhije Češka s manjom državno-pravnom i političkom autonomijom doživljavala snažniji gospodarski rast. Veliki je utjecaj komparativne prednosti koju je Češka imala u odnosu na hrvatske zemlje zbog smjera širenja europskog kapitalističkog razvoja sa zapada prema istoku.¹⁶¹ Takav pravac nije značio da hrvatske zemlje nisu osjetile snažni razvoj svjetskog gospodarstva krajem 19. stoljeća, ali u suprotnom je to često značilo i krize u godinama kada bi došlo do stagnacije ili pada. Kao jedan od primjera ističe se kriza iz 1908. godine čiji je utjecaj sa svjetskog tržišta doveo do jedne od najlošijih gospodarskih godina u banskoj Hrvatskoj desetljećima unazad.¹⁶² Iako 1860-ih godina dolazi do porasta broja novčarskih institucija koje su trebale potaknuti

---

¹⁵⁸ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1886., III., br. 8., 20-21.; *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., br. 34., 219. i 249.

¹⁵⁹ „Zakon od 22. prosinca 1902., kojim se preinačuju §§. 25., 31. i 32. zakona od 21. lipnja 1895. ob ustroju gradskih obćina u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji“, *Sbornik zakona i naredba valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1903., I., br. 2., 3-4.; HR-DAKA Statut 1896, 5-8. i 21-30.; HR-DAKA Statut 1904, 3.)

¹⁶⁰ Zorić 1896, 54.; Vrbanus 2016, 187-188.

¹⁶¹ Šokčević 2016a, 315.

¹⁶² *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1886. do 1890., 2-3.; Izvojštaj Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godinu 1908., III.*

razvoj grana gospodarstva, njihov broj i veličina kapitala kojom su raspolagale i dalje su bili slabi u odnosu na Ugarsku, a kriza koja se događa u Monarhiji 1873. smanjit će njihov broj i usporiti razvoj idućih 15-ak godina.¹⁶³ Mali broj novčarskih zavoda bio je problem i Karlovca. Prva gradska štedionica osnovana je 1872. godine pod imenom Karlovačka štedionica. Točnije podatke o njezinim članovima pratimo od 1885. godine kada je jedan od članova ravnateljstva bio karlovački pravaš Ivan Banjavčić koji je na toj poziciji ostao još 1886. godine, a uz njega je bio i još jedan pravaški pristaša i gradski političar Janko Modrušan koji je član ravnateljstva sve do svoje smrti 1901. godine. Ostali članovi ravnateljstva Karlovačke štedionice nisu bili politički bliski pravaštvu. Na području Banije djelovala je štedna i pripomoćna zadruga „Banija“ poznata i pod nazivom „banijanska pomoćnica“. Prema podacima dostupnima od 1893. godine većina članova uprave pravaški su pristaše, a na mjestu predsjednika su sve do 1910. godine kada dio karlovačkih pravaša koji su bili na tim pozicijama prelazi u novu Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku. U Karlovcu od 1895. godine djeluje Pučka štedionica, a 1897. godine dostupni su podaci o članovima uprave. Za razliku od Karlovačke štedionice veći broj članova uprave bili su istaknuti karlovački pravaši poput Gustava Modrušana, Gustava Kornitzera, Nikole Šimeckog i Vatroslava Reinera.¹⁶⁴

Ekonomski prosperitet banske Hrvatske kočila je i visoka nepismenost koja, iako je od 1880. do 1910. godine pala sa 78,61 % na 54,74 %, stvara velike probleme zbog neobrazovane radne snage.¹⁶⁵ Vidljivo je to bilo kod najbrojnije skupine stanovništva, poljoprivrednika, koji se nisu mogli upoznati sa suvremenim agrotehničkim mjerama što je smanjivalo njihovu konkurentnost. U izvješću Trgovačko-obrtničke komore krivnja se prebacuje i na samo stanovništvo koje je uz navedenu slabiju pismenost svojim konzervativnim pristupom i samo

---

¹⁶³ Šokčević 2016a, 316-317.

¹⁶⁴ Vrbetić i Szabo 1989, 47.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1894*, 267. i 278.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1895*, 344. i 357.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1896*, 351-352. i 364.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1897*, 352. i 363.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1898*, 360. i 372.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1899*, 369-370. i 386.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1900*, 367. i 384.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1901*, 377-378.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1902*, 387-388. i 405.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1903*, 331-332. i 348.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1904*, 330-331. i 346-347.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1906*, 304. i 317.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1907*, 266. i 279.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1908*, 150-151. i 158.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1909*, 144. i 151.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1910*, 146. i 155.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1911*, 154. i 160.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1912*, 148-149. i 158.; *Zvonimir 1886*, 178.; *Zvonimir 1887*, 169.; *Zvonimir 1888*, 165.; *Zvonimir 1889*, 162.; *Zvonimir 1890*, 154.; *Zvonimir 1891*, 170.; *Zvonimir 1892*, 183.; *Zvonimir 1893*, 113.

¹⁶⁵ Vrbanus 2016, 194-195.

odbijalo prihvaćati moderne tendencije u gospodarstvu. Nešto raniji podaci iz 1869. godine pokazuju da je problem nepismenosti postojao i među gradskim stanovništvom među kojima je bio manji udio poljoprivrednika. Primjerice, u Karlovcu 45,53 % stanovnika nije znalo čitati i pisati po čemu je situacija bila tek malo bolja od prosjeka za gradove banske Hrvatske koji je iznosio 47,25 %.¹⁶⁶ Takva situacija u gradovima bila je problematična jer je u drugim zemljama upravo gradsko stanovništvo bilo pokretač promjena dok je u banskoj Hrvatskoj život u gradovima bio vrlo sličan onome u većim selima, a Zagreb kao najveći grad i dalje je po broju stanovnika bio malo naselje.¹⁶⁷

Svi navedeni razlozi utjecali su na sporiji gospodarski rast Karlovca, no za razliku od brojnih drugih područja banske Hrvatske, Karlovac je kao i Zagreb bio stanica na pruzi koja je od 1873. godine spajala Budimpeštu i Rijeku. Bolja, modernija prometna povezanost u teoriji trebala je donijeti i gospodarski napredak Karlovca, ali je u stvarnosti efekt na karlovačko gospodarstvo bio loš jer je dotučena ionako već oslabljena žitna trgovina. Karlovac, umjesto čvorišnog mjesta, postaje jedna od stanica na željeznici koja je građena u interesu mađarske trgovine s obzirom da su inicijative privrednih krugova iz banske Hrvatske išli u smjeru željezničkog spajanja slavonskih i srijemskih gradova s Rijekom preko Siska i Karlovca. Dodatan udarac za hrvatsko, a tako i karlovačko gospodarstvo, bila je odluka da pruga 1880. godine pređe u vlasništvo državne željeznice što je omogućavalo uvođenje izvanrednih tarifnih pogodnosti za ugarsku industriju i dodatno smanjivalo konkurentnost slabije hrvatske privrede.¹⁶⁸ Kako bi Karlovac došao ponovno na razinu gospodarske važnosti kakvu je imao u 18. stoljeću, uređenje rijeke Kupe radi plovidbe i gradnja novih željeznica bili su ključni, no na konačni završetak takvih infrastrukturnih projekata dugo se čekalo. Pruge od Karlovca trebale su se širiti u dva smjera prema onome za što se zalagala Trgovačko-obrtnička komora u Zagrebu. Već 1870-ih godina govori se o pruzi od Karlovca prema Ljubljani preko Metlike, a isto tako ubrzo se počelo pričati i o izgradnji pruge do Siska. Potonja pruga u konačnici je

---

¹⁶⁶ *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1881. do 1885.*, 4.; Vrbanus 2016, 195.

¹⁶⁷ Zoričić 1896, 55.

¹⁶⁸ Kos 1979, 138.; Szabo 1989, 191-192.; Vrbetić i Szabo 1989, 25.; Vrbanus 2016, 209. Nakon završetka francuske uprave nad hrvatskim zemljama južno od Save ponovno se javljaju povoljniji uvjeti za razvoj žitne trgovine, posebno tijekom 1820-ih godina zbog rata između Ruskog i Osmanskog Carstva. Završetkom tog sukoba kvalitetnija ruska pšenica ponovno počinje konkurirati hrvatskoj pšenici, a s istim problemom susreću se trgovci pšenicom u Mađarskoj zbog čega snažnije kreću prema hrvatskom tržištu. Pod takvim pritiskom trgovci iz Hrvatske se okreću od žitne trgovine prema izvozu hrastovih dužica te počinju iskorištavati šume na području Pokuplja od Karlovca do Siska te na području Moslavine odakle se prevozila sirovina do Senja koji postaje glavna izvozna luka za hrastove dužice (Vrbanus 2016, 202.).

otvorena 1906., a pruga prema Metlici tek 1914. godine.¹⁶⁹ Problem za karlovačko gospodarstvo bili su brojni nameti koji su poskupljivali robu u gradu pa se tako na ulazu u grad plaćala tzv. maltarina, na mostovima mostarina, a na trgu tržna taksa odnosno placovina. Iz tog su razloga građani i trgovci prekupci odlazili na Baniju i Rakovac kako bi kupili robu po jeftinijoj cijeni. S vremenom su takvi postupci zabranjeni, ali i dalje se ilegalno trgovalo na tim prostorima.¹⁷⁰

Krajem 19. stoljeća Hrvatska je imala preko 80 % stanovnika zaposlenih u poljoprivredi, a prevladavali su zemljišni posjedi manje veličine pomoću kojih se nije mogla osigurati prehrana za članove obitelji posjednika i plaćanje poreza, a financijska situacija u kojoj su bili onemogućavala je modernizaciju poljoprivredne proizvodnje. Dodatno opterećenje bilo je prisilno plaćanje otkupa za urbarijalnu zemlju koju su dobili nakon ukidanja feudalnih odnosa 1848. godine, a s tim problemom mučili su se do kraja stoljeća. Proces smanjivanja posjeda i dalje se nastavljao čemu je pridonio i proces raspada kućnih zadruga kao zaostali oblik feudalnog uređenja što je s tako usitnjenim posjedima dovodilo do još manje konkurentnosti na tržištu.¹⁷¹ Slični problemi mučili su i Karlovac zajedno sa susjednim općinama Banijom i Švarčom koje od 1903. postaju dio grada. U samom Karlovcu krajem 1880-ih godina 39 je aktivnih poljoprivrednika, a nadničari i sluge koji im pomažu čine oko 11 % zaposlenih stanovnika. Posjedi su uglavnom malih površina i izvan bedema grada, a najbrojniji su vlasnici koji se istodobno bave obrtničkim i trgovačkim poslovima. Ukupna proizvodnja nije bila dovoljna za grad pa se hrana morala kupovati na tjednim i godišnjim sajmovima. Proširenjem Karlovca na susjedne općine broj poljoprivrednika raste, ali njihov udio u ukupnom stanovništvu u tom periodu počinje padati. Proces raspada zadruga na području Banije i Švarče tekao je sporo, ali se ipak događao što je uzrokovalo dodatno smanjivanje veličine posjeda. U periodu od 1905. godine počinju rasti prihodi od poljoprivrede

---

¹⁶⁹ *Statističko izvješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godinu 1880.*, 7.; *Statističko izvješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1881. do 1885.*, 10.; Vrbećić i Szabo 1989, 25-26. Trgovačko obrtnička komora 1877. šalje predstavku Vladi i Hrvatskom saboru o potrebi gradnje krajišne pruge i pruge koja bi preko Metlike spajala Ljubljanu i Karlovac. O pruzi koja bi spajala Sisak i Karlovac razgovaralo se na sastanku građana grada Karlovca 1885. godine. Predsjednik tog skupa bio je Ivan Banjavčić, a većina se zalagala za smjer Sisak-Caprag-Vrginmost-Karlovac (*Statističko izvješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1881. do 1885.*, 10.; Zapisnik, *Svjetlo*, 8.8.1885./55.; Vrbećić i Szabo 1989, 25.). Vrbećić i Szabo navode kako je kao jedan od članova odbora za daljnja postupanja po pitanju gradnje pruge prema Sisku bio Gustav Modrušan, istaknuti pravaš u kasnijem periodu, što je netočno jer je riječ bila o njegovom prezimenjaku Janku Modrušanu.

¹⁷⁰ Vrbećić i Szabo 1989, 20. i 22.

¹⁷¹ Vrbanus 2016, 190-191.; Vrbanus 2022, 23. Povećanje broja malih gospodarstava posebno je ubrzan tijekom agrarne krize od 1873. do 1895. godine.

u Karlovcu prvenstveno zbog poboljšane akumulacije kapitala uzrokovane laganim porastom hipotekarnih zajmova i financijskom pomoći iseljenika.¹⁷²

Obrtnici su kroz dugi period svog djelovanja, odnosno još od srednjeg vijeka na prostoru današnje Hrvatske bili udruženi u cehove. Navedena strukovna udruženja predstavljala su sigurnost u poslovanju svakog obrtnika pa je izlazak iz tog sustava na koji su navikli predstavljao određeni oblik šoka koji je izazivao nezadovoljstvo unatoč tome što su cehovi postali i ograničavajući faktor za razvoj obrtništva te su doprinosili slabijoj konkurentnosti, a samim time i slabijoj efikasnosti rada pojedinih obrta. Bečki dvor već je ranije shvatio da zastarjela cehovska udruženja ne mogu funkcionirati u tadašnjem vremenu te 1813. godine uvode Opći cehovski red kojim su se cehovska udruženja trebala modernizirati.¹⁷³ Sve je to bilo odgađanje onog što se moralo dogoditi pa su Obrtnim zakonom 1872. godine ukinuti cehovi. Prema § 82. novog zakona cehovi su se mogli u roku od devet mjeseci pretvoriti u obrtne zadruge, a u suprotnom bi se sav imetak ceha poklonio „na obćekoristne obrtne svrhe“.¹⁷⁴ Obrtne zadruge nisu bile obavezne za obrtnike, a služile su kako bi štatile zajedničke interese pojedinih obrta. Zakonom je naglašeno da položeni obrtnički ispit ne smije biti uvjet za ulazak u zadrugu, a mogućnost bavljenja obrtima općenito je liberalizirana jer se kao glavni uvjet jedino isticala obaveza da se legalni obrti usmeno ili pismeno prijave „obrtnoj oblasti“.¹⁷⁵ U teoriji Obrtni zakon je trebao potaknuti konkurenciju u domaćem obrtu koja bi dovela do veće efikasnosti i izdvajanja onih boljih, ali potpuna sloboda obrta uzrokovala je brojne probleme jer je veliki porast broja obrtnika bez odgovarajućeg znanja doveo do poremećaja na tržištu.¹⁷⁶

Zbog toga počinje sve jače povezivanje obrtnika, a nezadovoljstvo stanjem potvrdu dobiva na zajedničkoj obrtničkoj skupštini 1879. godine u Zagrebu na kojoj je iznesen zahtjev da se u svrhu spasa obrtništva donese odredba po kojoj neki obrtnici mogu djelovati tek nakon

---

¹⁷² Szabo 1989, 185-189.; Vrbećić i Szabo 1989, 13. Zbog propadanja seoskih zadruga, zastarjele tehnologije i lihvarstva krajem 19. i početkom 20. stoljeća iseljavaju seljaci iz Karlovca i okolice. Tako je do 1900. u Sjedinjene Američke Države iselilo 278, a do 1910. godine 668 osoba (Vrbećić i Szabo 1989, 15.). Od 1902. do 1915. godine s područja bivših općina Švarče i Banije riješeno je tek 32 od 89 poslanih molbi za razvrgnuće zadruga. Glavni uzroci sporog procesa prema navodu županijskih organa iz 1912. godine bili su neosnovani prigovori stranaka, siromaštvo osoba koje su sudjelovale u procesu podijele i nisu mogli snositi troškove procesa te zatrpanost poslovima kotorskih činovnika (Szabo 1989, 188.).

¹⁷³ Vrbanus 2016, 204.

¹⁷⁴ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1872., III., broj 24., 184.

¹⁷⁵ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1872., III., broj 24., 169., 174. i 184.

¹⁷⁶ Gross i Szabo 1992, 327.

što izuče obrt.¹⁷⁷ Slični zahtjevi dolazili su i iz Karlovca. Karlovački obrtnici su 1. veljače 1884. uputili predstavku Trgovačko-obrtničkoj komori u Zagrebu zalažući se za izmjene zakona pri čemu se prvenstveno žale na obrtnike nestručnjake i iznose zahtjev za stručnošću i zadrugarstvom. Promjene su prihvaćene novim Obrtnim zakonom koji je stupio na snagu 1. listopada 1884. godine.¹⁷⁸ Tako je za zanatske obrte za koje je potrebno duže uvježbavanje za adekvatno izvršavanje poslova bila potrebna šegrtska svjedodžba, osim u slučajevima kada se pojedinac više od dvije godine bavio takvim poslovima u radionicama ili tvornicama. Također se omogućava osnivanje obrtnih zadruga u nešto izmijenjenom obliku u odnosu na prethodni zakon, no i dalje nisu bile obavezne. Obrtničke zadruge bile su samoupravna tijela pod nadzorom obrtne oblasti, a zadatak je bio održavanje reda među članovima, širenje opće i stručne naobrazbe, dizanje tehničke radne sposobnosti obrtnika i njihovih pomoćnika, briga o obrtničkim kreditima, zajedničko nabavljanje sirovina u većim količinama zbog smanjivanja troškova te pomaganje članovima u nevolji.¹⁷⁹ U Karlovcu je osnovano pet obrtničkih zadruga – mesarska, sapunarska, klobučarska, opančarska i drvodjeljska - čiji članovi su bili i kalfe i šegrti. Utjecaj starog cehovskog uređenja bio je vidljiv i po zadržavanju obrta po pojedinim dijelovima grada pa su tako postojale Rešetarska, Remenarska i Pekarska ulica.¹⁸⁰ Novost u zakonu iz 1884. bilo je osnivanje obrtnih zborova koje je trebalo sačinjavati barem sto obrtnika, a uloga tih novih obrtnih tijela bila je da kao podrška obrtnoj oblasti brinu o redu i slozi među obrtnicima te da unapređuje interese obrtnika i potiče ih na napredak.¹⁸¹

Karlovački obrtnici, uz spomenute razloge nezadovoljstva, imali su i dodatne objektivne probleme koji su usporavali razvoj tih djelatnosti poput ranije navedenog povlaštenog statusa ugarske industrije na pruzi od Budimpešte prema Rijeci kao i zbog nedostatka kapitala. Uz to su nezadovoljni i djelovanjem Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, institucije koja je osnovana 1852. godine u svrhu zaštite njihovih interesa. Karlovac je kao i ostali gradovi nad kojima je zagrebačka Trgovačko-obrtnička komora imala nadležnost

---

¹⁷⁷ Gross i Szabo 1992, 328.

¹⁷⁸ Vrbetić i Szabo 1989, 29.

¹⁷⁹ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1884., X., broj 31., 239.; Vrbetić i Szabo 1989, 29-31.

¹⁸⁰ Szabo 1989, 194.; Vrbetić i Szabo 1989, 32. Broj zadruga s vremenom se mijenjao. U Karlovcu je 1884. bilo 10 obrtničkih zadruga: pekarska (punomoćnik Mirko Cesarac), kožarska (punomoćnik Franjo Filipac), velika zadruga (punomoćnik Janko Seljan), mesarska (punomoćnik Stevo Klokočki), klobučarska (punomoćnik Šandor Mendur), velika obrtna zadruga (punomoćnik Stevo Čoka), ognjena i drvodjelna (punomoćnik Franjo Bujan), postolarska (punomoćnik Dragutin Korais), krojačka (punomoćnik Joso Radanović) i opančarska (punomoćnik Mijo Videtić) prema popisu iz *Svjetla* (Obrtne zadruge u Karlovcu, *Svjetlo*, 16.3.1884./23.).

¹⁸¹ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1884., X., broj 31., 263-264.

imao pravo izabrati tri predstavnika – dva među trgovcima i jednog među obrtnicima - čija je uloga bila zalaganje za dobrobit karlovačke privrede. Postojanje nezadovoljstva tom institucijom pokazuje primjer iz 1887. godine kada se putem karlovačkih novina kritizirala nedostatna korist koju imaju za novac koji uplaćuju Komori. Uz to, karlovački obrtnici iste godine nisu uopće željeli izabrati svog predstavnika, a spominjala se i potreba za osnivanjem trgovačko-obrtničke komore u Karlovcu.¹⁸²

Svoje nezadovoljstvo karlovački obrtnici i trgovci od 1884. mogli su izraziti putem lokalnog glasila što su, posebice u prvoj polovici godine prije donošenja novog zakona, naveliko koristili. Dopisi su bili nepotpisani, a problemi koje su isticali u velikom broju slučajeva bili su istovjetni. Konstantno se isticalo nezadovoljstvo Obrtnim zakonom iz 1872. godine iako ne uvijek iz istog razloga. Po tom pitanju dolazi i do najveće razlike među dopisnicima jer gotovo svi isticali da je manjkavost zakona iz 1872. prevelika sloboda obrtništva. Po autorima tih tekstova problem je što nije došlo do onog što je bila intencija zakona, a to je da će veća konkurencija dovesti do opstanka onih najboljih. U stvarnosti se, prema njihovim tvrdnjama, dogodilo da zbog slabije kupovne moći premalen broj kupaca nije mogao kupiti veliki broj proizvoda koji su se odjednom pojavili na tržištu. Zbog toga su i oni s kvalitetnom i oni s nekvalitetnom robom morali snižavati cijene, a prevladavala je roba lošije kvalitete. U konačnici je to dovelo do toga da i oni s kvalitetnijom robom nisu mogli napredovati zbog premale zarade.¹⁸³ Od ovakvog stava donekle se razlikovao jedan od dopisnika koji se slagao da je potreban novi zakon, ali je smatrao da je njime potrebno osigurati veću slobodu obrta. Nije pojasnio značenje svoje ideje, no vjerojatno to možemo povezati s onim što u kasnijem dopisu ističe kao ključ uspjeha gospodarstva - smanjenje nameta obrtnicima i industriji u prvim godinama djelovanja, po uzoru na Mađarsku.¹⁸⁴ Upravo su druge zemlje često služile kao uzor dopisnicima pa se tako spominju Njemačka, Austrija, Engleska i brojne druge države. Navodi se i primjer Češke koja se gospodarski razvila unatoč političkoj nesamostalnosti.¹⁸⁵ Svi su se slagali kako je obrazovanje jedna od najvažnijih stavki za napredak obrtništva pa se potiče osnivanje obrtnih škola koje same po sebi nisu bile dovoljne jer je nakon obrazovanja bilo potrebno buduće samostalne obrtnike slati na praksu u

---

¹⁸² Vrbetić i Szabo 1989, 32. Trgovačko-obrtnička komora u Karlovcu nikada nije osnovana, ali je nakon osnivanja Saveza hrvatskih obrtnika u Zagrebu 1908. godine osnovana ista organizacija i u Karlovcu (Vrbetić i Szabo 1989, 33.).

¹⁸³ Obrtna nevolja, *Svjetlo*, 20.1.1884./7.; Misli praktičnog obrtnika, *Svjetlo*, 17.2.1884./15.

¹⁸⁴ Kako da podignemo naš obrt?, *Svjetlo*, 27.1.1884./9.; Kako da podignemo naš obrt?, *Svjetlo*, 31.1.1884./10.; Kako da podignemo naš obrt?, *Svjetlo*, 16.3.1884./23.

¹⁸⁵ Obrtna nevolja, *Svjetlo*, 20.1.1884./7.; Kako da podignemo naš obrt?, *Svjetlo*, 27.1.1884./9.

države s većim stupnjem razvoja obrta nego što je u banskoj Hrvatskoj.¹⁸⁶ Jedan od dopisnika nužnim je smatrao ulaganje u obrte i industriju za koje su postojali bolji preduvjeti pa tako posebno ističe mogućnost iskorištavanja šuma. Navodi kako se do tada u banskoj Hrvatskoj vodila kriva politika jer se drvo koje posjeduje izvozi za potrebe industrije u drugim državama, a onda bi se nazad kupovali skuplji proizvodi nastali od te iste sirovine. Takva politika dovodila je do velikog nesrazmjera u uvozu i izvozu što je onemogućavalo gospodarski razvoj.¹⁸⁷

Broj karlovačkih obrtnika varirao je u promatranom razdoblju prema podacima iz izvješća Trgovačko-obrtničke komore, ali važno je naglasiti jedan neobičan pad broja koji se događa s 1880. na 1881. godinu jer pod upitnik stavlja podatke iz izvješća do 1880. godine. Prema izvješću, u svim gradovima banske Hrvatske broj obrtnika pada te godine, ukupno za gotovo 1000 obrtnika. Najveći pad događa se u gradu Karlovcu gdje je prema izvješću 1880. godine bilo 484 obrtnika, a iduće godine 110.¹⁸⁸ Tijekom 1880-ih kreće masovnije iseljavanje prema Amerikama, ali da je to uzrok taj pad bi se nastavio kroz niz godina, a ne bi bio tako izražen tijekom jedne godine. Također, 1880. godine željeznica prelazi u državno vlasništvo, što je zbog tarifne politike koja je išla u korist ugarske industrije moglo doprinijeti gospodarskom padu u Karlovcu, no podaci i u ovom slučaju demantiraju da se tako nešto dogodilo s obzirom da je propisana osobna tecivarina trgovaca i obrtnika za poreznu općinu Karlovac 1880. i 1881. na praktički identičnoj razini, a nešto veći pad osjetio se tek 1883. godine.¹⁸⁹ Stoga vrlo vjerojatno pojašnjenje ovakvog nesrazmjera u brojkama možemo pronaći u nepravilnom vođenju evidencije prijašnjih godina gdje su popisivane radionice koje više ne rade, a o čemu pišu i u samom izvješću Trgovačko-obrtničke komore.¹⁹⁰ Brojevi obrtnika u izvješću iz 1880. poprilično su upitne točnosti, a uz dozu rezerve zbog nepostojanja drugog izvora za provjeru podataka možemo analizirati broj obrtnika u daljnjem periodu tijekom

---

¹⁸⁶ Obrtna nevolja, *Svjetlo*, 20.1.1884./7.; Kako da podignemo naš obrt?, *Svjetlo*, 27.1.1884./9.; Kako da podignemo naš obrt?, *Svjetlo*, 31.1.1884./10.; Misli praktičnog obrtnika, *Svjetlo*, 10.2.1884./13., Kako da podignemo naš obrt?, *Svjetlo*, 3.4.1884./28.

¹⁸⁷ Kako da podignemo naš obrt?, *Svjetlo*, 27.1.1884./9.; Kako da podignemo naš obrt?, *Svjetlo*, 21.2.1884./16.

¹⁸⁸ *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godinu 1880.*, 134.; *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1881. do 1885.*, 324.

¹⁸⁹ *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godinu 1880.*, 135.; *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1881. do 1885.*, 326. Tečevina ili tecivarina je porez na trgovinsko i svako samostalno zanimanje kojem je cilj zarada. Kao osnovica za izračun uzimao se jednogodišnji čisti prihod postignut u prethodnoj poslovnoj godini (Jež 2016, 500.).

¹⁹⁰ *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1881. do 1885.*, 318.

1880-ih godina te uočiti porast sa 110 na 349 obrtnika do 1890. godine.¹⁹¹ Najrelevantniji podaci o broju obrtnika vežu se uz popise stanovništva 1900. i 1910. u koje je bio uključen i prostor (bivših) okolnih općina Banija i Švarča. Prema popisu iz 1900. godine 1566 stanovnika navode se kao obrtnici (10,48 %, dok je još 9,91 % bilo uzdržavano od strane obrtnika), a prema popisu iz 1910. godine 1993 (12 %, dok je još 11,86 % stanovnika bilo uzdržavano od strane obrtnika).¹⁹² U popisima iz 1900. i 1910. uz obrtnike su uključeni u ukupan broj i pomoćni radnici dok je u prethodno spomenutim statistikama Trgovačko-obrtničke komore broj naveden bez pomoćnog osoblja.¹⁹³

Do donošenja novog Obrtnog zakona 1884. s kojim su obrtnici bili zadovoljniji u usporedbi s onim iz 1872. prošlo je 12 godina. U tom periodu, možda i pod utjecajem nezadovoljstva odnosom vladajućih prema problemima obrtnika te pogoršanjem položaja Karlovca nakon otvaranja željeznice od Budimpešte prema Rijeci, oporbene pravaške ideje već su stekle pristaše među karlovačkim obrtnicima, ali i trgovcima. U prvom periodu krajem 1870-ih godina i početkom 1880-ih godina, dok još nisu postojale lokalne novine, veliki doprinos dostupnosti pravaškog tiska daju karlovački ugostitelji. Pojedine gradske kavane i gostionice postaju mjesto okupljanja i razmjena ideja među karlovačkim pristašama Stranke prava, ali i mjesto gdje se moglo čitati pravaško glasilo *Sloboda*. Tako je među pretplatnicima *Slobode* bila kavana Jurjaučić koju je držao kasniji gradski zastupnik Bartol Jurjaučić. Riječ je o kavani koja je bila smještena na odličnom položaju u samom središtu grada, unutar zidina karlovačke zvijezde u blizini Crkve Presvetog Trojstva, tada glavnog karlovačkog trga. Među pretplatnicima bila je i Velika kavana koja se nalazila s vanjske strane karlovačke utvrde u blizini samog izlaza iz središnjeg dijela grada prema Kupi. Tu je kavanu do svoje smrti 1889. godine vodio također gradski zastupnik Lavoslav Roksandić, ali nije poznato kada je točno preuzeo upravljanje te gradske kavane pa ne možemo sa sigurnošću njega povezati s pretplatom na *Slobodu*. Treća kavana koja je bila pretplatnik pravaške *Slobode* bila je kavana Strimer koja se nalazila u blizini tzv. Banijskog mosta koji je vodio prema susjednoj općini Baniji s druge strane Kupe. Kavana Strimer na taj je način postala je mjesto povezivanja stanovnika Banije i Karlovca gdje su se mogli sastajati i među ostalim razmjenjivati ideje, analizirati i raspravljati o određenim temama pa i na temelju sadržaja *Slobode*. Uz tri kavane,

---

¹⁹¹ Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1881. do 1885., 324.; Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1886. do 1890., 472.

¹⁹² Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, I., 1905,94.; Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, II., 1906.-1910., 66.; Vrbetić i Szabo 1989, 9.

¹⁹³ Vidi u: Vrbetić i Szabo 1989, 27-28.

pretplatnik je bila i gostiona Guss te brojni pojedinci koji su potpisivani inicijalima.¹⁹⁴ Stranka prava je od kraja 1870-ih pa idućih tridesetak godina imala podršku obrtnika u gradskom zastupstvu o čemu će se detaljnije pisati u kasnijim dijelovima rada.

U drugoj polovici 19. stoljeća veće obrtničke radionice u Karlovcu prerastaju u industrijska postrojenja. Sve snažniji utjecaj karlovačkih pravaša na taj proces, koji se preklapa s rastom njihove političke i ekonomske moći, možemo pratiti od kraja 19. stoljeća. Ivan Banjavčić¹⁹⁵ je bio član upravnog odbora dioničkog društva Gradske pivovare i tvornice slada te isto tako član jednog od prvih dioničarskih društava u Karlovcu koje je nakon odlaska Steve Borčića iz Karlovca 1888. otkupilo poduzeće Karlovačku kiselicu. Isto tako je kao gradonačelnik davao podršku tvornici kože u Karlovcu koju su također preko kožarske udruge podržavali i pravaši odvjetnik Edmund Lukinić¹⁹⁶ i ljekarnik Gustav Modrušan koji je

---

¹⁹⁴ Dopisnica uprave, *Sloboda*, 30.3.1879./39.; Dopisnica uprave, *Sloboda*, 28.9.1879./116.; Dopisnica uprave, *Sloboda*, 1.10.1879./117.; Dopisnica uprave, *Sloboda*, 5.10.1879./119.; Dopisnica uprave, *Sloboda*, 5.12.1879./145.; Dopisnica uprave, *Sloboda*, 2.1.1880./1.; Dopisnica uprave, *Sloboda*, 25.1.1880./11.

¹⁹⁵ Ivan Banjavčić rođen je u zemljoradničkoj obitelji u Bariloviću kraj Karlovca 1843. godine na području Vojne krajine. Školovao se u Bariloviću i Karlovcu, a studij završava u Zagrebu i Grazu. Nakon studija vraća se u Karlovac gdje otvara svoj odvjetnički ured. Politički je aktivan u gradu najranije od 1875., a o njegovom političkom djelovanju više će biti pisano u radu. Banjavčić je aktivan u humanitarnom radu posebno u težim vremenima za svoje sugrađane. Kao primjer se može navesti pomoć gradskog zastupstva nastradalima od požara 1895. kada je Banjavčić sam dao trećinu novčane pomoći od one koju su dali svi gradski zastupnici zajedno. Banjavčić je od 1895. do 1905. bio dio ravnateljstva Hrvatske pučke banke u Zagrebu, a od 1902. do 1906. te 1912. godine član ravnateljstva Hrvatske poljodjelske banke u Zagrebu. Banjavčićevo saborsko djelovanje pojašnjava i njegovu povezanost s Hrvatskom poljodjelskom bankom. Riječ je o instituciji osnovanoj 1901. godine prema zaključcima s Prvog hrvatskog katoličkog kongresa 1900. godine s glavnim zadatkom pomaganja hrvatskom zadružnom pokretu. Banjavčić je tijekom svog dugogodišnjeg saborskog djelovanja bio zagovornik očuvanja tradicionalnih zadružnih udruženja te je tom pitanju posvetio tri govora. Prvi je održao 1888., a druga dva 1902. i 1907. godine kada je već bio član ravnateljstva banke. Umire u njemačkom Heidelbergu 1913. godine (HR-HDA-500 - Prav. akad., Knjiga matricula (cathalogi) 36-38; Dobro srce, *Sojzto*, 7.4.1895./14.; Dr. Ivan Banjavčić, *Sloga*, 12.10.1913./41.; „Banjavčić, Ivan“, *Hrvatski biografski leksikon*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/1247>, pristup 4.12.2025.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1896, 345.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1897, 346.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1898, 353.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1899, 359.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1900, 357.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1901, 367.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1902, 377.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1903, 322.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1904, 321.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1906, 296.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1907, 257.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1913, 145.; *Stenografički zapisnici*, 1888. sv. II, 470-474.; *Stenografički zapisnici*, 1902. sv. II, dio I, 566-572.; *Stenografički zapisnici*, 1907. sv. II, dio II, 494-496.). Više o Hrvatskoj poljodjelskoj banci vidi u: Kolar 2002, 195-208.

¹⁹⁶ Edmund Lukinić bio je odvjetnik i političar rođen 1870. godine u Karlovcu. Porijeklom je bio iz dobrostojeće obitelji medicara i svjećara. Njegov istoimeni otac 1863. osniva obrt koji je prerastao u tvornicu. Kasnije će ju preuzeti mlađi sin Rudolf koji je poput brata odvjetnika bio aktivan i u gradskoj politici početkom 20. stoljeća. Nakon školovanja u Karlovcu E. Lukinić 1889. godine upisuje Pravni fakultet u Zagrebu. U Karlovcu se zaposlio nakon studija, a 1895. je premješten s mjesta kraljevskog sudbenog prislušnika na kotarskom sudu u Karlovcu na istu poziciju u Mitrovici. U međuvremenu je

uz to imao proizvodnju soda-vode na Baniji. Među aktivnijim građanima po pitanju sudjelovanja u napretku karlovačke industrije bio je pravaš i odvjetnik Božo Vinković¹⁹⁷ koji je, poput Banjavčića, bio dio upravnog odbora dioničarskog društva Gradske pivovare tvornice slada, te kao i Modrušan jedan od utemeljitelja novog mlina na čigre 1910. Među tvorničarima isticao se Bartol Polić, poznati karlovački „frankovački“ pravaš koji je bio vlasnik tvornice štapova osnovane 1888. godine.¹⁹⁸

U izvješćima trgovačko-obrtničke komore kod trgovaca nisu pronađeni veći nesrazmjeri u brojevima pa podatke možemo smatrati nešto relevantnijima. U cijelom promatranom razdoblju trgovci su malobrojniji od obrtnika, ali s obzirom na veću financijsku moć imali su važniju i političku ulogu te su uglavnom najbrojnija skupina među gradskim zastupnicima, što će pokazati podaci i analiza u kasnijem dijelu rada. Porast njihovog broja išao je sporije nego kod obrtnika pa je tako 1876. bilo 119 trgovaca na području Karlovca, da bi njihov broj do 1890. porastao na 204. Podaci iz 1910. govore da im je broj narastao na 277, no u tom trenutku Banija i Švarča već su bile dio grada Karlovca.¹⁹⁹ Unatoč političkoj relevantnosti zbog velikog broja gradskih zastupnika niti jedan karlovački trgovac nije preuzimao najvažnije gradske dužnosti u periodu političke dominacije neke od pravaških grupacija. Dapače, najbogatiji gradski trgovci poput Franje ml. Türka, Petra Sliepčevića, i

---

E. Lukinić premješten u Jastrebarsko, a u rujnu 1897. godine ponovno se vraća u Karlovac. O njegovom političkom djelovanju prije Prvog svjetskog rata bit će pisano u radu. Nakon rata postaje ministar pošte i telegrafa vlade Kraljevstva SHS od 1918-1920. godine, jedan je od osnivača Demokratske stranke 1919., a 1922. i 1923. godine je predsjednik Narodne skupštine Kraljevine SHS. Ponovno je postavljen za ministra, ovog puta pravde, 1925. godine u vladi Nikole Pašića. Zadnji put je izabran za narodnog zastupnika 1927. godine. Umire u Zagrebu 1928. godine (HR-HDA-501-PF, Imenik redovitih slušača br. 27; „Lukinić, Edo“, *Hrvatski biografski leksikon*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/lukinic-edo>, pristup 4.12.2025.; Domaće viesti - Premještanje, *Svjetlo*, 16.6.1895./24.; Domaće viesti, *Svjetlo*, 5.9.1897./36.; Dr. Edo Lukinić, *Novosti*, 11.4.1928./100.; „Lukinić, Edmund (Edo)“, *Karlovački leksikon*, 2008, 365).

¹⁹⁷ Božo (Bogomir) Vinković bio je političar, odvjetnik i bivši karlovački gradonačelnik koji je rođen u Požegi 1862. godine. Pravni fakultet u Zagrebu upisuje 1881. godine, a tijekom svog boravka u Zagrebu postaje prijatelj s Milom Starčevićem preko kojeg i upoznaje njegovog strica Antu Starčevića. U Karlovac se seli 1895. godine gdje otvara odvjetničku pisarnu te se dodatno približava pristašama Stranke prava i Ivanu Banjavčiću. O njegovom političkom djelovanju do Prvog svjetskog rata više riječi bit će u radu. Nakon rata ostao je politički aktivan jer je od 1920. do 1923. godine drugi put postao karlovački gradonačelnik. Aktivan je u brojnim sportskim udruženjima, posebno u sokolskim udruženjima. Umire u Karlovcu 1924. godine (HR-HDA-501-PF, Imenik redovitih slušača br.18; Kao svjedok sa pok. Antom Starčevićem, *Karlovački glasnik*, 25.2.1900./9.; Dr. Božo Vinković, *Hrvatski list*, 30.9.1924./232.; Dr. Božo Vinković, *Novosti*, 28.9.1924./267.; „Vinković, Božo“, *Karlovački leksikon*, 2008, 614.).

¹⁹⁸ Vrbetić i Szabo 1989, 34-35., 37-39., 42.

¹⁹⁹ *Statističko izvešće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1880.*, 134.; *Statističko izvešće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godine 1886. do 1890.*, 472.; *Izveštaj Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu za godinu 1910.*, 41. Prikazani brojevi su navedeni bez pomoćnog radništva. Prema popisu iz 1910. u trgovini i novčarstvu je bilo ukupno zaposleno 460 ljudi, a oni su uzdržavali još 485 osoba. (*Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, II., 1906.-1910.*, 66.).

Samuela Kramera u brojnim političkim sukobima bili su na suprotnoj strani od karlovačkih pravaša.²⁰⁰

2.4. Pravaši u Karlovcu do 1884. godine

2.4.1. Prvi znakovi rasta pravaštva

Najistaknutija osoba karlovačkog pravaštva u periodu do Prvog svjetskog rata bio je Ivan Banjavčić koji se s pravaškim idejama najvjerojatnije upoznao tijekom studija prava na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji koju je pohađao od 1864. do 1867. godine. Studij je polazio s brojnim kasnije istaknutim pravaškim političarima poput Davida Starčevića²⁰¹, Frana Folnegovića²⁰² i Josipa Gržanića.²⁰³ Krajem studija Banjavčić prvi puta javnije istupa

---

²⁰⁰ HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, politički odsjek, listina izbornika koji imaju pravo birati gradske zastupnike u slobodnom i kraljevskom gradu Karlovcu godine 1881. O raznovrsnosti obrta i trgovina kojima su se bavili navedeni građani Karlovca vidi u: Vladić 2023, 74-76.

²⁰¹ David Starčević rođen je u Žitniku kraj Gospića 1840. godine. U Zagreb je došao sa sedamnaest godina upisavši tada gimnaziju. Pravoslavnu akademiju upisuje u Zagrebu 1864., a pravni fakultet završava u Grazu. Godine 1873. otvara odvjetničku kancelariju u Jastrebarskom. Prvi put je izabran za zastupnika u Saboru 1881. godine, a 1885. osuđen je na zatvorsku kaznu zbog fizičkog napada na bana Khuen-Héderváryja. Osuda je bila na pet mjeseci, ali je poništena prvostupanjska odluka da se D. Starčeviću oduzme akademski stupanj doktorata i pravo odvetovanja. Dvije godine kasnije, 1887., D. Starčeviću se sudilo za prevaru te ga je u politički motiviranom procesu prvostupanjski sud osudio na šest godina zatvora što je kasnije od strane Stola sedmorice smanjeno na dvije godine. U vrijeme pravaškog raskola staje na stranu matice Stranke prava, suprotno od strica Ante Starčevića, no 1899. godine prelazi na stranu Čiste stranke prava. Umire u Jastrebarskom 1908. godine (Gross 2000, 506.; Turkalj 2009, 18. i 394.; „Starčević, David“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57832>, pristup 16.1.2021.).

²⁰² Fran Folnegović bio je hrvatski političar i pravnik rođen u Slanovcu kraj Zagreba 1848. godine. Studirao u Zagrebu, Budimpešti i u Grazu. U Hrvatski sabor kao kandidat Stranke prava biran je od 1875. do 1895. godine u različitim izbornim kotarevima. Bio je predvodnik skupine pravaša koji 1870-ih i 1880-ih godina postupno promiču uvjerenje da Stranka prava mora odstupiti od inzistiranja na samostalnoj hrvatskoj državi izvan okvira Habsburške Monarhije. Od kraja 1870-ih pokušavao se politički približiti J. J. Strossmayeru pa je nastojao osigurati suradnju Stranke prava s Neodvisnom narodnom strankom, ali u tome nije uspio zbog protivljenja Ante Starčevića neupitnog autoriteta i vođe Stranke prava. U afirmaciji „modernoga pravaštva“, Folnegoviću je od 1890. godine potporu pružao i Josip Frank, koji ulazi u stranku na Folnegovićev poziv. Njihov koncept pravaštva formalno je pobijedio 1894. godine, kada je Stranka prava, uključujući A. Starčevića, prihvatila program u kojem se traži sjedinjenje hrvatskih zemalja uključujući i Bosnu i Hercegovinu, te eventualno slovenske zemlje, u „jedno državno tijelo“ u okviru Monarhije. Zbog neslaganja u vezi s pitanjem primata u stranci te pojedinim ideološkim razlikama, Folnegović se uskoro sukobio s Frankom, što je 1895. godine dovelo do raskola unutar Stranke prava. Položivši mandat saborskog zastupnika, Folnegović se na neko vrijeme povukao iz kluba Stranke prava, a potom se uključio u rad koalirane oporbe, koja je 1897. nastala iz domovinskog dijela Stranke prava i Neodvisne narodne stranke (Matković 2001, 57.; Turkalj 2009, 21-22.; „Folnegović, Fran“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/clanak/folnegovic-fran>, pristup 16.1.2021.).

²⁰³ Josip Gržanić rođen je u Senju 1844. godine. Kao pravaš se deklarirao tijekom studija na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu. Nakon studija vraća se u Senj gdje obavlja niz dužnosti. Vrlo aktivno djeluje i okuplja brojne pravaše oko sebe. Više puta je biran za gradskog i saborskog zastupnika. Tijekom raskola u stranci 1895. staje na Frankovu stranu. Umire u Gospiću 1907. godine (Turkalj 2009, 133-134.).

podržavajući pravaške ideje u ožujku 1867. godine kada kao jedan od tridesetsedmorice studenata Pravoslavne akademije potpisuje „adresu-pouzdanicu“ Anti Starčeviću.²⁰⁴ Nisam pronašao izvore koji bi dokazali da je Banjavčić bio najvažnija osoba za rast popularnosti Stranke prava u njezinim počecima, ali svakako je bio jedan od prvih za kojeg je karlovačka javnost znala da je blizak toj političkoj stranci.

Kontakte u Karlovcu imao je i jedan od ideologa stranke Eugen Kvaternik. Poveznica Kvaternika s Karlovcem seže s početka 1860-ih godina kada je pisao članke za karlovački list *Glasonoša*.²⁰⁵ Odnosi su se ponovno intenzivirali prije bune u Rakovici. U pismima koja je slao zagorskom plemiću i meceni stranke Eduardu Halperu,²⁰⁶ možemo vidjeti da je tijekom 1870. godine kontaktirao s Jordanom, a najvjerojatnije je riječ o političaru Antunu Jordanu²⁰⁷ koji je naknadno postao i gradonačelnik Karlovca. Do suradnje s Jordanom nije došlo, a naknadno će se pokazati da su pravaši bili tek jedna od političkih skupina s kojima je Jordan tijekom 1870-ih pokušao uspostaviti suradnju, moguće zbog želje da na taj način dođe do pozicije gradskog načelnika.²⁰⁸ Upitno je koliko je Jordan zaista bio sklon pravaškim idejama uzevši u obzir da je kasnije tijekom druge polovice 1870-ih i 1880-ih bio u čestim sukobima s karlovačkim pravašima te jedna od glavnih meta kritika karlovačkih dopisnika pravaške *Slobode*. Osim vezano uz Jordana, Kvaternik spominje Karlovac u kontekstu sastanaka Stranke prava 1870.

---

²⁰⁴ HR-HDA-500 - Prav. akad., Knjiga matricula (cathalogi) 36-38.; Djela Dra Ante Starčevića I. 1893, 439.; Turkalj 2009, 17.

²⁰⁵ Gross 2000, 180. *Glasonoša* je list koji je izlazio u Karlovcu od 1861. do 1865. godine, a izdavao ga je i uređivao Abel Lukšić. *Glasonoša* je bio mješavina zabavnika i političkog informativnog tjednika. Bio je prvi ilustrirani list u Hrvatskoj. S listom su surađivali mnogi poznati povjesničari i književnici tog vremena poput Radoslava Lopašića, Mirka Bogovića, Augusta Šenoa, Ivana Trnskog i Eugena Kvaternika. Lukšić je nastojao da list ostane nestranački, ali je zbog malog broja pretplatnika ubrzo prestao s izlaženjem (Horvat 2003, 183-184.).

²⁰⁶ Eduard pl. Halper Sigetski bio je hrvatski plemić rođen 1824. godine na obiteljskom dobru Škaričevo kraj Krapine. Pravoslavnu akademiju završava 1843. godine u Zagrebu te se zapošljava kod ujaka Franje Novaka u odvjetničkoj kancelariji. Poslije radi razne činovničke poslove, a 1848. godine se zamjerio dijelu plemstva nakon što je stao na stranu seljaka. Odvjetnički ispit polaže 1850. godine, a tijekom 1850-ih i 1860-ih radio je kao sudac u više različitih mjesta. Pod utjecajem rođaka svoje supruge Terezije, Ivana pl. Radića, 1860. godine se priklanja struji oko Ante Starčevića te ih financijski pomaže. Zbog svoje bliskosti s pravašima dolazio je u sukobe s banom Kolomanom Bedekovićem zbog čega se 1871. godine povlači na svoj posjed, no i nakon Rakovice aktivno pomaže pravašima koji su završili u zatvoru. Samo nekoliko godina kasnije, 1876., Halper je obolio te 1877. godine umire (Karaula 2014, 135-139. i 141.).

²⁰⁷ Antun Jordan karlovački je veleposjednik i političar rođen 1834. godine. Doktorirao je pravo u Beču, a nakon toga se vraća u Karlovac. Od 1886. do 1889. godine bio je karlovački gradonačelnik. Bio je i poznati šahist, a tijekom studija u Beču odigrao je i dvije partije šaha s prvakom svijeta Wilhelmom Steinitzom. Umire u Karlovcu 1895. godine („Jordan, Antun“, Karlovački leksikon, 2008, 244.). Antun Jordan se spominje 1880. godine kao jedan od 17 osnivača Neodvisne narodne stranke (Perić 2000, 187.).

²⁰⁸ Karaula 2014, 148.

godine koji se trebao održati u organizaciji Ivana pl. Radića jednog od operativaca stranke u to vrijeme.²⁰⁹

O postojanju pravaških pristaša u Karlovcu početkom 1870-ih svjedoči i telegram poslan pravaškom političkom tjedniku *Hrvatska* 1871. godine povodom obilježavanja 200. godišnjice smrti Zrinskog i Frankopana potpisan sa „Stranka prava“.²¹⁰ Nakon bune u Rakovici 1871. godine, Stranka prava privremeno nestaje s političke scene. Među prvima se ponovno sredinom 1870-ih politički aktiviraju odvjetnik Banjavčić zajedno s Davidom Starčevićem, Franom Folnegovićem i Josipom Gržanićem.²¹¹ Nakon završene Pravoslavne akademije Banjavčić je nastavio svoje školovanje na sveučilištu u Grazu gdje je stekao doktorat 1868. Više izvora potvrđuju da svoju prvu odvjetničku pisarnu otvara u Karlovcu 1874. godine.²¹² Tada po svemu sudeći kreće i njegovo aktivnije uključivanje u politiku. Prilikom izbora za Sabor 1875. godine u Karlovcu pravaši nisu izlazili s vlastitim kandidatom pa su podržavali dotadašnjeg karlovačkog saborskog zastupnika i člana opozicije Milana Mankanca unatoč ideološkim razlikama među njima.²¹³ Ovakvi odnosi stvaraju problem kod određivanja stranačke pripadnosti s obzirom da su pod izbornim proglasima pravaši i pristaše Mankanca u Karlovcu zajednički potpisivani. Za detektiranje pristaša Stranke prava u Karlovcu tog vremena kao ključan se javlja pojam „stekliš“ koji je tadašnji karlovački podžupan Vladimir

---

²⁰⁹ Karaula 2014, 138. i 144.

²¹⁰ Telegrami, *Hrvatska*, 7.5.1871./19.

²¹¹ Turkalj 2007a, 33.

²¹² Strohal 1906, 141.; *Karlovački šoštari* 1905, 144. ps://digitalna.gkka.hr/?pr=iiii.v.a&id=12971&tify={%22panX%22:0.423,%22panhtY%22:0.686,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:0.434} (pristup 21.2.2024.); *Dragoljub* 1875, 87.

²¹³ Milan Mankanec bio je pravnik i političar rođen u Zagrebu 1843. godine. Bio je profesor na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji, a na izborima 1871. i 1872. godine biran je za narodnog zastupnika u Karlovcu kao član Narodne stranke. Od 1872. bio je član saborske manjine unutar Narodne stranke koja je bila nezadovoljna radom svoje stranke. Mankanec je tražio da Narodna stranka ustraje u nezakonitosti Nagodbe. Suprotstavljao se slanju zastupnika u ugarski sabor i kraljevinski odbor. Smatrao je da je banska Hrvatska Nagodbom dobila nedostojnu i kukavnu pokrajinsku autonomiju. Tvrdio je da će ban i dalje biti ovisan o ugarskom ministru predsjedniku, a da će hrvatsko-slavonski ban utjecati na Sabor i vladu kao i do tada. Kritizirao je vodstvo Narodne stranke smatrajući da su iznevjerili dogovor sa Slovencima iz Ljubljane 1870. o zajedničkim konzultacijama kod donošenja političkih odluka te da nisu reagirali na progon Srba i Slovenaca u Ugarskoj. Na izborima 1875. godine bio je kandidat u Karlovcu, Samoboru, Kraljevici i Sisku. Na kraju je pobijedio na svim izborima osim u Karlovcu, a zadržao je mandat u Sisku. U Saboru je surađivao s umjerenim pravašima poput Frana Folnegovića, ali se pribojavao suradnje s radikalnim dijelom te stranke. Umire u Zagrebu 1883. godine (Gross i Szabo 1992, 252., 255. i 256.; Matković, Stjepan; 2019. „MAKANEC, Milan“, *Hrvatski bibliografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=12055>, pristup 1.1.2021.). Mankanec se tijekom svog saborskih istupa nakon izbora 1875. javno ogradio od pravaštva ako ono podrazumijeva mržnju prema svemu što nije isključivo hrvatsko, tajno djelovanje, nejasnoću u načinu ostvarivanja ciljeva, „socialni razvrat“, te djelovanje na temelju osobnog oportuniteta. Posebno je istaknuo da on priznaje da u Hrvatskoj postoji srpski narod iako je osudio fanatičnu propagandu pravoslavnog svećenstva (Gross 2000, 329.).

Mažuranić često koristio u svojim dopisima ocu i banu Ivanu Mažuraniću.²¹⁴ Pomutnju po ovom pitanju najviše izaziva dopis koji je Vladimir Mažuranić poslao svom ocu 25. rujna 1875. godine. U tom dopisu opisujući sukobe u gradskom zastupstvu navodi da su odluku o izboru kandidata za učiteljsko mjesto u Karlovcu pokušali svojim napuštanjem zastupstva tijekom glasovanja opstruirati „stekliški zastupnici s Vranićem na čelu“.²¹⁵ Osim u ovom pismu ne postoji ni jedan drugi dokaz da je karlovački političar i kožar Franjo Vranić bio pristaša Stranke prava iako je vrlo aktivno surađivao s njima prilikom saborskih izbora 1875. Vranić je bio karlovački gradski zastupnik 15 godina sve do svoje smrti 29. travnja 1876. godine, a tijekom svog političkog djelovanja 1865. godine izabran je i za zastupnika u Saboru kao pripadnik Narodne stranke. Aktivno je djelovao i protiv bana Raucha, a prilikom izbora 1871. i 1872. podržavao je kandidaturu Milana Makanca za saborskog zastupnika.²¹⁶ Sve navedeno pokazuje da je Vranić od početka 1870-ih politički bio blizak Makancu. Isto tako, kad se uz uključivanje Banjavčića u politiku ponovno pojavila i pravaška struja u Karlovcu, Vranić je počeo blisko surađivati s njima. Prilikom istraživanja za ovaj rad nisam pronašao izvore iz sredine 1870-ih koji bi govorili o Vranićevim stavovima o pitanjima po kojima su se pravaši razlikovali od Makanca pa je nemoguće zaključiti sa sigurnošću kome je bio ideološki bliži. Ipak, prema pismu iz rujna 1875. možemo vidjeti da je bio u dovoljno bliskim odnosima s karlovačkim pravašima da bi ih karlovački podžupan počeo poistovjećivati.

Uoči saborskih izbora 1875. oporbno nastrojani karlovački građani izašli su 6. srpnja 1875. sa sloganom „Istina i pravo“ dajući podršku dr. Milanu Makancu protiv kandidata vladajuće Narodne stranke Franje Türka za izbor saborskog zastupnika za grad Karlovac. Potpisnici liste oporbenih birača bili su dr. Ivan Banjavčić, Nikola Barešić, Kamilo Bedeković, Nikola Begović, Stevo Borčić, Antun Bunjata, J. Fabek, Gjuro Gašparović, Gjuro Haller, Janko Hudella, Julius Kappner, Louis Kappner, Dragutin Korais, Anton Köhler, Edo Lukenić, Ivan Maretić, St. Moguth, Anton Piretschnigg, Ivan Plavetić, Ferdo Šlangenberg (Schlangenberg), Nikola Vezmar, Ivan Vukić, Franjo Vranić i Mathias Zoretich.²¹⁷ Upravo je Banjavčić bio jedan

---

²¹⁴ Pojam stekliš koristio se za najžešće opozicijske političare, a nastao je u Zagrebu u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda tijekom 1840-ih. Od 1861. uvriježen je za pristaše Ante Starčevića. Pojam dolazi od riječi *stekli* koji na kajkavskom označava – bijesan, žestok („Stekliši“, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/stekli>, 5.3.2024.). Ante Starčević navodi da je pravaše imenom „stekliš“ nazvao Makso Piškorac 1861. godine (*Djela Dra Ante Starčevića VI.*, 1879, XX).

²¹⁵ Hrvatska (dalje: HR)-Nacionalna i sveučilišna knjižnica (dalje: NSK)- Korespondencija II (dalje:KII) - R 5844-ZSKR, Karlovac, 25. rujna 1875.

²¹⁶ Podlistak - Franjo Vranić, *Primorac*, 6.5.1876./55.

²¹⁷ Naš vjestnik - Proglas narodne opozicije karlovačke na birače, *Primorac*, 13.7.1875./56. Za osobe za koje je to prema podatcima iz izvora poznato u tekstu se navodi puno ime i prezime, a za one za koje ti

od najistaknutijih predstavnika karlovačke oporbe tijekom ovih izbora te je predvodio deputaciju koja je 15. srpnja dočekala Mankanca na željezničkom kolodvoru na Baniji, tada susjednoj općini grada Karlovca. Nakon toga je krenula „povorka silne svjetinje kroz predgrad Baniju do kupskog mosta“ te dolaze na „zemljište karlovačko, gdje ga očekivaše tako mnogobrojna svjetina, da se ni maknuti nisi mogao“.²¹⁸ Ovakvi opisi vjerojatno su preuveličani, ali da je Makanec zaista imao veliku podršku među građanima pokazalo je izvješće sa izbora na kojima unatoč tome na kraju nije pobijedio. Problem s kojim su se pristaše opozicijskog kandidata u Karlovcu susreli, a na što su upozoravali putem glasila *Primorac*²¹⁹ nekoliko dana ranije, bila je podrška podžupana Vladimira Mažuranića i činovništva kandidatu vladajuće stranke. Posebno su istaknuli prisilu kojoj su bili izloženi siromašniji činovnici prilikom glasovanja zbog egzistencijalne ovisnosti. Isto tako pred same izbore, Makanec navodi primjer svog dotadašnjeg pristaše i agitatora dr. Gvozdanića koji ga napušta jer se boji da u suprotnom neće dobiti službu od vlade. Konačni rezultati izbora, prema izvješću iz *Primorca*, pokazali su da je za Mankanca glasovalo 124 izbornika, dok ih je Türku glas dalo 115, no to nije bilo dovoljno za pobjedu s obzirom da su Makancu glas dala tek dva činovnika dok je za Türka glasovalo njih 64 zbog čega je dobio ukupno 179 glasova.²²⁰

Nakon završetka izbora u gradu, karlovački pravaši ostali su i dalje aktivni u izbornoj agitaciji jer još nije bio izabran zastupnik u karlovačkom kotaru, a moguća kandidatura pristaše Stranke prava spominjala se i u kotaru Severin. O izborima u karlovačkom kotaru podžupan Mažuranić piše banu Mažuraniću odmah nakon završetka izbora u Karlovcu. Navodi da će kandidat opozicije biti svećenik iz Hrnetića Pajo Krempler koji je „iste političke boje kao i Banjavčić“ dok bi dr. Jordan trebao biti kandidat vladajućih. Smatra podžupan da će Jordan veliki broj protivnika imati na Baniji „koja je isto tako stekliška kao i Gaza“.²²¹ Snaga opozicije na području Banije i susjedne joj Gaze u to vrijeme vjerojatno se može pripisati utjecaju Franje Vranića koji je i živio na području Gaze.²²² O istim izborima Vladimir

---

podatci nisu u cijelosti dostupni ime se navodi u obliku koji je zapisan u izvoru (uz prezime samo inicijali vlastitog imena ili samo prezime).

²¹⁸ Naši dopisi - Dr. M. Makanec u Karlovcu. Službene presije i Miškatović-Živkovićeve sloboda, *Primorac*, 21.7.1875./58.

²¹⁹ *Primorac* je bio opozicijsko glasilo koje je izlazilo u Kraljevici od 1873. do 1878. Na saborskim izborima podržavali su Milana Makaneca. Glavni urednici novina bili su Niko Hajdić i Martin Polić.

²²⁰ Izborni pokret - Agitacije za saborski izbor - 17.o.m. i što je sve kriv g. dr. Makanec s hrvatskom opozicijom u očima nelogičnih il nedosljednih ljudi i služb. dogmat. prethodnika. Presije proti Makančevcem, *Primorac*, 13.7.1875./56.; Naši dopisi -Makančev govor; njegov izbor i njegovi protivnici u pravoj slici. Posljedice javne korrupcije, *Primorac*, 21.7.1875./58.; Izborni pokret - Karlovac, *Primorac*, 24.7.1875./59.

²²¹ HR-NSK-KII-R 5844-ZSKR, Karlovac, 20. srpanj 1875.

²²² Podlistak - Franjo Vranić, *Primorac*, 6.5.1876./55.

Mažuranić piše 3. kolovoza kada je održan izborni sastanak u Trešćerovcu kod dr. Jordana. Navodi da su se ozaljski izbornici obvezali glasovati za dr. Jordana ako mu ne prođe kandidatura u karlovačkom kotaru. Podžupan Mažuranić smatra da u karlovačkom kotaru Narodna stranka ima veliku podršku i da bi uspjeh bio siguran da izbornici ne odlaze u Karlovac „gdje jih stekliši odvrćaju od zadane rieči“.²²³ Dopisnik *Primorca* navodi kako je pred same izbore počela velika izborna agitacija Jordana koji djeluje „zavadjajuć neuke seljake“ uz pomoć podžupana Mažuranića te općinskih sudaca Gušića i Mije Balaša. Posebno se istaknuo sudac Balaš koji je na izborima u gradu Karlovcu podržavao kandidaturu Makanca, a u kotaru karlovačkom podržao je kandidata vladajuće Narodne stranke. Optužuje ga dopisnik da je na izornoj skupštini nametao izbornicima Jordana, a podržao ga je i mahićanski župnik Franz Mačćećević „koji je preko noći postao iz protivnika najvatreniji zagovornik kandidature dr. Jordanove“.²²⁴ Dopis *Primorca* o izborima koji su održani 8. kolovoza 1875. navodi da je Jordan pobijedio sa 64 glasa naprema 45 Kremplerovih, a da je čak 23 glasa Jordan dobio zbog krivog unošenja podataka u izborne listine i drugim prevarama zbog čega izbor nije pravovaljan.²²⁵

Temeljem dopisa iz onodobnog novinstva, ako ih uzmemo kao valjan izvor u ovom slučaju, a donekle i po pismima podžupana Mažuranića koji isto piše o snazi opozicije moglo bi se donijeti nekoliko važnih zaključaka. Izbor u karlovačkom kotaru pokazao je da je opozicija, a očito predvođena pravašima koji se najviše spominju, već 1875. imala veliki broj pristaša u karlovačkoj okolici. S druge strane, prema navodima iz novina vidimo kako podrška prilikom ovih izbora nije pokazatelj da je bila riječ o uvjerenim pristašama Narodne stranke ili Stranke prava s obzirom da se za iste ljude navodi da su u nekoliko dana ili tjedana mijenjali mišljenje i podržavali suprotne strane. Stoga se podrška nekome od kandidata na ovim izborima ne može smatrati trajnim političkim opredjeljenjem pojedinaca za neku od stranaka tijekom cijelog perioda koji će se analizirati u ovom radu.²²⁶

Tijekom izbora 1875. na više se mjesta spominjala mogućnost da će Ivan Banjavčić prvi puta biti kandidat za saborske izbore i to u kotaru Severin. O tome piše Vladimir Mažuranić u pismu svom ocu navodeći da je Banjavčić „više Starčevićanac nego Makančev“.²²⁷

---

²²³ HR-NSK-KII-R 5844-ZSKR, Karlovac, 3. kolovoz 1875.

²²⁴ Naši dopisi - Iz karlovačkog izb. kotara, *Primorac*, 4.8.1875./62.

²²⁵ Naši dopisi - Iz karlovačkog izbornog kotara, *Primorac*, 14.8.1875./65.

²²⁶ Takav primjer nalazi se i u dopisu *Primorcu* tijekom izbora na području ozaljskog kotara. Dopisnik navodi ime ozaljskog „popa“ Stiščaka uz opis „prije goropadan pristaša Starčevićev, a sada u oči izbora učini duševni salto mortale; a zašto, govori se svašto - o taštini i o ponašanju te najnovije metemorfoze psihičke“ (Slobodan i bez pritiska saborski izbor pod Ozljem, *Primorac*, 14.8.1875./65.).

²²⁷ HR-NSK-KII-R 5844-ZSKR, Karlovac, 20. srpanj 1875.

O mogućoj Banjavčičevoj kandidaturi bili su obavješteni i čitatelji *Primorca* u kojem dopisnik iz severinskog kotara piše da je narodna opozicija uz svog kolovođu Stjepka Lopašića, književnika i vlastelina hrčkičkog, kandidaturu ponudila odvjetniku iz Karlovca dr. Banjavčiću kao protukandidatu Mati Sladoviću, veleposjedniku modrušpotočkom o kojem dopisnik ima dobre mišljenje navodeći da je „starac svakoga štovanja i hvale vriedan, poštenjak, korjeniti Hrvat, dobra srdca, pa to dobro srdce zavede, da bude kandidatom vladinim u severinskom kotaru“.²²⁸ Pred same izbore Banjavčić ipak odustaje „radi osobitih okolnosti“ iako je prema dopisniku *Primorca* „imao sjegurno pretežnu većinu“.²²⁹

Saborski izbori 1875. nisu donijeli pobjedu niti jednom kandidatu kojeg su podržavali pravaši u tri izborna kotara u kojima su bili aktivni u agitaciji, ali su pokazali da podrška Stranci prava na tom području raste. Takvu tezu potvrdit će gradski izbori koji su održani nekoliko mjeseci kasnije, u ožujku 1876. O izborima devet gradskih zastupnika piše Vladimir Mažuranić banu Mažuraniću. Navodi da je pobijedila „Vranićeva stranka“ jer su postupali „mnogo pametnije i mirnije“ nego na saborskim izborima 1875. Na svoju stranu su privukli ugledne ljude ne obazirući se „do kraja na političko mnijenje njihovo“ što dokazuje time da su, od devet izabranih zastupnika, na prošlim izborima četvorica glasovala za Mankanca, četvorica za Türka, a jedan nije glasovao. Podžupan također navodi da će za novog načelnika biti izabran kotarski sudac Gjuro Kranjčić, a što je na kraju potvrđeno 28. lipnja iste godine.²³⁰ V. Mažuranić naveo je kako se kod ovih izbora nije uključivao u političku agitaciju, a isto potvrđuje i dopisnik *Primorca*. Uz sudca Kranjčića, na izborima su izabrani kotarski pristav Švajcer, Jonke, Boričević, Gašparović, Türk ml., Reiner, Jelenc i Banjavčić.²³¹ Ovim izborom možemo sa sigurnošću tvrditi da je najranije od 1876. godine Stranka prava imala svog predstavnika u gradskom zastupstvu, ali isto tako da su u zastupstvu bili i drugi građani potpisnici oporbenog izbornog proglašenja pred saborske izbore 1875. Prisutnost zastupnika bliskih Banjavčiću i prije 1876. potvrđuje Vladimir Mažuranić navodeći da u karlovačkom gradskom zastupstvu postoje „dvie prilično po broju jednake stranke kako su i dosada bile“.²³² Ugled

---

²²⁸ Naši dopisi - Iz severinskog kotara, *Primorac*, 21.7.1875./58.

²²⁹ Naši dopisi - Izpod Novog grada na Dobri, *Primorac*, 4.8.1875./62.

²³⁰ HR-NSK-KII-R 5844-ZSKR, Karlovac, 18. ožujak 1876.; Naši dopisi - Karlovac, *Primorac*, 5.7.1876./80.

²³¹ HR-NSK-KII-R 5844-ZSKR, Karlovac, 18. ožujak 1876.; Naši dopisi - izbor devet zastupnika gradskih, *Primorac*, 16.3.1876./33.

²³² HR-NSK-KII-R 5844-ZSKR, Karlovac, 18. ožujak 1876. Potrebno je naglasiti da navođenje pojedinih zastupnika kao bliskih Banjavčiću ne znači nužno da su oni bili pristaše Stranke prava, nego da su dio opozicije. Nedostatak izvora kao i nepostojanje članstva u strankama tog vremena te prije navedena česta promjena političkih preferencija pojedinih građana onemogućava da se sa sigurnošću nekog proglašenja pravašem uz iznimke osoba poput Banjavčića za kojeg je to bila javno poznata stvar još od studentskih dana, a što potvrđuju brojni izvori iz tog vremena.

koji je već prilikom prvog izbora uživao Banjavčić potvrđuju navodi kako ga je Vranić želio kandidirati za podnačelnika, ali da je Banjavčić odbio takvu mogućnost.²³³ Od ostalih zastupnika za koje s nešto većom sigurnošću može pretpostaviti da su bili pravaši treba istaknuti Gjuru Gašparovića, karlovačkog trgovca koji također po prvi put 1876. godine ulazi u gradsko zastupstvo. Iako Gašparović nije bio javno eksponiran kao Banjavčić i ne navodi se po izvorima da je bio pristaša Stranke prava, njegova aktivnost prilikom saborskih izbora 1875. gdje javno staje uz kandidate opozicije, odnosno 1884. uz kandidata Stranke prava ipak vode zaključku da je bio pravaš.²³⁴ U kasnijem periodu, što će biti vidljivo i u ovom radu, Gašparović je u svim važnijim odlukama u gradskom zastupstvu pristajao uz Banjavčića. Informacije o djelovanju Banjavčića u prvom mandatu vrlo su oskudne.

2.4.2. Pravaši u Karlovcu od 1879. do 1884.

Od 1878. godine najviše podataka o pravašima iz Karlovca saznajemo putem stranačkog glasila *Sloboda*. Iako su dopisnici komentirali brojna gradska zbivanja najviše pažnje posvećivali su dvojici najistaknutijih političara u gradu, a to su bili gradski načelnik Gjuro Kranjčić i zastupnik u Saboru Franjo pl. Türk ml.²³⁵ U listopadu 1878. anonimni dopisnik pravaške *Slobode* iz Karlovca kao najveći problem ističe sklonost pristajanja Karlovčana uz propagandu koju vrši „gubav čovjek“ kojeg se opisuje i kao „lažna svetca“ zbog kojeg Karlovac gubi status rodoljubnog grada.²³⁶ Najvjerojatnije je riječ o kritici dva mjeseca ranije izabranog karlovačkog saborskog zastupnika Franje pl. Türka ml., tada člana Narodne stranke.

---

²³³ HR-NSK-KII-R 5844-ZSKR, Karlovac, 18. ožujak 1876.

²³⁴ Naš vjestnik - Proglas narodne opozicije karlovačke na birače, *Primorac*, 13.7.1875./56.; Turkalj 2009, 315. Prema dostupnim popisima zastupnika iz *Dragoljuba* vidljivo je da Gašparović nije ranije sudjelovao u gradskom zastupstvu: *Dragoljub* 1863, XX.; *Dragoljub* 1864, XX.; *Dragoljub* 1865., XXIII.; *Dragoljub* 1866, XLIV; *Dragoljub* 1870, 59.; *Dragoljub* 1871, 61.; *Dragoljub* 1872, 62.; *Dragoljub* 1873, 67.; *Dragoljub* 1874, 68-69.; *Dragoljub* 1875, 79.; *Dragoljub* 1876, 74. Gašparovićevu prisutnost na sjednicama gradskog zastupstva 1876. potvrđuju i arhivski izvori zapisnika sjednice - HR-HDA-79-UOZV, kut. 150, br. 3575-1876.

²³⁵ Franju pl. Türka, ml. je bio karlovački trgovac i veleposjednik rođen 1836. godine. Nakon školovanja, počeo se baviti trgovinom, ali od 1866. obitelj postepeno prelazi u veleposjedništvo kupujući posjede u okolini Karlovca. Türkovi postaju vlasnici posjeda na Novigradu na Dobri, Hrašća kod Ozlja (sa Sveticama) i Pokupja gdje su izgradili dvorac u kojem su najviše boravili. Franjo ml. bio je zastupnik u Hrvatskom saboru od 1875. do 1887. godine te u ugarskom saboru od 1875. do 1881. godine. Bio je i dugogodišnji zastupnik u gradskom zastupstvu Karlovca. Umire 1913. godine u Karlovcu („Türk, Franjo ml.“, *Karlovački leksikon*, 2008, 591.). Türk se spominje kao jedan od osnivača Neodvisne narodne stranke 1880. godine, a 1884. godine kao zastupnik Neodvisne narodne stranke izabran u izbornom kotaru Karlovac (Perić 2000, 187. i 262.).

²³⁶ Iz Karlovca, *Sloboda*, 11.10.1878./18.

Tekstovi iz novina mogu poslužiti za analizu političkih stavova dopisnika, no s obzirom da su bili nepotpisani ne možemo ih pripisati konkretnim osobama. Premda malobrojni podatci iz pravaškog tiska ipak nagovještavaju promjene u političkim pogledima barem jednog dijela karlovačkih građana. Početkom 1879. godine opisujući stanje u gradu autor ističe da se Karlovac budi. Pred kraj prve polovice 19. stoljeća u Karlovcu se, navodi dopisnik, živjelo za „hrvatsku stvar“, a početkom 1860-ih u gradu je izlazio časopis *Glasonoša* u kojem je članke objavljivao i jedan od prvaka Stranke prava Eugen Kvaternik. U međuvremenu se situacija u gradu pogoršala, a bolje sutra može, smatrao je, donijeti hrvatska mladež ako ne odstupi od svetog pravaškog gesla „Bog i Hrvati“. Opisujući najistaknutije gradske političare pozitivno ocjenjuje ulogu načelnika Kranjčića, ali s druge strane negativno piše o saborskom zastupniku Franji pl. Türku ml. Smatra da je zaveo dio ljudi koji „sami pribrajaju se u inteligenciji(!) a narod ih zove: Magjaroni“. Osim toga, Türk se, prema autoru dopisa, zalaže za naziv „srpska pravoslavna vjera“ umjesto „grčko-iztočne“ te „uvijek nešto brunda o nekakvoj Srbiji“. Za gradske senatore smatra da su „najbolji domoljubi“ kojima je „svetinja Hrvatstvo“.²³⁷ Uz sve brojnije dopise u *Slobodi*, tezu o rastu Stranke prava u Karlovcu dodatno potkrepljuje podatak da je iste godine početkom lipnja u Bakru održana pučka skupština stranke, a najveći broj brzojava upućen je iz Karlovca. Osim Ivana Banjavčića, brzojave su poslali mladi trgovci, činovnici i karlovačka mladež.²³⁸

Nekoliko dana prije skupštine u Bakru održani su izbori za gradsko zastupstvo u Karlovcu na kojima su aktivno sudjelovali i pravaši. Prema još uvijek važećoj *Privremenoj naredbi bana Jelačića za opravljavanje občinskih poslova u gradovih i trgovištih s magistrati krunovine Hèrvatske i Slavonije* iz 1851. godine gradski zastupnici birali su se na tri godine, a svake godine održavali su se izbori na kojima se birala trećina zastupstva. Mandat gradskog načelnika trajao je tri godine te bi ostao u službi sve dok se ne izabere novi načelnik. Sve navedeno ističe i sam načelnik Kranjčić u travnju 1879. s obzirom da se bližio kraj njegovog trogodišnjeg mandata koji je započeo 1876.²³⁹ U isto je vrijeme isticao i Banjavčićev mandat kao gradskog zastupnika te je na izborima održanima 28. i 29. svibnja 1879. bio među osam novoizabраниh zastupnika.²⁴⁰

---

²³⁷ Naši dopisi - Karlovac, *Sloboda*, 24.1.1879./11.

²³⁸ Pučka skupština u Bakru, *Sloboda*, 6.6.1879./67.; Turkalj 2009, 64.

²³⁹ *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hèrvatsku i Slavoniu*, izdan i razposlan 11. listopada 1851., 847. i 849.; HR-HDA-79-UOZV, kut. 299, br. 519-1879.

²⁴⁰ HR-HDA-79-UOZV, kut. 299, br. 1628-1879. Preostalih sedmero izabраниh zastupnika bili su Gjuro Kranjčić, Janko Modrušan, Stjepan Boričević Vidov, Josip Purebl, Franjo Türk ml., Ignjat Jelenc i Filip Reiner.

Tablica 1. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1879.godine²⁴¹

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i> ²⁴²
Badovinac, Kamilo ²⁴³	Trgovac
Banjavčić, Ivan	Odvjetnik
Barako, Kosta	Trgovac
Baričević Vidov, Stjepan	obrtnik (kožar)
Beck, Dragutin	Trgovac
Gašparović, Gjuro	Trgovac
Heinrich, Makso	Trgovac
Köhler, Antun	Veleposjednik
Kranjčić, Gjuro	Sudac
Jelenc, Ignjat	Trgovac
Ladjević, Gjoko	Trgovac
Mesek, Josip	Učitelj
Modrušan, Janko	Trgovac
Purebl, Josip	Trgovac
Reiner, Filip	Trgovac
Roksandić, Lavoslav	obrtnik (ugostitelj)
Rozmanić, Lujo	Trgovac
Šest, Franjo	Ljekarnik
Šimecki, Nikola	obrtnik (klobučar)
Škandalski, Živko	Veleposjednik
Štancer, Janko ²⁴⁴	Poduzetnik
Türk, Franjo ml.	Veleposjednik
Videtić, Mijo	obrtnik (opančar)
Vukić, Ivan	obrtnik (krčmar)

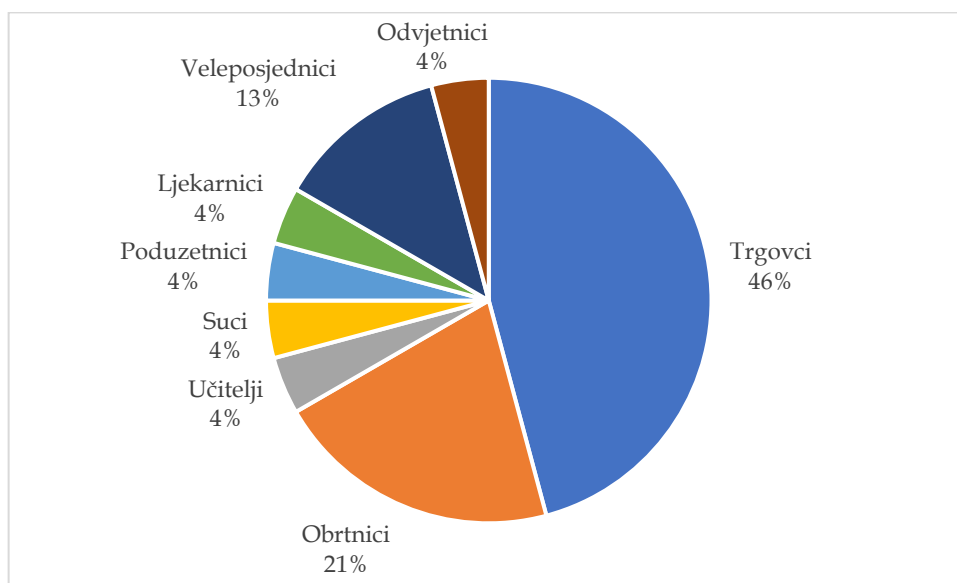
²⁴¹ HR-HDA-79-UOZV, kut. 299, br. 1628-1879.; HR-HDA-103-ZŽ, kut. 56, Zapisnik sjednice gradskog zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca dana 11. srpnja 1881.

²⁴² U dokumentima iz kojih sam preuzimao podatke o rezultatima izbora ponekad nisu navedena zanimanja izabranih zastupnika. Stoga su u tim slučajevima uzimani podaci iz raznih izvora (novine, kalendari, arhivski dokumenti) koji se vremenski što više poklapaju s vremenom kada su održani izbori.

²⁴³ U tabeli su boldani zastupnici za koje se najvjerojatnije može pretpostaviti da su bili pristaše Stranke prava s obzirom na ono što je poznato o njihovom javnom djelovanju prije ili poslije izbora.

²⁴⁴ U izvorima se prezime zastupnika pojavljuje i u obliku Stanzer.

Banjavčić je tako postao jedini odvjetnik u gradskom zastupstvu. Po profesionalnoj strukturi novoizabranih članova gradskog zastupstva isticali su se trgovci s 11 zastupnika od ukupno 24 te obrtnici s pet. Zbroj te dvije skupine pokazao je da čine čak dvije trećine zastupstva što je bio pokazatelj njihove mogućnosti utjecaja na politička zbivanja u gradu Karlovcu. Iako je gornjoj tablici zbog svoje poveznice sa Strankom prava istaknuto sedam zastupnika to za sve, osim Banjavčića, s većom sigurnošću znamo tek od 1884. godine. Među njima bilo je pet trgovaca te po jedan obrtnik i odvjetnik.

Slika 1. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1879. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Novi dopis koji dolazi iz Karlovca u travnju 1881. pred izbore za gradsko zastupstvo i izbore za Sabor bio je kritičan prema gradskom načelniku. Iako je dopisnik zadovoljan s Kranjčićem kao kotarskim sucem, nezadovoljan je bio njegovim upravljanjem gradom. Dopisnik predbacuje načelniku što je otvorio gornju gimnaziju²⁴⁵ i djevojačku školu, od kojih nema velike koristi, jer bi tvrdi jeftinije bilo slati djecu u Zagreb u gimnaziju nego financirati gradsku. Osim toga besmisleno je financirati djevojačku školu u kojoj ima više „učiteljah i učiteljicah, nego učenicah“. Umjesto te škole trebalo bi osnovati obrtničku školu „u kojih se raditi i gospodariti učiti“. Smatrao je također da je potrebna promjena unutar gradskog zastupstva u koje moraju doći samostalni i pošteni ljudi. Dopisnik ističe kako mu nadu za to

²⁴⁵ Odlukom iz 1878. godine mala gimnazija se pretvara u veliku osmogodišnju gimnaziju. U povjerenstvu koje se bavilo uređenjem prostora za novi peti razred bio je i Ivan Banjavčić (Gršić 2007, 325.).

daje imenovanje podžupana Stjepana Kovačevića²⁴⁶ za povjerenika obnove gradskog zastupstva o kojem je *Sloboda* rekla da je „prijatelj otvorene istine, čiste pravde i neokaljana poštenja“, dok izgled njegova lica „pobudjuje u svakom obilne simpatie“.²⁴⁷ Budući da je dopis iz travnja imao izuzetno pozitivan odjek među građanima koji su, prema riječima autora, smatrali da se načelnik i činovništvo čak i preblago kritiziraju uslijedio je ubrzo novi, po svemu sudeći od istog dopisnika, koji ovom prilikom negativno piše o najutjecajnijim agitatorima za dotadašnjeg saborskog zastupnika Türka. Riječ je bila o Antunu Jordanu, majoru Rašiću te pojedinim gradskim činovnicima. Iako to izrijekom ne navodi najvjerojatnije se radilo o već započetoj agitaciji za predstojeće saborske izbore koji su održani nekoliko mjeseci kasnije u rujnu 1881. Ističe kako je Türk bio zadužen za organiziranje sastanaka za izbornike na svom imanju, Jordan je išao po okolici Karlovca te je općinske činovnike pokušavao pridobiti na njihovu stranu dajući im „na veresiju“ najvjerojatnije Türkov novac i poklone, dok je Rašićev zadatak bila špijunaža među svim strankama kako bi došao do važnih informacija o njihovim planovima za izbore.²⁴⁸ Dr. Jordan, navodi, bit će kandidat u banijanskom kotaru,²⁴⁹ a protukandidat mu je trebao biti Vilim Hatz, predstavnik starih mađarona. Iako Hatz očekuje potporu bana Pejačevića, dopisnik smatra da će ban podržati dr. Jordana jer je skloniji narodnjacima, a „vlada jest danas starim magjaronima isto tako protivna kao i stranci prava“. Na kraju najavljuje da će s vremenom presudan utjecaj u tom kotaru imati Stranka prava jer je narod uz nju.²⁵⁰

Odlazak bana Mažuranića u veljači 1880. i imenovanje Ladislava Pejačevića novim banom nije imao veliki utjecaj na djelovanje karlovačkih pravaša. Banjavčić sudjeluje na

---

²⁴⁶ Stjepan Kovačević rođen je 1841. godine u Tovarniku. Nakon završenog studija prava 1865. postaje pravni vježbenik kod kraljevskog sudbenog stola u Vukovaru. Iduće godine imenovan je kotarskim pristavom u Tovarniku, a 1871. kotarskim sucem u Irigu te iste godine velikim bilježnikom Srijemske županije. Iduću funkciju dobiva 1875. kao podžupan u Đakovu, a na istu poziciju premješten je 1876. u Jasku. Tamo se zadržao do 1881. kada postaje podžupan u Karlovcu. U međuvremenu je prilikom okupacije Bosne i Hercegovine postavljen na izvanrednu službu 18. studenog 1878. kao civilni povjerenik XIII. divizije u Dol. Tuzli. Godine 1886. postao je veliki župan zagrebački, a na toj poziciji se zadržao do 1901. godine kada postaje draganički saborski zastupnik. Od 1905. do 1906. bio je ministar za Hrvatsku i Slavoniju u ugarskoj vladi G. Fejérváryja. Umiru 25. travnja 1913. te je pokopan na karlovačkom groblju u Hrnetiću („Pokrajinske vesti - Stjepan Kovačević“, *Jutarnji list*, 26.4.1913./349.; Majnarić, Ivan. 2009. „Stjepan Kovačević“, Hrvatski bibliografski leksikon, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10522>, pristup 16.12.2020.).

²⁴⁷ Karlovac, *Sloboda*, 13.4.1881./44.

²⁴⁸ Karlovac, *Sloboda*, 4.5.1881./53.

²⁴⁹ Prema *Zakonu ob izbornom redu za sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* od 15. srpnja 1881. godine pod izborni kotar s biralištem na Baniji pripadale su općine Banija, Draganić i Rečica, porezna općina Mahično iz upravne općine Ozalj, porezna općina Kupčina dolnja iz upravne općine Pisarovine i porezna općina Zadobarje iz upravne općine Novigrad (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., XII., broj 43., 306-307.).

²⁵⁰ Karlovac, *Sloboda*, 4.5.1881./53.

izborima za gradsko zastupstvo 1881. godine stječući između ostalih pristaše i među građankama Karlovca koje su Zakonom o ustrojstvu gradskih općina u banskoj Hrvatskoj početkom 1881. dobile pravo glasa po svom mužu ili opunomoćeniku. Tako su i dvije karlovačke učiteljice Tereza Karal i Ljubica Pacel potpisale dokument kojim određuju punomoćnika koji će glasovati u njihovo ime. Na punomoći učiteljice Karal je netočno zapisano da datira iz 1880. godine. Izbori za gradsko zastupstvo bili su 1881. godine, a uz to Zakon prema kojima su žene dobile posredno pravo glasa također je iz siječnja 1881. godine.²⁵¹ Na popisu je 10 imena što također ide u prilog tome da je dokument iz 1881. godine s obzirom da su ovo bili prvi izbori nakon proglašenja novog zakona po kojem je svako je od dva izborništva u Karlovcu biralo po 10 zastupnika.²⁵² Obje učiteljice svoj su glas dale Banjavčiću te još trojici zastupnika za koje se može pretpostaviti da su bili pristaše Stranke prava, a to su bili Dragutin Beck, Janko Modrušan i Josip Purebl.²⁵³ Unatoč tome, izgleda da Banjavčić 1881. ipak nije bio izabran. Iako ne postoji niti jedan cjeloviti popis zastupnika nakon ovih izbora krajem svibnja 1881. pomoću zapisnika sa sjednica tijekom 1881. i 1882. godine mogu se rekonstruirati imena 19 zastupnika.²⁵⁴ Izvješće nakon izbora 1883. otkriva da je zadnje nepoznato ime najvjerojatnije nije Banjavčić nego Janko Modrušan s obzirom da su obojica izabrani na izborima 1883., ali se za Modrušana tada ne navodi da je novoizabran u odnosu na prošle izbore.²⁵⁵ Da Banjavčić nije bio izabran na ovim izborima potvrđuju dokumenti brojanja glasova (za svaki glas po jedna crtica) i rukom pisani rezultati zastupnika s najviše glasova u II. izborništvu, a koji su po svemu sudeći iz 1881. godine. Premda je dokument u

---

²⁵¹ U Državnom arhivu u Karlovcu čuva se još nekoliko desetaka punomoći (bez imena za koga su glasovale) i sve datiraju iz 1881. godine.

²⁵² § 29. *Zakona ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine određuje da se u svakom izborništvu bira jednak broj zastupnika. Grad Karlovac je pripadao skupini gradova s od 4000 do 6000 stanovnika te je imao ukupno 20 gradskih zastupnika (§ 21.). Mandat zastupnika traje četiri godine. Nakon prve dvije godine ždrijebom se određuje polovica zastupnika koji ponovno moraju na izbore, a ostali ostaju do kraja mandata. Nakon toga se izbori održavaju svake dvije godine, a tako da oni kojima je mandat trajao tek dvije godine ostaju u zastupništvu, dok oni kojima je mandat trajao četiri godine moraju ponovno na izbore ako žele i dalje biti gradski zastupnici (§ 42.). Na izborima 1881. godine, u Karlovcu je izabrano ukupno 20 zastupnika, po 10 u I. i II. izborništvu. Nakon dvije godine, ždrijebom je odlučeno kojih 10 zastupnika ostaje do 1885. godine dok je ostalih 10 moralo ponovno na izbore 1883. godine. Nakon 1883. godine svim zastupnicima mandat je trajao po četiri godine, a kad će opet na izbore ovisilo je jesu li izabrani 1881. ili 1883. godine. Naknadno u tekstu će biti dodatno pojašnjeno svrstavanje izbornika u I. ili II. izborništvo (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 99., 101-102. i 106.).

²⁵³ HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, politički odsjek, izborni dokumenti, izborne listine, birački spisovi 1881./1934., br. 56-1881.

²⁵⁴ HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, politički odsjek, zapisnici sjednica gradskog zastupstva 23. kolovoza 1881., 24. kolovoza 1881., 13. svibanj 1882., 20. srpanj 1882., 18. listopad 1882., 13. studeni 1882., 7. prosinac 1882., 20. prosinac 1882., 27. prosinac 1882 i 30. prosinac 1882.

²⁵⁵ HR-HDA-78-PrZV, kut. 182, br. 2928-1883.

lošem stanju i zbog toga slabije čitljiv, pored Banjavčičeva imena vidljive su 44 crtice, dok je zadnje izabrani zastupnik Mesek imao 138 glasova.²⁵⁶ Indirektna potvrda da nije izabran vidljiva je u kasnijim navodima iz Banjavčičevog govora 1890. te iz pravaške *Hrvatske* 1895. godine gdje je istaknuto da je član gradskog zastupstva već 12 odnosno više od 16 godina.²⁵⁷ S obzirom da je poznato kako je bio član zastupstva već 1876. godine morao je u jednom periodu biti izvan zastupstva kako bi ovi navodi bili točni.

Tablica 2. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1881.godine ²⁵⁸

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>
Badovinac, Kamilo	trgovac	II.
Barako, Kosta	trgovac	I.
Baričević Vidov, Stjepan	obrtnik (kožar)	I.
Beck, Dragutin	trgovac	II.
Gašparović, Gjuro	trgovac	II.
Heinrich, Makso	trgovac	I.

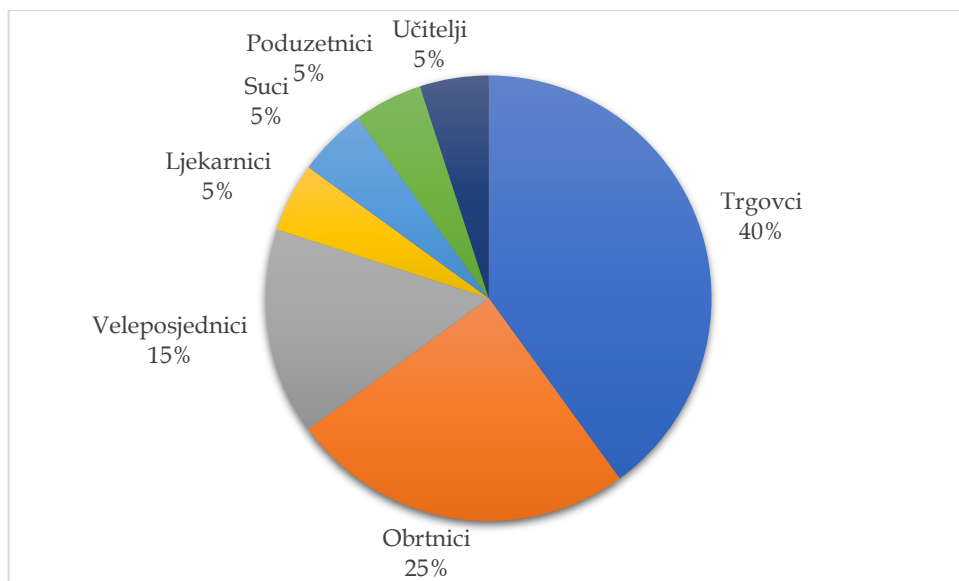
²⁵⁶ HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, politički odsjek, Proglas izbora 1881. Odredbe o provedbi izbora propisane su *Zakonom ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine. Prema § 22. određeno je da pravo glasa imaju građani, začasni građani i „obćinari zavičajnici“. Navedene su skupine stanovništva koje su imale posebne vjerske, obrazovne, medicinske, upravne i druge dužnosti u gradu temeljem kojih su imale pravo glasa. Ako stanovništvo nije pripadalo tim skupini stanovnika grada, uvjet za glasovanje bio je da su navršili 24 godine te ako su zavičajci da plaćaju najmanje pet forinti izravnog državnog poreza godišnje, a ako su nezavičajci najmanje 10 forinti. Prema § 28. zakona Karlovac je pripadao u skupinu gradova koji su imali dva izborništva. Prije izbora bilo je potrebno popisati sve poreze od ranije godine za stanovnike koji su imali pravo sudjelovanja na izborima. Nakon toga bilo je potrebno podijeliti sveukupan iznos poreza na dva dijela tako da u prvom izborništvu bude ona polovica poreznika koji plaćaju veće poreze, a u drugom izborništvu preostali poreznici koji mogu sudjelovati na izborima. U prvom izborništvu je moralo biti najmanje tri puta više izbornika nego što se bira ukupno zastupnika na tim izborima. Ako nije bilo dovoljno poreznika koji bi ušli u prvo izborništvo jer je manji broj najvećih poreznika već popunilo polovicu ukupnog poreza, u prvo izborništvo su ulazili najveći poreznici iz drugog izborništva. Ako je u međuvremenu netko od zastupnika umro ili je iz drugog razloga morao istupiti, birao se veći broj zastupnika na redovitim izborima. U slučaju da se smrću ili na drugi način isprazne barem četiri od 20 zastupničkih mjesta, trebali su se održati izvanredni izbori, a novoizabranim zastupnicima mandat je trajao do novih redovitih izbora - § 43. (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god 1881., III., broj 3., 99-101. i 106.-107.).

²⁵⁷ Karlovac, *Svjetlo*, 22.6.1890./25.; Začasni gradjanin grada Karlovca, *Hrvatska*, 2.1.1895./1

²⁵⁸ HR-DAKA-002, pog. slob. kr. gr. Karlovca, politički odsjek, Proglas izbora 1881.; HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, politički odsjek, zapisnici sjednica gradskog zastupstva 23. kolovoza 1881., 24. kolovoza 1881., 13. svibanj 1882., 20. srpanj 1882., 18. listopad 1882., 13. studeni 1882., 7. prosinac 1882., 20. prosinac 1882., 27. prosinac 1882 i 30. prosinac 1882.

Köhler, Antun	veleposjednik	I.
Kranjčić, Gjuro	sudac	I.
Ladjević, Gjoko	trgovac	I.
Mesek, Josip	učitelj	II.
Modrušan, Janko	trgovac	I.
Roksandić, Lavoslav	obrtnik (ugostitelj)	II.
Rozmanić, Lujo	trgovac	I.
Šest, Franjo	ljekarnik	I.
Šimecki, Nikola	obrtnik (klobučar)	II.
Škandalski, Živko	veleposjednik	I.
Štancer, Janko	poduzetnik	II.
Türk, Franjo ml.	veleposjednik	II.
Videtić, Mijo	obrtnik (opančar)	II.
Vukić, Ivan	obrtnik (krčmar)	II.

Nakon izbora 1881. broj gradskih zastupnika smanjio se s 24 na 20, ali analizirajući udjele i brojeve zastupnike nije došlo do velike promjene u profesionalnoj strukturi. Razlog je što su svih 20 gradskih zastupnika već bili u gradskom zastupstvu i ranije. Zanimanje kod kojeg je pao apsolutni broj zastupnika bili su trgovci, ali bez obzira na to, i dalje su činili dvije petine, a zajedno s obrtnicima 65 % ukupnog broja zastupnika. Odvjetnika nije bilo u zastupstvu za razliku od prošlih izbora. Pravaši, među kojima su bila četiri trgovca te jedan obrtnik, činili su u to vrijeme najmanje četvrtinu gradskog zastupstva. Nakon ovih izbora broj zastupnika koje povezujemo sa Strankom prava smanjio se za dva. Četvorica zastupnika izabrana su u II., a jedan u I. izborništvu.

Slika 2. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1881. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Iako predstavnika u gradskom zastupstvu imaju od 1876., a 1881. su vjerojatno imali četvrtinu gradskih zastupnika Stranka prava i njezini pristaše još uvijek se ne osjećaju dovoljno snažni da kandidiraju svog predstavnika na izborima za Sabor u izbornom kotaru s biralištem u Karlovcu kao ni u susjednoj upravnoj općini Baniji. Na izborima 1875. podržavali su Milana Makanca dok se 1878. nisu aktivnije uključili u agitaciju.²⁵⁹ Zbog nedovoljne količine informacija ne znamo točan uzrok nesudjelovanja s vlastitim kandidatom 1881. Činjenica je da na izborima za gradsko zastupstvo 1881. godine dovoljan broj glasova nije dobio Banjavčić kao najistaknutiji pristaša stranke u gradu, no to ne mora nužno dovesti do zaključka da je došlo do pada njegove popularnosti među izbornicima. Na izborima je pravo glasa imao mali broj ljudi pa je zbog toga agitacija među građanima imala veliku važnost za uspjeh. Nemamo dovoljan broj izvora koji nam mogu potvrditi koliko aktivno je Banjavčić radio na svom ponovnom ulasku u zastupstvo. U tom periodu bio je već etablirani član karlovačkog društva koji je dvaput ranije biran u gradsko zastupstvo i koji već sedam godina ima odvjetničku kancelariju. Zasad u izvorima nije pronađen neki događaj ili niz istih koji bi mogli biti uzrok njegovog izbornog poraza. Uz to, neobično je da u manje od dva mjeseca nakon neuspjeha na lokalnim izborima Banjavčić dobiva sve značajniji status u Stranci prava na razini banske Hrvatske te u srpnju 1881. postaje član Središnjeg odbora Stranke prava.²⁶⁰

²⁵⁹ Pravaško nesudjelovanje u agitaciji protiv vladinog kandidata u Karlovcu potvrđuje i podžupan Vladimir Mažuranić u pismu svom ocu pred izbore (HR-NSK-KII-R 5844-ZSKR, Karlovac, 7. kolovoz 1878.).

²⁶⁰ Turkalj 2009, 117.

Potvrda da Stranka prava neće imati vlastitog kandidata stiže u kolovozu 1881. godine od strane trgovaca i posjednika Dragana Bunete koji ističe kako će pravaši podržati Franju Türka ml. člana Neodvisne narodne stranke.²⁶¹ Uz podršku koju su mu dale i pravaške pristaše Türk je 13. rujna s 156 glasova od 284 izbornika koliko ih je izašlo na biralište ostvario izbornu pobjedu.²⁶² Ipak, s obzirom na dopise iz Karlovca koji su objavljeni u *Slobodi* samo nekoliko mjeseci ranije za pretpostaviti je da dio karlovačkih pravaša nije bilo zadovoljno ovim izborom. U prilog tome govori i novi dopis iz travnja 1882. U tekstu se kritiziraju prilike u gradu, gradski zastupnici i načelnik, saborski zastupnik Türk, ali ovaj put i sami Karlovčani. Ironično dopisnik opisuje Karlovac kao „najrodoljubniji“ grad. Navodi da taj naziv dolazi iz vremena bana Levina Raucha kad je Karlovac zaista bio opozicijski grad, a da su ime dali narodnjaci u znak zahvale. Pristaše Narodne stranke opisani su kao „kameleonsko cvieće u hrvatskoj povjestnici“.²⁶³ Karlovčane opisuje kao naivne nakon što su ponovno izabrali Türka za saborskog zastupnika 1881. godine s obzirom da je obećavao regulaciju Kupe i ranije, a u tri godine prethodnog mandata kada je bio među vladajućima nije to ispunio. Načelnika Janka Štancera²⁶⁴ smatra idealnim predstavnikom Karlovčana jer „on bi bio i opozionalac i vladin i Starčevićanac i sve, ali dakako o svem tom nema ni pojma“. Sve su to karakteristike koje dopisnik pripisuje i Karlovčanima pa Štanceru želi „Matuzalemova ljeta“ da što duže ostane načelnikom. Bolje mišljenje nema ni o gradskim zastupnicima koji isto tako nemaju svog mišljenja odnosno „tkogodj okom oni će skokom.“²⁶⁵

---

²⁶¹ Turkalj 2009, 146.

²⁶² Jučerašnji izbori za sabor izvan Zagreba, *Narodne novine*, 14.9.1881./209. Prema *Zakonu ob izbornom redu za sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* od 15. srpnja 1881. godine izborni pravo u Karlovcu moglo se vršiti samo neposredno (§ 5.). Izborni pravo imaju svi koji su prema *Zakonu ob uređenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 30. travnja 1880. stekli zavičajno pravo te ako imaju najmanje 24 godine. Detaljnije uvjete vidi u: *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., XII., broj 43., 310-311.

²⁶³ Karlovac, *Sloboda*, 21.4.1882./48.

²⁶⁴ Načelnik je 1881. godine postao Janko Štancer. On je bio građevinski poduzetnik rođen 1826. godine. Iako se tijekom karijere nije vezao ni uz jednu političku skupinu u dva mandata je bio načelnik, prvi put do 1885. godine, a drugi put od 1890. do 1893. godine, a iste godine umire („Štancer, Janko“, *Karlovački leksikon*, 2008, 563.). Načelnik se birao prema odredbama *Zakona ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine. Prema § 47. i 48. određeno je da načelnika biraju zastupnici između sebe, a za izbor je potrebna prisutnost barem dvije trećine svih zastupnika i apsolutna većina glasova. Mandat traje četiri godine bez obzira ako mu zastupnički mandat završava ranije (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* od 1881., III., broj 3., 108.).

²⁶⁵ Karlovac, *Sloboda*, 21.4.1882./48. Iako je autor nepoznat, stil i sadržaj podsjeća na roman Ante Kovačića *Među žabarima*. Moguće je da je on kao dopisnik započeo s kritičkim pisanjem na račun Karlovčana u *Slobodi*, a kasnije je to prenio na roman.

Broj pristaša Stranke prava bio je sve značajniji što potvrđuje podatak da je početkom 1882. među više od 1000 pretplatnika novog pravaškog književnog časopisa *Hrvatska vila*²⁶⁶ sto dolazilo iz Karlovca.²⁶⁷ Rast popularnosti stranke u pojedinim sredinama doveo je još ranije do reakcije režima bana Pejačevića koji se odlučio obračunati s odvjetnicima kao jednim od intelektualnih nositelja pravaške političke misli jer su sa svojim društvenim statusom i brojnim kontaktima imali veliki utjecaj na lokalnoj razini. Tako se i Banjavčić našao među šest odvjetnika pravaša koji su kažnjeni od strane Banskog stola sa šest mjeseci suspenzije od vršenja odvjetničke službe zbog potpisivanja izbornog proglašenja Stranke prava uoči izbora za Sabor 1881. godine. Nakon uložene žalbe Stol sedmorice suspenziju je preinačio u ukor.²⁶⁸

Porast broja pristaša Stranke prava vidljiv je i na idućim izvanrednim izborima za Sabor koji su održani u okolici Karlovca u travnju 1883. zbog pripojenja Vojne krajine banskoj Hrvatskoj 1881. godine. S obzirom da nije donesen zakon o izbornom redu za bivše krajiško područje izbori su održani prema oktroiranom izbornom redu kojeg je naredbom proglasio ban Pejačević. Prema tom izbornom redu područje na kojem su održavani izbori podijeljeno je na 35 izbornih kotara, a iz svakog se birao po jedan zastupnik.²⁶⁹ Među njima je bio i izborni kotar na Švarči, općini koja je graničila s Karlovcem. Pripreme za izbore na Švarči počeli su još 1882. godine, a kao kandidat Stranke prava spominjao se Banjavčić. Pristaše vladajuće stranke krajem 1882. godine upozoravali su na namjere pravaša tražeći od vlade da ih osujete. Pravaši su zaista najavili kandidaturu Banjavčića kao protukandidata „neodvišnjaku“ i veletrgovcu Matešiću te narodnjaku i umirovljenom satniku Mili pl. Perakoviću. Osam dana prije izbora Banjavčić je odustao od kandidature, a kao svog zamjenika preporučio je Grgu Tuškana koji je bio rodom iz švaračkog kotara. U *Narodnim novinama* su isticali kako je Stranka prava potajno radila za Banjavčića, ali da su se pravaši u pravu agitaciju uključili tek zadnjih par dana kada je Tuškan postao njihov službeni kandidat. Naglašavaju u režimskim novinama da se u izbornu agitaciju uključilo brojno stanovništvo iz Karlovca kao da je karlovački, a ne švarački izbor. Za saborskog je zastupnika izabran Tuškan koji je dobio 114 od 149 glasova izbornika, a kao najzaslužnija osoba istican je Banjavčić koji je nagovarao izbornike da glasuju za kandidata Stranke prava. Unutar švaračkog izbornog kotara bio je Barilović, rodno mjesto Banjavčića u kojem je Stranka prava proširila svoj utjecaj. Upravo to je problematizirao i

---

²⁶⁶ *Hrvatska vila* bila je pravaški beletristički časopis za čije je osnivanje najzaslužniji pravaški publicist i nakladnik Gavro Grünhut. Za urednika je izabran August Harambašić. Časopis je izlazio jednom mjesečno s nakladom na Sušaku, a prvi broj je izašao u siječnju 1882. godine (Turkalj 2009, 252.).

²⁶⁷ Turkalj 2009, 254.

²⁶⁸ Turkalj 2009, 155.

²⁶⁹ Turkalj 2009, 183.

kotarski predstojnik Gergurić (Grgurić) smatrajući da je, uz rad lokalnog svećenstva i blizine Karlovca, glavni razlog Tuškanove pobjede ukorijenjenost pravaških načela među stanovništvom Barilovića i Švarče zbog čega bi Stranka prava i ubuduće mogla osvajati mandat u izbornom kotaru s biralištem na Švarči. Kao rješenje je predložio da ubuduće Barilović i Švarča ne budu dio istog izbornog kotara, ali i da se biralište udalji od Karlovca.²⁷⁰

Ubrzo nakon saborskih izbora održani su 26. i 28. srpnja 1883. gradski izbori na kojima je trebalo u skladu sa zakonom iz 1881. izabrati 10 zastupnika. Pobjeda kandidata Stranke prava u susjednoj Švarči pokazala je da je utjecaj stranke i u gradu u daljnjem porastu što će se potvrditi i na lokalnim izborima. Pred izbore podžupan Kovačević prima anonimni dopis u kojem je navedeno da se u Karlovcu događaju „pravaške agitacije“. Autor dopisa smatra da bi se i gradonačelnik trebao „energičnije“ uključiti u borbu protiv takvih aktivnosti pravaša.²⁷¹ Nakon izbora Kovačević je 29. srpnja 1883. izvijestio bana Pejačevića o rezultatima i navodi da su provedeni po pravilima i da neće biti prigovora. Na izborima održanim 26. srpnja 1883. za II. izborništvo sudjelovalo je 320 od ukupno 567 izbornika. Ljekarnik Franjo Šest dobio je 284 glasa, a samo jedan manje od njega Mijo Videtić. Izabrani su još Ivan Banjavčić s 277 glasova te dvojica zastupnika koji su tijekom 1880-ih podržavali pravaške kandidate za Sabor na izborima u Karlovcu – klobučar Nikola Šimecki i trgovac Kamilo Badovinac.²⁷² Iako je Banjavčić bio već poznat kao pristaša Stranke prava podžupan Kovačević nije problematizirao njegov ulazak u zastupstvo. Štoviše, navodi da je Banjavčić „član stranke prava ali inače u socialnom i moralnom životu mu nema prigovora.“²⁷³ U I. izborništvu 28. srpnja izašla su 43 izbornika od ukupno 80 popisanih, a najviše glasova dobio je trgovac Josip Purebl.²⁷⁴ Osim njega, izabrani su ravnatelj štedionice Janko Modrušan, trgovac Gjuro Trontl, kavanar Bartol Jurjaučić te trgovac Dragutin Beck.²⁷⁵ Svi 1883. izabrani zastupnici u ovom

---

²⁷⁰ Turkalj, 2009, 198-199. i 292.

²⁷¹ HR-HDA-78-PrZV, kut.182, br. 2800-1883.

²⁷² Prema *Zakonu ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine, § 36., svaki je izbornik mogao glasovati za broj kandidata koliko se na tim izborima biralo unutar njegovog izborništva. U ovom slučaju, izbornici II. izborništva mogli su glasovati za najviše pet kandidata (*Sbornik zakona i naredbah valjanah za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 104-105.).

²⁷³ HR-HDA-78-PrZV, kut.182, br. 2928-1883.

²⁷⁴ Josip Purebl rođen je 1832. godine u Novoj Gradiški. Kao mladi trgovački pomoćnik dolazi u Karlovac 1852. godine, a od 1855. godine ima vlastitu trgovinu koju je vodio do smrti 1888. godine. U tom periodu je bila jedna od najpoznatiji trgovina u Karlovcu, a prodavao je uglavnom željeznu robu. Zbog dobrog statusa u gradu, izabran je i za gradskog zastupnika („Purebl, Josip“, *Karlovački leksikon*, 2008, 481.). Bio je među gradskim zastupnicima koji su 1884. godine podržali kandidaturu pravaša Frana Folnegovića za zastupnika Karlovca u Saboru.

²⁷⁵ HR-HDA-78-PrZV, kut.182, br. 2928-1883. U I. izborništvu izašlo je 53,8% izbornika, a u II. izborništvu 56,4 %. Ukupna izlaznost iznosila je 56,1 %.

izborništvu tijekom 1880-ih godina vjerojatno su bili skloni Stranci prava. Ne možemo ih sa 100 % sigurnošću svrstati u skupinu pristaša Stranke prava, ali proslava imendana Ante Starčevića i saborski izbori 1884. ukazuju na njihove bliske odnose sa strankom u tom periodu. Stoga s dozom rezerve, posebno u kontekstu da se to nije isticalo u izvješću podžupana banu, možemo reći da je na ovim izborima od 10 izabranih zastupnika osam bilo bliskih Stranci prava što je bio porast u odnosu na prošle izbore kada je izabrano pet zastupnika od 20.

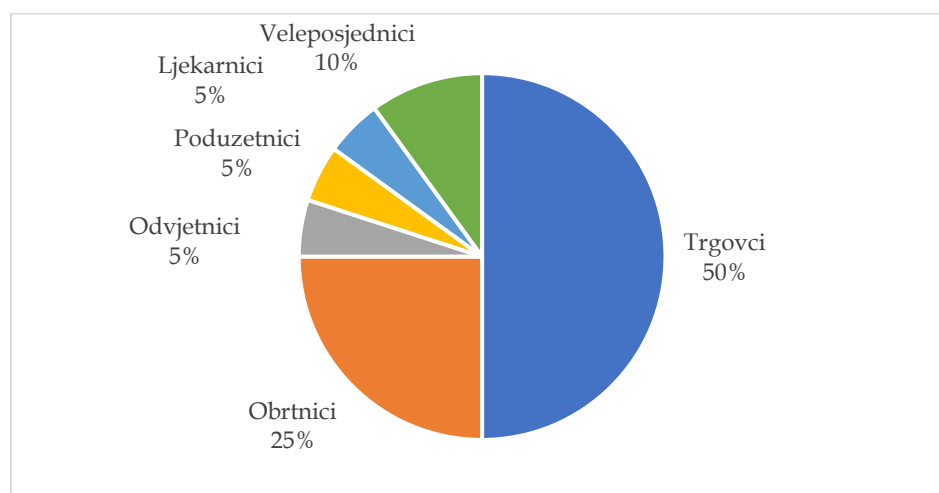
Tablica 3. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1883. godine²⁷⁶

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
<i>Badovinac, Kamilo</i>	trgovac	II.	272
<i>Banjavčić, Ivan</i>	odvjetnik	II.	277
Barako, Kosta	trgovac	I.	-
<i>Beck, Dragutin</i>	trgovac	I.	22
<i>Gašparović, Gjuro</i>	trgovac	II.	-
Heinrich, Makso	trgovac	I.	-
<i>Jurjaučić, Bartol</i>	obrtnik (kavanar)	I.	22
Ladjević, Gjoko	trgovac	I.	-
<i>Modrušan, Janko*</i>	trgovac	I.	25
<i>Purebl, Josip</i>	trgovac	I.	40
Roksandić, Lavoslav	obrtnik (ugostitelj)	II.	-
Rozmanić, Lujo	trgovac	I.	-
<i>Šest, Franjo</i>	ljekarnik	II.	284
Škandalski, Živko	veleposjednik	I.	-
<i>Šimecki, Nikola</i>	obrtnik (klobučar)	II.	278
Štancer, Janko	poduzetnik	II.	-
<i>Trontl, Gjuro</i>	trgovac	I.	24
Türk, Franjo ml.	veleposjednik	II.	-
<i>Videtić, Mijo</i>	obrtnik (opančar)	II.	283
Vukić, Ivan	obrtnik (krčmar)	II.	-

*prijevremeno istupio

²⁷⁶ HR-HDA-78-PrZV, kut.182, br. 2928-1883. Zastupnici označeni kurzivom su zastupnici izabrani na zadnjim izborima.

Od 20 zastupnika koji su činili gradsko zastupstvo nakon 1883. godine najveći broj predstavljali su trgovci i to 50 % zastupnika. Statistički značajnu brojku činili su i obrtnici sa 25 % zastupnika te veleposjednici s 10 % dok su ostale skupine bile slabije zastupljene. Udjel trgovaca i obrtnika povećao se u odnosu na zadnje izbore, ali i dalje nisu zauzimali najvažnije pozicije u gradu - mjesto gradskog načelnika i podnačelnika. U tom trenutku najmanje devet zastupnika pokazuje sklonost Stranci prava pa nakon izbora 1883. godine dobivaju i prvu političku funkciju jer Ivan Banjavčić postaje gradski podnačelnik.²⁷⁷ Među devet pravaša bilo je šest trgovaca, dva obrtnika i jedan odvjetnik. Petorica su pripadala I. dok su četvorica izabrana u II. izborništvu.

Slika 3. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1883. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Vrlo brzo nakon karlovačkih gradskih izbora bansku Hrvatsku je u kolovozu 1883. potresao narodni pokret koji će nagovijestiti otvoreniji sukob karlovačkih pravaša s režimom. Povod pobuni bilo je postavljanje dvojezičnih grbova na financijalnim zgradama u Zagrebu što je javnost doživjela kao nastavak mađarizacije koja se provodila zadnjih godina.²⁷⁸ Među gradovima u kojima su izbile veće demonstracije bio je i Karlovac.²⁷⁹ Iako se među prosvjednicima ne ističe nijedno poznatije pravaško ime, smatra se da su imali potporu od aktivnih pristaša Stranke prava u Karlovcu. Izvješća govore da je u prosvjedima najviše

²⁷⁷ HR-HDA-78-PrZV, kut.182, br. 2928-1883. Prema *Zakonu ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine, § 50., gradskog podnačelnika bira gradsko zastupstvo između sebe svake dvije godine, a za izbor je potrebna apsolutna većina glasova zastupnika. Uloga gradskog podnačelnika je da mijenja načelnika u obavljanju dužnosti kad je on spriječen u vršenju svojih dužnosti. Dužnost gradskog podnačelnika obavlja se besplatno (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 108-109.).

²⁷⁸ Opširnije o Narodnom pokretu 1883. vidi u: D. Pavličević 1980, *Narodni pokret 1883.*

²⁷⁹ Gross 2000, 412.

sudjelovalo radništvo, a u tom trenutku su pravaši imali značajnu podršku među đaćkom, radničkom i obrtničkom mladeži.²⁸⁰

Nemire u gradu vlada je odlučila smiriti slanjem podžupana Kovačevića u Karlovac te ga imenuje vladinim povjerenikom.²⁸¹ Odmah po dolasku Kovačević je donio oštre mjere protiv slobode kretanja poslije devet sati navečer, ograničio je rad gostionica i kavana, vojska je ophodila grad i onemogućavala veća okupljanja ljudi. Nemiri su se vrlo brzo smirili, a Kovačević šalje izvještaj banu u kojem ističe koga smatra glavnim agitatorom. Prije svih, navodi Marka Tuškana, kotarskog činovnika iz Rakovca koji je na travanjskim saborskim izborima agitirao za Grgu Tuškana u izbornom kotaru s biralištem na Švarči. Osim njega, spominje pravnik Ladingera i Milu Grgurića. Svu trojicu Kovačević ističe kao pristaše Stranke prava, no bez obzira na to, smatra da potonja dvojica ipak nisu toliko aktivno sudjelovali u neredima da bi ih se trebalo dodatno kazniti osim ako to ban izričito naredi. U odgovoru ban Pejačević traži da se zasad nitko ne otpušta, ali da se djelovanje Marka Tuškana dodatno prati.²⁸² S vremenom će se pokazati da su zbivanja vezana uz Narodni pokret iz temelja promijenila odnos Stjepana Kovačevića i karlovačkih pravaša. Riječi hvale koje su mu 1881. upućivane preko dopisnika *Slobode* vrlo brzo će se pretvoriti u dugogodišnji sukob.²⁸³

2.5. Karlovac od 1884. do 1895. godine - rast pravaške ideje u gradu

2.5.1. Od Štancera do Jordana - afera sa slikama i vladin povjerenik u Karlovcu

Nakon sloma narodnog pokreta došlo je i do promjene na banskoj poziciji te je u prosincu 1883. banom imenovan Károly (Dragutin) Khuen-Héderváry. Novi ban imao je zadatak spriječiti da „hrvatsko pitanje“ postane problem za stabilnost dualističkog sustava te u interesu centralizirane mađarske države dodatno suziti ionako skućenu hrvatsku autonomiju.²⁸⁴ Okolnosti koje su dočekale mladog 35-godišnjeg bana nisu mu išle u prilog. Uz ojačalu oporbu i s latentnim nezadovoljstvom u narodu, a bez jake podrške u zemlji očekivalo

---

²⁸⁰ Pavličević 1979, 186-187.

²⁸¹ Prema § 51. *Zakona ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine u slučaju odstupa ili smrti gradskog načelnika na njegovo mjesto dolazi viši činovnik koga Vlada na predstavku gradskog zastupstva odredi (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Heroatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 109.). Izraz „vladin povjerenik“ se ne spominje izričito u zakonu, ali se upravo taj pojam koristio putem medija i u budućem periodu kod izvanrednih situacija bez načelnika na čelu grada.

²⁸² Pavličević 1979, 187-188.

²⁸³ Stjepana Kovačevića nije pratio dobar glas od vremena dok je bio na poziciji velikog župana u Đakovu sredinom 1870-ih. Stoga je s njegovim djelovanjem bio upoznat i biskup Strossmayer koji ga u jednom pismu Franji Račkom 1886. godine prilikom imenovanja velikim županom opisuje riječima: „Vi dobiste velikog župana, kome se nitko nadao nije. Čovjek surov i brutalan. Surovost i brutalnost je međutim *charakteristikon* današnje vladavine“ (*Korespodencija Rački-Strossmayer*, III., 212.).

²⁸⁴ Markus 2016, 20.

se da će njegovo banovanje kratko trajati. Bilo je upitno kako će steći podršku domaćih političara uzevši u obzir da su njegovim izborom pripadnici Narodne stranke bili iznenađeni, članovi hrvatske aristokracije očekivali su da će novim banom postati netko iz njihovih redova, a u oporbenim su strankama u Khuen-Héderváryjevu imenovanju vidjeli novu mađarsku uvredu i provokaciju.²⁸⁵ Međutim, Khuen-Héderváry je kao vrlo sposoban i odlučan političar brzo u potpunosti ovladao Narodnom strankom za koju se može reći da ju je iznova „stvorio“ pretvorivši ju u grupu činovnika koji su glasovali za svaki vladin prijedlog.²⁸⁶ Članovi saborske većine pretežno su bili Hrvati, ali uživao je i podršku gotovo svih srpskih zastupnika u Saboru koju su vidjeli veću korist od suradnje s Khuen-Héderváryjem nego s hrvatskom opozicijom izloženoj progonima. U namjeri da što više oslabi oporbu novi ban se koristio otpuštanjem, zabranama, cenzuriranjem oporbenih listova, javnim glasovanjem, izbornim inženjeringom, zatvorskim kaznama i drugim sredstvima s kojima je u samo četiri godine uspio, uz pomoć Narodne stranke u Saboru te podrške uprave i činovništva pretvorenih u politički aparat za progon protivnika režima, slomiti oporbene stranke i učvrstiti dualizam.²⁸⁷

Od saborskih izbora 1887. Khuen-Héderváry je vladao banskom Hrvatskom stvarajući samo privid parlamentarizma dopustivši Stranci prava da ima predstavnike u Saboru, ali tek kao najveća oporbena stranka.²⁸⁸ Za razliku od drugih, u prvoj polovici 1880-ih snažnijih pravaških uporišta, Karlovac upravo u vrijeme Khuen-Héderváryja polagano postaje jedno od glavnih središta Stranke prava.

Za istraživanje pravaške povijesti u Karlovcu izuzetno je bitna 1884. godina jer počinje izlaziti lokalni list *Svjetlo*.²⁸⁹ Prvi i najdugovječniji urednik bio mu je Dušan Lopašić, publicist i književnik koji je prije toga bio suradnik pravaške *Slobode*. Iste godine protiv Ante Kovačića,²⁹⁰ drugog pravaškog književnika s boravištem u Karlovcu, započinje sudski progon

---

²⁸⁵ Ostajmer 2018, 46-47.

²⁸⁶ Markus 2016, 20.; Ostajmer 2018, 47-48.

²⁸⁷ Stančić 1995, 84-85.; Markus 2016, 20.; Ostajmer 2018, 47.

²⁸⁸ Stančić 2002, 194.

²⁸⁹ *Svjetlo* je karlovačko glasilo koje je izlazilo u trima razdobljima. Prvi broj izlazi 1. siječnja 1884. godine, a u prvom periodu novine su izlazile do 1919. godine. Zbog cenzure često su mijenjale ime te su se od 1886 do 1888. godine te od 1910. do 1919. godine zvale *Sloga*, a od 1905. do 1909. godine *Glasonoša*. Najdugovječniji urednik i glavni suradnik urednika bio je starčevićanac Dušan Lopašić (s kraćim prekidima od 1884. do 1919. godine), a u njegovo vrijeme bio je to jedan od najboljih lokalnih listova u Hrvatskoj („Svjetlo“, *Karlovački leksikon* 2008, 543.). Iako je Lopašić kao pravaš bio urednik veći dio vremena, njegove novine uglavnom su bile politički neutralne. Tek od siječnja 1908. postaje stranačko glasilo Starčevićeve hrvatske stranke prava pod nazivom *Glasonoša* (Neka se znade, *Glasonoša*, 28.1.1905./1; *Glasonoša*, 1.1.1908./1. U pojedinim radovima netočno se prenosi podatak da je prvi broj *Glasonoše* izašao 1. siječnja 1905. godine - Čanić 2018, 85.).

²⁹⁰ Ante Kovačić rođen je u Celini kraj Marije Gorice 1854. godine. Nakon završetka Pravnog fakulteta u Zagrebu 1879. počinje raditi u pisarni Josipa Franka u Zagrebu da bi se nakon potresa 1880. preselio

zbog bliskosti s pravašima. Kovačić je u Karlovac došao 1881. zbog zaposlenja u odvjetničkoj kancelariji Ivana Banjavčića.²⁹¹ Mladi odvjetnički koncipijent i oduševljeni pristaša Stranke prava kojem je prema riječima njegova bliskog prijatelja Davorina Trstenjaka²⁹² Starčevićev nauk bio kao „Turčinu koran“ od dolaska u Karlovac aktivno se uključio u politički i kulturni život grada te je kao energičan, zanosan i duhovit govornik uz to i dobar pravnik mogao potaknuti „rodoljubne karlovačke građane i gradjanke“ na otpor protiv režima koji je „Karlovac pritiskivao“.²⁹³

Uključio se Kovačić i u djelovanje *Prvog hrvatskog pjevačkog društva Zora*. Prilikom organizacije 25 godina djelovanja društva, izabran je u odbor od 22 člana među kojima su bili brojni značajniji karlovački građani tog vremena poput Banjavčića, Jordana, Modrušana, Sliječevića, Trstenjaka i Türka.²⁹⁴ Proslava se trebala održati u kolovozu 1883. godine, ali zbog protumađarskog narodnog pokreta svečanost je odgođena te je održana 1. i 2. lipnja 1884. godine samo nekoliko dana nakon što je osnivač društva Janko Modrušan postao njegov ponovni predsjednik. Na svečanosti se okupilo oko 800 članova gotovo svih hrvatskih pjevačkih društava.²⁹⁵

Prigodom održavanja svečanosti Ante Kovačić je napisao himnu Prvom hrvatskom pjevačkom društvu „Zora“ koju su izvodila pjevačka društva na svečanosti. Svojim stilom pjesma podsjeća na budnice iz vremena Narodnog preporoda sa snažnim nacionalnim motivima u duhu pravaške ideologije.

---

u Karlovac radeći za Banjavčića. Još kao student pristaje uz Starčevićev nauk, a vrlo je aktivan na književnom polju. Njegovo kapitalno djelo bio je roman *U registraturi*. Nakon rada u Karlovcu odlazi ponovno u Zagreb radeći u odvjetničkom uredu Lavoslava Šrama da bi 1889. dobio samostalni odvjetnički ured u Glini. Krajem iste godine završava u umobolnici na Stenjevcu gdje ubrzo umire (Šicel 1984, 9.; Dr. Ante Kovačić, *Svjetlo*, 15.12.1889./50.; HR-HDA-501-PF, Imenik redovitih slušača br. 16).

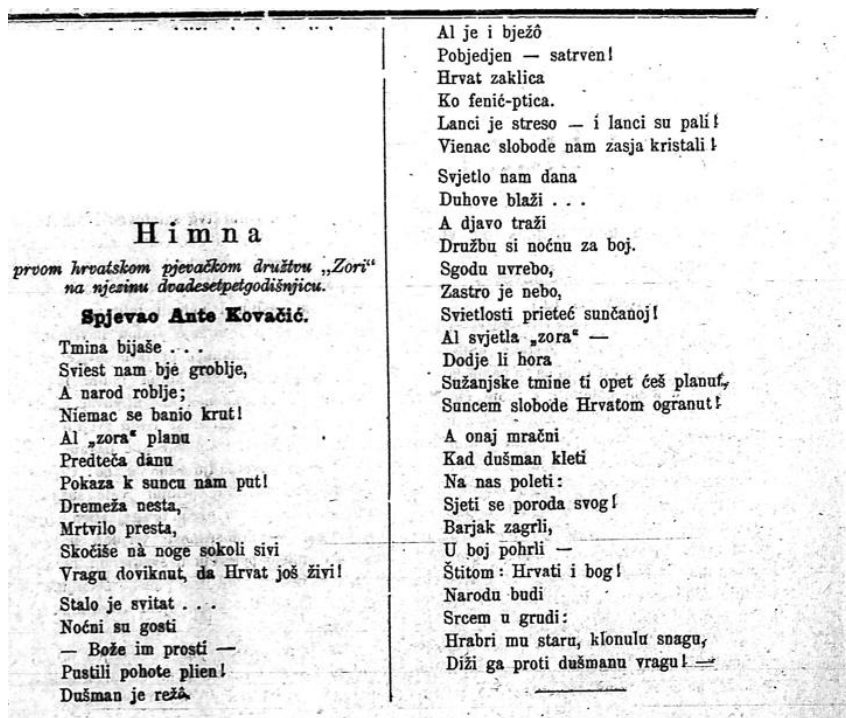
²⁹¹ Šicel 1984, 9.

²⁹² Davorin Trstenjak prosvjetni je djelatnik rođen 1848. godine u Krčevinama kod Ptuja. Završava učiteljsku školu u Varaždinu te 1871. godine dolazi u Karlovac. Ravnatelj Opće pučke škole postaje 1873. godine, a iduće godine imenovan je na čelo nove Više djevojačke škole. Na toj poziciji se zadržao do 1889. godine kada odlazi iz Karlovca. Zalagao se za slobodu i demokratizaciju školstva. Tijekom djelovanja u Karlovcu bio je blizak pripadnicima Stranke prava. Umire 1921. godine u Zagrebu (Davorin Trstenjak, *Jutarnji list*, 11.2.1921./3245.; Davorin Trstenjak, *Obzor*, 11.2.1921./40.; „Trstenjak, Davorin“, *Karlovački leksikon*, 2008, 586.).

²⁹³ Ante Kovačić, *Savremenik*, lipanj 1907./6.

²⁹⁴ Glavna skupština prvog hrvat. pjevačkog društva „Zore“, *Svjetlo*, 3.2.1884./11.

²⁹⁵ Ott, ur. 2008, 32. i 34.

Slika 4. Himna PHPD Zora

Izvor: Himna, *Svjetlo*, 22.6.1884./51.

Dva tjedna kasnije Kovačić je sudjelovao u organizaciji proslave imendana Ante Starčevića u Karlovcu 15. lipnja 1884. godine, a njegova je zadaća bila uređenje prostora gostione u kojoj se održavala svečanost. Među brojnim slikama našle su se i one Eugena Kvaternika te cara Franje Josipa I. i njegove supruge.²⁹⁶ Opis događaja donosi karlovački list *Svjetlo*:

„Svečanost se obdržavala u gostioni Kozlereovoj, koja je bila izkićena hrvatskimi barjaci. Sve prostorije bile su dekorirane zelenim liščem, ružami i hrvatskimi barjaci. U prvoj dvorani namješćena je bila, među slikami prejasnih vladara, kralja i kraljice, slika samog svetčara dra. Ante Starčevića, urešena zelenilom i ružicama. Okolo iste bijahu slike vriednih otačbenika: Eugena Kvaternika, dra Davida Starčevića, dra Grge Tuškana, Frana Folnegovića, Pavlovića i Kutuzovića.

U desnom i lievom uglu dvorane namješćena su bila poprsja hrvatskih mučenika Petra Zrinskog i Krste Frankopana.“²⁹⁷

Susret je svojim govorom otvorio Kovačić, a na njegov prijedlog predsjedatelj skupa postao je Banjavčić kojeg je opisao kao „svjesna i prava Hrvata“. Prema *Svjetlu*, na samoj svečanosti se skupilo oko 400 sudionika među kojima su se istaknuli književnik i publicist

²⁹⁶ Kasunić i Vladić, 2022, 81.

²⁹⁷ Proslava imendana dra. Antuna Starčevića, *Svjetlo*, 19.6.1884./50.

August Harambašić, saborski zastupnik Stevo Kutuzović te karlovački pristaše Stranke prave - trgovac Gjuro Gašparović, M. Šrepl, Eugen Knievald te trgovac Janko Hudela.²⁹⁸

Nakon uspješno organiziranih proslava obljetnice društva „Zora“ i imendana Ante Starčevića, u srpnju 1884. godine Kovačić aktivno radi na pokretanju političkog lista u Karlovcu. Putem *Svjetla* je objavljeno da će list pod imenom *Bog i Hrvati*, s odgovornim urednikom Kovačićem te tiskarom i vlasnikom Adolfom Gustavom Prettnerom, početi s izlaženjem 1. kolovoza 1884. godine i to dvaputa mjesečno. U karlovačkom glasilu pozdravljaju izlazak novog lista „koji će braniti prava, i slobodu hrvatskoga naroda“.²⁹⁹ Podrška i ne čudi s obzirom da je list *Bog i Hrvati* najavljen u trenu kada je Prettner ostao bez svog glavnog suradnika D. Lopašića zbog afere uzimanja novaca za uvrštavanje tekstova u *Svjetlo*.³⁰⁰ Prettner je bio svjestan da ne može samostalno uređivati novine pa je želio uredništvo prepustiti A. Kovačiću. Pokazat će se da je to bio ipak preambiciozan projekt koji se neće ostvariti. Iako se ukidanje *Svjetla* ne spominje, Prettner vjerojatno nije mogao u isto vrijeme financirati dva lista. Političko glasilo ipak je bilo puno veći teret za njega kao vlasnika, a da je i sam ranije razmišljao o financijskim problemima koje može donijeti list s političkim predznakom svjedoči još prvi broj *Svjetla* u kojem je jasno istaknuo da će novi list biti „glasilo prosvjete, privrede i zabave“ te da će se baviti svim pitanjima važnima za Karlovac „osim politike, vjerske i socijalne razpre“.³⁰¹ Upravo tri navedena područja spominju se i u § 11. Zakona o tisku iz 1875. kao ona kojima se novine ne smiju baviti jer u suprotnom moraju platiti jamčevinu za pokretanje. U slučaju da je *Svjetlo* počelo izlaziti kao politički list jamčevina bi iznosila 2000 forinti te bi služila kao osiguranje kod pravnih postupanja protiv lista.³⁰² Uzrok odustajanja od pokretanja pravaškog političkog glasila nije javno obznanjen te u *Svjetlu* 14. kolovoza 1884. tek objavljuju da politički list *Bog i Hrvati* ipak neće izlaziti, no prema kasnijem Lopašićevom sjećanju državno odvjetništvo je zabranilo pokretanje lista iako je već izašao poziv za pretplatu i pokusni list.³⁰³ S obzirom da su u isto vrijeme zbog proslave Starčevićeva imendana pokrenute istražne radnje protiv Kovačića i to je moglo utjecati na odluku da se ne pokreće politički list kojem će on biti urednik. U kolovozu 1884. stigao je Kovačićev dopis pravaškoj *Slobodi* u kojem se dotiče proslave imendana Starčevića u lipnju iste godine.

---

²⁹⁸ Kasunić i Vladić, 2022, 82.

²⁹⁹ Domaće i različite viesti - Politički pučki list, *Svjetlo*, 20.7.1884./59.

³⁰⁰ Izjava uredništva „Svjetla“, *Svjetlo*, 29.6.1884./53.

³⁰¹ Poziv na pretplatu, *Svjetlo*, 1.1.1884./1.

³⁰² *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1875., XX., broj 32., 359-361.

³⁰³ Domaće i različite viesti - Politički list, *Svjetlo*, 14.8.1884./65.; Sitne uspomene XIV., *Glasonoša*, 4.11.1906./44.

Odgovarajući na optužbe iz *Narodnih novina* u kojima se navodi kako je podžupan Kovačević pokrenuo istragu zbog nelojalnosti kod postavljanja okićene slike Eugena Kvaternika na više mjesto od onih kralja i kraljice. Kovačić ističe da su navodi režimskog lista lažni i da on nikada ne bi koristio kralja i kraljicu za agitaciju u korist stranke te najavljuje da će tužiti glavnog urednika *Narodnih novina* Ivana Höhrera iz Zagreba jer širi neistine i narušava njegov ugled.³⁰⁴

Rasprava o Kvaternikovoj slici nastavila se početkom 1885. godine. Prema dopisu u *Slobodi* državno odvjetništvo je odustalo od postupka te su spisi predani gradskom poglavarstvu na daljnje postupanje. Gradski vijećnik Robert Vernić 17. siječnja 1885. godine poziva petoricu optuženih, među kojima je bio i Kovačić, da iznesu svoju obranu. Okrivljenici su optužbu smatrali neutemeljenom jer je riječ o slici koja nije proglašena nemoralnom, nije zaplijenjena, a od 1880. stoji uz životopis Kvaternika i u almanahu *Hrvatska* koji se može legalno koristiti u knjižnicama.³⁰⁵ Uz to navode da je samoj proslavi prisustvovao podnačelnik Banjavčić i šest do osam gradskih zastupnika, a da nitko od njih nije vidio sliku Kvaternika postavljenu na više mjesto od slika kralja i kraljice.³⁰⁶ O kojim gradskim zastupnicima je riječ vjerojatno svjedoče i izbori za Sabor 1884. godine u Karlovcu. Ohrabreni godinu dana ranije pobjedom na Švarči pravaši na izborima 1884. godine prvi put postavljaju svog kandidata za izborni u kotar s biralištem u Karlovcu,³⁰⁷ a također su ponovno kandidirali Grgu Tuškana na Švarči. Još jednom je kao kandidat Stranke prava najavljivan Banjavčić, ali su karlovački pravaši ipak kandidirali Frana Folnegovića.³⁰⁸ Njegov protukandidat bio je izvanstranački Franjo Türk ml. kojeg je pravaška *Sloboda* optuživala da ima veliku podršku podžupana i uoči izbora imenovanog vladinog povjerenika Kovačevića iako je bila riječ o zastupniku kojeg su karlovački pravaši podržali na izborima 1881. godine. Na kraju je Türk ostvario pobjedu na izborima sa 123 glasa izbornika naprema 89 koje je dobio Folnegović. Unatoč porazu Folnegović je zajedno s građanima i gradskim zastupnicima Kamilom Badovincem, Josipom

---

³⁰⁴ Kasunić i Vladić, 2022, 82.

³⁰⁵ Riječ je o almanahu *Hrvatska* koji su u Zagrebu izdali pravaški studenti 1880. godine uz podršku nekih bivših studenata, među kojima je bio i Ante Kovačić. Bilo je dosta problema oko izdavanja zbog stvaranja različitih sukobljenih struja oko almanaha, ali i zbog financijskih poteškoća. Ipak, almanah je izašao te je na prvoj stranici objavljena slika Eugena Kvaternika s kratkom biografijom koju je anonimno objavio najvjerojatnije Jakov Radošević (Turkalj 2009, 100-101.).

³⁰⁶ Kasunić i Vladić 2022, 82. i 83.

³⁰⁷ Izborni kotar u Karlovcu obuhvaćao je grad Karlovac (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., XII., broj 43., 306.).

³⁰⁸ Izborni kretanje, *Narodne novine*, 16.9.1884./215. Ivan Banjavčić sudjelovao je na izborima za Sabor 1884. u nešto udaljenijem izbornom kotaru s biralištem u Ogulinu. Protukandidat postavljen od strane vladajućih bio je ministar Koloman pl. Bedeković koji je sa 106 naprema 36 glasova odnio pobjedu na izborima (Turkalj 2009, 293.).

Pureblom, Gjurom Gašparovićem, Gjurom Trontlom, Nikolom Šimeckim i Ivanom Banjavčićem slavio „moralnu pobjedu“.³⁰⁹

U izbornom kotaru s biralištem na Švarči, Tuškan još jednom odnosi pobjedu protiv „neodvišnjaka“ Mile Matešića. Ponovno je kotarski predstojnik napomenuo da su svećenstvo i učitelji, ali i blizina Karlovca uzrok što pravaši imaju preveliki utjecaj u ovom izbornom kotaru.³¹⁰ Na izborima 1884. godine Stranka prava nije imala svog kandidata na Baniji, još jednom izbornom kotaru s biralištem blizu grada. Riječ je bila o izbornom kotaru u kojem je vladajuća struktura imala snažan utjecaj, a jedini koji su im se pokušavali suprotstaviti bili su „neodvišnjaci“. Izbori su održani 17. rujna 1884. godine, a Narodnu stranku predstavljao je dotadašnji zastupnik Vilim Hatz dok mu se suprotstavio kandidat „neodvišnjaka“ hrnetički župnik Ivan Cerovski, svećenik koji je u to vrijeme povremeno blisko surađivao s pravašima. Hatz je odnio uvjerljivu pobjedu sa 132 glasa izbornika naprema 48 glasova koliko je dobio Cerovski.³¹¹

Unatoč izbornom porazu, a možda i upravo zbog njega, pravaši su i dalje pokušavali širiti svoj utjecaj među karlovačkim građanima. Stoga je nakon prvog neuspješnog pokušaja, u lipnju 1885. uslijedila nova najava izlaska lista *Bog i Hrvati*. Na naslovnoj stranici *Svjetla* istaknuto je kako dosadašnji list prestaje s izlaženjem te da će od 1. srpnja „u zamjenu poslati u svijet“ novi politički časopis. Uredništvo navodi da razlog za to nije premali broj pretplatnika *Svjetla* nego spoznaja da se „pod naznačenim programom ne bi moglo napredovati“ jer se „danas bolne strane našega socijalnoga i duševnoga života ne mogu liečiti listom“ koji i „uz najbolju volju ne smije iznašati na javu ono, gdje nas najviše tišiti“ već mora „skakati oko kojeg čina, kao mačka oko vruće kaše, neusudjujuć se bliže, da se ne opeče“. Novim političkim listom oduška je trebalo dati, po mišljenju uredništva, slobodi mišljenja i iznošenju stavova koji mogu pridonijeti napretku grada.³¹² Usprkos velikoj najavi nakon samo tjedan dana objavljeno je da se odustaje od ideje izdavanja političkog lista *Bog i Hrvati* zbog premalog broja pretplatnika te da će *Svjetlo* i dalje izlaziti pod starim programom kako Karlovčani ne bi ostali bez novina, ali ubuduće samo jednom tjedno.³¹³ Premali broj pretplatnika za glasilo Stranke prava svjedoči da mu ni karlovački pravaši nisu bili spremni pružiti dovoljnu podršku što je vjerojatno bila

---

³⁰⁹ Turkalj 2009, 315.

³¹⁰ Turkalj 2009, 314.

³¹¹ Izbori za sabor, *Narodne novine*, 18.9.1884./216.

³¹² Karlovac, *Svjetlo*, 18.6.1885./46.

³¹³ Našim čitateljem!, *Svjetlo*, 25.6.1885./48.

posljedica velikog pritiska Khuenovog režima na pravašku *Slobodu*.³¹⁴ Prilikom najave političkog glasila sredinom 1885. nije se spominjalo tko bi bio urednik, no Ante Kovačić vjerojatno bi dobio barem ulogu suradnika. Idealist i vatreni pristaša Stranke prava poput Kovačića zacijelo nije mogao prihvatiti da njegovi politički istomišljenici zbog straha nisu spremni javno zastupati pravaške ideje. Svi opisani događaji u njemu su budili nezadovoljstvo Karlovcem. Premda je u gradu sve više jačala pravaška misao među sve brojnijim pravaškim pristašama mladi pravnik i književnik nije vidio pravi žar i njemu blizak starčevićanski radikalizam u političkoj borbi. Kovačić je zacijelo imao podršku Banjavčića, no ne može se isključiti mogućnost da je s vremenom postao nezadovoljan i svojim nadređenim koji se umjerenošću u istupima i nekim političkim potezima također uklapao u sliku inertnih Karlovčana koje će opisati u svome djelu *Među žabarima*.³¹⁵

Kovačić se u Karlovcu zadržao do kraja 1885. godine, a zatim se s obitelji vraća u Zagreb te od iduće godine počinje raditi u odvjetničkom uredu dr. Lavoslava Šrama, koji je neko vrijeme bio zastupnik Narodne stranke u Saboru. Razočaran političkim odnosima u gradu iz kojeg je otišao počinje s objavljivanjem romana *Među žabarima* u časopisu *Balkan*.³¹⁶ Nakon 10 nastavaka prestaje s objavljivanjem jer su se Karlovčani pobunili. O reakcijama u Karlovcu nakon objave dijelova romana njegov kum Davorin Trstenjak piše Kovačiću: „A sad nešto iz žabarskog života. Tvoj je roman strašno uzburkao naše žabarske lokve. Tu se sve koprca ko u kakvoj velikoj lokvi, kad navali strašna tuča i nestaje vode“.³¹⁷ Pritisci koji su uslijedili nakon karikaturalnog prikaza stvarnih pojedinaca iz grada pokazatelj su da su se pojedini ugledni Karlovčani prepoznali u Kovačićevu satiričnom opisu.³¹⁸

Vladajući režim bio je sve nezadovoljniji stanjem u Karlovcu pa u lipnju 1885. godine dolazi do uplitanja viših vlasti u poslove grada. Podžupanijski tajnik Viktor Uzorinac imenovan je upraviteljem magistrata (od 30. lipnja 1885. godine do 12. ožujka 1886. godine),

---

³¹⁴ Od 297 objavljenih brojeva *Slobode* tijekom 1884. godine 200 ih je bilo zaplijenjeno, plaćene su dvije globe, uskraćen joj je postdebit za Cislajtaniju, a urednik Ivan Krajač proveo je u zatvoru dva i pol mjeseca. Opširnije vidi u: Turkalj 2007b, 86-87.

³¹⁵ Originalni naziv djela bio je *Među žabari*.

³¹⁶ *Balkan* je hrvatski književni časopis nastao kao nasljednik *Hrvatske vile*. Izlazio je u Zagrebu 1886. i 1887. godine. Pokrenula ga je skupina pravaških pisaca. Uređivali su ga August Harambašić, Nikola Kokotović i Josip Kukor. Glavni suradnici bili su Ante Kovačić, Silvije Strahimir Kranjčević, Eugen Kumičić, Jovan Hranilović, Josip Draženović i Gjuro Turić. („Balkan“, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/balkan-knjizevni-casopis>, pristup 23.1.2021.; Horvat 2003, 236.).

³¹⁷ Šicel 1984, 9.

³¹⁸ Kovačić je u svom „Očitovanju“ negirao da je riječ o Karlovcu i Karlovčanima vjerojatno želeći ublažiti napade građana na njega. Ipak, nezadovoljni pojedinci iz javnog, kulturnog i političkog života Karlovca nisu prihvatili njegovo pojašnjenje (Šicel 1984, 110-112.). Više o knjizi *Među žabarima* i tragičnom završetku života A. Kovačića vidi u: Kasunić i Vladić, 2022, 80-97.

nakon što vladin povjerenik Kovačević nije dopustio da gradskim poslovima i dalje rukovode načelnik Štancer i gradski vijećnik Robert Vernić.³¹⁹ Početak sukoba između Štancera i Kovačevića najvjerojatnije je bio povezan s već spomenutim slučajem Kvaternikove fotografije prilikom proslave Starčevićeva imendana u Karlovcu 1884. godine u kojem je Štancer stao na stranu optuženih te je molio bana da se ukine vladino povjerenstvo na čelu s podžupanom.³²⁰ Odnosi načelnika i Kovačevića dodatno su se pogoršali nakon optužbe da je Štancer jednom karlovačkom građaninu oduzeo pravo građanstva samo zato jer je na izborima glasovao za kandidate Narodne stranke. Konačna odluka o suspendiranju načelnika i gradskog vijećnika donesena je nakon što je carski i kraljevski pukovnik Josip Adžija³²¹ podnio tužbu protiv Štancera i Vernića zbog navodno uvredljivog dopisa o provjeri prava na građanstvo zbog čega je Kovačević utvrdio da dopis po formi i sadržaju nije zakonit.³²² Protiv Vernića je povedena i daljnja istraga zbog navodnih financijskih malverzacija u magistratu.³²³ Cijeli ovaj slučaj i odnos s Kovačevićem pokazao je da Štancer nije bio pristaša Narodne stranke.

2.5.2. Karlovačka obrtno-gospodarska izložba 1884. godine

Uz ranije spomenute događaje o porastu utjecaja karlovačkih pravaša 1884. svjedoči još jedan, a to je gospodarska izložba organizirana po uzoru na slične manifestacije koje su se već nekoliko desetljeća održavale po Europi i Hrvatskoj.³²⁴

---

³¹⁹ Domaće i različite viesti – Suspendacija, *Svjetlo*, 18.6.1885./46.

³²⁰ Vrbetić i Szabo, 1989, 66-67.

³²¹ Josip Adžija bio je pukovnik i javni djelatnik rođen u Ogulinu 1830. godine. U Karlovac dolazi 1882. godine te se uključuje u javni život. Uživao je popularnost u gradu pa je još za njegova života Pogorelina (Drveni plac) prozvan Adžijinim trgom. Pokopan je 1894. godine u Karlovcu na vojnom groblju uz najveće počasti („Adžija, Josip“, *Karlovački leksikon*, 2008, 3.).

³²² Vrbetić i Szabo 1989, 67.

³²³ Vrbetić i Szabo 1989, 67.

³²⁴ Prva velika svjetska gospodarska izložba održana je 1851. godine u Londonu. Taj događaj potaknuo je organizaciju „izloga“ u Narodnom muzeju u Zagrebu u organizaciji Gospodarskog društva iste godine, no ona je ostala bez većeg uspjeha. Svjetska gospodarska izložba ponovno je u Londonu održana 1862. godine, a na njoj je sudjelovalo 34 izlagača kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Na izložbi u Londonu bio je i Josip Ferdo Devidé, tajnik Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, te se na temelju njegovog izvještaja može zaključiti da unatoč velikom udjelu nagrađenih izlagača Hrvatska i dalje zaostaje za razvijenim dijelom Europe zbog malog broja izlagača. Jedan od načina dodatnog razvoja gospodarstva, smatrali su u komori, bila je organizacija prve opće gospodarske izložbe na prostoru Trojedne Kraljevine. U periodu prije organizacije izložbe imućniji trgovci sebe su vidjeli kao zastupnike interesa cijelog naroda po pitanju gospodarstva. Zbog nemogućnosti industrijalizacije zemlje smatrali su da je unaprijeđenje poljoprivrede put prema modernizaciji pa je gospodarska izložba s njihovim važnim utjecajem u organizaciji trebala predstaviti nove proizvode velikog broja poljoprivrednika i obrtnika iz cijele zemlje te iznjedrili i brojne nove ideje. Kao predsjednik glavnog odbora gospodarske izložbe izabran je Miroslav Kulmer. S pripremama za izložbu počeli su još 1862. godine, a održana je uz podršku bana, županija, pojedinih gradova i snažnijih poduzeća od kojih se posebno ističu željeznice i parabrodarstvo. Predstavnici glavnog odbora ističu da je riječ o prvoj izložbi i svojevrsnom pokusu te traže od svih koji će ocjenjivati njezinu organizaciju da se „nemjeri strogom

U organizaciju izložbe u Karlovcu 1884., koja je prema mišljenju njezinih idejnih začetnika trebala doprinijeti gospodarskom poletu grada, uključili su se i karlovačke pristaše Stranke prava. Iako njihov točan broj ne možemo sa sigurnošću utvrditi s obzirom da obično nisu javno iznosili svoje političke preferencije, neke od pravaških pristaša u Centralnom odboru karlovačke gospodarske izložbe možemo razabrati. Pripreme za izložbu započele su u veljači 1884. kada je održana skupština kojoj je na prijedlog organizatora puškara Jakova Šašela³²⁵ za predsjednika jednoglasno izabran Banjavčić što je bio pokazatelj da je među karlovačkim obrtnicima i trgovcima bilo njegovih političkih istomišljenika. Nakon izbora zahvalio se Banjavčić glavnim inicijatorima izložbe Šašelu i kotlaru Josipu Potzneru istaknuvši da poznaje „patriotičnost i vrstnoću gradjanstva i obrtničtva“ u Karlovcu pa stoga vjeruje da će izložba uz gospodarsku korist biti na ponos gradu i domovini.³²⁶ Zatim je ponovno na prijedlog Šašela, Banjavčić izabran i za predsjednika Centralnog odbora gospodarske izložbe. Požalivši se na brojene poslove koje obavlja Banjavčić je prihvaćanje te funkcije uvjetovao dobivanjem potpredsjednika i „ravnajućeg“ odbora od 12 članova i četiri zamjenika. Njegov prijedlog je prihvaćen, pa je za potpredsjednika, nakon što je Šašel odbio tu funkciju, izabran Stevo Lukačić, a za tajnika Centralnog odbora učitelj Davorin Trstenjak. Među ukupno 16 preostalih članova Centralnog odbora, uključujući i četiri zamjene, bilo je 12 obrtnika i četiri trgovca. Uz već spomenute Šašela i Potznera, vrijedi izdvojiti klobučara Nikolu Šimeckog koji je u to vrijeme bio gradski zastupnik, a nekoliko mjeseci kasnije i otvoreni pristaša pravaša Frana Folnegovića na saborskim izborima u Karlovcu te fotografa Hinka Krapeka, autora fotografija pravaških saborskih zastupnika 1886. godine.³²⁷ Banjavčić je pred kraj skupštine istaknuo da je za uspjeh izložbe bitno da prisutni potaknu i druge karlovačke trgovce i

---

mjerom savršena i svim zahtjevom odgovarajućeg djela“. Izložba je održana od kolovoza do listopada 1864. godine, a u organizaciji cijelog skupa sudjelovali su i brojni pododbori te pridruženi odbori. Među njima je bio i karlovački odbor koji se sastojao od 12 članova. Kao predsjednik je bio izabran „gradski starešina“ Makso Tuškan dok je tajnik bio trgovac Nikola Dadić. Od ostalih članova šestorica su bili trgovci, a četvorica obrtnici. Ostali članovi odbora bili su Valentin Bleiweis, veletržac i vlasnik prvog hrvatskog mlina na Čigru u Karlovcu, Škendar Jovanović, trgovac i gradski zastupnik, Rudolfo Köhlnreiter, krojač, Ferdo Krizman, trgovac i gradski zastupnik, Benjo Lukšić, trgovac, Mirko Palle, trgovac, Jakov Sebastian, stolar, Nikola Vezmann, trgovac, Franjo Vranić, kožar i gradski zastupnik te Josip Weiss, sapunar (Prva izložba dalmatinsko-hrvatsko-slavonska 1864, Predgovor, 131. i 134-135.; Gross i Szabo 1992, 296-298.).

³²⁵ Šašelov istoimeni sin i župnik u Mahičnu bio je krajem 1890-ih otvoreni pristaša „frankovačke“ Čiste stranke prava. Iako to nije dokaz da je i otac bio pristaša Stranke prava može se pretpostaviti da je određenih poveznica bilo s obzirom da je Banjavčića predložio za predsjedanje važnim lokalnim događajem.

³²⁶ Karlovačka obrtna izložba, *Svjetlo*, 28.2.1884./18.

³²⁷ Karlovačka obrtna izložba, *Svjetlo*, 28.2.1884./18.; Turkalj 2009, 315. i 348-353.

obrtnike na aktivno sudjelovanje, dok je Krapek naglasio važnu ulogu koju mora odigrati *Svjetlo* u što većoj popularizaciji „ideje mjestne izložbe“.³²⁸

Uredništvo *Svjetla* složilo se s tom idejom i već idući tjedan na naslovnici donose tekst o izložbi pozvavši obrtne zadruga, gospodarsku podružnicu, učitelje, svećenike i činovnike da podrže i pomognu u organizaciji izložbe te tako doprinesu „na uhar zajedničkog nam boljitka“. Dodatno je istaknuto da je Centralni odbor odlučio da će službeni naziv biti *Karlovačka obrtno-gospodarska izložba*.³²⁹ Sudjelovanje Banjavčića u organizaciji ovakvih manifestacija, a posebno njegova čelna pozicija bila je izuzetno bitna za širenje pravaških ideja. Kao što smo i ranije vidjeli, trgovci i obrtnici činili su većinu gradskog zastupstva u periodu kada je organizirana gospodarska izložba, a slična socijalna struktura zastupstva zadržala se i u kasnijim razdobljima. Banjavčić je na taj način, kao već poznati pravaš, ušao u vrlo intenzivne odnose s dijelom trgovaca i obrtnika, a uz to se njegovo ime spominjalo kroz novine u rubrikama koje su u tom periodu najviše zanimale ostale karlovačke trgovce i obrtnike. Jedan od takvih članaka u novinama bio je proglas Centralnog odbora za organizaciju izložbe koji je potpisao Banjavčić kao njegov predsjednik. U proglasu izdanom 10. ožujka 1884. istaknuto je da je gospodarstvo u lošem stanju, a da obrtnici i gospodarstvenici mogu odoljeti tadašnjoj konkurenciji samo uz dobru reklamu. Prema mišljenju članova odbora najbolja promidžba domaćih gospodarstvenika je upravo izložba kojom će se pomoći karlovačkoj privredi. Prema prvom planu izložba, koja se trebala održati u prostoru Narodne čitaonice, trebala je biti svečano otvorena 1. lipnja 1884. godine te trajati do 20. lipnja.³³⁰ U međuvremenu je odgođena zbog prekratkog vremena za organizaciju. Centralni odbor je 17. lipnja objavio program izložbe koja je trebala biti podijeljena u tri odjela – obrtnički, gospodarski i ženski ručni radovi. Kao novi termin održavanja određen je period od 29. rujna do 15. listopada. Svi građani još su jednom pozvani da potaknu lokalne obrtnike i gospodarstvenika na sudjelovanje.³³¹ Aktivna kampanja koju je vodio odbor predvođen Banjavčićem i Trstenjakom urodila je plodom te se prijavio veliki broj izlagača. Točan broj nije naveden u izvorima, ali prema popisu iz novina riječ o najmanje 87 izlagača s karlovačkog područja. Uz njih, izlagale su i pojedine organizacije poput škola iz Karlovca i okolice.³³²

---

³²⁸ Karlovačka obrtna izložba, *Svjetlo*, 28.2.1884./18.

³²⁹ Karlovačka izložba, *Svjetlo*, 6.3.1884./20.

³³⁰ Proglas, *Svjetlo*, 13.3.1884./22.

³³¹ Program, *Svjetlo*, 22.6.1884./51.

³³² Navedeni su u brojevima 56. (10. srpanj), 71. (4. rujna), 73. (11. rujna), 74. (14. rujna), 75. (18. rujna) i 77. (25. rujna) *Svjetla* iz 1884. godine. Škole su navedene među nagrađenima u broju 85. od 23. listopada 1884. godine.

2.5.3. Pravaši u vrijeme gradonačelnika Jordana

Novi izbori za gradsko zastupstvo održani su 27. (II. izborništvo) i 28. listopada (I. izborništvo) 1885., a birana su jedanaestorica zastupnika koji će prema pisanju *Svjetla* „tri godine“ obavljati tu službu.³³³ Podatak o trajanju mandata zastupnika nije bio točan s obzirom da se prema zakonu biralo na četiri godine. Bira se jedan zastupnik više nego inače jer je Janko Modrušan prijevremeno istupio. Na izbore za II. izborništvo izašla su na biralište 173 od ukupno 531 izbornika, a izabrani su Franjo Hren, Gjuro Gašparović, Josip Jonke, Antun Jordan i Janko Štancer. Na izborima za I. izborništvo od 66 izbornika sudjelovalo je njih 49, a izabrani su Franjo Türk, Kosta Barako, Filip Reiner, Samuel Kramer, Makso Jušeg i Lujo Rozmanić.³³⁴

Tablica 4. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1885. godine³³⁵

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>
Badovinac, Kamilo	trgovac	II.
Banjavčić, Ivan	odvjetnik	II.
<i>Barako, Kosta*</i>	trgovac	I.
Beck, Dragutin	trgovac	I.
Gašparović, Gjuro	trgovac	II.
<i>Hren, Franjo</i>	trgovac	II.
<i>Jonke, Josip</i>	obrtnik (krojač)	II.
<i>Jordan, Antun</i>	veleposjednik	II.
Jurjaučić, Bartol	obrtnik (kavanar)	I.
<i>Jušeg, Makso</i>	trgovac	I.
<i>Kramer, Samuel</i>	trgovac	I.
Purebl, Josip	trgovac	I.
<i>Reiner, Filip</i>	trgovac	I.
<i>Rozmanić, Lujo*</i>	trgovac	I.
Šest, Franjo	ljekarnik	II.
Šimecki, Nikola	obrtnik (klobučar)	II.
<i>Štancer, Janko</i>	poduzetnik	II.

³³³ Karlovac, *Svjetlo*, 17.10.1885./65.

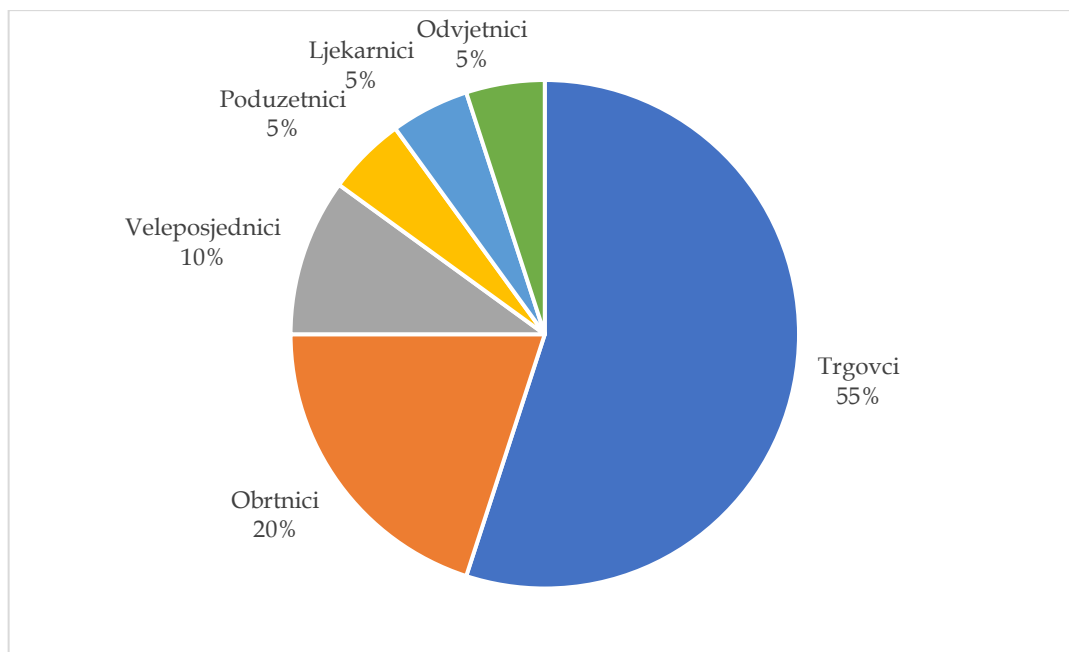
³³⁴ Domaće i različite viesti - Izbor grad. zastupstva, *Svjetlo*, 7.11.1885./67. Ukupno je izašlo 37,2 % izbornika. U I. izborništvo sudjelovalo je 74,2 % izbornika dok je u II. izborništvo izašlo samo 32,6 % izbornika.

³³⁵ Domaće i različite viesti - Izbor grad. zastupstva, *Svjetlo*, 7.11.1885./67.

Trontl, Gjuro	trgovac	I.
<i>Türk, Franjo ml.</i>	veleposjednik	I.
Videtić, Mijo	obrtnik (opančar)	II.

*prijevremeno istupili

U odnosu na zastupljenost nakon prošlih izbora povećao se broj trgovaca za jedno mjesto dok su obrtnici jedno izgubili. Trgovci su u tom trenutku činili 55 % svih zastupnika te su imali mogućnost samostalno donositi odluke u gradskom zastupstvu, dok su zajedno s obrtnicima činili 75 % zastupstva. Bez obzira na to, gradski načelnik i podnačelnik nisu birani među trgovcima. Nijedna druga djelatnost nije se posebno isticala po svojem broju te eventualno možemo spomenuti dvojicu veleposjednika zbog kojih je to bilo treće najzastupljenije zanimanje. Pravaši su bili najzastupljeniji među trgovcima, a jedini odvjetnički mandat i dalje je bio pravaški. Činili su najmanje 40 % zastupstva te su imali jednog zastupnika manje nego na prošlim izborima. Među novoizabranim zastupnicima kao pravaša možemo izdvojiti jedino Gjuru Gašparovića koji je bio i u prošlom sastavu zastupstva, ali je morao ponovno na izbore zbog isteka mandata. Od ukupnog broja zastupnika nakon izbora 1885. po četiri pravaša bila su izabrana u oba izborništa. Iako ističemo broj pravaša treba naglasiti da su lokalni izbori u ovom periodu vjerojatno personalizirani s manjim utjecajem kojoj stranci su bliski kandidati. Opet treba naglasiti da pravo sudjelovanja na izborima ima nizak udio stanovnika, da se biraju osobe, a ne stranke pa je promocija svakog kandidata od velike važnosti za izborni uspjeh.

Slika 5. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1885. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Unatoč dopisu takvog sadržaja iz Karlovca objavljenom u pravaškoj *Slobodi* ne može se sa sigurnosti zaključiti da je velika većina zastupnika nakon izbora u listopadu 1885. bila bliska pravaštvu. Premda dopis treba uzeti s dozom opreza on ipak ukazuje da su pravaši postajali sve bitniji čimbenik gradske politike što potvrđuje i podžupan zagrebačke županije Kovačević u izvješću banu gdje ističe da „u Karlovcu u gradskoj službi vlada duh stranke prava“.³³⁶ Karlovački je dopisnik *Slobode* istaknuo da je od novoizabranih zastupnika znatna većina pripadnika Stranke prava, „a tek jedan ili dva divljaka“³³⁷ što pokazuje da Stranka prava ima „znatnu većinu ovdiješnjih građanah uza se“.³³⁸ Iako izbor novog gradskog načelnika s obzirom na odnos snaga u korist pravaša nije trebao predstavljati problem, u daljnjem tekstu autor spominje isključivo nepravaške kandidate. Vjerojatno jer navod da je većina novoizabranih bliska Stranci prava nije istinit s obzirom da je među njima bio veći broj građana bliskih vladajućima poput Koste Baraka, Franje Hrena, Samuela Kramera i Franje ml. Türka. Uz njih su izabrani i Jordan i Štancer za koje nema dokaza da su bili bliski Narodnoj stranci, ali isto tako ih se ne može povezati sa Strankom prava. Namjera režima da se na poziciju načelnika postavi Viktor Uzorinac propala je s obzirom da nije izabran u zastupstvo. Druga opcija bio je odvjetnik i poznati član Neodvisne narodne stranke Antun Jordan za kojeg

³³⁶ Vrbetić i Szabo 1989, 65.

³³⁷ Pojam „divljak“ odnosio se na zastupnike koji nisu bili pripadnici nijedne stranke.

³³⁸ Karlovac, *Sloboda*, 16.11.1885./261.

se ističe da nije sposoban preuzeti odgovornost. Osim toga, Jordan nema nikakvih zasluga da bi dobio poziciju načelnika te nije učinio ništa vrijedno na polju hrvatske književnosti i narodne prosvjete smatrao je dopisnik *Slobode*.³³⁹

S njegovim se stavom nije slagao dio pravaša u gradskom zastupstvu što se pokazalo početkom 1886. godine kada su zastupnici trebali izabrati novog načelnika koji bi zamijenio upravitelja Uzorinca. Odmah na početku godine za novog podnačelnika izabran je Janko Štancer, a o izboru novog načelnika su zastupnici trebali odlučiti 7. siječnja.³⁴⁰ Ipak, na izbor načelnika se čekalo malo duže te je na sjednici 10. veljače 1886., kojom je predsjedao vladin povjerenik i podžupan Kovačević, izabran veleposjednik „neodvišnjak“ Antun Jordan s 13 glasova dok su po jedan glas dobili Gašparović i Štancer.³⁴¹ Obraćajući se novom načelniku urednik *Svjetla* Adolf Gustav Prettner ističe oduševljenje cijeloga grada njegovim izborom izražavajući ujedno nadu da će odgovorno obavljati svoju dužnost te da će se boriti za hrvatski narod kako je to radio ranije u Hrvatskom saboru. Isto tako vjeruje da će se Jordanovim izborom napokon smiriti „uzburkani talasi“, odnosno napetosti nastale postavljanjem upravitelja grada od strane vlade u lipnju 1885. i da će Karlovac krenuti u mirniju budućnost.³⁴² Da je Jordanov izbor podržao i dio pravaša potvrđuje i odredba *Zakona o ustroju općina* iz 1881. u § 47. da izboru načelnika mora nazočiti barem dvije trećine gradskih zastupnika, ali i natpisi da je načelnik izabran „skoro pa jednoglasno“. Upravu nad gradom Jordan je preuzeo na sjednici 13. ožujka 1886. godine.³⁴³

Usljedio je mirniji period sve do novih saborskih izbora 1887. na kojima su opozicijske Stranka prava, Neodvisna narodna stranka, Stranka saborskog središta (Centrum) i Srpska samostalna stranka nastupile u koaliciji držeći se svojih programa i neobvezujući se na postizbornu koaliciju.³⁴⁴ Karlovački pravaši prvi put su kao kandidata istaknuli lokalnog pripadnika stranke Banjavčića koji se duže vrijeme opirao svojoj kandidaturi za saborske izbore na području Karlovca i Švarče. Nakon što je dvaputa odustao nekoliko dana prije izbora, u lipnju 1887. godine ponovno je najavljen kao kandidat. Veliki župan zagrebački Kovačević, koji je na tu poziciju došao godinu dana ranije, svojim je proglasom 1. lipnja 1887.

---

³³⁹ Karlovac, *Sloboda*, 16.11.1885./261.

³⁴⁰ Domaće i različite vijesti - Podnačelnikom, *Svjetlo*, 2.1.1886./1.

³⁴¹ Domaće i različite vijesti - Sjednica gradskog zastupstva; *Svjetlo*, 13.2.1886./7. Svi zastupnici koje vjerojatno možemo navesti kao pristaše Stranke prava bili su prisutni na ovoj sjednici što znači da je najmanje njih šestoro glasovalo za Jordana.

³⁴² Pozdrav, *Svjetlo*, 13.2.1886./7.; Vrbetić i Szabo 1989., 68.

³⁴³ HR-HDA-103-ZŽ, kut 56, br. 15a4-1886.; *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Heroatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., br. 3, 108.; Domaće i različite vijesti - Sjednica gradskog zastupstva; *Svjetlo*, 13.2.1886./7.

³⁴⁴ Turkalj 2009, 405.

pokušao pomoći režimskom kandidatu Petru Sliepčeviću najavivši da će na dan izbora u Karlovac doći dvije satnije vojske kako bi očuvale mir u gradu i slobodu izbora. Vojska je prema naredbi postavljena na četiri mjesta u gradu te je trebala braniti pristup svima koji nisu izbornici s iznimkom onih koji se „legitimacijom“ velikog župana „iskažu“.³⁴⁵ Kovačević je najavio kako će i sam prisustvovati izborima u Karlovcu pa će „što još nužno bude odrediti“. Uzrok takvog postupanja, ističe veliki župan, je taktika „opozicionalaca“ da „zastrašuju, priete, ruglu izvrgavaju“.³⁴⁶ Idući dan javljaju u *Hrvatskoj* da je najavljena žalba grada Karlovca „na previšnjem mjestu radi uvrjedah, koje su mu nanešene oglasom velikog župana“. Ističu kako otkad Karlovac bira saborskog zastupnika „nije nikada bio kod izbora mir narušen“.³⁴⁷ Izbori su održani 13. lipnja, a unatoč navedenim pritiscima pravaši prvi put osvajaju mandat u izbornom kotaru s biralištem u Karlovcu. U vrlo neizvjesnim izborima Banjavčić je na kraju osvojio 162, a Sliepčević 157 glasova izbornika. Iako je veliki župan Kovačević prema navodima iz *Hrvatske* najavio da će uložiti žalbu protiv izbora u Karlovcu Banjavčićev je mandat ipak ovjerovljen 5. rujna 1887. godine.³⁴⁸ S obzirom na politiku pritiska na opoziciju koju je provodio ban Khuen-Héderváry iznenađuje da je ovaj izbor potvrđen iako je riječ o samo nekoliko glasova razlike. Kao usporedba mogu poslužiti drugi izborni kotarevi u kojima su pravaši sudjelovali na ovim izborima. Tako je u izbornom kotaru s biralištem u Senju pravaš Fran Folnegović dobio dva glasa više nego njegov protukandidat Koloman Bedeković, no zbog navodnih nezakonitosti u Saboru je verificiran izbor kandidata vladajućih. U izbornom kotaru u Brinju pravaš Milan Pavlović unatoč osvojenih 17 glasova više od svog protukandidata Janka pl. Vukovića morao je ponovno na izbore na kojima je potvrdio svoju pobjedu. Kandidat Stranke prava u izbornom kotaru s biralištem u Slunju Nikola Turkalj izabran je sa šest glasova više od svog protukandidata, ali nakon verifikacije njegovog mandata ubrzo mu je ukinut saborski imunitet i pokrenut je njegov sudski progon.³⁴⁹ Banjavčić se najvjerojatnije uklapao u Khuen-Héderváryjevu politiku prividnog parlamentarizma jer je aktivno sudjelovao u Saboru kao opozicijski zastupnik, no u svojim nastupima bio je puno odmjeraniji od pojedinih pravaša koji od 1887. nisu više bili članovi saborske oporbe poput D. Starčevića, Tuškana i Folnegovića.³⁵⁰ U samim raspravama u saboru za Banjavčića se isticalo da je „jako blage ćudi

---

³⁴⁵ Izorno gibanje, *Hrvatska*, 6.6.1887./127.

³⁴⁶ Izorno gibanje, *Hrvatska*, 6.6.1887./127.

³⁴⁷ Izorno gibanje, *Hrvatska*, 7.6.1887./128.

³⁴⁸ Turkalj 2009, 420.

³⁴⁹ Turkalj 2009, 415-417. i 419-420.

³⁵⁰ Fran Folnegović izabran je na naknadnim izborima na Švarči 1890. godine nakon što je mandat položio dotadašnji zastupnik Petar Bučar, kandidat Neodivnsne narodne stranke na izborima 1887. (Turkalj 2009, 460.).

i blage naravi“, a i ban Khuen-Héderváry ga je zbog finih manira i razboritosti nazivao „salonskim starčevićancem“.³⁵¹ Banjavčić je s takvim statusom došao u Sabor pa ovdje treba još jednom naglasiti da ga je podžupan Kovačević još prilikom gradskih izbora 1883. opisao kao uzornog građanina iako je bio član po njemu nepoćudne Stranke prava.

Ubrzo nakon saborskih izbora u kolovozu 1887. godine najavljeni su izbori za jedanaest gradskih zastupnika kojima je isticao mandat ili su ga dali na raspolaganje. Među njima su bili pravaštvu bliski Badovinac, Banjavčić, Beck, Jurjaučić, Šimecki, Purebl i Trontl. Izbori su najvjerojatnije održani 26. i 27. rujna 1887. godine.³⁵² Pred nove gradske izbore veliki župan Kovačević uputio je 14. kolovoza 1887. dopis vladi u kojem upozorava da u gradskom zastupstvu vlada „starčevićanski duh, te se prama tome i zaključci donasaju,“ pa kada na sjednici zastupstva pravaši nisu u većini važne odluke donose se naknadno. Kao primjer prakse koju treba promijeniti ističe način „podjeljivanja građanstva“ navodeći kako oni koji glasuju za Narodnu stranku pravo građanstva ne mogu dobiti iako su imućni, dok ga s druge strane dobivaju i ljudi „bez imetka“ ako su pristaše Stranke prava.³⁵³ Iako je veliki župan smatrao da je potrebno reagirati na situaciju u Karlovcu, konkretna reakcija vlade je izostala. Nakon održanih izbora list *Sloga*³⁵⁴ donosi analizu izbora za II. izborništvo. Među izabranim zastupnicima bili su i Banjavčić, Badovinac i Šimecki.³⁵⁵ Za Banjavčića se ističe da je već ima velikih uspjeha u političkoj karijeri te da je kao zastupnik i podnačelnik napravio mnogo za svoj grad, pa su građani odlučili da je uz saborski mandat zaslužio i novi izbor u gradsko zastupstvo. Riječi hvale imaju i za Badovinca koji je, ocjenjuju u *Slogi*, „liberalan i lojalan kao prijatelj, a tolerantan kao protivnik“ te Šimeckog za kojeg smatraju da „čvrsto stoji na temelju ljubavi prema našem gradu“. Među zastupnicima izabranima u I. izborništvo Janka Modrušana i Josipa Purebla može se izdvojiti kao pristaše Stranke prava te dopisnik navodi da se o Pureblu „malo govori kao što i o dobroj i valjanjoj ženi“. Osim njih, izabran je pravaš i odvjetnik dr. Gustav Kornitzer, koji prvi put postaje karlovački gradski zastupnik, a njegov

---

³⁵¹ Turkalj 2009, 292. i 444.

³⁵² Zapravo je nejasno koji je točan datum održavanja. U *Slogi* od 2. listopada 1887. godine izbori se najavljuju za kraj listopada (26. i 27. listopad), a već 17. listopada 1887. godine se objavljuju rezultati izbora. U *Svjetlu* iz 1889. kao datum održavanja prošlih izbora navodi se 26. i 27. rujna 1887.

³⁵³ HR-HDA-79-UOZV, kut. 760, br. 333-1887. Kovačević opisuje slučaj zbog kojeg je još 1885. došao u sukob s tadašnjim načelnikom Štancerom. Prema njegovim tvrdnjama Adolfu Spitzeru Kohnu oduzeto je pravo građanstva jer je kod zadnjih izbora glasovao za Narodnu stranku iako je imućniji čovjek dok je Janko Cindrić isto pravo dobio jer je „starčevićanac“ bez obzira što je riječ o čovjeku bez imetka s djecom (Vrbetić i Szabo 1989, 67.).

³⁵⁴ *Sloga* su karlovačke lokalne novine koje su izlazile od 26.9.1886. do 23.12.1888. U prvom periodu do svibnja 1887. urednik i vlasnik bio je Adolf Milković, a od lipnja 1887. Dragutin Huzina.

³⁵⁵ Osim njih, u II. izborništvo izabrani su još zastupnici Jagunić i Beniće.

izbor podržava i urednik *Sloge* riječima da je gradsko zastupstvo „dobilo krasnu silu u njemu“ i da se „danas svagdje slavi otačbenički rad g. dr. Kornicera“.³⁵⁶

Tablica 5. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1887. godine³⁵⁷

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>
<i>Badovinac, Kamilo</i>	trgovac	II.
<i>Banjanin, Dane ml.</i>	trgovac	I.
<i>Banjavčić, Ivan</i>	odvjetnik	II.
<i>Barako, Kosta</i>	trgovac	I.
<i>Benić, Antun</i>	obrtnik (krčmar)	II.
Gašparović, Gjuro	trgovac	II.
Hren, Franjo	trgovac	II.
<i>Jagunić, Josip</i>	pedagog (svećenik)	II.
Jonke, Josip	obrtnik (krčmar)	II.
Jordan, Antun	veleposjednik	II.
Jušeg, Makso	trgovac	I.
<i>Kornitzer, Gustav</i> ³⁵⁸	odvjetnik	I.
Kramer, Samuel	trgovac	I.
<i>Modrušan, Janko</i>	trgovac	I.
<i>Purebl, Josip</i> *	trgovac	I.
Reiner, Filip	trgovac	I.
<i>Roksandić, Lavoslav</i> **	obrtnik (ugostitelj)	I.
<i>Šimecki, Nikola</i>	obrtnik (klobučar)	II.
Štancer, Janko	poduzetnik	II.
Türk, Franjo ml.	veleposjednik	I.

* umire 17.4.1888.

** zahvalio se na mandatu, umire u srpnju 1889.

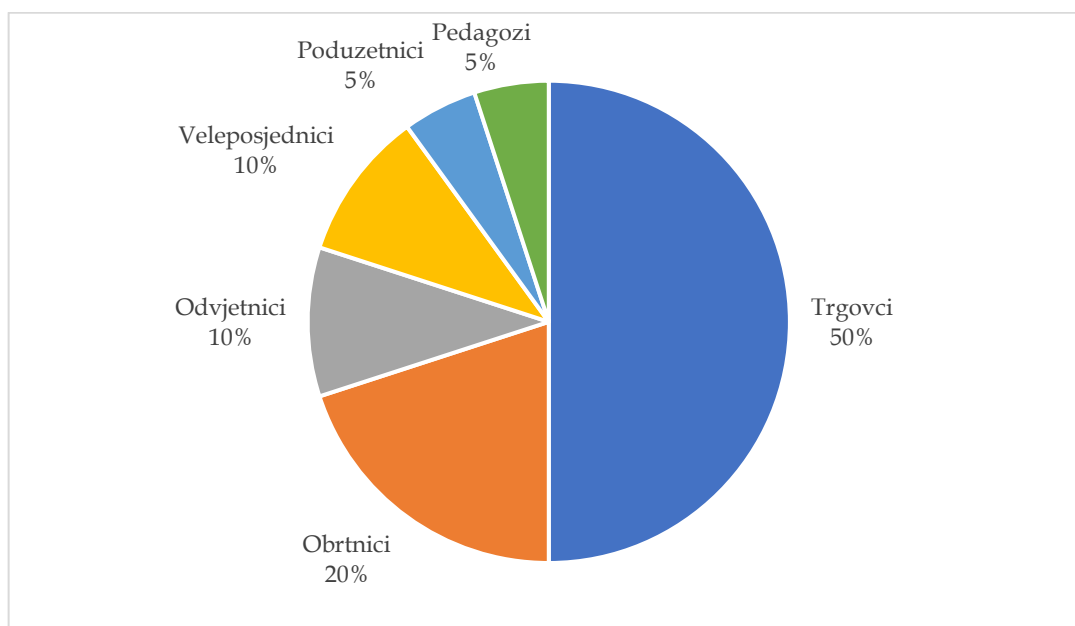
I nakon izbora 1887. godine većinu u zastupstvu činili su trgovci, no izgubili su jednog zastupnika u odnosu na prošle izbore pa su činili 50 % zastupnika. Obrtnici su i dalje bili drugi najzastupljeniji po profesionalnoj strukturi s 20 %, odnosno s istim udjelom kao i

³⁵⁶ Domaće i različite vesti - Gradski izbori, *Sloga*, 14.8.1887./29.; Izbori za grads. zastupstvo, *Sloga*, 2.10.1887./33.; Stari i mladi, *Sloga*, 17.10.1887./34. U I. izborništvu izabrani su i zastupnici Kosta Barako, Dane Banjanin ml. i Lavoslav Roksandić.

³⁵⁷ Stari i mladi, *Sloga*, 17.10.1887./34.

³⁵⁸ U izvorima se prezime zastupnika ponekad piše Korincer.

prije dvije godine. Isti broj zastupnika zadržali su i veleposjednici, a 10 % zastupnika nakon ovih izbora imali su i odvjetnici. Oba odvjetnika u zastupstvu bili su pristaše Stranke prava, a pravaši su bila i četvorica trgovaca te jedan obrtnik. Na ovim izborima više od polovice novoizabranih zastupnika bili su pristaše Stranke prava, ali ukupan broj u zastupstvu u odnosu na prošle izbore pao je za jedna s obzirom da je čak sedmorici isticao mandat. Postoji mogućnost da je među zastupnicima čije političko opredjeljenje nije poznato bilo još pravaških pristaša. Među zastupnicima bila su trojica pravaša izabranih u I. te četvorica izabrana u II. izbornoštvu.

Slika 6. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1887. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

U periodu od 1884. od 1887. godine pravaši banske Hrvatske svoje su djelovanje sve više preusmjeravali na gradove i sela jer im je ograničeno korištenje Sabora za agitaciju nakon izmjena u saborskom poslovniku.³⁵⁹ Iako Banjavčić 1887. godine prvi put ulazi u Sabor

³⁵⁹ Na sjednici 25. listopada 1884. saborska većina izglasala je promjenu poslovnika u četiri paragrafa čime se htjelo dodatno otežati djelovanje oporbe u Saboru. Prema izmjenama § 16. predsjednik Sabora imao je pravo u slučaju „gungule“ poduzeti sve potrebne mjere kako bi se osiguralo održavanje sjednice. Prema § 41. produžilo se vremensko isključenje članova Sabora koji izazivaju „gungulu“. U slučaju prvog prijestupa zastupnik se isključuje na osam do 30 sjednica, a ako ponovi prijestup na 30 do 60 sjednica uz gubitak dnevnica. Prijedlog za takav postupak mogao je dati predsjednik ili desetorica članova Sabora. Pomoću izmjena u § 44. htjelo se ograničiti govore oporbe kako se ne bi odugovlačili i koristili za stranačku agitaciju pa je svaki član Sabora uz podršku 10 zastupnika mogao tražiti da se rasprava o pojedinoj temi četvrti dan zaključi ako se većina složi s tim prijedlogom uz napomenu da govornici koji su još trebali održati govor mogu među sobom izabrati jednu osobu koja će održati svoj govor. Zadnja izmjena izvršena je u § 55. prema kojem se glasovi prisutnih koji nisu glasovali ne pribrajaju više onima koju su glasovali protiv prijedloga (Turkalj i Švoger 2022, 131-133. i 135.).

prihvatio je i političku funkciju u Karlovcu te je drugi put izabran za podnačelnika, uz podršku svih prisutnih zastupnika neovisno o političkoj odnosno stranačkoj pripadnosti. Izvještavajući o njegovu izboru u *Slogi* se ističe kako je Banjavčić već dvadesetak godina aktivan u društvenom, filantropskom i političkom životu grada, a svoju posvećenost dobrobiti grada u svojoj zahvali na izboru izrazio je riječima: „Da sam ja moguć fizično i moralno koristiti našem gradu, njega podići u onoj mjeri, kako ga ljubim u svom srcu, to bi taj grad bio doista među prvimi, ne, prvi od naših gradova.“³⁶⁰ Na kraju članka je naglašeno kako načelnik Jordan radi dobar posao, ali da dodatno pouzdanje daje novi podnačelnik.³⁶¹

Pozitivan stav o načelniku nije dugo potrajao. Jordanov mandat trajao je malo manje od četiri godine. Skoro dvije i pol godine nije bilo većih sukoba unutar gradskog zastupstva te su karlovački pravaši dobro surađivali s načelnikom. Do promjene dolazi krajem 1888. godine kad su se već približavali novi izbori. Na sjednici gradskog zastupstva održanoj 31. listopada 1888. godine sudjelovao je i veliki župan zagrebački Kovačević kao predsjedavajući sjednice. Nakon što su riješeni predmeti građana, za riječ se javio Janko Štancer ističući „da bi se ogrešio o svojoj zastupničkoj zavjeri, kada nebi otvoreno izjavio“ što mu „na srcu leži“. Optužio je načelnika da se nemarno odnosi prema svojim obavezama te da više vremena provodi baveći se poslovima na „imanju, nego li u viećnici“. Napominje Štancer da je verificirani zapisnik o izboru dubovačkog župnika 14 dana bio u ladici načelnikova stola, a da je još veći problem što već dvije godine nije reagirao „u stvari Oreškovićeve kuće“ zbog čega će grad imati velike štete.³⁶² U raspravu se uključio i Banjavčić smatrajući da bi grad mogao imati štete oko 6000 forinti jer načelnik nije na vrijeme reagirao i platio kupovinu kuće. I drugi su zastupnici tražili osnivanje „odbora ad hoc od tri lica“ koji bi utvrdio postoje li nepravilnosti u Jordanovom djelovanju kao gradskog načelnika, a Štancer je zatražio da Jordan nadoknadi svojim nemarom gradu nanesenu štetu. Reagirajući na iznesene optužbe Jordan je kazao da bi mogao sam nadoknaditi štetu ako do nje dođe, ali se usprotivio osnivanju odbora.³⁶³ S obzirom da je sjednicom predsjedao Kovačević, Jordan nije mogao spriječiti izjašnjanje. Kovačević je prijedlog dao na glasovanje, a većina zastupnika podržala je osnivanje odbora u koji su izabrani Štancer, dr. Kornitzer i Jagunić.³⁶⁴ Već na idućoj sjednici Jordan je obavijestio

---

³⁶⁰ Podnačelnik dr. Ivan Banjavčić, *Sloga*, 30.10.1887./35.

³⁶¹ Podnačelnik dr. Ivan Banjavčić, *Sloga*, 30.10.1887./35.

³⁶² HR-HDA-103-ZŽ, kut. 60, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 31. listopada 1888.; Bura u grad. zastupstvu, *Sloga*, 4.11.1888./45.

³⁶³ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 60, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 31. listopada 1888.; Bura u grad. zastupstvu, *Sloga*, 4.11.1888./45.

³⁶⁴ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 60, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 31. listopada 1888.; Bura u grad. zastupstvu, *Sloga*, 4.11.1888./45.

zastupstvo da grad prema odluci kotarskog suda 27. studenog 1888. godine mora isplatiti naknadu nasljednicima kuće Orešković. Iako cjeloviti zapisnik nisam pronašao iz natpisa u novina saznajemo da su Štancer i Banjavčić ponovno optužili Jordana za netočno iznošenje podatke i neodgovorno ponašanje u ovom slučaju, a Štancer je zbog verbalnog sukoba s načelnikom zaprijetio napuštanjem sjednice. Nakon što su ga ostali zastupnici smirili i nagovorili na ostanak, rasprava se nastavila. Banjavčić je glavnim krivcem što se to pitanje nije riješilo, iako se stavka Orešković već nekoliko godina nalazila u proračunu, proglasio načelnika Jordana. Na kraju je zastupstvo glasovanjem odlučilo prihvatiti odluku kotarskog suda.³⁶⁵ Unatoč nedostatku pojedinosti o sporu, rasprave sa sjednica gradskog zastupstva već krajem 1888. godine nedvojbeno potvrđuju nezadovoljstvo zastupnika na čelu s podnačelnikom Banjavčićem radom načelnika. Da je upravo Banjavčić predvodnik njegovih protivnika u gradskom zastupstvu potvrdio je i Jordan u svom dopisu vladi u ožujku 1889.³⁶⁶

2.5.4. Povratak Štancera na čelo Karlovca – pravaši uz novog načelnika te ulazak

Hegedića u politiku

Samo nekoliko mjeseci prije održavanja novih izbora u srpnju 1889. godine umro je gradski zastupnik Lavoslav Roksandić što je Dušana Lopašića potaknulo da pojasni građanima na koji način će se održati izbori u gradu. Inače se svake dvije godine biralo 10 zastupnika, ali na ovim izborima trebalo je izabrati 11 zastupnika. Osim već spomenutog Roksandića, 17. travnja 1888. umro je i pravašima blizak zastupnik Josip Purebl. Prema zakonu, manjak zastupnika nastao smrću popunjavao se na idućim redovnim izborima.³⁶⁷ Među zastupnicima kojima je isticao mandat bio je i pravaš Gjuro Gašparović. Osim njega, mandat je istekao i tadašnjem načelniku Jordanu, bivšem načelniku Janku Štanceru te bivšem saborskom zastupniku za izborni kotar Karlovac Franji Türku ml. koji nisu bili pristaše Stranke prava.³⁶⁸

Izbori za II. izbornoštvo održani su 12. studenog 1889., a pristupilo im je 189 od ukupno 521 izbornika. Izabrani su Janko Štancer, Makso Jušeg, Gjuro Trontl i Antun Jordan.

---

³⁶⁵ Domaće i različite viesti - Sjednica grad. zastupstva, *Sloga*, 23.12.1888./52.

³⁶⁶ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 61, br. 45233-1889.

³⁶⁷ HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 24. travnja 1888.; Gradski izbori, *Svjetlo*, 28.7.1889./30.; Gradski izbori, *Svjetlo*, 4.8.1889./31. Prije izbora 1887. izašao je zastupnik Rozmanić koji je izabran pred četiri godine pa se trebalo na ovim izborima birati devet zastupnika kojima je istekao mandat plus dvojica koji su umrli odnosno izašli, a izabrani su na prošlim izborima.

³⁶⁸ Gradski izbori, *Svjetlo*, 22.9.1889./38. Mandat je istekao još Franji Hrenu i Samuelu Krameru koji će u narednom periodu surađivati s velikim županom Kovačevićem zbog čega ih vjerojatno možemo svrstati među kandidate bliske Narodnoj stranci. Osim njih, Josip Jonke, Makso Jušeg i Filip Reiner također više nisu imali važeći mandat (Gradski izbori, *Svjetlo*, 22.9.1889./38.).

Pravaš Gjuro Gašparović ušao je u užu izbor sa Živkom Škandalskim, ali je izgubio osvojivši 27 od ukupno 58 glasova u užem izboru.³⁶⁹ Idući dan održani su izbori za I. izbornoštvo. Od ukupno 82 izbornika, 45 ih je izašlo na biralište.³⁷⁰ Jednoglasnu podršku izbornika dobio je Franjo Türk ml., a osim njega izabrani su i Ignjat Jelenc, Gustav Findeis, Stevo Borčić i Makso Heinrich. U užu izbor ušli su Filip Reiner i pravaš Dragutin Beck. I u ovom slučaju izgubio je kandidat za kojeg je poznato da je blizak Stranci prava. Beck je u užem izboru dobio osam od 19 glasova unatoč tome što je pri prvom izboru imao 20 glasova naprema 17 glasova za Reineru.³⁷¹

Tablica 6. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1889. godine³⁷²

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
Badovinac, Kamilo	Trgovac	II.	-
Banjanin, Dane ml.	Trgovac	I.	-
Banjavčić, Ivan	Odvjetnik	II.	-
Barako, Kosta	Trgovac	I.	-
Benić, Antun	obrtnik (krčmar)	II.	-
<i>Borčić, Stevo</i>	poduzetnik	I.	25
<i>Findeis, Gustav</i>	Ljekarnik	I.	29
<i>Heinrich, Makso</i>	Trgovac	I.	25
Jagunić, Josip	pedagog (svećenik)	II.	-
<i>Jelenc, Ignjat</i>	Trgovac	I.	35
<i>Jordan, Antun</i>	veleposjednik	II.	111
<i>Jušeg, Makso</i>	Trgovac	II.	160
Kornitzer, Gustav	Odvjetnik	I.	-

³⁶⁹ HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik sastavljen kod gradskog poglavarstva u Karlovcu dne 12. studena 1889.; Izbori grad. zastupstva, *Svjetlo*, 17.11.1889./46.

³⁷⁰ U I. izbornoštvu pravo glasa na izborima iskoristilo je 54,9 %, a u II. izbornoštvu 36,3 % izbornika. Ukupno je pravo glasa iskoristilo 234 od 603 izbornika što je bilo oko 38,9 % svih izbornika.

³⁷¹ HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik sastavljen kod gradskog poglavarstva u Karlovcu dne 13. studena 1889.; Izbori grad. zastupstva, *Svjetlo*, 17.11.1889./46. Treba istaknuti kako ovdje užu izbor opet ne treba proglasiti borbom među kandidatima stranaka. Po meni dostupnoj građi Filip Reiner nigdje nije istaknut u izvorima kao pristaša Stranke prava, ali ne bi to smjeli do kraja isključiti. Njegov sin Vatroslav bio je dio Stranke prava u kasnijem periodu, a za Vatroslava se ističe kako je slijedio očev nauk da „Židovi u Hrvatskoj moraju biti Hrvati Mojsijeve vjere“ („Reiner, Vatroslav“, *Karlovački leksikon*, 2008, 496.).

³⁷² HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik sastavljen kod gradskog poglavarstva u Karlovcu dne 12. studena 1889.; HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik sastavljen kod gradskog poglavarstva u Karlovcu dne 13. studena 1889.; Izbori grad. zastupstva, *Svjetlo*, 17.11.1889./46.

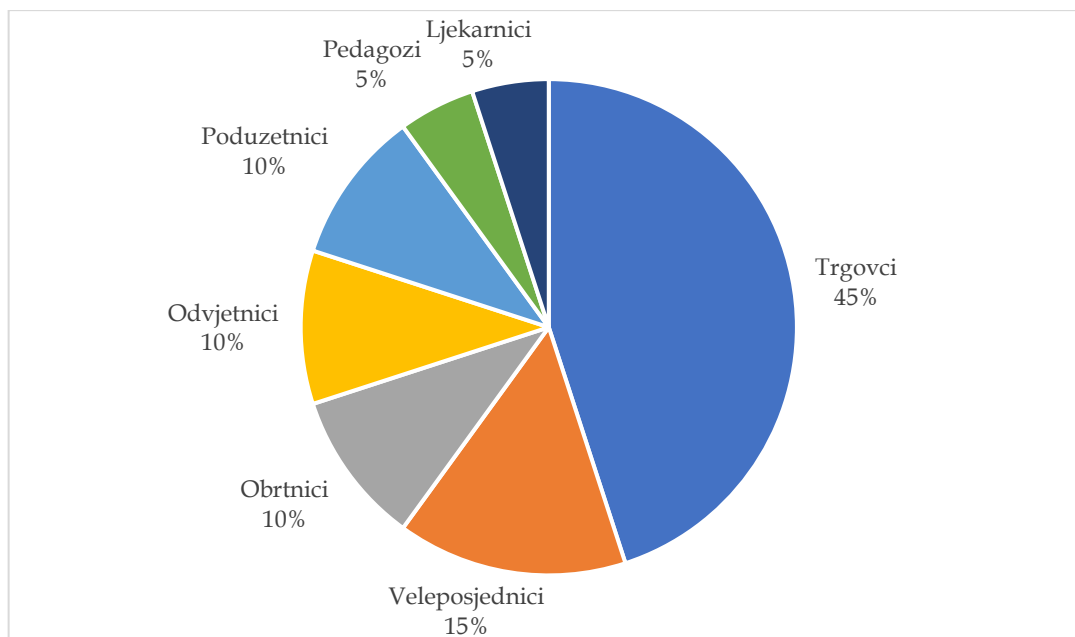
Modrušan, Janko	Trgovac	I.	-
<i>Reiner, Filip</i>	Trgovac	I.	17**
Šimecki, Nikola	obrtnik (klobučar)	II.	-
<i>Škandalski, Živko</i>	veleposjednik	II.	73***
<i>Štancer, Janko</i>	poduzetnik	II.	180
Trontl, Gjuro	trgovac	II.	151
<i>Türk, Franjo ml.</i>	veleposjednik	I.	45

* prijevremeno istupili

** Izabran nakon užeg izbora s 11 glasova naprema osam glasova Dragutina Becka.

*** Izabran nakon užeg izbora s 31 glasom naprema 27 glasova Gjure Gašparovića.

Nakon izbora 1889. godine broj trgovaca u zastupstvu smanjio se za dva zastupnika, ali su i dalje ostali najzastupljeniji po profesionalnoj strukturi. Nakon što su izgubili dva zastupnika prvi put u promatranom periodu obrtnici nisu bili među dva najzastupljenija zanimanja jer se broj veleposjednika povećao na 15 %. Nije jasno zašto je njihov broj tako značajno pao u samo nekoliko godina. Broj odvjetnika ostao je isti, a riječ je bila o istim zastupnicima iz redova Stranke prava. Uz njih, od zastupnika za koje je poznato njihovo političko opredjeljenje još četvorica su bili pravaši i to trojica trgovaca i obrtnik. Broj pravaša bio je za jedan manji u odnosu na prošle izbore, ali to ne znači da je njihov utjecaj bio u padu. Dvojica su bila izabrana u I. izborništvu, a četvorica u II. Podaci su nepotpuni, ne postoji dovoljno arhivskih izvora koji bi nam jasno potvrdili stranačku pripadnost, a sve što se može čitati u dokumentima koje je potpisivao veliki župan Kovačević u drugoj polovici 1880-ih ide u smjeru pravaške dominacije zastupstvom što ne znači da su imali više od polovice zastupnike nego da su vjerojatno svoje ideje uspješno nametali i stranački neopredijeljenim zastupnicima.

Slika 7. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1889. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Nakon izbora novinar Lopašić želio je potaknuti interes građana za izbor budućeg gradskog načelnika smatrajući da se to ne tiče samo dvadesetorice zastupnika u zastupstvu nego svih ljudi u gradu. Po njegovu mišljenju nije važno ime osobe koja će biti izabrana nego je bitno da novi načelnik bude „sposoban i vrstan“ za obnašanje te dužnosti.³⁷³ Takvim je većina zastupnika smatrala Janka Štancera te su ga na sjednici 23. prosinca 1889. godine drugi put izabrali za karlovačkog načelnika, no njegov izbor pokazao je da u gradskom zastupstvu i dalje postoje podjele. Iako nije imao protukandidata Štancer je dobio tek 12 glasova dok je osam glasovnica ostalo prazno.³⁷⁴ Na prvoj sjednici 1890. godine biran je novi podnačelnik grada. Bilo je prisutno 13 gradskih zastupnika uz gradskog načelnika, a na prijedlog zastupnika Antuna Jordana glasovanje je bilo tajno. Prije glasovanja za riječ se javio zastupnik Jagunić³⁷⁵ koji je naglasio važnost i odgovornost funkcije gradskog podnačelnika da bi zatim spominjući sve dotadašnje Banjavčičeve zasluge na toj poziciji predložio da ga se po treći put

³⁷³ Budući načelnik, *Svjetlo*, 1.12.1889./48.

³⁷⁴ HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 23. prosinca 1889.

³⁷⁵ Josip Jagunić bio je svećenik i pedagog rođen 1831. godine u Prilipju kraj Jastrebarskog. Završio je teološki fakultet u Zagrebu i slavistiku u Beču. Bio je duhovni pomoćnik u župi Dubovac u Karlovcu od 1855. do 1869. godine. Značajan doprinos dao je karlovačkom školstvu te je nekoliko godina bio je nastavnik u karlovačkoj gimnaziji. Od 1887. godine gradski je zastupnik u Karlovcu. Umire 1892. godine u Hrnetiću koji je tada bio izvan granica grada Karlovca („Jagunić, Josip“, *Karlovački leksikon*, 2008, 230.).

izglasa za podnačelnika. Iako nije bio prisutan na sjednici jednoglasno je izabran za gradskog podnačelnika što je gradsko zastupstvo pozdravilo oduševljenim uzvikom „Živio!“³⁷⁶

U tom periodu u gradsku se politiku sve više uključuje novi dubovački župnik Alojzije (Vjekoslav) Hegedić.³⁷⁷ *Svjetlo* je 1886. godine najavilo dolazak Hegedića u Karlovac te je tek kratko navedeno da dolazi iz Turnašice i da će biti novi duhovni pomoćnik u dubovačkoj župi.³⁷⁸ Već iduće godine Hegedić se aktivno uključuje u politiku i na lipanjskim izborima za Hrvatski sabor, agitira za kandidata Stranke prava u Karlovcu Banjavčića. Politički angažman mladog 26-godišnjeg kapelana nije mogao proći nezapaženo što je odmah rezultiralo pritiscima kojima se nije mogao oduprijeti. Da se od Hegedića tražilo da se bavi isključivo svećeničkim dužnostima potvrđuje dopis koji je uputio Odboru pjevačkog društva „Zora“ u kojem piše:

„Nepovoljne okolnosti, u koje sam bačen posljednjim izborom narodnoga zastupnika sile me, da se ograničim li na svećeničko djelovanje, te sam usljed toga prinudjen za koje vrijeme iz slavnog pjevačkog društva „Zore“ kao izvršujući član izstupiti. Obavieščujući o tome slavni odbor, umoljavam slavni isti, neka bi me medju svoje podupirajuće članove uvrstili blagoizvolio. Na Dubovcu dne 21/6 87.“³⁷⁹

Kada je 1888. preminuo dotadašnji dubovački župnik, 65-ogodišnji Ivan Mašek, Hegedić je proglašen privremenim župnim administratorom sve do izbora novog župnika putem natječaja koji je raspisan do 30. srpnja 1888. godine. Grad Karlovac bio je kolator dubovačke župe, a izbori za župnika morali su se održati u roku od četiri mjeseca od smrti prethodnog župnika jer bi u suprotnom gubili pravo izbora.³⁸⁰

U najavi izbora koji su se trebali održati u rujnu Lopašić ističe kandidate koje je nominirao zagrebački Nadbiskupijski duhovni stol, a među kojima nije bio Hegedić. Na prvom mjestu spominje župnika u Leskovcu Stjepana Žugčića, koji je bio rodom iz Karlovca, a iza sebe je imao već 30 godina svećeničkog staža. Zatim navodi kutjevačkog župnika Paju

---

³⁷⁶ Prva sjednica, *Svjetlo*, 12.1.1890./2.

³⁷⁷ Alojzije (Vjekoslav) Hegedić rođen je 28. travnja 1861. godine u Varaždinu. Za svećenika je zaređen 1883. godine, a 1886. godine u Karlovac dolazi kao kapelan na župu Dubovac iz mjesta Turnašice kraj Pitomače. Tri godine kasnije postaje župnik u istoj župi gdje se zadržava do 1912. godine. Hegedić iz Karlovca odlazi 1912. godine u Zagreb, a tamo ostaje do svoje smrti 10. lipnja 1928. godine (NAZ, Matica umrlih svećenika Zagrebačke nadbiskupije II., 1912.-1977., 59.; Domaće viesti - Župnikom sv. Ivana u Zagrebu, *Sloga*, 3.3.1912./9.).

³⁷⁸ Domaće i različite viesti - Premještenje, *Svjetlo*, 27.3.1886./13. Župa Dubovac prvi put se spominje 1339. godine pod nazivom sv. Mihovil. Danas župa nosi naziv Majke Božje Snježne prema patronu crkve izgrađene oko 1683. godine, a koja 1741. godine postaje župna crkva (Župa Dubovac, *Karlovački leksikon*, 659.).

³⁷⁹ Vladić 2022, 92-93.

³⁸⁰ Vladić 2022, 93.

Kremplera, nekadašnjeg župnika u susjednoj župi Hrnetić koji je, prema Lopašiću, „ostavio vrlo dobar glas pravog pastira i vrsnog gospodara“. Kao trećeg kandidata ističe Karlovčanina Milovana Stanisavljevića, a u tom trenutku katehetu u Križevcima.³⁸¹

Izbor dubovačkog župnika najavljen je za sjednicu gradskog zastupstva 26. rujna 1888. godine. Sjednicom na kojoj je bilo prisutno 14 gradskih zastupnika predsjedao je tadašnji gradski načelnik Jordan. Na natječaj je bilo prijavljeno 11 kandidata među kojima je bio i Hegedić. Nadbiskupijski duhovni stol dopisom od 24. kolovoza 1888. godine kandidirao je već ranije navedenu trojicu kandidata – Žugčića, Kremplera i Stanisavljevića. S druge strane, za Hegedića su naveli da njegov izbor ne bi mogao biti potvrđen jer još uvijek nema župnički ispit. Unatoč tome, politički odbor³⁸² unutar gradskog zastupstva kandidirao je Hegedića za župnika navodeći kako se nadaju da će on taj ispit naknadno položiti. Zastupnici su pristupili izboru te je od prisutnih četrnaest zastupnika, 10 glasovalo za Hegedića, dok su četvorica svoje glasove dali Stanisavljeviću. Nakon izbora *Sloga* je objavila: „Obćinstvo pozdravilo je taj rezultat burnim živio!“³⁸³ Tijek izbora novog dubovačkog župnika oporbeni su gradski zastupnici iskoristili i za kritiziranje načelnika Jordana. U već spomenutom govoru Štancer je u gradskom zastupstvu 31. listopada 1888. optužio načelnika za kašnjenje s proceduralnim postupanjem kojim bi se to važno pitanje, kao što je izbor dubovačkog župnika, što prije privelo kraju.³⁸⁴ Da je ipak bila riječ o neutemeljenoj kritici na račun tadašnjeg gradskog načelnika u svom dopisu potvrdio je i Nadbiskupijski duhovni stol navodeći da je izvješće pravovremeno poslano i primljeno.³⁸⁵ Nakon otprilike dva mjeseca izbor je potvrđen te je Hegedić službeno postao dubovačkim župnikom, a 10. lipnja 1889. i svečano je instaliran u župnoj crkvi Bl. Djevice Marije Snježne.³⁸⁶ Hegedićev izbor za župnika bit će gotovo 10 godina kasnije, početkom 1898., tema polemike koju će dubovački župnik kao zastupnik voditi s velikim županom zagrebačkim Kovačevićem u Saboru. Kovačević je tada tvrdio da je Hegedić

---

³⁸¹ Vladić 2022, 93.

³⁸² Politički odbor definiran je § 57. *Statuta grada iz 1883*. Ističe se da je nadležnost političkog odbora priređivanje izvješća i prijedloga za zastupničke skupštine po pitanju odredbi §§ 44. i 48. *Zakona o ustroju općina* iz 1881. povezanima s gubitkom službe gradskog zastupnika, izborom načelnika i određivanjem službovine gradskog načelnika, zatim uređivanje upravnih organa, imenovanja i umirovljenja činovnika i službenika, mijenjanja općinskog teritorija, sastavljanja mjesnih statuta, podjele prava građanstva, ukonačenja vojske te izvršavanju patronskoga i podjelbenog zakona (*Statut slobodnog i kraljevskog grada Karlovca 1883.*, <https://online-zbirke.mgk.hr/hr/Predmet/12156/3>).

³⁸³ HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 26. rujna 1888.; Vladić 2022, 93. i 94.

³⁸⁴ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 60, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 31. listopada 1888.

³⁸⁵ HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, br. 544-1889.

³⁸⁶ Vladić 2022, 94.

izabran za župnika zbog bliskih odnosa s pravašem Banjavčićem te da mu je u svemu pomagala lokalna primalja Marija Fetsch. Kao potvrdu svojih tvrdnji pokazao je njezino pismo te pisma tadašnjeg kotarskog predstojnika Izidora Holjca i gradskog zastupnika Samuela Kramera. Hegedić je opovrgnuo Kovačevićeve navode donijevši izjavu od 8. veljače 1898. godine, a koju su potpisala šestorica gradskih zastupnika koji su 1888. glasovali za njegov izbor - Kamilo Badovinac, Gjuro Gašparović, Nikola Šimecki, Gustav Kortnizer, Janko Modrušan i Ivan Banjavčić. U svojoj izjavi opovrgnuli su optužbe velikog župana o političkom izboru i utjecaju primalje na njihov odabir. Hegedić je naveo još tri imena tadašnjih karlovačkih gradskih zastupnika koji su glasovali za njegov izbor, ali oni nisu mogli potpisati spomenutu izjavu jer su u međuvremenu preminuli. Riječ je bila o tada bivšem karlovačkom načelniku Janku Štanceru i dvojici trgovaca Maksi Jušegu i Filipu Reineru.³⁸⁷

Prvi put Hegedić je na izborima za gradskog zastupnika sudjelovao 1889. godine kao kandidat u oba izborništva. Nije ušao u zastupstvo, ali je bliži izboru bio u I. izborništvu gdje je imao 10 od ukupno 45 glasova izbornika te mu je nedostajalo osam glasova da uđe u uži izbor s Dragutinom Beckom. S druge strane, u II. izborništvu je dobio tek pet od 189 glasova ukupnog broja izbornika koji su sudjelovali na izborima. Nedostajalo mu je čak 55 glasova da bi ušao u uži izbor sa Živkom Škandalskim.³⁸⁸ Manji broj glasova u II. izborništvu u kojem je bilo preko četiri puta više izbornika nego u I. izborništvu pokazuje da Hegedić u tom trenutku još uvijek nije uspostavio značajnije kontakte s manjim poreznim obveznicima u gradu odnosno financijski i statusno slabijim dijelom stanovništva.

Poziciju župnika najveće karlovačke župe Hegedić je počeo koristiti za utjecaj na gradsko zastupstvo prije nego što je postao gradski zastupnik. Javna rasprava koju je imao s privremenim orguljašem u svojoj župi uzrokovana je političkim neslaganjem i željom Hegedića da na poziciju orguljaša u njegovoj župi ne dođe osoba bliska narodnjacima te je vrijedan pokazatelj utjecaja politike čak i na sporedne pozicije u župama u to vrijeme. Orguljaš i umirovljeni učitelj Luka Vranko optužio je Hegedića u listopadu 1890. godine da ga ocrnjuje pred gradskim zastupstvom i građanima. Iako se Hegedić nije protivio njegovoj poziciji privremenog orguljaša dok je besplatno mijenjao bolesnog Matu Vrbanića, nakon Vrbanićeve

---

³⁸⁷ Vladić 2022, 94.

³⁸⁸ HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik sastavljen kod gradskog poglavarstva u Karlovcu dne 12. studena 1889.; Izbori grad. zastupstva, *Svjetlo*, 17.11.1889./46.; HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik sastavljen kod gradskog poglavarstva u Karlovcu dne 13. studena 1889.; Izbori grad. zastupstva, *Svjetlo*, 17.11.1889./46.

smrti, dubovački je župnik podržao učitelja Gjuru Bacha³⁸⁹ za novog orguljaša dok je navodno pred gradskim vijećnikom Horvatom govorio kako Vranko „Mađarski (Mađaronski) pjeva i igra“.³⁹⁰ Hegedić u svom odgovoru priznaje da je pred gradskim zastupstvom govorio protiv Vrankova izbora, a kao razlog za to navodi molbu starješina crkve sv. Barbare³⁹¹ da se Vranka iz crkve „odstrani“ jer „svojim sviranjem i pjevanjem ljude u pobožnosti buni“. Osim toga, Vrankom navodno nije bio zadovoljan ni dubovački kapelan Mato Lovadenić koji prema Hegedićevim riječima „neima ni teka za jelo“ kad god Vranko svira pod misom. Osim što je svoje zalaganje da Vranko ne postane novi orguljaš predstavio kao izvršavanje župničke dužnosti, Hegedić je optužio Vranka da zapravo on podlo kleveće učitelja Bacha u prijavi koju je podnio protiv njega županijskoj oblasti u Zagrebu navodeći kako Bach „ruglu izvrgava sebi politički nepoćudne građane“, da je on „sve, samo nije učitelj“ te da nije lojalan jer s ostalim učiteljima nije sudjelovao na dočeku bana Khuen-Héderváryja na kolodvoru što je moglo imati za posljedicu da županijska oblast Bacha otpusti iz službe, da je povjerovala Vrankovim klevetama.³⁹²

Ubrzo je uslijedio odgovor Hegediću u kojem je Vranko između ostalog iznio i optužbe na račun dubovačkog župnika koje će otkriti da su u pozadini sukoba bili politički motivirani razlozi. Hegedić je, tvrdi Vranko, nagovarao druge svećenike u karlovačkom kotaru da se ne poklone banu Khuen-Héderváryju prilikom njegovog dolaska u grad početkom srpnja 1889.,³⁹³ a nije se odazvao ni pozivu na objed s banom dok je navodno u isto

---

³⁸⁹ Gjuro (Đuro) Bach bio je učitelj i dirigent, rođen u Karlovcu 1857. godine, a u istom gradu umire 1907. godine. Bio je zborovođa u pjevačkom društvu *Zora* te dirigent u pjevačkom društvu *Nadi*. Radio je kao učitelj pjevanja u Dječjačkoj školi i Višoj djevojačkoj školi u Karlovcu („Bach, Đuro“, *Karlovački leksikon*, 2008, 16.).

³⁹⁰ Priposlano, *Svjetlo*, 19.10.1890./42. Kroz stručnu literaturu ponekad se netočno navodi kako je Vjekoslav (Alojzije) Hegedić bio „poznati mađaron“ (Karlovac 1579-1979, 494.). Izraz mađaroni u Hegedićevo vrijeme koristio se za pristaše bana Khuen-Héderváryja („Mađaron“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37946>, pristup 17.11.2020.). Hegedić nije bio pristaša bana i njegove politike nego Stranke prava koja je u to vrijeme bila najsnažnija oporba tom istom banu. U prilog tome da se Hegedića ne može nazivati „mađaronom“ govore i riječi orguljaša Luke Vranka koji ističe kako ga je Hegedić napadao sličnim izrazima. Hegedić ne bi koristio mađarski jezik u tako negativnom kontekstu da je bio pristaša mađaronskih ideja.

³⁹¹ Crkva unutar dubovačke župe koja je izgrađena 1684. godine, a srušena 1916. godine. Nalazila se na izvan tadašnjih zidina grada, a na mjestu gdje se danas križaju Preradovićeve i Gundulićeve ulica u blizini rijeke Kupe i mosta prema gradskoj četvrti Baniji („Crkve“, *Karlovački leksikon*, 2008, 80.).

³⁹² Priposlano, *Svjetlo*, 26.10.1890./43.

³⁹³ Priposlano – prilog broju 44., *Svjetlo*, 2.11.1890./44. Ban Khuen-Héderváry bio je u posjetu gradu Karlovcu i okolnim općinama 1. i 2. srpnja 1889. godine. U programu obilaska grada bili su različiti vjerski objekti, ali ne i crkve i kapele na području župe Dubovac (HR HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 25. lipnja 1889.; Program, *Svjetlo*, 30.6.1889./26.).

vrijeme šetao pred hotelom „K gradu Rieci“.³⁹⁴ Optuživši tako Hegedića za rovarenje „proti vrhovnoj zemaljskoj glavi preuzvišenoga bana“ Vranko opisuje Hegedićevo ponašanje prilikom posjete njegovog „političkog istomišljenika“ Ante Starčevića Karlovcu navodeći da je dubovački župnik prisustvovao svim objedima na kojima je bio i prvak Stranke prava tijekom boravka u gradu, okupljao je „svoje štićenike“ pravaške pristaše i agitirao za Starčevića kojeg je i osobno na odlasku ispratio iz grada. Kao „Starčevićanac“ Hegedić je, prema Vrankovim navodima, bio spreman i na sukobe s drugim župnicima koji nisu dijelili njegova politička uvjerenja, pa je zbog toga prekinuo „duhovnu svezu“ s novigradskim župnikom i pristašom Narodne stranke Josipom Miljanom,³⁹⁵ što je imalo za posljedicu prestanak dugogodišnje prakse da dubovački župnici i pomoćnici pružaju pomoć župi u Novigradu na Dobri.³⁹⁶ U cijelu priču Vranko uključuje i učitelja Davorina Trstenjaka koji je godinu dana ranije otišao iz Karlovca. Optužuje Vranko učitelja Bacha kao klevetnika i denuncijanta koji je „hotio porinuti nož pod vrat dvojici učiteljah“ nagovorivši Trstenjaka da ih tuži vladi i traži njihov premještaj iz Karlovca. Na kraju je, prema Vrankovim riječima, Bach ostavio Trstenjaka „na ciedilu“ kad se iznesene optužbe nisu mogle dokazati i dvojica učitelja nisu premještena.³⁹⁷ O poziciji Vranka se raspravljalo i krajem listopada 1890. godine na sjednici gradskog zastupstva kada je Hegedić tražio njegovo otpuštanje s mjesta orguljaša. Nakon toga sjednica postaje tajna, a odluka je prepuštena načelniku Štanceru.³⁹⁸ Nije poznato koja je bila konačna odluka, ali ako uzmemo u obzir dobre odnose Hegedića s gradskim zastupstvom, najvjerojatnije je bila donesena prema njegovoj želji. U prilog ovom zaključku ide i to što su nakon ove sjednice izostale javne prozivke vlade i Zagrebačke županije zbog nepoštivanje autonomije grada.

---

³⁹⁴ Hotel „K gradu Rieci“ osnovan je kao svratište 1858. godine, a postojao je do 1930. godine. Nalazio se na današnjem karlovačkom Korzu na tadašnjim ulicama Senjska i Riječka, a na današnjim ulicama Mačekova i Nazorova („Hoteli“ i „Kronologija“, *Karlovački leksikon*, 2008, 205. i 279.).

³⁹⁵ Josip Miljan preuzeo je župu Novigrad na Dobri 16. travnja 1877. godine, a dotada je bio vjeroučitelj na nižoj realci u Petrinji. Na župi se zadržao do siječnja 1891. godine kada ga je kralj Franjo Josip I. imenovao za regensa Kraljevskog plemičkog konvikta u Zagrebu. Zamijenio ga je Julio (Julije) Nemeč koji župu preuzima 1. travnja 1891. godine. Samo nekoliko mjeseci nakon što Vranko govori o prekidu odnosa s novigradskim župnikom od strane Hegedića, Nemeč ističe prijateljstvo dvije župe riječima „U župničku službu me uveo moj prijatelj Vjekoslav Hegedić, župnik na Dubovcu.“ (Vicić, ur., 2013, 38. i 45.).

³⁹⁶ Priposlano – prilog broju 44., *Svjetlo*, 2.11.1890./44.

³⁹⁷ Priposlano – prilog broju 44., *Svjetlo*, 2.11.1890./44

³⁹⁸ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 66, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 30. listopada 1890.; Domaće i različite viesti - U sjednici grad. zastupstva, *Svjetlo*, 9.11.1890./45.

2.5.5. Sukobi unutar gradskog zastupstva 1891. i 1892.

Početak lipnja 1891. godine, samo nekoliko mjeseci prije redovnih izbora, iznenada su najavljeni novi izvanredni izbori za gradsko zastupstvo zbog istupanja iz zastupstva čak devetorice zastupnika od kojih su sedmorica podnijela pismenu ostavku gradonačelniku 30. svibnja 1891. godine.³⁹⁹ Povod je bilo nezadovoljstvo zastupnika vezano uz lokaciju gradnje djevojačke škole u Karlovcu.⁴⁰⁰ Rasprave o gradnji djevojačke škole započete još 1884. intenzivirale su se pet godina kasnije. Na izvanrednoj sjednici 4. lipnja 1889. podnesena su tri prijedloga o lokaciji izgradnje škole – na Senjskoj ulici po prijedlogu gradskog odbora, na Pogorelini po prijedlogu zastupnika Badovinca te na prostoru kuća Durjanca i dr. Nemičića po prijedlogu zastupnika Jušega.⁴⁰¹ Na idućoj sjednici 12. lipnja zastupnici su glasovali o prijedlozima. S obzirom da niti jedan prijedlog nije dobio većinu glasova, glasovanje se više puta ponovilo te je iz trećeg pokušaja s 11 glasova izabrana lokacija Durjanec-Nemičić.⁴⁰² Dio zastupstva koji nije podržavao ovu odluku nije odustao od zahtjeva za promjenom lokacije te su na sjednici gradskog zastupstva 22. ožujka 1890. ponovno stavili na glasovanje lokaciju gradnje buduće djevojačke škole uz vrlo upitno pojašnjenje da je vlada odbila lokaciju Durjanec-Nemičić. Na sjednici kojom je predsjedao podnačelnik Banjavčić bilo je prisutno ukupno 17 zastupnika. Nakon što je predsjedavajući na glasovanje stavio mogućnost gradnje buduće škole na Konjskom trgu s prijedlogom se složilo osam zastupnika dok ih je osam bilo protiv. Odluka je zatim ostala na predsjedavajućem koji je glasovao za gradnju na Konjskom trgu.⁴⁰³ Razlog protivljenja gradnji na Konjskom trgu dijela gradskog zastupstva mogla je biti njihova profesionalna struktura jer su skoro polovicu činili trgovci koji su htjeli očuvati dotadašnji prostor za održavanje sajma po kojem je Karlovac bio poznat te je samo jedan

---

³⁹⁹ Pismenu ostavku dali su zastupnici Gustav Findeis izabran u I. izborništvu te Kamilo Badovinac, Makso Jušeg, Nikola Šimecki, Antun Benić, Josip Jagunić i Živko Škandalski iz II. izborništvu. Antun Jordan je ostavku poslao telegrafski. Iz zastupstva je s posebnim obrazloženjem istupio i Stevo Borčić izabran u I. izborništvu (Domaće i različite viesti - Iz grad. zastupstva, *Svjetlo*, 7.6.1891./23.). Badovinac i Šimecki su sredinom 1880-ih godina javno podržavali pravaške kandidate na izborima za Sabor, ali u prvoj polovici 1890-ih godina bili su na suprotnoj strani u zastupstvu u odnosu na najpoznatijeg pravaša Banjavčića.

⁴⁰⁰ Viša djevojačka škola od šest razreda osnovana je 1873. godine, a za potrebe Više i Niže djevojačke škole 1893. godine izgrađena je nova zgrada u tadašnjoj Senjskoj ulici na prostoru Konjskog trga, a danas u ulici Vladimira Nazora u Karlovcu („Osnovna škola Braća Seljan“, *Karlovački leksikon*, 2008, 437.).

⁴⁰¹ HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 4. lipnja 1889.; Vrbećić i Szabo 1989, 105.

⁴⁰² HR-HDA-79-UOZV, kut. 868, sv. 3-8, br. 3389-Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 12. lipnja 1889.; Domaće i različite viesti - Grad. zastupstvo, *Svjetlo*, 16.6.1889./24.

⁴⁰³ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 64, Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 22. ožujak 1890.; HR-HDA-103-ZŽ, kut. 67, „Slavno gradsko poglavarstvo“ 28. travanj 1891.; Domaće i različite viesti - U sjednici gradskog zastupstva, *Svjetlo* 30.3.1890./13.

trgovac glasovao za gradnju škole na toj lokaciji. U Karlovcu su u to vrijeme postojale dvije struje koje su zastupale različita stajališta po pitanju daljnje izgradnje grada. Jedna skupina smatrala je da se Karlovac treba širiti izvan zidina, a riječ je o skupini koja se zalagala za izgradnju djevojačke škole na prostoru Konjskog trga. Druga skupina je zastupala mišljenje da važne institucije poput škole moraju ostati unutar zidina te su se zalagali za zemljište Durjanec-Nemičić.⁴⁰⁴

Zastupnici koji su glasovali protiv odluke o izgradnji djevojačke škole na Konjskom trgu osporavali su zakonitost njezina donošenja pozivajući se na § 71. zakona iz 1881. godine po kojem se „ovakov važan zaključak“ mora donijeti natpolovičnom većinom svih zastupnika s obzirom da spada u pitanja koja se moraju poslati vladi na odobrenje.⁴⁰⁵ Posljednju molbu za promjenu odluke nezadovoljni su zastupnici uputili gradskom poglavarstvu 28. travnja 1891. godine. Uz već navedenu nepravilnost ističu da je gradsko zastupstvo bilo netočno informirano da je Vlada odbila prijedlog gradnje škole na mjestu kuća Durjanec i Nemičić tvrdeći da je samo zatražena dodatna dokumentacija izrađena po zakonskim propisima. Takvom zahtjevu gradsko poglavarstvo nije htjelo udovoljiti nego je na temelju „pripriostog izvješća gradskog mjernika“ donesena odluka da lokacija ne zadovoljava uvjete za gradnju djevojačke škole. Slažu se s mišljenjem druge struje da je grad „tisan“, ali upravo zbog toga smatraju da je prostor kuća Durjanec-Nemičić idealan jer je najpravilnije središte karlovačke periferije za djecu unutarnjeg i vanjskog grada.⁴⁰⁶ Navode također da lokacija Konjskog trga nije pogodna za gradnju škole zbog sigurnosti i zdravlja djevojčica koje bi pohađale školu jer je riječ o jednoj od najprometnijih ulica, koja je nerijetko izložena poplavama, a za zdravlje djece bila bi vrlo nepovoljna stoga što bi se „osjetljiva pluća dječice zarazivala vonjem konjskih, svinjskih i t.d. izmetinah“.⁴⁰⁷ Pošto nisu dobili zadovoljavajuću reakciju gradskog poglavarstva nezadovoljni zastupnici odlučili su istupiti iz gradskog zastupstva.

Izvanredni izbori održani su 20. lipnja 1891. za II. izbornoštvo, a pobijedila su šesterica zastupnika koji su istupili dok je kao sedmi zastupnik umjesto Antuna Benića izabran Gustav Findeis koji je ranije bio u I. izbornoštvu. Na izborima za I. izbornoštvo održanim 22. lipnja izabrana su dva nova zastupnika Josip Jonke i Ivan Vukić umjesto Steve Borčića i Gustava

---

⁴⁰⁴ Vrbetić i Szabo 1989, 105.

⁴⁰⁵ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 114.; HR-HDA-103-ZŽ, kut. 67, „Slavno gradsko poglavarstvo“ 28. travanj 1891.

⁴⁰⁶ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 67, „Slavno gradsko poglavarstvo“ 28. travanj 1891. Prema navodima u knjizi Vrbetić i Szabo može se pretpostaviti da se zemljište Durjanec-Nemičić najvjerojatnije nalazilo uz same gradske zidine u današnjoj Kukuljevićevoj ulici na prostoru bastiona uz Dom za starije i nemoćne sv. Antun (Vrbetić i Szabo 1989, 105.).

⁴⁰⁷ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 67, „Slavno gradsko poglavarstvo“ 28. travanj 1891.

Findeisa. U I. izborništvu sudjelovao je na izborima i dubovački župnik Hegedić. Osvojio je ukupno 19 glasova, samo dva manje od izabranog Josipa Jonkea i tri manje od drugog izabranog zastupnika Ivana Vukića. Hegedić je ušao u uži izbor s Jonekom, ali je dobio tek devet od 24 glasova izbornika koji su pristupili užem izboru.⁴⁰⁸

Tablica 7. Popis gradskih zastupnika izabranih na izvanrednim izborima 1891.⁴⁰⁹

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
Badovinac, Nikola	trgovac	II.	93
Findeis, Gustav	ljekarnik	II.	102
Jagunić, Josip	pedagog/svećenik	II.	86
Jonke, Josip	obrtnik (krčmar)	I.	21
Jordan, Antun	veleposjednik	II.	97
Jušeg, Makso	trgovac	II.	99
Šimecki, Nikola	obrtnik (klobučar)	II.	96
Škandalski, Živko	veleposjednik	II.	90
Vukić, Ivan	obrtnik (krčmar)	I.	22

Redovni izbori za gradsko zastupstvo na kojima je trebalo izabrati ukupno 14 zastupnika, iako ih je redovnim putem po Zakonu trebalo biti birano 10, najavljeni su za 21. i 22. rujna 1891. godine. Razlog je bio istup zastupnika u lipnju i izvanredni izbori. Prema § 43. Zakona iz 1881. mandat zastupnika izabranih na izvanrednim izborima trajao je do idućih redovitih izbora bez obzira kada su birani zastupnici na čije mjesto su došli.⁴¹⁰ Zastupnici Badovinac, Šimecki, Benić i Jagunić izabrani su na izborima 1887. godine i njihov četverogodišnji mandat je trebao završiti 1891. godine. S druge strane, preostali zastupnici koji su istupili – Jordan, Jušeg, Findeis i Škandalski – birani su 1889. godine te im je mandat

⁴⁰⁸ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 68, br. 3554 i 3596-1891.; Ostavka grad. zastupnika, *Svjetlo*, 14.6.1891./24.; O izboru, *Svjetlo*, 28.6.1891./26.; Domaće i različite vesti - Izbori za I. izborništvo, *Svjetlo*, 28.6.1891./26.

⁴⁰⁹ O izboru, *Svjetlo*, 28.6.1891./26.; Domaće i različite vesti - Izbori za I. izborništvo, *Svjetlo*, 28.6.1891./26.

⁴¹⁰ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 106. i 107.

redovno trebao trajati do 1893. godine, ali zbog njihovog ranijeg odstupanja na idućim izborima bilo je potrebno izabrati četiri zastupnika više nego inače.

Ukupno je u II. izbornoštvu bilo 536 izbornika,⁴¹¹ a na izborima 21. rujna glasovalo ih je 276. Najviše glasovao dobio je Jušeg, a izabrani su i Badovinac, Banjavčić, Beck i Hegedić. U uži izbor ušli su Šestak, Turkalj, Toth i Jonke, a najmanje glasova od njih dobio je Jonke te nije ušao u gradsko zastupstvo. Idući dan održani su izbori za I. izbornoštvu, a najveću podršku izbornika dobio je Ljudevit Eisenhut – 33 od ukupno 42 birača koji su sudjelovali na izborima. Osim njega izabrani su Modrušan i Šimecki, a preko užeg izbora Kornitzer, Findeis i Banjanin.⁴¹² U svom osvrtu na rezultate izbora urednik *Svjetla* Lopašić unatoč osobnim sukobima u prošlosti kratko je prokomentirao i Hegedićev izbor riječima: „Da ne priznademo utisak izbora g. dubovačkog župnika Hegedića bili bi hipokrite.“ Odajući tako da njihovi međusobni odnosi i dalje nisu dobri, Lopašić je ipak morao priznati da Hegedić ima podršku izbornika grada Karlovca. Uz to naveo je podatak da je Hegedić, koliko je poznato, prvi dubovački župnik koji je postao gradski zastupnik u Karlovcu te da njegovi bliski suradnici mnogo očekuju od njegovog djelovanja u gradskom zastupstvu.⁴¹³ Hegedić je u dvije godine od zadnjih izbora došao u kontakt s većim brojem izbornika, očito dobro agitirajući za svoj izbor, te je uspio povećati broj glasova s pet na izborima 1889. godine na 150 koliko je osvojio na izborima 1891. godine.

Tablica 8. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1891. godine⁴¹⁴

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izbornoštvo</i>	<i>Broj glasova</i>
<i>Badovinac, Kamilo*</i>	trgovac	II.	230
<i>Banjanin, Dane ml.**</i>	trgovac	I.	18
<i>Banjavčić, Ivan</i>	odvjetnik	II.	181
<i>Beck, Dragutin</i>	trgovac	II.	161

⁴¹¹ U I. izbornoštvu je bilo 58 izbornika što znači da je na izborima 1891. godine moglo sudjelovati ukupno 594 izbornika u oba izbornoštva. Nemamo podatke o broju stanovnika iz 1891. godine, ali prema podacima iz 1890. Karlovac je imao 5 559 stanovnika (Vrbetić i Szabo 1989, 8.). Ako usporedimo ta dva podatka možemo reći da je u Karlovcu u tom trenutku pravo glasa imalo 10,8 % od ukupnog broja stanovnika. Budući da nemamo podatke koliko je u ukupnom broju bilo stanovnika koji su imali preko 24 godine, odnosno koji su zadovoljavali uvjet minimalnog broja godina za ostvarivanje prava sudjelovanja na izborima, ne znamo koji je udio punoljetnih stanovnika imao pravo glasa. Na izborima 1891. ukupno je izašlo 53,5 % izbornika koji su imali pravo sudjelovati, u I. izbornoštvu 72,4 %, a u II. 51,5 %.

⁴¹²HR-HDA-103-ZŽ, kut. 69, br. 5646 – 1891.; Domaće i različite viesti - Izbori za grad. zastupstvo, *Svjetlo*, 6.9.1891./36.; Izbor grad. zastupstvo, *Svjetlo*, 27.9.1891./39.

⁴¹³ Minuli izbori, *Svjetlo*, 27.9.1891./39.

⁴¹⁴ Izbor grad. zastupstvo, *Svjetlo*, 27.9.1891./39.

<i>Eisenhut, Ljudevit</i>	inženjer	I.	33
<i>Findeis, Gustav</i>	ljekarnik	I.	27
<i>Hegedić, Alojzije</i>	svećenik	II.	150
Heinrich, Makso	trgovac	I.	-
Jelenc, Ignjat	trgovac	I.	-
<i>Jušeg, Makso</i>	trgovac	II.	248
<i>Kornitzer, Gustav</i>	odvjetnik	I.	21
<i>Modrušan, Janko</i>	trgovac	I.	23
Reiner, Filip	trgovac	I.	-
<i>Šestak, Vjekoslav</i>	obrtnik	II.	135
<i>Šimecki, Nikola</i>	trgovac	I.	22
Štancer, Janko	poduzetnik	II.	-
<i>Toth, Vilim</i> ⁴¹⁵	trgovac	II.	129
Trontl, Gjuro	trgovac	II.	-
Türk, Franjo ml.	veleposjednik	I.	
<i>Turkalj, Nikola</i>	obrtnik (krojač)	II.	129

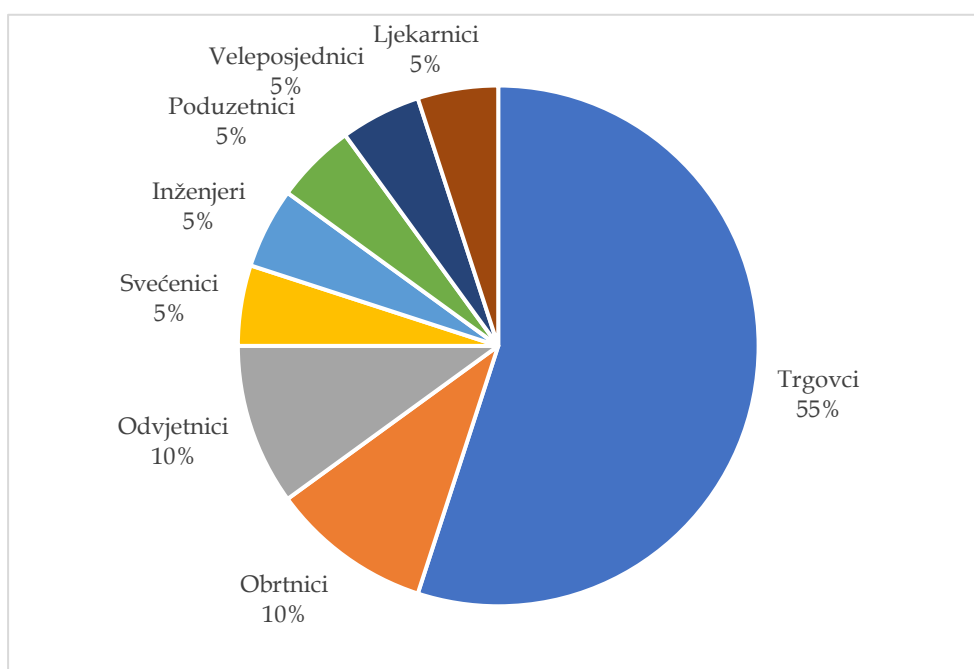
*prijevremeno istupio

** umro prije novih izbora

Nakon izbora 1891. godine trgovci su ponovno predstavljali više od polovice gradskog zastupstva. Među njima je bilo i pravaških pristaša, ali i dalje su najznačajniji predstavnici te političke opcije bili dvojica odvjetnika. Prvi svećenik u zastupstvu za kojeg je bilo poznato da je blizak pravaštvu postao je Hegedić. Broj obrtnika i dalje je ostao isti, a oba su obrtnika, Vjekoslav Šestak i Nikola Turkalj, bili pravaši. Smanjio se broj veleposjednika te je ostao samo jedan u gradskom zastupstvu. Od 20 zastupnika za njih 10 je bilo poznato da su bliski pravaštvu, no Badovinac i Šimecki su u tom trenutku bili oporba u odnosu na Banjavčičevu skupinu zbog neslaganja oko lokacije buduće djevojačke škole. Sedmorica pravaša izabrana su u II., a trojica u I. izborništvu. Isto tako među 14 novoizabranih zastupnika bilo je najmanje devet pravaša.

---

⁴¹⁵ U izvorima se prezime zastupnika ponekad piše Tot.

Slika 8. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1891. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Hegedić je još morao proći službeno ovjerovljenje izbora na zadnjoj sjednici prošlog saziva gradskog zastupstva koja je održana 6. listopada 1891. godine.⁴¹⁶ Koloman pl. Antolković uložio je „utok“ na njegov izbor smatrajući da je Hegedić „u službovnom odnoštaju naspram gradskom zastupstvu“ te je zbog toga „neizaberiv“. Gradsko zastupstvo taj je prijedlog jednoglasno odbilo te je dubovački župnik postao novi gradski zastupnik.⁴¹⁷ Osim na njegov, žalba je uložena i na izbor Gustava Kornitzera, a podnio ju je Dragutin Huzina ustvrdivši da Kornitzer ne može biti gradski zastupnik jer nije zavičajnik grada Karlovca. Zastupstvo je odbilo taj prigovor prihvativši pojašnjenje gradskog poglavarstva da je Kornitzer stekao zavičajnost boraveći više od četiri godine u Karlovcu ujedno navodeći i da je

⁴¹⁶ Prema § 37. *Zakona ob ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine građani imaju pravo do osam dana nakon izbora na žalbu. Ako se žalba ne prihvati, gradsko zastupstvo potvrđuje izbor, a u suprotnom se raspisuju novi izbori za to mjesto. Nakon što je izbor bio potvrđen, gradski zastupnici su se morali zavjeriti odnosno položiti prisegu na ruke gradskom načelniku (§ 39.). Točan tekst zavjere za zastupnike grada Karlovca bio je prema zakonu definiran Statutom grada Karlovca koji je donesen 1883. godine, a zastupnici svih gradova i općina morali su se zavjeriti na vjernost i odanost kralju, poštivanje državnih i zemaljskih zakona i obavljanje dužnosti zastupnika savjesno i za boljitak grada/općine (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 105. i 106.).

⁴¹⁷ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 69, Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 6. listopada 1891.; Domaće i različite viesti - Sjednica grad. zastupstva, *Svjetlo*, 11.10.1891./41.

već bio četiri godine zastupnik u zastupstvu grada Karlovca. Jedino je Antun Jordan glasovao protiv te odluke.⁴¹⁸ Već idućeg dana održana je sjednica na kojoj su kao zastupnici sudjelovali Hegedić i Kornitzer.⁴¹⁹ Nakon što je potvrđen izbor zastupnika na redovnim izborima u rujnu 1891. godine, prva točka dnevnog reda na sjednici 10. listopada 1891. bio je izbor novog gradskog podnačelnika. Od ukupno 17 glasova, 12 je dobio Banjavčić, Jušeg četiri, a Eisenhut jedan glas. S obzirom da je za izbor podnačelnika bila dovoljna apsolutna većina prisutnih gradskih zastupnika, Banjavčić je po četvrti put postao gradski podnačelnik, ali ovaj put bez jednoglasne podrške.⁴²⁰

Na istoj sjednici zastupnici Findeis i Badovinac željeli su iskoristiti prisutnost velikog župana te su iznijeli interpelacije u kojima su ponavljali stare argumente o nepravilnosti odluke sa sjednice 22. ožujka 1890. o lokaciji djevojačke škole na Konjskom trgu, no jedino što su dobili bilo je obećanje Kovačevića da će se dodatno informirati o temi.⁴²¹ U raspravu se uključio i novi zastupnik Hegedić koji je iznio novi prijedlog po pitanju izgradnje djevojačke škole. Nije problematizirao lokaciju nego ideju da se djevojačka škola gradi odvojeno od dječjačke. Ponajviše ga je brinula cijena izgradnje nove zgrade za koju je smatrao da je prevelika za potrebe grada Karlovca. Istaknuo je da bi cijena izgradnje iznosila oko 70 000 forinti, a da Karlovac za tu namjenu trenutno ima samo 10 000 forinti. Još veći mu je problem bio što će grad morati izdvojiti još oko 60 000 forinti za buduću izgradnju dječjačke škole, a već je dužan 47 000 forinti koje su bile iskorištene za gradnju kupuskog mosta.⁴²² Po njegovu mišljenju zgrada djevojačke škole koja se treba izgraditi veličinom bi odgovarala gradu od 9000 stanovnika, a Karlovac ih ima manje od 5000. Velika zgrada imala bi smisla ako se susjedna općina Banija i naselje Rakovac pripoje Karlovcu što u tom trenutku nije realno, istaknuo je Hegedić. Stoga je predložio da se uštedi oko 30 000 forinti tako da se u isto vrijeme izgrade djevojačka i dječjačka škola u istoj zgradi. Njegov prijedlog podržali su zastupnici Šestak i Toth, ali ne i njemu politički bliski Banjavčić i Kornitzer kao ni ostala većina zastupnika koji su se zalagali za

---

⁴¹⁸ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 69, Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 6. listopada 1891.; Domaće i različite viesti - Sjednica grad. zastupstva, *Svjetlo*, 11.10.1891./41.

⁴¹⁹ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 69, Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 7. listopada 1891.

⁴²⁰ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 69, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 10. listopada 1891.; Sjednica grad. zastupstva, *Svjetlo*, 18.10.1891./42.

⁴²¹ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 69, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 10. listopada 1891.

⁴²² Most na Kupi prema Baniji izgrađen je pomoću drveta još 1585. godine, a umjesto dotrajalog drvenog mosta 1885. godine izgrađen je željezni most s kamenim stupovima („Mostovi na Kupi“, *Karlovački leksikon*, 2008, 406.).

Konjski trg kao lokaciju nove škole.⁴²³ Prema pisanju *Svjetla* pobornici ideje da se zgrada gradi na prostoru kuća Durjanec-Nemčić prihvatili su Hegedićev prijedlog kao kompromisno rješenje. U isto vrijeme uredništvu je stigao i jedan nepotpisani dopis koji su „primili iz strukovnih krugova“ i u kojem se kritizira Hegedićev prijedlog jer navodi netočne podatke o broju učenica u školama, ali što je još važnije na projekt izgradnje ne gleda dugoročno. Naime, broj učenica raste,⁴²⁴ a spajanjem s Banijom i Rakovcem taj će se broj dodatno povećati. Stoga, po autorima dopisa, nema smisla izgraditi školu za manji broj učenika pa za nekoliko godina razmišljati o potrebi za gradnjom nove zgrade.⁴²⁵ Na kraju je na izvanrednoj sjednici 17. studenog 1891. većina odlučila da će se škola graditi na prostoru Konjskog trga te da će se gradnja povjeriti tvrtki sa sjedištem u Sisku. Za odluku je glasovalo 11 zastupnika, a prosvjed su uložili samo zastupnici Jušeg, Šimecki i Toth.⁴²⁶ Zbog toga su u *Svjetlu* predbacivali Hegediću da se nije borio za svoj prijedlog ironično komentirajući: „Ili su gg. Hegedića i drugovi danas osvjedočeni, da je najjeftinija, najprikladnija i po grad najkorisnija gradnja škole na konjskom trgu? Možda! Možda su ih uvjerali gg. dr. Banjavčić i dr. Kornitzer pobijajući onaj protuprijedog.“⁴²⁷ S ovom odlukom završile su rasprave o gradnji djevojačke škole, a Zagrebačka županija i Vlada nisu dovodile u pitanje odluku gradskog zastupstva. Škola je izgrađena u roku manje od dvije godine te je 4. listopada 1893. godine posvećena i otvorena uz prigodne govore župnika Hegedića, gradskog načelnika Štancera i ravnatelja škole Vjekoslava Dominkovića.⁴²⁸

Unatoč odluci gradskog poglavarstva i većine gradskog zastupstva u listopadu 1891., Huzina i Jordan žalili su se vladi na Kornitzerov izbor. Na uloženu žalbu vlada je odgovorila „odpisom“ od 15. siječnja 1892. godine u kojem je, pozivajući se na §§ 16. i 25. *Zakona ob ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine,⁴²⁹ žalbu Huzine i Jordana ocijenila osnovanom zbog čega je Kornitzerov izbor poništen. Navodi se u

---

⁴²³ Iz grad. sjednice, *Svjetlo*, 1.11.1891./44.

⁴²⁴ Broj učenica u višoj djevojačkoj školi porastao je od školske godine 1882./83. do školske godine 1891./92. s 89 na 118.

⁴²⁵ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 69, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 27. listopada 1891; Razjašnjenje protuprijedlog g. Hegedića, *Svjetlo*, 8.11.1891./45.

⁴²⁶ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 69, Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 17. studenog 1891.

⁴²⁷ Prosvjed, *Svjetlo*, 22.11.1891./47.

⁴²⁸ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 78, br. 5301-1893.

⁴²⁹ §§ 16. i 25. regulirali su mogućnost pojedinih građana da budu izabrani u gradsko zastupstvo. U § 16. piše: „Obćinari zavičajnici imaju pravo na izberivost u gradsko zastupstvo pod uvjeti ovog zakona i ako osiromaše, na podporu od občine, kako to obći zakoni i posebna pravila propisuju.“ U § 25. navedno je: „Gradskim zastupnikom može biti izabran svaki zavičajnik občine muškog spola, koji ima pravo birati po ovom zakonu.“ (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 98. i 100.).

vladinu rješenju također i da je Kornitzerov izbor 1887. bio nezakonit. Naime, nakon što je tada nelegalno izabran u karlovačko gradsko zastupstvo u Zagrebu su, nesvjesni nepravilnosti, pretpostavili da ga mogu izbrisati iz popisa zavičajnika s obzirom da po zakonu u Karlovcu ne bi mogao biti izabran ako nije stekao pravo zavičajnosti. Tako je Kornitzer 6. prosinca 1887. godine izbrisan s popisa zavičajnika u Zagrebu, a prema mišljenju Vlade nije još uvijek stekao pravo zavičajnosti u Karlovcu.⁴³⁰

S obzirom da je Kornitzerov izbor poništen, a budući da je primanje u zavičajnost bilo u nadležnosti gradske samouprave, u Karlovcu je 18. veljače 1892., samo četiri dana prije ponovljenih izbora, sazvana izvanredna sjednica na kojoj se raspravljao o Kornitzerovu stjecanju zavičajnosti. Zastupnici Findeis i Šimecki protivili su se toj ideji kritizirajući njegovo sudjelovanje na izborima čak dvaputa iako na to nije imao pravo. S druge strane većina zastupnika predvođena Banjavčićem izglasala je da Kornitzer dobiva status zavičajnika, a time i pravo sudjelovanja na gradskim izborima. Donesenoj odluci, ističući njezinu nepravilnost, usprotivila su se četvorica od 17 prisutnih zastupnika te su potpisali i izdvojenu izjavu. Uz autora Findeisa, izjavu su potpisali još zastupnici Banjanin, Šimecki i Toth.⁴³¹

Ponovljeni izbori održani su 22. veljače 1892. godine. Dan prije Lopašić je uvodnik *Svjetla* posvetio izboru koji je opisao kao „neobičan“ upravo zbog ponovne Kornitzerove kandidature. Kornitzer je kao pravnik 1887. morao znati „da on nema pravo na verifikaciju svog izbora,“ ali je unatoč tome četiri godine „sjedio u zastupstvu, sudeći drugim o gradjanstvu i pripadničtvu, sam nepripadnik grada Karlovca“ ističe Lopašić. Bez obzira na to, prošle se godine ponovno kandidirao za zastupnika „i opet zaboraviv, da nije pripadnik one občine, u kojoj prema svom zvanju igra toli odlučnu ulogu“. Krivci za Kornitzerovu prošlogodišnju pobjedu na izborima za gradsko zastupstvo, smatra Lopašić, su „neobični 'korteši“ među kojima je bilo i „veleučениh, velečastnih“ u koje nitko nije sumnjao, no predstojeći izbor treba pokazati da je karlovačko građanstvo „dobro shvatilo postupak stanovite gospode“ kojoj treba odlučno odgovoriti izborom „kandidata građanske stranke!“⁴³² Pripadnik oporbene „Građanske stranke“⁴³³ u zastupstvu, kako su je nazivali u *Svjetlu*, bio je

---

⁴³⁰ Odpis kr. zem. Vlade glede izbora dr. Kornitzera, *Svjetlo*, 7.2.1892./6.

⁴³¹ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 70, Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 18. veljače 1892.; Dvoboj, *Svjetlo*, 21.2.1892./8.

⁴³² Sutrašnji izbor, *Svjetlo*, 21.2.1892./8.

⁴³³ Tekstovi u *Svjetlu* početkom 1892. godine Građansku stranku spominju u vrlo pozitivnom kontekstu pokazujući time svojevrsnu neizravnu medijsku potporu. Potvrda tome je i negativan ton koji se koristio opisujući suprotstavljenu većinu u zastupstvu u kojoj su bili Banjavčić i Hegedić.

zastupnik Findeis, koji je proglašen predsjednikom povjerenstva na ponovljenim izborima.⁴³⁴ Nakon što su izbori završili, prebrojavanje glasova pokazalo je da Kornitzer kao kandidat većine u zastupstvu ima 24 glasa, Antun Jordan⁴³⁵ kao kandidat „Građanske stranke“ 19 glasova, a treći kandidat Kosta Barako samo jedan glas. Izboru su pristupila 44 izbornika iz I. izborništva, a svaki od njih imao je pravo glasovati za jednog kandidata. Iako se rezultat izbora činio nedvojbenim, problem je nastao nakon što je predsjednik izbornog povjerenstva za pobjednika proglasio Jordana, pojasnivši da Kornitzer još uvijek nije stekao status „zavičajnika“ na zakonit način. Uslijedila je burna reakcija Kornitzerovih pristaša predvođenih Banjavčićem koji su tražili su da se unese prigovor na odluku. O zbivanjima na biralištu *Svjetlo* je vrlo pristrano izvještavalo. Dok se za odbornika Samuela Kramera, jednog od prosvjednika protiv odluke predsjednika izbornog povjerenstva navodi da „nešto prigovara“, ali ga se ne može razumjeti jer vrlo loše govori hrvatski, s druge strane karlovački list „bezpristano“ konstatira, „da je većina građanstva upravo bila zadivljena velikom energijom i taktom g. Findeisa“ te da je „rasijekao gordijski čvor“.⁴³⁶ Vrlo je upitna tvrdnja da je većina građanstva podržala Findeisovu odluku s obzirom da i sam autor teksta u *Svjetlu* priznaje da je većinu glasova dobio Kornitzer. O zbivanjima prilikom izbora u Karlovcu pisalo je i pravaško glasilo *Hrvatska* pružajući podršku Kornitzeru tvrdeći da je predsjednik povjerenstva Findeis nezakonito postupao nakon izbora zastupnika.⁴³⁷ Gradsko poglavarstvo i većina u gradskom zastupstvu nisu poštivali odluku predsjednika izbornog povjerenstva te je na sjednici gradskog zastupstva 5. ožujka 1892. godine verificiran Kornitzer što je u *Svjetlu* ocijenjeno nezakonitim jer iako je isključivo pravo gradskog zastupstva da verificira mandat novih zastupnika ono to mora učiniti temeljem izbornog zapisnika, odnosno zastupnici su morali samo odlučiti žele li verificirati izbor kandidata kojeg je izborni povjerenstvo proglasilo pobjednikom.⁴³⁸ Na taj način gradsko zastupstvo je ostavilo mogućnost za ponovne

---

⁴³⁴ Prema § 35. *Zakona ob ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine za provedbu izbora bira se izborni odbor od strane gradskog zastupstva. Predsjednik odbora je jedan gradski zastupnik, a ostali članovi su četiri „obćinarah“ koji imaju pravo glasa na izborima te jedan gradski činovnik kao perovođa (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 103.).

⁴³⁵ Antun Jordan nije izabran na izborima 1891. godine, ali je sudjelovao na sjednici kod verifikacije novih zastupnika jer je njegov mandat prestao tek kad su i službeno verificirani novi zastupnici (§ 43. *Zakona ob ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. u *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 106.). Zbog toga je mogao glasovati protiv izbora Kornitzera 7. listopada 1891. godine i sudjelovati na ponovljenim izborima 22. veljače 1892. godine.

⁴³⁶ Izbor grad. zastupnika, *Svjetlo*, 28.2.1892./9.

⁴³⁷ Gradski izbori u Karlovcu, *Hrvatska*, 26.2.1892./46.

⁴³⁸ Verifikacija?, *Svjetlo*, 13.3.1892./11.

žalbe na Kornitzerov izbor. Na kraju se o spornom izboru oglasio i ban Khuen-Héderváry koji je u svom dopisu od 14. travnja 1892. odluku gradskog zastupstva donesenu na sjednici 18. veljače 1892. podržao kao po zakonu legalnu i legitimnu potvrđujući tako izbor Kornitzera u gradsko zastupstvo.⁴³⁹

Loši odnosi u zastupstvu nastavili su se i u idućim mjesecima što je vidljivo i iz sukoba koji je izbio prilikom izbora izaslanika grada Karlovca koji su trebali ići u Budimpeštu na proslavu 25. godišnjice krunidbe kralja Franje Josipa I. Hegedićev prijedlog, koji je većina prihvatila, da u izaslanstvu budu načelnik Štancer i zastupnik Eisenhut izazvao je nezadovoljstvo Findeisa koji je smatrao da je on neopravdano izostavljen iz delegacije na što mu je Hegedić odgovorio da ne može biti u izaslanstvu jer je izgubio povjerenje nakon zadnjih izbora za gradsko zastupstvo. Rasprava je završila Findeisovom prijetnjom da će ovaj slučaj završiti na sudu.⁴⁴⁰ Vezano uz sukob Hegedića i Findeisa indikativni su bili sve češći natpisi u *Svjetlu* o bliskim odnosima između Banjavčića, Kornitzera i Hegedića. Dubovački župnik koristio je svaku priliku da kritizira Findeisove postupke prilikom ponovljenih izbora, a Banjavčić i Kornitzer uvijek bi, kada je to bilo potrebno, stali u Hegedićevu obranu što je u *Svjetlu* popraćeno komentarom da je „g. dr. Banjavčić najintimniji prijatelj g. grad. zastupniku Hegediću“ te da se „samo po sebi razumije da će u njegovu obranu stati i Kornitzer“.⁴⁴¹ Opisani odnosi posebno su važni jer su do pojave nove generacije političara početkom 20. stoljeća upravo njih trojica bili najznačajniji pravaški predstavnici u gradu koji će ujedno najviše utjecati na politička zbivanja.

2.5.6. Saborski izbori 1892. i sukobi gradskih zastupnika s velikim županom Kovačevićem 1892. i 1893.

Od karlovačkih pravaša upravo je Hegedić, uz Banjavčića, prvi postao kandidat na saborskim izborima. Malo više od mjesec dana prije izbora za Sabor, održan je 27. travnja 1892. godine sastanak Stranke prava u Rijeci. Na sastanku je izložen program stranke te su predloženi kandidati za predstojeće izbore. Na sastanku je sudjelovalo pet karlovačkih pravaša. Uz najpoznatijeg Banjavčića, prisutni su bili dubovački župnik Hegedić, novigradski župnik Julije

---

⁴³⁹ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 70, br. 9514-1892.

⁴⁴⁰ Domaće viesti - K proslavi jubileja 25 godišnjice krunisanja našeg kralja, *Svjetlo*, 22.5.1892./21.

⁴⁴¹ Anonimno pismo, *Svjetlo*, 7.2.1892./6.

Nemec⁴⁴² te obrtnici Vjekoslav Šestak i Nikola Turkalj.⁴⁴³ Prema odluci u Rijeci okupljenih pravaša Banjavčić je ponovno kandidiran u Karlovcu, a Hegedić je prvi puta bio kandidat Stranke prava u izbornom kotaru s biralištem u Kloštru, području na kojem je prije dolaska u Karlovac bio kapelan.⁴⁴⁴ Nekoliko dana kasnije svog kandidata u Karlovcu istaknula je i Narodna stranka. Na skupu karlovačkih izbornika 23. svibnja pod predsjedanjem veletrgovca i posjednika Koste Baraka za tu poziciju predložen je kraljevski javni bilježnik i odvjetnik iz Karlovca Stanko Tkalac.⁴⁴⁵ Kampanja prije izbora bila je nešto napetija nego na prošlim izborima. Banjavčić je 26. svibnja poslao brzojav i dopis *Hrvatskoj* u kojem navodi kako mu je u mjestu Sveti Križ Završje između Karlovca i Netretića novigradski načelnik Bosiljevac, koji je bio u pratnji oružnika, zabranio razgovor s izbornicima. Novigradski župnik Nemec također javlja kako se od strane bilježnika prijeti jednom izborniku da će mu za porez otjerati volove jer nije došao na izborni sastanak, a protjeran je bio i karlovački pravaš te budući gradski načelnik Josip Vrbanić koji je poslije istaknuo da nije mogao doći ni do groba svoje punice. Zbog svega toga Banjavčić se požalio banu koji je odredio da pravaški kandidat za saborskog zastupnika može održavati skupove u karlovačkom kotaru.⁴⁴⁶ Khuen-Héderváryjev odgovor na Banjavčićevu pritužbu iskoristile su *Narodne novine* pišući da se Banjavčić javno hvali kako uživa „osobito povjerenje bana i drugih zvaničnikah“ što je karlovački odvjetnik i pravaški kandidat demantirao tvrdeći da je riječ o klevetama te da je on svojim javnim i socijalnim radom i životom zaslužio poštovanje, a da ne traži i ne treba povjerenje od bana i drugih zvaničnika.⁴⁴⁷ U Karlovcu je izbor održan 30. svibnja, a izborna povjerenstva činili su predsjednik povjerenstva i gradski vijećnik Milan Horvat, prisjednici i gradski zastupnici Jušeg i Trontl te perovođa „g. Nolli, gradski oficijal“. Gradski zastupnik Findeis je u ime

---

⁴⁴² Julije Nemec rođen je 20. travnja 1862. godine u Varaždinu. Studij teologije je završio u Budimpešti, a za svećenika je zaređen 27. srpnja 1884. godine od strane kardinala Josipa Mihalovića. Do 1890. godine bio je kapelan u Mariji Bistrici, Podgoraču i Orahovici. Bio je župnik u Novigradu na Dobri od 1891. do 1904. godine, a od 1904. do 1934. godine bio je župnik u Kamenskom, prigradskom naselju Karlovca. Od 1925. do 1934. godine bio je dekan u karlovačkom dekanatu, a od 1934. godine živi u Zagrebu u mirovini. Umire 21. travnja 1954. godine u Zagrebu (HR-NAZ, *Matica umrlih svećenika Zagrebačke nadbiskupije II.*, 1912-1977., 174.).

⁴⁴³ Hrvatski izbornici!, *Hrvatska*, 21.5.1892./117.

⁴⁴⁴ Hrvatski izbornici!, *Hrvatska*, 21.5.1892./117. Prema izmijenjenom zakonu iz 1888. u izborni kotar s biralištem u Karlovcu pripadao je grad Karlovac te upravne općine Ribnik, Švarča i Novigrad. U izborni kotar s biralištem u Kloštru uključene su upravne općine Ferdinandovac, Gjurjevac, Kloštar i Pitomača. Detaljnije tko je sve imao izborna prava vidi u: *Zakon o preinaci nekih ustanovah zakona od 15. srpnja 1881. ob izbornom redu za sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1888., XV., 65., 634-636.

⁴⁴⁵ Izborni pokret, *Narodne novine*, 24.5.1892./119.

⁴⁴⁶ Izborne viesti - Iz Karlovca, *Hrvatska*, 27.5.1892./121.; Izborne viesti - Karlovac, *Hrvatska*, 27.5.1892./121.; Izborne viesti - Iz Karlovca, *Hrvatska*, 28.5.1892./122.

⁴⁴⁷ Izborna gibanje -***, *Hrvatska*, 30.5.1892./123.

desetorice svojih istomišljenika kandidirao Stanka Tkalca, a zatim je Hegedić s 10 pristaša Stranke prava za saborskog zastupnika kandidirao Banjavčića. Svaka strana imala je svoje „skrutatore“ odnosno brojače glasova, za Narodnu stranku to su radili prof. Martin Sekulić i Makso Svilar dok su u ime Stranke prava tu ulogu obavljali župnik Nemeć i kapelan Horvat. Nakon što je tijekom prvog čitanja rezultata Banjavčić uvjerljivo vodio s 167 naprema 82 glasa, izbornici su počeli odlaziti s birališta. Nakon dolaska velikog župana Kovačevića pred sam kraj izbora, digao se Stanko Tkalac te izjavio da „on i njegovi privrženici ulažu prosvjed radi nekorektnosti izbora“ najavljujući da će isti poslati „i pismeno na hrvatski sabor“.⁴⁴⁸ U jedan sat popodne predsjednik povjerenstva je zaključio izbore te konstatirao kako je od 515 izbornika glasovalo njih 386, od toga 379 važećih i sedam nevažećih listića. Banjavčić je ponovno izabran s 220 glasova dok je njegov protukandidat Tkalac dobio 159. Nakon izbora krenula je povorka prema gostionici Absacovoj na svečani banket, a uz pobjednika izbora bili su njegovi izbornici i barjaktar Nikola Brezarić.⁴⁴⁹ Kao što je i bilo najavljeno, poražena strana nije se pomirila s porazom. Uslijedili su dopisi režimskim *Narodnim novinama* u kojima se isticalo da izbori nisu zakonito provedeni. Tkalčevi pristaše optuživali su pravaše za širenje atmosfere straha tvrdeći da se preko 20 izbornika očitovalo da se nisu usudili glasovati za kandidata Narodne stranke, a Tkalac je izjavio da su pojedini izbornici glasovali pod lažnim imenom spominjući ime Tone Hercega i najavljujući da će ih tužiti kaznenom sudu čim nabavi dokaze.⁴⁵⁰ Očekivano, pravaši su vrlo brzo odgovorili opisujući detaljnije prijetnje novigradskog načelnika Bosiljevca, bilježnika Lončara i njima podređenih „pandura“, navodeći brojna imena izbornika s kojima su navedeni pred same izbore došli u sukob odvođeci im volove i prijeteći im zbog bliskosti s opozicijskim kandidatom i njegovim suradnikom župnikom Nemećem.⁴⁵¹ Na Banjavčićev izbor podnesen je prigovor, ali nakon rasprave 5. kolovoza 1892. verificiran je i njegov mandat.⁴⁵²

Ni približno toliko napeto nije bilo na izborima u Kloštru. Hegedić je bio najavljen kao kandidat u pravaškom glasilu *Hrvatska*, ali prije samih izbora nisu donosili izvještaje iz tog izbornog kotara za razliku od režimskih *Narodnih novina* koje su koristile priliku za napad na pravaškog kandidata ističući da obilazi izbornike, „ali nenalazi nigdje pristašah“ dok je kandidat Narodne stranke Nikola Crnković srdačno dočekan i „obasut cviećem“.⁴⁵³ Režimske

---

⁴⁴⁸ Domaće vesti - Izbor narodnog zastupnika, *Svjetlo*, 5.6.1892./23.

⁴⁴⁹ Domaće vesti - Izbor narodnog zastupnika, *Svjetlo*, 5.6.1892./23.

⁴⁵⁰ Saborski izbori - U Karlovcu, *Narodne novine*, 31.5.1892./124.; Očitovanje, *Narodne novine*, 7.6.1892./129.

⁴⁵¹ Naši dopisi, *Hrvatska*, 8.6.1892./130.

⁴⁵² Saborski verifikacionalni odsjeci, *Narodne novine*, 6.8.1892./179.

⁴⁵³ Hrvatski izbornici!, *Hrvatska*, 21.5.1892./117.; U Gjurjevcu, *Narodne novine*, 20.5.1892./116.

novine spominju još jednom Hegedića, koristeći netočno ime Stjepan, spočitavajući mu da bi se trebao baviti svećeničkim dužnostima umjesto politikom. Iako priznaju da znaju jako malo o Hegediću osim da je bio kapelan u Pitomači ipak smatraju da nije zaslužio mjesto saborskog zastupnika.⁴⁵⁴ Po novinskim natpisima nije jasno je li Hegedić odustao od kandidature nakon što je shvatio da ima minimalne šanse za pobjedu. *Narodne novine* su tek javile da je s 90 glasova pobijedio kandidat vladajućih.⁴⁵⁵

Do tada nezabilježenom uspjehu Narodne stranke na saborskim izborima 1892. uz novi izborni zakon iz 1888.⁴⁵⁶ i pritisak režima svakako je dodatno pridonijela nespремnost i razjedinjenost ionako već oslabljene oporbe. Neodvisna narodna stranka je zbog neuspješnih pregovora sa Strankom prava odustala od sudjelovanja na izborima, pravaši su dobili tek osam zastupnika, Srpska samostalna stranka dva, a grof Ladislav Pejačević izabran je kao neovisan pa su vladajući ostvarili pobjedu u 77 izbornih kotareva, a od toga u 54 bez protukandidata.⁴⁵⁷

Nakon izbora uslijedio je niz sukoba karlovačkih pravaša s Kovačevićem koji su svoj vrhunac dosegli krajem 1892. godine, a prema kasnijim navodim sve je najavljeno u svibnju 1892. godine nakon pobjede kandidata Stranke prava na izborima za Sabor u izbornom kotaru Karlovac kada je Kovačević ustvrdio:

„Neće biti od Karlovca ništa, dok mi (vladina stranka) ne dobijemo svoje zastupstvo i svoje poglavarstvo i akoprem nas je karlovačka trafikantica, inače poštovana teta draganičke učiteljice, jur prije mjesec dana upozorila, da ćemo doskora doživjeti čudnovata iznenađenja, to ipak nismo ni iz daleka slutili, da bi za ere rada i reda, povriede gradske autonomije mogle zauzeti toli krupne dimenzije, te moramo zaboraviti, da živimo u zemlji zakona i pravice.“⁴⁵⁸

Događaji koji su uslijedili bili su primjer načina pritiska vladajućih na oporbu na lokalnoj razini. Vrlo brzo nakon izbornog poraza Hegedićev izbor za mjesnog školskog

---

⁴⁵⁴ Vladić 2022, 96.

⁴⁵⁵ Vladić 2022, 96.

⁴⁵⁶ Novim izbornim zakonom broj izbornih kotareva smanjen je sa 110 na 88 (bez Rijeke), a smanjenja su išla u smjeru spajanja oporbi naklonjenih izbornih kotareva (Ostajmer 2018, 102.). Izborni inženjering bio je vidljiv i na karlovačkom području. Uz manje teritorijalne promjene biralište je iz obližnje općine Banije udaljeno je od Karlovca te premješteno u upravnu općinu Draganić. Izborni kotar s biralištem na Švarči vladajući su od ranije navodili kao problematičan pa je upravna općina Švarča pridružena Karlovcu, a upravne općine Barilović i Vukmanić izbornom kotaru s biralištem u Vojniću (*Sbornik zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., XII., broj 43., 306.; *Sbornik zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1883., II., broj 3., 114.; *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1888., XV., broj 65., 631.).

⁴⁵⁷ Ostajmer 2018, 105-106.

⁴⁵⁸ Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 5.1.1893./4.

nadzornika postaje nova važna tema za karlovačku javnost. Njegov izbor od strane gradskog zastupstva u kolovozu 1892. podržali su i u *Svjetlu* iako su ranije bili veliki kritičari njegovog odnosa prema pitanju izgradnje djevojačke škole.⁴⁵⁹ Na tu dužnost nije morao biti izabran gradski zastupnik, no autor uvodnika u karlovačkim novinama smatra da je Hegedić zbog svog zanimanja idealan za poziciju jer „svećenik je školi najbliži“.⁴⁶⁰ Vrlo je kritičan i prema dopisniku *Narodnih novina* koji je pozivao višu oblast da „u interesu reda i mira“ ne potvrdi Hegedićev izbor za mjesnog školskog nadzornika.⁴⁶¹ Nadalje ističe da se ne smije suditi o Hegedićevom radu na toj poziciji prije nego što je uopće počeo djelovati. Smatra da je riječ o tome da dopisnik režimskog lista „više preza pred osobom nego li mu je do stvari“.⁴⁶² Žalbe pojedinaca u Karlovcu ipak su urodile plodom te je početkom rujna 1892. godine došla obavijest kako županijska oblast neće potvrditi Hegedićev izbor.⁴⁶³ Takvom odlukom je gradsko zastupstvo bilo nezadovoljno te 1893. godine upućuju pritužbu banu u kojoj optužuju velikog župana Kovačevića da je odbio proglasiti Hegedića mjesnim školskim nadzornikom „s razloga što je isti pristaša stranke prava“ te je na tu poziciju imenovao učitelja Vinka Blažekovića.⁴⁶⁴ Gradski zastupnici Karlovca smatrali su da nije primjereno da učitelj bude mjesni školski nadzornik i tako zapravo sam sebe nadzire. Osim toga, ističu da zastupstvo ima pravo samostalno izabrati osobu za tu poziciju, a kao primjer navode grad Zagreb koji je izabrao Stjepana Borošu iako je on također bio svećenik i pristaša Stranke prava. Vrijedi li drugi zakon za njih u odnosu na Zagreb zapitali su bana karlovački gradski zastupnici.⁴⁶⁵ Khuen-Héderváry nije prihvatio pritužbu zastupstva, pa je odluka o imenovanju Blažekovića ostala na snazi.

Sukobi započeti u ljeto 1892. nastavljeni su krajem godine kada je najavljena smjena načelnika Štancera prema odluci disciplinskog povjerenstva upravnog odbora županije od 5. studenog 1892., a s kojom se nije slagao dopisnik *Hrvatske* koji je pisao u ime karlovačkih

---

⁴⁵⁹ Prema Zakonu ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učiteljah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji od 31. listopada 1888. godine, § 183. mjesnog školskog nadzornika imenuje veliki župan na prijedlog gradskog zastupstva (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1888., XVII., broj 74., 713-714.).

⁴⁶⁰ Mjesni školski nadzornik, *Svjetlo*, 14.8.1892./33.

⁴⁶¹ Dopis - Izbor škol. odbora i mjestnog škol. nadzornika, *Narodne novine*, 9.8.1892./181.; Mjesni školski nadzornik, *Svjetlo*, 14.8.1892./33.

⁴⁶² Mjesni školski nadzornik, *Svjetlo*, 14.8.1892./33.

⁴⁶³ Domaće viesti - Nepotvrđeni izbor, *Svjetlo*, 11.9.1892./37.

⁴⁶⁴ Vinko Blažeković bio je prosvjetni djelatnik rođen u Varaždinu 1839. godine. U Karlovac dolazi 1865. godine te postaje učitelj u Dječjačkoj osnovnoj školi, a od 1874. godine bio je njezin ravnatelj. Umire u Zagrebu 1917. godine („Blažeković, Vinko“, *Karlovački leksikon*, 2008, 47).

⁴⁶⁵ HR-HDA-78-PrZV, kut. 413, br. 2610-1893.

gradskih zastupnika.⁴⁶⁶ Naglašavao je da oni nemaju razloga braniti Štancera jer mu još uvijek zamjeraju što je, prema njihovoj tvrdnji, na izborima za Sabor 1887. godine glasovao za vladinog kandidata Petra (Pere) Sliepčevića,⁴⁶⁷ a ne za pravaškog kandidata Banjavčića. Smatraju karlovački pravaši da bi se Štancer kandidirao i na izborima 1892. godine kao vladin kandidat da nije dobro procijenio „snagu i jakost pravaškog življa.“⁴⁶⁸ U odluci pristigloj iz županije navedeno je da Štancer prestaje biti načelnik te da ne može biti ponovno izabran na istu poziciju. Dobio je 14 dana da gradskom poglavarstvu nadoknadi štetu od 6 800 fr. i 81 nvč, nastalu navodno njegovim političkim nemarom. Postupak protiv Štancera, optuženog po 30 različitih točaka, vodio je g. Malvić „duša i prilika g. Kovačevića“. Kao najvažnija točka ističe se pronevjera bivšeg gradskog blagajnika Vilima Bajera koju Štancer, prema optužbi, nije na vrijeme otkrio i na nju reagirao. Navodi dopisnik *Hrvatske*, koji prema pisanju istupa ispred gradskog zastupstva, da bi podržali smjenu Štancera da mu je krivnja zaista dokazana, no istraga nije dokazala da je Štancer bio upoznat s pronevjerom.⁴⁶⁹ Istu pronevjeru nije otkrio ni Kovačević iako je 17. i 18. ožujka 1890. vršio provjeru zajedno s priznatim vještakom karlovačkih poreznih obveznika Zastavnikovićem.⁴⁷⁰ Nakon njih, pregled je vršio i izabrani izaslanik karlovačkog zastupstva Kosta Barako, a otkrio je nedostatak od 50 forinti. U pregled je išao i računarski revident Valentin Vezjak te je samom Bajeru rekao da uredno vodi svoje knjige.⁴⁷¹ Ističe dalje da je čak pet godina, od 1885. do 1890. godine, Bajer samostalno upravljao gradskom blagajnom. Prema mišljenju gradskih zastupnika, tvrdi dopisnik, najveću odgovornost za to snosi veliki župan koji tako dugo nije reagirao na nepravilnosti. Upravo je Štancer na sjednici 22. rujna 1890. godine tražio da se ponovno pregledaju financijske knjige iz 1888. i 1889. godine, a gradsko zastupstvo Karlovca tražilo je na sjednici 12. rujna 1891. godine da se zbog nepravilnosti utvrdi Štancerova odgovornost. Na kraju je Vlada reagirala tek nakon godinu dana te je 6. listopada 1892. godine donesen zaključak o pokretanju disciplinskog

---

⁴⁶⁶ Prema *Zakonu o upravnih odborih u županijah* od 5. veljače 1886. godine, § 39. upravni odbor županije u stegovnom postupku može postupati i protiv općinskih načelnika. § 41. definirano je da karnostno povjerenstvo županijskih odobra ima pet članova. Na čelu mu je veliki župan, a upravni odbor bira još dva člana „između javnih urednikah“ i dva člana „između članovah izabranih po županijskoj skupštini“ (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1886., III., broj 9., 47-48).

⁴⁶⁷ Petar Sliepčević bio je veletrgovac i političar rođen u Glini 1835. godine. Bio je vlasnik mlina na utoku Mrežnice u Koranu koji je 1880. godine modernizirao. Tijekom 25 godina bio je poslanik Srpskog crkvenog sabora u Srijemskim Karlovcima, a 1883. godine izabran je u Sabor kao zastupnik Narodne stranke. Umire u Karlovcu 1895. godine („Sli(j)epčević, Petar“, *Karlovački leksikon*, 2008, 521.).

⁴⁶⁸ Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 25.1.1893./20.

⁴⁶⁹ Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 25.1.1893./20.

⁴⁷⁰ Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 25.1.1893./20. Provjera je izvršena prema zahtjevu od 16. veljače 1890. Zahtjev je potpisan, ali nedovoljno čitko da bi se utvrdilo o kome je riječ (HR-HDA-103-ZŽ, kut. 64, br. 35149-1890.).

⁴⁷¹ Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 25.1.1893./20.

postupka protiv Štancera. S takvom odlukom karlovački zastupnici nisu se slagali jer se Štancera optužuje za neodgovorno postupanje premda iste nepravilnosti za koje ga se tereti nisu otkrili ni Vlada, ni županija niti gradski zastupnik sve dok Štancer i zastupstvo nisu sami tražili ponovni pregled starih financijskih zapisa.⁴⁷²

Prigovarali su Štanceru iz županije i Vlade loše gospodarsko vođenje grada, no dopisnik smatra da je gospodarsko upravljanje najbolji dio Štancerova vođenja grada. Dopisnik *Hrvatske* ističe da je 1890. godine naslijedio dug od 72 575 for. i 50 nvč. U samo tri godine taj dug je vraćen, sve tekuće obaveze su podmirene, kupljena je nekretnina „Kappner“ u iznosu od 15 900 for. te je za borbu protiv kolere u gradu potrošeno dodatnih 4 384. for. Zbog svega toga navedene prigovore drži neutemeljenima smatrajući da je vjerojatno riječ samo o prikrivanju pravog razloga tim više ako se uzme u obzir da je Kovačević bio veliki zagovornik ponovnog postavljanja Štancera za načelnika. Navodi dopisnik također da su karlovački pravaši bili protiv Štancerova ponovnog imenovanja na funkciju dok se Kovačević „rukami i nogami borio, da ga podigne na načelničku stolicu“, a sad ga želi smijeniti najvjerojatnije iz političkih razloga „jer njega krive, što se u Karlovcu vije zastava stranke prava“, a kao načelnik nije dovoljno učinio za promjenu političkih odnosa u gradu.⁴⁷³ Odluka o smijeni Štancera nije provedena i on je na funkciji ostao do svoje smrti u studenom 1893. godine. Možda i zato što je nakon odluke o smjeni Štancer promijenio svoju politiku zbog čega ga dopisnik pravaškog glasila kritizira navodeći da su mu se „tako čvrsto prilepile hlače za načelničku stolicu“ da mora provoditi svaku naredbu velikog župana.⁴⁷⁴ Unatoč tome, čvrsto je branio njegov ostanak na funkciji vjerojatno zazirući od svakog miješanja velikog župana u djelokrug gradskog zastupstva.

Krajem 1892. godine sukobi s velikim županom dosegli su svoj vrhunac što se vidi i iz dopisa koji je u prosincu poslao gradskom zastupstvu. Primjer koji slijedi pokazao je kako gradsko zastupstvo pod pritiskom nije moglo samostalno donijeti odluku koja bi formalno trebala biti u njihovoj nadležnosti. Sukob je započeo nekoliko dana ranije kada je zastupstvo na sjednici 28. studenog 1892. godine donijelo zaključak da se provede nova dražba gradskih daća,⁴⁷⁵ a u slučaju da se ne predoči povoljna ponuda gradske daće i rasvjetljivanje ostat će u nadležnosti grada. Na kraju su na prijedlog zastupnika Türka i Banjavčića zastupnici odbili

---

⁴⁷² HR-HDA-103-ZŽ, kut. 66, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 22. rujna 1890.; Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 25.1.1893./20.

⁴⁷³ Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 3.2.1893./27.

⁴⁷⁴ Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 7.1.1893./6.

⁴⁷⁵ Daće ili dažbine su „skupni naziv za sva podavanja koja su stanovnici nekog upravnog područja dužni davati ili plaćati nosiocu porezne vlasti“ („Daće“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/dace>, pristup 16.1.2021.).

sve ponude iako je najviša ponuda Gaše Devića, bliskog Narodnoj stranci, iznosila 64 750 forinti što je bilo niže od 75 000 forinti koliko je tražilo gradsko zastupstvo.⁴⁷⁶ Sukob sa županom proširio se i na pitanje obavljanja poslova čišćenja i rasvjete u gradu Karlovcu. Najpovoljniju ponudu dali su dotadašnji zakupci poslova Juraj Jelić za čišćenje grada i Petronulija Hren⁴⁷⁷ za rasvjetu. Na prijedlog zastupnika Hegedića 28. studenog 1892. godine, njihove ponude su odbijene te je odlučeno da će te poslove grad obavljati bez zakupaca.⁴⁷⁸ Idući dan je veliki župan Kovačević poslao obavijest da se odluke sa sjednice 28. studenog privremeno suspendiraju dok se on ne upozna sa slučajem i dok ne dopusti njezino izvršenje. Zastupstvo je prihvatilo odluku velikog župana te su čekali do 5. prosinca, a nakon što veliki župan nije poslao upute brzojavno su poslali upit mogu li provesti novu dražbu.⁴⁷⁹ Veliki župan je vrlo burno reagirao na brzojav te već idući dan upućuje novi dopis poglavarstvu:

„Pozivom na tamošnju brzojavku od 5.o.mj. kojom me (...) poglavarstvo pita da li može novu dražbu zakupa potrošarina raspisati, priobćujem tomu poglavarstvu, da se takovi poslovi brzojavnim putem razpravljati nemogu. Iz ove brzojavke vidi se kolika nespretnost postoji i kod poglavarstva i kod gradskog zastupstva, da nisu kadri gradske poslove koji nisu novi, nego se periodično obavljaju, u interesu grada uredno obaviti.

Kod svakog važnijeg pitanje imade sa tim poglavarstvom kao i sa gradskim zastupstvom okapanja i kubure, od kuda se vidi, da niti poglavarstvo niti zastupstvo nisu svojoj zadaći dorasli.

Gradski prihodi imadu se svakako putem javne dražbe u zakup dati, jer sadašnjemu poglavarstvu i sadašnjemu zastupstvu ja s moje strane nemogu povjeriti vlastitu režiju, niti ću to kod visoke vlade zagovarati.“⁴⁸⁰

---

⁴⁷⁶ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 73, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 28. studenog 1892. Karlovački pravaši smatraju da je Gašo Dević samo paravan pravom zakupcu Petru Sliepčeviću.

⁴⁷⁷ Pravaši su pisali da je ponudu poslao Franjo Hren, ali je službena ponuda bila od njegove supruge.

⁴⁷⁸ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 73, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 28. studenog 1892. Franjo Hren, suprug Petronulije, i Juraj Jelić žalili su se županijskom povjereniku g. Malviću da su njihove ponude odbijene zbog privrženosti vladinoj stranci. Ističe dopisnik u *Hrvatskoj* da je Jelić glasovao za vladinog kandidata na izborima zato „da mu se ne pazi na traljav posao“, a u ovom slučaju može se vidjeti da mu se vjernost isplatila. Zbog pritužbe da su izgubili posao zbog privrženosti vladinoj stranci Kovačević donosi odluku da se zakup ipak opet povjeri Jeliću i Hrenu, protivno odluci gradskog zastupstva. Dopisnik ističe da su gradski zastupnici bili izuzetno nezadovoljni tom odlukom jer su smatrali da navedeni zakupci u ranijem zakupu nisu odgovorno obavljali posao zbog čega će „gradjanstvo tapati po tminah, snašati gad i smrad, a moguće i stradati svojim zdravljem“ (HR-HDA-103-ZŽ, kut. 73, br. 60 775-1892.; HR-HDA-103-ZŽ, kut. 73, br. 60 776-1892.; Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 7.1.1893./6.; Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 3.2.1893./27.).

⁴⁷⁹ HR-HDA-78-PrZV, kut. 413, br. 2610-1893.; Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 13.1.1893./10.; Sjednica grad. zastupstva, *Sojetlo*, 4.12.1892./49.

⁴⁸⁰ HR-HDA-78-PrZV, kut. 413, br. 588-1892.

Iako je Kovačević kritizirao karlovačko gradsko zastupstvo zbog sporosti i nesposobnosti da izvrše jednostavne zadaće, do 31. prosinca 1892. godine Karlovac još uvijek nije znao tko će prikupljati gradske daće. Još 14. prosinca je provedena nova dražba, a najbolju ponudu od 62 088 forinti na tri godine dao je Mile Matešić dok Gašo Dević nije uopće poslao ponudu. Gradsko zastupstvo je odluku o prihvaćanju Matešićeve ponude donijelo na sjednici 15. prosinca, ali je veliki župan 30. prosinca ukinuo zaključak zastupstva te zatražio da se provede nova dražba između zakupaca Devića i Matešića te da zakup dobije onaj koji pošalje povoljniju ponudu. Kao razlog je navedeno da Dević kao zakupac s najboljom ponudom na prošloj dražbi nije ponovno pozvan na dražbu. Zastupstvo se nije moglo složiti sa zaključkom tvrdeći da imaju svjedoke kako je Dević bio prisutan na novoj dražbi, ali nije ništa ponudio te se potom izravno obratio velikom županu s novom ponudom koja je iznosila 62 500 forinti. Problem je bio što je nova ponuda Devića bila tek nešto viša od Matešićeve, a čak 2 250 forinti niža od Devićeve ponude na prvoj dražbi.⁴⁸¹

Na dražbi 31. prosinca 1892. službeno je ponuđen iznos od 62 500 forinti na ime zakupca Gaše Devića, a prema odluci Vlade od 28. prosinca i uz suglasnost gradskog poglavarstva zastupstvo je prihvatilo višu ponudu.⁴⁸² Dio gradskog zastupstva otvoreno se pobunilo protiv odredbe Vlade, a najglasniji su bili zastupnici Hegedić i Jušeg. Koliko je cijela rasprava imala i politički predznak pokazuje zagovaranje Hegedića da se ipak mora prihvatiti financijski nepovoljnija ponuda Matešića jer je Vlada odluku zastupstva o prihvaćanju njegove ponude na sjednici zastupstva 15. prosinca ukinula bez ikakvog temelja čime se narušava autonomija grada. Na njegov govor se nadovezao zastupnik Jušeg koji je istaknuo da ponuda Devića ne garantira povećanje iznosa ako bi se Banija i Rakovac pripojili gradu Karlovcu. Banjavčić se također požalio na nezakonitost takvih postupaka velikog župana i Vlade podržavajući Hegedićev stav o narušavanju gradske autonomije pri donošenju takvih odluka, no „zbog kratkoće vremena“ predlaže da se ipak prihvati povoljnija ponuda. Na kraju je sa sedam naprema pet glasova protiv prihvaćena Devićeva ponuda.⁴⁸³

Nakon što je prvo odbijeno njegovo imenovanje za mjesnog školskog nadzornika, a potom su Vlada i županija nametnuli zakupca gradskih daća te zakupce gradske rasvjete i čišćenja grada, Hegedić nije više vidio smisao „da bezakonjem svojom prisutnosti podaju

---

⁴⁸¹ Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 5.1.1893./4.

⁴⁸² HR-HDA-103-ZŽ, kut. 79, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 31. prosinca 1892.

⁴⁸³ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 79, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 31. prosinca 1892.

zakonitu formu“ te je najavio izlazak iz zastupstva zajedno s Trontlom. Iako ih nije uspio nagovoriti da odustanu od svoje odluke, Banjavčić je svojim nagovorom, tvrdi dopisnik *Hrvatske*, spriječio ostavke većeg broja zastupnika.⁴⁸⁴ U *Sojetlu* su Hegedićev postupak ocijenili opravdanim, jer je „pokrenuo razna pitanja – ali žalibože nijedno nije riješeno“ čime se „osvjedočio da ondje gore nije moguće raditi“.⁴⁸⁵ Ukoliko bi bile prihvaćene, ostavke Hegedića i Trontla imale bi za posljedicu prijevremene izbore koji su se prema odredbi Zakona morali provesti ukoliko iz zastupstva istupe četiri od 20 zastupnika. S obzirom da su zastupnici Badovinac i Eisenhut već istupili, a zastupnik Banjanin je u međuvremenu umro, samo jedan novi istup uzrokovao bi prijevremene izbore. Da bi se to izbjeglo na sjednici gradskog zastupstva 23. veljače 1893. odstup dvojice zastupnika jednoglasno je odbijen.⁴⁸⁶

Nije jasno zašto su karlovački zastupnici na sukob s Kovačevićem s kraja 1892. reagirali nakon više od pola godine. Naime, tek u srpnju 1893. upućuju dopis u kojem traže zaštitu bana od velikog župana zbog uvreda i neutemeljenih optužbi. U svojoj žalbi obavještavajući bana o sukobima iz druge polovice 1892. ističu da je grad izgubio mogućnost samostalnog donošenja pojedinih važnih odluka. Tako navode primjer nametanja Vinka Blažekovića za mjesnog školskog nadzornika umjesto Hegedića ponavljajući ranije istaknutu činjenicu da je Zagreb u isto vrijeme postavio na tu poziciju svećenika i pravaša bez da im se netko miješao u tu odluku. Nakon toga žale se i na nametanje osoba koje će prikupljati gradske daće, brinuti o čistoći i rasvjeti. U zaključku traže od bana da se velikog župana u budućnosti spriječi u „prekoračenju vlasti“ te da se drži postojećih zakona.⁴⁸⁷

Uskoro se grad ponovno našao u problemima zbog gradnje školske zgrade, ali ovaj put nove dječjačke škole.⁴⁸⁸ U odnosu na gradnju zgrade djevojačke škole razlika je bila što je u ovom slučaju zastupstvo bilo jedinstveno, ali su došli u sukobu s Vladom. Posebno važnu ulogu imao je Isidor Kršnjavi⁴⁸⁹ kao predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu. Na njegov

---

⁴⁸⁴ Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Hrvatska*, 7.1.1893./6.

⁴⁸⁵ Zašto su izstupili?, *Svjetlo*, 15.1.1893./3.

⁴⁸⁶ Sjednica grads. zastupstva, *Svjetlo*, 26.2.1893./9.

⁴⁸⁷ HR-HDA-78-PrZV, kut. 413, br. 2610-1893.

⁴⁸⁸ Današnja Osnovna škola „Dragojla Jarnević“ u ulici Stjepana Radić 31, a koja je službeno otvorena 1896. godine na prostoru tzv. Jelačićeve Bašče („Osnovna škola Dragojla Jarnević, *Karlovački leksikon*, 2008, 437.).

⁴⁸⁹ Isidor Krnjavi bio je političar, povjesničar umjetnosti, javni i kulturni djelatnik rođen u Našicama 1845. godine. Pridružuje se Khuen-Héderváryjevoj Narodnoj stranci. Od 1891. do 1895. godine bio je predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade te je proveo brojne reforme u srednjoškolskoj i visokoškolskoj nastavi. Naknadno napušta Narodnu stranku te se pridružuje „frankovačkim“ pravašima, ali njih napušta 1910. godine. Radio je kao prvi profesor povijesti umjetnosti na Zagrebačkom sveučilištu od 1877. do 1918. godine. Umire u Zagrebu 1927. godine („Kršnjavi, Isidor“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/clanak/kršnjavi-isidor>, pristup 6.1.2021.).

prijedlog, zastupstvo je moglo birati između tri lokacije – ispred zgrade Zorin doma,⁴⁹⁰ na dječjem igralištu ili na jahalištu kod posjeda g. Ravnikara.⁴⁹¹ Gradsko zastupstvo nije se slagalo s vladinim prijedlozima te su podržali Hegedićev prijedlog da se nova škola gradi na bastionu i gradilištu gospođe Marije Horvat.⁴⁹² O istoj temi raspravljalo se na sjednici 3. svibnja 1893. godine kada su zastupnici upoznati s odlukom Vlade kojom se odbija prijedlog gradskog zastupstva te navodi da bi se škola trebala graditi na posjedu „Jelačićeva bašća“. Postupak Vlade zastupnici su smatrali narušavanjem gradske autonomije zbog čega je zastupnik Findeis naglasio da se gradsko zastupstvo mora držati stare odluke o mjestu gradnje donesene prije 11 godina.⁴⁹³ Da se treba suprotstaviti Vladi smatrali su se i pravaški zastupnici. Kornitzer je istaknuo da se ne smije pristati na vladin prijedlog jer prostori koje predlaže pripadaju vojsci i da zgrada u tom slučaju neće biti izgrađena još barem tri godine.⁴⁹⁴ Hegedić je ustrajao u prijedlogu da se zgrada gradi u središtu grada na posjedu Horvata. Njegov prijedlog je podržao i Banjavčić smatrajući da su netočne procjene Vlade da će gradnja blizu središta biti skuplja, a izrazio je zabrinutost i za zdravlje djece jer bi se škola nalazila u velikoj blizini sajmišta koje je ljeti „leglo svake nečisti“. Osim toga kao argument protiv vladina prijedloga naveo je da će se gradnja odužiti jer zemljište nije gradsko. Po završetku rasprave zastupstvo je jednoglasno prihvatilo Hegedićev prijedlog o lokaciji nove zgrade.⁴⁹⁵ Vlada je još jednom odbila prijedlog gradskog zastupstva, a kao lokacija je određen prostor „Jelačićeve bašće“ na kojoj je škola službeno otvorena u rujnu 1896. godine.⁴⁹⁶

U rujnu 1893. godine putem tiska najavljivano je do kraja 1893. održavanje izbora za gradsko zastupstvo.⁴⁹⁷ Izbori su vladinom odlukom do daljnjega odgođeni, a u međuvremenu

---

⁴⁹⁰ Zorin dom je karlovačka kazališna zgrada čija je gradnja dogovorena još 1886. godine, a započela je u travnju 1892. godine. Službeno je otvoren 27. studeni 1892. godine. Prvotno je sagrađen kao dom pjevačkog društva „Zora“, ali s vremenom je mijenjao namjenu. Građena je preko puta tadašnjeg Konjskog trga, a današnje Osnovne škole Braće Seljan („Zorin-dom“, *Karlovački leksikon*, 2008, 641. i 642.).

⁴⁹¹ Nije poznato o kojoj lokaciji u današnjem gradu Karlovcu je riječ.

⁴⁹² HR-HDA-103-ZŽ, kut. 76, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 8. travanj 1893.; Domaće vesti - U sjednici grad. zastupstva, *Svjetlo*, 16.4.1893./16. Nije poznato o kojoj lokaciji u današnjem gradu Karlovcu je riječ.

⁴⁹³ Prva odluka je bila da se zgrada radi na pogorjelini („Drveni plac“) na istočnoj strani karlovačke Zvijezde. Ipak, kako je vlada odbila taj prijedlog, Findeis je pristao i na Hegedićev prijedlog o gradnji na posjedu Marije Horvat dok je lokaciju na pogorjelini najboljom smatrao i Banjavčić, ali poput Findeisa, tražio je alternativu zbog vladinog odbijanja.

⁴⁹⁴ Kornitzer je na kraju bio u pravu jer je zgrada otvorena za 3 godine - 1896. godine.

⁴⁹⁵ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 76, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 3. svibnja 1893.; Razprava o gradilištu dječjačke škole, *Svjetlo*, 7.5.1893./19.

⁴⁹⁶ Posveta nove zgrade dječjačke pučke škole, *Svjetlo*, 6.9.1896./36.

⁴⁹⁷ Domaće vesti - Izbor gradskoga zastupstva, *Svjetlo*, 17.9.1893./38

je 5. studenog 1893. preminuo načelnik Štancer.⁴⁹⁸ Prema *Zakonu ob ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine (§§ 50-51.), načelnika u slučaju spriječenosti zamjenjuje podnačelnik, ali ne na čelu grada nego samo u poslovima koji su u nadležnosti gradskog zastupstva.⁴⁹⁹ Zamjenu za načelnika u slučaju njegova „odstupa ili smrti“ na čelu gradskog poglavarstva birala je Zemaljska vlada, a riječ je bila o „višjem“ činovniku koga bi odobrila na predstavku gradskog zastupstva. Na taj način na čelo grada dolazi 20. studenog 1893. kraljevski vladin povjerenik i upravitelj magistrata Miloust Smodić koji će na toj poziciji ostati do prosinca 1895.⁵⁰⁰

2.5.7. Proslava 70. rođendana Ante Starčevića u Karlovcu i sjedinjenja opozicije

Nakon što izborna suradnja Stranke prava, Neodvisne narodne stranke, Centruma i Srba samostalaca 1887. nije dala vidljive rezultati odnosi između „neodvišnjaka“ i pravaša bili su sve lošiji, a međusobne razmirice sprečavale su suradnju i na lokalnoj razini gdje su uz političke opreke prisutni i različiti ekonomski interesi. U Zagrebu, gdje je gradonačelnik od 1890. bio „neodvišnjak“ dr. Milan Amruš, uoči gradskih izbora 1892. dolazi do oštrog sukoba unutar „autonomnoga kluba“ koji je predstavljao većinu te Folnegović i Frank, zastupajući iste interese kao i režimska struja, iz njega istupaju.⁵⁰¹ Već ranije spomenuti sastanak pravaša 27. i 28. travnja 1892. u Rijeci vezan uz predstojeće saborske izbore iznjedrio je tekst rezolucije u kojem se zajednički poslovi „u okviru“ Monarhije ne spominju, a izostavljena je i protusrpska nota dok je kao cilj za koji će raditi klubovi Stranke prava istaknuto ujedinjenje i nezavisnost hrvatskih zemalja. Na sastanku su bili prisutni svi najistaknutiji članovi Stranke prava osim A. Starčevića koji je izostao zbog zdravstvenih problema. Josip Frank je sudjelovao na sastanku, ali vrlo brzo će se pokazati da ne podržava program koji je formuliran u rezoluciji.⁵⁰² Nepovoljni rezultati saborskih izbora potvrdit će daljnji pad broja zastupnika Stranke prava ukazujući vodstvu stranke na potrebu suradnje s Neodvisnom narodnom strankom ako se želi pridobiti građanstvo, napose zagrebačko gdje su „neodvišnjaci“ imali najveću podršku dok su

---

⁴⁹⁸ Štancer je umro u 68. godini života nakon što je prethodna dva tjedna imao velike zdravstvene teškoće uzrokovane problemima s bubregom (Obnova grad. zastupstva, *Svjetlo*, 17.12.1893./51.; Domaće viesti - † Janko Stanzer, *Svjetlo*, 12.11.1893./46.).

⁴⁹⁹ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 108-109.

⁵⁰⁰ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 79, Zapisnik sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 20. studenog 1893.; Vrbetić i Szabo 1989, 69.

⁵⁰¹ Gross 2000, 739.; Matković 2001, 36. Liječnik i političar Milan Amruš rođen u Slavanskom Brodu 1848. godine, bio je gradonačelnik Zagreba od 1890. do 1892. godine te od 1904. do 1910. godine. Zastupnikom u Hrvatskog sabora postao je kao član Neodvisne narodne stranke. Iako se kasnije približio banu Khuen-Héderváryju i dalje je zastupao hrvatske interese. (Despot, Miroslava i Vladimir Dugački. 1983. „Amruš, Milan“, *Hrvatski bibliografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=531>, pristup 16.12.2020.)

⁵⁰² Gross 2000, 745-746.

predstavnicima građanske inteligencije u ostalim dijelovima banske Hrvatske bili bliži Stranci prava. Izvan Zagreba „neodvišnjaci“ su najsnažniju podršku imali među župnicima dok je mlado svećenstvo bilo bliže pravašima.⁵⁰³

Na početku rada novoga saborskog saziva (1892. - 1897.) Frank podnosi adresu Stranke prava koja je svojim sadržajem bila različita od izbornog programa potpisanog u Rijeci i kojom ustvari prihvaća dualističko uređenje iako izravno ne podržava Nagodbu. Riječ je o stavu koji se poklapa s tumačenjem odnosa s Ugarskom od strane Neodvisne narodne stranke iz 1884. godine. Frankovoj adresi usprotivili su se Banjavčić, Barčić i Folnegović, ali će ju potonji naknadno braniti navodeći da zbog nje nema više prepreke za sjedinjenjem opozicije pod vodstvom Stranke prava.⁵⁰⁴ Iako je potpisao adresu A. Starčević je naknadno govorio protiv nje što će iskoristiti ban Khuen-Héderváry prozivajući oporbenu stranku da ni sama ne zna koji joj je točno program odnosno podržavaju li ono što govori Frank ili Starčević. Za Starčevića ovo nije bio neuobičajeni postupak jer je i ranije potpisivao pojedine stranačke dokumente, poput adrese iz 1887., s kojima se u naknadnim govorima nije slagao. Riječ je o njegovoj stalno prisutnoj nedoumici između podrške pokretu koji je izrastao iz njegovog učenja i ograđivanju od istog ako nije u skladu s njegovim „čistim“ načelom.⁵⁰⁵

Na temelju Frankove adrese stvoreni su uvjeti za postizanje sporazuma. Za razliku od ranijih pokušaja ostvarivanja suradnje kada je riječ bila o koaliciji, novi pregovori su išli u smjeru stvaranja zajedničke oporbene stranke. Dogovori su započeli u listopadu 1892., a u prosincu je došlo do prvog sporazuma koji je sadržavao sedam preliminarnih točaka o budućoj suradnji. Sa strane Stranke prava sporazum su potpisali Frank, Folnegović, Kumičić i Boroša, a od „neodvišnjaka“ Rački, Mazzura, Smičiklas i Amruš.⁵⁰⁶ U prvoj polovici 1893. godine organizirani su zajednički skupovi proslave ujedinjenja oporbe. Prvi takav skup održan je u Zagrebu u ožujku, a u idućim mjesecima slični skupovi s tonom prilagođenim lokalnim uvjetima održani su i u drugim gradovima.⁵⁰⁷ Među njima je bio i susret opozicije u Karlovcu

---

⁵⁰³ Gross 2000, 747-748. i 750.

⁵⁰⁴ Gross 2000, 751-752. i 759.

⁵⁰⁵ Gross 2000, 754-756.

⁵⁰⁶ Matković 2001, 36. Potvrda o potrebi udruživanja oporbe bile su i buduće izborne pobjede zajedničkih kandidata na dopunskim izborima za Sabor u Zagrebu gdje je izabran „neodvišnjak“ Milan Amruš te u Slavanskom Brodu gdje je na izborima 9. prosinca 1893. izabran pravaš Eugen Kumičić (Matković 2001, 37.; Ostajmer 2018, 119.). Eugen Kumičić bio je hrvatski književnik rođen 1850. godine u Brseču. Od 1879. godine živi u Zagrebu gdje se povezuje s pravašima. Nakon raskola 1895. godine ostaje blizak s „frankovačkom“ strujom pravaša, a 1904. godine umire u Zagrebu. Autor je brojnih književnih djela od kojih je najpoznatiji ostao povijesni roman Urota Zrinsko-Frankopanska (Matković 2001, 306.).

⁵⁰⁷ Gross 2000, 765-766.

u svibnju 1893. godine o kojima pravaška *Hrvatska* donosi niz članaka pod imenom „Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu.“ Riječ je bila o vjerojatno najvećem pravaškom skupu u Karlovcu za života Ante Starčevića, a možda i u čitavoj pravaškoj povijesti grada. U domu dubovačkog župnika Hegedića skupili su se mnogi poznati pravaški i „neodvišnjački“ političari – David Starčević, Josip Frank, Fran Folnegović, Milan Amruš, Eugen Kumičić, Stevo Kutuzović, gradski zastupnici iz Broda na Savi. Gosti kod Hegedića bili su i pojedini viđeniji Karlovčani poput supružnika Dragana baruna Vranyczany i Ivke Vranyczany.⁵⁰⁸ Nakon privatnog druženja kod Hegedića zajedno su se uputili na „komers“ koji se održavao kod karlovačkog Zorin doma. Susret je počeo oko osam sati navečer, a prisutna su bila i izaslanstva iz Petrinje, Samobora, Jaske, Novigrada, Draganića i „svih obližnjih općinah“ te brojne karlovačke građanke i građani.⁵⁰⁹ Skupu su prisustvovala i dvije, u tom trenutku, za Karlovčane manje poznate političke ličnosti koje će kasnije preuzeti važne političke funkcije u gradu. Božo Vinković došao je kao predstavnik opozicije iz Varaždina dok je u ime studenata prisutan bio Edmund Lukinić.⁵¹⁰ Povodom skupa *Hrvatska* piše:

„Iznenadio nas je upravo preveliki broj krasnog spola, koji je bio zastupan, od kojeg opazismo gospodje i gospodjice Modrušanovu, Vrbanicevu, Kornitzerovu, A. Lukšićevu, Hermanovu, Salopekovu, Lahovu, Gašparovićevu, Starčevićevu, Beckovu, Cvetkovu, Pureblovu, Kunčevu, Franciskovićevu, Strmčevu, Reinerovu, Trontlovu, Zimmermanovu, Benićevo, Valjakovu, Jušegovu, Deutscherovu, Lukšićevu, Dejakovu, Hegedićevo, Kramerovu, Požegovu, Holjčevu i ostale redom. Tu se je redao Hrvat do Hrvata, sve puno, da se nije moglo ni sjediti.“⁵¹¹

Karlovački građanin Zimmerman pozdravio je okupljene te predložio da predsjedatelj skupa bude domaći političar Banjavčić. Prihvaćajući ponudenu čast, zamolio je Banjavčić sve prisutne da se dolično vladaju „da se ne da prilike, da drugi tko što primjećuje“. Nakon dvije glazbene točke prisutnima se obratio Banjavčić ističući važnost i zasluge Starčevića zbog kojih ga hrvatski narod s punim pravom može nazivati ocem. Budući da je proslava bila posvećena i sjedinjenju opozicije izrazio je Banjavčić svoje mišljenje i o tom događaju smatrajući da je šteta što se to nije dogodilo „davno prije“ pošto „protivnici bolno žale“ jer je „danas samo jedna oporbena stranka“. Njegov govor popratili su brojni uzvici

---

⁵⁰⁸ Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 24.5.1893./117.

⁵⁰⁹ Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 24.5.1893./117.

⁵¹⁰ Domaće viesti - Komers opozicije, *Svjetlo*, 28.5.1893./22.

⁵¹¹ Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 24.5.1893./117.

okupljenih koji su uzvikivali ime slavljenika Starčevića, govornika Banjavčića, iskazujući ujedno i podršku sjedinjenju opozicije.⁵¹² U govorima koji su uslijedili Frank je istaknuo da je ujedinjenje opozicije logičan nastavak djelovanja Starčevića, Kumičić je govorio o ideji ujedinjenja hrvatskih zemalja, a dugogodišnji zagovornik suradnje oporbenih stranka Folnegović je u svom istupu povezo pravašku krilaticu „Bog i Hrvati“ sa sloganima bana Jelačića „Što Bog daje i sreća junačka“ i Strossmayera „Sve za vjeru i za domovinu.“ Navodi Folnegović da ih Jelačićeva krilatica uči da Hrvati ne smiju biti tuđe oružje dok Strossmayerova i Starčevićeva naglašavaju da sve duguju Bogu i domovini.⁵¹³ Frankovi i Folnegovićevi stavovi nisu bili u skladu sa Starčevićevom naukom i njegovim odnosom prema pitanju ujedinjenja opozicije pa je neobično kako on, koji je uvijek nastojao javno izreći svoje mišljenje, osuđujući napose odstupanje od ideja njegovog izvornog nauka u ovom slučaju nije naknadno reagirao. Pretpostavka je da se pod utjecajem bolesti i fizičkog slabljenja sve manje bavio stranačkim poslovima te da su mu stavovi sve više kreirani prema obavijestima ljudi iz njegove okoline, ponajviše nećaka Mile Starčevića.⁵¹⁴

Okupljenima su se obratila još dva značajna političara na nacionalnoj razini – „neodvišnjak“ Milan Amruš i pravaš David Starčević. Naknadno se javio i karlovački gradski zastupnik Makso Jušeg, posebno se zahvalivši govorniku Amrušu.⁵¹⁵ Iz toga se možda može i pretpostaviti njegova stranačka pripadnost jer je često u gradskom zastupstvu nastupao kao opozicija Banjavčiću i drugim pravaškim zastupnicima, a također je bilo jasno da ne pripada vladajućoj stranci.

Riječ su dobili i domaći župnici pravaši, dubovački Alojzije Hegedić i novigradski Julije Nemeć. Dok je Nemeć svoj govor posvetio mladima nadajući se da će upravo oni mijenjati hrvatsku budućnost, Hegedić je veličao Strossmayerove zasluge za hrvatski narod

---

⁵¹² Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 24.5.1893./117.

⁵¹³ Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 24.5.1893./117.; Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 25.5.1893./118.

⁵¹⁴ Gross 2000, 764. Mile Starčević bio hrvatski političar rođen 1862. godine u Žitniku kraj Gospića. Kao nećak Ante Starčevića pridružio se Stranci prava, a nakon raskola 1895. godine pristaje uz Franka i Čistu stranku prava. Od 1908. godine bio je predvodnik skupine koja se odcijepila od Frankove stranke. Sudjeluje i u ponovnom stvaranju svepravaške stranke 1911. godine, a u vrijeme Prvog svjetskog rata povlači se iz politike. Umire u Zagrebu 1917. godine („Starčević, Mile“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/starcevic-mile>, pristup 13.5.2021.).

⁵¹⁵ Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 26.5.1893./119.

na kulturnom i prosvjetnom planu posebno naglašavajući osnivanje Sveučilišta.⁵¹⁶ Budući da se često zbog svoga rada i zalaganja za hrvatske interese dovodio u neugodne situacije ideja o sjedinjenoj opoziciji ostvarenje je želje samog biskupa, zaključuje Hegedić, riječima: „Nu dvojim, da se tomu sjedinjenju u cijelom hrvatskom narodu itko više raduje od siedog biskupa, toga najvećeg apostola sloge i ljubavi.“⁵¹⁷

Govore dvojice svećenika potrebno je naglasiti jer se upravo karlovački svećenici tijekom 1890-ih ističu među važnijim agitatorima Stranke prave na karlovačkom području. Iako se ukazivalo na važnu ulogu svećenstva u pobjedi Stranke prava u švaračkom kotaru na izborima za Sabor 1883. sve do sredine 1880-ih godina ne navode se konkretna imena pravaški orijentiranih svećenika u Karlovcu s iznimkom ranije spomenutog Kremplera tijekom izbora za Sabor 1875. godine. U svom oporbenom djelovanju isticao se župnik župe Hrnetić Ivan Cerovski koji je vjerojatno bio bliži Neodvisnoj narodnoj stranci iako je imao dobru suradnju i s pravašima. Još 1884. godine sudjelovao je kao kandidat „neodvišnjaka“ na izborima za Hrvatski sabor za izborni kotar Banija da bi ga dvije godine kasnije karlovački kotarski predstojnik Izidor Holjac, pišući velikom županu Kovačeviću, istaknuo kao jednog od najvećih pravaških agitatora u vrijeme izbora za županijsku skupštinu Zagrebačke županije. Tijekom 1890-ih Holjac je o Cerovskom pisao kao o pripadniku „neodvišnjaka“.⁵¹⁸ Hegedić je bio prvi svećenik u Karlovcu za kojeg znamo da je pristaša Stranke prava i za kojega možemo pretpostaviti da je utjecao na brojne svećenike u karlovačkoj okolici da se politički približe stranci. Izvješće iz 1895. „o moralnom i političkom ponašanju rimokatoličkog i grčko katoličkih župnikah, kanonikah, nadarbenikah, administratora i kanonikah u kotaru karlovačkom“ navodi da je, prema popisu koji je izradio kotarski predstojnik Holjac, od ukupno 22 svećenika njih 12 spadalo u kategoriju „posve nekorektno“ političko ponašanje zbog bliskosti Stranci prava. Još četvorica svećenika uvrštena su u istu kategoriju jer su bili „obzoraši“, dvojica još uvijek nisu „boje pokazali“ dok su tek četvorica s obzirom na političko ponašanje smatrana korektnima zbog bliskosti vladajućem režimu.⁵¹⁹

Vezano uz skup opozicije u Karlovcu u svibnju 1893. može se zaključiti da su, iako se Stranka prava i Neodvisna narodna stranka nisu ujedinile, većina tadašnjih pravaških prvaka

---

⁵¹⁶ Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 25.5.1893./118.; Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 27.5.1893./120.

⁵¹⁷ Proslava sedamdesetoga goda rođenja dra Ante Starčevića i sjedinjenja opozicije u Karlovcu, *Hrvatska*, 25.5.1893./118.

⁵¹⁸ HR-HDA-103-ZŽ, kut 56., br. 7-1886.; HR-HDA-103-ZŽ, kut. 82., br. 659-1895.; Izbori za sabor, *Narodne novine*, 18. 9. 1884./216.

⁵¹⁹ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 82., br. 659-1895.

i karlovačkih pravaša javno zagovarali sjedinjenje opozicije što će biti važno u kontekstu raskola u Stranci prava dvije godine kasnije. Biskup Strossmayer bio je godinama A. Starčeviću omražena ličnost, a na kraju je upravo na proslavi Starčevićeva 70. rođendana dobio brojne pohvale od strane pravaških prvaka. Od svih važnijih govornika, samo Eugen Kumičić nije govorio o sjedinjenju opozicije dok ju je u pozitivnom kontekstu spominjao čak i Frank koji će nakon raskola oštro kritizirati svoje nekadašnje stranačke kolege zbog bliskosti s „neodvišnjacima“.

2.6. Karlovac od 1895. do 1903. godine – pravaško preuzimanje Karlovca

2.6.1. Prvi pravaški gradonačelnik Karlovca i utjecaj raskola u Stranci prava na karlovačke pravaše

Do ranije spomenute odgode izbora u jesen 1893. došlo je zbog plana spajanje okolnih naselja Banije i Rakovca s Karlovcem.⁵²⁰ Da je pripajanje provedeno bilo bi potrebno birati ukupno 24 zastupnika za novo gradsko zastupstvo pa ne bi imalo smisla ponovno raspisivati izbore za nekoliko mjeseci. Budući da je spajanje odgođeno ipak je bilo potrebno održati izbore koji su predviđeni za 30. i 31. srpanj 1894.⁵²¹ Samo dva tjedna prije izbora na izvanrednoj sjednici gradskog zastupstva Hegedić je predložio da se izbori ipak odgode jer se trebao donijeti novi zakon o ustroju gradskih općina⁵²² pa bi se kroz godinu dana ponovno birali svi zastupnici. Njegov prijedlog podržao je i zastupnik Janko Modrušan. S druge strane, zastupnik Findeis je ponovno bio protiv prijedloga većine, a podržao ga je i zastupnik Jušeg. Findeis je smatrao da već ionako ima premalo zastupnika za normalno funkcioniranje zastupstva.⁵²³ Na kraju je sa sedam glasova od jedanaest prihvaćen Hegedićev prijedlog. U skladu s donesenom odlukom Gradsko poglavarstvo objavilo je da se izbori za gradsko zastupstvo odgađaju.⁵²⁴

Većina gradskog zastupstva s vremenom je bila sve bliža Stranci prava pa je bilo pitanje vremena kad će pravaši dobiti gradonačelnika iz svojih redova, pri čemu je najizgledniji kandidat bio Banjavčić koji se isticao kao najpoznatiji i najutjecajniji gradski

---

⁵²⁰ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 79, br. 5712-1893.; *Obnova grad. zastupstva, Svjetlo*, 17.12.1893./51.

⁵²¹ *Gradski izbori raspisani!, Svjetlo*, 8.7.1894./27.

⁵²² Dana 21. lipnja 1895. na snagu je stupio novi *Zakon ob ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji (Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, god. 1895., IX., broj 34., 219-250.)*.

⁵²³ Zastupnik Banjanin je umro, zastupnici Badovinac i Eisenhut su položili čast. Također je umro i načelnik Janko Štancer. Prema izbornom zakonu, nakon što nedostaje 4 od 20 zastupnika, novi izbori se moraju raspisati. U ovoj specifičnoj situaciji gdje se čeka izglasavanje novog zakona ipak je bila dopuštena iznimka.

⁵²⁴ *Izvanredna sjednica grad. zastupstva, Svjetlo*, 22.7.1894./29.; *Domaće viesti - Izbori odgodjeni, Svjetlo*, 29.7.1894./30.

političar. Njegov status u gradu potvrđen je i čašću koja mu je iskazana krajem 1894. godine kada ga je gradsko zastupstvo proglasilo začasnim građaninom grada Karlovca.⁵²⁵ Kako je javila pravaška *Hrvatska* zastupnici su ga, iako nisu u svim pitanjima dijelili njegovo mišljenje, jednoglasno proglasili začasnim građaninom vrednujući na taj način njegov doprinos gradu i hrvatskom narodu tijekom obavljanja dužnosti gradskog i narodnog zastupnika.⁵²⁶ Službeno mu je počast predana 23. svibnja 1895. godine od strane najstarijeg zastupnika Franje Türka ml., a svečanosti su prisustvovali svi gradski zastupnici osim Ignjata Jelenca koji se ispričao zbog bolesti.⁵²⁷ Zastupnik Türk je u prošlosti bio u sukobima s pravašima u gradu, no ovaj put je održao govor u Banjavčičevu čast naglašavajući da je svojim dugogodišnjim djelovanjem zaslužio počast i da se nada da će nastaviti djelovati na korist grada Karlovca, a na što je ostatak zastupstvo uzvratilo „oduševljenim »Živio!«.“ Banjavčić je također održao govor te se zahvalio na počasti istaknuvši „da ga to odlikovanje osobito raduje, što je izliev priznanja svekolikoga gradjanstva bez razlike stranakah“.⁵²⁸ Značaj Ivana Banjavčića na nacionalnoj razini u pravaškim krugovima pokazuje i tužna vijest iz ožujka 1895. godine kada je u *Hrvatskoj* objavljeno da je u 72. godini života u Bariloviću kraj Karlovca umrla njegova majka Barbara Banjavčić. I ovom prigodom upućene su pohvale na račun karlovačkog saborskog zastupnika navodom da će „blagoj pokojnici svaki Hrvat nazvati pokoj, jer je hrvatskom narodu dala sina, koji prodičuje hrvatsko ime, radeći za stvar hrvatskog naroda“.⁵²⁹

Karlovcem je u to vrijeme i dalje upravljao vladin povjerenik Miloust Smodić koji tijekom svoje uprave gradom nije imao veći sukob s gradskim zastupstvom. Uz to, sami zastupnici nisu htjeli u javnosti previše komentirati vladinog povjerenika. Krajem njegovog upravljanja gradom imao je problema sa zdravljem zbog kojih u svibnju 1895. uzima dopust od mjesec dana, a upravljanje gradom za to vrijeme preuzima kotarski predstojnik Holjac.⁵³⁰ Zbog novog Zakona približilo se vrijeme za izbor novog načelnika. Na kraju perioda Smodićeva upravljanja gradom urednik *Svjetla* sa zadovoljstvom je konstatirao da su završile

---

⁵²⁵ Prema § 11. i 12. *Zakona ob ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881, gradsko zastupstvo je imenovalo „začastnimi građani muževe zaslužne za državu, za zemlju ili občinu“ čime se zabilježio u građansku knjigu te dobiva građanski list. Začastnim građanima proglašavani su i ljudi koji su živjeli izvan općine u kojoj su dobili taj status (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Heroatsku i Slavoniju*, god. 1881., III., broj 3., 97.).

⁵²⁶ Začastni gradjanin grada Karlovca, *Hrvatska*, 2.1.1895./1.

⁵²⁷ Na svečanosti su bili prisutni zastupnici Franjo Türk, Dragutin Beck, Gustav Findeis, Makso Henrich, Vjekoslav Hegedić, Makso Jušeg, dr. Gustav Kornitzer, Janko Modrušan, Filip Reiner, Vjekoslav Šestak, Nikola Šimečki, Vilim Tot, Nikola Turkalj i Gjuro Trontl.

⁵²⁸ Odlikovanje dr. Iv. Banjavčića, *Hrvatska*, 27.5.1895./121.

⁵²⁹ Barbara Banjavčić, *Hrvatska*, 9.3.1895./57.

⁵³⁰ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 83, br. 27-1895.; HR-HDA-103-ZŽ, kut. 83, br. 29-1895.; HR-HDA-103-ZŽ, kut. 83, br. 2312-1895.

„dvie godine iznimnog stanja“. Ipak, o vladinom povjereniku imao je samo riječi hvale navodeći da je dobro obavljao svoju dužnost, da je održao mir u gradu te se u svojim poslovima držao isključivo zakona.⁵³¹ Smodićevim upravljanjem bio je zadovoljan i pravašima mrzak veliki župan zagrebački Kovačević koji u prosincu 1895. traži od bana promaknuće za Smodića zbog uspješnog upravljanja Karlovcem.⁵³²

Nakon što je 21. lipnja 1895. godine stupio na snagu *Zakon ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* prvi redovni izbori nakon 1891. godine bili su sve bliži. U kolovozu su izložene izborne listine⁵³³ radi „možebitne reklamacije.“ Karlovac je bio podijeljen u dva izborništva, a prema informacijama iz tiska početkom kolovoza u I. izborništvu je bilo 58, a u II. izborništvu 323 izbornika.⁵³⁴

Izbori 1895. godine održani su 9. i 10. listopada. S obzirom da je Karlovac prema popisu stanovništva imao nešto manje od 6000 stanovnika pripadao je skupini gradova koji biraju 20 zastupnika – po 10 u svakom izborništvu.⁵³⁵ U I. izborništvo izabrano je šest

---

⁵³¹ Prošla i nova era, *Svjetlo*, 24.11.1895./47.

⁵³² HR-HDA-103-ZŽ, kut. 84, br. 523-1895.

⁵³³ Prema *Zakonu ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine § 34. izborne listine su morale biti javno izložene barem tri tjedna prije izbora na uvid svim zainteresiranim građanima (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 226-227.).

⁵³⁴ Domaće viesti - Izbor gradskog zastupstva, *Svjetlo*, 4.8.1895./31. Broj izbornika u I. i II. izborništvu bit će nešto drugačiji na samim izborima. *Zakonom ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine izborni pravo se nije previše mijenjalo u odnosu na zakon iz 1881. godine, ali na broj izbornika utjecalo je oduzimanje prava ženama da sudjeluju na lokalnim izborima. Prema § 26. pravo glasa su imali „obćinari“ muškog spola koji su plaćali barem 5 forinti izravnog državnog poreza ako su zavičajci odnosno 10 forinti izravnog državnog poreza ako su nezavičajci. Osim toga, u stavci 2. navedeni su ovlaštenici - činovnici, učitelji, liječnici, odvjetnici, svećenici, umirovljeni vojni činovnici koji su imali pravo glasa ako su zavičajci bez obzira na iznos poreza koji plaćaju državi. Pravo glasa imali su i predstavnici javnih i komandantnih trgovačkih društva te jedan predstavnik kućne zadruge. Prema § 31. Karlovac je podijeljen na dva izborništva. Zbog toga je bilo potrebno popisati sve poreznike (na popisu nisu bili ovlaštenici iz § 26. stavke 2.) i podijeliti ukupni plaćeni porez na dva dijela. U I. izborništvu su bili najveći poreznici dok su ostali bili u II. U slučaju da se pojedini izbornici na granici između dva izborništva, izbornik se stavlja u ono gdje pripada veći dio njegovog poreza nakon razdjeljivanja. U slučaju da su jednaki dijelovi u oba ide u više izborništvo. Ako su dva izbornika na granici, stariji ide u više izborništvo. Ovlaštenici navedeni § 26. stavkom 2. pridružuju se u I. ako plaćaju najmanje 10 forinti tecivarine IV. razredu zajedno s prirezom (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 223-226.).

⁵³⁵ Prema §§ 43-46. *Zakona ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine mandat zastupnika traje šest godine. Nakon prve tri godine ždrijebom se određuje polovica zastupnika koji ponovno moraju na izbore, a ostali ostaju do kraja mandata. Nakon toga se izbori održavaju svake tri godine, a tako da oni kojima je mandat trajao tek tri godine ostaju u zastupstvu dok oni kojima je mandat trajao šest godina moraju ponovno na izbore ako žele i dalje biti gradski zastupnici (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 230.). Uzmemo li konkretan primjer Karlovca, na izborima 1895. godine izabrano je ukupno 20 zastupnika, po 10 u I. i II. izborništvu. Nakon tri godine, ždrijebom je izabrano 10 zastupnika koji ostaju do 1901.

zastupnika koji su već ranije bili u zastupstvu – Banjavčić, Modrušan, Heinrich, Jelenc, Beck i Trontl. Uz njih, prvi put su ušli u gradsko zastupstvo Nikola Strmac, Antun Platzter, Vatroslav Reiner i Josip Vrbanić.⁵³⁶ Izborima je pristupilo 29 od ukupno 61 izbornika, a svi izabrani su dobili 29 glasova s iznimkom Platzera koji je dobio glas manje. Na izborima nisu aktivno sudjelovali dugogodišnji zastupnici u I. izborništvu Türk ml. i F. Reiner čije su zasluge za Karlovac posebno isticali u karlovačkom *Svijetlu* nakon prestanka njihovog zadnjeg mandata.⁵³⁷ U II. izborništvu na izbore 10. listopada izašlo je 169 od 320 izbornika.⁵³⁸ Šestorica izabranih zastupnika bili su dio zastupstva do kraja prošlog mandata – Kornitzer, Hegedić, Jušeg, Šestak, Šimecki i Toth. Badovinac je također izabran u prošlom sastavu, ali je izašao iz zastupstva prije isteka mandata. Ostala trojica novih zastupnika bili su Stjepan Holjac, Stevo Maretić i Milan Žugčić. Najviše glasova dobili su Badovinac i Šimecki – 168. Zatim je po broju glasova na trećem mjestu bio Jušeg sa 164, Hegedić je dobio 162, Toth 159, a novi zastupnik Holjac 153 glasa. Od ostalih izabranih zastupnika za Maretića su glasovala 143 izbornika, za Šestaka njih 113, za Žugčića 109, a Kornitzer je dobio 108 glasova. Idući na popisu „starčevićanac“ Šandor Mendur sa 60 glasova nije uspio ući u zastupstvo. Među ostalim kandidatima vrijedi izdvojiti Findeisa, bivšeg zastupnika koji je ušao u sukobe s najistaknutijim karlovačkim pravašima tijekom 1891. i 1892. godine, a koji je dobio tek tri glasa.⁵³⁹

Tablica 9. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1895. godine⁵⁴⁰

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
<i>Badovinac, Kamilo</i>	trgovac	II.	168
<i>Banjavčić, Ivan</i>	odvjetnik	I.	29
<i>Beck, Dragutin</i>	trgovac	I.	29

gradski zastupnici dok je ostalih 10 moralo ponovno na izbore 1898. godine. Nakon 1898. svim zastupnicima mandat je trajao po šest godine, a kad će opet na izbore ovisilo je jesu li izabrani 1895. ili 1898.

⁵³⁶ Vatroslav Reiner bio odvjetnik i političar rođen 1863. godine u Karlovcu. Vodio je odvjetničku kancelariju, a od 1908. do 1940. predsjednik je karlovačke Židovske općine. Politički je bio blizak pravašima. Umire u Karlovcu 1940. godine („Reiner, Vatroslav“, *Karlovački leksikon*, 2008, 496.). Josip Vrbanić bio je ljekarnik i političar rođen u Zagrebu 1854. godine. U Karlovac je došao 1877. godine. Bio je oženjen s kćeri Josipa Purebla, bivšeg gradskog zastupnika bliskog Stranci prava. Zapošljava se u ljekarni „K crnom orlu“ koju od 1892. godine i preuzima. Umire u Karlovcu 1906. godine („Vrbanić, Josip“, *Karlovački leksikon*, 2008, 624.; Katarina Purebl, *Hrvatska domovina*, 31.1.1900./25.).

⁵³⁷ Slava i hvala!, *Svjetlo*, 13.10.1895./41.

⁵³⁸ Na izborima je mogao sudjelovati 381 izbornik, a izašlo je oko 52 % izbornika. Na ovim izborima veća izlaznost bila je u II. izborništvu i iznosila je 52,8 % za razliku od 47,5 % izbornika u I. Ukupni broj izbornika smanjio se u odnosu na prošle izbore pod utjecajem novog zakona.

⁵³⁹ Slava i hvala!, *Svjetlo*, 13.10.1895./41.; Izbori, *Svjetlo*, 13.10.1895./41.

⁵⁴⁰ Slava i hvala!, *Svjetlo*, 13.10.1895./41.; Izbori, *Svjetlo*, 13.10.1895./41.

<i>Hegedić, Vjekoslav*</i>	svećenik	II.	162
<i>Heinrich, Makso</i>	trgovac	I.	29
<i>Holjac, Stjepan</i>	trgovac	II.	153
<i>Jelenc, Ignjat**</i>	poduzetnik	I.	29
<i>Jušeg, Makso**</i>	trgovac	II.	164
<i>Kornitzer, Gustav</i>	odvjetnik	II.	108
<i>Maretić, Stevo</i>	obrtnik	II.	143
<i>Modrušan, Janko</i>	financijski djelatnik ⁵⁴¹	I.	29
<i>Platzer, Antun</i>	veleposjednik	I.	28
<i>Reiner, Vatroslav</i>	odvjetnik	I.	29
<i>Strmac, Nikola***</i>	major u mornarici	I.	29
<i>Šestak, Vjekoslav</i>	obrtnik	II.	113
<i>Šimecki, Nikola</i>	trgovac	II.	168
<i>Trontl, Gjuro</i>	trgovac	I.	29
<i>Toth, Vilim</i>	obrtnik	II.	159
<i>Vrbanić, Josip</i>	ljekarnik	I.	29
<i>Žugčić, Milan</i>	obrtnik	II.	109

* prijevremeno istupio

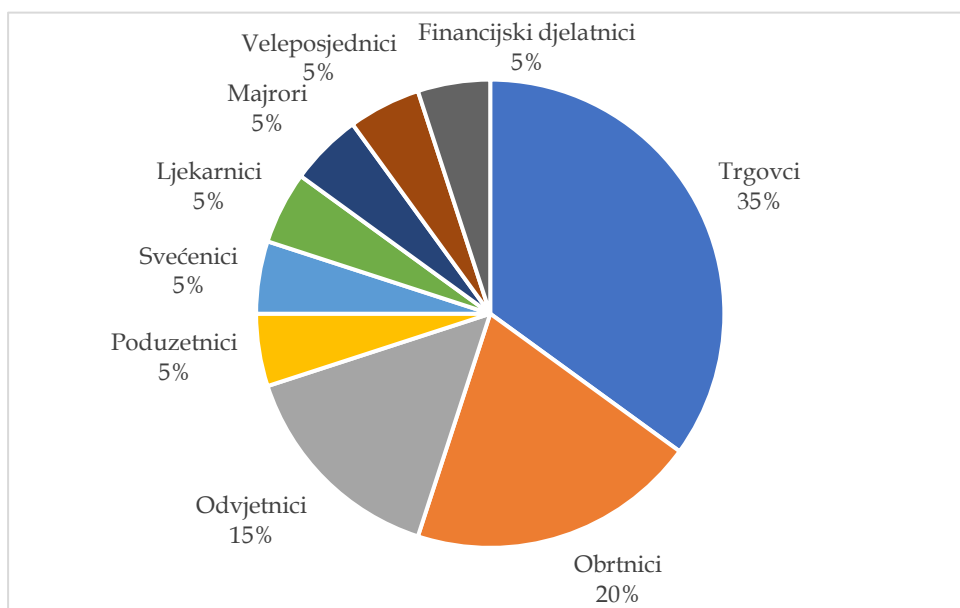
** umrli prije prijevremenih izbora 1897.

*** umro nakon prijevremenih izbora 1897.

Sastav zastupnika u odnosu na prošle izbore doživio je određene promjene i to posebno s obzirom na broj trgovaca kojih je bilo četiri manje nego nakon izbora 1891. Bez obzira na to i dalje su činili više od trećine zastupnika, a od sedmorice izabranih petorica su bili pravaši od kojih se kao novo ime izdvojio Holjac. Broj obrtnika je porastao u odnosu na prošle izbore, a samo je za Vjekoslava Šestaka bilo poznato da je pristaša Stranke prava. Odvjetnici su također postali brojniji, a sva trojica su bili pravaši. Uz Banjavčića i Kornitzera, novi odvjetnik u zastupstvu postao je Vatroslav Reiner. Jedini svećenik u zastupstvu bio je pristaša Stranke prava, a od ostalih zanimanja kao novog zastupnika, ujedno i pravaša, treba istaknuti ljekarnika Vrbanića. Nakon izbora 1895. godine pravaši su činili barem 60% gradskog zastupstva. Po šestorica su izabrani u svakom od dva izborništva.

---

⁵⁴¹ Janko Modrušan je na prošlim izborima naveden kao trgovac. Teško je kronološki odrediti u kojem trenutku ga se može više navoditi kao financijskog djelatnika jer je i nakon što je postao ravnatelj štedionice još neko vrijeme navođen kao trgovac putem medija, ali tijekom 1890-ih nisam više nailazio na takve natpise.

Slika 9. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1895. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Gradski izbori vremenski su se preklapali sa krizom koja je pogađala Stranku prava na razini banske Hrvatske. U prvoj polovici 1890-ih godina unutar stranke sve jasnije se počinju izdvajati dvije struje koje su predvodili Folnegović i Frank. Iako su osnovni razlozi povezani s osobnim ambicijama u obzir treba uzeti i ideološke razlike. U unutarnjoj politici najjasnije su se očitovale u odnosu prema Neodvisnoj narodnoj stranci. Struju koja se zalagala za udruživanje opozicije predvodio je Folnegović koji je bio u čestim kontaktima s biskupom Strossmayerom. S druge strane, struja oko Franka imala je puno tvrdi pristup u pregovorima smatrajući da je Stranka prava svojom brojnošću i dosljednom politikom glavni predstavnik oporbe te da ne može doći do ujedinjenja po osnovi jednakosti između dvije stranke. Razlike su postojale i po pitanju vanjske politike, ali jasnije usmjeravanje Frankove struje prema Beču, a Folnegovićeve struje prema Mađarima vidljivo je tek tijekom 1900-ih, nekoliko godina nakon raskola.⁵⁴² Općenito su ideološke razlike jačale u godinama nakon raskola, no 1895. godine presudnu ulogu imale su osobne ambicije i animoziteti. U srpnju 1895. godine održana je skupština stranke na kojoj su u Središnji odbor stranke redom birani Folnegovićevi ljudi, a među njima je bio i Banjavčić. Od Frankovih pristaša u Središnji je odbor i to kao zamjenik izabran Eugen Kumičić, a uz Franka bez pozicija ostali su brojni istaknuti pravaši poput Mile Starčevića, Mije Tkalčića i Josipa Gržanića. Uvidjevši da nema većinu, Frank je prihvatio odluku skupštine istaknuvši da nema osobnih ambicija za preuzimanje stranačkih funkcija.

⁵⁴² Matković 2001, 61-63.

Problem za Folnegovićevu struju bio je što na svojoj strani nisu imali stranačkog ideologa Antu Starčevića koji je još uvijek imao veliki utjecaj unatoč starosti i problemima sa zdravljem. Starčević je već duže vrijeme imao negativno mišljenje o Folnegoviću dok je vjerovao da Frank brani „čistu“ ideju Stranke prava. Nakon što su zagrebački studenti spalili mađarsku zastavu tijekom posjeta kralja Franje Josipa I. Zagrebu prilikom otvaranja zgrade Hrvatskog narodnog kazališta u listopadu 1895. godine, Folnegović je u gradskom zastupstvu održao pomirljiv govor u kojem je govorio o prijateljstvu Hrvata i Mađara te je premda blago ipak osudio ponašanje studenata. Na to je reagirala Frankova struja te 22. listopada 1895. istupaju iz Stranke prava i osnivaju u Saboru „klub čiste stranke prava“ čiji su članovi bili Frank, Kumičić te Ante i Mile Starčević.⁵⁴³ Dva dana kasnije sastao se egzekutivni odbor kluba Stranke prava te izjavio da preuzimaju upravu stranke. Optužili su Franka da je iskoristio Starčevićevu bolest kako bi ga naveo da istupi iz stranke te da je neuspješno pokušao preuzeti i *Hrvatsku*. Među sedam potpisnika ovog proglasa bio je i Banjavčić. Već 2. studenog Frankova struja kreće s izdavanjem vlastitih novina *Hrvatsko pravo* naglasivši tri osnovna razloga za istup iz stranke: isključivanje važnih pojedinaca iz stranačkih rasprava, Folnegovićevu osudu studenata i približavanje dijela pravaša Strossmayeru i „neodvišnjacima“.⁵⁴⁴

Dok se Stranka prava na razini banske Hrvatske suočavala s raskolom u isto vrijeme je u Karlovcu postignut dotada najbolji izborni rezultat na lokalnim izborima. S većinom koju su pristaše Stranke prava imali u karlovačkom gradskom zastupstvu mogli su prvi put na poziciju gradskog načelnika izabrati pravaša. U javnosti je nakon izbora prevladavalo mišljenje da bi idući karlovački načelnik trebao postati Banjavčić. Takvu ideju je podržavao i urednik *Svjetla* koji u dva broja piše o Banjavčiću kao budućem načelniku. Navodi da ga podržava „zastupstvo i gradjanstvo“ te da njegov izbor za načelnika znači „program, napredak i budućnost grada Karlovca.“ U slučaju da Banjavčić ne prihvati dužnost zbog obaveza u Saboru, o čemu se javno govorilo već dva tjedna prije izbora, urednik navodi da se spominju još dva imena. Ne želi ih navesti, ali ističe da se u zastupstvu moraju dogovoriti oko izbora načelnika tako da izbor bude jednoglasan.⁵⁴⁵ Otklanjajući mogućnost da Banjavčić položi mjesto saborskog zastupnika i postane načelnik jer „bi bio grieh i njegov i naš, ići za tim, da se on otme s te velevažne pozicije“ na kojoj „mu nebi znali naći zamjenika, na

---

⁵⁴³ Gross 2000, 821.; Matković 2001, 57-60.

⁵⁴⁴ Gross 2000, 822.; Matković 2001, 60. Opširnije o raskolu u stranci prava vidi u: Matković 2001, 58-69.

⁵⁴⁵ Jošte o načelništvu, *Svjetlo*, 10.11.1895./45.; U zadnji čas, *Svjetlo*, 17.11.1895./46.

načelničko mjesto morati ćemo dignuti drugoga“. Ističe Lopašić da bi zbog funkcioniranja grada bilo nužno da načelnik ili podnačelnik bude pravnik.⁵⁴⁶

Izbor načelnika proveden je na izvanrednoj sjednici gradskog zastupstva 25. studenog 1895. godine. Sjednicom na kojoj su bili prisutni svi zastupnici osim Trontla predsjedao je podžupan Aurel pl. Fodroczy, a prisutni su bili i vladin povjerenik Smodić te gradski „viećnik“ Milan Horvat. Gradsko zastupstvo je za članove kandidacijskog odbora izabralo Kornitzera, Hegedića i Jušega, a predsjedatelj je izabrao još trojicu zastupnika Modrušana, Jelenca i Reinera. Nakon kratkih konzultacija kandidacijski odbor je zastupstvu predložio trojicu kandidata za načelnika - Banjavčića, Vrbanića i Strmca.⁵⁴⁷ Predsjedatelj je pozvao zastupstvo da glasuje za ponuđene kandidate te Banjavčić dobiva 18 glasova dok je on sam glasovao za Vrbanića. Karlovački saborski zastupnik odlučio je odbiti funkciju načelnika navodeći da mu je velika čast što je izabran na poziciju koju ipak ne može prihvatiti s obzirom na svoje obaveze u Saboru. Osim toga smatrao je velikim problemom za Karlovac što je on u Saboru „kao član opozicijske stranke, pa kao takav eminentno politička osoba, koja bi došla već put u sukob sa drugimi faktori“. ⁵⁴⁸

Nakon što je Banjavčić odbio poziciju načelnika, zastupstvo je ponovno pristupilo glasovanju te su s 18 glasova izabrali Vrbanića dok je zastupnik Strmac dobio jedan glas. Vrbanić je prihvatio izbor te tako karlovačkim načelnikom prvi put postaje „po svojoj političkoj vjeroizpovjesti član stranke prava“. U svom obraćanju zastupnicima Vrbanić je istaknuo da žali što Banjavčić nije prihvatio funkciju načelnika jer smatra da je bio najbolji kandidat, ali je naglasio i da je sam spreman prihvatiti navedeni izazov. Zamolio je zastupstvo za pomoć i razumijevanje koje mu je potrebno za obavljanje posla u kojem nema velikog iskustva. Nakon polaganja zakletve Vrbanić je službeno proglašen novim načelnikom. Komentirajući Vrbanićev izbor urednik *Svjetla* suzdržava se od iznošenja suda o načelniku jer

---

⁵⁴⁶ U zadnji čas, *Svjetlo*, 17.11.1895./46.

⁵⁴⁷ Prema *Zakonu ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine §§ 50. i 51. gradskog načelnika Karlovca biraju gradski zastupnici „između sebe na trojični predlog kandidacijonog odbora“. Odbor za kandidaciju sastoji se od trojice zastupnika koji imenuje veliki župan odnosno njegov zamjenik na sjednici, a trojicu izabire samo zastupstvo. Na kraju zastupnici biraju jednog od kandidata kojeg predloži odbor. Mandat načelnika traje koliko traje i mandat u zastupstvu zastupnika koji je izabran za načelnika. Ako se zastupstvo ranije raspusti, mandat načelnika prestaje (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 231-232.).

⁵⁴⁸ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 84, Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 25. studenog 1895.

ima malo iskustva u politici, ali još jednom naglašava kako je nužno da podnačelnik bude pravnik s obzirom da je Vrbančić po zanimanju bio ljekarnik.⁵⁴⁹

Na sjednici 18. siječnja 1896. godine Banjavčić je odbio i funkciju podnačelnika na koju je prvi put izabran 1883. godine, a koju je od 1887. godine vršio bez prestanka. Žaleći što je Banjavčić odbio i tu funkciju, Hegedić je istaknuo da je bitno da za podnačelnika bude izabrana osoba koja će se sigurno na toj poziciji zadržati do kraja mandata što Banjavčić možda ne bi mogao zbog obaveza u Saboru.⁵⁵⁰ Zbog toga je većina u zastupstvu za novog podnačelnika izabrala pravnika Gustava Kornitzera sa 16 glasova od 17 zastupnika koji su sudjelovali u izboru. Zadnji listić je ostao prazan.⁵⁵¹

Ubrzo poslije raskola Stranke prava nakon kojeg je većina karlovačkih pravaša na čelu s Banjavčićem ostala u „domovinaškoj“ matici Stranke prava predvođenoj Folnegovićem karlovačko *Svjetlo* donosi vijest o lošem zdravstvenom stanju A. Starčevića, a samo tjedan dana kasnije javlja da je 28. veljače 1896. umro „apostol hrvatske samosviesti“. Na pokop u Zagreb iz Karlovca je krenulo pedesetak ljudi oba spola predvođenih saborskim zastupnikom Banjavčićem. U samom Karlovcu je održana misa zadušnica u franjevačkoj crkvi Presvete Trojice koju je predvodio Hegedić.⁵⁵² Smrt ideologa Stranke prava nije uspjela ponovno ujediniti pravaše te se „domovinaška“ struja odlučuje na pojačan rad na terenu s ciljem privlačenja što većeg broja pristaša. Osnivaju se brojni klubovi stranke sa sjedištem u Petrinji, Zagorju, Kostajnici, Gospiću, Sisku, Brodu, Martinskoj Vesi, Jastrebarskom, Brinju, Samoboru, a na skupštini 13. travnja 1896. godine osnovan je i „Klub stranke prava za grad Karlovac i kotar“. Istaknuto je da je grad Karlovac vjerno slijedio nauk Ante Starčevića nakon raskola unatoč tome što je on pristao uz Čistu stranku prava. Iako je želja okupljenih na skupu bila da Banjavčić preuzme funkciju predsjednika kluba uvažili su njegove razloge za odbijanje pa je za predsjednika izabran Hegedić, a za potpredsjednika predstavnik susjedne općine Banije trgovac Janko Adlešić čijim su postavljanjem na tu poziciju pravaši poslali poruku podrške ujedinjenju Karlovca i Banije. Još jedan svećenik dobio je visoku funkciju jer je tajnik kluba postao novigradski župnik Nemeč dok je za blagajnika izabran trgovac Stjepan Holjac. Među

---

⁵⁴⁹ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 84, Zapisnik izvanredne sjednice zastupstva slobodnog i kraljevskog grada Karlovca od 25. studenog 1895.; Izbor načelnika grada Karlovca, *Svjetlo*, 25.11.1895./Posebno izdanje; Novi načelnik, *Svjetlo*, 1.12.1895./48.; Izbor načelnika grada Karlovca, *Hrvatsko pravo*, 26.11.1895./21.

⁵⁵⁰ Prema *Zakonu ob ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine § 53. gradsko zastupstvo bira podnačelnika između sebe na prvoj sjednici pa zatim svake treće godine (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 232.).

⁵⁵¹ Novi podnačelnik, *Svjetlo*, 26.1.1896./4.; Sjednica grads. zastupstva, *Svjetlo*, 26.1.1896./4.

⁵⁵² Domaće viesti - Dr. Ante Starčević, *Svjetlo*, 23.2.1896./8.; Dr. Ante Starčević, *Svjetlo*, 1.3.1896./9.; Pogreb dr. Ante Starčevića, *Svjetlo*, 8.3.1896./10.

odbornicima bili su Badovinac, Banjavčić i banijanski ljekarnik Gustav Modrušan. Imali su tri zamjenika među kojima su bili dugogodišnji član gradskog zastupstva Dragutin Beck, trgovac Josip Car te još jedan gradski zastupnik Vjekoslav Šestak.⁵⁵³

Nekoliko tjedana prije osnivanja karlovačkog kluba Stranke prava, 16. ožujka 1896., Frank izlazi s pet točaka prijedloga za mirenje s „domovinašima“ u kojima navodi tehničke stvari oko organizacije stranke i stranačkog glasila naglasivši da se on povlači iz svakog odbora i kluba Stranke prava kada se ujedinjenje ostvari.⁵⁵⁴ Odgovor „domovinaša“ koji su potpisali svećenik Stjepan Boroša i Banjavčić uslijedio je 20. travnja, a u njemu pristajući na Frankove uvjete no bojeći se da će biti preglasani uvrštavaju dodatak da prvotno u zagrebačkom klubu stranke budu samo koji su u njemu bili i prije raskola u stranci dok će se ostale naknadno primati. Istaknuto je također da Frank može biti u odborima i klubu ako bude izabran prema uvjetima koje su naveli.⁵⁵⁵ Formalno su obje skupine pokazale želju za pregovorima, a analiza točaka prijedloga mirenja ide u prilog tezi povjesničara Stjepana Matkovića da prvenstveni uzrok raskola nije bio ideološki nego želja za prevlasti unutar stranke.⁵⁵⁶ Na prijedlog Frankove stranke dogovoreno je da će svaka strana izabrati po tri člana zajedničkog odbora koji će pregovarati o ponovnom ujedinjenju. Čista stranka prava u odbor je izabrala Franka kao stranačkog prvaka, Kumičića kao kandidata za potpredsjednika kluba prihvaćenog od obje strane i Milu Starčevića koji je i simbolički svojim prezimenom predstavljao svog nedavno preminulog strica. S druge strane, „domovinaše“ su zastupali Boroša, Banjavčić i saborski zastupnik Ivan Ružić.⁵⁵⁷ Dok je karlovački zastupnik bio poznat u javnosti, pa čak i među vladajućima, kao mirna osoba nesklona prevelikim sukobima, Boroša je bio idealan kandidat

---

⁵⁵³ Karlovac, *Hrvatska domovina*, 18.4.1896./90.; Domaće vesti - Klub stranke prava za grad Karlovac i kotar, *Svjetlo*, 19.4.1896./16. Samo nekoliko mjeseci nakon osnivanja Kluba iznenadno je u 56. godini života umro njegov potpredsjednik Janko Adlešić. Dugogodišnji član banijanskog općinskog vijeća te jedan od istaknutijih pristaša Stranke prava na Baniji. Pokopan je 5. rujna 1896. godine na dubovačkom groblju. Pogreb je vodio Hegedić, a prisutni su bili i karlovački predstavnici Stranke prava Banjavčić i Kornitzer. Na kraju je odabir za nasljednika pao na banijanskog ljekarnika Gustava Modrušana koji je postao novi potpredsjednik karlovačkog kluba Stranke prava, a zamijenio je Adlešića i na poziciji predsjednika „banijanske pomoćnice“ (Domaće vesti - Janko Adlešić, *Svjetlo*, 6.9.1896./36.; Domaće vesti - Janko Adlešić, *Svjetlo*, 13.9.1896./37.; Domaće vesti - Potpredsjednik kluba, *Svjetlo*, 27.9.1896./39.; Domaće vesti - Predsjednik „banijanske pomoćnice“, *Svjetlo*, 27.9.1896./39.).

⁵⁵⁴ Frank je dao prijedlog od sljedećih 5 točaka: „1. U Zagrebu neka bude jedan klub stranke prava i jedan glavni organ 2. Predsjednikom toga kluba neka bude barun Rukavina, a podpredsjednikom g. Kumičić 3. Posebni odbor neka nadzire list i ravna njegovim sadržajem 4. Klub i uredništvo lista neka bude u Starčevićevom domu 5. Onim danom, kada to bude oživotvoreno, prestaje dr. Josip Frank biti članom svakog odbora i kluba stranke prava u Zagrebu“ (Razkolnička skupština III., *Hrvatsko pravo*, 13.6.1896./184.).

⁵⁵⁵ Razkolnička skupština III., *Hrvatsko pravo*, 13.6.1896./184.

⁵⁵⁶ Matković 2001, 57.

⁵⁵⁷ Za izmirenje, *Hrvatsko pravo*, 8.5.1896./156.

zbog svojih odnosa s Frankom u prošlosti jer ga je kao župnik krstio u zagrebačkoj crkvi Svetog Marka.⁵⁵⁸ Boroša je tijekom cijelih pregovora pozitivno tretiran u „frankovačkom“ *Hrvatskom pravu*. Tijekom pregovora održana su ukupno četiri sastanka – 12., 16., 19. i 23. svibnja 1896. – na kojima se polako usuglašavalo zajedničko izvješće. Važno je istaknuti držanje svakog pojedinog člana odbora. Frank i Kumičić čvrsto su stajali pri svojim stavovima i argumentirano ih branili, no u isto vrijeme pokazivali su barem formalno želju da se pregovori uspješno dovrše. M. Starčević se vrlo rijetko javljao uglavnom se pozivajući na autoritet rodbinskih veza s A. Starčevićem tijekom rasprave o postupcima svoga strica pred kraj njegova života. U ostalim pitanjima nije pridonosio raspravi. Boroša je otpočetak pokazivao veliku želju za pomirbom nastojeći ukloniti nesuglasice nastale tijekom pregovora. Pregovore u ime „domovinaša“ uglavnom je vodio Banjavčić čvrsto zastupajući stajališta svoje stranke tražeći istovremeno kompromisno rješenje koje bi moglo zadovoljiti obje strane. Za razliku od druge dvojice, Ružić je bio manje sklon pregovorima i tražio je da „frankovci“ priznaju svoju pogrešku kada su formirali novu stranku zbog čega je dolazilo do čestih trzavica posebno na relaciji Ružić i Frank.⁵⁵⁹

Na sastancima su izdvojene tri glavne točke prijepora. Prva je bila vezana uz ulogu Ante Starčevića. Zalažući se za neupitno priznavanje A. Starčevića kao glavnog ideologa stranke „frankovci“ su smatrali problematičnim napad na Starčevića i njegove suradnike putem proglašenog 24. listopada 1895. kojeg je potpisao dio članova Stranke prava nakon što su Frank i njegove pristaše istupili iz stranke i osnovali klub Čiste stranke prava. Predstavnici „domovinaša“, s obzirom da ih kod raskola Starčević nije podržao, željeli su umanjiti njegovu ulogu isključivog tvorca pravaštva potencirajući važnost Kvaternika što je za cilj imalo izjednačavanje njihovog doprinosa u formiranju pravaške ideologije. Banjavčić je priznao da je i on bio među potpisnicima proglašenja o Starčeviću jer smatra „da je Starčević uistinu pogriješio“ što se možda može pripisati teškoj bolesti zbog koje je mogao i „duševno oslabiti.“ Za Banjavčića to nije značilo gubitak poštovanja za nekadašnjeg prvaka stranke jer unatoč tome što su „domovinaši“ „neograničeni obožavatelji i štovatelji Starčevića“ isto kao i „frankovci“, zadržavaju pravo na „slobodu mnijenja“ odnosno ocjenu njegova koraka kao pogrešnog. Kumičić je isticao da su „frankovci“ zamjerali potpisnicima u proglasu iznesenu tvrdnju da Starčević nije mislio svojom glavom kad je odlučio istupiti iz Stranke prava te da je

---

⁵⁵⁸ Matković 2001, 23.

⁵⁵⁹ Zapisnik sjednice odbora za slogu, *Hrvatsko pravo*, 5.6.1896./177.; Zapisnik II. sjednice odbora za slogu, *Hrvatsko pravo*, 6.6.1896./178.; Zapisnik treće sjednice odbora za slogu, *Hrvatsko pravo*, 6.6.1896./178.

bio „zaveden i izrabljen u osobne svrhe“, ali je naglasio i da mu je drago da Banjavčić žali što je proglas izašao. Nakon toga rasprava se pomalo rasplamsala jer Banjavčić nije želio priznati da je Starčević imao pravo kad je odlučio napustiti Stranku prava. U raspravu se uključio i Mile Starčević koji je istaknuo da se njega osobno prozivalo da je zaveo svog strica kako bi došao do imovine. Prema Kumičićevim riječima „frankovcima“ nije bilo bitno da se odluči kako je A. Starčević postupio nego da „domovinaši“ priznaju da nije bio zaveden, a o njegovim djelima će „suditi budućnost i povjest.“ Banjavčić je u pomirljivom tonu najavio da će napraviti zajednički proglas u kojem će opisati i situaciju sa Starčevićevim izlaskom iz stranke jer mu je „milije dobro domovine nego život“ pa je „za slogu spreman sve učiniti“.⁵⁶⁰

Drugi prijedor bio je vezan uz organizaciju kluba u Zagrebu. Nakon raskola nastala su dva kluba, a klubu Čiste stranke prava pristupili su brojni novi članovi. „Domovinaši“ su bili svjesni da bi mogli biti preglasani baš zbog novih članova pa su inzistirali da na zajedničkom sastanku budu samo oni članovi kluba koji su to bili i prije raskola. Iako je načelno postojala suglasnost da predsjednik kluba bude „domovinaš“ barun Đuro (Juraj) Rukavina, a potpredsjednik Kumičić, „domovinaši“ nisu bili uvjereni da će isto biti usvojeno. Nakon duže rasprave složili su se oko Banjavčićevog prijedloga da klub Čiste stranke prava i dalje postoji do konačnog ujedinjenja, a svi članovi novog kluba mogu se vratiti u klub matice Stranke prava ako su bili njegovi članovi. Frank je naveo da bi klub Matice stranke birao članove Središnjeg odbora uz uvjet da je Kumičić potpredsjednik s mandatom od pet godina dodatno naglasivši da je on spreman na kompromis i u drugim pitanjima ako se rehabilitira „ime, čast i program dra. Starčevića“.⁵⁶¹

Treća točka prijepora bio je zajednički proglas. Prema dogovoru, prvu verziju je sastavio Frank i u njoj je naglasio da su Starčevićeve odluke u vrijeme raskola bile samostalne i pri punoj svijesti, no kako „domovinaški“ članovi nisu mogli prihvatiti takav nacrt proglaša Banjavčić je preuzeo na sebe ulogu da će prema Frankovom proglašu osmisliti kompromisno rješenje s kojim bi se trebale složiti obje strane.⁵⁶² Na trećem sastanku Banjavčić je došao sa svojim ispravljenim nacrtom zajedničkog proglaša koji je bio u skladu s onim što je „domovinašima“ politički odgovaralo nakon raskola. U isto vrijeme željeli su pokazati da i dalje poštuju A. Starčevića, ali i da nije bio nepogrešiv. Stoga Banjavčić izjednačuje zasluge Kvaternika i Starčevića za stranku što očekivano suprotna strana nije željela prihvatiti iako su se s većim dijelom proglaša bespogovorno slagali. Frank je istaknuo da su Kvaternikove

---

⁵⁶⁰ Zapisnik sjednice odbora za slogu, *Hrvatsko pravo*, 5.6.1896./177. Više o odnosu „domovinaša“ i „frankovaca“ prema Kvaterniku i Starčeviću vidi u: Matković 2011, 24-27.

⁵⁶¹ Zapisnik II. sjednice odbora za slogu, *Hrvatsko pravo*, 6.6.1896./178.

⁵⁶² Zapisnik II. sjednice odbora za slogu, *Hrvatsko pravo*, 6.6.1896./178.

zasluge velike, ali da on ne može potpisati proglas kojim se „skida aureola sa glave dra Starčevića“ osobe koja je složila prvi program stranke.⁵⁶³ Franka je podržavao i Kumičić koji priznaje da je važno spomenuti Kvaternika u proglasu, ali da ga se ne može izjednačiti s A. Starčevićem. Nakon kraće rasprave Ružića i Kumičića, ponovno se uključio Banjavčić koji je, pozivajući se na Starčevića, ustvrdio da bi i sam Starčević na njihovom mjestu stavio uz sebe Kvaternika jer se njih dvojica nadopunjavaju i čine cjelinu. Ipak, Frankova struja se nije složila s tim te su inzistirali da se Kvaternika spomene, ali i da ga se ne izjednačuje sa Starčevićem na što Banjavčić na kraju i pristaje „samo radi sloge u klubu“.⁵⁶⁴

Nakon što su prijeporne točke kompromisno riješene svi su članovi odbora potpisali zajedničko izvješće sa sastanaka i zajednički proglas. Za ponovno ujedinjenje stranaka bilo je potrebno još samo da oba kluba prihvate proglas od 12 točaka. O njemu su 28. svibnja oba kluba održala svoje skupštine te je klub Čiste stranke prava prihvatio sve točke dok su „domovinaši“ uz prihvaćanje svih točaka dodali još četiri. Točke je sastavio Banjavčić, a u njima se zahtijevalo da se prihvati sve kandidate za Središnji odbor koje predsjednik Rukavina predloži, da neće biti upisa novih članova i slanja novih prijedloga za raspravu koji nisu ranije prijavljeni klubu te da se neće započinjati rasprava o raskolu. Prema pisanju *Hrvatskog prava* Boroša je dostavio točke Franku koji je na sve pristao, a naknadno 7. lipnja sve je potvrdio svojim potpisom.⁵⁶⁵ Klub matice Stranke prava sastao se 8. lipnja 1896. i sve je vodilo prema tome da će doći do ponovnog ujedinjenja dvije pravaške struje, no na samoj skupštini došlo je do velikog preokreta. Prema tvrdnjama iz *Hrvatske domovine*, iziritirani jednogodišnjom raspravom u stranci „tko je uvredio dra. Franka, je li ga tko dosta štuje i Bog si ga znaj što sve“ „domovinaši“ su odlučili isključiti Franka iz Stranke prava, a posebno im je bilo značajno istaknuti da je prijedlog podnio „tako miroljubiv član kao što je dr. Ivan Banjavčić“.⁵⁶⁶

Iako se ne može reći kako je bilo koja strana u pregovore ušla s mišlju da do izmirenja ne dođe, činjenica je kako su pregovori u cijelosti tekli s puno međusobnog nepovjerenja i straha da će ih druga strana izigrati, pa je prijedlog o Frankovom isključenju iz stranke koji je potekao od Banjavčića kao člana odbora koji je tijekom sastanaka najviše doprinio kompromisnom rješenju samo dokaz uzajamnog nepovjerenja bez obzira na sve što je dogovoreno. Iako su navedeni prijepori kompromisno riješeni međusobno povjerenje bilo je zauvijek izgubljeno te su pregovori bili osuđeni na neuspjeh.

---

⁵⁶³ Zapisnik treće sjednice odbora za slogu, *Hrvatsko pravo*, 6.6.1896./178.

⁵⁶⁴ Zapisnik treće sjednice odbora za slogu, *Hrvatsko pravo*, 6.6.1896./178.

⁵⁶⁵ Razkolnička skupština, *Hrvatsko pravo*, 13.6.1896./184.

⁵⁶⁶ Izključenje dra. Josipa Franka, *Hrvatska domovina*, 9.6.1896./131.

2.6.2. Pravaško radništvo u Karlovcu na prijelazu stoljeća

Sukobi nastali raskolom Stranke prava utjecali su i na Hrvatski radnički klub koji je nastao kao alternativa za nacionalno svjesno hrvatsko radništvo ubrzo nakon osnivanja Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije 1894. godine.⁵⁶⁷ Hrvatski radnički klub u Zagrebu s radom počinje 1895. godine, a prvi mu tajnik postaje urarski pomoćnik Hinko Sirovatka. Ubrzo nakon raskola Stranke prava većina članova Hrvatskog radničkog kluba pristaje uz Čistu stranku prava te od tada faktično postaje stranačka podružnica „frankovaca“ djelujući od 1897. pod imenom Hrvatska radnička stranka.⁵⁶⁸ S druge strane organizaciju „domovinaške“ struje pravaških radnika preuzeo je Sirovatka koji je početkom 1896. godine dobio premještaj u Karlovac. Pod utjecajem Sirovatke i „domovinaškog“ krila Stranke prava u Karlovcu najveći dio karlovačkih pravaških radnika putem *Hrvatske domovine* šalje podršku „domovinašima“ potpisanu 19. lipnja 1896. godine od 10 karlovačkih pravaša i radnika – Nikola Ferković, Ivan Gregl, Ivan Rosandić, Tomo Pešun, Alois Herz, Franjo Šuster, Antun Ceranić, Stjepan Belašković, Ivan Našić i Stjepan Feč. Navode da su dali podršku osnivanju Hrvatskog radničkog kluba, a još više njegovog glasila *Hrvatskog radnika* te da su „jednodušno i oštro“ osuđivali pristajanje pojedinih radnika uz socijalističku organizaciju koja je „tabor posve protivni težnjam vlastitog im naroda“. Ipak, ne mogu dalje podržavati dotadašnji pravaški radnički klub jer smatraju „domovinaše“ zakonitim sljednikom Stranke prava za razliku od Hrvatskog radničkog kluba koji je podržao Čistu stranku prava koju karlovački radnici smatraju odgovornom za raskol Stranke prava. Posebno kritiziraju najistaknutiju osobu u drugoj pravaškoj stranci zbog čega Hrvatski radnički klub nazivaju „stupom raztočnog crva u hrv. narodu dra. Franka“. Bez obzira na to i dalje nude pomoć u „u borbi protiv zajedničkih nam protivnika socijalista“.⁵⁶⁹

Daljnji sukobi bili su na osobnoj razini bez jasnih ideoloških razlika. „Frankovački“ radnici dopisom u svom glasilu *Hrvatski radnik* od 10. srpnja 1896. godine napadaju Sirovatku, Banjavčića i karlovačko „domovinaško“ radništvo. Za Sirovatku navode kako je čovjek u kojeg ne mogu imati povjerenje i da će se u isto uvjeriti i karlovački radnici. Kritiziraju i Banjavčića zbog stava na sastanku za izmirenje dvije pravaške struje na kojem je izjavio da „radništvo ne može pristupiti skupštini jer bi ono podiglo opet galamu i vrijedjalo“. I bez obzira na takvo ponašanje njihovih vođa, pišu u *Hrvatskom radniku*, karlovački radnici moraliziraju kojoj bi

---

⁵⁶⁷ Cipek i Matković 2006, 363. i 367.

⁵⁶⁸ Matković 2001, 227-229.

⁵⁶⁹ Begović i Vladić 2023, 504-505.

struji trebalo pristupiti „frankovačko“ radništvo.⁵⁷⁰ Odgovor je brzo došao te u dopisu objavljenom u *Hrvatskoj domovini* 18. srpnja 1896. karlovački radnici navode kako ne vjeruju „frankovačkim“ radnicima koji se navodno zalažu za jedinstvo stranke, a upravo je njihov klub izvršio „zlotvorski atentat na slogu stranke prava a i čitavog hrvatskog naroda“. Zamjeraju „frankovačkim“ radnicima oko lista *Hrvatski radnik* napade na njihovog „odličnog druga“ Hinka Sirovatku koji je „premda mlad dokazao, da mu na srcu leži samo dobrobit otačbine i hrv. radništva“.⁵⁷¹ Sirovatka se sam javlja dopisom 22. srpnja u kojem opovrgava navode koje šire „ljudi Frankovog radničkog kluba u Zagrebu“ kojima tvrde da je izbačen iz Hrvatskog radničkog kluba te da je plaćenik *Hrvatske domovine*. Ističe Sirovatka da je on bio jedan od osnivača Hrvatskog radničkog kluba te da žali da mnogi koji su s njim osnivali taj klub nisu mogli opovrgnuti laži koje se šire o njemu.⁵⁷² Samo dva dana kasnije, 24. srpnja, *Hrvatska domovina* objavljuje novi dopis karlovačkih radnika koji brane „patriotičnog hrv. radnika“ Sirovatku i „domovinaške“ radnike od navodne neistine koju šire „frankovci“ „samo zato, što taj veći dio hrv. radništva ne pristaje uz raztvorni rad njihov i njihovog idola dra. Franka“. Karlovački radnici još jednom ponavljaju argumente koje su iznosili u ranijim dopisima, ali ovaj posebno dobiva na vrijednosti zbog iznimno velikog popisa radnika koji su podržali „domovinaše“. Na popisu je bilo 99 karlovačkih radnika.⁵⁷³

Klub radnika Stranke prava osnovan je 3. kolovoza 1896. godine, a dva dana kasnije klub Stranke prava u Karlovcu prima ih u svoju organizaciju kao „radnički odjel“ te su dobili pravo slanja izaslanika na središnju skupštinu Stranke prava 12. kolovoza zajedno s dvojicom

---

⁵⁷⁰ Nekoliko ozbiljnih riječi našim drugovom – podpisnikom izjave u „Hrvat. Domovini“ iz Karlovca i Dubice, *Hrvatski radnik*, 10.7.1896./13.

⁵⁷¹ Karlovački radnici radnikom frankovcem u Zagrebu, *Hrvatska domovina*, 18.7.1896./163.

⁵⁷² Naši dopisi *Hrvatska domovina*, 23.7.1896./168.

⁵⁷³ Karlovački radnici radnikom frankovcem u Zagrebu, *Hrvatska domovina*, 25.7.1896./170. Potpisani su bili radnici Mijo Jakopčić, Janko Podgornik, Ivan Roksandić, Mirko Ferković, Stjepan Belašković, Ivan Filipac, Dragutin Mlinarić, Ivan Poldrugač, Albert Grdešić, Janko Kuzmiak, J. Gjud, Lav. Morovac, Adolf Klobučar, Gjuro Gašparović, Ivan Butković, Gjuro Lugarić, Lujo Tomšić, Gjuro Kiš, Gjuro Latušek, Drag. Crnić, Emil Šintić, Ilija Brajković, Ivan Kavor, Rudolf Lukinić, Franjo Pisk, Šandor Kuntz, Antun Orlić, Drag. Baretinčić, Ivan Gregl, Stjepan Feč, Ante Ceranić, Gjuro Lukšić, Mika Šimunac, Franjo Šebrek, Milan Vraničar, Slavko Veber, Niko Srebrnić, Niko Padjen, Mile Uzelac, Ante Videtić, Luka Milaković, Vilko Mušić, Franjo Koren, Nikola Šebrek, Stanko Petrović, Stjepan Otujec, Ante Radinić, Gjuro Galac, Pavao Škroban, Matija Šgela, Stjepan Skenžić, Melk. Drag, Franjo Mladić, Edo Rucner, Mihalj Basar, Ivan Draganc, Mijo Draganc, Mijo Crnić, Franjo Gerovac, Josip Kučičec, Ivan Furač, Petar Vuković, Mihalj Valter, Marko Juričko, Mihalj Kuhar, Mijo Herceg, Stjep. Puhmajer, Marko Petrić, Gjuro Pavlenić, Stevo Pavlović, Stjep. Medunić, Ivan Draguš, Dragutin Fišter, Ivan Našić, Petar Kovačić, Niko Ferković, Franjo Ferković ml., Ivan Bajug ml., Eduard Škiljan, Ivan Žibrat, Viktor Maradin, Drag. Kovačić, Jakob Lenuci, Ladislav Polancer, Franjo Pešun, Franjo Plantaš ml., Marko Škvorac, Ivan Breški, Ignatz Kuril, Šimun Filipović, Tomo Smolčić, Stevo Miketinac, Ferdo Milihram, Ante Mihelčić, Josip Lisac, Stjep. Ban, Ivan Dujmović, Franjo Dubravčić, Franjo Feleš.

predstavnik karlovačkih „domovinaških“ pravaša Stjepanom Holjcem i Gustavom Modrušanom.⁵⁷⁴ Sirovatka je u isto vrijeme aktivno djelovao u drugim dijelovima banske Hrvatske što potvrđuju i sačuvana pisma koja je poslao u vrijeme svog boravka u Karlovcu brodskom „domovinašu“ Vatroslavu Brliću. U prvom pismu 26. srpnja 1896. godine, Sirovatka ističe da se u Zagrebu vode velike borbe s „frankovačkim“ radnicima te da mu treba Brlićeva pomoć za organizacija radništva u Brodu. Traži od Brlića da okupi brodske radnike i da po uzoru na karlovačke radnike potpišu zajedničku izjavu podrške „domovinaškoj“ matici Stranke prava. Uz pokušaje širenja organizacija po manjim gradovima treba naglasiti da je Sirovatka neuspješno pokušao pridobiti zagrebačke radnike na „domovinašku“ stranu o čemu je pisao Brliću navodeći kako se nada da će uskoro srušiti „Frankov radnički klub u Zagrebu“. Novo pismo Sirovatka šalje mjesec dana kasnije, 28. kolovoza, tražeći od Brlića da na neki način stupi u kontakt s brodskim radnicima te da mu pošalje što je prije moguće izvještaj o bliskosti brodskih radnika s „frankovačkim“ i socijalističkim idejama jer on „za par dana“ napušta Karlovac.⁵⁷⁵

Odlaskom Sirovatke karlovački „domovinaški“ radnici nisu prestali s djelovanjem. Na poziv zagrebačkog Radničkog kluba Stranke prava 8. prosinca 1896. održan je sastanak s brojnim izaslanstvima iz Hrvatske među kojima je bilo i karlovačko. Na toj skupštini izaslanici radničkih klubova Stranke prava „jednodušno“ su dogovorili zajednički program. U programu je kao temelj za postizanje prava radnika istaknuta potreba da se sve sile prvenstveno posvete „borbi za slobodu i sreću naše nam hrvatske otačbine“, odnosno državnu celokupnost i ustavnu slobodu“ hrvatskog naroda i to u skladu s programom Stranke prava „na temelju hrvatskog državnog i naravnog prava“. Također, prema stranačkim načelima „stojeći na temelju bratstva i jednakopravnost svih slojeva naroda“ odlučno će se boriti za opće pravo glasa, slobodu sastajanja, tiska i govora, a što se tiče položaja i prava hrvatskih radnika zalagat će se za postepeno uvođenje osmosatnog radnog vremena, osiguravanje radnika u starosti kao i njihovih udovica i siročadi. Zaključno je navedeno da će se baviti i pokretanjem te rješavanjem i svih ostalih pitanja koja bi tijekom vremena hrvatsko radništvo dovela do ostvarenja njihova cilja. Već idućeg mjeseca, od 1. siječnja 1897., klubovi dobiva i svoj list pod nazivom *Hrvatski radnički glas - Glasilo radničkih klubova stranke prava*.⁵⁷⁶

---

⁵⁷⁴ Klub radnika stranke prava u Karlovcu, *Hrvatska domovina*, 4.8.1896./178.; Iz kluba stranke prava u Karlovcu, *Hrvatska domovina*, 10.8.1896./183.

⁵⁷⁵ Kovačević 1976, 97-99.; Oštrić 1974, 106.

⁵⁷⁶ Pomoćju božjom, *Hrvatski radnički glas*, 1.1.1897./1.; Osvrt na 8. prosinac 1896., *Hrvatski radnički glas*, 1.1.1897./1.

Zbog navodnog narušavanja javnog mira ban Khuen-Héderváry donio je 9. travnja 1897. odluku o zabrani rada svih političkih klubova zbog čega je došlo do raspuštanja radničkih klubova Stranke prava pa tako i onoga u Karlovcu što je negativno utjecalo na karlovačke članove organizacije o čemu svjedoči i dopis u kojem je istaknuto da su zbog nje „karlovački radnici izgubili ravnotežje u dosadanjem“ njihovom „radu i nastojanju za napredak i procvat staleža i domovine“.⁵⁷⁷ Radnički klubovi Stranke prava zajedno s disidentima „frankovačke“ Hrvatske radničke stranke od 1897. nose naziv Hrvatska radnička zajednica. Glasilo *Hrvatski radnički glas* od 15. travnja 1897. nosi podnaslov *Glasilo pravaškog hrvatskog radništva*, a od 1. svibnja 1897. seli iz Zagreba u Sisak kada u podnaslov dodaju *List za politiku te promicanje i zaštićivanje interesa hrvatskih obrtnika i radnika*. U tom periodu važnu ulogu u organizaciji radnika preuzima Stjepan Zagorac, svećenik i pobornik kršćansko-socijalnog pokreta u Crkvi, uz podršku saborskih zastupnika Udružene opozicije među kojima se isticao i Ivan Banjavčić.⁵⁷⁸

U listopadu 1899. na sastanku radnika u Zagrebu donesena je odluka o osnivanju Hrvatske samostalne radničke stranke koja je bila sljednik Hrvatske radničke zajednice. Dotadašnje glasilo *Hrvatski radnički glas*. *Glasilo hrvatskog kršćansko-socialnog pravaškog radništva* u Sisku prestaje izlaziti, a zamjenjuje ga novo zagrebačko glasilo *Glas naroda - Glasilo Hrvatske samostalne radničke stranke*. Inicijator i zagovornik lista i stranke bio je Stjepan Zagorac.⁵⁷⁹

Za razliku od „domovinaških“, „frankovački“ radnici nisu uspjeli proširiti svoje ideje po Karlovcu što se vidi i u malom broju dopisa koji stižu iz Karlovca na adresu *Hrvatskog radnika*. Iznimkom se može smatrati dopis poslan 16. listopada 1899. godine, a potpisan od strane „Janka B.“, koji je na sebe preuzeo ulogu osnivanja karlovačke organizacije. Dopisnik priznaje kako stanje u Karlovcu za „frankovačke“ radnike nije najbolje. Nakon prvog neuspjelog organiziranja sastanka, 14. listopada je organizirao novi sastanak na kojem su se okupili radnici iz različitih dijelova grada. Smatra dopisnik da je to pokazatelj potencijalne bolje budućnosti za „frankovačko“ radništvo u Karlovcu unatoč malom broju radnika koji su se odazvali pozivu za sastanak.⁵⁸⁰ Većina karlovačkog radništva ostaje bliska s „domovinaškom“ radničkom organizacijom, a svoje stavove povremeno su iznosili preko

---

⁵⁷⁷ Krišto 2013, 157.; Dopis – Karlovac, *Hrvatski radnički glas*, 1.9.1898./17.

⁵⁷⁸ Matković 2002, 322.; Krišto 2013, 157.; *Hrvatski radnički glas*, 15.4.1897./8.; *Hrvatski radnički glas*, 1.5.1897./9.

⁵⁷⁹ Domaće vesti – Sloga sveukupnog hrvatskog radništva, *Hrvatski radnički glas*, 1.10.1899./19.; Domaće vesti – Na obavijest cienjenim predplatnikom „Hrv. Radn. Glasa“, *Hrvatski radnički glas*, 15.10.1899./20.; Matković 2002, 322.

⁵⁸⁰ Karlovac, *Hrvatski radnik*, 27.10.1899./20.

glasila *Glas naroda*. U izjavi „na skupštini za slogu“ u Zagrebu 29. travnja 1900. godine preko svog izaslanika Franje Ferkovića daju podršku Hrvatskoj samostalnoj radničkoj stranci i njezinim nastojanjima oko sloge hrvatskog radništva što je bilo u skladu sa Zagorčevim pokušajima da svo pravaško radništvo okupi u jednu organizaciju vođenu po kršćansko-socijalnim načelima.⁵⁸¹

Zagrebački klub „domovinaških“ radnika okupljenih oko *Glasa naroda* 1902. godine proziva karlovačke radnike za pasivnost. U svojoj javnoj poruci isticali su Karlovac kao mjesto koje mora biti primjer radnicima iz drugih mjesta da se organiziraju i podrže „domovinašku“ radničku organizaciju koju u novinama ponovno nazivaju imenom Hrvatska radnička zajednica.⁵⁸² I unatoč brojnim radnicima koji su potpisivali zajedničke izjave podrške radničkoj organizaciji bliskoj „domovinašima“,⁵⁸³ njihovu aktivnost ograničavalo je lokalno činovništvo. Jedan takav slučaj u karlovačkoj okolici, točnije Dugoj Resi, dopisnici iz tog kraja opisuju u rujnu 1902. godine. Navode kako je kotorski predstojnik dugoreškom povjereniku za list *Glas naroda* zabranio da dalje ostane na toj funkciji jer navodno „buni radnike proti gospodarom tvornice“. S druge strane, žale se da se socijaldemokratima dopušta puno slobodnije djelovanje među radništvom. Bez obzira na navedene događaje *Glas naroda* je i dalje imao svoje povjerenike pa u ožujku 1903. godine javljaju kako je kovač Mijo Petrak njihov povjerenik za Duga Resu, dok je za Karlovac povjerenik bio Nikola Ferković, također kovač iz novopripojenog dijela grada Banije.⁵⁸⁴

---

⁵⁸¹ Izjava karlovačkih drugova, *Glas naroda*, 20.5.1900./10.; Matković 2002, 323. Svoju izjavu karlovački radnici potpisuju tjedan dana ranije, 22. travnja 1900. godine, te navode da podržavaju rad Hrvatske samostalne radničke stranke kao i osnovu borbe za samostalnost hrvatskog naroda. Smatraju da radnici trebaju biti ujedinjeni i organizirani u svoju stranku neovisnu o drugim strankama. Ovu izjavu potpisuju Franjo Ferković, Antun Ceranić, Ivan Cigašović, Ivan Dujmović, Mirko Herceg, Božidar Hrabrić, Vujo Šašić, Stanko Petrović, Janko Piščak, Dušan Vidnjević, Stjepan Majer, Simo Bratić, Ivan Mađeruh, Ivan Štedul, Vilko Kuzmić, Dragutin Lisac, Gjuro Frljak, Josip Lisac, Aleksa Čubra, Stevo Pavlović, Antun Orlić, Ivan Našić, Drago Duić, Fran Janeković, Josip Štošić, Luka Mraović, Djaro Prepić, Pero Kovačić, Pero Kranjčević, Miško Zagorac i Luka Golub. Ubrzo nakon toga, 13. svibnja, održan je sastanak u Karlovcu na kojem je sudjelovalo i izaslanstvo iz Zagreba predvođeno Sirovatkom. Na sastanku je iznesena ideja o stvaranju organizacije za Karlovac i okolicu te je u tu svrhu izabran odbor u sastavu Dujmović, Ferković, Šašić, Prosen, Satošek, Repak i Golub (Izjava karlovačkih drugova, *Glas naroda*, 20.5.1900./10.; Sastanak obrtnika i radnika u Karlovcu, *Glas naroda*, 20.5.1900./10.).

⁵⁸² Javna poruka karlovačkim obrtnicima i radnicima, *Glas naroda*, 28.2.1902./9.

⁵⁸³ Hrvatska radnička zajednica je preko *Glasa naroda* člankom iz 1903. godine iskazala javnu podršku Hrvatskoj stranci prava (Hrvatska radnička zajednica i hrvatska stranka prava, *Glas naroda*, 6.2.1903./6.).

⁵⁸⁴ Kotarska oblast u Karlovcu i Hrvatska radnička zajednica, *Glas naroda*, 26.9.1902./39.; Poziv na pretplatu, *Glas naroda*, 27.3.1903./13.

2.6.3. Saborski izbori 1897. te gradski izbori 1897. i 1898.

Nakon neuspjelih pregovora o ponovnom ujedinjenju stranke „domovinaši“ u kolovozu 1896. godine kreću u pregovore s Neodvisnom narodnom strankom, a suradnja će službeno biti dogovorena 6. ožujka 1897. stvaranjem izborne koalicije pod nazivom Udružena opozicija.⁵⁸⁵ Raskol stranke nije pozitivno utjecao na snagu Stranke prava generalno, no utjecaj karlovačkih „domovinaša“ u tom periodu je rastao što je potvrđeno na saborskim izborima u svibnju 1897. na kojima se po treći put u karlovačkom izbornom kotaru kandidirao Banjavčić. Svoje sudjelovanje najavio je skoro tri mjeseca prije izbora još 28. veljače 1897. na skupštini izbornika. Kao protukandidat vladajuće stranke naknadno je izabran Ljudevit pl. Reizner, zadnji veliki župan bivše riječke županije koji je bio vlastelin na Gerdunu (Grdunu) kraj Karlovca. Izbori su najavljeni za 19. svibnja. Na čelu izbornog povjerenstva bio je gradski načelnik Karlovca Vrbanić, a članovi Reiner i Šimecki.⁵⁸⁶ Karlovačko *Svjetlo* donijelo je vijest o Banjavčićevoj uvjerljivoj pobjedi na izborima na kojima je sudjelovalo 406 od 517 izbornika. Kandidat opozicije dobio je 268 glasova, a kandidat vladajućih 138. Ističu u karlovačkim novinama da je za Banjavčića glasovalo „jednodušno svećenstvo, seljačstvo, gradjanstvo i većina umirovljenih časnika“ dok je za Reiznera bilo „sve činovništvo, te po gdjejoj penzionirac“. Na izborima je bio prisutan i veliki župan Kovačević, ali je biralište napustio nakon prvog čitanja rezultata. Za Banjavčića je glasovao i predsjednik komisije Vrbanić.⁵⁸⁷

Drugi put na saborskim izborima sudjelovao je Hegedić i to ponovno u izbornom kotaru s biralištem u Kloštru. Pet godina ranije Hegedića je uvjerljivo porazio vladin kandidat Nikola Crnković koji je u međuvremenu ušao u sukob s banom Khuen-Héderváryjem. Zajedno sa starounionistima Gejzom Jelačićem i Pavlom Rauchom Crnković je stao na čelo starounionističkih nezadovoljnika unutar Narodne stranke koji su imali podršku ugarskevlade premijera Bánffyja. Nezadovoljstvo je otišlo do te razine da su zajedno s pravašima predvođenima Folnegovićem počeli tajne pregovore u koje su bili uključeni i predstavnici ugarske vlade, no pokušaj smjenjivanja bana spriječio je sam kralj.⁵⁸⁸ U tim okolnostima Khuen-Héderváry je morao naći novog kandidata Narodne stranke za izborni

---

⁵⁸⁵ Matković 1997, 471.

⁵⁸⁶ Kandidatura dr. Banjavčića, *Svjetlo*, 14.3.1897./11.; Domaće viesti - Izbor zastupnika za hrvatski sabor, *Svjetlo*, 9.5.1897./19.

⁵⁸⁷ Domaće viesti - Izbor narodnog zastupnika u Karlovcu, *Svjetlo*, 23.5.1897./21.

⁵⁸⁸ Khuen-Héderváry nije bio u dobrim odnosima s ugarskim premijerom Bánffyjem. Do zahlađenja odnosa dolazi nakon studentskih prosvjeda u Zagrebu 1895. prilikom posjeta kralja kada je ban sjedio lijevo od kralja, a ne ugarski premijer. Uoči saborskih izbora 1897. vlada premijera Bánffyja vodi povjerljive razgovore sa skupinom starounionista koji su izašli iz Narodne stranke nezadovoljni što je Khuen-Héderváry u vladu pozvao profesora Josipa Pliverića (Heka 2016, 1081.). Opširnije o sukobu Crnkovića i Khuen-Héderváryja te previranjima u Narodnoj stranci vidi u: Ostajmer 2018, 180-187.

kotar s biralištem u Kloštru, a odluka je pala na odjelnog predstojnika Zemaljske vlade Otona pl. Krajčovića kojeg je Hegedić na izborima 19. svibnja uvjerljivo pobijedio.⁵⁸⁹

Krajčović je bio protukandidat još jednom karlovačkom ili preciznije banijanskom pravaškom kandidatu Gustavu Modrušanu na izborima u izbornom kotaru s biralištem u Draganiću. Još od 1861. godine u izbornom kotaru gdje se nalazio Draganić pobjeđivali su kandidati vladajuće stranke pa se to očekivalo i na ovim izborima pogotovo jer je protukandidat bio politički neetablirani član oporbe. Problem za vladajuće u pojedinim izbornim kotarima uoči izbora 1897. postaje sukob sa Crkvom. Khuen-Héderváry je, po uzoru na ugarsku vladu, nastojao uvesti nove zakone koji su išli na štetu kršćanskog svjetonazora. Tako pitanje građanskog braka postaje važna tema prilikom predizborne kampanje, a lokalni činovnici počinju uočavati pojačanu aktivnost svećenika u korist Udružene opozicije. Takva pojava uočena je i u izbornom kotaru s biralištem u Draganiću.⁵⁹⁰ Izbori su održani 20. svibnja, predsjednik izbornog povjerenstva bio je predstojnik Lacko pl. Labaš, a na izborima je prisutan bio i veliki župan Kovačević. Izborima su od ukupno 462 pristupila 402 izbornika, a Modrušan je dobio 225 glasova. Po svemu sudeći najvažniju ulogu u ovoj pobjedi imalo je svećenstvo uzevši u obzir da im je i sam Modrušan uputio najveću zahvalu prilikom govora nakon izbora, a isto su istaknuli i predstavnici Narodne stranke analizirajući uzroke poraza njihovog kandidata.⁵⁹¹

Bili su ovo izbori na kojima je sudjelovao izuzetno veliki broj kandidata iz Karlovca. Uz navedenu trojicu, kandidat oporbe u izbornom kotaru s biralištem u Vojniću bio je Makso Tuškan, umirovljeni gradski vijećnik koji će nekoliko mjeseci kasnije postati karlovački gradski zastupnik. Njegov protukandidat bio je Mojsije (Mojo) Majstorović, dotadašnji zastupnik tog izbornog kotara. Izbori su održani 19. svibnja, a pobijedio je kandidat vladajućih sa 163 naprema 84 glasa. U Sabor su izabrana i dva kandidata Narodne stranke iz Karlovca. Dušan Sliepčević izabran je u izbornom kotaru s biralištem u Glini gdje je i dotada bio zastupnik nakon što je izabran na mjesto svog pokojnog oca Petra Sliepčevića. Saborski zastupnik postao

---

⁵⁸⁹ Vladić 2022, 97. Tijekom svog saborskog djelovanja Hegedić je uputio čak pet interpelacija koje su se bavile lokalnim problemima Đurđevca (Gjurgjevca) i okolnih naselja. Uz to, njegov utjecaj na izborni kotar u kojem je izabran vidljiv je i na drugim poljima. Hegedić je 1898. i 1899. godine bio član ravnateljstva Banke za Podravinu iz Đurđevca (*Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1899, 361.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika* 1900, 358.; *Stenografički zapisnici*, 1897. sv. I, dio I, 374-379.; *Stenografički zapisnici*, 1897. sv. I, dio II, 61-64. i 138-141.; *Stenografički zapisnici*, 1898. sv. II, dio I, 755-761. i 865-873.).

⁵⁹⁰ Matković 1997, 478-479.

⁵⁹¹ Domaće vesti - Izbor u Draganiću, *Svjetlo*, 23.5.1897./21.; Matković 1997, 479.

je i Gašo Dević nakon što je izabran u izbornom kotaru s biralištem u Vrginmostu.⁵⁹² Značajni su ovo podaci jer pokazuju da Narodna stranka za saborske izbore ima više kandidata iz Karlovca, ali da narodnjaci u isto vrijeme svjesni snage Stranke prava i njezinog kandidata Banjavčića, svoja najistaknutija imena u gradu ne šalju na izbore u izbornom kotaru s biralištem u Karlovcu.

Mandati trojice pravaških saborskih zastupnika iz Karlovca verificirani su 2. kolovoza 1897. godine. Banjavčić je idućeg dana bio izabran u saborski odbor za „proračun i rzsudbu zemaljskih računa“ i u pravosudni odbor, a Hegedić u odbor za bogoštovlje i nastavu. Gustav Modrušan je na prvi dan zasjedanja 29. srpnja proglašen privremenim saborskim bilježnikom, a 3. kolovoza izabran je u odbor za peticije i pritužbe.⁵⁹³

Saborski izbori su utjecali i na promjene u gradskom zastupstvu. Na sjednici gradskog zastupstva 27. listopada 1897. godine Hegedić je podnio ostavku na mjesto gradskog zastupnika,⁵⁹⁴ što je u pismu koje je poslao dan ranije objasnio porastom političkih i gospodarskih poslova zbog kojih ne stiže obavljati dužnosti gradskog zastupnika. Uz novu funkciju saborskog zastupnika u planu je, navodi Hegedić, i sadnja dva jutra vinograda te izgradnja nove crkve u karlovačkom predgrađu koja bi bila najveća crkva unutar dubovačke župe. Zbog svega navedenog položio je također i čast ravnatelja i odbornika glazbenog zavoda u gradu.⁵⁹⁵ Za razliku od početka 1890-ih kada je kritiziran, Hegedić je do 1897. godine uspio izgradio vrlo dobar odnos s urednikom *Svjetla* Lopašićem koji je povodom njegova istupanja iz zastupstva objavio članak u kojem se ističe da ne postoji među kandidatima osoba koja bi mogla zamijeniti energiju i interes koji je Hegedić pokazivao za različite teme o kojima se

---

⁵⁹² Domaće viesti - Izbor u Vojniću, *Svjetlo*, 23.5.1897./21.; Domaće viesti - U Glini, *Svjetlo*, 23.5.1897./21.; Domaće viesti - U Vrginmostu, *Svjetlo*, 23.5.1897./21. U izborni kotar s biralištem u Glini uključene su upravne općine Glina I., Glina II., Maja, Kraljevčani, Klasnić, Maligradac i Stankovac, a u izborni kotar s biralištem u Vrginmostu upravne općine Topusko, Čemernica, Bović i Vrginmost (*Sborniku zakonah i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1888., XV., 65., 631.).

⁵⁹³ Stenografički zapisnici, 1897, sv. I, dio I, 1., 14., 15., 39. i 40. Treba istaknuti da je tijekom ovog saborskog perioda Hegedić često izbivao sa saborskih sjednica zbog problema sa zdravljem, ali nije javno iznosio o kakvoj bolesti je riječ iako ju je nerijetko spominjao tijekom svojih govora. S tim pojašnjenjem četiri puta je tražio dopuste - 20. siječnja 1898., 21. siječnja 1899., 9. veljače 1900. i 23. studenog 1900. - koji su trajali od dva do pet tjedana (Stenografički zapisnici, 1898, sv. II, dio I, 121., Stenografički zapisnici, 1899, sv. III, I, 362., Stenografički zapisnici, 1900, sv. IV, dio I, 562.; Stenografički zapisnici, 1900, sv. IV, dio II, 1103.).

⁵⁹⁴ Prema § 45. *Zakona ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine zastupnici koji su prihvatili poziciju gradskog zastupnika nisu mogli prijevremeno istupiti iz zastupstva. Iznimka je opravdani razlog o čemu odlučuje gradskog zastupstvo. Ako zastupnik izađe iz zastupstva bez dopuštenja većine gradskih zastupnika dužan je platiti globu od 100 do 200 forinti. Osim toga, ako gradski zastupnik izađe neopravdano ranije iz zastupstva nema pravo biti biran idućih šest godina (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 230.).

⁵⁹⁵ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 90, br. 36-1897.; Zašto se zahvalio g. Hegedić?, *Svjetlo*, 21.11.1897./47.

raspravljalo na sjednicama. Zbog Hegedićevog odlaska, ali i zbog smrti zastupnika Jelenca i Jušega, najavljeni su 1897. godine novi izvanredni izbori za zastupnike.⁵⁹⁶ *Svjetlo* donosi imena kandidata za koje je Lopašić smatrao da bi trebali postati novi zastupnici. Izbori za I. izbornoštvo održani su 22. studenog 1897. godine, a Hegedić je preko *Svjetla* preporučio izbornicima da glasuju za umirovljenog gradskog vijećnika Maksu Tuškana, dok je za izbore u II. izbornoštvu koji su održani sljedeći dan preporučio Šandora Mendura koji je i na zadnjim izborima imao najviše glasova od svih kandidata koji nisu izabrani te Josipa Salomona inače trgovca s Dubovca. Bivši zastupnik Hegedić je posebno zamolio izbornike da ne glasuju za njega jer osim toga što on ne želi više biti zastupnikom time bi se glasovi cjepekali te bi mogao biti izabran netko od kandidata koje on ne preporučuje.⁵⁹⁷ Na izborima za I. izbornoštvo uz Tuškana je bio još jedan kandidat. Od ukupno 14 glasova, Tuškan je dobio 13 glasova dok je za Bartola Jurjaučića glasovao samo jedan izbornik. Kandidati koje je podržavalo *Svjetlo* i Hegedić uvjerljivo su prošli i u II. izbornoštvu. Ukupno su na biralište izašla 63 izbornika, Josip Salomon je dobio 62 glasa, a Šandor Mendur 59 glasova. Izbornici su još glasovali za Maksima Svilara koji je dobio četiri glasa te Josipa Cara kojem je glas dao jedan izbornik.⁵⁹⁸

Tablica 10. Popis gradskih zastupnika izabranih na izvanrednim izborima 1897.⁵⁹⁹

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izbornoštvo</i>	<i>Broj glasova</i>
Mendur, Šandor	ugostitelj	II.	59
Salamon, Josip	trgovac	II.	62
Tuškan, Makso	umirovljeni gradski vijećnik	I.	13

Godinu dana kasnije održani su redoviti izbori za gradsko zastupstvo. Birano je po pet zastupnika u svakom izbornoštvu. Prvo su 24. listopada 1898. godine održani izbori u I. izbornoštvu. Ždrijebom je odlučeno da na izbore ponovno moraju ići Makso Heinrich, Antun Platzer i Dragutin Beck. Ponovno je morao sudjelovati i Makso Tuškan jer je izabran na izvanrednim izborima, a još jedan zastupnik morao se izabrati umjesto preminulog zastupnika

⁵⁹⁶ Ostavka grads. zastupnika g. Hegedića, *Svjetlo*, 31.10.1897./44.; Naknadni izbori za grad. zastupstvo, *Svjetlo*, 7.11.1897./45. Prema *Zakonu ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine § 46. na kraju svake godine se održavaju izbori kojima se zamjenjuju zastupnici koji su umrli ili su istupili iz nekog razloga. Njihov mandat traje do idućih redovitih izbora, a izbori se provode na temelju izbornih listina sa zadnjih redovitih izbora (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 230.).

⁵⁹⁷ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 90, br. 9145-1897.; Pred naknadne izbore grads. zastupstva, *Svjetlo*, 21.11.1897./47.; Zašto se je zahvalio g. Hegedić?, *Svjetlo*, 21.11.1897./47.

⁵⁹⁸ Domaće viesti - Naknadni izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 28.11.1897./48.

⁵⁹⁹ Domaće viesti - Naknadni izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 28.11.1897./48.

Nikole Strmca.⁶⁰⁰ Na izbore je izašlo 27 od ukupno 69 izbornika, a Heinrich je izabran jednoglasno, Šimecki, Platzer i Tuškan su dobili 26 dok je Beck dobio 18 glasova.⁶⁰¹ Idući dan održani su izbori za II. izborništvo. Mendur i Salamon su morali ponovno na izbore jer su naknadno izabrani, a ždrijebom je odlučeno da ponovno na izbore idu Žugčić, Šimecki i Šestak.⁶⁰² Od 283⁶⁰³ izbornika na izborima ih je sudjelovalo 118, a dotadašnji zastupnik Josip Salomon dobio je 117, a Šestak 90 glasova. Izabrana su trojica novih zastupnika - Antun Jurajevčić je dobio 72, Vilim Deutscher 65, a Josip Car 62 glasa. Na konstituirajućoj sjednici novog zastupstva 12. studenog 1898. birao se i novi podnačelnik Karlovca. Nakon trogodišnjeg obavljanja funkcije ponovno je od svih prisutnih zastupnika jednoglasno izabran dotadašnji podnačelnik Gustav Kornitzer.⁶⁰⁴

Tablica 11. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1898. godine⁶⁰⁵

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
Badovinac, Kamilo	trgovac	II.	-
Banjavčić, Ivan	odvjetnik	I.	-
<i>Beck, Dragutin</i>	trgovac	I.	18
<i>Car, Josip ml.*</i>	obrtnik	II.	62
<i>Deutscher, Vilim</i>	veleposjednik	II.	65
<i>Heinrich, Makso</i>	trgovac	I.	27
Holjac, Stjepan	trgovac	II.	-
<i>Jurajevčić, Antun</i>	trgovac	II.	72
Kornitzer, Gustav	odvjetnik	II.	-
Maretić, Stevo	obrtnik	II.	-
Modrušan, Janko**	financijski djelatnik	I.	-
<i>Platzer, Antun</i>	veleposjednik	I.	26

⁶⁰⁰ Redovita sjednica grads. zastupstva, *Svjetlo*, 11.9.1898./37. Ždrijebom je odlučeno da zastupnici ostaju Banjavčić, Modrušan, Reiner, Trontl i Vrbanić.

⁶⁰¹ Domaće viesti - Listine izbornika, *Svjetlo*, 16.10.1898./42.; Domaće viesti - Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 30.10.1898./44.

⁶⁰² Redovita sjednica grads. zastupstva, *Svjetlo*, 11.9.1898./37. Ždrijebom je odlučeno da ostaju zastupnici Badovinac, Kornitzer, Maretić, Holjac i Toth.

⁶⁰³ U novinama je navedeno da je u II. izborništvu bilo 383 izbornika, ali vjerojatno je riječ o tiskarskoj grešci s obizrom da je na izborima 1895. bilo 320, a na izborima 1901. 274 izbornika. Brojka od 383 značila bi izuzetno nisku izlaznost i velike promjene u broju izbornika što ničime ne bi mogli pojasniti pa je vjerojatno riječ o broju 283. Prema tome, na ovim izborima ukupna izlaznost bila je 41,2 %, u I. izborništvu 39,1 %, a u drugom 41,7 %.

⁶⁰⁴ Domaće viesti - Listine izbornika, *Svjetlo*, 16.10.1898./42.; Domaće viesti - Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 30.10.1898./44.; Konstituirano grads. zastupstvo, *Svjetlo*, 20.11.1898./47.

⁶⁰⁵ Domaće viesti - Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 30.10.1898./44.

Reiner, Vatroslav	odvjetnik	I.	-
<i>Salamon, Josip</i>	trgovac	II.	117
<i>Šestak, Vjekoslav</i>	obrtnik	II.	90
<i>Šimecki, Nikola</i>	trgovac	I.	26
Toth, Vilim	obrtnik	II.	-
Trontl, Gjuro***	trgovac	I.	-
<i>Tuškan, Makso****</i>	umirovljeni gradski vijećnik	I.	26
Vrbanić, Josip	ljekarnik	I.	-

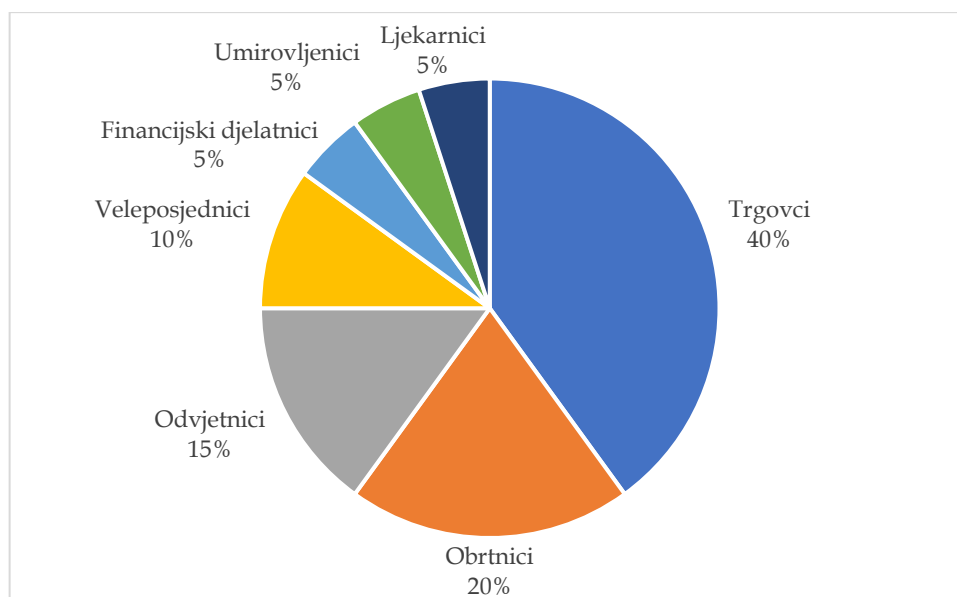
* prijevremeno istupio

**umro nakon izbora 1900., u kolovozu 1901.

***prijevremeno istupio nakon izbora 1900.

**** umire u veljači 1900.

Što se tiče strukture zastupnika prema zanimanju ona je ostala vrlo slična kao i na prošlim izborima. Trgovci su dobili zastupnika više dok su obrtnici i odvjetnici ostali na istom broju zastupnika, a više od jednog zastupnika imali su samo još veleposjednici. Prema onome što je poznato u zastupstvu je u tom trenutku bilo najmanje 13 pravaša s tim da se ističu Josip Car koji je prvi puta izabran te umirovljeni gradski vijećnik Makso Tuškan koji je prvi put izabran na redovnim izborima. Među pravašima je bilo pet trgovaca, tri odvjetnika, dva obrtnika te po jedan ljekarnik, umirovljeni gradski vijećnik i financijski djelatnik. Ukupno je osam pravaša izabrano u I., a pet u II. izbornoštvu.

Slika 10. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1898. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

U godinama nakon što su dobili svog prvog načelnika u Karlovcu te osnovali klub stranke, karlovački pravaši bili su aktivni i na skupštinama stranke na razini banske Hrvatske. U listopadu 1898. godine održana je skupština Stranke prava na Sušaku na kojoj se skupilo oko 200 pravaša. Od Karlovčana su sudjelovali Ivan Banjavčić, Božo (Bogomir) Vinković, Stjepan Holjac i Vid Brozović. Hegedić nije mogao sudjelovati zbog bolesti dok je još jedan Karlovčanin u Saboru, Gustav Modrušan, bio službeno spriječen. Svrha skupština bila je rasprava o dosadašnjem i budućem djelovanju stranke. S istom zadaćom održana je i 25. listopada iduće godine skupština u Brodu na kojoj je broj Karlovčana bio manji te su joj uz Banjavčića nazočili još Gustav Modrušan i novigradski župnik Julije Nemeč.⁶⁰⁶ Unatoč aktivnom sudjelovanju dijela Karlovčana na godišnjim skupštinama Stranke prava, Klub stranke prava u Karlovcu bio je sve manje aktivan te u travnju 1900. u gradskom listu pišu da više ne djeluje. U *Karlovačkom glasniku*⁶⁰⁷ smatrali su da je potrebno ponovno osnovati pravaški klub ili permanentni građanski odbor na kojem će se raspravljati o brojnim pitanjima vezanima uz grad, a posebno o organizaciji gradskih ili saborskih izbora.⁶⁰⁸ U lipnju 1901. u *Karlovačkom glasniku* navode da se Klub nije sastao već više od dvije godine, dakle barem od 1899. godine. Apel iz 1900. godine prihvaćen je iduće godine kada ponovno djeluje klub unutar Karlovca. Ipak, listovi *Svjetlo* i *Karlovački glasnik* donose različite nazive te organizacije. Opisujući skupštinu koja je dogovorena za 17. lipanja 1901. u Zorin domu, u *Karlovačkom glasniku* pišu o „građanskom klubu“, dok *Svjetlo* navodi da je organizator „Klub stranke prava“. Iako postoji mogućnost, teško je tvrditi je li „građanski klub“ postao za pojedince u gradu sinonim za lokalni stranački klub „domovinaša“ zbog prevlasti Stranke prava. Među potpisanim koji su pozivali građane bio je i urednik *Svjetla* Dušan Lopašić te je zasigurno bio

---

⁶⁰⁶ Domaće viesti - Na glavnoj skupštini stranke prava, *Svjetlo*, 23.10.1898./43.; Skupština stranke prava, *Hrvatska domovina*, 18.10.1899./239.; Domaće viesti - Godišnji sastanak stranke prava, *Svjetlo*, 29.10.1899./39.

⁶⁰⁷ *Karlovački glasnik* su novine koje su s izlaženjem započele 28. rujna 1899. godine, a bile su bliske gradskom načelniku Vrbaniću. Prema tvrdnjama Marije Vrbetić, list je bio demokršćanski orijentiran s naglaskom na pitanja položaja radništva i seljaštva. Iako se može točnim smatrati da je *Karlovački glasnik* pisao tekstove u skladu s kršćanskim socijalnim naukom, Vrbetić propušta naglasiti pravaške značajke lista. Naime, podrška osnivanju Hrvatske samostalne radničke stranke za Vrbetić je pokazatelj da je list „izrazito demokršćanski orijentiran“, ali kao što smo ranije pisali riječ je o sestrinskoj stranci „domovinaša“. Osim toga, i sam gradski načelnik Vrbanić bio je deklarirani pravaš, a uz sve to možemo dodati i uvodni tekst prvog broja lista u kojem su istaknuli da će se *Karlovački glasnik* baviti lokalnim i državnim temama na različitim društvenim poljima. Iako su službeno bili politički neutrali u spomenutom uvodniku jasno se može razabrati njihov politički profil. Ističu da će njihov cilj biti poticanje „pravoga hrvatskoga i lokalnoga patriotizma“. Citiraju i Antu Starčevića opisujući ga kao „nezaboravnoga nam učitelja“. S izlaženjem prestaju u lipnju 1903. godine, samo nekoliko mjeseci nakon što je Vrbanić prestao vršiti dužnost gradskog načelnika (Vrbetić 1979, 315.; POZIV NA PREDPLATU, *Karlovački glasnik*, 28.9.1899./1.; Našim pretplatnicima, *Karlovački glasnik*, 27.6.1903./26.).

⁶⁰⁸ Građanski odbor ili klub, *Karlovački glasnik*, 22.4.1900./17.

dobro informiran o pravom nazivu kluba organizatora skupštine što ne znači da je u novine stavio i točan naziv. Uz njega, sudjelovali su brojni Karlovčani koji su bili osvjedočeni pravaši, ali i poneki građani za koje ne možemo sa sigurnošću tvrditi isto i koji su u kasnijem periodu bili članovi nekih drugih političkih stranaka.⁶⁰⁹

2.6.4. Gradski izbori 1900. i 1901. godine

U studenom 1899. godine Josip Car je nakon samo godinu dana dao ostavku na poziciju gradskog zastupnika u Karlovcu. U *Svjetlu* se ističe da je Car bio puno bliži *Karlovačkom glasniku*, ali da ni u tom glasilu nisu upoznati s razlozima njegovog odlaska. Autor teksta u *Svjetlu* nije zadovoljan Carevom ostavkom smatrajući da je bio vrijedan zastupnik te uspoređuje njegovu i Hegedićevu djelatnost u zastupstvu. Tri mjeseca kasnije Karlovac je ostao bez još jednog gradskog zastupnika jer je u veljači 1900. godine umro u 73. godini života Makso Tuškan.⁶¹⁰ Zbog toga su Karlovčani na izvanrednim izborima 1900. morali birati dva nova zastupnika – po jednog u svakom izborništvu. Na sjednici gradskog zastupstva 22. listopada određeno je da za izbore za I. izborništvo, koji su se održali 12. studenog 1900., predsjednik povjerenstva bude podnačelnik Kornitzer dok su zajedno s njim u povjerenstvu bili Ivan Cindrić, Samuel Kramer, Gjuro Gašparović i Julije Weiss. Izbori za II. izborništvo najavljeni su za 13. studenog, a na čelu izbornog povjerenstva bio je zastupnik Vatroslav Reiner dok su članovi povjerenstva bili Albert Grdešić, Dragutin Hauptfeld, Blaž Lasić i Lisander Reiner.⁶¹¹ U javnosti se ponovno počelo nagađati o Hegedićevu povratku u zastupstvo, no on je otklonio tu mogućnost putem *Svjetla* navodeći da neće primiti kandidaturu za gradsko zastupstvo bez obzira što se njegovo ime spominje među kandidatima.⁶¹² Nakon toga, urednik *Svjetla* Lopašić aktivno se uključuje u izbornu agitaciju iznoseći dan prije izbora svoje preporuke. U I. izborništvu preporuča glasovanje za Ivana Nepomuka Modrušana, inženjera iz Karlovca koji je sudjelovao u gradnji gradskog kupališta,⁶¹³ a koji će naknadno surađivati i s „frankovačkim“ glasilom *Hrvatskim pravom*.⁶¹⁴

---

⁶⁰⁹ U pozivu su uz Lopašića potpisani bili i Ivan Banjavčić, Josip Car ml., Franjo Ferković, Gjuro Gašparović, Vjekoslav Hegedić, Stevo Holjac, Ivan Kovačić, Gustav Modrušan, Bartol Polić, Josip Salomon, Nikola Šimecki, Edo Štefan, Gašpar Strahinšćak i Božo Vinković (Domaće vesti - Gradjanski klub, *Karlovački glasnik*, 15.6.1901./24.; Domaće vesti - Klub stranke prava, *Svjetlo*, 16.6.1901./24.).

⁶¹⁰ Treći, *Svjetlo*, 19.11.1899./42.; Makso Tuškan, *Svjetlo*, 11.2.1900./6.

⁶¹¹ Izvješće o izv. skupštini grad. zastupstva sl. i kr. grada Karlovca, *Karlovački glasnik*, 27.10.1900./44.; Domaće vesti - Izbor dvaju gradskih zastupnika, *Karlovački glasnik*, 27.10.1900./44.

⁶¹² Vesti - Kandidatura g. župnika Hegedića, *Svjetlo*, 4.11.1900./44.

⁶¹³ Godine 1895. u gradskom proračunu osigurana su sredstva za novo kupalište na Korani. Službeno je otvoreno 1896. godine na području Rakove bašće (Dejakov posjed). Uskoro je kupalište postalo osnova za početni razvoj turizma u Karlovcu (Vrbetić i Szabo, 1989, 110.).

⁶¹⁴ Objavljuje članke o karlovačkoj (ozaljskoj) hidroelektrani krajem 1906. godine (Karlovačka munjara, *Hrvatsko pravo*, 12.11.1906./3296.; Karlovačka munjara, *Hrvatsko pravo*, 4.12.1906./3315.).

Prema Lopašićevom mišljenju gradskom je zastupstvu uz tri odvjetnika potreban i jedan „inžinir“. U II. izbornoštvu Lopašić se zalagao za izbor Šandora Mendura koji je kratko, nakon izlaska Hegedića, bio gradski zastupnik. Mendur je bio poznati starčevićanac koji nakon jednogodišnjeg mandata u zastupstvu nije više imao podršku „domovinaških“ pravaša. Lopašić smatra da je Mendur prava osoba za gradskog zastupnika jer „nemože tako lako prešutiti, što mu je na srcu“, a nakon zadnjeg mandata „pao je žrtvom iskrenosti“. Zaključuje urednik *Svjetla* da će „pravi Karlovčani“ glasovati za I. Modrušana i Mendura.⁶¹⁵

Rezultati izbora pokazali su da Lopašićeva agitacija putem novina nije donijela ishod koji je priželjkivao. U I. izbornoštvu od ukupno 69 izbornika, 16 je izašlo na izbore. Ivan Lach dobio je 13 glasova, Ivan Modrušan dva, a jedan listić je ostao prazan. U II. izbornoštvu je od 283 izbornika glasovalo tek 49.⁶¹⁶ Izbori su bili izuzetno neizvjesni s obzirom da je kandidat Josip Mohović dobio 25, a Šandor Mendur 24 glasa izbornika.⁶¹⁷

Tablica 12. Popis gradskih zastupnika izabranih na izvanrednim izborima 1900.⁶¹⁸

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izbornoštvo</i>	<i>Broj glasova</i>
Lach, Ivan	trgovac	I.	13
Mohović, Josip	obrtnik (frizer)	II.	25

Uvodni članak *Svjetla* nakon izbora Lopašić započinje riječima - „potučeni smo do nogu“. Nezadovoljno ističe da su danas pola zastupnika u gradskom zastupstvo „ne-Karlovčani“ i to zato što se jedni više nisu htjeli kandidirati, a „druge nije se 'smjelo' izabrati“. Među onima koje se nije smjelo izabrati ističe Mendura, a kao razlog, uz već spomenutu njegovu iskrenost, navodi da su karlovački pravaši bili protiv njegovog izbora iako je poznati sljedbenik Ante Starčevića. Osim toga, razočaran je što ljudi poput Hegedića podržavaju kandidata Ivana Lacha umjesto da podrže Karlovčanina i inženjera Ivana Modrušana. Napada Lopašić sada i Hegedića jer je „taj veliki patriota“ pješice došao na izbore „da uz 'židove'“

⁶¹⁵ Gradski obnovni izbori, *Svjetlo*, 11.11.1900./45. Navedeni kandidati nigdje nisu isticani kao „frankovački“, ali ne možemo isključiti povezanost s obzirom da su kandidati bili pravaši, a često u oporbi u odnosu na „domovinašku“ većinu.

⁶¹⁶ Karlovac je 1900. godine imao ukupno 352 izbornika i 5991 stanovnika. Od ukupnog broja stanovnika, punoljetnih i maloljetnih, 5,9 % stanovnika imali su pravo sudjelovanja na izborima. U I. izbornoštvu pravo glasa na izborima 1900. godine iskoristilo je 23,2 % izbornika, a u II. izbornoštvu 17,3 % izbornika. Ukupno je pravo glasa iskoristilo 65 od 352 izbornika što je bilo oko 18,5 % svih izbornika u Karlovcu. Izlaznost na naknadnim izborima obično je bila niža nego na redovnim izborima.

⁶¹⁷ Domaće viesti – Gradski izbori, *Svjetlo*, 18.11.1900./46.

⁶¹⁸ Domaće viesti – Gradski izbori, *Svjetlo*, 18.11.1900./46.

glasuje za g. Ivana Lacha“.⁶¹⁹ Vodeći se izrekom da je izgubljena bitka, ali ne i rat, već tada slikovito najavljuje pripreme za iduće izbore:

„Netko“ tjera lisicu, a onaj drugi „netko“ dozvoljava,
da se pod njegovom firmom sve dogadja u Karlovcu.
Netko tjera lisicu.
Mi smo pobjedjeni do nogu.
Pali su naši kandidati.
Ali na godinu
Na godinu bit će jedan mrtav.“⁶²⁰

Na godišnjem popisu pučanstva, Karlovac je 1901. godine prvi put prešao granicu od 6000 stanovnike te se prema *Zakonu ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. broj zastupnika za izbore 1901. godine povećao na 24.⁶²¹ Izbori u I. izbornoštvu najavljeni su za 28. listopada, a mandat je istekao dotadašnjim zastupnicima Banjavćiću, Reineru, Vrbaniću te Lachu koji je izabran naknadno 1900. godine. Uz to, morala su se popuniti još dva mjesta jer je u kolovozu 1901. umro zastupnik Janko Modrušan⁶²² dok se zastupnik Trontl odlučio zahvaliti na mandatu i izaći iz zastupstva.⁶²³ Predsjednik izbornog povjerenstva bio je Nikola Šimecki, a zajedno s njim u povjerenstvu bili su Ivan Cindrić, Gjuro Gašparović, Melkior Lukšić⁶²⁴, Franjo Dejak, a perovođa je bio Franjo Sačer.⁶²⁵

Izbori za II. izbornoštvu najavljeni su za 29. listopada. Zastupnicima Badovinacu, Holjcu, Kornitzeru, Marećiću i Tothu istekao je mandat, a iz zastupstva je morao izaći i godinu

---

⁶¹⁹ Gradski izbori, *Svjetlo*, 18.11.1900./46.

⁶²⁰ Gradski izbori, *Svjetlo*, 18.11.1900./46. Godina 1900. bila je politički napeta i zbog čestih najava ostavke gradskog načelnika Vrbanića preko njemu bliskog *Karlovačkog lista*, ali i preko drugih medija. Izvanredna sjednica održana je 5. prosinca te su gradski zastupnici jednoglasno dali podršku sadašnjem načelniku ujedno ga zamolivši da ostane barem još godinu dana karlovački načelnik (Što se babi htilo, to se babi snilo, *Karlovački glasnik*, 18.2.1900./8.; Domaće viesti - Ostavka gradskog načelnika, *Karlovački glasnik*, 6.10.1900./41.; Ostavka karlovačkog načelnika, *Hrvatska domovina*, 8.10.1900./232.; Odstup, *Svjetlo*, 14.10.1900./41.; Viesti - Načelnička kriza, *Svjetlo*, 4.11.1900./44.; Domaće viesti - Izvanredna skupština grad. zastupstva, *Karlovački glasnik*, 8.12.1900./50.).

⁶²¹ *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 223.

⁶²² O smrti piše „domovinaška“ *Hrvatska* nazivajući ga „naš politički jednomišljenik“ (Janko Modrušan, *Hrvatska*, 10.8.1901./183.).

⁶²³ Iz I. izborništvu u zastupstvu su ostali zastupnici Makso Heinrich, Nikola Šimecki, Antun Platzer i Dragutin Beck. S obzirom na povećanje broja zastupnika za I. izbornoštvu na 12, karlovački izbornici su 1901. godine birali 8 novih zastupnika za I. izbornoštvu. Jedan od razloga što je Gjuro Trontl ranije izašao iz zastupstva mogla bi biti smrt njegovog 18-ogodišnjeg sina Gjura koji je zbog „teške bolesti“ preminuo u travnju 1900. godine (Javna zahvala, *Svjetlo*, 22.4.1900./16.).

⁶²⁴ U novinama se ponekad navodi i ime Melhior Lukšić.

⁶²⁵ Obnova gradskog zastupstva, *Karlovački glasnik*, 21.9.1901./38.; Redovita skupština gradskog zastupstva, *Karlovački glasnik*, 5.10.1901./40.; Domaće vijesti - Izbori grad. zastupnika, *Karlovački glasnik*, 5.10.1901./40.

dana ranije izabrani Mohović.⁶²⁶ Predsjednik izbornog povjerenstva bio je zastupnik Vjekoslav Šestak, a zajedno s njim u povjerenstvu bili su Dragutin Hauptfeld, Dragutin Ravnikar, Mavro Strahinšćak i Edo Štefan te perovođa Josip Absac.⁶²⁷ Unatoč najavi Lopašića nakon izbora 1900. da će se na idućima 1901. voditi žestoka borba, *Svjetlo* je vrlo nepristrano najavljivalo izbore bez dodatnih preporuka za glasovanje. Puno aktivniji nisu bili niti u *Karlovačkom glasniku*, ali su ipak dva dana prije izbora naveli da će prema njihovim saznanjima kandidati biti Badovinac, Banjavčić, Eisenhut, Holjac, Kornitzer, Reiner, Janko Šibenik i Vrbanić. Kandidati za II. izborništvo se ne spominju.⁶²⁸ Od osam kandidata koje je najavio *Karlovački glasnik* jedino Eisenhut nije izabran u gradsko zastupstvo. Od upisanih 61 u I. izborništvu izborima su pristupila 32 izbornika. Banjavčić, Badovinac i Vrbanić su dobili 29 glasova, Kornitzer i Reiner po 28, Stevo Holjac i Janko Šibenik su dobili po 24, a za zadnjeg, osmog zastupnika izabran je ravnatelj Karlovačke štedionice Dragutin (Dragan) Hermann za kojeg je glasovalo 20 izbornika dok je Eisenhut dobio tek 13 glasova. U zastupstvo nije ušlo još nekoliko poznatih građana poput saborskog zastupnika Dušana Sliepčevića koji je dobio osam glasova. Četiri glasa dobio je Edmund Lukinić, tada još relativno nepoznati karlovački odvjetnik, a budući karlovački saborski zastupnik. Jedan glas je dobio Gašparović.⁶²⁹

U II. izborništvu je izašlo 140 izbornika od 274 koji su imali pravo glasa, a za ulazak u zastupstvo bilo je potrebno dobiti barem polovicu glasova svih izbornika koji su sudjelovali na izborima za ovo izborništvo.⁶³⁰ U zastupstvo su ušli Lach sa 131 glasom, Maretić i Toth sa 128, Milan Žugčić je dobio 110, Mendur sto, Mohović 73 te Nikola Šašek 71. U užu izbor su ušli Ilija Stanić sa 66 te Ivan pl. Križanić s 52 glasa, a na kraju je za gradskog zastupnika izabran Križanić koji je dobio 53 dok je Stanić dobio 44 glasa. Od poznatijih karlovačkih pravaša u zastupstvo nije ušao Josip Car ml., trgovac i bivši zastupnik, koji je dobio 42 glasa te Božo

---

⁶²⁶ Iz II. izborništva u zastupstvu ostali su zastupnici Josip Salomon, Vjekoslav Šestak, Antun Jurajevčić i Vilim Deutscher. S obzirom na povećanje broja zastupnika za II. izborništvo na 12, karlovački izbornici su 1901. godine birali 8 novih zastupnika za II. izborništvo.

⁶²⁷ Obnova gradskog zastupstva, *Karlovački glasnik*, 21.9.1901./38.; Redovita skupština gradskog zastupstva, *Karlovački glasnik*, 5.10.1901./40.; Domaće vijesti - Izbori grad. zastupnika, *Karlovački glasnik*, 5.10.1901./40.

⁶²⁸ Domaće vijesti - Kandidati za grads. zastupstvo, *Karlovački glasnik*, 26.10.1901./43.

⁶²⁹ Domaće vijesti - Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 3.11.1901./44.; Domaće vijesti - Statistika gradskih izbora, *Svjetlo*, 3.11.1901./44.

⁶³⁰ U I. izborništvu je izašlo 52,5 %, a u II. izborništvu 51,1 % izbornika. Od ukupno 335 izbornika izborima su pristupila 172, odnosno 51,3 %. Izlaznost je bila skoro tri puta veća nego na izvanrednim izborima 1900. godine.

Vinković koji je dobio 27 glasova izbornika. Jedan izbornik je glasovao i za dubovačkog župnika Hegedića iako on nije aktivno sudjelovao na izborima.⁶³¹

Tablica 13. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1901. godine⁶³²

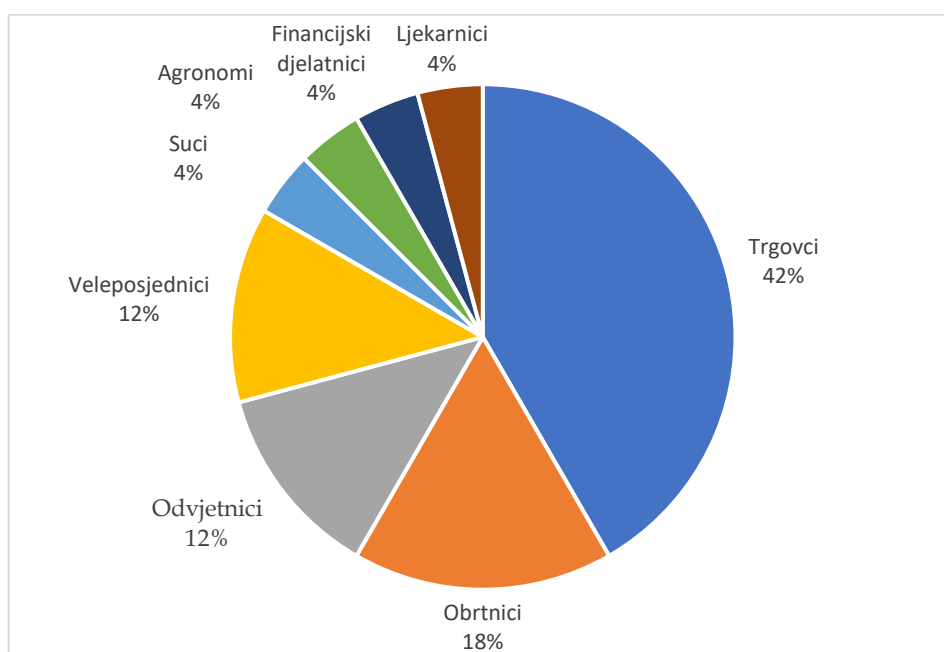
<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
<i>Badovinac, Kamilo</i>	trgovac	I.	29
<i>Banjavčić, Ivan</i>	odvjetnik	I.	29
Beck, Dragutin	trgovac	I.	-
Deutscher, Vilim ⁶³³	veleposjednik	II.	-
Heinrich, Makso	trgovac	I.	-
<i>Hermann, Dragutin</i>	financijski djelatnik	I.	20
<i>Holjac, Stjepan</i>	trgovac	I.	24
Jurajevčić, Antun	trgovac	II.	-
<i>Kornitzer, Gustav</i>	odvjetnik	I.	28
<i>Križarnić, Ivan pl.</i>	agronom	II.	52
<i>Lach, Ivan</i>	trgovac	II.	131
<i>Maretić, Stevo</i>	obrtnik	II.	128
<i>Mendur, Šandor</i>	obrtnik	II.	100
<i>Mohović, Josip</i>	obrtnik	II.	73
Platzer, Antun	veleposjednik	I.	-
<i>Reiner, Vatroslav</i>	odvjetnik	I.	28
Salamon, Josip	trgovac	II.	-
<i>Šašek, Nikola</i>	trgovac	II.	73
Šestak, Vjekoslav	obrtnik	II.	-
<i>Šibenik, Janko</i>	sudac	I.	24
Šimecki, Nikola	trgovac	I.	-
<i>Toth, Vilim</i>	trgovac	II.	128
<i>Vrbanić, Josip</i>	ljekarnik	I.	29
<i>Žugčić, Milan</i>	veleposjednik	II.	110

⁶³¹ Domaće viesti - Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 3.11.1901./44.; Domaće viesti - Statistika gradskih izbora, *Svjetlo*, 3.11.1901./44.; Poslie boja, *Svjetlo*, 3.11.1901./44.

⁶³² Domaće viesti - Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 3.11.1901./44.; Domaće viesti - Statistika gradskih izbora, *Svjetlo*, 3.11.1901./44.

⁶³³ U izvorima se prezime zastupnika ponekad piše Deučer.

S obzirom da je riječ o prvim i zadnjim izborima nakon kojih je gradsko zastupstvo imalo 24 člana, strukturu po zanimanju možemo uspoređivati s drugim izborima samo prema udjelu. Tako se udjel trgovaca smanjio s 45 % na 42 % dok je udjel obrtnika i odvjetnika također pao iako je njihova apsolutna brojka ostala jednaka. Nakon izbora 1901. godine broj veleposjednika povećao se na tri. Pravaši su u tom trenutku imali najmanje 12 zastupnika, a prvi put su na redovnim izborima izabrani obrtnici Mendur i Mohović te trgovac Lach. Osam zastupnika pravaša izabrano je u I., a četiri u II. izborništvu. Rezimiramo li cijelo razdoblje od 1878. do 1901. godine možemo vidjeti da su pravaši bili najzastupljeniji među trgovcima, obrtnicima i odvjetnicima. Svoje predstavnike su imali i među svećenstvom i ljekarnicima, ali zato niti jedan izabrani veleposjednik nije bio pravaš. Veleposjednici izabrani u karlovačko gradsko zastupstvo do 1901. godine uglavnom su bile poznate javne ličnosti birane i u hrvatski Sabor pa sa sigurnošću možemo ustvrditi da je uglavnom bila riječ o „neodvišnjacima“, narodnjacima ili nestranačkim osobama tzv. „divljacima“.

Slika 11. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1901. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Na sjednici 23. studenoga održan je izbor za načelnika. Sjednicom je predsjedao podžupan Aurel pl. Fodroczy koji je u „kandidacioni odbor“ izabrao zastupnike Šibenika, Reinera i Platzera. S druge strane, u isti odbor zastupstvo je izabralo Badovinca, Banjavčića i Kornitzera. Nakon kratkog vijećanja, članovi odbora su izašli pred zastupstvo te su kao jedinog kandidata za načelnika predložili dosadašnjeg načelnika Vrbanića. Prijedlog odbora

zastupnici su jednoglasno usvojili te je podžupan Fodroczy Vrbanića proglasio načelnikom. Samo dva dana kasnije održana je nova izvanredna skupština na kojoj je još jednom za podnačelnika izabran Kornitzer.⁶³⁴

2.6.5. Saborski izbori 1901. i odlazak velikog župana Kovačevića

Tijekom perioda od 1897. do 1901. godine često je u Saboru dolazilo do sukoba zastupnika „frankovaca“ i „domovinaša“, pa čak i oko pitanja i prijedloga koje su obje pravaške stranke inače zagovarale u svojim javnim nastupima. U takvoj situaciji našao se i Banjavčić kada nije podržao Frankov prijedlog o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. Na sjednici Sabora 20. prosinca 1898. godine, Banjavčić se protivio tome da Frank čita svoj prijedlog o „spojenju Dalmacije s Hrvatskom“ navodeći da je riječ o pitanju koje je vruća „želja svih slojeva našeg naroda bez razlike izpovjedanja vjere“, ali isto tako „to pitanje treba da bude stavljeno u svoje vrijeme“.⁶³⁵ Tijekom rasprave karlovački se zastupnik, da bi pojasnio svoj stav, pozvao na autoritet Ante Starčević koji bi, ističe Banjavčić, također u ovom trenutku bio protiv Frankova prijedloga, a u nastavku predbacuje Franku da je prijedlog stavio „nekako iza ledja“ bez da se konzultirao s ostatkom opozicije koja bi takav prijedlog sporazumno prihvatila. S obzirom da se prema poslovniku Sabora prijedlog koji nije bio poduprt dovoljnim brojem zastupnika mogao čitati samo na dan podnošenja interpelacija, Banjavčić je smatrao da prihvaćanje ovog prijedloga ne bi bilo u skladu s poslovnikom. U budućnosti to bi moglo dovesti do zlouporabe ovog slučaja, pa bi se mogli podnijeti i takvi prijedlozi „koji nisu na srce hrvatskom narodu prirasli onako, kao što je predlog o spojenju Dalmacije“. Osim toga ukoliko podrži prijedlog opoziciju bi se moglo prozvati da je spremna na kršenje poslovnika kada joj ide na korist, zaključio je Banjavčić.⁶³⁶ Frankov prijedlog podržao je zastupnik većine Egersdorfer tumačeći, za razliku od Banjavčića, da se prijedlog bez propisanog broja predlagача može čitati i kada nije dan interpelacija ako većina na to pristane, a zatim su zastupnici vladajućih svojim glasovima omogućili Franku podnošenje prijedloga.⁶³⁷ Parlamentarni sukobi bili su tek uvod u teške optužbe i kvalifikacije koje će početi iznositi „frankovci“ putem svojeg stranačkog glasila idućih godina. Najteže optužbe krenule su od siječnja 1900. godine kada su optužili Banjavčića da u stvarnosti podržava vladu i bana Khuen-Héderváryja.⁶³⁸ Osim toga, u *Hrvatskom pravu* su isticali da Banjavčić ne poštuje lik Ante

---

⁶³⁴ Prigodom izbora grad. načelnika, *Karlovački glasnik*, 30.11.1901./48.; Domaće vijesti - Izvanredna skupština gradskog zastupstva, *Karlovački glasnik*, 30.11.1901./48.

⁶³⁵ Stenografički zapisnici, 1898, sv. II, dio II, 133.

⁶³⁶ Stenografički zapisnici, 1898, sv. II, dio II, 134.

⁶³⁷ Stenografički zapisnici, 1898, sv. II, dio II, 134.

⁶³⁸ Domovinaška „dosljednost“, *Hrvatsko pravo*, 13.1.1900./1255.

Starčevića te da zapravo nije pravaš. Iako su se slične difamacije pojavljivale i ranije,⁶³⁹ do kulminacije napada na karlovačkog zastupnika dolazi 5. siječnja 1901. godine putem „frankovačkog“ glasila. U članku ističu kako on „nije pravaš“, da je ostavio Antu Starčevića te je „spominjući njegovo ime, pljuvao i psovao Bogu“. Navodi se kako nije opovrgnuo natpise u njihovom listu da će se kandidirati za Sabor „na programu narodne stranke“ iako još uvijek nije siguran „bi li među obzoraše ili vladinovce“. Čak i da ostane uz „domovinaše“, ističu u *Hrvatskom pravu*, Banjavčić pokazuje da nije pravaš jer je ta struja izdala Starčevića pristavši uz biskupa Strossmayera.⁶⁴⁰ Na iznesene optužbe Banjavčić je reagirao dematijem *Hrvatskom pravu* u kojem je istaknuo kako se već godinama u njihovim novinama širi lažna priča kako je pljuvao i psovao Boga Starčeviću i da je došlo vrijeme da cijelu priču razjasni. Navodi Banjavčić kako je odmah nakon smrti A. Starčevića u jednom razgovoru u kavani s pravašem J. Gržanićem nezadovoljno komentirao odnos Starčevića prema „domovinašima“ s kojima je u prošlosti toliko toga zajedno prošao. Ako je to najveći grijeh, nastavlja Banjavčić, neka mu oprostite i „frankovci“ i Bog. Na kraju poručuje da ga mogu i dalje klevetati, ali da je njegov ispravak dokaz pravog stanja.⁶⁴¹ U *Hrvatskom pravu* opovrgavali su namjerno širenje netočnih navoda o Banjavčiću te su zamolili sve koji im šalju određene vijesti da ranije provjere njihovu točnost jer žele da njihovo glasilo bude „svetište, u kojem se ne smiju neistine i neopravdane navale širiti“. S druge strane, smatrali su u „frankovačkom“ glasilu da Banjavčić nije u poziciji da ih proziva s obzirom da „stoji na čelu stranke“ čiji list iznosi neprovjerene informacije o političkim protivnicima. Stoga mu iz *Hrvatskog prava* poručuju da „mete pred vlastitim pragom“.⁶⁴²

U vrlo napetom političkom ozračju pred izbore za Sabor 1901. godine svjesni da neujedinjeni pomažu Khuenovom režimu članovi opozicije pokrenuli su nove pregovore o suradnji.⁶⁴³ Unatoč ranije spomenutim međusobno narušenim odnosima koji su od pregovora 1896. godine dodatno pogoršani sukobima u Saboru, klub Stranke prava nekoliko mjeseci kasnije izlazi s prijedlogom o obnovi pregovora kojeg su 23. travnja 1901. godine potpisali Banjavčić kao pročelnik kluba i August Harambašić kao tajnik. Povod su bili predstojeći izbori za Sabor na koje je po mišljenju „domovinaša“ opozicija trebala izaći sa zajedničkim

---

⁶³⁹ U članku *Je li „razkol“ ili „razdor“?!* koji je izašao u *Hrvatskom pravu* 15. siječnja 1897. godine optužili su Banjavčića za psovanje Boga Anti Starčeviću dok ga skoro četiri godine kasnije 20. studenog 1900. godine u članku *Još o predlogu koalicije* nazivaju „onaj neiskreni Banjavčić“ koji je psovao Boga Starčeviću te optuživao Franka da je potkupljen od vladine većine.

⁶⁴⁰ Gdje je stranka prava?, *Hrvatsko pravo*, 5.1.1901./1547.

⁶⁴¹ Izpravak dra. Banjavčića, *Hrvatsko pravo*, 14.1.1901./1554.

⁶⁴² Izpravak dra. Banjavčića, *Hrvatsko pravo*, 14.1.1901./1554.

⁶⁴³ Matković 2001, 161.

kandidatima. U svom pismu Banjavčić i Harambašić pozivaju zastupnika Aleksandra Bresztyenszskog,⁶⁴⁴ „neodvišnjake“ i „frankovce“ da se svi zajedno udruže prema tri točke koje predlažu. Poziv su poslali i bivšim „domovinašima“ Stjepanu Boroši, barunu Gjuri Rukavini i Ivanu Ružiću da im se ponovno priključe. U prvoj točki predlažu da se sve tri stranke spoje u jednu stranku prema programu iz 1894. koji su sastavili i potpisali aktivni predstavnici svih triju skupina. U drugoj točki traže da sjedinjenje bude pod pravaškim imenom „koje je prodrlo u najšire slojeve naše cjelokupne otačbine“, a u trećoj da dođe do sjedinjenja glasila svih triju stranaka kako bi se onemogućilo „smučivati narod nepotrebnim, pače pogubnim i zlobnim trvenjem“ te kako bi se organizirao politički dnevnik koji će zadovoljavati potrebu za postojanjem „neodvisne hrvatske štampe“.⁶⁴⁵ „Frankovci“ i Bresztyenszki su vrlo brzo pristali podržavajući ideju ujedinjenja oporbe. Preko *Hrvatskog prava* 29. travnja 1901. „frankovci“ prihvaćaju prijedlog navodeći da su spremni na pregovore ako se budu držali programa iz 1894. godine.⁶⁴⁶ Na odgovor „neodvišnjaka“ se čekalo malo duže, a onda su sredinom svibnja poslali dopis u kojem podržavaju pregovore dvije pravaške struje te ističu da se nadaju zajedničkom sudjelovanju u oporbenom radu, a naknadno i pregovorima „o užjoj slozi“.⁶⁴⁷ U međuvremenu dok se čekao odgovor „neodvišnjaka“, „domovinaši“ su izašli s novom porukom u kojoj su istaknuli želju za uspostavom „formalnog jedinstva oporbe“ te su za pregovore istaknuli sa svoje strane Frana Folnegovića, Augusta Harambašića i Antuna Radića koji bi u pregovorima trebali sudjelovati zajedno s Bresztyenszkim kao predsjedavajućim konferencije. Navedeni prijedlog „frankovci“ nikako nisu mogli prihvatiti što su i pojasnili u svom odgovoru. Za predsjedavajućeg ne mogu prihvatiti Bresztyenszskog, ističe se u *Hrvatskom pravu*, dok se „jasno ne izjasni, da je pravaš“. Također se traži da se „domovinaši“ drže napisanog u prvom pismo jer se nije spominjalo jedinstvo opozicije nego pregovori za uspostavom Stranke prava.⁶⁴⁸ Jedan od stranačkih prvaka Čiste stranke prava, Ante Pavelić, u svom je govoru na skupštini stranke prokomentirao i izbor trojice članova kluba Stranke prava

---

⁶⁴⁴ Aleksandar Šandor Bresztyentzsky bio je hrvatski pravni pisac i političar rođen u Prečecu 1843. godine. Pravo je studirao u Zagrebu i Budimpešti u kojoj je doktorirao 1868. godine. Radio je kao profesor na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Prvotno je bio blizak unionistima, a poslije se približio opoziciji te se početkom 20. stoljeća zalagao za ujedinjenje Neodvisne narodne stranke i Stranke prava. Bio je zagrebački gradski zastupnik te urednik časopisa *Balkan* koji je pokrenuo nadbiskup Josip Stadler, a koji se zalagao za ujedinjenje Zapadne i Istočne crkve. Umire u Plesu kraj Velike Gorice 1904. godine („Bresztyentzsky, Aleksandar“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/bresztyenszky-aleksandar>, pristup 3.2.2021., Matković 2001, 37.).

⁶⁴⁵ Veleslav. Klubovom neodvisne stranke i čiste stranke prava u Zagrebu, *Hrvatska*, 24.4.1901./94. Naziv „domovinaškog“ glasila *Hrvatska domovina* u prosincu 1900. promijenjen je u *Hrvatska*.

⁶⁴⁶ Gg. dru Ivanu Banjavčiću i dru. Augustu Harambašiću, *Hrvatsko pravo*, 29.4.1901./1641.

⁶⁴⁷ Poglavitom gosp. dru. Ivanu Banjavčiću, pročelniku kluba stranke prava, *Hrvatska*, 21.5.1901./116.

⁶⁴⁸ Iz kluba čiste stranke prava, *Hrvatsko pravo*, 21.5.1901./1659.

koji su trebali sudjelovati na pregovorima. Za Folnegovića je istaknuo da je „začetnik izdaje u stranci prava“, Harambašića opisuje kao „smrvljenog kumira“, dok je najoštriji bio prema Antunu Radiću kojeg je optužio da je u svom listu *Dom* u izdanju od 10. svibnja 1901. vrijeđao Starčevića navodeći da je on „čitav narod otrovao“. S Pavelićem su se složili i stranački kolege ističući da nema sloge dok se tako postupa s druge strane.⁶⁴⁹ Zbog toga su kao preduvjete zajedničkog djelovanja istaknuli – da se Bresztyenszki jasno izjasni je li pravaš, da klub Stranke prava decidirano kaže je li za stvaranje jedinstvene Stranke prava te da Antun Radić jasno i nedvosmisleno opovrgne spomenute tvrdnje.⁶⁵⁰

Klub Stranke prava nije dobro prihvatio uvjete kluba Čiste stranke prava te su se oni pokazali kao povod za nove sukobe. U odgovoru 30. svibnja 1901. godine kojeg su potpisali Banjavčić i Harambašić ističu da oni nisu govorili o „uzpostavi stranke prava“ iako je to jasno pisalo u pismu kojeg su objavili u svom glasilu 24. travnja. Nadalje traže od „frankovaca“ da se ne spuštaju na osobnu razinu te da izaberu svoje opunomoćnike za pregovore.⁶⁵¹ No, u tom trenutku je postalo jasno da su razlike između dvije stranke i dalje prevelike. To će potvrditi serija članaka koji će idućih dana izaći u „frankovačkom“ glasilu pod nazivom *Rad za slogu*. Iako će u njima još formalno pokazivati želju za pregovorima u kritiziranju suprotstavljene strane spuštali su se do razine izmišljanja neslaganja i među karlovačkim „domovinaškim“ pravašima navodeći da je uz Borošu, Rukavinu i Ružića iz kluba Stranke prava istupio i dubovački župnik Hegedić.⁶⁵² Takve natpise demantira činjenica da je sam Hegedić navodio kako su razlog njegovog odlaska iz Sabora brojne druge obaveze i bolest, a osim toga da je zaista iz protesta istupio iz kluba teško da bi i dalje ostao u Karlovcu u vrlo dobrim odnosima s jednim od najistaknutijih „domovinaša“ Banjavčićem. I zbog ovakvih međusobnih rasprava i manipuliranja činjenicama s obje strane i prije formalnog početka završili su još jedni pregovori o ponovnom jedinstvu stranke, a dvije pravaške stranke će se u budućnosti sve više udaljavati u političko-ideološkom smislu.

Velika promjena za karlovačke pravaše dogodila se u studenom 1901. godine kada je dugogodišnji veliki župan Stjepan Kovačević na vlastiti zahtjev otišao s pozicije, kako je sam isticao, prije izbora za saborskog zastupnika. U *Svjetlu* se od velikog župana opraštaju uglavnom pohvalno govoreći o njegovom mandatu i njemu osobno smatrajući da je uvijek

---

⁶⁴⁹ Iz kluba čiste stranke prava, *Hrvatsko pravo*, 21.5.1901./1659. Referira se na članak „Što je nova doma i po svietu? – Frank u Pešti“ (*Dom*, 10.5.1901./9.).

⁶⁵⁰ Iz kluba čiste stranke prava, *Hrvatsko pravo*, 22.5.1901./1660.

⁶⁵¹ Veleslavom klubu čiste stranke prava, *Hrvatska*, 31.5.1901./124.

⁶⁵² Rad za slogu III., *Hrvatsko pravo*, 5.6.1901./1671.

tražio istinu te da mu je smetala dvoličnost pojedinih karlovačkih političara. Osim toga, naglašavaju da su s njim puno više problema imali nepravaški načelnici Štancer i Jordan dok je Vrbanić zajedno s ostatkom zastupstva imao jako dobre odnose s banom i velikim županom. Dok su opozicijski načelnici Zagreba Mrazović, Amruš i Badovinac bili prisiljeni odstupiti sa svojih funkcija, pravaš Vrbanić nije s njim imao niti jedan veći sukob ističe *Svjetlo*. Za novog velikog župana izabran je dotadašnji veliki župan u Gospiću Bude pl. Budisavljević Prijedorski.⁶⁵³ Iako je činjenično točno da gradski načelnik Vrbanić nije imao većih problema s velikim županom Kovačevićem ipak ocjena njegovog odnosa s karlovačkim političarima nije potpuna s obzirom da je tijekom 1880-ih i posebno tijekom 1890-ih ulazio u brojne sukobe s gradskim zastupstvom predbacujući im oporbenu pravaško djelovanje s posebnim naglaskom na sukobe koje je imao s Banjavčićem i Hegedićem. Sukob s karlovačkim pravašima nastavio se i zbog razloga njegovog odlaska s pozicije velikog župana, a to je bila njegova kandidatura i izbor za saborskog zastupnika.

Na saborskim izborima koji su održani od 6. do 9. studenog 1901. godine kandidirana su trojica karlovačkih pravaša – Ivan Banjavčić u Karlovcu, Gustav Modrušan u Draganiću i Božo Vinković u Vojniću. U navedenim izbornim kotarima izbori su se održavali 6. studenog.⁶⁵⁴ Karlovčani su očekivano bili najviše zainteresirani za Banjavčićev izbor. Već 27. listopada okupilo se „neodvisno karlovačko građanstvo“ kako bi zatražili dosadašnjeg zastupnika da se ponovno kandidira što je on i prihvatio. Kao njegovog protukandidata Narodna stranka je istaknula veletrgovca Gašu Devića koji je u prošlom sazivu bio izabran u izbornom kotaru s biralištem u Vrginmostu.⁶⁵⁵ Predsjednik izbornog povjerenstva ponovno je bio gradski načelnik Vrbanić dok su članovi bili gradski zastupnici Reiner i Platzer. Banjavčića je kandidirao u ime Stranke prava Gustav Kornitzer zajedno s još nekoliko izbornika⁶⁵⁶ dok je kandidata Narodne stranke sa svojim izbornicima kandidirao Miloš Gaćeša. Kao i na prošlim izborima Banjavčić je uvjerljivo pobijedio dobivši podršku 232 od 465 izbornika koliko ih je

---

⁶⁵³ Domaće vesti - Veliki župan, *Svjetlo*, 10.11.1901./45.; Grad Karlovac i veliki župan Kovačević, *Svjetlo*, 17.11.1901./46.; Zagrebački veliki župan, *Svjetlo*, 1.12.1901./48. Bude Budisavljević rođen je u Bjelopolju kraj Plitvičkih jezera 1843. godine. Bio je veliki župan Bjelovarsko-križevačke, Ličko-krbavske i Zagrebačke županije, član Srpskog narodno-crkvenog sabora u Srijemskim Karlovcima. Objavljivao je članke o planinarstvu i medicini, a bio je aktivan i kao književnik pišući zbirke o drugim piscima i javnim ličnostima te pripovijetke. Umire 1919. godine u Zagrebu („Budisavljević, Bude“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/budisavljevic-bude>, pristup 6.12.2025.).

⁶⁵⁴ Službeno, *Narodne novine*, 23.10.1901./244.

⁶⁵⁵ Izborni pokret, *Narodne novine*, 29.10.1901./249.; Živio dr. Banjavčić!, *Svjetlo*, 3.11.1901./44.

⁶⁵⁶ Prema § 45. Zakona o izbornom redu kandidat za saborske izbore u gradovima mogao je postati onaj kojeg pred izbornim odborom kandidira barem 10 izbornika (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1881., XII., br. 43., 319.).

imalo pravo sudjelovanja. Protukandidat je dobio 125 glasova. Nakon izbora održana je u Zorin domu proslava na kojoj su govore održali župnici Nemeč, Dolački i Hegedić, izabrani zastupnik Banjavčić i još neki poznati građani poput gradonačelnika Vrbanića, podnačelnika Kornitzera i Josipa Cara.⁶⁵⁷ Sačuvani poimenični popis izbornika s ovih izbora u kojem je označeno kojem su od kandidata dali glas omogućuje nam odgovor na pitanje koje profesionalne skupine su najviše podržavale oporbene pravaše u Karlovcu. Od 99 obrtnika koji su izašli na izbore 1901. godine njih 94 svoj glas dalo je Banjavčiću. Veliku podršku imao je i među posjednicima od kojih je 44 od 45 glasalo za njega te među ratarima s dobivenih 35 od mogućih 36 glasova. Svih devet svećenika koji su izašli na biralište svoj su glas dali Banjavčiću. Trgovci su također većinski s 31 glasom od 35 podržali pravaškog kandidata, ali su se razlikovali od drugih profesionalnih skupina po velikom broju apstinenata, njih 20. Od profesionalnih skupina koje su većinski podržale kandidata vladajuće stranke Devića izdvajaju se činovnici i učitelji koji su mu dali 51 odnosno 42 glasa dok Banjavčić od njih nije dobio niti jedan.⁶⁵⁸

Na izborima 1901. godine prvi put se kandidirao i Božo Vinković i to u izbornom kotaru s biralištem u Vojniću gdje je prije četiri godine poražen karlovački pravaš Makso Tuškan. Njegov protukandidat bio je književnik Gjuro pl. Gjurković kao predstavnik Narodne stranke kojeg su u karlovačkom *Sojjetlu* opisali kao plaćenog suradnika *Pester Lloyd*a.⁶⁵⁹ Samo četiri dana pred izbore režimske *Narodne novine* prenose vijest iz *Novog lista*⁶⁶⁰ da je Vinković odustao od izbora. Ističu kako *Novi list* „naivno“ navodi da im nisu poznati razlozi odustajanja kandidata opozicije jer je prema autoru *Narodnih novina* jasno da je Vinković odustao „da zalud ne troši vremena“ s obzirom da je Gjurkoviću „izbor podpuno osiguran“. Dodaju da će se njegovim primjerom povesti i drugi kandidati opozicije.⁶⁶¹ Pozivajući se na isti izvor dva dana kasnije režimski list javlja kako se Vinković ipak ne povlači s izbora. Shvativši da moraju ponovno krenuti u agitaciju protiv pravaškog kandidata spočitavaju Vinkoviću da se prije četiri godine u *Narodnim novinama* potpisivao kao Bogomir i isticao da ne želi surađivati s oporbom.⁶⁶² Na kraju je Gjurković odustao od izbora, a Narodna stranka je kandidirala

---

⁶⁵⁷ Domaće vesti - Saborski izbor u Karlovcu, *Sojjetlo*, 10.11.1901./45. Gašo Dević je na kraju ponovno izabran u Vrginmostu dok je Dušan Sliječević izabran u Glini, obojica kao kandidati Narodne stranke (Domaće vesti - U Vojniću, *Sojjetlo*, 10.11.1901./45.).

⁶⁵⁸ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 103, br. 450vž/1901.

⁶⁵⁹ Domaće vesti - Prvi dan saborskih izbora, *Sojjetlo*, 10.11.1901./45. *Pester Lloyd* su bile najpoznatije novine na njemačkom jeziku u Mađarskoj, a izlazile su od 1854. do 1945. godine u Budimpešti.

⁶⁶⁰ *Novi list* je dnevnik koji je 1900. osnovan na Sušaku, a nekoliko mjeseci kasnije počinje izlaziti u Rijeci. Prvi urednik bio je Frano (Fran) Supilo.

⁶⁶¹ Izborni pokret - Kako „Novi list“ javlja, *Narodne novine*, 2.11.1901./252.

⁶⁶² Izborni pokret - Kako „Novi list“ javlja, *Narodne novine*, 4.11.1901./253.

dotadašnjeg zastupnika Moju Majstorovića. Unatoč optužbama *Narodnih novina* da je do pobjede došao koristeći „nedoličnu kortešaciju“ Vinković je sa 113 glasova izbornika postao četvrti karlovački pravaš u Saboru, a drugi u ovom sazivu.⁶⁶³

Nakon što su vladajući 1897. godine prvi put izgubili izbore u izbornom kotaru s biralištem u Draganiću na ovim su izborima odlučili kao protukandidata G. Modrušanu postaviti zagrebačkog velikog župana Kovačevića. Opozicija je i sama priznala kako je to bio znak da će vrlo teško doći do pobjede, ali ne zbog kvalitete kandidata nego zbog pritisaka koji će se vršiti na izbornike. O tome piše i Modrušan u dopisu banu Khuen-Héderváryju u kojem ističe da veliki župan sudjelujući na izborima kao kandidat organizira „pijanke“ za izbornike, zatvara izbornike i neizbornike, utječe na kotarsku vlast te njemu priječi obilazak izbornika.⁶⁶⁴ Žalba opozicijskom kandidatu nije pomogla te je Kovačević unatoč optužbama izabran za novog draganičkog zastupnika u Saboru.⁶⁶⁵ Neregularnosti za vrijeme izbora u Draganiću istaknuo je i zastupnik Vinković u svojoj interpelaciji podnesenoj na saborskoj sjednici 8. veljače 1902. godine. Već je postala svojevrсна tradicija da svaki karlovački pravaš koji uđe u Sabor u jednom trenutku dođe u verbalni sukob sa Stjepanom Kovačevićem. Vinković je u obrazloženju svoje interpelacije dao konkretne primjere za Modrušanovu žalbu banu poslanu dan prije izbora u studenom 1901. godine. Navodi Vinković da je kotarska oblast radila za kandidata Narodne stranke koji im je bio nadređen te je „u bludnju dovdjerala narod“ ističući kako će Kovačević ostati veliki župan i ako bude izabran u Sabor iako to zakonski nije bilo moguće.⁶⁶⁶ Nepravilnosti je bilo i oko samih izbornih listina do kojih Modrušan nije mogao doći. Prvo ih je tražio u kotarskoj oblasti u Karlovcu gdje su mu poručili da se do listina ne može doći bez kotarskog predstojnika koji je u lovu. Nakon što je dan prije izbora došao do kotarskog predstojnika on mu je poručio da su listine kod velikog župana koji je u isto vrijeme bio i kandidat na izborima. Napominje Vinković da kao veliki župan Kovačević može imati listine kod sebe, ali u tom slučaju ne može sudjelovati kao kandidat na izborima.⁶⁶⁷ Također, vojnički zastupnik optužuje vladajuće da kandidati nisu imali iste uvjete za kretanje po izbornom kotaru tvrdeći da je perovodnog vježbenika Jocu Banjanina kotarska oblast poslala u Rečicu (Riečicu) gdje je sa žandarima prijeto i onemogućavao susrete Modrušana s

---

⁶⁶³ U Vojniću, *Narodne novine*, 6.11.1901./255.; Domaće viesti - U Vojniću, *Svjetlo*, 10.11.1901./45.

⁶⁶⁴ Draganić, *Hrvatska*, 7.11.1901./256.

⁶⁶⁵ Jučerašnji izbori, *Hrvatska*, 7.11.1901./256.; Domaće vijesti - Presvj.g.Stj. Kovačević umirovljen, *Karlovački glasnik*, 9.11.1901./45.

⁶⁶⁶ Stenografički zapisnici, 1902, sv. II, dio I, 327.

⁶⁶⁷ Stenografički zapisnici, 1902, sv. II, dio I, 328.

izbornicima.⁶⁶⁸ Veliki župan Kovačević zajedno sa svojim suradnicima još je 1897. godine kao jedan od uzroka izbornog poraza u izbornom kotaru s biralištem u Draganiću označio oporbeno djelovanje lokalnih svećenika. Uz zatvaranja oporbi bliskih izbornika što su radili u brojnim izbornim kotarima, ovaj put su se vladajući odlučili i na zatvaranje župnika što je Vinković istaknuo u svom govoru navodeći primjer župnika Obada iz Draganića koji je zajedno s Jurom Grbinom, Matom Biličićem i „30 nesretnika“ završio u zatvoru na tri dana bez suđenja „jer su se usudili počiniti strašan zločin, naime simpatizirati sa kandidatom opozicije“.⁶⁶⁹ Izbornike su pozivali pred izbore u „krčme“ kod Lajtnera u Ozlju i kod Lulića u Draganiću da bi onda „onako napiti“ bili tjerani od žandara na izbore i glasovanje za Kovačevića.⁶⁷⁰ Uz sve navedeno, optužio je Vinković Kovačevića da je pobjedu dobio zbog glasova mrtvih te ljudi iz Amerike. Vinković je poimenično nabrojao 18 slučajeva glasanja umjesto pokojnih ili iseljenih.⁶⁷¹ Na sve navedene optužbe reagirao je zastupnik Kovačević već od ranije poznat kao osoba koja vrlo rado ulazi u verbalne sukobe s oporbenim zastupnicima. Draganički zastupnik je u svom odgovoru naveo primjere iz Austrije i Mađarske gdje se činovnici mogu kandidirati na izborima te ako budu izabrani biraju hoće li ostati u službi ili će prihvatiti izbor što nije slučaj u Hrvatskoj gdje zbog preobilnog broja „ladanjske inteligencije“ zakon određuje da u vrijeme izbora činovnik ne smije biti u službi. Zbog toga je tvrdi Kovačević 5. studenog odstupio s funkcije iako je puno ranije morao podnijeti zahtjev kako bi se cijeli proces njegova razrješenja završio prije izbora.⁶⁷² Negira Kovačević i točnost Vinkovićevih tvrdnji da su izborne listine bile kod njega, ali se u isto vrijeme čudi kako Modrušanu trebaju listine kad „znadu oni za svakog izbornika, gdje se već koji nalazi, je li u Americi ili je umro“. Tvrdi također da nije istina da se Modrušan nije mogao normalno kretati po izbornom kotaru jer se sastajao s izbornicima „gdje je htio i kako je htio“, a uloga Joce Banjanina bila je da sačuva javni red i mir i pritisak oporbenjaka na izbornike.⁶⁷³ Do kraja govora Kovačević je za sve Vinkovićeve tvrdnje istaknuo da su neistinite. Interpelacija naravno nije mogla rezultirati ponavljanjem izbora jer je Kovačevićev mandat već bio verificiran, ali je zorno pokazala kojim se sve sredstvima režim bio spreman poslužiti da bi se spriječio izbor oporbenog kandidata.

---

⁶⁶⁸ Stenografički zapisnici, 1902, sv. II, dio I, 328 i 329.

⁶⁶⁹ Stenografički zapisnici, 1902, sv. II, dio I, 329.

⁶⁷⁰ Stenografički zapisnici, 1902, sv. II, dio I, 330.

⁶⁷¹ Stenografički zapisnici, 1902, sv. II, dio I, 331.

⁶⁷² Stenografički zapisnici 1902, sv. II, dio I, 349.

⁶⁷³ Stenografički zapisnici 1902, sv. II, dio I, 350.

Izborna dokumentacija u izbornom kotaru s biralištem u Draganiću pokazuje da je Kovačević dobio 223, a Modrušan 143 glasa te omogućava geografsku i profesionalnu analizu raspodjele glasova. U upravnim općinama Rečici (Riečica), Ozalj, Banija i Jaškovo Modrušan je dobio više glasova od Kovačevića. Izraženije u Rečici (Riečici) i Ozlju s 23 odnosno 21 glasom prednosti nego na Baniji i Jaškovu gdje je osvojio četiri odnosno tri glasa više od protukandidata. Uvjerljiva pobjeda Kovačevića bila je rezultat raspodjele glasova u Draganiću gdje je od 141 izbornika koji su sudjelovali na izborima samo pet glasovalo za Modrušana.⁶⁷⁴ Po pitanju profesionalne strukture Modrušan je dobio podršku svih devet svećenika te sedam od devet posjednika. Nijedan glas pravaški kandidat nije dobio od činovnika i učitelja koji su s 20, odnosno 11 glasova podržali Kovačevića. Od sedam trgovaca pet ih je podržalo Kovačevića dok je Modrušan s osam od 15 glasova dobio blagu prednost kod obrtnika. Presudnu ulogu imali su ratari koji su činili 282 od 366 izbornika koji su sudjelovali na ovim izborima. Njih 169 su svoj glas dali Kovačeviću, a 113 Modrušanu. Od ostalih profesionalnih skupina vrijedi istaknuti da je od četiri općinska načelnika samo jedan svoj glas dao pravaškom kandidatu, a riječ je o Tomi Kralju iz Ozlja.⁶⁷⁵

2.7. Karlovac 1903-1908. – pravaši na čelu velikog Karlovca

2.7.1. Banjavčić kao prvi načelnik velikog Karlovca

Od 1876. godine u karlovačkom gradskom zastupstvu vođene su rasprave o proširenju Karlovca na susjedne općine, a takav prijedlog našao se i pred Saborom 1893. godine no bez uspjeha.⁶⁷⁶ U srpnju 1902. godine *Karlovački glasnik* najavljuje da će od 1903. Karlovac biti proširen na susjedne općine. Prema popisu obavljenom s 31. prosincom 1900. zajedno s vojnim stanovništvom Karlovac je brojao 7 396 stanovnika dok je Banija imala 3 608, a Švarča 3 937 stanovnika. Nakon spajanja Karlovac je trebao imati 14 941 stanovnika te bi postao treći najveći grad u banskoj Hrvatskoj nakon Zagreba i Osijeka.⁶⁷⁷ Odjel za unutarnje poslove Zemaljske vlade otpisom od 30. listopada 1902. odobrio je zaključak županijske skupštine od 26. lipnja 1899. godine da se općine Banija i Švarča u cijelom opsegu pripoje Karlovcu uz uvjet da se zakonski odredi broj izborništva, visina cenzusa, broj zastupnika i njihov broj po izborništva po uzoru na grad Zemun.⁶⁷⁸ U prosincu 1902. je osnova zakona došla pred Sabor. Na sjednici 15. prosinca narodni zastupnik Bresztyensky zatražio je da se osnova prihvati bez dodatnih primjedbi kako bi mogla vrijediti već od Nove godine, a većina

---

⁶⁷⁴ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 103, br. 450vž/1901.

⁶⁷⁵ HR-HDA-103-ZŽ, kut. 103, br. 450vž/1901.

⁶⁷⁶ Proširenje grada Karlovca, *Karlovački glasnik*, 15.11.1902./46.

⁶⁷⁷ Veliki Karlovac, *Karlovački glasnik*, 19.7.1902./29.

⁶⁷⁸ Proširenje grada Karlovca, *Karlovački glasnik*, 15.11.1902./46.

zastupstva se složila te je novi zakon izglasan 16. prosinca 1902. godine. Novim zakonom mijenjaju se pojedine odredbe *Zakona ob ustroju gradskih općina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine. U §§ 1. do 3. definirano je da će Karlovac birati 30 zastupnika u gradsko zastupstvo i to na način da će izbornici biti podijeljeni u tri izborništva. Prvo izborništvo će birati 12 zastupnika, a u njemu će biti svi porezni obveznici koji plaćaju gradu izravne poreze 300 K ili više te izbornici navedeni u § 26. pod 2. točkom zakona iz 1895. godine,⁶⁷⁹ no oni moraju plaćati tecivarinu IV. razreda zajedno s prirezom 60K ili više. Drugo izborništvo bira također 12 zastupnika, a njemu pripadaju izbornici koji plaćaju izravni porez između 60 i 300 K te svi navedeni u § 26. pod točkom 2. koji ne pripadaju u prvo izborništvo. U treće izborništvo pripadaju svi ostali koji u gradu plaćaju izravni porez manji od 60 K, a koji zadovoljavaju uvjet o izbornom cenzusu navedenom u § 26. točki 1.⁶⁸⁰

Prema otpisu velikog župana Bude Budisavljevića, karlovačko je zastupstvo prestalo s djelovanjem 31. prosinca 1902. godine te je bilo potrebno izabrati novo za prošireni grad Karlovac. Za provođenje izbora zadužen je bio izaslanik županije i županijski tajnik Franjo Malvić zajedno s još četvoricom „obćinara“ i jednim perovođom po svakom izborništvo. Početkom 1903. godine u Karlovcu je bilo ukupno 896 izbornika. Izbori za I. izborništvo najavljeni su za 3. veljače, a pravo izbora imalo je 82 izbornika.⁶⁸¹ U povjerenstvu za I. izborništvo bili su Gjuro Gašparović, Rudolf Strohal,⁶⁸² Makso Herlinger i Mijo Balaš, a

---

⁶⁷⁹ O § 26. Zakona o ustrojstvu gradskih općina iz 1895. pisano je ranije. Točka 1. je definirala minimalan iznos od pet forinti za zavičajce i 10 forinti za nezavičajce. Točka 2. je određivala sva zanimanja koja su izuzeta od pravila prema točki 1. Iako je prema zakonu iz 1895. godine cenzus izražen u forintima, službeno je od 1. siječnja 1900. godine kruna (K) postala jedina valuta, no to u praksi nije potpuno uspješno provedeno (Kolar-Dimitrijević, 2013, 126.).

⁶⁸⁰ „Zakon kojim se preinačuju §§ 25., 31. i 32., zakona od 21. lipnja 1895. ob ustroju gradskih općina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“ sankcioniran je 22. prosinca 1902. *Sbornik zakona i naredba valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1903., I., broj 2., 3-4; Veliki Karlovac pred hrvatskim saborom, *Svjetlo*, 23.12.1902./51.

⁶⁸¹ Novo gradsko zastupstvo, *Karlovački glasnik*, 17.1.1903./3.; Domaće viesti, *Svjetlo*, 25.1.1903./4. *Karlovački glasnik* 8. ožujka 1902. donosi tekst o najvećim poreznim obveznicima, tada još uvijek neproširenog Karlovca, prema popisu koji je sastavila županijska oblast za najveće porezne obveznike u Zagrebačkoj županiji. Na popisu su bili Gašo Dević koji je plaćao 6 379,55 K poreza, Franjo pl. Türk 4 230,65 K, Samuel Kramer 3 744,07 K, Ivan Banjavčić 2 421,82 K, Rudolf Leon 1 803 K, Rudolf Strohal 1 728 K, Vatroslav Reiner 1 630,20 K, Josip Vrbanić 1 504,40 K, Dragan Vranyczany 1 364,74 K, Dragutin Beck 1 334,27 K, Makso Heinrich 1 310, 87 K, Gustav Kornitzer 1 165, 34 K, Vilim Reiner 1 107,78, Teodor Stakić 1 027,65K, Herman Kramer 950,67 K, Ivan Krall 942, 48 K, Dragutin Hermann 836,07 K, Jakob Fischer 835,93 K, Rudolf Jellenc 830,89 K, Gjuro Gašparović 808,65 K, Vjenceslav Turković 806,79 K, Antun Platzer 802,60 K, Jovo Barako 795,47 K, Izidor Vinski 786,38 K, Julijo Weiss 780,62 K, Armin Berger 773,60 K, Stevo Holjac 788,75 K, Filip Fröhlich 709,63 K, Melkior Lukšić 691,80 K i Dušan Slipečević 640, 76 K (Domaće vijesti – Najjači porezovnici u Karlovcu, *Karlovački glasnik*, 8.3.1902./10.).

⁶⁸² Rudolf Strohal bio je povjesničar i filolog rođen 1856. godine u Lokvama. U Karlovcu je od 1895. do 1908. godine bio ravnatelj Kraljevske realne velike gimnazije. Zbog neslaganja s tadašnjom hrvatskom

perovođa je bio gradski oficijal Josip Absac. Izbornici II. izborništva birali su 4. veljače, a ukupno je izborima moglo pristupiti 252 izbornika.⁶⁸³ U povjerenstvu su bili Vaso Erkalović, kovač iz Mostanja, mesar s Banije Joso Tončić, tiskar Dragutin Hauptfeld, sitničar Mavro Strahinščak te gradski oficijal Franjo Sačer kao perovođa. Najveće je bilo III. izborništvo, ukupno mu je pripadalo 562 izbornika, a izbori su najavljeni za 5. veljače.⁶⁸⁴ U izbornom povjerenstvu bili su brijač Dragutin Hemula, trgovac Franjo Leustek, posjednik iz Novaka Mijo Matan, gostioničar s Udbinje Petar Banjavčić te gradski „hadžar“ Ivan Drašković kao perovođa.⁶⁸⁵

Lokalni mediji najavljivali su da na izborima za gradsko zastupstvo postoje dvije struje iako su obje predvodili poznati karlovački pravaši. S jedne strane bio je dotadašnji načelnik Vrbanić dok je drugu opciju predvodio saborski zastupnik Karlovca Banjavčić oko kojeg se okupila politička grupacija pod imenom „gradjanski odbor“. Oni su predložili da se u I. izborništvu biraju kandidati: Kamilo Badovinac, Mijo Balaš, Ivan Banjavčić, Dragutin Herman, Makso Heinrich, Makso Herlinger, Gustav Kornitzer, Ivan Lach, Gustav Modrušan, Antun Platzer, Maksim Svilar i Nikola Šimecki. S druge strane, protivnici nisu izdali svoju listu, ali su agitirali da se za gradskog zastupnika izabere Vrbanić. Također su agitirali protiv kandidata „gradjanskog odbora“ Badovinca i Heinricha. Prema pisanju lista *Svjetlo*, protiv Badovinca je izdan jasan nalog da se ne glasa za njega dok se protiv Heinricha radilo potajno. Ukupan broj izbornika je nakon ažuriranja broja porastao s 82 kako je objavljeno u siječnju na 84 koliko je na kraju moglo sudjelovati. Izbori su završili 3. veljače u 12 sati, a na izbore je izašlo 75 od 84 izbornika što je bila izuzetno visoka izlaznost.⁶⁸⁶ Najviše glasova dobio je Banjavčić, 71, a u zastupstvo su još izabrani Šimecki, Kornitzer, Balaš, Herman, Vrbanić, Reiner, Sliepčević, Platzer i Valla. U užu izbor za dva preostala mjesta ušli su G. Modrušan, Badovinac i Beck, a izabrani su G. Modrušan i Badovinac.⁶⁸⁷

---

politikom prema Austriji i Ugarskoj umirovljen je 1908. godine, a 1920. godine ponovno vraćen na posao kao profesor u Zagrebu. Umire u Zagrebu 1936. godine („Strohal, Rudolf“, *Karlovački leksikon*, 2008, 536.).

⁶⁸³ Novo gradsko zastupstvo, *Karlovački glasnik*, 17.1.1903./3.; Domaće viesti, *Svjetlo*, 25.1.1903./4.

⁶⁸⁴ Novo gradsko zastupstvo, *Karlovački glasnik*, 17.1.1903./3.

⁶⁸⁵ Domaće viesti, *Svjetlo*, 25.1.1903./4. Kod članova povjerenstva su navedeni dijelovi grada za one članove koju su dolazili iz novopripojenih teritorija Karlovca.

⁶⁸⁶ Na izbore je izašlo ukupno 89,3 % izbornika u I. izborništvu što je bio veliki porast u odnosu na prošle izbore 1901. godine kada ih je u I. izborništvu izašlo 52,5 %.

⁶⁸⁷ Domaće vijesti - Gradski izbori, *Karlovački glasnik*, 7.2.1903./6.; Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 8.2.1903./8. Od 12 kandidata „gradjanskog“ odbora izabrana su osmorica. Od kandidata koje oni nisu predložili prošli su Vatroslav Reiner, Dušan Sliepčević, Franjo Valla i Josip Vrbanić. Za Reinerja i Vrbanića je poznato da su ranije bili „domovinaši“ za razliku od Sliepčevića koji je bio blizak vladajućima.

U II. izborništvu na izborima koji su održani 4. veljače „građanski odbor“ odnio je pobjedu u cijelosti. Izabrano je svih 12 njihovih kandidata. U II. izborništvu je također došlo do povećanja broja izbornika nakon ponovnog upisa pa je umjesto 252, pravo glasa imalo 264 izbornika prema *Hrvatskom pravu* odnosno 268 prema *Svjetlu*.⁶⁸⁸ Najviše glasova, 201, dobio je Šandor Mendur, a izabrani su još Nikola Preč, Josip Skendrović, Josip Salamon, Edmund Lukinić, Božo Vinković, Josip Car ml., Vjekoslav Hegedić, Ivan Cerovski, Vilim Toth⁶⁸⁹ i Marko Kovačić. Čak 90 od 210 izbornika koji su pristupili izboru glasovali su isključivo za kandidate s liste „građanskog odbora“. Jedini kandidat „građanskog odbora“ koji nije dobio natpolovičnu većinu glasova bio je Ivan (Ivo) Kovačić, s dobivena 102 glasa, ali je u užem izboru s kandidatom Stjepanom Žugčićem izabran sa 63 naprama 54 glasova.⁶⁹⁰

Izbori za III. izborništvo održani 5. veljače imali su najmanju izlaznost. Popis od 562 izbornika u siječnju povećao se na 568, a glasalo ih je 227.⁶⁹¹ Dvije suprotstavljene strane najmanje su se sukobljavale u ovom izborništvu vjerojatno i zbog toga što je birano tek šest zastupnika, a „građanski odbor“ je u prva dva dana već imao 20 izabranih zastupnika od ukupno 24. Nijedan od šestorice izabranih zastupnika nije dotada bio dio gradskog zastupstva jer su svi bili stanovnici pripojenih dijelova grada. Najviše glasova su dobili Mijo Matan iz Novaka i Jure Radatović iz Jelse po 226, zatim Janko Mejašić iz Mekušja za kojeg je glasalo 225 izbornika, dok je Pavao Cvitković iz dol. Švarče dobio 196 glasova, Franjo Ferković s Banije 178, a Ivan Podner s Udbinje 147.⁶⁹² Bliskost izabranih zastupnika s karlovačkim pravašima u trenutku izbora nije bila poznata osim za Franju Ferkovića koji je od ranije bio povezan s pravaškim radništvom i Janka Mejašića koji će biti kasnijih godina član i gradskog stranačkog odbora.

---

⁶⁸⁸ Gradski izbori u Karlovcu, *Hrvatsko pravo*, 5.2.1903./2170.; Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 8.2.1903./8. Izlaznost je bila oko 79 % što je također bilo osjetno povećanje u odnosu na 1901. godinu kada je izašlo 51,1 % izbornika.

⁶⁸⁹ Vilim Toth je bio zastupnik i prije stvaranja velikog Karlovca 1903. godine, ali za taj period nema nikakve potvrde da je bio pripadnik neke od pravaških skupina. U periodu nakon 1903. godine otvoreno se priključuje Hrvatskoj stranci prava u Karlovcu te je od 1907. godine član gradskog odbora stranke.

⁶⁹⁰ Domaće vijesti - Gradski izbori, *Karlovački glasnik*, 7.2.1903./6.; Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 8.2.1903./8. U *Karlovačkom glasniku* se navodi kako je Kovačić nakon užeg izbora dobio 64 glasa.

⁶⁹¹ Na prvim izborima u Karlovcu nakon pripajanja okolnih općina u III. izborništvu izašlo je oko 40 % izbornika. Ukupno je u Karlovcu na izborima u veljači 1903. godine izašlo 512 od 916 (ili 920) izbornika što je skoro 56 % svih izbornika. U odnosu na izbore 1901. godine kada je izašlo 51,3 % dogodio se porast. Pravo glasa imalo je skoro tri puta više izbornika, većinom onih koji vjerojatno nisu imali razvijenu kulturu izlazaka na izbore kao stanovnici centra grada.

⁶⁹² Gradski izbori u Karlovcu, *Hrvatsko pravo*, 6.2.1903./2171.; Domaće vijesti - Gradski izbori, *Karlovački glasnik*, 7.2.1903./6.; Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 8.2.1903./8.

Tablica 14. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1903. godine⁶⁹³

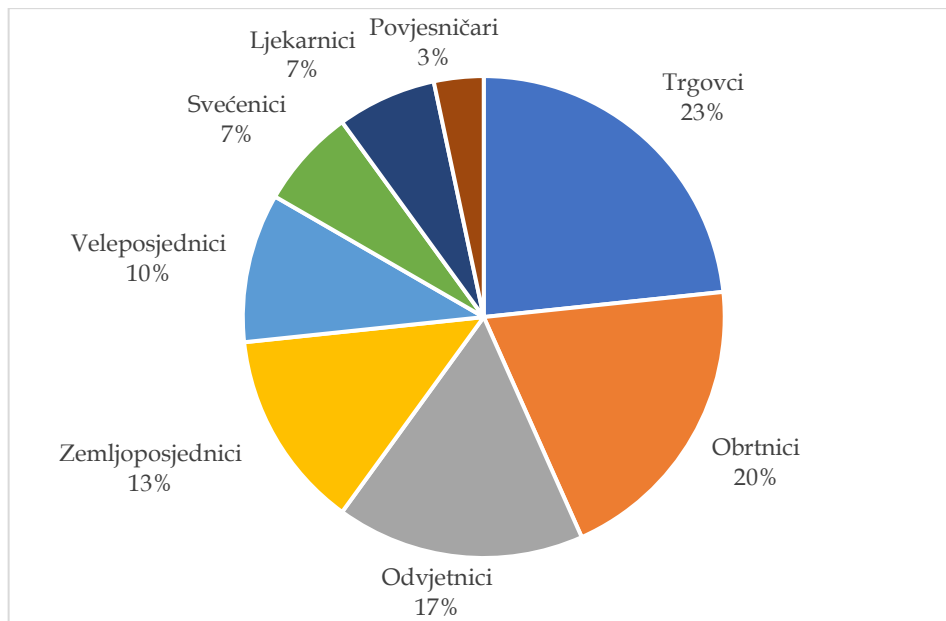
<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
Badovinac, Kamilo	Trgovac	I.	38 (nakon užeg izbora)
<i>Balaš, Mijo</i>	veleposjednik	I.	59
Banjavčić, Ivan	Odvjetnik	I.	71
Car, Josip ml.	Obrtnik	II.	124 ili 129
Cerovski, Ivan	Svećenik	II.	121
<i>Cvitković, Pavao</i>	zemljoposjednik	III.	196
Ferković, Franjo	obrtnik (kovač)	III.	178
Hegedić, Vjekoslav	Svećenik	II.	122
<i>Hermann, Dragutin</i>	veleposjednik	I.	55
Kornitzer, Gustav	odvjetnik	I.	66
<i>Kovačić, Ivan</i>	trgovac	II.	63 (nakon užeg izbora)
Kovačić, Marko	obrtnik	II.	108 ili 114
Lukinić, Edmund	odvjetnik	II.	126
<i>Matan, Mijo</i>	zemljoposjednik	III.	226
Mejašić, Janko	zemljoposjednik	III.	225
Mendur, Šandor	obrtnik	II.	201
Modrušan, Gustav	ljekarnik	I.	56 (nakon užeg izbora)
<i>Platzer, Antun</i>	veleposjednik	I.	41
<i>Podner, Ivan</i>	obrtnik	III.	147
Preč, Nikola	trgovac	II.	198
<i>Radatović, Jure</i>	zemljoposjednik	III.	226
Reiner, Vatroslav	odvjetnik	I.	45
<i>Salamon, Josip</i>	trgovac	II.	129
<i>Skendrović, Josip</i>	obrtnik	II.	169
<i>Sliepčević, Dušan</i>	trgovac	I.	43
Šimecki, Nikola	trgovac	I.	67
Toth, Vilim	trgovac	II.	119
<i>Valla, Franjo*</i>	povjesničar i pedagog	I.	40
Vinković, Božo	odvjetnik	II.	125

⁶⁹³ Domaće vijesti - Gradski izbori, *Karlovački glasnik*, 7.2.1903./6.; Izbori za gradsko zastupstvo, *Svjetlo*, 8.2.1903./8.

<i>Vrbanić, Josip*</i>	ljekarnik	I.	49
------------------------	-----------	----	----

* prijevremeno istupili

Prvi izbori nakon proširenja Karlovca očekivano su izmijenili profesionalnu strukturu zastupnika. Trgovci su i dalje bili najbrojniji, ali njihov udjel pao je na najnižu razinu u razdoblju od 1879. godine te je iznosio 23 %. Obrtnici su bili drugi najbrojniji s 20 % dok se povećao i broj odvjetnika te su oni činili 17 % zastupstva. Prvi put se među zastupnicima javljaju i zemljoposjednici što je bilo očekivano zbog proširenja Karlovca na okolne seoske prostore. Za 18 zastupnika bilo je poznato da su bliski pravaštvu, a među njima bilo je i novih zastupnika. Početkom 1903. godine došlo je do spajanja Stranke prava i Neodvisne narodne stranke u Hrvatsku stranku prava pa među pravaše ubrajamo i dotadašnje „neodvišnjake“ poput svećenika Ivana Cerovskog, a istoj stranci pripadao je i drugi svećenik u zastupstvu Hegedić. Među novim pravaškim zastupnicima bio je i zemljoposjednik Janko Mejašić te nekoliko obrtnika poput Franje Ferkovića i Marka Kovačića s tim da će potonji u kasnijem periodu biti bliži „frankovačkoj“ stanci. U zastupstvu su bila i dva nova odvjetnika Lukinić i Vinković, također pravaši. Izuzevši bivšeg načelnika Antuna Jordana koji je u periodu svog djelovanja u gradskoj politici više navođen kao veleposjednik nego kao odvjetnik svi odvjetnici koji su bili dio zastupstva u nekom periodu od 1879. do 1903. bili su pravaši. U zastupstvo prvi put ulazi i banijanski ljekarnik Gustav Modrušan koji je u periodu od 1897. do 1901. godine bio zastupnik „domovinaša“ u Saboru. S obzirom da je i dotadašnji gradski načelnik bio pravaš, ljekarnici su u ovom zastupstvu, kao i odvjetnici i svećenici, bili u 100% udjelu pravaši. Iz I. izborništva bilo je sedam, iz II. devet, a iz III. dva pravaša.

Slika 12. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1903. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Dotadašnji gradski načelnik Vrbanić, iako pravaš, neće podržavati većinu u zastupstvu zbog čega postaje jasno da će na tu funkciju biti izabran netko drugi. Lokalni medij *Svjetlo*, ali još više pravaško glasilo *Hrvatska* uključili su se u (protu)agitaciju vezano za njegovo djelovanje i mogući ponovni izbor na mjesto gradskog načelnika. *Karlovački glasnik* koji je bio sklon Vrbaniću u više brojeva već uoči gradskih izbora isticao je sve njegove zasluge za razvoj Karlovca navodeći također kako je netočna vijest koja se širila po gradu da će Banjavčić prihvatiti kandidaturu za gradskog načelnika. Uz to, negiraju da će Vrbanić, ako ponovno postane načelnik, bana Khuena-Héderváryja predložiti za začasnog građanina Karlovca. Te su se glasine, ističe *Karlovački glasnik*, pripisivale Banjavčiću iako ih je on poricao. Vrbanić je na kraju brzojavom 5. veljače 1903. zamolio velikog župana Budisavljevića razrješenje s mjesta načelnika grada Karlovca otklanjajući istovremeno mogućnost ponovnog izbora na istu funkciju. Vrbanićev odstup nije spriječio *Svjetlo* i *Hrvatsku* da nastave s napadima na sada već bivšeg načelnika.⁶⁹⁴ Posebno su se istaknuli u pravaškoj *Hrvatskoj* u kojoj ponovno optužuju

⁶⁹⁴ Kortešacija, *Karlovački glasnik*, 31.1.1903./5.; Domaće vijesti - Odstup gradonačelnika Vrbanića, *Karlovački glasnik*, 7.2.1903./6.; „Ex lex“ stanje u Karlovcu, *Hrvatska*, 7.3.1903./54. Vrbanić je u jesen 1902. ušao u verbalni sukob sa sve utjecajnijim pravaškim političarem i saborskim zastupnikom Vinkovićem što su bili prvi jasniji znakovi da neće imati podršku za ostanak na dotadašnjoj poziciji. Nakon odlaska s mjesta gradskog načelnika nije više bio aktivan u politici. Početkom 1906. godine dobio je tešku bolest s kojom se kratko borio te je preminuo u svibnju iste godine. Iako je bio dugogodišnji gradski načelnik Karlovca nije dobio puno prostora u novinama nakon smrti za razliku od mnogih drugih značajnih političara tog vremena. Ipak, mnogi su se s njim dostojno oprostili riječima hvale za njegov rad. U karlovačkom *Glasonoši*, nasljedniku lista *Svjetlo*, naveli su da je njegovo „načelnikovanje“ bilo jedno od

Vrbanića za bliskost s banom navodeći „da je mučno i grofu Khuenu-Héderváryu i sladkomu Budi pristupiti k izboru načelnika, odkako ne cvatu više ruže njihovem miljeniku g. Vrbaniću“.⁶⁹⁵ Vrbanić zaista nije imao većih sukoba s banom za vrijeme svog načelnikovanja, no i njegovi politički protivnici poput „frankovaca“ ističu da je otvoreno bio u oporbi u odnosu na režim.⁶⁹⁶

Odluka o novom načelniku donesena je na izvanrednoj sjednici 17. ožujka 1903. godine kojom je predsjedao veliki župan Budisavljević, a prisutno je bilo 27 gradskih zastupnika. Opravdano su bili odsutni zastupnici Vatroslav Reiner, Božo Vinković i Josip Vrbanić. Na prijedlog zastupnika Cara zastupstvo je odabralo tročlani „kandidacijski odbor“ u sastavu Hegedić, G. Modrušan i Skendrović. Odboru je još trojicu članova, zastupnike Platzera, Sliepčevića i Vallu, po svom izboru pridružio veliki župan. Nakon toga sjednica je prekinuta do povratka odbora koji je trebao predložiti tri kandidata za načelnika. Članovi odbora su odbili imenovati tri kandidata te su se jednoglasno kao jedinog kandidata predložili Banjavčića kojeg je potom zastupstvo jednoglasno izabralo. Zahvaljujući na izboru Banjavčića je zatražio osam dana da razmisli o prihvaćanju pozicije s obzirom na svoje brojne obaveze, nakon čega je veliki župan prihvatio da konačna odluka bude donesena na idućoj sjednici 23. ožujka. Banjavčić je na kraju prihvatio čast da postane prvi izabrani gradski načelnik „velikog Karlovca“ te je na sjednici 23. ožujka izrekao službenu prisegu. Još na prethodnoj sjednici 17. ožujka na prijedlog Hegedića za podnačelnika jednoglasno je ponovno izabran Gustav Kornitzer.⁶⁹⁷

U svom nastupnom načelničkom govoru 23. ožujka Banjavčić je izrazio zahvalnost svima koji su pridonijeli ostvarenju davne želje karlovačkog građanstva da se grad Karlovac proširi čime su se stekli preduvjeti i za njegov svekoliki razvoj i napredak. Ukazujući na

---

najuspješnijih u karlovačkoj povijesti, a od većih projekata istaknuli su gradnju dječjačke škole, kupnju kule starog grada Dubovca, uređenje gradskog kupališta na Korani, uređenje perivoja uz Koranu, dizanje spomenika povjesničaru Radoslavu Lopašiću te da je u njegovo vrijeme „pripravljen teren“ za spajanje susjednih općina Banije i Švarče s Karlovcem. Pohvalno su o njemu pisali i u *Narodnom glas*u, listu na koji je snažan utjecaj imao Vinković. Naveli su da su u njegovo vrijeme 99% načelnika bili Vladini ljudi od povjerenja te je stoga njegov uspjeh u razvoju grada, kao pripadnika opozicijske stranke, još dojmljiviji (Afera dr. Vinković-Vrbanić, *Svjetlo*, 5.10.1902./40.; Domaće vijesti - Josip Vrbanić, *Narodni glas*, 10.5.1906./20.; Domaće vijesti - Josip Vrbanić, *Glasonoša*, 13.5.1906./19.).

⁶⁹⁵ „Ex lex“ stanje u Karlovcu, *Hrvatska*, 7.3.1903./54.

⁶⁹⁶ U *Hrvatskom pravu* su pisali da je „za vrijeme Khuenovog despotizma“ jedini uz pokojnog Ivanićgradskog načelnika Kundeka „svoje pravaštvo javno i otvoreno izpoviedao.“ (Josip Vrbanić, *Hrvatsko pravo*, 11.5.1906./3146.).

⁶⁹⁷ HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, Sjednički zapisnici 1900-1905., Zapisnik 17.3.1903., br. 110 i 111, HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, Sjednički zapisnici 1900-1905., Zapisnik 23.3.1903., br. 112 i 113; Izvanredna skupština gradskog zastupstva, *Svjetlo*, 23.3.1903./12.

„visoke i odlučne faktore“ koji su omogućili da je Karlovac postao „po opsjegu“ najveći grad u domovini novi načelnik spominje kralja koji je shvaćajući interese svoga vjernoga grada sankcionirao zakon kojim je dao mogućnost njima kao prvim zastupnicima proširenoga grada, ali i njihovim nasljednicima da mogu raditi u „korist i čast“ Karlovca. Iako su preko medija njegovog prethodnika Vrbanica optuživali za bliskost s banom upravo je Banjavčić imao samo riječi hvale za Khuen-Héderváryja napose stoga što se kaže „naročito kod pitanja o proširenju“ grada, „velikom brigom i upravo otčinskom ljubavlju“ na svakom koraku zalagao da dođe do ostvarenja željenih ciljeva Karlovca. Nije Banjavčić izostavio zahvalu niti banovima suradnicima predstojniku Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade Krajčoviću i velikom županu Budisavljeviću koji su se na pitanju proširenja pokazali „prijateljima našega grada“. Uz riječi hvale za obojicu, govori Banjavčić da se veliki župan osim toga ističe i svojim radom „na polju liepe naše knjige u kojoj se on pokazuje umnim piscem hrvatskim i srpskim“.⁶⁹⁸ Posebne riječi hvale imao je za novo gradsko zastupstvo u koje su izbornici poslali „elitu svoje inteligencije, cviet svojeg trgovačkog i obrtničkog stališa“. Ističe da će se tijekom njegovog mandata širiti pismenost kako bi svi ljudi znali „okoristiti se i pismom i knjigom“. Najavljuje ulaganje u moderniju rasvjetu koja će doprinijeti da Karlovac bude privlačniji za doseljenike te razvoj društvenog života. Naglašava i važnost podizanja industrije te unapređenja obrta napominjući uz to da je potrebno „pokrenuti udruživanja i na to sokoliti“ karlovačke obrtnike. Počasćen novom dužnošću Banjavčić ističe da će „svaki atom“ njegova „bića“ biti u službi domovine i grada Karlovca u kojem je „našao domoljubno, svjestno gradjanstvo“, u kojem je podigao svoje „skrovište“ i u kojem želi „i leći na vječni počinak“. No usprkos ljubavi koju gaji za grad svjestan je novi načelnik da za njegovu dobrobit može raditi samo uz pomoć gradskog zastupstva pa stoga kaže da je u tom „skupnom radu“ on samo prvi među jednakima, naglašava da ne donosi „mržnju, ni pristranosti“ te izražava svoje uvjerenje da je takav i svaki od gradskih zastupnika. Posebno je Banjavčiću važno izjaviti da se gradsko zastupstvo sigurno neće baviti političkim pitanjima „u širem pojmu“ već će svoj rad usmjeriti na kulturni i materijalni napredak proširenoga grada. Nada se da će u tom poslu svi zajedno imati podršku Vlade, napose bana i njegovih najbližih suradnika te velikog župana. Svoj govor završava riječima: „Svršujem molitvom Svevišnjemu, koji da blagoslovio rad i nastojanje ovoga gradskog zastupstva i svih onih, koji tomu pripomagali budu“.⁶⁹⁹ Iako će se pokazati da pohvale nisu bile znak pomirbe pravaša s vladajućima, birane riječi kojima se novi karlovački

---

⁶⁹⁸ Spominjanjem da je Budisavljević i srpski pisac, Banjavčić je nagovijestio da će njegova stranka i na nacionalnoj razini sve više ublažavati svoj odnos prema pitanju postojanja Srba u Hrvatskoj.

⁶⁹⁹ Nastupni govor gradskog načelnika dr. Banjavčića, *Svjetlo*, 29.3.1903./13.

gradonačelnik obraćao banu i velikom županu u jednoj saborskoj raspravi je iskoristio bivši veliki župan Kovačević za verbalni napad na Banjavčića. Tijekom govora 19. lipnja 1903. godine u kojem je komentirao pobunu stanovništva u sklopu Narodnog pokreta, Kovačević je Banjavčićev govor u gradskom zastupstvu iskoristio za obranu vladine politike i bana Khuen-Héderváryja pa se ironično čudio kako je karlovački gradski načelnik mogao „gradsko zastupstvo karlovačko predvesti pred lice toga tirana, njega hvaliti i u zvezde kovati“. Smatra da je riječ o neiskrenosti jer ne mogu oporbeni zastupnici s jedne strane govoriti da je ban tiranin, a s druge strane ga hvaliti i slati adrese „kakove od nas nikada nije dobio“.⁷⁰⁰ Kovačević se referirao na adresu koju je novo gradsko zastupstvo na izvanrednoj sjednici 28. ožujka sastavilo zahvalivši banu zbog proširenja grada Karlovca. Adresu zahvalnicu potpisalo je 23 prisutnih zastupnika, a među njima i brojni karlovački pravaši poput Banjavčića, Hegedića, Kornitzera, Vrbanića, Vinkovića, G. Modrušana, Lukinića i Mendura.⁷⁰¹ Banjavčić je prisustvovao sjednici na kojoj ga je Kovačević poimence prozvao za adresu banu te se odmah javio za riječ i u svom odgovoru istaknuo da se on ne srami pohvaliti bana za ono što je učinio za Karlovac. To ne znači da on zbog toga dijeli „političke nazore“ s banom i da je „privrženik današnjeg sistema“. Ističe Banjavčić da je „bez dvojbe“ Karlovac „opozicionalni grad“ isto kao što je on kao njegov zastupnik pripadnik opozicije. Optužuje Kovačevića da želi netočno prikazati da je Karlovac promijenio svoj politički smjer na što mu je Kovačević dobio da izvrće njegove riječi.⁷⁰² U nastavku govora Banjavčić je istaknuo da će Karlovac i dalje ostati opozicijski grad, ali isto tako znat će se i zahvaliti svima onima koji mu pomognu bez obzira jesu li mu „nazori bilo politički, bilo religiozno“ istovjetni s većinom u gradu.⁷⁰³ Nezadovoljan onime što je čuo od karlovačkog gradskog načelnika i zastupnika za riječ se javio Kovačević navodeći kako nije želio reći da Karlovac nije opozicijski grad nego baš obrnuto da su predstavnici Karlovca unatoč tome što su banu u „najvećoj opoziciji“ ipak priznali „njegova dobra djela“.⁷⁰⁴ Samo nekoliko dana kasnije Khuen-Héderváry odlazi s pozicije bana te postaje novi mađarski ministar-predsjednik dok je Kovačević 1905. u vladi Géze Fejérvárya postao ministar za Hrvatsku i Slavoniju. Na toj poziciji se zadržao do 23. travnja 1906. godine kada odlazi nakon pada Fejérváryeve vlade.⁷⁰⁵ U međuvremenu, Banjavčić i Kovačević imali su još

---

⁷⁰⁰ Stenografički zapisnici, 1903, sv. III, dio I, 56.

⁷⁰¹ U adresi zahvalnicu bana se opisuju kao „brižnog otca“ te navodi kako „sva ova pa i druga dobra provrila su iz osobite prijazni i otčinske naklonosti Vaše preuzvišenosti“ (HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, Sjednički zapisnici 1900-1905., Zapisnik 28. 3. 1903., Adresa zahvalnica).

⁷⁰² Stenografički zapisnici, 1903, sv. III, dio I, 64.

⁷⁰³ Stenografički zapisnici, 1903, sv. III, dio I, 65.

⁷⁰⁴ Stenografički zapisnici, 1903, sv. III, dio I, 65.

⁷⁰⁵ „Pokrajinske viesti - Stjepan Kovačević“, *Jutarnji list*, 26.4.1913./349.

jedan verbalni sukob tijekom ovog saborskog zasjedanja. Prilikom govora o osnovi zakona o proračunu za 1904. godinu koji je održao 5. veljače 1904. godine Banjavčić je kritizirao još jedan u nizu prougarskih govora draganičkog zastupnika koji je tvrdio da Hrvatska duguje Ugarskoj svoju političku „eksistenciju“. Odgovarajući na upućenu mu kritiku Kovačević je istaknuo da Banjavčić kao načelnik svojom prisegom podržava sistem koji kritizira. Osim toga, spočitnuo je opoziciji pa i samom Banjavčiću da šire mržnju protiv mađarskog naroda.⁷⁰⁶ Kovačević se ovim izjavama ponovno istaknuo kao jedan od najvjernijih promicatelja nagodbenog sistema zbog čega je u sukob dolazio s gotovo svim karlovačkim pravašima u Saboru o čemu je već ranije pisano. Iako nije bio najistaknutiji političar u banskoj Hrvatskoj za karlovačke pravaše upravo je Kovačević bio glavni simbol Khuenovog sustava zbog čega je postojao konstantni sukob koji je trajao više od 20 godina.

Spajanje Karlovca s okolnim općinama Banijom i Švarčom zakonski je provedeno početkom 1903. godine, ali to nije značilo da su u praksi riješeni svi problemi koji su nastali proširenjem grada. Jedan od problema s kojima se suočio Banjavčić kao novi gradski načelnik bilo je gradsko činovništvo. Status činovnika bio je definiran statutima grada koji su rađeni prema važećim zakonima o gradskim općinama. Zadnji gradski statut donesen 1896. godine zbog proširenja grada nije više važio te je status činovnika s Banije i Švarče bio nedefiniran.⁷⁰⁷ Zbog toga se gradskom načelniku Banjavčiću žalio zastupnik Car na sjednici zastupstva 22. travnja 1903. navodeći da je činovništvo Banije i Švarče koje više nema svoju svrhu još uvijek na financijskom teretu Karlovca čime se gradu nanosi nepotrebna šteta. Slažući se s Carevom primjedbom Banjavčić mu je odgovorio da služba činovnika s Banije i Švarče prestaje u roku od mjesec dana nakon 1. svibnja 1903. godine te da Karlovac neće više financirati njihove plaće.⁷⁰⁸ Na sjednicama gradskog zastupstva 8. srpnja i 1. prosinca 1903. godine te 13. siječnja 1904. godine zastupnici su definirali i prihvatili novi statut grada koji je 15. siječnja 1904. godine poslan vladi na usvajanje. Odjel za unutarnje poslove Zemaljske vlade prihvatio ga je 27. veljače 1904. godine. Novi statut definiran je prema *Zakonu ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine koji je djelomično izmijenjen u prosincu 1902. godine zbog proširenja grada Karlovca. Statut se sastojao od tri dijela. U prvom

---

⁷⁰⁶ Stenografički zapisnici, 1904, sv. IV, dio I, 418. i 427.

⁷⁰⁷ U periodu koji proučava ovaj rad prvi statut grada donesen je 1883. godine prema *Zakonu ob ustroju gradskih općinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 28. siječnja 1881. godine (<https://online-zbirke.mgk.hr/hr/Predmet/12156/3>), a sljedeći 1896. godine prema *Zakonu ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine. Gradski statut iz 1896. godine je tiskan te ga se može pronaći u Državnom arhivu Karlovac te Gradskoj knjižnici „Ivan Goran Kovačić“ u Karlovcu.

⁷⁰⁸ HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, Sjednički zapisnici 1900-1905., Zapisnik 22. 4. 1903., br. 127.

dijelu su „obćenite ustanove“ poput opsega grada,⁷⁰⁹ grba te prava građanstva. U drugom dijelu određen je ustroj gradskog poglavarstva, uređenje gradske skupštine i djelokrug gradskih odbora, a u trećem propisan je ustroj i djelokrug gradskog poglavarstva te djelokrug gradskog načelnika.⁷¹⁰ Problem koji je nastao sa činovnicima nakon objedinjavanja okolnih općina Banije i Švarče s Karlovcem riješio se izradom novog statuta grada. Položaj činovništva reguliran je §§ 67-69. statuta po uzoru na zakon o općinama iz 1895. godine.⁷¹¹ U navedenim paragrafima istaknuto je da se činovništvo bira putem natječaja na doživotnu službu, a izabire ih gradsko zastupstvo na prijedlog „kandidacionog“ odbora.⁷¹² Uz to, navedena je u posebnom obrascu zakletva gradskih činovnika te njihove plaće. Ostale gradske službenike⁷¹³ biralo je gradsko zastupstvo na prijedlog gradskog načelnika. Gradski načelnik imao je „disciplinarnu vlast“ nad činovnicima i službenicima.⁷¹⁴

2.7.2. „Novi kurs“ i Hrvatsko-srpska koalicija – stavovi karlovačkih pravaša o promjeni smjera stranke

Na samom početku 1903. godine na skupštini u Zagrebu donesena je odluka o sjedinjenju Stranke prava, Neodvisne narodne stranke, Napredne omladine i Hrvatske

---

⁷⁰⁹ Prema statutu grada od 1904. godine, članak 1., u područje grada Karlovca pripadale su porezne općine: Grad Karlovac, Banija, Hrnetić, Jelsa velika, Švarča velika, Švarča mala, Kamensko, Turan, Mekuše i Mostanje, sa mjestima: Gradac, Selce, Drežnik, Kaštel, Novaki, Pokupje, Brodarci, Brdo, Zagrad, Jakolić Brdo, Švarča gornja, Švarča dolnja, Turan, Goljaki, Jelaši, Zastanje, Udbinja i Rakovac. Točne granice zemljišta definirane su u „katastralnim mapama“. Teritorijalni opseg Karlovca mogao se mijenjati samo dozvolom županijske skupštine što je definirano točkom 3., § 27. *Zakona ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarah* od 5. veljače 1886. godine (*Sbornik zakona i naredbah valjanah za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1886., III., broj 8., 23-24.; HR-DAKA Statut 1904, 1.).

⁷¹⁰ HR-DAKA Statut, 1904, 1-3. i 31. Prvi dio je na 1. do 3. stranici, drugi dio je od 3. do 19., a treći od 19. do 31.

⁷¹¹ HR-DAKA Statut 1904, 21.

⁷¹² HR-DAKA Statut 1904, 21. „Kandidacioni odbor“ definiran je § 56. *Zakona ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine. Karlovac pripada skupini gradova koji su na čelu odbora imali gradskog velikog župana kao predsjednika odbora te još šestoricu gradskih zastupnika kao članove odbora. Od šestorice članova, trojicu je biralo gradsko zastupstvo, a trojicu je birao predsjednik odbora tj. veliki župan. Prema § 56. zakona određeno je da odbor daje prijedlog na temelju tri molbe koje oni izaberu kao najbolje, a gradsko zastupstvo mora prihvatiti jednog od trojice predloženih činovnika (Više o statusu činovnika vidi u: *Sbornik zakona i naredbah valjanah za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 233-234.).

⁷¹³ Statutom grada nije jasno definirano tko pripada u gradske službenike. U § 67. spominje se naziv gradski činovnici koji se biraju na prethodno opisani način dok se „gradsko podvorničko osoblje“ bira drugačije. U daljnjem tekstu kroz §§ 67. do 69. spominje se naziv „gradski činovnici i službenici“ pa možemo pretpostaviti da „podvorničko osoblje“ pripada u „gradske službenike“. Prema popisu plaća činovnika i službenika možemo vidjeti da su u „gradsko podvorničko osoblje“ pripadali podvornici i dostavljači, a u zasebnoj skupini kao „konvencionirano osoblje“ navedene su sljedeće službe: bolnički sekundarij, upravitelj gradskih daća, vrtlar, gospodarski činovnik ujedno tržišni nadzornik, dva ovrhovoditelja, učitelj glazbe ujedno upravitelj glazbene škole i orguljaš, dva učitelja glazbe, pomoćni podvornik, pazikuća klaonice, nadcestar i četiri primalje (HR-DAKA Statut, 1904, 21., 29. i 30.).

⁷¹⁴ HR-DAKA Statut, 1904, 21.

radničke zajednice u jedinstvenu Hrvatsku stranku prava. Temelj dogovora bio je zajednički program opozicije iz 1894. godine, a među najvažnijim zadaćama ističu se borba za reformu izbornog sustava, financijska samostalnost Hrvatske, zatim zaštita posjeda seljaka, obrtničkog i radničkog staleža, osobne slobode te potpuna sloboda udruživanja i tiska.⁷¹⁵ U prvom trenu ujedinjenje nije bilo tako značajno za karlovačke pravaše s obzirom da su imali političku premoć u gradu i bez „neodvišnjaka“, no ipak je ujedinjenjem barem privremeno stranka brojčano ojačala. Dugoročno ovo je bio početak stvaranja struja u stranci. Uz „neodvišnjake“ sve snažniji utjecaj imali su i pripadnici Napredne omladine, skupine oformljene od studenata prosvjednika udaljenih sa zagrebačkog Sveučilišta nakon paljenja mađarske zastave prilikom kraljeva dolaska u Zagreb 1895. godine.⁷¹⁶ Svoj studij nakon odsluženja zatvorske kazne nastavili su u Pragu odlazeći iz Hrvatske pod dojmom sloma pravaštva, nemogućnosti sprovođenja državnopravne opozicijske politike uz stalni sukob hrvatskog i srpskog građanstva. Pod utjecajem profesora Tomáša Masaryka šire svoj kulturni vidokrug i uviđaju opasnost njemačkog širenja prema istoku i jugoistoku Europe. Temeljna Masarykova ideja bila je borba za životne potrebe širokih slojeva koja je trebala zamijeniti isprazne rodoljubne fraze.⁷¹⁷ U svom programskom spisu iz 1897. ističu važnost obrazovanja za široke slojeve prigovarajući Vladi i opoziciji da nisu napravili dovoljno na tom polju. Zalažu se za pravo na slobodu misli i izražavanja, a važna odrednica njihovog budućeg djelovanja bila je ideja da su Hrvati i Srbi jedan narod.⁷¹⁸ Povratkom u Hrvatsku uključuju se u politički život te na njihov poticaj dolazi do ujedinjenja „domovinaša“ s „neodvišnjacima“, a zajedničko djelovanje oporbe podržao je i Frank. Na poticaj „naprednjaka“ i socijalista u ožujku 1903. započinje izvansaborsko djelovanje opozicije povezano s nadolazećom obnovom financijske nagodbe između Hrvatske i Ugarske. Autonomni proračun nije se mijenjao šest godina, vlada bana Khuen-Héderváryja bila je pred financijskim krahom te su dopustili organizaciju prve velike skupštine u Zagrebu nadajući se da će potaknuti ugarsku vladu na popuštanje u financijskim pitanjima. Kako se to nije dogodilo uslijedile su zabrane oko 50 skupština koje su organizirane diljem banske Hrvatske i to zbog nestabilnosti koju su takva događanja mogla izazvati u vrijeme kada je u Ugarskoj vladala kriza dualizma zbog napetih odnosa s Austrijom. Zabrane su dovele do demonstracija koje su počele u Zagrebu i Osijeku, a zatim su se proširile i po

---

⁷¹⁵ Lovrenčić 1972, 153.; Cipek i Matković 2006, 433. i 434.

⁷¹⁶ Programatski spis Napredne omladine objavljen u Pragu 1897. Vidi u: Cipek i Matković 2006, 385-388.

⁷¹⁷ Gross 1973, 316-317.

⁷¹⁸ Cipek i Matković 2006, 386-387.

drugim gradovima i selima banske Hrvatske.⁷¹⁹ Cijeli pokret trajao je do ožujka 1904. te je imao dvije faze od kojih je prva, obilježena demonstracijama, trajala do kolovoza 1903. godine. U Karlovcu su prve veće demonstracije održane 26. travnja, a pobuna se proširila najviše na područja bjelovarsko-križevačkog kraja, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, samoborskog područja te dijela Zagorja, no veliki dio teritorija banske Hrvatske poput Slavonije, Srijema, Moslavine, Like, Korduna i Banovine ostao je uglavnom miran. Iako se opozicija nije uključila u prosvjede, izuzevši „naprednjake“ koji su odmah na početku uhićeni ili su morali bježati, oni su bili najjači na prostorima gdje je opozicija imala veću podršku, a slabije su bili obuhvaćeni krajevi s većim brojem srpskog stanovništva.⁷²⁰ Pokret je s pozornošću praćen u Dalmaciji, prvo medijski, a zatim je uslijedila i konkretna pomoć organizacijom protestnih skupština, slanjem financijske pomoći i obavještavanjem strane javnosti o događajima.⁷²¹ Iako konkretnije posljedice iz početka nisu bile vidljive, Narodni pokret utjecao je na dalmatinske političare pokazavši im da u banskoj Hrvatskoj postoje političke snage na koje se može računati za buduću suradnju pri čemu su imali u vidu prvenstveno skupinu mlađih političara za koje su vjerovali da će u budućnosti uspostaviti bolje odnose sa srpskim političarima na tom području.⁷²² Možemo reći da iako nije iskorišteno nezadovoljstvo širokih masa pokret je imao ozbiljne posljedice jer je doveo do povezivanja političara banske Hrvatske i Dalmacije, pokrenuo je suradnju hrvatskog i srpskog građanstva, potaknuo je pojavu novih političkih grupa te je bio dio procesa koji je na dnevni red stavio južnoslavensko pitanje kao cjelinu.⁷²³ Nakon prve faze Narodnog pokreta činilo se da on ipak neće imati dugoročno odjeka na političku situaciju u Dalmaciji u kojoj su odnosi sa Srpskom strankom i „talijanašima“ ušli u mirniju fazu, no bez konkretnijih zajedničkih političkih akcija. U tom smjeru vodilo je i novo jesensko zasjedanje Dalmatinskog sabora započeto 19. listopada 1903. koje je iz početka protjecalo mirno sve dok na dnevni red nije postavljeno pitanje „jezične osnove“ kojom se htjelo proširiti upotreba njemačkog jezika u nekim sferama pokrajinske uprave. Potez koji su povezivali s njemačkom idejom širenja prema istočnim i jugoistočnim dijelovima Europe poznata pod nazivom „Drang nach Osten“ ujedinio je sve političke stranke u Dalmaciji koje su se odlučno usprotivile.⁷²⁴ Bila je to prva faza formiranja politike „novog kursa“, ali još uvijek nije bila do kraja definirana jer u sebi nije sadržavala bitnu stavku orijentacije na suradnju s

---

⁷¹⁹ Gross 1973, 326.

⁷²⁰ Lovrenčić 1972, 164-166.

⁷²¹ Lovrenčić 1972, 187-189.

⁷²² Lovrenčić 1972, 192-193.

⁷²³ Gross 1973, 327.

⁷²⁴ Lovrenčić 1972, 210-211.

mađarskom opozicijom. Stvorila se ideja pokretanja zajedničkog lista s Franom Supilom kao glavnim urednikom koji bi iz Zagreba promovirao ideje ujedinjenja Dalmacije i banske Hrvatske, povezivanje s južnim Slavenima, demokratske promjene s općim pravom glasa, slobodom misli i štampe te apostrofirao „nijemstvo“ kao glavnog neprijatelja, a uz to bi se u Dalmaciji pokrenuo skupštinski pokret, no od svega na kraju ipak nije bilo ništa. Supilo je nastavio djelovati preko svog *Novog lista* u Rijeci gdje je pritisak režima bio slabiji nego u Zagrebu.⁷²⁵ Podrška je izostala od dijela dalmatinskih političara, a širenju ideje nisu pomogli ni međusobni sukobi u kojima je sudjelovao i najistaknutiji dalmatinski političar tog vremena Ante Trumbić.⁷²⁶ Druga faza Narodnog pokreta u banskoj Hrvatskoj obilježena je mirnijim djelovanjem putem skupština u organizaciji „naprednjaka“, tada još uvijek dijela Hrvatske stranke prava. Važna promjena u odnosu na prvu fazu bila je ostvarivanje suradnje sa Srbima, a u isto vrijeme Srpska samostalna stranka i sama je organizirala slične skupštine.⁷²⁷ Reakcije iz Dalmacije na drugu fazu bile su slabije i činilo se kako je politika „novog kursa“ kratkog vijeka sve dok namjesnik Erazmo Handel svojom uvredljivom porukom prema Dalmatincima nije pokrenuo novo ujedinjenje dalmatinskih političara koje će kulminirati apstinencijom zasjedanja Dalmatinskog sabora otvorenog 6. listopada 1904. sve dok se namjesnika ne smijeni. U prvom mahu bečka vlada je podržala Handela, ali pritisak je ipak uspio te su zbog nagomilanih problema u odnosima s Mađarima vladajući čimbenici u Beču odlučili popustiti. Takav slijed događaja nije umirio dalmatinske političare nego im je dao poticaj za daljnje djelovanje podižući im ujedno ugled u drugim dijelovima Monarhije.⁷²⁸ Promjena smjera dijela hrvatskih političkih stranaka ne bi bila moguća da u isto vrijeme i dualizam nije bio u krizi što je otvaralo mogućnost nove političke suradnje. Nakon jednogodišnjeg političkog primirja u ljeto 1904. na dnevni red u ugarskom saboru ponovno dolazi pitanje vojne reforme i obnove financijske nagodbe. Vlada Liberalne stranke s Istvánom Tiszom na čelu bila je jedan od zagovornika dualizma dok se oporba predvođena Nezavisnom strankom zalagala za labilniju vezu između Austrije i Ugarske. Kako do dogovora nije došlo raspisani su novi izbori na kojima je oporba uvjerljivo pobijedila te je započelo razdoblje njihovih neuspješnih pregovora s vladarem.⁷²⁹ Pobjedu opozicije u Ugarskoj u banskoj Hrvatskoj gledali su s poštovanjem, ali i oprezom smatrajući da se njihova politika prema Hrvatskoj ne razlikuje previše od one liberala. Pod utjecajem političara iz Dalmacije, koji su manje osjećali teret odnosa s Mađarima

---

⁷²⁵ Lovrenčić 1972, 226-231.

⁷²⁶ Opširnije vidi u: Lovrenčić 1972, 233-238.

⁷²⁷ Lovrenčić 1972, 174-175.

⁷²⁸ Lovrenčić 1972, 268-270.

⁷²⁹ Lovrenčić 1972, 275-276.

iz prošlosti, njihov stav se mijenjao. Važnu ulogu imat će i *Novi list* zajedno s glavnim urednikom Supilom koji će tijekom 1905. godine pripremati teren za potencijalnu suradnju s mađarskom opozicijom.⁷³⁰

Prije prihvaćanja novog smjera odnosi opozicije u banskoj Hrvatskoj bili su složeni. U ljeto 1904. godine Hrvatska stranka prava vrlo je pasivna u djelovanju što će krajem godine dovesti i do odvajanja dijela mlađe generacije i osnivanja Hrvatske napredne stranke. U isto vrijeme svoju stranku osnovat će Stjepan Radić pod imenom Hrvatska pučka seljačka stranka. Iako su se obje stranke zalagale za demokratičnost, slavenstvo, hrvatsko-srpsku suradnju, političku aktivaciju puka, među njima su postojale važne razlike. Radić se posebno usmjerio na seosko stanovništvo koje je bilo konzervativnije pa, iako je stranka bila protuklerikalna, nije promovirao vjerski indiferentizam poput „naprednjaka“.⁷³¹ Hrvatska stranka prava počela se oporavljati vrlo brzo nakon što joj je u ljeto 1904. pristupio Stjepan Zagorac zagovornik sloge i življeg rada hrvatske građanske opozicije. Izlazak „naprednjaka“ pokazao se dobrim i za suradnju između dvije stranke jer sada „stara“ generacija političara Hrvatske stranke prava „mlade“ iz novoosnovane Hrvatske napredne stranke više nije gledala kao konkurenciju za stranačke pozicije. Pod jačanjem pritiska režima početkom 1905. opozicija će se, uključujući i „frankovce“, međusobno zbližiti, ali ta suradnja je bila kratkotrajna te se dio njih sve više približavao suradnji sa Srpskom samostalnom strankom s kojom ih je povezivao zajednički stav o tada aktualnom rusko-japanskom ratu, borba protiv jačanja klerikalizma, neuspostavljanje suradnje tog dijela opozicije s „frankovcima“ te suradnja i na nekim drugim političkim skupovima poput odlaska „naprednjačkih“ studenata na krunidbu kralja Petra u Beograd. U to vrijeme stasat će i nova generacija političara među srpskim „samostalcima“ među kojima će se posebno isticati Svetozar Pribićević i Jovan Banjanin.⁷³²

Suradnja „frankovaca“ sa srpskim političarima u banskoj Hrvatskoj nije bila moguća pa je konačni neuspjeh pri pokušaju nove suradnje između Hrvatske stranke prava i „frankovaca“ u ljeto 1905. imao važnu ulogu u usmjerenju prema „novom kursu“ većeg dijela opozicije banske Hrvatske.⁷³³ Treba istaknuti kako su brojni bivši „domovinaški“ pravaši u prošlosti napadali Srbe iz vladajuće većine u Saboru na nacionalnoj osnovi što nije ostavilo dugoročne posljedice na mogućnost političke suradnje sa Srbima općenito. Vratimo li se malo unatrag vidimo da su krajem 19. stoljeća sva trojica karlovačkih pravaških zastupnika

---

⁷³⁰ Lovrenčić 1972, 277. i 281-2. O Supilovu djelovanju vidi i u: Šokčević 2016a, 326-332.

⁷³¹ Lovrenčić 1972, 254-256. i 258.

⁷³² Lovrenčić 1972, 260-264.

⁷³³ Lovrenčić 1972, 295-6.

zastupala gledište da pravoslavci iz Hrvatske ne mogu biti Srbi te da u Hrvatskoj postoji samo jedan politički narod.⁷³⁴ Najviše je o tome govorio Hegedić držeći se jasno stava o nepriznavanju postojanja srpskog naroda u Hrvatskoj.⁷³⁵ Sličnog je mišljenja bio i Modrušan koji prilikom govora o osnovi zakona o indemnitetu 12. prosinca 1899. godine navodi da se u Hrvatskoj brani pjevati domoljubne hrvatske pjesme dok s druge strane „gospoda grčko-iztočne vjere ili kak ih vi zovete Srbi, slobodno iztiču svoje srbstvo u školi i pjevaju svoje srbske pjesme“.⁷³⁶

Isječci iz govora Banjavčića i Vinkovića u saborskom periodu od 1901. do 1906. godine pokazat će razlike u stavovima između mlađe i starije generacije pravaških karlovačkih političara koji su prihvatili novi politički smjer, te da su mlađi političari bili nositelji ideje promjene politike i prihvaćanja hrvatsko-srpske suradnje u banskoj Hrvatskoj početkom 20. stoljeća. Banjavčić u svom govoru iz 1902. godine opisuje zastupnike pravoslavne vjere kao one „koji se ne priznavaju kao Hrvati, koji se nazivaju Srbi“.⁷³⁷ Početkom 1904. godine, on i dalje ne odstupa od svojih stavova pa prilikom proračunske rasprave kritizira zastupnike „kojima je mило srpsko ime“ i koji ističu da su Hrvati i Srbi „dvie narodnosti“. Smatrao je Banjavčić neutemeljenima njihov stav da je riječ o jednom narodu dvije narodnosti jer, po njegovom mišljenju, ako je jedan narod onda je i jedna narodnost.⁷³⁸ Istog dana, 5. veljače 1904., o proračunu je govorio i Božo Vinković te se između ostalog dotaknuo i pitanja Srba u Hrvatskoj. Za razliku od svih ostalih karlovačkih pravaša ranije, Vinković nije istaknuo da ne postoji srpski narod u Hrvatskoj nego poziva na slogu. Govori da su oni „naša braća Srbi“ te da nije potrebno raspravljati je li riječ „o dvim različitim narodima“ nego treba poticati da „dva brata međusobno složno rade za svoje stvari i za svoju zajedničku domovinu Hrvatsku“.⁷³⁹ Za otprilike godinu i pol, bez obzira na razlike u stavovima, obojica će prihvatiti novi politički smjer stranke.

---

⁷³⁴ Banjavčić je o tome govorio prvi. Tijekom jedne rasprave s velikim županom 1896. godine najavio je mogućnost suradnje sa Srbima, ali ne i priznavanje srpskog naroda u Hrvatskoj. Kako je Banjavčić tvrdio, Kovačević je izjavio da „narod koji stanuje u gornjoj krajini, nije Hrvat“. Zbog toga poziva velikog župana da dođe u Rakovicu i da im kaže da nisu Hrvati pa da će vidjeti da su svjesniji Hrvati nego sam veliki župan. Ističe karlovački zastupnik da je i on „diete Gornje Krajine“ te se ponosi što je Hrvat nadodavši „ako ima među njima i braćah Srba, na čast im; živjet ćemo u slozi, kao što smo uvijek prije; pomirit ćemo se i složno za ovu našu hrvatsku domovinu zajednički raditi“, ali tek kad „bude nestalo ovakovih ljudih“ poput velikog župana Kovačevića (*Stenografički zapisnici*, 1896, V, 3217. i 3218.).

⁷³⁵ Opširnije vidi u: Vladić 2022, 108-109.

⁷³⁶ *Stenografički zapisnici*, 1899, sv. III, dio II, 1091.

⁷³⁷ *Stenografički zapisnici*, 1902, sv. II, dio II, 214.

⁷³⁸ *Stenografički zapisnici*, 1904, sv. IV, dio I, 423.

⁷³⁹ *Stenografički zapisnici*, 1904, sv. IV, dio I, 450.

Riječkom rezolucijom 3. listopada 1905. godine programatski su definirane ideje politike „novoga kursa“ koja je inzistirala na prekidu s dotadašnjim političkim pravcem.⁷⁴⁰ Rezoluciju čiji su glavni inicijatori bili dalmatinski političari predvođeni Franom Supilom i Antom Trumbićem potpisalo je dio saborskih opozicijskih političara iz banske Hrvatske među kojima su bili i karlovački pravaši.⁷⁴¹ Njezin sadržaj pokazuje da je i u banskoj Hrvatskoj dio oporbe odustao od politike oslanjanja na Beč te da su odlučili poduprijeti nastojanje mađarske opozicije za rušenje dualističkog sustava u zamjenu za mađarsku potporu ujedinjavanja hrvatskih zemalja i ukidanja mađaronskog režima u Hrvatskoj.⁷⁴² Općenito o promjeni politike hrvatske opozicije početkom 20. stoljeća dosta je pisano pa je ideja u ovom radu više se koncentrirati na razloge zbog kojih su dokument potpisali i karlovački pravaši Ivan Banjavčić i Božo Vinković. Zbog toga je od iznimne važnosti serija tekstova objavljenih u varaždinskim novinama *Naše pravice* pod naslovom *Zašto sam potpisao „riečku resoluciju“?* čiji je autor Božo Vinković. Iako se može činiti neobičnim da svoje tekstove objavljuje u varaždinskim novinama stvari postaju jasnije nakon istraživanja pozadine tih novina, ali i činjenica da je prije Karlovca Vinković živio u Varaždinu te je 1892. godine bio čak u izbornom odboru Stranke prava tijekom izbora za Sabor. Tijekom boravka u Varaždinu uspostavio je prijateljske odnose s Perom Magdićem varaždinskim pravašem i kasnijim vođom „domovinaša“ u tom gradu. Njih dvojica su bili jedni od predvodnika novog smjera stranke, a zajedno su u veljači 1904. godine pokrenuli *Naše pravice*, glasilo Hrvatske stranke prava u Varaždinu.⁷⁴³

Potpisnici Riječke rezolucije bili su izloženi velikom pritisku, a u napadima su prednjačili „frankovci“. Takav jedan primjer donosi i tekst objavljen u „naprednjačkom“ *Pokretu* u listopadu 1905. godine u kojem se između ostalog navodi da se u Karlovcu želi ishoditi „nepouzdanicu“ narodnom zastupniku Banjavčiću jer je potpisivanjem Riječke rezolucije iznevjerio pravaški program na temelju kojega je osvojio mandat za što su u „naprednjačkom“ glasilu odgovornima smatrali „frankovce“ koji su se po njihovom mišljenju pokazali kao glavni suradnici i istomišljenici „magjarona“ nakon potpisivanja dokumenta u Rijeci.⁷⁴⁴ Upravo ovakvi napadi izazvali su navedenu seriju tekstova u listu *Naše pravice* koje

---

⁷⁴⁰ Cipek i Matković 2006, 494-496.

⁷⁴¹ Saborski zastupnici iz banske Hrvatske među potpisnicima bili su Ivan Banjavčić, Erazmo Barčić, August Harambašić, Milan Kiepac, Cvjetko Rubetić, Ivan Šašel, Grga Tuškan, Fran Vrbanić, Božo Vinković i Stjepan Zagorac.

⁷⁴² Markus 2016, 21.

⁷⁴³ Jež 2016, 508., 519. i 524.

⁷⁴⁴ Netko hoće da muti u Karlovcu, *Pokret*, 10.10.1905./9. Autori članka u *Pokretu* nisu bili pobornici Banjavčićeva djelovanja. U istom članku su naveli da mu se mogu zamjerati drugi loši potezi, a ne potpisivanje Riječke rezolucije. Tako ističu da je u „najkritičnije doba u saboru“ zahvaljivao Khuen-

je potpisao Vinković. U njima je potvrdio već ranije poznatu činjenicu da su dalmatinski političari bili glavni inicijatori novog političkog smjera koji su prihvatili i u banskoj Hrvatskoj. Vinković ističe da „svaki narod ima pravo, da živi svojim životom i da postigne podpunu svoju slobodu“, pa kako se Mađari zalažu da imaju to pravo, moraju to pravo garantirati svakom drugom „pa i neprijateljskomu narodu“.⁷⁴⁵ U nastojanjima da ostvari svoje pravo na odabir hrvatski narod, piše Vinković, ima dva neprijatelja, a to su „i Beč i Pešta, i Švaba i Magjar“. Na hrvatskim političarima je da prosude tko je od ta dva neprijatelja veća prijetnja, a prema njegovom mišljenju to je nesumnjivo Beč iza kojeg stoji još 70 000 000 Nijemaca. S druge strane, Mađara je sedam do osam milijuna „bez ikakvih bližih srodnika“. I dok smo s Mađarima sve do 1848. živjeli šest stoljeća, „a da nismo imali razloga potužiti se na njih“, Beč je dopuštao da se hrvatska prava oskrvnjuju kako bi na taj način primirio Mađare sve dok i sami nisu bili ugroženi rješavajući krizu uz pomoć Jelačića i Hrvata. Vinković ističe da je čak i ban Khuen-Héderváry vjerni „sluga Beča“ puštao „kao nitko prije, da se krnje naša prava“ kako bi oslabili Hrvate koji su kao Slaveni „trn u oku“ Nijemcima, a da bi na taj način u slučaju sukoba Hrvati stali uz Beč umjesto uz omraženu Peštu. Iako se nedvojbeno može priznati da je i ugarska vlada radila protiv prava Hrvata, ustvari se može vidjeti da je ona ništa „drugo, nego pouzdanica Beča“.⁷⁴⁶ Uzevši sve to u obzir, smatra Vinković, očito je da se suradnja može postići samo s Mađarima, ali to ne znači da je rezolucija potpisana za Ugarsku nego u „prilog Hrvatske i svih onih zemalja, u kojima živi narod iste krvi i istog jezika s nama“.⁷⁴⁷ Dva ključna cilja koja su htjeli postići potpisnici Riječke rezolucije bili su pripojenje Dalmacije banskoj Hrvatskoj te politička, kulturna, financijska i gospodarska samostalnost, a sve to na temelju Nagodbe ili usprkos Nagodbi. Naime, Vinković piše kako je jasno da potpisnici Rezolucije Nagodbu smatraju simbolom lošeg sistema u Hrvatskoj, ali su u isto vrijeme svjesni političke realnosti i njezinog postojanja pa bi bilo „još smješnije ne poslužiti se tim zakonom ondje, gdje je to od koristi našoj otačbini“. Kao primjer navodi pripajanje Dalmacije za koje se, prema Nagodbi, dužna zalagati i ugarska strana.⁷⁴⁸ Tekstove je Vinković objavljivao u studenom pa

---

Héderváryju, da je „sklopio najintimnije prijateljstvo“ s Nikolom Tomašićem, da je u dobrim odnosima s velikim županom Budisavljevićem za kojeg je „ishodio zapisničku zahvalu“ preko gradskog zastupstva, a u isto vrijeme je „podmetnuo ledja za protekciju“ njegovog sina. Za pretpostaviti je da ciljaju na slučaj Mane Budisavljevića o čemu je i Božo Vinković kritično govorio prilikom podnošenja interpelacije 26. siječnja 1904. godine. M. Budisavljević bio je sudski pristav u Karlovcu i prema tvrdnjama Bože Vinkovića, iako nije imao potrebne uvjete, za njega se čuvalo mjesto kraljevskog javnog bilježnika u Karlovcu. Razlog takve povlaštenosti bilo je u tome što je Mane bio sin „jednoga od stupova Khuenovštine u Hrvatskoj“ (Stenografički zapisnici, 1904, sv. IV, dio I, 184. i 185.).

⁷⁴⁵ Zašto sam potpisao „riečku rezoluciju?, *Naše pravice*, 1.11.1905./44.

⁷⁴⁶ Zašto sam potpisao „riečku rezoluciju?, *Naše pravice*, 1.11.1905./44.

⁷⁴⁷ Zašto sam potpisao „riečku rezoluciju?, *Naše pravice*, 1.11.1905./44.

⁷⁴⁸ Zašto sam potpisao „riečku rezoluciju?, *Naše pravice*, 9.11.1905./45.

je mogao s odmakom proanalizirati posljedice koje je donijelo potpisivanje Rezolucije. Za njega su promjene koje su se događale bile potvrda da je dobro postupio što se vidjelo i po situaciji u Ugarskoj gdje je oporbena koalicija koja je pobijedila na izborima 1905. oformila odbor od sedam članova za pregovore s „odborom riečkog sastanka“ dok je bivša vladajuća stranka izabrala odbor od pet članova među kojima je bio i Khuen-Héderváry, a koji je trebao pregovarati s „našom magjaronskom strankom“.⁷⁴⁹ Dakle, očito je bilo tko se zalaže za promjene, a tko je bio za kontinuitet sustava koji je iz Zagreba radio protiv Hrvatske i kojem je na čelu bio „Tirolac Khuen“. Nije ugarska vlada donosila odluke da se „odvuče naša arkivalija“⁷⁵⁰ ili da se namješta „Magjare kao učitelje“ nego upravo hrvatska vlada zaključio je Vinković.⁷⁵¹

Iako ne tako detaljno poput Vinkovića, nešto ranije je svoje razloge za potpisivanje Riječke rezolucije iznio je i Banjavčić u svom govoru pred izbornicima nakon što je zbog prozivki da položi svoj mandat u Saboru sazvaio sastanak 23. listopada 1905. godine u karlovačkom Zorin domu. Svjestan da je riječ o velikoj promjeni u odnosu na dosadašnju politiku stranke, Banjavčić je istaknuo da je dobro promislio prije nego je potpisao dokument. Smatra da Hrvati kao dio Austro-Ugarske moraju gledati širu sliku političkih događaja u Monarhiji i na temelju toga donositi odluke o politici koju bi trebali provoditi. Potpisnici Riječke rezolucije svjesni da ih u pomoć nisu pozvali ni u Beču niti u Pešti odlučili su ipak odabrati stranu i podržati težnju nove većine u Ugarskoj koja se zalaže za samostalnost vjerujući da će na taj način moći najviše napraviti i za svoj narod. Vjeruje Banjavčić da dobar političar ako „hoće da koristi narodu svome, ne smije biti dogmatik“.⁷⁵² Kada govori o dogmi ponajviše se referira na prigovore „frankovaca“ da rezolucionaši podržavaju Mađare koji već dugi niz desetljeća vode štetnu politiku prema Hrvatskoj. Banjavčić se slaže s tim da su Mađari „učinili hrvatskomu narodu užasne nepravde“, ali se ipak nada da će biti „razumni i politički mudri“ te shvatiti da je „pomagjarivanje drugih naroda“ ideja „neizvediva a štetna za njih same“. Navodi da ideja potpisnika nije podržavanje jedne stranke u Mađarskoj nego podrška mađarskom narodu koji ako želi svoju slobodu, mora isto omogućiti i hrvatskom narodu. Kako i stoji u Riječkoj rezoluciji, navodi Banjavčić, dva naroda su upućena jedan na drugi kao susjedi, ali to ne znači da će im se omogućiti da hrvatski narod i dalje drže u „odvisnosti i

---

⁷⁴⁹ Zašto sam potpisao „riečku resoluciju?, *Naše pravice*, 16.11.1905./46.

⁷⁵⁰ Afera iz 1885. kada je ban Khuen-Héderváry dao naredbu da se dio hrvatskih arhivskih dokumenata prenese u Budimpeštu.

⁷⁵¹ Zašto sam potpisao „riečku resoluciju?, *Naše pravice*, 16.11.1905./46.

⁷⁵² Narodni zastupnik dr. Ivan Banjavčić pred svojim izbornicima, *Glasonoša*, 26.10.1905./Posebno izdanje.

podređenosti“.⁷⁵³ Pojašnjava Banjavčić i druge prigovore koje su potpisnicima Riječke rezolucije upućivali politički protivnici. Jedan od njih je bio da Riječkom rezolucijom traže spajanje Dalmacije s Hrvatskom, ali ne i pripajanje Bosne i Hercegovine što bi značilo odricanje od pravaškog programa. Prema Banjavčićevim tvrdnjama, oni se nisu odrekli Bosne i Hercegovine, ali smatraju da nije politički realno tražiti njezino pripajanje dok nije dio Monarhije. S druge strane, Dalmacija je dio iste države kao i Hrvatska, a njezini politički predstavnici također se zalažu za ujedinjenje s obzirom da strahuju od širenja utjecaja Njemačke preko snažnog „njenog kapitala“.⁷⁵⁴ Ustvari, Banjavčić kroz cijeli govor pokušava pokazati da se Riječkom rezolucijom išlo isključivo na realne zahtjeve, a ne na idealističke težnje kakve su isticali ranije. Zbog toga je Banjavčić bio spreman prihvatiti i političke predstavnike Srba u Hrvatskoj kao svoje saveznike nakon što su predstavnici Srpske narodne samostalne stranke i Srpske narodne radikalne stranke nekoliko dana ranije, 17. listopada, potpisali Zadarsku rezoluciju kojom su podržali ideju suradnje Hrvata i Srba tražeći poseban status za srpsku zajednicu.⁷⁵⁵ Iako je i dalje naglašavao da je „veliko zlo, kad je narod jedne domovine, jednog jezika, razdvojen i to u dvie političke misli“, smatrao je da treba prihvatiti realnost da je „jedan dio naroda odgojen u drugom plemenskom narodu“. Ističe da neke stvari treba prepustiti vremenu vjerujući kako će „kultura izjednačiti ovu razliku“, a do tada trebaju raditi zajedno „na korist jedne nam domovine“ i ući u izbornu koaliciju s onima „koji se vole zvati Srbi“.⁷⁵⁶

Svi argumenti koje su iznosili potpisnici Riječke rezolucije nisu bili prihvatljivi Starčevićевой hrvatskoj stranci prava koja se zalagala za suradnju s Bečom protiv Mađara, a novi smjer nisu prihvatili ni „mađaroni“, braća Radić i kršćanski-socijali. Pristaše Riječke i Zadarske rezolucije krajem 1905. osnivaju Hrvatsko-srpsku koaliciju koja je bila sastavljena od Hrvatske stranke prava, Hrvatske napredne stranke, Srpske samostalne stranke, Socijaldemokratske stranke do početka 1906. te Srpske radikalne stranke do 1907.⁷⁵⁷ Unutar Koalicije djelovali su i karlovački članovi Hrvatske stranke prava sudjelujući na izborima za Sabor 1906. godine.

---

⁷⁵³ Narodni zastupnik dr. Ivan Banjavčić pred svojim izbornicima, *Glasonoša*, 26.10.1905./Posebno izdanje.

⁷⁵⁴ Narodni zastupnik dr. Ivan Banjavčić pred svojim izbornicima, *Glasonoša*, 26.10.1905./Posebno izdanje.

⁷⁵⁵ Narodni zastupnik dr. Ivan Banjavčić pred svojim izbornicima, *Glasonoša*, 26.10.1905./Posebno izdanje; Cipek i Matković 2006, 497-498.

⁷⁵⁶ Narodni zastupnik dr. Ivan Banjavčić pred svojim izbornicima, *Glasonoša*, 26.10.1905./Posebno izdanje.

⁷⁵⁷ Gross 1973, 335.; Markus 2016, 21.

2.7.3. Gradski izbori 1906.

Uz manje iznimke, razdoblje od izbora za gradsko zastupstvo 1903. do idućih koji će se održati u ožujku 1906. što se tiče političkih odnosa bilo je vrlo mirno te su se vrlo uspješno počeli provoditi brojni komunalni projekti poput pitanja rasvjete u gradu, vodovoda i kanalizacije.⁷⁵⁸ Tek s izborima 1906. pojavit će se i neki problemi, no pokazat će se da je to bio samo uvod u burno razdoblje koje će uslijediti tijekom idućih nekoliko godina. Na sjednici 22. siječnja 1906. godine održano je ždrijebanje gradskog zastupstva koje se moralo provesti prije drugih izbora nakon izmjene zakona kojim je Karlovac proširen na okolne općine Baniju i Švarču. Ždrijebom je trebalo biti odabrano petnaest zastupnika, šest u I. izborništvu, šest u II. izborništvu te tri u III. izborništvu, koji će ukoliko žele ostati u zastupstvu morati ponovno izaći na izbore. Za brojanje glasova zaduženi su bili zastupnici Car i Medur dok je zastupnik Platzer izvlačio ceduljice s imenima. U I. izborništvu izvučeni su zastupnici Herman, Kornitzer, Badovinac i Šimecki,⁷⁵⁹ u II. izborništvu M. Kovačić, Preč, Car, Tot, Lukinić i Vinković⁷⁶⁰ te Podner, Radatović i Ferković u III. izborništvu.⁷⁶¹ Na istoj sjednici izabrana su povjerenstva za provedbu izbora. Predsjednik izbornog povjerenstva za I. izborništvu bio je Vatroslav Reiner, a članovi Gjuro Gašparović, Makso Herlinger, Melkior Lukšić i Antun Strzalkovsky te je perovođa bio J. Absac. Za II. izborništvu predsjednik izbornog povjerenstva je bio Šandor Mendur, a za članove su izabrani Edo Štefan, Nikola Šašek, Mirko Kozina i Janko Navračić⁷⁶² dok je perovođa bio Drašković. Uz predsjednika Miju Matana članovi izbornog odbora u III. izborništvu bili su Milan Bakšić, Franjo Leustek, Gjuro Mihelec, Mijo Marak te kao perovođa Golik.⁷⁶³

Izbori su najavljeni za 12., 13. i 14. ožujka, a pravo glasa imalo je ukupno 937 izbornika – 78 u I., 260 u II. i 599 u III. izborništvu. Izborna agitacija je bila vrlo umjerena, a tek nekoliko dana prije izbora s listom kao prijedlogom za glasovanje izašao je *Narodni glas*, novi karlovački tjednik blizak gradskom i saborskom zastupniku Boži Vinkoviću i novoj Hrvatsko-srpskoj koaliciji. Prema njihovom prijedlogu izbornici su u I. izborništvu trebali glasovati za Dragutina Hermanna, Stjepana Holjca, Gustava Kornitzera, Ivana Lacha, Nikolu Šimeckog i Petra

---

⁷⁵⁸ Vrbetić i Szabo, 1989, 118-120.

⁷⁵⁹ Iz I. izborništvu u zastupstvu su ostali načelnik Banjavčić te zastupnici Balaš, Reiner, Sliepčević, Platzer i G. Modrušan. Zastupnici Vrbanić i Valla su se ranije zahvalili na poziciji gradskog zastupnika.

⁷⁶⁰ Iz II. izborništvu u zastupstvu su ostali zastupnici Mendur, Skendrović, Salamon, Hegedić, Cerovski i I. Kovačić.

⁷⁶¹ Iz III. Izbornoštva u zastupstvu su ostali zastupnici Matan, Mejašić i Cvitković.

⁷⁶² Na jednom mjestu u novinama može se naći naziv Navrančić, ali na svim ostalima je ova verzija pa pretpostavljamo da je točna.

⁷⁶³ Skupština gradskog zastupstva u Karlovcu, *Narodni glas*, 25.1.1906./4.

Vukovića. U II. izborništvu predložili su izbornicima da biraju Josipa Curka, Edmunda Lukinića, Iliju Stanića, Nikolu Šašeka, Edu Štefana i Janka Vodapića-Ratkaja. U III. izborništvu *Narodni glas* predlaže Stevu Baića, Lovru Tucibata i Željka Žibrata.⁷⁶⁴ Nastanak Hrvatsko-srpske koalicije dodatno je otežao prepoznavanje pristaša Hrvatske stranke prava na predloženoj listi jer su neki pojedinci s liste bili pristaše novih političkih snaga u gradu koje su bile dio Koalicije, ali ne i dio Hrvatske stranke prava.⁷⁶⁵

Izbori za I. izborništvo održani su 12. ožujka, a izabrani su većinom kandidati koje je predložio *Narodni glas*. Tvrđili su u lokalnim novinama da je tiskana i gradom dijeljena samo jedna tzv. „žuta lista“, za koju se pretpostavljalo da je Hegedićeva. Iako nemamo točan popis kandidata sa „žute liste“ navode u *Narodnom glasu* da je većina s te liste izabrana pa se ona preklapala s kandidatima koju su i sami predložili u lokalnom listu. Osim na spomenute načine, agitiralo se i u privatnim domovima.⁷⁶⁶ Ukupno je u I. izborništvu glasovanju pristupio 51 izbornik,⁷⁶⁷ a najviše, 46 glasova, dobio je Kornitzer. Osim njega, izabrani su s 33 glasa i Makso Svilar, Dragutin Hermann, Ivan Lach, Stjepan Holjac i Makso Heinrich.⁷⁶⁸ S obzirom da su svi dobili preko 50 % glasova izbornika, Šimecki s 24 i Petar Vuković s 22 dobivena glas nisu mogli ući u uži izbor. U III. izborništvu 14. ožujka izašlo je na biralište samo 180 izbornika,⁷⁶⁹ a izabrani su zastupnici Ivo Podnar sa 125, Jure Radatović sa 123 i Mato Rade sa 117 glasova.⁷⁷⁰ Rezultati su pokazali da je Hrvatska stranka prava zajedno s Hrvatsko-srpskom koalicijom imala slabiji utjecaj među izbornicima koji su plaćali najniže poreze obzirom da nije prošao niti jedan kandidat s nekoliko dana prije izbora predložene liste.

U provedbi izbora u II. izborništvu 13. ožujka došlo je do problema jer je bilo zapisano da su glasovala 192 izbornika, a ustanovljeno je da su pronađene 193 glasovnice. Nakon toga,

---

⁷⁶⁴ Domaće vijesti - Listine za gradske izbore, *Narodni glas*, 22.2.1906./8.; Sugradjani!, *Narodni glas*, 8.3.1906./10. Naknadno su putem *Narodnog glasa* promijenili jednog kandidata na ponovljenim izborima za II. zastupstvo te su za izbore 21. ožujka predložili da se glasuje za Blaža Lasića umjesto Josipa Curka. Navode da je trebao biti napravljen sporazum i s drugim građanskim strujama u gradu, ali da je problem nastao oko kandidature Josipa Cara, ml., kojeg političari oko *Narodnog glasa* nisu htjeli podržati (Sugradjani, *Narodni glas*, 15.3.1906./11.).

⁷⁶⁵ Poznato nam je da će članovi budućeg kluba koalicijske Hrvatske napredne stranke u Karlovcu biti Blaž Lasić, Nikola Šašek i Edo Štefan te zastupnik Ivan Kovačić, koji je izabran na prošlim izborima i nije ždrijeban za ponovljeni izbor.

⁷⁶⁶ Gradski izbori, *Narodni glas*, 15.3.1906./11.

⁷⁶⁷ Na izbore je izašlo 65,4 % svih izbornika I. izborništva.

⁷⁶⁸ Makso Heinrich je bio zastupnik i prije stvaranja velikog Karlovca 1903. godine, ali za taj period nema nikakve potvrde da je bio pripadnik neke od pravaških skupina. U periodu nakon 1903. godine otvoreno se priključuje Hrvatskoj stranci prava u Karlovcu te je od 1907. godine član njezinog gradskog odbora.

⁷⁶⁹ Na izbore je izašlo 30,1 % svih izbornika III. izborništva.

⁷⁷⁰ Gradski izbori, *Narodni glas*, 15.3.1906./11.; Domaće viesti - Izbori za gradsko zastupstvo, *Glasonoša*, 18.3.1906./11.

pristupilo se brojanju glasova te su samo kandidati Lukinić i Vodopić-Ratkaj dobili natpolovičnu većinu budući da je veliki dio listića bio prekriven ili je imao manji broj zapisanih kandidata. Zbog toga su izbori proglašeni neregularnima prema § 38. *Zakona ob ustroju gradskih općina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine.⁷⁷¹ Naknadni izbori najavljeni su za 21. ožujka.⁷⁷² Na njima su sudjelovala 203 izbornika, no ponovio se isti problem jer su prebrojane 204 glasovnice.⁷⁷³ I ovaj put je bilo križanih glasovnica, ali ipak osjetno manje nego prvi put. Na kraju je najviše glasova dobio Blaž Lasić, čak 180, a u zastupstvo su još izabrani Edo Štefan i Nikola Šašek. U uži izbor ušli su kandidati Nikola Preč s 92 i Marko Kovačić s 86 glasova, a Josipa Cara ml. je tek je jedan glas dijelio od ulaska u uži izbor koji se održao isto popodne. Užem izboru pristupilo je 78 izbornika od kojih je 68 glasovalo za M. Kovačića, devet za Preča, a zadnji je bio nevažeći jer je bio za Cara ml.⁷⁷⁴

Tablica 15. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1906.⁷⁷⁵

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
Balaš, Mijo*	veleposjednik	I.	-
Banjavčić, Ivan	odvjetnik	I.	-
Cerovski, Ivan	svećenik	II.	-
Cvitković, Pavao	zemljoposjednik	III.	-
Hegedić, Vjekoslav*	svećenik	II.	-
<i>Heinrich, Makso</i>	trgovac	I.	33
<i>Hermann, Dragutin</i>	veleposjednik	I.	36
<i>Holjac, Stjepan</i>	trgovac	I.	34
<i>Kornitzer, Gustav**</i>	odvjetnik	I.	46
Kovačić, Ivan	trgovac	II.	-
Kovačić, Marko	obrtnik	II.	86

⁷⁷¹ Prema § 38. izbori se ponavljaju za najkasnije 8 dana ako više od dvojice kandidata nisu dobili natpolovičnu većinu izašlih izbornika. Lukinić je dobio 181 glas, Vodopić-Ratkaj 180, a idući je bio Nikola Preč s 96 glasova. (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 227-228.; *Gradski izbori, Narodni glas*, 15.3.1906./11.). Izbor Lukinića i Vodopića-Ratkaja ostaje važeći pa se na ponovljenim izborima biralo četiri zastupnika.

⁷⁷² *Gradski izbori, Narodni glas*, 15.3.1906./11.; *Domaće vesti - Izbori za gradsko zastupstvo, Glasonoša*, 18.3.1906./11.

⁷⁷³ Izlaznost na ponovljenim izborima u II. izborništvo bila je 78,1 %. Ukupno je na izbore izašlo 434 od 937 izbornika što je bila izlaznost od 46,3 %. Iako je riječ o padu u odnosu na prošle izbore, najveći problem bio je veliki pad izlaznosti u najbrojnijem III. izborništvo s 55,7 % na 30,1 %.

⁷⁷⁴ *Gradski izbori, Narodni glas*, 22.3.1906./12.; *Domaće vesti - Izbor u II. izborništvo gradskog zastupstva, Glasonoša*, 25.3.1906./12.

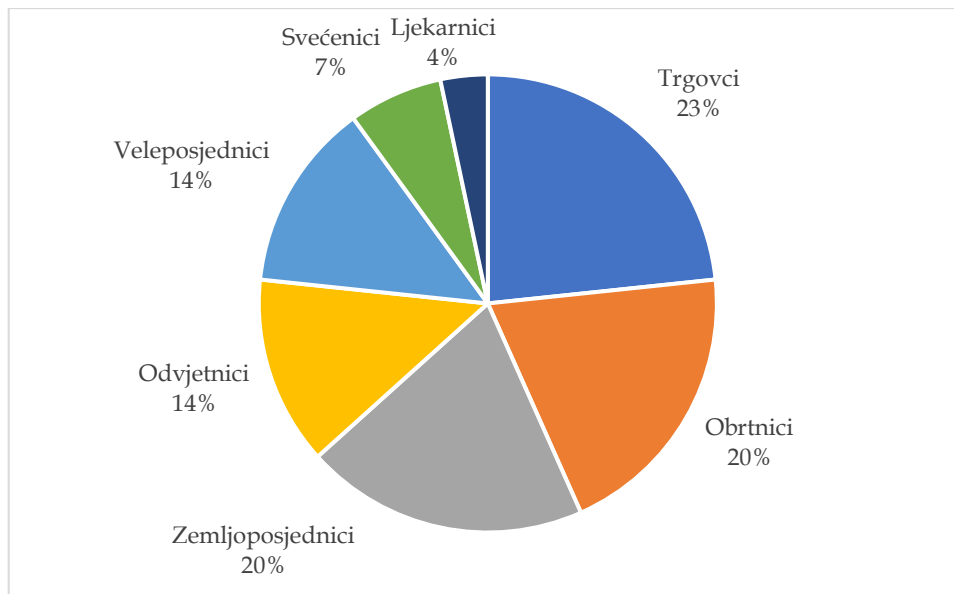
⁷⁷⁵ *Gradski izbori, Narodni glas*, 15.3.1906./11.; *Domaće vesti - Izbori za gradsko zastupstvo, Glasonoša*, 18.3.1906./11.; *Gradski izbori, Narodni glas*, 22.3.1906./12.

<i>Lach, Ivan</i>	trgovac	I.	35
<i>Lasić, Blaž</i>	obrtnik	II.	180
<i>Lukinić, Edmund</i>	odvjetnik	II.	181
Matan, Mijo	zemljoposjednik	III.	-
Mejašić, Janko	zemljoposjednik	III.	-
Mendur, Šandor	obrtnik	II.	-
Modrušan, Gustav	ljekarnik	I.	-
Platzner, Antun	veleposjednik	I.	-
<i>Podner, Ivan</i>	obrtnik	III.	125
<i>Radatović, Jure</i>	zemljoposjednik	III.	123
<i>Rade, Mato</i>	zemljoposjednik	III.	117
Reiner, Vatroslav	odvjetnik	I.	-
Salamon, Josip	trgovac	II.	-
Skendrović, Josip	obrtnik	II.	-
Sliepčević, Dušan	trgovac	I.	-
<i>Svilar, Maksim</i>	veleposjednik	I.	41
<i>Šašek, Nikola</i>	trgovac	II.	102
<i>Štefan, Edo</i>	obrtnik	II.	117
<i>Vodopić-Ratkaj, Janko</i>	zemljoposjednik	II.	180

* prijevremeno istupili

** umro u siječnju 1907.

Nakon izbora 1906. godine broj trgovaca i obrtnika ostao je isti kao i nakon izbora tri godine ranije te su i dalje bili najbrojnije skupine u zastupstvu. U odnosu na izbore 1903. dodatno se povećao broj zastupnika iz redova zemljoposjednika s četiri na šest te su činili 20% zastupstva. Uspoređujući s prošlim izborima smanjio se broj zastupnika za koje smo znali da su pravaši s 18 na 13. Činjenica je da je za brojne zastupnike, posebno za zemljoposjednike, nije bilo poznato kojoj političkoj opciji pripadaju, ali isto tako i da je rastao utjecaj nekih drugih političkih stranaka poput Hrvatske napredne stranke koja je nakon izbora 1906. godine imala najmanje tri zastupnika. Najviše pravaša bilo je među odvjetnicima jer su sva četvorica bili dio Hrvatske stranke prava. Među pravaše možemo svrstati po dvojicu zemljoposjednika, svećenika, trgovaca i obrtnika te jednog ljekarnika. U I. izbornoštvu izabrano je šest pravaša koji su u tom trenutku bili gradski zastupnici, isto toliko i u II. te jedan u III.

Slika 13. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1906. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Unatoč tome što nije ušao u zastupstvo, Josip Car ml. je ostao meta napada političara okupljenih oko *Narodnog glasa*, koji su posebno skupini oko njega zamjerali pozivanje na pravaštvo. Iako nikoga ne imenuju u svom komentaru izbora u *Narodnom glasu* sasvim jasno kritiziraju svoje političke protivnike, a pod „propalim“ kandidatom ciljaju na bivšeg zastupnika Cara. Navode kako se za Cara zalažu „načelni »naprednjaci« i »frankovci« i »madžaroni« i svećeničke mantije dubovačke župe“.⁷⁷⁶ Svoju podršku Caru, ističe se, pojedinci pravdaju „svojim pravaštvom, ne misleći, da su godine 1901. kao pravaši srušili kod gradskih izbora svoga predsjednika kluba Stranke prava i sadanjega svoga propaloga kandidata – neprijepornoga pravaša“.⁷⁷⁷ U *Narodnom glasu* žele pojasniti što smatraju „pravim“ pravaštvom - „Raditi otvoreno, muževno, neustrašivo i rodoljubno – to je staro-pravaški, pa tko tako radi, mi smo s njim u svakoj javnoj borbi. Nu stavljati si pravaški zimer za svoje sebične svrhe, toga ne će karlovačko gradjanstvo, a toga ne ćemo ni mi.“⁷⁷⁸ Ovakvi natpisi u novinama bili su prvi jasniji znakovi sukoba pravaških struja u gradu oko pitanja što je pravaštvo i tko ima pravo koristiti se pravaškim imenom, a što je vjerojatno imalo utjecaj i na osnivanje karlovačkih podružnica stranaka pravaške provenijencije koje će uslijediti.

⁷⁷⁶ Među prozvanim političarima bio je i dubovački župnik Hegedić. Na ovim izborima postaje očito kako je u nekoliko godina u Karlovcu sve više jačala skupina mlađih pravaša koji su se zalagali za što bliže povezivanje s dijelom opozicije oko Hrvatsko-srpske koalicije dok je utjecaj pravaša okupljenih oko Banjavčića i Hegedića sve više slabio.

⁷⁷⁷ Na izborima 1901. godine Car je dobio 42 glasa u II. izborništvu te mu je nedostajalo 11 glasova da uđe u uži izbor za zastupstvo, a 28 glasova da uđe izravno u zastupstvo.

⁷⁷⁸ I opet poraz klike, *Narodni glas*, 22.3.1906./12.

2.7.4. Saborski izbori 1906.

Dva mjeseca nakon gradskih održani su i saborski izbori koji će se pokazati prekretnicom u povijesti karlovačkog pravaštva s obzirom da Banjavčić kao neupitno najmoćnija politička osoba u gradu polagano pada u sjenu Edmunda Lukinića. Ovi izbori bit će predmet velikih sukoba 1908. godine poznatih pod nazivom *Afera Banjavčić* o kojoj će kasnije u radu biti riječ. Grupacija oko Vinkovića i Lukinića naknadno je tvrdila da su izbornici jedva dočekali odustajanje Banjavčića od kandidature i postavljanje mladog odvjetnika Lukinića kao novog kandidata za izborni kotar s biralištem u Karlovcu. Banjavčić, Hegedić i njima bliski građani isticali su nasuprot tome da su upravo oni svojim utjecajem doprinijeli da Lukinić bude prihvaćen za kandidata jer su mnogi izbornici u to vrijeme sumnjali u njegovo pravaštvo.⁷⁷⁹ Istina se vjerojatno nalazila negdje na sredini pošto je stara politička garda zajedno s najvećim poreznicima (I. izborništvo) još uvijek bila bliže Banjavčiću dok su mlade snage sve više tražile novo lice u Saboru nakon što je Banjavčić predstavljao karlovački izborni kotar četiri zadnja saborska mandata.

Zbivanja vezana uz promjenu kandidata na izborima za Sabor 1906. krenula su nešto ranije. Na sastanku s izbornicima 23. listopada 1905. u Zorin domu Banjavčić je prvi put javno iznio svoju namjeru da se više ne kandidira i ne prihvati kandidaturu za saborskog zastupnika navodeći kao razlog svoje godine, ali i dugogodišnje istovremeno obavljanje „više zvanja“ od kojih svako „treba podpuna čovjeka“. S obzirom da je 1903. godine postao i načelnik, smatrao je da sve svoje snage treba usmjeriti na brojne poslove u korist grada kojem je na čelu. Banjavčić nije istaknuo koga preferira za svog nasljednika, ali je želio obznanjujući svoju odluku ostaviti izbornicima dovoljno vremena da se izabere najbolji kandidat koji bi trebao biti „mladji, vještiji, a svakako i odvažniji,“ od njega.⁷⁸⁰ Sasvim sigurno bio je svjestan da je najvjerojatniji kandidat njegov mlađi kolega odvjetnik Lukinić koji se sve više isticao u javnom životu Karlovca. Upravo se on javio za riječ nakon Banjavčića te zatražio od prisutnih skupština da se izjasne „protiv klevetanja stanovite političke bagre ljudi“ te izraze povjerenje Banjavčiću.⁷⁸¹ Bio je to jasan odgovor na „frankovačke“ napade na Banjavčića i novi politički smjer trasiran potpisivanjem Riječke rezolucije, ali u isto vrijeme i način da se Lukinić predstavi pred izbornicima kao potencijalni kontinuitet u izbornom kotaru koji je zadnjih 18 godina

---

⁷⁷⁹ Dr. Lukinić i Turk, *Glasonoša*, 16.8.1908./34.; Raskrinkani dr. Ivan Banjavčić, *Novi list*, 5.9.1908./211.; Na obranu osobne časti i pravaštva, *Glasonoša*, 1.1.1909./1.

⁷⁸⁰ Narodni zastupnik dr. Ivan Banjavčić pred svojim izbornicima, *Glasonoša*, 26.10.1905./Posebno izdanje.

⁷⁸¹ Narodni zastupnik dr. Ivan Banjavčić pred svojim izbornicima, *Glasonoša*, 26.10.1905./Posebno izdanje.

predstavljao Banjavčić. Vjerojatno je Lukinić prosudio da u tom trenutku kandidatom može postati samo uz Banjavčićevu podršku.

Prvi sastanak za predstojeće saborske izbore održan je 28. siječnja 1906. godine u Zorin domu u organizaciji Bože Vinkovića, a na njemu je izabran odbor od predstavnika brojnih opozicijskih stranaka koji je trebao odrediti izbornu strategiju za Karlovac i susjedne izborne kotare. U odboru nije bio gradski načelnik Banjavčić, ali su zato bili brojni drugi poznati karlovački pravaški političari poput Hegedića, G. Modrušana, E. Lukinića i Vinkovića.⁷⁸² Svog kandidata za izbore u Karlovcu, Hrvatsko-srpska koalicija odabrala je na skupštini u Zorin domu 24. travnja 1906. godine nakon što su svi prisutni jednoglasno podržali kandidaturu E. Lukinića kojem je protukandidat iz redova Narodne stranke bio zagrebački odvjetnik Ljudevit Schwarz.⁷⁸³ Očito svjesni da Karlovac već dulji niz godina bira zastupnika iz opozicije obje strane bile su poprilično sigurne u konačni ishod. Izbori su održani 3. svibnja s gradskim vijećnikom Milanom Horvatom kao predsjednikom izbornog povjerenstva i dvojicom gradskih zastupnika Kornitzerom i Cerovskim kao članovima. Problem za Narodnu stranku javio se odmah na početku izbora kada nisu mogli, prema tvrdnjama iz *Glasonoše*, naći 10 izbornika da kandidiraju Schwarza pa se isti ubrzo pismeno odrekao kandidature. Na kraju je od 724 izbornika Lukinić dobio 481 glas te tako i službeno postao drugi pravaš izabran za saborskog zastupnika u izbornom kotaru s biralištem u Karlovcu.⁷⁸⁴

Izbori su održavani samo nekoliko tjedana nakon pada vlade Géze Fejérvárya u Ugarskoj pa je ministar za Hrvatsku i Slavoniju pri Središnjoj vladi, Stjepan Kovačević, ponovno bio u mogućnosti kandidirati se za zastupnika. U prošlom sazivu bio je izabran u izbornom kotaru s biralištem u Draganiću pobijedivši karlovačkog pravaša Gustava Modrušana, a ista borba očekivala se i na ovim izborima nakon što su *Narodne novine* objavile Kovačevićevu kandidaturu.⁷⁸⁵ Pred same izbore optuživali su u „naprednjačkom“ *Pokretu* Kovačevića da koristi lokalne činovnike za utjecaj na izbornike. Opozicija je tvrdila da činovnici u Draganiću organiziraju „pijanke“ za izbornike na kojima se raznoraznim prijetnjama prisiljavalo izbornike na podršku Kovačeviću, a kao glavni priređivači tih

---

⁷⁸² Izborne stvari, *Narodni glas*, 1.2.1906./5. U odboru su osim navedene četvorice bili i Petar Bakšić, Josip Car ml., Pavao Cvitković, Nikola Dubajić, Makso Heinrich, Stjepan Holjac, Ivan Kovačić, Mile Kuga, Rudolf Lukinić, Nikola Makar, Mijo Matan, Ivan Lach, Janko Ratkaj, Nikola Šasek, Gašpar Strahinščak i Edo Štefan.

⁷⁸³ Krasan primjer svim opozicionalcima, *Narodni glas*, 26.4.1906./17.; Izborni pokret, *Narodne novine*, 25.4.1906./97.

⁷⁸⁴ Izbor narodnog zastupnika u Karlovcu, *Glasonoša*, 6.5.1906./18.

⁷⁸⁵ Izborni pokret, *Narodne novine*, 24.4.1906./96.

događanja navedeni su karlovački kotarski predstojnik Josip Hoholač, draganički načelnik Vučković i pristav Banjanin. Uz to, Modrušan je optužio Hoholača da onemogućava skupštinu izbornika u njegovoj organizaciji te je tražio od velikog župana Fodroczyja da ga zaštiti.⁷⁸⁶ Kovačević je i dalje uživao naklonost lokalnog činovništva, no među izbornicima njegov je utjecaj bio osjetno slabiji nego prije pet godina. U to se s vremenom uvjerio i sam pa je na kraju odstupio od izbora, a G. Modrušan je jednoglasno sa 176 glasova izabran za novog draganičkog zastupnika.⁷⁸⁷

Treći karlovački pravaš kandidat Hrvatsko-srpske koalicije na ovim izborima bio je Božo Vinković. Njegova kandidatura najavljivana je u Vojniću, u izbornom kotaru gdje je izabran na izborima 1901. godine. Kao protukandidat u ime Narodne stranke najavljen je Dušan Peleš, no veći problemi za Vinkovića nastaju nakon što su i „frankovci“ najavili kandidaturu Paje Gašparovića u tom izbornom kotaru. Zbog toga karlovački simpatizeri Koalicije pojačavaju izbornu agitaciju te se u nju uključuju svi viđeniji karlovački članovi. „Frankovce“ su optužili da namjerno postavljanjem svoga kandidata rade „u prilog madžarona Dra. Peleša“ jer Gašparović može uzimati glasove samo Vinkoviću. Izborni proglas u kojem pozivaju izbornike da glasuju za Vinkovića potpisao je i Banjavčić čije je rodno mjesto Barilović pripadalo vojničkom kotaru. Osim Banjavčića, koji se tako više uključio u izbore u Vojniću nego u Karlovcu, proglas su potpisali i Lukinić, Modrušan i župnik Nemeč te još nekoliko karlovačkih gradskih zastupnika.⁷⁸⁸ Sve predizborne aktivnosti uključujući i optužne da Narodna stranka provodi nezakonitu izbornu agitaciju nisu Vinkoviću donijele izbornu pobjedu. U Vojniću je 4. svibnja za saborskog zastupnika izabran Peleš, ali to za Vinkovića više nije bilo toliko važno s obzirom da je u međuvremenu istaknuo kandidaturu i 3. svibnja ostvario izbornu pobjedu u svojoj rodnoj Požegi gdje mu je protukandidat bio član Narodne strane Slavoljub Kürschner.⁷⁸⁹

Iako je još u listopadu 1905. godine najavio da se zbog brojnih obaveza neće kandidirati za saborskog zastupnika na predstojećim izborima, Banjavčića su ipak uspjeli nagovoriti da sudjeluje na naknadnim izborima 1906. godine kao kandidat Hrvatsko-srpske koalicije u izbornom kotaru s biralištem u Koprivnici. Na izborima u svibnju u Koprivnici izabran je kandidat Koalicije Stjepan Zagorac, no pošto je bio izabran i u izbornom kotaru s biralištem u Velikoj Gorici odlučio je da će zadržati taj mandat. Ponovljeni izbori u Koprivnici

---

⁷⁸⁶ Izborna sloboda u Draganiću, *Pokret*, 28.4.1906./98.; Iz Draganičkog kotara, *Pokret*, 30.4.1906./99.

⁷⁸⁷ Izbor narodnog zastupnika u Karlovcu, *Glasonoša*, 6.5.1906./18.

⁷⁸⁸ Izborne stvari, *Narodni glas*, 26.4.1906./17.

⁷⁸⁹ Izborni pokret, *Pokret*, 3.5.1906./102.; „Izbor“ u Vojniću, *Narodni glas*, 10.5.1906./20.

su održani 28. lipnja 1906. godine, a Banjavčić je izabran s 200 glasova bez protukandidata.⁷⁹⁰ Banjavčić je s koprivničkim krajem bio povezan još od 1898. i 1899. godine kada je bio član ravnateljstva Banke za Podravinu iz Đurđevca (Gjurgjevca). Početkom 1898. u Saboru je podnio interpelaciju krtizirajući činovnike u Koprivnici. S obzirom na veliku geografsku udaljenost između Podravine i Karlovca, posebno u kontekstu kraja 19. stoljeća, na prvi pogled neobično djeluje članstvo karlovačkog pravaša u ravnateljstvu đurđevačke banke i podnošenje interpelacije o Koprivnici. Jedna od poveznica bili su bliski odnosi s Hegedićem koji je u to vrijeme bio saborski zastupnik izabran u obližnjem Kloštru o čemu je ranije pisano.⁷⁹¹

Sve do potpisivanja Riječke rezolucije zastupnici oporbe odbijali su slati svoje predstavnike na Zajednički Sabor u Budimpešti, no 1906. godine članovi Hrvatske stranke prava, koja je bila dio Koalicije, aktivno sudjeluju na tom izboru. Na prvoj sjednici Sabora u novom sazivu, 17. svibnja 1906. godine, o delegatima su se izjasnile tri političke struje. U ime „frankovaca“ Mile Starčević je rekao da oni ostaju vjerni svojim načelima i da neće slati svoje predstavnike, ali isto tako da će podržati izbor delegata koje je predložila Koalicija. Drugačijeg stajališta bili su predstavnici Narodne stranke koja nakon dugo vremena više nije imala natpolovičnu većinu u Saboru.⁷⁹² U njihovo je ime zastupnik Imbro Josipović izjavio da oni neće glasovati za delegate jer su svi njihovi prijedlozi kandidata za Zajednički sabor odbijeni. Nakon što je 40 glasovnica predano prazno zastupnici Koalicije su imali 49 glasova te su izabrani novi delegati u Zajedničkom saboru među kojima su bila i trojica pravaških zastupnika iz Karlovca – Lukinić, Modrušan i Vinković.⁷⁹³

Izbor velikog broja oporbenih kandidata u Sabor bio je rezultat uspješnih pregovora koje su vodili predstavnici Dalmacije i banske Hrvatske s ugarskom vladom koja nije podržala Narodnu stranku na izborima. Ugarska vlada ipak nije željela svu političku moć prepustiti Koaliciji pa je Khuenov nasljednik Teodor Pejačević i nadalje obnašao funkciju hrvatskoga bana. S druge strane, Narodna stranka je raspuštena, a svi ponovni pokušaji njene obnove bili

---

⁷⁹⁰ Političke vijesti - Naknadni i ponovni izbori, *Narodni glas*, 21.6.1906./26.; Naknadni izbori, *Narodni glas*, 28.6.1906./27.

⁷⁹¹ *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1899*, 361.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika 1900*, 358.; *Stenografički zapisnici, 1898.* sv. II, dio I, 647-649.

⁷⁹² Na izborima od 3. do 5. svibnja 1906. izabrano je 36 članova Narodne stranke, 30 članova Hrvatsko-srpske koalicije, 18 „frankovaca“ i četiri člana izvan stranaka. Na naknadnim izborima 28. lipnja 1906. ponovno se biralo u sedam izbornih kotareva te se konačni broj pripadnika Koalicije povećao za tri, a pripadnika Narodne stranke smanjio za isti broj zastupnika (*Narodni sud, Narodni glas*, 10.5.1906./20.; Naknadni izbori, *Narodni glas*, 28.6.1906./27.).

⁷⁹³ Delegati u ugarski sabor izabrani a zatim hrvatski sabor na neizvjesno vrijeme odgodjen, *Narodni glas*, 17.5.1906./21. - Prilog broju.

su bez uspjeha.⁷⁹⁴ Koliko su politički odnosi u tom trenutku bili složeni i koliko je bilo političkog taktiziranja pokazuje i Lukinićev prešni prijedlog od kojeg je kasnije odustao. Naime, 17. svibnja 1906. godine Lukinić je podnio prešni prijedlog „za obezbjedjenje čistoće saborskih izbora“.⁷⁹⁵ Kako je naveo prilikom povlačenja prijedloga na sjednici 12. studenog 1906. on je tražio da se kod naknadnih izbora 1906. godine, ali i svih budućih saborskih izbora osigura slobodno biranje bez pritiska činovništva na izbornike i to pod prijetnjom najstrože osobne odgovornosti za počinitelje ukoliko se utvrdi takvo postupanje na terenu. Zadovoljan političkim raspletom situacije u zadnjih par mjeseci istaknuo je da može „sa veseljem konstatovati“ da je „osiguran svaki ozbiljan, pošten i slobodan rad po interese naroda i domovinu Hrvatsku“. S obzirom da je „stara vlada svrgnuta“ unatoč „svih nečuvenih i nevidjenih intrigu i spleta“ te je na vlast došla nova Vlada „koja je odraz narodne volje“ on povlači svoj prijedlog.⁷⁹⁶ Do raspuštanja Sabora u prosincu 1907. većinu svojih istupa Lukinić i Vinković koristili su za politička nadmudrivanja i verbalne sukobe s „frankovcima“, dok su se Modrušan i Banjavčić bavili konkretnim problemima stanovništva. Modrušan je otvorio temu regulacije Kupe kojom se bavio i u prvom saborskom mandatu dok se Banjavčić između ostalog bavio i pitanjem kućnih zadruga o kojem je također govorio i ranije.⁷⁹⁷

2.7.5. Osnivanje kluba Starčevićeve hrvatske stranke prava u Karlovcu te odlazak Banjavčićevih bliskih suradnika iz zastupstva

Klub Stranke prava u Karlovcu prestao je s djelovanjem nekoliko godina nakon osnivanja te je početkom 1900-ih puno aktivniji bio „gradjanski odbor“ u kojem su sudjelovali i karlovački pravaši. Taj odbor ponekad se nazivao i pravaškim klubom, a s obzirom na prevlast stranke u gradu u to vrijeme teško je pretpostaviti jesu li dio te organizacije bili i nepravaši. Ulaskom Hrvatske stranke prava u Hrvatsko-srpsku koaliciju 1905. godine aktivnost karlovačkih pravaša dodatno je preusmjerena na zajedničko izborno djelovanje s političkim suradnicima iz drugih političkih opcija članica Koalicije. Ipak, pojedine stranke Koalicije smatrale su da nakon izbora za Sabor trebaju početi djelovati svaka preko svog kluba unutar grada Karlovca. Zbog toga se 29. svibnja 1906. godine u karlovačkom Zorin domu okuplja politički vrh Hrvatske napredne stranke predvođen predsjednikom stranke Ivanom

---

⁷⁹⁴ Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 230.

⁷⁹⁵ Stenografički zapisnici, 1906, sv. I, 53.

⁷⁹⁶ Stenografički zapisnici, 1906, sv. I, 85. i 86.

⁷⁹⁷ Stenografički zapisnici, 1898, sv. II, dio I, 236. i 875-877.; Stenografički zapisnici, 1900, sv. IV, dio I, 240-243.; Stenografički zapisnici, 1906, sv. I, 182-186., 339-340., 489., 531-534., 542-545., 687-693., 723. i 786.; Stenografički zapisnici, 1907, sv. II, dio I., 687. i 898-900.; Stenografički zapisnici, 1907, sv. II, dio II., 291.

Lorkovićem i njegovim bliskim suradnicima Ivanom Ancelom, Franjom Poljakom i Većeslavom Wilderom.⁷⁹⁸ Skupštinom je predsjedao gradski zastupnik Edo Štefan. Nakon uvodnih riječi gostiju iz Zagreba izabran je deseteročlani odbor karlovačkog mjesnog odbora Hrvatske napredne stranke u sastavu: Pavao Fröhlich, Albert Gotšlih, Ivan Kovačić, Blaž Lasić, Nikola Makar, Mirko Malović, Ferdo Oštrić, Stevo Satoštek, Nikola Šašek i Edo Štefan.⁷⁹⁹

Svoje lokalne stranačke podružnice počele su osnivati u gradu i opozicijske pravaške skupine. Nakon raskola Stranke prava 1895. godine struja oko Josipa Franka imala je vrlo slabu podršku na karlovačkom području zbog čega je proces formiranja gradske stranačke organizacije tekao vrlo sporo. Tijekom 1899. godine „frankovce“ je, kao jedan od rijetkih, javno podržavao Jakov Šašel,⁸⁰⁰ župnik u Mahičnu kraj Karlovca. Poslao je dva dopisa *Hrvatskom pravu*, prvi u ožujku kada je čestitao imendan predsjedniku stranke Josipu Franku, a drugi u lipnju u kojem je poslao javnu podršku skupštini Čiste stranke prava.⁸⁰¹ Nakon 1899. godine ponovno imamo malo vijesti o aktivnostima „frankovaca“ u Karlovcu, ali se pojavila nedefinirana pravaška skupina o kojoj je već ranije pisano vezano uz izbore za gradsko zastupstvo 1900. godine i koja im je bila bliska. U međuvremenu je Čista stranka prava preimenovana u Starčevićevu hrvatsku stranku prava, a iste 1904. godine održana je skupština stranke kojoj su brzojavno poruku podrške poslali Karlovčani Janko Banić iz mjesta Rečice te Marko Kovačić, Franjo Potocki i Ante Brinc iz samog Karlovca.⁸⁰² Nakon izbora za Sabor u svibnju 1906. godine pokrenute su pripreme za osnivanje karlovačke gradske organizacije Starčevićeve hrvatske stranke prava. Na jačanje „frankovaca“ u Karlovcu ukazivali su i sve brojniji sukobi s pristašama Hrvatske stranke prava putem lokalnih medija, ali i njihova prisutnost u gradskom zastupstvu. U rujnu 1906. godine organizirana je skupština Starčevićeve hrvatske stranke prava u Karlovcu. Skupštinu je otvorio karlovački inženjer Ivan Nepomuk Modrušan te je za predsjednika skupštine predložio karlovačkog gradskog zastupnika Šandora Mendura što je prihvatilo oko 70 prisutnih pristaša stranke. U odbor gradske organizacije izabrani su kao predsjednik Stjepan Holjac, istaknuti član „domovinaša“ u drugoj polovici 1890-ih godina, a kao potpredsjednici tvorničar i posjednik Bartol Polić te gradski zastupnik zemljoposjednik Janko Vodopić-Ratkaj. U odbor su također ušli kao tajnik

---

⁷⁹⁸ Detaljnije o nastanku Napredne stranke vidi u: Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 152-155.; Cipek i Matković 2006, 385-388.; Tomašegović 2018, 172-185.

⁷⁹⁹ Iz hrvatske napredne stranke, *Pokret*, 2.6.1906./127.

⁸⁰⁰ Jakov Šašel bio je svećenik rođen u Karlovcu 1862. godine. Godine 1884. godine zaređen je za svećenika, a 1890. godine postaje župnik u Mahičnu kraj Karlovca gdje za zadržava do svoje smrti 1911. godine (HR-NAZ, *Matica umrlih svećenika Zagrebačke (nad)biskupije I.*, 1788-1911., 276.).

⁸⁰¹ Mahično, *Hrvatsko pravo*, 24.3.1899./1016.; Karlovac, *Hrvatsko pravo*, 22.6.1899./1088.

⁸⁰² Karlovac, *Hrvatsko pravo*, 25.7.1904./2608.; Karlovac, *Hrvatsko pravo*, 27.7.1904./2610.

svećenik Franjo Zagoda⁸⁰³, liječnik Robert Herman kao blagajnik te šest članova i njihova četiri zamjenika.⁸⁰⁴

Veliku važnost za „frankovačku“ organizaciju imali su svećenici u okolnim naseljima jugozapadno od Karlovca. Njihovo otvorenije približavanje suprotstavljenoj pravaškoj organizacije od one koja upravlja obližnjim Karlovcem postaje očita upravo tijekom 1906. godine. Razlog možemo tražiti u pristupanju Hrvatske stranke prava Hrvatsko-srpskoj koaliciji koja je u sebi okupljala i otvoreno ateističku Hrvatsku naprednu stranku koja u lipnju 1906. objavljuje program s nazivom stranke Hrvatska pučka napredna stranka.⁸⁰⁵ Na osnivačkoj skupštini karlovačkog odbora Starčevićeve hrvatske stranke prava naglašena je važnost župnika iz Prilišća, Duga Rese, Novigrada na Dobri, Lipnika i Završja.⁸⁰⁶ U listopadu 1906. godine održani su sastanci u mjestima Završje i Prilišće kako bi se osnovale lokalne organizacije Starčevićeve hrvatske stranke prava. Kao gosti su došli „frankovački“ narodni zastupnik u Saboru Karlo Bošnjak, drugi poznati „frankovac“ liječnik Nikola Winterhalter te Ivan Nepomuk Modrušan iz Karlovca. Zbog željezničke nesreće na pruzi do Karlovca zakasnili su na jutarnji prijam u Završje, ali tamošnji župnik J. Latinger⁸⁰⁷ svejedno ih je naknadno primio. Popodne su otišli na još brojniji skup u susjedno Prilišće gdje ih je dočekaio župnik Vilim Giorgis⁸⁰⁸ koji je proglašen i predsjednikom organizacije Starčevićeve hrvatske stranke prava u Prilišću. Zajedno s domaćinom skupu je prisustvovao i župnik Nikola Grbin⁸⁰⁹

---

⁸⁰³ Franjo Zagoda rođen je u Samoboru 23. listopada 1871. godine. Za svećenika se zaređio 1894. godine te je do 1900. godine služio kao kapelan u brojnim župama, a nakon toga posvetio se pisanju disertacije. Doktorirao je u Budimpešti te je do 1911. godine radio kao kateheta u gimnazijama. Od 1912. godine postaje profesor Svetog pisma na fakultetu u Zagrebu te se na toj poziciji zadržava do 1936. godine. Kao umirovljenik ostaje u Zagrebu do svoje smrti 9. siječnja 1956. godine (HR-NAZ, *Matica umrlih svećenika Zagrebačke nadbiskupije II.*, 1912-1977., 177.).

⁸⁰⁴ Starčevićeva organizacija u Karlovcu, *Hrvatsko pravo*, 16.9.1906./3243.

⁸⁰⁵ Više o programu vidi u: Cipek i Matković 2006, 508-513.

⁸⁰⁶ Starčevićeva organizacija u Karlovcu, *Hrvatsko pravo*, 16.9.1906./3243.; Cipek i Matković 2006, 508.

⁸⁰⁷ Josip Latinger bio je svećenik rođen u Karlovcu 1867. godine. Za svećenika je zaređen 1889. godine te postaje kapelan u Završju kraj Netretića gdje se zadržava do 1893. godine. Sedam idućih godina bio je kapelan u Ozlju, Mihovljanima, Sopju, Đurđicu, Lasinji i Dubrancu. Godine 1900. postaje župnik u Završju gdje ostaje do svoje smrti 1920. godine (HR-NAZ, *Matica umrlih svećenika Zagrebačke nadbiskupije II.*, 1912-1977., 29.).

⁸⁰⁸ Vilim Giorgis bio je svećenik rođen 1870. godine u Petrovaradinu. Za svećenika je zaređen 1893. godine te do 1902. godine služi kao kapelan u Mahičnom i na Dubovcu. Godine 1902. postaje župnik u Prilišću, a 1911. preuzima upravu župe Svetog Marka u Zagrebu. Nekoliko godina kasnije, 1916. godine, postaje prebendarom stolne crkve u Zagrebu. Umire u Zagrebu 1930. godine (HR-NAZ, *Matica umrlih svećenika Zagrebačke nadbiskupije II.*, 1912-1977., 67.; Razum 2010, 398. i 422.).

⁸⁰⁹ Nikola Grbin rođen je 1876. godine u Jarče Polju. Za svećenika je zaređen 1901. godine, a 1904. postaje župnikom u Novigradu na Dobri. Na župi se zadržava do 1911. godine, a izvori različito govore o njegovom daljnjem djelovanju. Prema Matici umrlih svećenika, iste godine preuzima župu u Kamanju dok je prema knjizi Stjepana Razuma funkciju župnika preuzeo tek 1920. godine. Na toj funkciji se

iz susjedne župe Novigrad na Dobri zajedno sa svojim župljanima. Prigodnim riječima obratili su se gosti iz Zagreba, a obojica su naglašavali pogubnost politike Hrvatsko-srpske koalicije za hrvatske interese. Na kraju skupa otpjevana je „Liepa naša“ te se, prema tvrdnjama iz novina, narod „oduševljenjem upisao u organizaciju.“⁸¹⁰ Starčevićeva hrvatska stranke prava nastavila je na prostoru Karlovca sa svojim aktivnostima te je 2. studenog 1906. godine organiziran novi skup nazvan „Starčevićanska večer u Karlovcu“ na kojem je sudjelovao i Josip Frank te brojni Karlovčani članovi gradske organizacije stranke. Goste iz Zagreba pozdravio je gradski zastupnik Mendur. Govor u kojem se zalagao za opće pravo glasa održao je pristaša stranke Draganc, a s njim se složio i Frank navodeći da članovima Hrvatsko-srpske koalicije nije u interesu da se proglasi opće pravo glasa. Goste iz Zagreba pozdravili su i tajnik organizacije Zagoda, inženjer I. Modrušan i Ferković.⁸¹¹ I. Modrušan je izrazio žaljenje što nije još prije pet godina osnovao Starčevićev klub jer „da se to učinilo, ne bi toliki rezolucionaši ovdje vladali.“ S druge strane, Ferković je govorio o položaju stranke u Karlovcu i velikoj zaslugi svećenika za razvoj stranačkih organizacija u karlovačkom kraju.⁸¹²

Dok je „frankovcima“, među kojima su bila i četvorica gradskih zastupnika (Mendur, Holjac, Marko Kovačić i Vodopić-Ratkaj), organiziranim radom na terenu utjecaj sve više rastao, u drugoj pravaškoj stranci u Karlovcu broj Banjavčiću iskreno politički i ideološki bliskih članova Hrvatske stranke prava u gradskom zastupstvu bio je u opadanju. Ne računajući Lukinića koji je iako formalno član njegove stranke ideološki bio bliskiji „naprednjacima“, Banjavčić je u gradskom zastupstvu tijekom samo par mjeseci ostao bez dvojice svojih najbližih suradnika u zadnjih 15-ak godina s kojima je usprkos neslaganjima u zadnjim mjesecima njihovog djelovanja u zastupstvu i nadalje imao vrlo dobre odnose. Krajem rujna 1906. zastupstvo je napustio Hegedić koji je svoje istupanje opravdavao bolešću,⁸¹³ premda mu je prethodilo otvoreno neslaganje s načelnikom Banjavčićem vezano uz interpelaciju koju je podnio zbog nezadovoljstva radom gradskog gospodarskog činovnika

---

zadržava do 1929. godine kada odlazi na župu Dubovac kraj Križevaca. Novu župu Veleševac dobiva 1932. godine, a u njoj se zadržava do svoje smrti 1937. godine. Pokopan je na zagrebačkom Mirogoju (HR-NAZ, *Matica umrlih svećenika Zagrebačke nadbiskupije II.*, 1912-1977., 99.; Razum 2010, 403., 412., 426., 440. i 448.).

⁸¹⁰ Starčevićanska skupština u Prilišću, *Hrvatsko pravo*, 22.10.1906./3279.

⁸¹¹ Ne navodi se imena govornika na skupu, ali moguće da je riječ o gradskom zastupniku Franji Ferkoviću.

⁸¹² Starčevićanska večer u Karlovcu, *Hrvatsko pravo*, 3.11.1906./3289.

⁸¹³ Sjednica gradskog zastupstva, *Glasonoša*, 7.10.1906./40.

ujedno i tržnog nadzornika.⁸¹⁴ Na tu poziciju došao je 1905. godine Gjuro Kopač,⁸¹⁵ posjednik rodom iz Zagreba. Hegedić je na sjednici gradskog zastupstva 26. lipnja 1906. putem interpelacije gradonačelniku Banjavčiću izrazio nezadovoljstvo Kopačevim radom. Osim toga, u pitanje je doveo i odredbu Statuta po kojoj jedna osoba obavlja dužnosti tržnog nadzornika i gospodarstvenog činovnika. Smatrajući da Kopač ni kao tržišni nadzornik ni kao gospodarstveni činovnik nije dobro obavljao poslove za koje je bio zadužen, Hegedić je zatražio od Banjavčića da donese odluku o odvajanju tih dviju dužnosti.⁸¹⁶ Odgovarajući na postavljene upite Banjavčić je istaknuo da je Kopač bio zaposlen na mnogim poslovima te da je bio zauzet brojnim obavezama vezanima za gradske šume, a osim toga smatrao je da je interpelacija trebala biti upućena na gospodarski odbor zastupstva jer on sam ne može biti upućen u sva zbivanja u gradu. Premda se složio s Hegedićevim mišljenjem da služba gospodarskog činovnika i tržnog nadzornika nije dovoljno dobro obavljana, Banjavčić je ipak podržao Kopača te se usprotivio prijedlogu da se dvije navedene funkcije odvoje. Nakon što je Kopač iz neutvrđenog razloga potom podnio ostavku, što je moguće bila reakcija na pritiske iz gradskog zastupstva, načelnik je 8. kolovoza raspisao natječaj za upražnjeno mjesto s uvjetom da će izabrani kandidat imati probni rok od godinu dana, a nakon toga će gradsko zastupstvo donijeti odluku o konačnom izboru.⁸¹⁷ Natječaj za poziciju gospodarskog činovnika i tržnog nadzornika bio je otvoren do kraja kolovoza 1906. godine, a na sjednici 26. rujna zastupstvo je raspravljalo o pristiglim molbama. Uz sedamnaest pristiglih molbi, naknadno je došla i Kopačeva molba da ga se ponovno, no bez probnog roka doživotno vrati na poziciju s koje je svojevremeno otišao. Načelnik Banjavčić i zastupnik Ivan Kovačić podržali su Kopačevu molbu, ali se istoj usprotivio podnačelnik Kornitzer ističući da je Kopač sam podnio ostavku i da se nije na vrijeme javio na novi natječaj te je stoga predložio da se njegova molba odbije što je većina zastupstva u omjeru 11 naprema osam glasova prihvatila. Nakon toga zastupnici su pristupili glasovanju o novom privremenom gospodarskom činovniku i tržišnom nadzorniku te je manjina od sedam zastupnika glasovala za R. Bubnja dok je većina podržala izbor

---

⁸¹⁴ Statutom grada Karlovca 1904. godine definirana je među „konvencioniranim“ osobljem služba gospodarskog činovnika koji je ujedno bio i tržišni nadzornik za godišnju plaću od 1800 kruna (HR-DAKA Štatut, 1904, 30.).

⁸¹⁵ Gjuro (Đuro) Kopač bio je posjednik, gospodarski pisac i šahist rođen u Zagrebu 1879. godine. Od 1905. godine postaje tajnik Gospodarske podružnice u Karlovcu i glavni tržišni nadzornik. Blizak je Hrvatskoj (pučkoj) naprednoj stranci. Aktivan je kao pisac tekstova o gospodarstvu. Poginuo je u borbama NOB-a tijekom Drugog svjetskog rata („Kopač, Gjuro“, *Karlovački leksikon*, 2008, 321.; Vrbatić i Szabo, 1989, 84.).

⁸¹⁶ HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, kut. 13, Interpelacija 1906., br. 08356/06.

⁸¹⁷ HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, kut. 14, Natječaj., br. 9906/06; Skupština gradskog zastupstva, *Narodni glas*, 28.6.1906./27.

Dragutina Adžije.⁸¹⁸ Iako je na kraju uspio u svojim namjerama Hegedić je na istoj sjednici odlučio konačno napustiti gradsko zastupstvo navodeći kao što je već spomenuto da se na taj korak odlučio zbog problema sa zdravljem. Žaleći zbog njegova odlaska načelnik je istaknuo da je Hegedić mnogo napravio za grad tijekom desetak godina djelovanja kao gradski zastupnik.⁸¹⁹ Drugi dugogodišnji Banjavčićev bliski suradnik i podnačelnik grada Kornitzer ostao je u zastupstvu unatoč srčanom udaru u ljeto 1906. godine da bi samo nekoliko mjeseci kasnije početkom siječnja 1907. godine preminuo.⁸²⁰ Koliko je Banjavčića pogodila Kornitzerova smrt pokazuje tekst u novinama koje navode da je „zaplakao od boli i tuge, za prijateljem si i drugom“.⁸²¹ Hegedić je i nakon izlaska iz zastupstva ostao u bliskim i prijateljskim odnosima s Banjavčićem.

2.7.6. Gradski izbori 1907. – borba između pravaških struja

Zbog smrti Kornitzera zastupstvo je moralo izabrati novog gradskog podnačelnika. Podijeljenost u gradskom zastupstvu koja je bila sve očitija jasno se vidjela i na ovom izboru između Vatroslava Reintera i G. Modrušana. Iako je novoizabrani podnačelnik Reinter izjavio da se njegova politika i pogled na gradske stvari ne razlikuju od Modrušana, kojeg naziva svojim prijateljem i za kojeg navodi da ga je on sam predložio na poziciju podnačelnika, rezultat od 11 naprema osam u glasovima jasno je pokazao da zastupnici nisu više spremni za jednoglasnu odluku o važnim funkcijama u gradu.⁸²² Nakon odlaska Hegedića iz zastupstva i Kornitzerove smrti, u ožujku 1907. godine jednoglasno je prihvaćena ostavka zastupnika Mije Balaša koji je biran na prijedlog „gradjanskog odbora“ još 1903. godine. S obzirom na tri upražnjena mjesta za svibanj su najavljeni naknadni izbori. Raspravljalo se također i o četvrtom zastupniku, Dušanu Sliepčeviću, zbog neredovitog dolaska na sjednice, ali je on ipak ostao u zastupstvu. Kao konačan datum za I. izborništvo odabran je 21., a za II. izborništvo 22. svibanja 1907. godine.⁸²³ Prvi put od izbora 1900. javljaju se dvije vrlo jasno medijski eksponirane suprotstavljene strane, ali ovaj put s potpuno jasnim pravaškim, ali različitim stranačkim predznakom. Iako se na navedenim izborima trebalo izabrati tek 10% gradskog

---

⁸¹⁸ Sjednica gradskog zastupstva, *Glasonoša*, 7.10.1906./40.; Skupština gradskog zastupstva, *Narodni glas*, 11.10.1906./43.

⁸¹⁹ Sjednica gradskog zastupstva, *Glasonoša*, 7.10.1906./40.

⁸²⁰ Domaće vijesti - Gustav Kornitzer, *Narodni glas*, 10.1.1907./2.; Domaće viesti - Dr. Gustav Kornitzer, *Glasonoša*, 20.1.1907./4.

⁸²¹ Domaće viesti - Dr. Gustav Kornitzer, *Glasonoša*, 20.1.1907./4.

⁸²² Gradske stvari - Skupština gradskog zastupstva, *Narodni glas*, 21.2.1907./8.

⁸²³ Redovita skuština grad. zastupstva, *Glasonoša*, 31.3.1907./14.

zastupstva bili su izuzetno značajni jer su bili prvi, a vjerojatno možemo reći i jedini pravi test odnosa snage među pravašima u gradu.

Hrvatsko-srpska koalicija prevođena najjačom strankom u gradu, Hrvatskom strankom prava, predložila je izbornicima da na izborima za I. izbornoštvo 21. svibnja 1907. glasuju za kandidate Badovinca i Šimeckog, a u II. 22. svibnja za saborskog zastupnika Vinkovića. Navedeni su kandidati određeni na građanskom skupu održanom 18. svibnja uz 77 potpisa prisutnih. S druge strane, „frankovačka“ Starčevićeva hrvatska stranka prava je pomoću plakata po gradu agitirala za Petra Vukovića i Milana Žugčića u I. izbornoštvu te za Petra Barića predstavljajući ga kao „neodvisnog građanskog kandidata“ u II. izbornoštvu.⁸²⁴ Prema navodima iz *Narodnog glasa*, prije izbora kandidate Starčevićeve hrvatske stranke prava podržala su 22 građanina među kojima se ističu imena „novorodjenog starčevićanca“ nekadašnjeg upravitelja bivše upravne općine Banija Nikole Vuksana, zatim Bartola Polića, Vinka Žanića, Roberta Reisa, Ivana N. Modrušana, dr. Roberta Hermana, dr. Franju Zagodu i zastupnika u gradskom zastupstvu Marka Kovačića. Na kraju su rezultatima ipak mogli biti zadovoljniji pripadnici Koalicije iako je u I. izbornoštvu najviše glasova dobio bivši domobranski pukovnik i kandidat „frankovaca“ Petar Vuković. Od ukupno izašlih 48 izbornika, Vuković je dobio 35, a izabran je i Šimecki s 27 glasova. Kamilu Badovinac ostao je ispod praga s 13 dobivenih glasova, Milan Žugčić je dobio 12, osam je dobio i Lujo Eisenhut te jedan glas Nikola Makar. Pojava imena dvojice kandidata koji nisu bili na popisu nijedne pravaške frakcije bio je povod za novi napad na „frankovce“ nakon izbora. Iz *Narodnog glasa* su tvrdili kako su „frankovci“ na dan izbora izvjesili posebnu „modru“ listu na kojoj je savjetovano izbornicima da glasuju za imena kandidata koji su bliski Koaliciji kako bi se naštetilo kandidatima koje je Koalicija sama preporučila izbornicima. Uz Eisenhuta i Makara u I. izbornoštvu, preporučili su „frankovci“ na modroj listi glasovanje za Iliju Stanića u II. izbornoštvu. Upravo su Makar i Stanić bili među 77 potpisnika za kandidate Badovinca, Šimeckog i Vinkovića te nisu željeli samostalno prihvatiti kandidature za izbore.⁸²⁵ „Frankovci“ su u svom odgovoru tvrdili da oni nisu postavljali „modre“ liste te kako su upravo iz suprotnog tabora trgali njihove plakate.⁸²⁶

---

⁸²⁴ Domaće vijesti - Naknadni izbori za gradsko zastupstvo, *Glasonoša*, 12.5.1907./20.; Domaće vijesti - Kandidati za naknadne gradske izbore, *Narodni glas*, 16.5.1907./20.; Dojmovi sa gradskih izbora, *Narodni glas*, 23.5.1907./21.

⁸²⁵ Dojmovi sa gradskih izbora, *Narodni glas*, 23.5.1907./21.; Domaće vijesti - U naknadnim gradskim izborima, *Narodni glas*, 23.5.1907./21.

⁸²⁶ Osvrt na gradske izbore u Karlovcu, *Hrvatsko pravo*, 31.5.1907./3458.

U II. izbornoštvu je izašao 151 izbornik, a u vrlo napetim izborima pobjedu je odnio Božo Vinković sa 76 naprema 74 glasa protukandidata Petra Barića.⁸²⁷ „Frankovci“ su smatrali da su nedovoljan angažman njihovih članova i požar u naselju Gradac, koje je prema njihovim tvrdnjama tradicionalno više naklonjeno Starčevićевой hrvatskoj stranci prava, presudili u II. izbornoštvu. U normalnim okolnostima ističu osvojili bi barem 20-ak glasova više od Bože Vinkovića za kojeg su glasovali „svi Srbi i svi rezolucionaši“. Uz to su tvrdili da su Vinkovićeви pristaše za razliku od njihovih utjecali na izbornike u izbornim prostorijama, a kao svjedoka naveli su gradskog vijećnika Šašela.⁸²⁸ S druge strane, u *Narodnom glasu* su navodili kako je „frankovačka“ agitacija išla do te mjere da su optuživali kandidate Badovinca i Vinkovića za antisemitizam, a sve kako bi odgovorili „izraeličane“ od glasovanja za spomenuti dvojac.⁸²⁹ Rezultati izvanrednih izbora ostavljali su dojam da se potpora Starčevićевой hrvatskoj stranci prava sve više izjednačava s podrškom drugoj pravaškoj stranci u gradu što će ih ohrabriti u ideji da postave vlastitog kandidata na idućim saborskim izborima.

Osnivanje klubova drugih stranka u Karlovcu, a posebno osnivanje karlovačkog kluba Starčevićeve hrvatske stranke prava, potaknuli su osnivanje kluba Hrvatske stranke prava. Skupština je održana u gradskoj vijećnici u Karlovcu 23. lipnja 1907. godine, a predsjedao joj je Julije Nemeć, župnik na Kamenskom. Na skupštini je sudjelovao i načelnik Banjavčić koji je na napade političkih protivnika zbog toga što je dopustio da se skupština stranke održava u gradskoj vijećnici odgovorio da je gradska vijećnica zgrada svih građana te da se građani imaju pravo susretati u vijećnici ako za tim postoji potreba. Govore su održali su i ostali viđeniji članovi Hrvatske stranke prava. Nakon toga je uslijedio upis 97 prisutnih pristaša koji su jednoglasno izabrali odbor kluba Hrvatske stranke prava, a za predsjednika je postavljen „prokušani i odlučni patriota“ Gustav Modrušan. Kao potpredsjednici izabrani su Julije Nemeć i Božo Vinković, tajnik karlovačkog odbora stranke postao je Edmund Lukinić, a blagajnik dubovački kapelan Nikola Herceg.⁸³⁰ U odbor stranke koji je imao 22 člana izabrani

---

⁸²⁷ Domaće vijesti - U naknadnim gradskim izborima, *Narodni glas*, 23.5.1907./21.

⁸²⁸ Osvrt na gradske izbore u Karlovcu, *Hrvatsko pravo*, 31.5.1907./3458.

⁸²⁹ Dojmovi sa gradskih izbora, *Narodni glas*, 23.5.1907./21. Jedan od istaknutijih predstavnika Hrvatske stranke prava, Grga Tuškan, bio je poznat po svojim antisemitskim stavovima (Dobrovšak, 2005, 641.). Božo Vinković je imao dobar odnos s Grgom Tuškanom pa ne iznenađuju ovakve optužbe od strane „frankovaca“. Kao jedan od primjera može se navesti natpis u novinama početkom 1909. kada Vinković piše o Tuškanku biranim riječima pridajući mu pridjev „junački“ i navodeći ga kao primjer pravaša kakav i on želi biti (Otvoreno pismo, *Narodni glas*, 7.1.1909./1.).

⁸³⁰ Nikola Herceg bio je svećenik rođen u Zemunu 1879. godine. Studij teologije završava u Zagrebu te se 20. srpnja 1902. godine zaređuje za svećenika. Idućih sedam godina službuje kao kapelan u Novigradu na Dobri, Krapinskim Toplicama, Dubovcu i Markuševcu. Godine 1909. preuzima službu župnika u Slavetiću gdje ostaje do svoje smrti 1953. godine (HR-NAZ, *Matica umrlih svećenika Zagrebačke nadbiskupije II*, 1912-1977., 172.).

su: Ivan Cerovski, Makso Heinrich, Janko Medunić, Nikola Preč, Janko Mejašić, Janko Navračić, Eugen Pavlović, Dragutin Turk, Kamilo Badovinac, Petar Bakšić, Nikola Bačar, Vilim Reiner, Vilim Toth, Josip Car, Nikola Veselić, Rudolf Lukinić, Željko Žibrat, Gašpar Strahinščak, Franjo Gerovac, Marko Manojlović, Ferdo Milihram i Mato Lemić.⁸³¹

2.7.7. Afera Banjavčić

Ironija je Banjavčićevog političkog djelovanja u Karlovcu što u vrijeme dok je bio najmoćnija politička osoba u gradu godinama nije želio prihvatiti funkciju gradskog načelnika već je to učinio u periodu kada je njegova politička moć počela opadati odnosno kada su sve veći utjecaj u gradu imale mlade snage Hrvatske stranke prava predvođene Lukinićem i Vinkovićem. Lukinić je umjesto Banjavčića 1906. postao i saborski zastupnik Karlovca, a gradonačelnik je i unutar zastupstva imao sve manju podršku iako je formalno još uvijek uživao poštovanje među zastupstvom zbog svog ugleda među izbornicima. Banjavčićeve odluke ponekad su osporavali i njegovi bliski suradnici poput Hegedića i Kornitzera, a nakon njih sve češće i većina zastupstva.

Odlaskom Hegedića iz zastupstva i smrću Kornitzera krug Banjavčićevih suradnika u gradskom zastupstvu, kao što je već istaknuto, bio je sve uži, a prijateljstvo s Hegedićem uzrokovalo je načelniku probleme unutar zastupstva. Zbog odluke s prošle sjednice da se iz proračuna izbaci financiranje drugog kapelana na župi Dubovac Hegedić je na sjednicu 10. prosinca 1907. uputio predstavku u kojoj pojašnjava da takva odluka može prouzročiti odlazak sestara Milosrdnica iz gradske bolnice jer neće imati svećenika koji će za njih održavati mise. Banjavčić je uporno pokušavao staviti ovo pitanje na dnevni red, ali su zastupnici redom odbijali svaki njegov pokušaj. Zastupnik Mendur je tvrdio kako je to pitanje već riješeno i da se treba staviti *ad acta* i prijeći na druga pitanja. S Mendurom su se slagali i drugi zastupnici poput I. Kovačića dok je zastupnik Štefan prokomentirao da bi u slučaju odluke u korist Hegedića svatko mogao od općine tražiti da plaća dodatne osobe za obavljanje njihovih poslova. Zastupnik Svilar istaknuo je da nema potrebe za drugim kapelanom, no ukoliko Hegedić želi imati dva kapelana to trebaju plaćati vjernici.⁸³² Na Banjavčićevu su stranu stali zastupnici Cvitković i Šimecki. Potonji je smatrao da je Hegedić iznio valjane argumente za drugog kapelana dok je Cvitković zaključio da se mora imati novaca za crkvu ako ga se ima za gradnju željeznica i nadogradnju bolnice. I. Kovačić se ponovno uključio u raspravu

---

⁸³¹ Dogovor glede osnutka kluba „Hrv. stranke prava“ u Karlovcu, *Narodni glas*, 13.6.1907./24.; Organizacija hrvatske stranke prava u Karlovcu, *Hrvatska*, 25.6.1907./144.; Skupština hrv. stranke prava, *Narodni glas*, 27.6.1907./26.

⁸³² Hegedić ne miruje, *Narodni glas*, 12.12.1907./50.

napadajući Banjavčića da pokušava zastupstvo natjerati na odluke s kojima se zastupnici ne slažu pa zato predlaže da se glasuje o odbijanju predstavke i zadržavanju odluke s prošle sjednice. Budući da je manjina zastupnika glasovala za Kovačićev prijedlog, Banjavčić je stavio na glasovanje prijedlog da se prihvati Hegedićeva predstavka. Nezadovoljni takvom odlukom, sedmorica zastupnika koji su podržali Kovačićev prijedlog napuštaju sjednicu zastupstva i ruše kvorum te se nije više moglo glasovati o predstavci.⁸³³ Razočaran odlukom dijela zastupstva Banjavčić sjednicu završava riječima „tražite si Vi drugoga“, najavljujući tako svoj mogući odlazak.⁸³⁴ Putem *Narodnog glasa* dio zastupnika je Banjavčićevu najavu odlaska s mjesta načelnika iskoristio kao „batinu“ za napad na župnika Hegedića prozvivši ga riječima: „Glavno je postići cilj makar uz koju cijenu, je li gosp. Hegediću!“.⁸³⁵ Da bi smirio situaciju Hegedić je odlučio odustati od svoje predstavke koja je izazvala spor u zastupstvu, a u novoj koju šalje gradskom zastupstvu 17. prosinca navodi kako mu je kao svećeniku nanesena uvreda časti, kako su iznesene brojne laži na njegov račun, kako ga se iskoristilo za napad na načelnika te da ne želi biti u važnom trenutku za Karlovac povod za načelničku krizu i odlazak Banjavčića.⁸³⁶ Svojom odlukom Hegedić je privremeno primirio dio zastupstva i načelnika Banjavčića te on ostaje na funkciji, no sukobi su se i dalje nastavljali.

Navedene rasprave u karlovačkom gradskom zastupstvu događalo su se u vrijeme političkih nestabilnosti u cijeloj banskoj Hrvatskoj. Potez koji je označio kraj nadanjenja o suradnji Koalicije s nekadašnjom oporbom u Ugarskoj bio je prijedlog ministra prometa i trgovine Kossutha krajem lipnja 1907. godine da se „željezničkom pragmatikom“ ozakoni mađarski jezik na željeznicama u Hrvatskoj. Vidjevši da se prema predloženoj „željezničkoj pragmatiki“ krše odredbe Nagodbe, ban Teodor Pejačević se 26. lipnja 1907. godine zahvalio na svojoj banskoj dužnosti, a u isto vrijeme sve do prosinca je trajao prekid rada Sabora. Odlaskom bana Pejačevića novim banom imenovan je Alexander Rakodczay. Ubrzo nakon toga, u kolovozu 1907. godine, raspuštena je Zemaljska vlada koja je bila imenovana po želji Koalicije. Saborska zasjedanja nastavljena su 12. prosinca. Novi ban nije imao podršku Koalicije i „frankovaca“ koji su zajedno imali većinu zastupnika u Saboru. S obzirom da mu

---

⁸³³ Prema § 78. *Zakona ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine odluke unutar zastupstva mogu se donositi ako su svi zastupnici pozvani na sjednicu te ako je prisutna natpolovična većina zastupnika (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Heroatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 239). Na početku sjednici prisutno je bilo 19 od 30 zastupnika. Dvoranu su napustili zastupnici Platzer, Svilar, I. Kovačić, Mendur, Šašek, Matan i Mejašić koji su dolazili iz različitih političkih grupacija (Hegedić ne miruje, *Narodni glas*, 12.12.1907./50.).

⁸³⁴ Hegedić ne miruje, *Narodni glas*, 12.12.1907./50.

⁸³⁵ Hegedić ne miruje, *Narodni glas*, 12.12.1907./50.

⁸³⁶ HR-DAKA-002, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca, kut. 241, Slavnom gradskom zastupstvu, 15642 - 1907.

oni nisu dopustili da održi svoj nastupni banski govor predao je Rakodczay predsjedniku Sabora već unaprijed pripremljen kraljev reskript kojim se proglašava raspuštanje Sabora.⁸³⁷ Tko će biti na vlasti u banskoj Hrvatskoj imalo je veliku važnost jer je na sjednici austro-ugarske vlade 1. prosinca 1907. dogovorena aneksija Bosne i Hercegovine koja je trebala postati zajednička austro-ugarska pokrajina kako se ne bi narušavalo dualistički sistem.⁸³⁸ Koalicija je bila nepouzdan partner za političke faktore u Austriji i Ugarskoj pa se suradnja trebala tražiti na drugom mjestu. U Austriji je od 1905. sve više jačala velikoaustrijska struja oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, a u svojoj želji da oslabe Mađare željeli su iskoristiti potlačene narode u Ugarskoj poput Hrvata i Rumunja. Pripadnici Kršćansko-socijalne stranke, koja je imala vodeću ulogu u velikoaustrijskom krugu, nisu bili najzadovoljniji izborom pokrštenog židova i odvjetnika Franka kao svog suradnika u Hrvatskoj, no on je bio jedan od rijetkih relevantnih političara u Hrvatskoj prodinastički raspoložen.⁸³⁹ Nakon spomenute sjednice na kojoj je donesena odluka o aneksiji, po nalogu Franje Josipa, ugarski ministar predsjednik Sándor Wekerle poziva Josipa Franka na sastanak u Peštu na kojem su u kontekstu pripremanja terena za aneksiju dogovorili obilježja novog režima u Hrvatskoj. Kandidat za novog bana bio je i Nikola Tomašić, ali njegovi bliski odnosi s Khuen-Héderváryjem koji je u Ugarskoj bio dio tadašnje oporbe nisu mu davali realne šanse. Banom je, u siječnju 1908., imenovan Pavao Rauch, a prema dogovoru sa sastanka u Pešti između Franka i Wekerlea uloga novog režima bila je borba protiv Koalicije i antisrpska propaganda kojom bi se stvorila povoljnija atmosfera u javnosti uoči aneksije Bosne i Hercegovine.⁸⁴⁰ Rauch se zalagao za reviziju Hrvatsko-ugarske nagodbe kako bi banska Hrvatska dobila veću financijsku samostalnost, ali svoju je vladavinu bio prisiljen svesti u nagodbene okvire. Najveći problem za njegovo uspješno djelovanje bio je što je postavljen kao kompromisno rješenje i što nije imao stvarnu podršku. Na poziciju je došao na prijedlog austro-ugarskog ministra vanjskih poslova Aloisa Lexa von Aehrenthala te kao takav nije uživao potporu ugarske vlade, a kao unionist koji se htio držati Nagodbe nije dobio podršku vojnih krugova, a još manje austrijskih kršćanskih-socijala koji su u njemu vidjeli eksponenta ugarske vlade.⁸⁴¹

Iako je dogovor bio drugačiji Rauch nije dobivao javnu podršku ni od „frankovaca“ sve do ljeta 1908. godine, a *Hrvatsko pravo* je negativno pisalo o njegovom imenovanju.

---

⁸³⁷ Perić 2000, 360-363.

⁸³⁸ Iveljić 2019, 57.

⁸³⁹ Gross 1973, 337., 345. i 347.

⁸⁴⁰ Gross 1973, 349-350.; Iveljić 2019, 58.

⁸⁴¹ Gabelica 2012a, 49-50.

Hrvatska stranka prava kojoj je pripadao Banjavčić, kao i cijela Hrvatsko-srpska koalicija, bila je žestoki protivnik novog bana. Nakon imenovanja Rauch je važne pozicije osigurao za sebi bliske ljudi među kojima je bio i njegov rođak Aleksandra pl. Vučetić koji postaje novi zagrebački veliki župan.⁸⁴² Hrvatsko-srpska koalicija ostala je 1907. godine bez svoje vlade, a Rauch je bio njihov osvjedočeni protivnik pa se bliskost bilo kojeg člana Koalicije s banovim suradnicima smatrala izdajom. Prvi susret načelnika Banjavčića s predstavnicima nove vlasti dogodio se u siječnju 1908. godine kada je u posjet gradu došao novi veliki župan Vučetić. Prema pisanju novina Banjavčić je dočekaio velikog župana na željezničkom kolodvoru te su zajedno u otvorenoj kočiji pošli prema gradskoj vijećnici. U svom govoru pred „gradskim predstavništvom“ na izvanrednoj sjednici 18. siječnja Banjavčić je zaželio dobrodošlicu novom velikom županu te je naglasio potrebe grada Karlovca u idućem periodu. Od 27 prisutnih zastupnika s pozdravom velikom županu pridružio se načelniku jedino Dušan Sliepčević dok su ostali zastupnici s prisutnim građanima na galeriji vijećnice prosvjedovali protiv ugošćavanja Rauchovog suradnika. Uz puno buke i dobacivanja sjednica je završena te su se prosvjedi protiv Raucha, Vučetića, Banjavčića i Sliepčevića nastavili i ispred vijećnice i na kolodvoru dok je Vučetić odlazio prema Zagrebu.⁸⁴³

Nestabilna politička situacija mogla je potencijalno dovesti do izvanrednog stanja i uvođenja komesarijata što nije odgovaralo mađarskom ministru predsjedniku Wekerleu koji se bojavao da bi to bilo opravdanje za buduće uvođenje komesarijata na području cijele Ugarske. Pod njegovim pritiskom Rauch je morao raspisati izbore na kojima su službene *Narodne novine* pozvale birače da glasuju za „frankovce“ protiv Koalicije. Poruka je bila da ako „frankovci“ pobjede Sabor neće biti raspušten, no upravo je podrška režima odvrtila veliki dio dotadašnjih Frankovih pristaša od glasanja za njegovu stranku na ovim izborima.⁸⁴⁴ „Frankovci“ su planirali prvi put postaviti svoga kandidata i u Karlovcu, pa su članovi Hrvatske stranke prava u gradu vjerojatno izbjegavali dodatni sukob s Banjavčićem kako to ne bi utjecalo na rezultate izbora koji su najavljeni za 27. i 28. veljače 1908. godine. Središnjica Hrvatske stranke prava u predizbornom proglašenju formalno je odbacila nagodbeno stajalište koje je prihvatila Riječkom rezolucijom te se vratila pravaškom programu iz 1894.

---

⁸⁴² Iveljić, 2019, 58. i 59. Detaljnije o banovanju Pavla Raucha vidi u: Iveljić 2019, 52-78.; Kolar-Dimitrijević 1999, 241-323. O političkim stavovima Hrvatsko-srpske koalicije u periodu od 1907. do 1913. godine detaljnije vidi u: Bulić 2012.

⁸⁴³ Vuchetich, Banjavčić – Amruš, *Hrvatsko pravo*, 21.1.1908./3650.; Isfućkani veliki župan, *Narodni glas*, 23.1.1908./4.

⁸⁴⁴ Gross 1973, 349-351.

zbog čega se kršćansko-socijalna skupina oko lista *Hrvatstvo*⁸⁴⁵ nadala da bi moglo doći do raskola unutar stranke. Naime, Koalicija je i dalje pristajala uz nagodbeno stajalište pa su u *Hrvatstvu* očekivali da će se dio Hrvatske stranke prava fuzionirati s Hrvatskom pučkom naprednom strankom dok bi se ostatak stranke mogao fuzionirati s ostalim pravašima.⁸⁴⁶ Vjerojatno je i na temelju ovakvih natpisa došlo do netočnih informacijama u onodobnom tisku što se onda prenosilo i u nekim historiografskim radovima. Naime, Mira Kolar-Dimitrijević navodi da su Erazmo Barčić, Edmund Lukinić, Petar Magdić, Bogoslov Mažuranić, Grga Tuškan i Božo Vinković prešli u redove Hrvatske pučke napredne stranke temeljeći to na natpisima objavljenim u Rauchovim novina *Ustavnost* 4. travnja 1908. godine.⁸⁴⁷ Lukinić i Vinković prestali su biti članovi Hrvatske stranke prava tek u listopadu 1910. godine kada je došlo do fuzije s „naprednjacima“ u novu stranku o čemu će više riječi biti naknadno.

Izbori u veljači 1908. godine potaknuli su povećanu aktivnost obje pravaške stranke u Karlovcu. Starčevićeva hrvatska stranka prava od početka 1908. dobiva svoje lokalno glasilo. List *Glasonoša* čiji je glavni urednik bio starčevićanac Dušan Lopašić od 1. siječnja dobiva predmetak „glasilo Starčevićeve hrvatske stranke prava“ te napominju da će uloga lista biti da se što brže šire „ideje i nauka Starčevićeve hrvatske stanke prava“.⁸⁴⁸ Na sastanku stranke 9. siječnja 1908. godine objavljeno je da će njezin kandidat na izborima biti veleposjednik i tvorničar Bartol Polić.⁸⁴⁹ Na skupštini Hrvatske stranke prava 5. siječnja 1908. okupilo se oko 120 članova, a prisutni su bili svi poznatiji članovi stranke među kojima i gradski načelnik Banjavčić. Tom je prilikom najavljena suradnja s gradskim organizacijama koalicijskih partnera na razini države - Hrvatske pučke napredne stranke i Srpske samostalne stranke čije su pristaše najavile osnivanje svoje organizacije u Karlovcu. Što se tiče kandidata na predstojećim saborskim izborima odlučeno je da Hrvatska stranka prava odnosno Hrvatsko-srpska koalicija u izbornom kotaru Karlovac ponovno kandidira Edmunda Lukinića koji je prihvatio izbor te se zahvalio na funkciji tajnika Hrvatske stranke prava u Karlovcu.⁸⁵⁰ Na dan

---

⁸⁴⁵ U glasilu kršćansko-socijalne skupine *Hrvatstvo* koji je pokrenut 1904. aktivno djeluju svećenici i katolici laici s idejom povezivanja kršćanskog socijalnog nauka s pravaškom političkom idejom što dio katoličkih svećenika nije podržavao. Skupina oko *Hrvatstva* 1910. povezuju se s „frankovcima“ u Stranku prava (Cipek i Matković 2006, 476.).

⁸⁴⁶ Gabelica 2012a, 54-55.

⁸⁴⁷ Kolar-Dimitrijević 1999, 256.

⁸⁴⁸ *Glasonoša*, 1.1.1908./1.

⁸⁴⁹ Okružnica mjestnog kluba, *Glasonoša*, 19.1.1908./4.

⁸⁵⁰ Izorno gibanje, *Narodni glas*, 9.1.1908./2.; Glavna godišnja skupština H.S.P. u Karlovcu, *Narodni glas*, 9.1.1908./2. Na poziciju tajnika umjesto Lukinića izabran je dosadašnji blagajnik Nikola Herceg kojeg je zamjenio Bahorac. Ipak, samo mjesec dana kasnije došlo je do nove promjene zbog premještaja dubovačkog kapelana Nikole Hercega. Na skupštini 3. veljače za novog tajnika izabran je Dragan Turk,

izbora ispostavilo se da na izborima sudjeluje jedino Lukinić koji je bez protukandidata pobijedio s 477 glasova izbornika.⁸⁵¹ Što se tiče izborne agitacije važno je istaknuti da je uz Starčeviću hrvatsku stranku prava stalo brojno svećenstvo, a što ide u prilog tezi o udaljavanju Hrvatske stranke prava od Katoličke Crkve nakon ulaska u Koaliciju. Nakon izbora u *Narodnom glasu* su objavili i popis svećenika koji nisu glasovali za Lukinića što su protumačili kao dokaz da su oni ustvari podržavali „frankovce“. Od ukupno 18 svećenika koji su imali pravo sudjelovati na izborima u izbornom kotaru s biralištem u Karlovcu, samo su četvorica izašla na izbore.⁸⁵² Najaktivniji u agitaciji za „frankovce“ bili su lipnički župnik Nikola Belavić i dubovački kapelan Juraj Kocijanić koji su svojim dopisima i raspravama s glasilom Koalicije *Narodnim glasom* potvrđivali svoju aktivnost.⁸⁵³ Uz Lukinića, za saborske su zastupnike izabrani i Gustav Modrušan i Božo Vinković. Obojica su na izbore izašli 28. veljače, Vinković u Požegi gdje je pobijedio „frankovca“ Stjepana Lesnija dok je Modrušan u Draganiću osvojio većinu glasova iako nije do kraja jasno tko mu je bio protukandidat. U *Narodnim novinama* kao Modrušanov protukandidat spominje se Josip Frank dok lokalne novine navode Gjuru Horvata. U *Narodnom glasu* tvrdili su kako je Horvat imao podršku Josipa Franka u ovom izbornom kotaru,⁸⁵⁴ a i u Požegi i u Draganiću isticali su svezu između činovništva i „frankovaca“ te pritiske na izbornike što na kraju nije utjecalo na izborni ishod.⁸⁵⁵ Koalicija je odnijela uvjerljivu pobjedu na izborima dobivši 56 mandata, Starčevićeva hrvatska stranka

---

njegov zamjenik postao je Rudolf Lukinić, a novi blagajnik Julije Ivančić (Glavna godišnja skupština H.S.P. u Karlovcu, *Narodni glas*, 9.1.1908./2.; Iz kluba hrv. stranke prava, *Narodni glas*, 6.2.1908./6.).

⁸⁵¹ Izbor u Karlovcu, *Glasonoša*, 1.3.1908./10.

⁸⁵² Neka se zna tko je čiji!, *Narodni glas*, 5.3.1908./10. Kao svećenici koji nisu glasovali za Lukinića istaknuti su Nikola Belavić, Aleksa Dolački, Vilim Giorgis, Nikola Grbin, Vjekoslav Hegedić, Alojs Imbrović, Juraj (Gjuro) Kocijanić, Bono Matković, Josip Latinger, Ivan Lipnjak, Janko Paulini, Stjepan Prezelj, Franjo Prolnik, Stjepan Topljak.

⁸⁵³ Belavić je u dopisu *Glasonoši* opovrgavao optužbe iz *Narodnog glasa* da je donosio neistinite vijesti iz svojeg kraja, a zaniijekao je i da je govorio kako će Lukinić na vlast dovesti socijaliste „koji će dieliti imetak naroda među se“ što mu se također imputiralo. Naziva Belavić dopisnika *Narodnog glasa* „lopovom, ništarijom i otimačem tudjeg poštenja“ ako ne dokaže da su navedene tvrdnje istinite. Navodi da je njegov kapelan Ivan pl. Vučetić u kući izbornika Mije Štajcera govorio o pogubnosti „nauka socialdemokrata“ pa je taj njihov privatni razgovor došao u novine. Juraj Kocijanić reagirao je na optužbe iz *Narodnog glasa* da kao jedini dubovački kapelan više razmišlja o političkim nego vjerskim poslovima. Tvrdi dubovački kapelan da „prosto po običaju“ lažu te traži da se autor takvih dopisa javi imenom i prezimenom. Priznao je nakon izbora da je aktivno sudjelovao u izbornoj agitaciji, no isto tako tvrdio je da je sve radio po „svojem osvjedočenju“, a ne po nalogu župnika Hegedića kako su ga lažno optuživali. Neistina je također ističe Kocijanić da je izbornike nagovarao da ne glasuju jer je on samo savjetovao onima koji ne žele glasovati za Lukinića, a boje se glasovati za Polića, da ne izlaze na izbore (Tko je bezobrazan lažac?, *Glasonoša*, 9.2.1908./7.; „Narodnom glasu“, *Glasonoša*, 23.2.1908./9.; Gospodi oko slavnog „Narodnog glasa“, *Glasonoša*, 22.3.1908./13.).

⁸⁵⁴ Izbor u Draganiću, *Narodni glas*, 26.2.1908./9.; Drugi dan izbora, *Narodne novine*, 28.2.1908./50.; Domaće viesti – Izbor u Draganiću, *Glasonoša*, 1.3.1908./10.

⁸⁵⁵ Izbor u Draganiću, *Narodni glas*, 26.2.1908./9.; Frankovci i izbor u Požegi, *Narodni glas*, 5.3.1908./10.

prava osvojila je 23, Hrvatska pučka seljačka stranka 2, socijaldemokrati i srpski radikali po jedan mandat, tri su zastupnika izabrana izvan stranaka dok je u podravskom Novigradu obustavljen izbor.⁸⁵⁶

Nedugo nakon pobjede Koalicije na izborima i odgode Sabora koja je uslijedila na sjednici 14. ožujka 1908.⁸⁵⁷, sukob koji je tinjao već duže vrijeme doveo je do konačnog raskola u Starčevićевой hrvatskoj stranci prava. Na sjednici stranačkog zastupničkog kluba 23. travnja 1908. na kojoj je trebalo odrediti jedinstvenu politiku Starčevićевой hrvatske stranke prava Frankova je struja u svom nacrtu zaključaka nakon rasprave iznijela prijedlog o borbi protiv svih nagodbenjačkih stranaka, posebno članica Koalicije, uz izražene protusrpske stavove te uz Frankov dodatak kojim se posebno ističe osuda Rauchova režima. Nasuprot tome struja predvođena Milom Starčevićem („milinovci“) nije tražila borbu protiv Koalicije te je otvorena mogućnost suradnje sa srpskim samostalcima koji su bili spremni na zajedničko djelovanje s hrvatskim strankama za očuvanje hrvatske autonomije. Nakon što je većina na sjednici prihvatila rezoluciju Frankove struje pristaše Mile Starčevića istupili su iz zastupničkog kluba Starčevićевой hrvatske stranke prava i osnovali svoj zastupnički klub.⁸⁵⁸ Početkom svibnja 1908. godine javljaju u *Glasonoši* kako je došlo do raskola unutar stranke. U tom trenutku u karlovačkom klubu očito nisu željeli jasno zauzimati strane jer nisu javno podržali ni M. Starčevića niti Franka već su samo kratko prokomentirali: „Razciep u Starčevićевой stranci prava bio je upravo nuždan. On će poput teške oluje očistiti naše obzorje“.⁸⁵⁹ Treba naglasiti da je predmetak *Glasonoš*e kao „glasila Starčevićевой hrvatske stranke prava“, što je ostao naziv „frankovačke“ skupine nakon raskola, bio aktualan sve do početka 1910. godine iako je još krajem srpnja 1908. godine objavljeno da skupina oko Mile Starčevića kupuje *Glasonošu* te preuzima uredništvo od 1. listopada.⁸⁶⁰

Do raskola je došlo i u drugoj pravaškoj stranci, ali samo na razini Karlovca. Među utjecajnim članovima Hrvatske stranke prava u Karlovcu bilo je i onih koji su željeli da se Banjavčića makne s pozicije gradskog načelnika. Svjesni njegova političkog utjecaja odlučili su se čekati da im on u datom trenutku nekom svojom pogreškom pruži priliku za otvaranje sukoba koji bi u konačnici mogao rezultirati njegovim odlaskom. Takvu im je priliku Banjavčić pružio povodom najave Rauchove posjete Karlovcu. Iskazivanje naklonosti banu, koji je kako

---

⁸⁵⁶ Današnji izbori, *Narodni glas*, 28.2.1908./Posebno izdanje.

⁸⁵⁷ Perić 200, 365.

⁸⁵⁸ Gross 1973, 352.; Gabelica 2012a, 58. Zaključak, *Hrvatsko pravo*, 24.4.1908./3730.

⁸⁵⁹ RAZKOL U STARČEVIĆEVOJ HRV. STRANCI PRAVA, *Glasonoša*, 3.5.1908./19.

⁸⁶⁰ Bilješke - Prodaja »Glasonoš», *Narodni glas*, 30.7.1908./31. List *Glasonoša* 1910. mijenja naziv u *Sloga* – *Starčevićanski tjednik*, a od 1911. nosi naziv samo *Sloga*.

navodi *Narodni glas* u lipnju 1908. nakon susreta s mađarskim premijerom Wekerleom izjavio da se nada „da će do jeseni moći - uništiti hrv.-srp. koaliciju“⁸⁶¹, od strane bilo kojeg pripadnika stranke članice Koalicije bilo je problematično za odnose unutar te političke skupine, a otkrilo je i loše odnose koji su postojali među pripadnicima Hrvatske stranke prava u Karlovcu. Povod za konačnu eskalaciju već neko vrijeme tinjajućeg sukoba u Hrvatskoj stranci prava u Karlovcu dogodio se početkom srpnja 1908. kada je Rauch na putu prema Lici planirao jedan dan i noć provesti u Karlovcu gdje se trebao bolje upoznati s gradom i problemima njegovih građana, a važna tema trebalo je biti i ukinuće državne malte⁸⁶² u Mostanju i Mrzlom polju. Prema najavama koje su dolazile do Karlovčana Raucha je u svom domu trebao ugostiti načelnik Banjavčić. Reakcija dijela karlovačkih političara bila je brza te na sjednici „kombinovanog“ odbora gradskog zastupstva 1. srpnja 1908. godine 11 zastupnika predvođenih članovima Hrvatske stranke prava Lukinićem i Vinkovićem podnosi pismenu zamolbu za sazivanje izvanredne sjednice kako bi se dogovorilo ne sudjelovanje zastupnika i gradonačelnika na javnom skupu proglašenja ukinuća nameta kojem će prisustvovati ban Rauch.⁸⁶³

Iako su podržavali ideju ukidanja nameta Rauchov dolazak nije naišao na odobravanje većine karlovačkih gradskih zastupnika koji su smatrali da ban dolazak u Karlovac želi iskoristiti za samopromociju. Zbog toga je 4. srpnja sazvana izvanredna sjednica gradskog zastupstva na kojoj su zastupnici htjeli saznati detalje vezane uz banov dolazak u Karlovac. U interpelaciji koju je podnio tim povodom Lukinić je istaknuo da „čitava naša Domovina Hrvatska vidi u osobi baruna Pavla Raucha exponenta ugarske vlade i izdajničkog exsekutora magjarizatornih tendencija ugarske vlade na teritoriju Hrvatske“ te je od Banjavčića zatražio da se izjasni hoće li Rauch biti njegov gost i hoće li prespavati u njegovom domu.⁸⁶⁴ Banjavčić je odgovorio da Rauch u Karlovac dolazi ukinuti određene namete te ga je zamolio da ga primi u svoj dom na večeru. Istaknuo je da njemu nitko ne može određivati s kim će se družiti jer iako su politički protivnici bana Raucha u svoj dom prima kao prijatelja.

---

⁸⁶¹ Koalicija, *Narodni glas*, 11.6.1908./24.

⁸⁶² O ovoj temi više puta je na saborskim raspravama govorio Ivan Banjavčić. Prvu interpelaciju na tu temu podnio je 8. veljače 1893. Dobio je pozitivan odgovor na interpelaciju u kojem je istaknuto da se na ukinuću radi još od 1887. godine. Banjavčić je ponovno interpelirao na istu temu 12. prosinca 1895. (*Stenografski zapisnici*, 1893, II, 414-416.; *Stenografski zapisnici*, 1895, IV, 2769-2771.). O istome je govorio i Hegedić 1898. godine. Opširnije vidi u: Vladić 2022, 107-108.

⁸⁶³ HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 37731 - Sjednica kombinovanog odbora gradskog zastupstva održavane dne 1. srpnja 1908. Prema § 77. *Zakona ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* od 21. lipnja 1895. godine za sazivanje izvanredne sjednice potreban je bio pismeni zahtjev trećine gradskih zastupnika uz jasno naznačen dnevni red sjednice (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 238-239.).

⁸⁶⁴ HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 37731-1908.; Rauch u Karlovcu, *Hrvatska sloboda*, 4.7.1908./57.

Unatoč tome što, kao i Lukinić, osuđuje njegovu politiku, riječ je, kazao je Banjavčić, o prvom banu koji se nakon Ivana Mažuranića osjeća Hrvatom. Naglasio je da se prijateljstva s banom ne srami te da je mogao mnogo puta iskoristiti svoja prijateljstva za politički probitak, ali to nije nikad radio. One koji ga napadaju optužio je načelnik da pokušavaju jedan prijateljski susret pretvoriti u politički problem. Tijekom Banjavčićevog odgovora nezadovoljni su mu zastupnici dobacivali razne komentare prekidajući ga u govoru. Zatim ponovno riječ uzima Lukinić. Naglašava da Banjavčić kao načelnik nema pravo koristiti svoj položaj za susrete i sklapanje pogodbi s banom bez odobrenja zastupstva te da Karlovcu ne treba pomoć osobe kakva je tadašnji ban. Rauch je izdao narod nakon što je stao na stranu ugarske vlade umjesto da je podržao većinu koju je imala Koalicija u Saboru ističe Lukinić. Predbacujući Banjavčiću i Rauchu da ne znaju odvojiti privatni od poslovnog odnosa Lukinić zaključuje da Karlovac neće primiti Raucha, a ne smije to učiniti ni načelnik inače će morati položiti načelničku čast „koju kaljati ne damo“. Ugošćavanjem Raucha će se „oblatiti obraz gradu Karlovcu pred čitavom domovinom“ zaključio je Lukinić.⁸⁶⁵ Za riječ se javio i zastupnik Vinković koji je istaknuo da ban i njegovi suradnici odluku o ukidanju nameta mogu donijeti putem otpisa i pisanih proglašenja, ali Rauch zapravo radi paradu kako bi se javno vidjela njegova zasluga za donošenje odluke. U nastavku sjednice Lukinić je zatražio od Banjavčića da pita zastupstvo prima li načelnikov odgovor na interpelaciju na znanje što je Banjavčić pokušavao izbjeći smatrajući da ga se želi natjerati na ostavku. O privatnim druženjima i svojoj ostavci odluku će donijeti on sam, poručio je zastupstvu. Lukinić je potom zahtijevao od načelnika da odmah podnese ostavku jer će se inače svugdje pisati da je Raucha dočekao načelnik, a ne njegov prijatelj Banjavčić. Nakon toga izjavljuje da polaže svoju zastupničku čast ako Banjavčić ostaje načelnik te napušta sjednicu zastupstva, a za njim odlaze i ostali zastupnici. Ubrzo su se ponovno vratili, ali je Banjavčić prekinuo sjednicu te se svi razišli.⁸⁶⁶ Ban Rauch je nakon ove sjednice odlučio da se ipak na svom putu neće zadržavati u Karlovcu, a razlog su bile i demonstracije po gradu koje su se održavale na dan kada je trebao doći. Prema izvješću iz „milinovske“ *Hrvatske slobode* na demonstracijama ispred Banjavčićeve kuće skupilo se oko 1000 ljudi te su tražili odlazak načelnika i bana sa svojih pozicija.⁸⁶⁷

Takozvana *afera Banjavčić* postala je važno političko pitanje na razini banske Hrvatske. O aferi i odlasku karlovačkog načelnika pisale su sve važnije političke novine tog vremena

---

⁸⁶⁵ HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 37731-1908.; Izvanredna skupština gradskog zastupstva, *Narodni glas*, 9.7.1908./28.

⁸⁶⁶ Izvanredna skupština gradskog zastupstva, *Narodni glas*, 9.7.1908./28.

⁸⁶⁷ Rauch se prestrašio Karlovca, *Hrvatska sloboda*, 6.7.1908./58.

poput vladinih *Narodnih novina*, glasila Hrvatske stranke prava *Hrvatska*, „frankovačkog“ *Hrvatskog prava*, „milinovske“ *Hrvatske slobode*, riječkog *Novog lista* i *Ustavnosti*.⁸⁶⁸ Budući da se radilo o aferi koja se ticala njihovog grada s posebno velikom pažnjom pratile su je lokalne karlovačke novine, a *Glasonoša* i *Narodni glas*⁸⁶⁹ postali su platforme za međusobno verbalno sukobljavanje u narednom periodu. U svojim dopisima otkrit će jasne razlike između dvije struje karlovačkih pravaša u odnosu na bana Raucha i događaje koji su uslijedili nakon najave njegova dolaska te u pogledu smjera kojim ide Koalicija i Hrvatska stranka prava unutar nje, a pokazat će se i sve prisutniji i izraženiji osobni animoziteti među najistaknutijim gradskim političarima.

Nekoliko dana poslije opisane burne sjednice svoj komentar na događaje dao je sam Banjavčić poslavši 7. srpnja pismo koje je objavljeno nakon što je Banjavčić 9. srpnja već podnio ostavku na poziciju gradskog načelnika, a Rauch istog dana za vladinog povjerenika postavio Gjuru (Đuru) Horvata poznatog pod imenom „Gjuka-paša“ koji će dužnost preuzeti 13. srpnja i obavljati je do početka 1909. Horvat je bio osoba od povjerenja bana te je dobivao ulogu rješavanja problema po gradovima i smirivanja situacije jer je već za isto bio zadužen u Osijeku, Gospiću i Križevcima.⁸⁷⁰ Spomenuto pismo koje je u *Hrvatskoj* objavljeno 10. srpnja, a u *Glasonoši* 12. srpnja Banjavčić je napisao vjerojatno u trenutku kada je već odlučio dati ostavku na gradonačelničku funkciju želeći ostaviti dojam u javnosti da je odluku donio on sam kao što je i naglasio na sjednici gradskog zastupstva, a ne pod pritiskom. Tome u prilog govori i njegova u očitovanju navedena tvrdnja o lažnosti objava da ga je Lukinić pozvao da ode s načelničke pozicije jer nitko od zastupnika nije iznio taj prijedlog, premda je Lukinić doista tijekom rasprave zatražio od njega da se drži svojih riječi i da odstupi s pozicije te neka to napravi prije dolaska Raucha. Također navodi da nije izjavio kako je Rauch prvi hrvatski ban nakon Mažuranića kako tvrde njegovi oponenti predvođeni Lukinićem nego da je prvi ban nakon Mažuranića koji se izjašnjava kao Hrvat što potvrđuje i zapisnik kojeg potpisuje

---

⁸⁶⁸ Banjavčić dobiva otvorenu podršku Rauchova lista koji piše kako je u Hrvatskoj najveći grijeh reći nešto pozitivno o političkom protivniku zbog čega je napadnut i sam Banjavčić. S druge strane optužuju Lukinića i Vinkovića za političku nezrelost i iskorištavanje situacija za vlastiti politički probitak. (Oporbeno megalomanstvo, *Ustavnost*, 7.7.1908./129.; Dogadjaji u Karlovcu, *Ustavnost*, 10.7.1908./132.)

⁸⁶⁹ *Glasonoša* je bilo službeno glasilo Starčevićeve hrvatske stranke prava u Karlovcu te su otvoreno stali na stranu Banjavčića omogućivši mu pisanje o slučaju u njihovim novinama. S druge strane Lukinić i Vinković su vrlo aktivno napadali Banjavčića putem svojeg lista *Narodni glas*, glasila Koalicije u Karlovcu.

⁸⁷⁰ HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 38067-1908.; Gjuka – paša nad Karlovcem, *Hrvatska sloboda*, 10.7.1908./62.; Odstup cjelokupnog gradskog zastupstva. Grad Karlovac – Rauch i Banjavčić!, *Glasonoša*, 12.7.1908./29.; Vrbetić i Szabo, 1989, 88.

Banjavčić.⁸⁷¹ Navodi Banjavčić i da demonstracije nisu bile tako brojne kako se pisalo po novinama te da se ispred njegove kuće skupilo sto do 120 ljudi uz podršku Lukinića i Vinkovića. Sve što se dogodilo, tvrdi, napravljeno je jer Lukinić i Vinković nisu mogli čekati do idućeg izbora za načelnika te su tražili način kako da ga maknu što prije. Nada se kako će sve novine koje su iznijele netočne informacije o njemu objaviti njegov demanti, a pismo završava u ironičnom tonu riječima: „u očima poštenih ljudi ostajem onaj isti, koji sam i bio i prije ovih napadaja i ocrnjivanja, te mi valjda neće škoditi kod promaknuća na kakvo veliko mjesto, koje će mi po mnijenju mojih protivnika za zasluge moje podieliti moj poštovani prijatelj barun Rauch“.⁸⁷² Lukinić u svome odgovoru navodi kako je Banjavčić samo potvrdio ono što se pisalo po novinama zadnjih dana. I dalje ne može prihvatiti bliskost gradskog načelnika s političkim suparnikom, ali i Banjavčićevo podcjenjivanje broja ljudi koji su prosvjedovali protiv njega. Pita se Lukinić zašto je Rauch odgodio posjet Karlovcu ako se tek manji broj ljudi skupio na prosvjedima. Isto tako demantira Banjavčićeve navode kako su tražili način da ga maknu s pozicije ističući da Banjavčić i on nisu nikada prije imali veće sukobe u zastupstvu te da je upravo on radio na jedinstvu zastupstva i načelnika. Smatra da je Banjavčićeva neiskrenost najvažniji razlog za cijelu ovu aferu jer je nekoliko dana prije izvanredne sjednice 4. srpnja, na sjednici „kombinovanog odbora“, Banjavčić izjavio da će se održati svečanost pristaša Rauchova režima zbog ukidanja nameta na Mostanju te da će možda u privatnom posjetu biti i ban Rauch. Na prijedlog Lukinića da grad nikako ne sudjeluje na toj svečanosti Banjavčić je navodno rekao da je upitno hoće li Rauch uopće doći, a da bi se naknadno saznalo da će doći i noćiti kod samog načelnika.⁸⁷³ I na kraju, Lukinića je najviše zasmetao što načelnik podržava političku samopromociju svog političkog protivnika kao da je riječ o banovoj velikoj zaslugi jer se ukidaju nepotrebni nameti stanovništvu Mostanja.⁸⁷⁴ Ovu situaciju možemo usporediti s onom iz ožujka 1903. kada je grad Karlovac uputio banu Khuen-Héderváryju, koji se također smatrao političkim protivnikom, već spomenutu adresu zahvalnicu zbog proširenja grada ističući njegov presudan utjecaj na okončanje toga procesa. Tu su odluku podržali i

---

⁸⁷¹ HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 37731 – Zapisnik ob izvanrednoj skupštini zastupstva slob. i kr. grada Karlovca održavanoj dne 4. srpnja 1908.; Odstup cjelokupnog gradskog zastupstva. Grad Karlovac – Rauch i Banjavčić!, *Hrvatska*, 10.7.1908./156.; Odstup cjelokupnog gradskog zastupstva. Grad Karlovac – Rauch i Banjavčić!, *Glasonoša*, 12.7.1908./29.

⁸⁷² Odstup cjelokupnog gradskog zastupstva. Grad Karlovac – Rauch i Banjavčić!, *Hrvatska*, 10.7.1908./156.

⁸⁷³ Lukinić prema zapisnicima govori točne podatke, ali je netočno naveo datume. Prema zapisniku „kombinovanog“ odbora od 1. srpnja, Banjavčić se nije izjasnio o ovoj temi dok je na izvanrednoj sjednici 4. srpnja 1908. izjavio da ga napadaju iako uopće ne zna hoće li Rauch doći (HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 37731 - Sjednica kombinovanog odbora gradskog zastupstva održavane dne 1. srpnja 1908.; HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 37731-1908.).

⁸⁷⁴ II., *Narodi glas*, 16.7.1908./29.

Lukinić i Vinković, da bi Lukinić 1908. u sličnoj prigodi vrlo odlučno poricao velike Rauchove zasluge povodom ukidanja nameta. Razlog ovoga Lukinićevog i Vinkovićevoga zaokreta moguće je proizašao iz njihove relativno niske pozicije u lokalnoj hijerarhiji pravaških političara 1903. zbog čega su se tada priklonili odluci većine. Pet godina kasnije oni su među najistaknutijim gradskim političarima pa predvode skupinu koja negoduje zbog slične odluke kakvu su i sami podržali ranije.

Banjavčić uskoro piše novu reakciju na stanje u gradu i na samu aferu. Tekst ponovno objavljuje u *Glasonoši* s obzirom da je odlukom središnjeg odbora Hrvatske stranke prava zabranjeno tiskanje njegove obrane u stranačkom glasilu *Hrvatska*. Smatra da su upravo Lukinić i njegovi suradnici krivi za to što je na čelu grada vladin povjerenik te što je raspušteno gradsko zastupstvo.⁸⁷⁵ Prema Banjavčiću, bilo bi politički puno mudrije pustiti Raucha da dođe te onda prirediti demonstracije od centra grada do Mostanja zatim zatvoriti sve lokale na putu prema Mostanju i tako poslati poruku banu da nije dobrodošao u Karlovac. Ponovno ističe da njegovi oponenti nisu imali hrabrosti sami zatražiti od zastupstva da mu izglasa nepovjerenje nego su zahtijevali da sam odstupi s načelničkog mjesta što je na kraju i učinio tek nakon što je odstupilo i zastupstvo zbog čega je dolazak vladinog povjerenika bio neizbježan. Banjavčić navodi kako Lukinić, Vinković i Modrušan pokušavaju voditi politiku u gradu Karlovcu na jedan novi nemoralan način, ali ističe da u tome neće uspjeti jer „politika u ovako malenom nesredjenom narodu mora da bude oslonjena na moralu baš kršćanskom, a ne pseudoliberalnih protuha“.⁸⁷⁶ Upravo su prethodno navedene Banjavčićeve riječi bile jasna kritika sve snažnijem povezivanju Hrvatske stranke prava s „naprednjacima“, a među najvažnijim osobama u tom procesu bili su Lukinić i Vinković. Ističe Banjavčić da neće smetati svojim dotadašnjim političkim „sudrugovima“ da preuzmu vlast jer njemu nije u interesu pozicija nego dobrobit grada i domovine.⁸⁷⁷ Nekoliko dana kasnije Lukinić odgovara na novi Banjavčićev tekst navodeći da Banjavčićeva potreba da stalno napada njega i njegove suradnike po raznim medijima pokazuje koliko bivši načelnik nije siguran u svoju nedužnost. Ističe također da nije moguće odvojiti političke odnose od osobnih odnosa te da je Banjavčić kao banov iskreni prijatelj trebao zamoliti Raucha da mu ne dolazi u ovom nezgodnom trenutku u posjetu. Kao ni druga dva narodna zastupnika iz Karlovca – Vinković i G. Modrušan – ni Lukinić ne može prihvatiti da netko iz njihove stranke ugošćuje bana koji je najveći politički protivnik Koalicije. Smatra da je Banjavčiću prijateljstvo s banom ispred

---

⁸⁷⁵ Tko je kriv?, *Glasonoša*, 2.8.1908./32.

⁸⁷⁶ Tko je kriv?, *Glasonoša*, 2.8.1908./32.

⁸⁷⁷ Tko je kriv?, *Glasonoša*, 2.8.1908./32.

interesa grada, a posebno se čudi ideji da je on kao gradski zastupnik trebao načelniku prije iznošenja interpelacije privatno reći o čemu će pričati, a što je Banjavčić naveo kao pokazatelj neiskrenog pristupa. Otkad je Banjavčić načelnik i on u zastupstvu, nije postojala praksa da se načelniku interpelacije prvo privatno iznesu, zaključuje Lukinić.⁸⁷⁸ Međusobne rasprave putem novina nastavljene su i u idućim mjesecima.

Razočaran postupkom stranačkih kolega u Karlovcu, ali i izvan grada, Banjavčić je nekoliko dana nakon ostavke odlučio istupiti iz Hrvatske stranke prava i to, kako je naveo, iz razloga „da redove stranke ne oslabi“.⁸⁷⁹ Vrlo brzo Banjavčića će se početi povezivati s drugim pravaškim strankama. Prema navodima iz *Narodnog glasa* 26. srpnja 1908. u Karlovac dolazi delegacija „frankovačkih“ disidenata u sastavu David Starčević, Mile Starčević i Ivan Peršić kako bi nagovorili Banjavčića da im se pridruži iako je samo nekoliko dana ranije njihovo glasilo *Hrvatska sloboda* kritiziralo Banjavčića za loš status pravaštva u gradu i loše odnose među pravašima. S druge strane, još ranije, a i u ovom novinskom natpisu ističu da je Banjavčić pozitivnija osoba od Franka čime ostavljaju mogućnost potencijalne suradnje.⁸⁸⁰ Dio karlovačkih pripadnika Hrvatske stranke prava otvoreno je podržavalo dotadašnjeg načelnika. U prvom periodu najotvorenije je to učinio tajnik gradskog kluba stranke Dragutin Turk koji je tvrdio kako ga je Lukinić lažno optužio da je u ime kluba Hrvatske stranke prava u Karlovcu zvao središnjicu stranke kako bi rekao da klub ne podržava Banjavčićevo potencijalno isključenje iz stranke o kojem se spekuliralo gradom. Smatra prozvani Turk da Lukinić namjerno obmanjuje javnost jer je činjenica da je zvao središnjicu kako bi rekao da su građani uz Banjavčića, a ne uz Lukinića. Što se tiče druge Lukinićeve optužbe da konstantno mijenja stranke, Turk navodi da je on bio jedan od osnivača seljačke stranke koja je u svojoj biti isto pravaška, ali se vratio u Hrvatsku stranku prava vidjevši da realnije promatraju političku stvarnost. Zatim iznosi optužbu s kojom će se u iduće dvije godine struja oko Lukinića često susretati, a to je da je Lukinić i sam priznao da nije pravaš izjavivši: „između mene i naprednjaka nema nikakove razlike – ja se posve slažem s njihovim vjerskim i političkim programom“.⁸⁸¹ Lukinić u svom odgovoru priznaje da je istina kako je Turk kontaktirao Zagreb i govorio da su građani Karlovca uz Banjavčića predstavivši se kao tajnik kluba Hrvatske stranke prava u Karlovcu, ali isto tako da je idući dan 22. srpnja potjeran iz karlovačkog kluba stranke nakon što je priznao da je samovoljno zvao bez konzultacije s

---

⁸⁷⁸ Kriv je koji pita!, *Narodni glas*, 6.8.1908./32.

⁸⁷⁹ Domaća politika – Dr. Banjavčić izstupio iz stranke prava, *Hrvatska sloboda*, 21.7.1908./71.

⁸⁸⁰ Gjuka – paša nad Karlovcem, *Hrvatska sloboda*, 10.7.1908./62.; Karlovačke prilike, *Hrvatska sloboda*, 25.7.1908./75.; Dr. Banjavčić i starčevićanci, *Narodni glas*, 30.7.1908./31.

⁸⁸¹ Priposlano, *Glasonoša*, 26.7.1908./31.

ostalima. Negira da je on ikada u razgovoru s Turkom rekao da nema nikakve razlike između njega i članova Hrvatske pučke napredne stranke po pitanju vjerskog i političkog programa. Na kraju navodi da ne misli ulaziti u daljnje rasprave s Turkom.⁸⁸²

U vrijeme dok su trajali veliki sukobi među vodećim karlovačkim političarima Hrvatske stranke prava kraju je privođena izgradnja gradske hidrocentrale u obližnjem Ozlju, jednog od najvećih komunalnih projekata u gradu do Prvog svjetskog rata. Ideja o uvođenju rasvjete korištenjem električne energije koja bi se dobivala putem hidroelektrane u gradskom zastupstvu se spominjala već u ožujku 1897. godine, ali je tadašnji gradski podnačelnik Korntizer isticao da to nije u tom trenutku isplativa opcija.⁸⁸³ U međuvremenu su vođene nove rasprave o najboljem obliku uvođenja električne energije u grad, ali tek je 1905. godine došlo i do konkretne inicijative za gradnju hidroelektrane na Kupi u Ozlju. Problem koji se tada javlja za Karlovac je interes Zagreba za istu lokaciju.⁸⁸⁴ Konačna odluka o pravu Karlovca na gradnju hidroelektrane donesena je krajem svibnja 1907. Radovi su tekli prema planu pa je električna rasvjeta u Karlovcu uvedena 17. kolovoza 1908. godine.⁸⁸⁵ Jedan od najvećih projekata u svojoj povijesti prije Prvog svjetskog rata Karlovac je dočeka u potpunom političkom rasulu i bez gradskog načelnika koji je vodio taj projekt u većem dijelu. Novinske stupce nije punio ponos zbog uvođenja električne rasvjete preko prve hidroelektrane u kontinentalnoj Hrvatskoj nego međusobne svađe dvije suprotstavljene struje u gradu. Karlovačka „munjara“ do početka 1914. godine postaje jedna od važnijih komunalnih tema u gradu, temelj potencijalnog razvoja karlovačkog gospodarstva. Karlovački pravaši imali su veliki značaj za njezinu izgradnju, ali sasvim očekivano padom političke moći izgubili su mogućnost daljnjeg upravljanja i iskorištavanja punog potencijala svog velikog projekta.

2.8. Karlovac 1908-1914.

2.8.1. Izbori za gradsko zastupstvo 1908. godine

Održavanje novih izbora nakon raspusta gradskog zastupstva postaje sve važnija medijska tema krajem 1908. godine. U *Narodnom glasu* 12. studenog pišu kako očekuju da će izbori uskoro biti najavljeni s obzirom da je Hegedić započeo sa svojim klasičnim agitiranjem po gradu. Samo nekoliko dana kasnije u svom listu objavljuju izborne listine za I. i II.

---

⁸⁸² Izjava, *Narodni glas*, 30.7.1908./31.

⁸⁸³ Redovita sjednica grads.zastupstva, *Svjetlo*, 28.3.1897./13

⁸⁸⁴ Domaće viesti - Gradski načelnici u Ozlju, *Glasonoša*, 16.7.1905./25. O mogućnostima iskorištavanja vodene snage za dobivanje električne energije u Karlovcu pisao je „frankovac“ i inženjer Ivan Nepomuk Modrušan u svojoj brošuri iz 1906. godine. Opširnije vidi u: Modrušan 1906.

⁸⁸⁵ Domaće viesti - Vodopravna razprava, *Glasonoša*, 2.6.1907./23.; Električna rasvjeta, *Glasonoša*, 23.8.1908./35.

izborništvo koje kako navode nisu objavljene kao inače na javnom mjestu.⁸⁸⁶ Listine za III. izbornoštvo nisu objavili zbog 627 izbornika čija bi imena zbog prevelikog broja bilo teško tiskati, ali ističu da se izbornici mogu javiti Lukiniću ili Vinkoviću te preko njih provjeriti jesu li upisani. Listine su, ističu iz *Narodnog glasa*, morali objaviti zbog „fabriciranja“ istih od strane povjerenike Gjüre Horvata i njegovih navodno bliskih suradnika Banjavčića i Hegedića.⁸⁸⁷ Cijela kampanja bila je u znaku neprestanih optuživanja na relaciji Hegedić i Banjavčić s jedne strane te Lukinić, Vinković i Modrušan s druge strane. Ipak, pripadnici Hrvatske stranke prava i njihovi koalicijski partneri najviše su se sukobljavali s Hegedićem koji i nije agitirao za svoju kandidaturu nego za druge kandidate. Prvo su ga željeli maknuti s listine za I. izbornoštvo što je bilo važno zbog neizvjesnosti izbora i mogućnosti da zbog malog broja izbornika svaki glas odluči o budućem sastavu zastupstva. Podnijeli su prigovor u kojem su tvrdili da ne plaća dovoljno poreza jer 341 K i 03 f koje su mu upisane zapravo plaća *Altarijska zaklada župe*⁸⁸⁸, a ne on osobno. Prigovor je odbijen te je utvrđeno da Hegedić plaća preko 300 kruna godišnjeg poreza te da pripada I. izbornoštvu.⁸⁸⁹ Nakon što im to nije uspjelo Hegedić je krenuo u protunapad te ususret izbora objavljuje pismo kojim izbornike poziva da ne glasaju za pripadnike Hrvatsko-srpske koalicije. Smatrao je da prilikom izbora novog gradskog zastupstva treba uzeti u obzir trenutnu financijsku situaciju jer se grad zadužio zbog gradnje domobranske vojarne, dječjačke i djevojačke škole na Turnju i Jelsi, nove magistratske zgrade, lječilišta na Korani zajedno s hotelskom zgradom, hidroelektrane, mosta, mlina i gostione u Ozlju, nove crkve na prostoru dubovačke župe i mnogih drugih projekata. Zbog naplata koje dolaze idućih godina grad može samo povećati namete što bi dovelo do novih iseljavanja ljudi. Druga opcija prema Hegedićevu mišljenju bila je obratiti se Vladi za pomoć te računati na prodaju struje iz elektrane koja bi donijela gradu određene prihode. „Peštanci“, kako Hegedić zove pripadnike Koalicije zbog ideje iz Riječke rezolucije o suradnji s nekadašnjom mađarskom opozicijom, pozivaju građane da glasuju isključivo za njihove kandidate. Smatra Hegedić da nije vrijeme za agitiranje za jednu stranku nego za izbor najsposobnijih građana da predstavljaju grad u zastupstvu. Ne slaže se da je vrijeme da u gradsko zastupstvo biraju „samo otvorene i bezobzirne protivnike bana Raucha“, već s obzirom na okolnosti u kojima se grad nalazi trebaju biti izabrani oni koji će moći surađivati s vladom, ali to ne znači „da će svi

---

⁸⁸⁶ U I. izbornoštvu na popisu je bilo 78 izbornika, u II. izbornoštvu 306 izbornika.

⁸⁸⁷ Bilješke - Gradski izbori pred vratima, *Narodni glas*, 12.11.1908./46.; Uoči izbora za gradsko zastupstvo, *Narodni glas*, 17.11.1908./Posebno izdanje; Gradske izborne listine izložene, *Narodni glas*, 19.11.1908./47.; Naše posebno izdanje, *Narodni glas*, 19.11.1908./47.

⁸⁸⁸ Altarija je zastarjelica koja se koristila za naziv kapitala koji se ulaže za financiranje crkvenih misa.

⁸⁸⁹ Izbori za gradsko zastupstvo, *Narodni glas*, 10.12.1908./50.

oni, koji neće biti uz koaliciju odnosno, koji će raditi proti karlovačkim Peštancem, tim istim raditi i za sistem protunarodni, absolutistički, za sustav demoralizacije i korupcije, niti će ih itko pravedan moći nazivati izdajicama, izmečari, Rauchovi skutonošami itd“.⁸⁹⁰ Upravo na ovu zadnju rečenicu su se referirali u svom odgovoru članovi Hrvatske stranke prava u Karlovcu. U posebnom izdanju lista koje su posvetili isključivo za odgovor Hegediću navode kako on i sam priznaje da je Rauchova vlada protunarodna, a on i Banjavčić surađuju s tom istom protunarodnom vladom. U svojem izračunu pokazuju Hegediću kako financijska situacija u gradu nije toliko loša, a posebno nakon što se u računicu uključi čak 130 000 K prihoda koje smatraju da će Karlovac dobiti od proizvodnje struje u novoizgrađenoj hidroelektrani. Osim toga, navode da su u proračunu navedeni brojni drugi projekti, poput gostionice i dućana u Ozlju čije će se financiranje samostalno vraćati. Ističu da je cijela intencija Hegedićeve poslanice pomaganje banu Rauchu da dugoročno ostane na svojoj poziciji jer bi gubitak izbora u Karlovcu bio snažan udarac ambicijama Hrvatsko-srpske koalicije.⁸⁹¹

---

⁸⁹⁰ Iskrena riječ u oči izbora karlovačkog gradskog zastupstva, *Glasonoša*, 6.12.1908./50.

⁸⁹¹ „Iskrena riječ“ – Alojzije Hegedića, *Narodni glas*, 12.12.1908./Posebno izdanje.

POSEBNO IZDANJE.

NARODNI GLAS.

Glasište hrvatsko-srpske koalicije.

OGLASI se plaćaju po cjeniku.

primaju u tiskari M. FOGINE.

Kod daljnjih uvrštenja popust. Oglasi se

Novci se šalju upravi »NARODNOG GLASA«, a pisma i rukopisi ured-

ništvu »NARODNOG GLASA«. Pojedini brojevi dobivaju se po 10 filira

»Narodni Glas« politički tjednik izlazi svaki
četvrtak u večer.

Pretplata: na godinu K 4.-- Dostavom u kuću
ili poštom K 5.-- Seljaci plaćaju u svakom
slučaju samo K 4.--

GDODINA III.

KARLOVAČ u utorak 17. studenoga 1908.

Uoči izbora za gradsko zastupstvo.

Kako smo javili u posljednjemu broju našega lista, izborne su listine za gradsko zastupstvo teda negda izložene. Budući pak da su izložene tako (od petka do četka), da mi ne uzmognemo upozoriti gradjanstvo na njegova prava, a uza to i proti jasnom slovu zakona, koji zahtijeva izloženje na vidljivom mjestu na svačiji uvid, zatvorene u ladici u sobi jednog gradskog vijećnika, pa pošto protiv dosadašnje opravdane prakse nisu listine ni umnožane i plakatirane, to smo se odlučili da izdamo ovo posebno izdanje »Narodnoga Glasa«, da u njemu odštampamo izborne listine za I. i II. izborništvo i da upozorimo sugradjane na prava, koja im proti sastavu listina po zakonu pripadaju.

Listine su ovako sastavljene:

I. Izborništvo.

1) Bačar Nikola.	20) Fröhlich Mavro ml.	40) Dr. Lukinić Edmund.	Sladović pl. Mate.
Badovinac Kamilo.	Gašparović Gjuro.	Leustek Franjo.	Stakić Teodor.
Bakšić Petar.	Hampel Dragutin.	Lukšić Melkior.	60) Schneider Josip.
Balaš Mijo star.	Hegečić Alois.	Makar Nikola.	Spitzer Kohn Adolf.
5) Banjavčić Dr. Ivan.	Heinrich Hugo.	Matković Josip.	Schroiff Ljudevit.
Barić Petar.	25) Heinrich Makso	Miškatović Antun.	Strzałkowski Antun.
Barako Jovo.	Herman Dragutin.	45) Modrušan Gustav.	Dr. Šašel Dragan.
Bendeković Franjo.	Holjac Stjepan.	Platzer Antun.	65) Šaban Franjo.
Berger Armin.	Horvat Milan.	Pobor Josip.	Šimečki Nikola.
10) Birnbaum Josip.	Jellenz Rudolf.	Poljejn pl. Žiga.	Šmid Franjo.
Büchler Samuel.	30) Kink Josip.	Postružnik Antun.	Štrohal Rudolf.
Car Josip.	Dr. Kovačević David.	50) Poverzanović Aleksander.	Trnković Ivan.
Della Marina Sebastijan	Krall Ivan.	Prister Guido.	70) Türk pl. Franjo.
Dejak Franjo.	Kramer Samuel.	Purebl Stjepan.	Weiss Julio.
15) Dević Gašo.	Kramer Žiga.	Purebl Vladimir.	Veselić Nikola.
Držić Antun.	35) Kramer Alfred.	Ravnikar Dragan.	Dr. Vinski Izidor.
Eisenhut Ljudevit.	Kreuzinger Josip.	55) Dr. Reiner Vatroslav.	Vranešić Pavao.
Fišer Jakov.	Lach Ivan.	Reiner pl. Vilim.	75) Vraniczany bar. Dragan.
Fröhlich Ljudevit.	Leon Rudolf.	Reiss Robert.	Žanić Vinko.
			Žugčić Milan.

II. Izborništvo.

1) Absac Josip	Brozić Gjuro	Dvornik Ivan	Ivakić Joza
Albert Dr. Roko	Budak Nikola	Filipac Franjo	Jakičić Franjo
Arvaj Samuel	Budisavljević pl. Mane	Frketić Josip	Jakovčić Mijo ml.
Badovinac Dr. Ivo	Buneta Miroslav	Frketić Nikola	Jandat Ivan
5) Baić Stevo	35) Car Janko (Gradac)	65) Frkić Stjepan	95) Janjanin Mihajlo
Balaš Mijo ml.	Car Ž. Josip	Fuketić Ivan	Jerčić Marko
Banjanin Vasilije	Celinščak Zvonimir	Galogaža Gjuro	Jesenski Vatroslav
Bartaković Stjepan	Cerovski Ivan K.	Gjurišević Petar	Jugović Pajo
Bastijančić Franjo	Cjndrić Ivan	Glaser Ivan	Jurajević Antun
10) Bauer Stjepan	40) Ciganović Pajo	70) Godler Josip	100) Juran Joso
Bezjak Ivan	Crnić Franjo	Golik Antun	Jukić Janko
Bezljaj Ivan	Colnar Mato	Gošić Trupković Juro	Kangrga Vaso
Belobrajdić Joso	Crnobrat Miroslav	Grdiša Facan Ivan	Kappner Alfred
Benić Vilko	Crnokrak Jovo	Gršković Jure	Katić Dane
15) Berger Josip	45) Cvrk Josip	75) Grgat Janko	" Petar
Bijelić Nikola	Čop Vjekoslav	Gruić Mita	Klarić Mali Janko
Blašković Mile (Turan)	Čorak Dane	Grundmann Drag.	" Mato
Blašković Miko	Čunko Drag.	Haslinger Dr. Ivan	" Vel. Josip
Blašković Tomo	Danhelovsky Drag.	Hateise Gustav	Kežman Ivan
20) Biščan Josip	50) Del Toso Josip	80) Hauptfeld Dragutin	110) Klipa Vladimir
Blauhorn Moritz	Derda Rajko	Herlinger Makso	Knežević Dr. Antun
Blažić Petar	Deutscher Vilim	Hermann Dr. Robert	" Dušan
Blau Lavoslav	Doležal Franjo	Hermann Adolf	Kocijan Janko
Blašković Antun, učit.	Dominković Vjekoslav	Herrnstein Gustav	Kocijanić Gjuro
25) Bohač Nikola	55) Draganjac Drag.	85) Hoehsinger Adolf	115) Kohn Robert
Borovac Milan	Drašković Ivan	Hodak Dane	" Hinko
Brajković Vilim	Drobac Marko	Horvatić Grga	Kokot Miroslav
Brezarić Stjepan	Drugović Adolf	Hranilović Janko	Kodba Mate
Brinc Ante	Dubravičić Filip	Hrska Josip	Kolak Nikola
30) Brkić Marko	60) Dužaić Luka	90) Ilijanić Mijo ml. (Krašić)	120) Komljenović Milan

Korab Koloman	Matasić Franjo	215) Reljović Josip	Štefan Edo
Korais Nikola	Macut Stjepan	Reich Lisandar	Stern Dr. Armin
" Antun	170) Matković o. Bono	Reiner Mavro	Švarc Jakov
" Ivan	Medunić Janko	Rendeli Leopold	265) Svrliuga Dr. Ljud.
125) Korlaš Stanko	Medunić Ivan (Novaki)	Rendeli Samuel	Taclik Josip
Kordiš Ignac	Medić Jovo	220) " Josip	Todorović Nikola
Kornitzer Dr. Branko	Medur Sandor	Ress Antun	Tomašić Antun
Kostelac Josip	175) Mihalić I.	Riedl Jaroslav	Tomac Janko
Kovačić Ivo	Miličević Čedo	Ribić Florijan	270) Tončić Josip
130) Kovačić Marko	" Milan	Rieszner Valerijan	" Tomo
" Tomo	Mikšić Marko	225) Rožan Ivan	Topljak Stjepan
" Antun, um. učit.	Milichram Ferdo	Rujevan Janko	Trbojević Teodor
Kozina Mirko	180) Milković Ivan	Rukavina Petar	Tot Vilim
Kozlovac Mirko	Mladjan Ivan	Sabljak Ivan	275) Tropčić Josip
135) Kramer Dr. Josip	Modrušan Ivan N.	Saćer Franjo	Trontl Franjo
Kramer Dr. Gustav	Muić Antun	230) Sagasser Klement	Tukac Jure
Kreber Andrija	Muždeka Petar	Salomon Josip	Tuškan Dr. Ivan
Kreft Hinko	185) Müller Adolf	Sebastijan Jakov	Vanišek Franjo
Krivačić Josip	Navračić Janko	Sedičak Hugo	280) Veselić Ante
140) Kržanić Jandre	Nikolić Jefto	Seneković Martin	Vinković Dr. Božo
" Josip	Njegovan Janko	235) Sertić Nikola	Weiss Josip (pekar)
" Ivan, inž.	Nemec Julije	Seunik Zlatko	Vorkapić Ninko
Kruhović Miko	190) Ostoić Dane, um. potpuk.	Sever Teofil	Vrančar Josip
Kučišec Josip	Ott Gjuro	Skendrović Josip	285) Vranešić Ivan (Brodarci)
145) Kuga Mile	Ožanić Antun (Oguljin)	Sluga Dr. Ferdo	Vrbetić Josip
Lapčević Stevo	Padjen Antun	240) Sokolović Slavo	Vučetić pl. Nikola
Legat Ivan	Paulini Janko	Stanić Ilija	Vukić Milan
Lasić Blaž	195) Pavlić Antun	Stavljenić Jandre	Vuksan Nikola
Laufer Ivan	Pažameta Mirko	Stipković Mate	290) " Stjepan
150) Leicht Ignac	Pečnjak Makso	Strahinščak Mavro	Zagoda Dr. Franjo
Lepac Leopold	Periček Vid	245) " Gašpar	Zajc Janko
Loidl Josip	Peris Ivan (Jaska)	Sutlić kr. kot. šumar	Zorinić Joso
Lovinčić Ivan	200) Petanjek Drag.	Svilar Makso	Zrelec Petar
Lisac Drag.	Piškulić Andre	Svogdanić Jovo	295) Žuvičić Matija
155) Lorković Stjepan	Pitlik Alojz	Šzitzs Vendelin	Žepić Milan
Luketić Marko	Plemić pl. Josip	250) Šašek Nikola	Žibrat Ivan
Lukinić Rudolf	Podnar Ivan	" Šebešić Nikola	" Zeljko
Lukšić Hugo	205) Pogliess Viktor	Šebetić Jure	Židovec Dr. Feliks
" Petar M. A.	Pogačić Josip (Drežnik 52.)	Šik Dr. Bernhard	300) Žigic Josip
160) Ljubenko Mijo	Polancer Edo	Šikatanc Josip	Živičić Miko
Majerle Drag.	Potočki Franjo	235) Šimunić Drag.	Žrnar Stanko
Mandle Leopold	Polić Bartol	Šintić Dr. Zvon.	Žugčić Stjepan
" Stjepan	210) Potočnjak Viktor	Škarjak Drag.	Žunac Jure
Malbohan Slavoljub	Pražić Gavro	Škiljan Ljudevit	305) Žunić Josip
165) Malović Mirko	Raić Andrija	Šlaher Ivan	Županac Franjo
Manojlović Marko	Radočaj Josip	260) Šlat Ivan	
Marčetić Ivan	Rechnitzer Edo	Špehar Tomo	

1) U I. izbornoštvo spadaju:

- a) svi oni općinari, koji plaćaju izravnog poreza najmanje 300 Kruna i
 b) stalno namješteni aktivni i umirovljeni državni, zemaljski i općinski činovnici, ravnatelji, profesori i učitelji svihkolikih državnih, zemaljskih i općinskih učilišta te konfesijonalnih škola, zatim docenti i doktori svih fakulteta, članovi jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti; nadalje stalno namješteni svjetovni svećenici i predstojnici samostana svih kršćanskih vjeroispovjesti te židovski rabini; nadalje odvjetnici i kr. javni bilježnici, pa i tehničari, koji su stekli akademički stepen ili diplom na kojem austro-ug. sveučilištu, pomorski kapetani trgovačkih brodova, koji imaju povelju i napokon umirovljeni vojnički časnici i činovnici; — no svi ovi samo onda, ako su zavičajnici i ako uz to plaćaju barem 60 Kruna tećivarine IV. razreda (a ne kojeg drugog poreza niti tećivarine kojeg drugog razreda).

2) U II. izbornoštvo spadaju:

- a) svi oni općinari, koji plaćaju u gradu Karlovcu izravnog poreza barem 60 Kruna, i
 b) svi oni činovnici, učitelji, odvjetnici i t. d., uopće svi oni, koji su spomenuti gore pod 1.) b) bez obzira na porez, ako ne spavaju već u I. izbornoštvo.

3) U III. izbornoštvo spadaju:

- a) svi zavičajnici, ako plaćaju najmanje 10 Kruna poreza,
 b) svi nezavičajnici, ako plaćaju najmanje 20 Kruna poreza.

Porez se računa prema odmjeri za g. 1907.

Aktivno izborno pravo t. j. pravo birati imaju i nezavičajnici, no moraju i oni biti barem hrvatsko-ugarski državljani. — Pasivno izborno pravo tj. pravo biti biran u gradsko zastupstvo imaju samo općinari zavičajnici.

Kod kućnih za druga vrši izborno pravo kućegospodar ili imenovan po oblasti.

Javni članovi javnih i komanditnih trgovačkih društava vrše izborno pravo svaki za sebe a prema izravnom porezu koji spada na njegov dio društvene imovine, a isto tako i suvlasnici nekretnina.

To bi evo bile najvažnije ustanove zakonske o sastavu izbornih listina, koje su kod nas izložene kroz 3 nedjelje t. j. od 13. o. mj. do uključivo 4. prosinca o. g., ali se prigovori proti listinama mogu podnijeti **samo u roku od 8 dana** t. j. do uključivo 20. o. mj.

Tko misli, da je iz listine ispušten a ima pravo da bude u njih unesen, ili tko misli da je unesen u izbornoštvo u koje ne spada, ili tko drži, da je u listine upisan netko, tko u njih ne spada, neka dodje sa svim podacima (narčito s poreznim knjižicama) u odvjetničku pisarnu ili dra. E. Lukinića ili dra. B. Vinkovića, gdje će im reklamacije biti besplatno sastavljene.

Isto tako umoljavamo prijatelje iz III. izbornoštva, za koje s tehničkih razloga nismo mogli štampati listinu, neka svatko od njih, tko se interesira, dodje u spomenute odvjetničke pisarne, da vidi je li u listinu unesen ili nije, pa da se onda u slučaju potrebe reklamira.

U obim rečenim kancelarijama davaju se upute i primaju prigovori dnevno od 3—6 sati popodne.

Pripominjemo, da je petak, 20. o. mj., zadnji dan za reklamacije. Reklamirati pak može svaki izbornik koga god hoće.

Sugradjani! Vršite svoja gradjanska prava, koja Vam zakon daje!

Vlasnik i odgovorni urednik **Dr. Božo Vinković**.

Štamp. M. Pogore u Karlovcu.

Slika 14. Popis izbornika I. i II. izbornoštva 1908. godine

Izvor: *Narodni glas*, 17. studeni 1908.

Izbori za I. izbornoštvo najavljeni su za 16. prosinca 1908., a predsjednik povjerenstva za sva tri izbornoštva bio je gradski činovnik Milan Horvat. Uz njega, kao članovi povjerenstva, izabrani su Antun Platzer, Matija pl. Sladović, Vilim pl. Reiner, Mijo Balaš st. te Josip Absac kao perovođa. Na izborima koji su najavljeni za 17. prosinca kao članovi povjerenstva za II. izbornoštvo određeni su Dragutin Hauptfeld, Šandor Mendur, Mavro Strahinščak, Josip Tončić te perovođa Ivan Drašković dok su za III. u povjerenstvu bili Julijo Ivančić, Mate Rade, Janko Ratkaj, Mijo Matan te perovođa Antun Golik. Članovi Hrvatsko-srpske koalicije bili su nezadovoljni izabranim članovima za sva tri izbornoštva.⁸⁹² Liste kandidata nisu javno objavljene putem novina iako se naknadno pisalo da su postojale i da su se lijepile po gradu. U I. izbornoštvu četvoricu kandidata podržavale su skupine bliske Banjavčiću i Lukiniću te su od 69 izbornika koji su pristupili izboru najviše glasova dobili: Dragutin Hermann 60, Vatroslav Reiner 58, Nikola Šimecki 57 i Antun Platzer 54. U gradsko zastupstvo ušli su još Gjuro Gašparović s 43 glasa, Banjavčić s 42, Rudolf Strohal s 41, Stjepan Holjac s 40, Melkior Lukšić s 39, Vilim Reiner s 39, Makso Heinreich s 38 i Rudolf Jellenc s 38 glasova. Već prvi dan Hrvatsko-srpska koalicija doživjela je veliki poraz nakon što njezini prvaci G. Modrušan i E. Lukinić nisu ušli u zastupstvo jer su dobili samo 30 odnosno 29 glasova izbornika. Ipak, idući dan u II. izbornoštvu situacija za Koaliciju se popravlja. Izabrani su članovi Koalicije Božo Vinković, Edo Štefan, Željko Žibrat, Ivan Podnar, Mile Kuga, Nikola Šašek, Ivo Kovačić, Joso Plemić i Stjepan Bajić.⁸⁹³ Uz iznimku kandidata Strahinščaka, Salamona i Cerovskog koje su podržali skoro svi izbornici i koji su bili kandidati obje strane, iako ih je *Narodni glas* naveo kao svoje, ostali kandidati koji su izabrani dobili su od 149 do 160 glasova. Suprotni tabor je prošao puno lošije te su njihovi kandidati – Šandor Mendur, Alfred Kapner, Julije Nemeč, Nikola Vuksan, Josip Tončić, Adolf Drugović, Marko Kovačić, Robert Kohn, Josip pl. Križanić – dobili od 78 do 88 glasova izbornika. U *Glasonoši* naglašavaju da je njihova lista imala osam „starčevićanaca“⁸⁹⁴ i četiri člana Hrvatske stranke prava. S obzirom da su Strahinščaka, Salamona i Cerovskog podržala oba tabora vjerojatno su sva trojica bili članovi Hrvatske stranke prava. Uz njih, u tom trenutku član stranke još uvijek je bio svećenik Julije Nemeč što znači da su osam preostalih kandidata navedeni kao „starčevićanci“. Izbori za III. izbornoštvo prošli su također bez veće neizvjesnosti. Čak petoricu izabranih kandidata podržavale su obje

---

⁸⁹² Izbori za gradsko zastupstvo, *Narodni glas*, 10.12.1908./50.; Domaće viesti - Izbori za gradsko zastupstvo, *Glasonoša*, 13.12.1908./51. Prema ranije navedenom zakonu o općinama iz 1895. § 37. gradsko zastupstvo bira izborni odbor. U ovom slučaju gradsko zastupstvo bilo je raspušteno, a prema § 48. u poslovima ga zamjenjuje vladin povjerenik (*Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 227. i 231.).

⁸⁹³ U izvorima se navodi i kao Stevo Baić.

⁸⁹⁴ Naziv koji su novine koristile za skupinu koja je na ovim izborima bila bliska Banjavčiću.

strane – od 240 izbornika svi su glasovali za Janka Mejašića, Nikola Ferković dobio je 239, Mijo Matan 237, Juro Štajner 233 i Marko Lukačić 227 glasova. Spor je nastao oko izbora Janka Ratkaja za kojeg iz *Glasonoše* tvrde da je prvotno imao podršku od obje strane, ali naknado Koalicija ipak podržava „naprednjaka“ Franju Brinca koji ulazi u zastupstvo sa 126 glasova.⁸⁹⁵ U *Glasonoši* su isticali nezadovoljstvo izborom smatrajući da je „III. izborničtvo seljačko“ te da ako su odustali od izbora „jednog seljaka“ trebali su izabrati drugoga.⁸⁹⁶

Tablica 16. Popis izabranih gradskih zastupnika na izborima 1908.^{*897}

<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
Bajić, Stjepan**	obrtnik (postolar)	II.	149
Banjavčić, Ivan	odvjetnik	I.	42
Brinc, Franjo	obrtnik (krčmar)	III.	126
Cеровski, Ivan	svećenik	II.	237
Ferković, Nikola	obrtnik (kovač)	III.	239
Gašparović, Gjuro	veleposjednik	I.	43
Heinrich, Makso	trgovac	I.	38
Hermann, Dragutin	veleposjednik	I.	60
Holjac, Stjepan	veleposjednik	I.	40
Jellenc, Rudolf	trgovac	I.	38
Kovačić, Ivan	trgovac	II.	156
Kuga, Mile**	trgovac	II.	159
Lukačić, Marko	zemljoposjednik	III.	227
Lukšić, Melkior	veleposjednik	I.	39
Matan, Mijo	zemljoposjednik	III.	237
Mejašić, Janko	zemljoposjednik	III.	240
Platzer, Antun	veleposjednik	I.	54
Plemić, Joso	zemljoposjednik	II.	156
Podnar, Ivo	obrtnik (krčmar)	II.	160
Reiner, Vatroslav	odvjetnik	I.	58
Reiner, Vilim	industrijalac	I.	39
Salamon, Josip	trgovac	II.	230 ili 239
Strahinšćak, Gašpar	obrtnik (pekar)	II.	242
Strohal, Rudolf	povjesničar i pedagog	I.	41
Šašek, Nikola	trgovac	II.	158
Šimecki, Nikola	trgovac	I.	57
Štajner, Juro	zemljoposjednik	III.	233
Štefan, Edo**	obrtnik (stolar)	II.	160

⁸⁹⁵ HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 18294-1908.; Izbori za gradsko zastupstvo, *Narodni glas*, 17.12.1908./51.; Domaće viesti - Gradski izbori u Karlovcu, *Glasonoša*, 23.12.1908./52. U Karlovcu je na izborima za gradske zastupnike 1908. godine moglo sudjelovati ukupno 1011 izbornika (prema podacima s objavljenih listina u studenom), a to pravo je iskoristilo 554 izbornika odnosno 54,8 %. U I. izborništvu izašlo je 88,5 % izbornika, u II. 80,1 %, a u III. 38,3 %.

⁸⁹⁶ Istina o izborima, *Glasonoša*, 23.12.1908./52.;

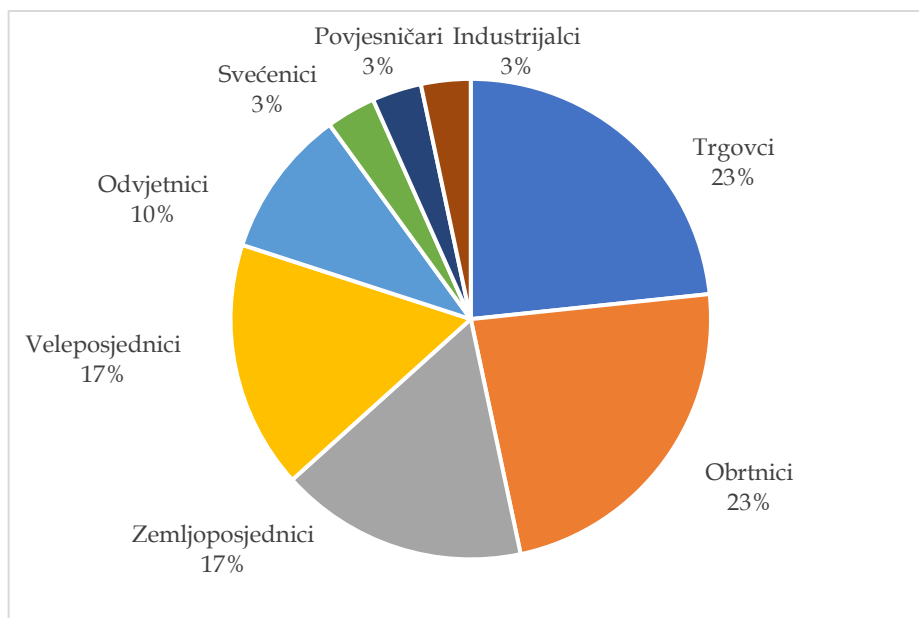
⁸⁹⁷ Izbori za gradsko zastupstvo, *Narodni glas*, 17.12.1908./51.; Domaće viesti - Gradski izbori u Karlovcu, *Glasonoša*, 23.12.1908./52.

Vinković, Božo	odvjetnik	II.	160
Žibrat, Željko	obrtnik (pekar)	II.	160

* Izbor trojice zastupnika nije potvrđen, ali s obzirom da je gradsko zastupstvo vrlo brzo raspušteno te ponovni izbori nisu održani navedene zastupnike uvrštavamo u ovu tablicu jer pokazuje izbornu volju birača.

** Izabrani, ali nepotvrđeni zastupnici.

Po profesionalnoj strukturi zastupstvo je bilo izrazito heterogeno. Najbrojniji su bili trgovci i obrtnici s po sedam zastupnika s tim da je kod obrtnika porastao broj u odnosu na prošle izbore. Broj veleposjednika porastao je za jedan dok su zemljoposjednici imali zastupnika manje. Nastavio se trend pada broja odvjetnika, a u zastupstvu se pojavio i jedan industrijalac. Što se tiče političke pripadnosti zastupnika zajednički nastup članova Hrvatsko-srpske koalicije otežava utvrđivanje uže stranačke pripadnosti, no za 13 zastupnika možemo sa sigurnošću potvrditi da su bili dio neke od pravaških skupina. Među njima dvojica pekara Gašpar Strahnišćak i Željko Žibrat bili su prvi put u zastupstvu, a po profesionalnoj strukturi među pravašima najviše je bilo trgovaca i odvjetnika. Po prvi put pravaši su imali i članove zastupstva iz redova veleposjednika, a riječ je bila o bivšim trgovcima Gašparoviću i Holjcu. Nakon ovih izbora sedmorica pravaša bili su izabrani u I., petorica u II., a jedan u III. izbornoštvu.

Slika 15. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1908. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Izbor zastupnika Stjepana Bajića, Mile Kuge i Ede Štefana pokazao se prijepornim te je 22. prosinca 1908. godine objavljeno da oni nisu mogli biti birani. Zastupnik Kuga, prema tvrdnji upravitelja Gjura Horvata, nije mogao biti izabran jer nije zavičajnik grada. S druge strane, za Štefana i Bajića navodi se kako nisu mogli sudjelovati na izborima zbog poreznog duga državi. Na navedenu odluku su se žalili izabrani zastupnici, ali zbog kasnog podnošenja žalbe o istome se nije uopće raspravljalo te njihov izbor u zastupstvo nije potvrđen.⁸⁹⁸

Na izvanrednoj sjednici gradskog zastupstva 20. siječnja 1909. godine kojoj je predsjedao podžupan Zvonimir Žepić prvi put se sastalo novo zastupstvo radi izbora novog gradskog načelnika. Nakon „zavjerenja i konstituiranja“ gradskog zastupstva pristupilo se izboru kandidacijskog odbora te predsjednik odabire zastupnike Banjavčića, Holjca i Jellenca dok Podnar u ime svojih „suistomišljenika“ predlaže Šašeka, Kovačića i Cerovskog, a cijelo zastupstvo prihvaća navedeni prijedlog. Odbor se povukao u odvojenu prostoriju, no ni nakon sat vremena rasprave članovi odbora nisu se mogli složiti oko kandidata. Ivan Kovačić zajedno sa Šašekom i Cerovskim predlagao je za novog načelnika Božu Vinkovića, ali ostala trojica, kao i predsjednik odbora Žepić odbili su taj prijedlog. Pokušaj zastupnika Holjca da kandidira Banjavčića bivši je načelnik otklonio ne želeći prihvatiti kandidaturu. S obzirom da su Kovačić i Holjac odustali od daljnjih prijedloga, a s istim su se složili i ostali članovi odbora, kandidacijski odbor izašao je pred zastupstvo bez prijedloga kandidata za novog načelnika. Reakcija vlade na ove događaje u Karlovcu bila je izuzetno brza te je odlukom Odjela za unutarnje poslove 22. siječnja 1909. godine i odlukom županije od 23. siječnja 1909. godine gradsko zastupstvo ponovno raspušteno, a istom je odlukom određeno da će novi vladin povjerenik za Karlovac biti kotarski predstojnik Nikola Žažinec.⁸⁹⁹

2.8.2. Nestanak Hrvatske stranke prava u Karlovcu

Pravaške stranke u banskoj Hrvatskoj kao i njihove podružnice u Karlovcu krajem prvog desetljeća 20. stoljeća sve više su isticale podređenost one suprotne pravaške skupine visokopozicioniranim političarima iz Hrvatske i Ugarske. Tako su pripadnike Hrvatske stranke prava „frankovci“ nazivali „Košutovim pravašima“ i „rezolucionašima“ zbog ideje

---

⁸⁹⁸ HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 18294-1908.; HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 343-1909.; HR-HDA-79-UOZV, kut. 3406, br. 723-1909.

⁸⁹⁹ Izvanredna skupština gradskog zastupstva, *Glasonoša*, 24.1.1909./4.; Ponovni raspust gradskog zastupstva, *Narodni glas*, 28.1.1909./4. Na poziciji upravitelja Žažinec se zadržao do 11. studenog kada ga prvo mijenja Ernest Spiess, a onda od 26. veljače do 25. travnja 1910. godine funkciju upravitelja preuzima gradski vijećnik Milan Horvat (Vrbetić i Szabo, 1989, 66.). Nikola Žažinec nije nabrojan među kotarskim predstojnicima na početku rada jer je imao vrlo kratak mandat pa nije zapisan u *Imenicima dostojanstvenika*.

Hrvatsko-srpske koalicije da uđu u savezništvo s političkom skupinom u Ugarskoj predvođenom Ferencom Kossuthom.⁹⁰⁰ Oni su na to odgovarali napadajući „frankovce“ u novinama za povezanost s banom Rauchom.⁹⁰¹ Krajem 1909. *Glasonošu*, list koji je službeno bio lokalno glasilo „milinovaca“, a koji je bio u dobrim odnosima s pravašima u gradu bliskima Banjavčiču, *Narodni glas* optužuje da je „u službi Rauchovoj“.⁹⁰²

Nakon raskola u stranci u travnju 1908. „frankovci“ su uglavnom neaktivni u gradu, a sam *Glasonoša*, bez obzira na naziv koji je nosio, ne piše kao njihovo lokalno glasilo. U drugoj polovici 1908. godine u Karlovcu ipak možemo istaknuti nekoliko pravaških skupina. Nakon „afere Banjavčič“ dio pravaša podržalo je javno dotadašnjeg gradonačelnika i nisu službeno ulazili ni u jedan pravaški stranački klub. Riječ je uglavnom o nekadašnjim pripadnicima Hrvatske stranke prava koji su izlazili nezadovoljni politikom stranke zadnjih nekoliko godina. Većina preostalih pravaša ostali su dio Hrvatske stranke prava koja se u to vrijeme na razini banske Hrvatske počela dijeliti na dvije struje, a što će do kraja godine biti vidljivo i na lokalnoj razini. U ovom periodu liberalni dio Hrvatske stranke prava pokazivao je sve veću bliskost sa svojim koalicijskim partnerima „naprednjacima“ u čemu su se isticali i karlovački pravaši Lukinić i Vinković. O nastanku te političke stranke riječi je bilo ranije, a ovdje je važno istaknuti osmu točku programa Hrvatske pučke napredne stranke objavljenog u lipnju 1906. u kojoj se navodi – „Crkva i država imaju biti međusobno neodvisne. Ima se stoga crkva odijeliti od države“.⁹⁰³ U isto vrijeme u Hrvatskoj stranci prava postojala je druga struja kršćansko socijalno orijentirana koja u drugoj polovici 1908. sve više zagovara izlazak stranke iz Koalicije i ujedinjenje s „milinovskim“ disidentima iz Starčevićeve hrvatske stranke prava, podržavajući i dalje politiku hrvatsko-srpske sloge. Kao što je i ranije navedeno u radu, konačna odluka o smjeru Hrvatske stranke prava donesena je na sjednici u prosincu 1908. kada je izglasano da će ostati u Koalciji. S obzirom da je predvodnik kršćansko socijalne struje Stjepan Zagorac i nakon toga javno zagovarao ideju protivnu odluci, u siječnju 1909. je izbačen iz stranke, a već u ožujku s „milinovicima“ osniva novu Starčevićevu stranku prava.⁹⁰⁴

Postojanje struja u Hrvatskoj stranci prava u Karlovcu najočitije je krajem 1908. i početkom 1909. kada započinje javni sukobi preko lokalnih novina između dotadašnjeg potpredsjednika kluba stranke u Karlovcu kamenskog župnika Nemeca i pripadnika liberalne

---

⁹⁰⁰ Starčevićanska večer u Karlovcu, *Hrvatsko pravo*, 3.11.1906./3289.; Kandidature Košutovih pravaša, *Hrvatsko pravo*, 22.1.1908./3651.

⁹⁰¹ Bilješke, *Narodni glas*, 30.1.1908./5.

⁹⁰² Karlovački frankovci i „Milinovci“ na poslu kao denuncijanti, *Narodni glas*, 4.11.1909./45.

⁹⁰³ Cipek i Matković 2006, 509.

⁹⁰⁴ Gabelica 2012a, 74., 78. i 83.

struje u gradu predvođenih Lukinićem i Vinkovićem. Detaljan opis njihovih međusobnih optužbi u javnost je iznio velike ideološke razlike koje su mjesecima ranije uglavnom prikrivane dok su trajale unutarstranačke borbe za prevlast između dviju struja. Kao ključ spora pokazao se otvorenost prema suradnji s drugim pravašima u gradu, pitanju što je pravo pravaštvo, odnos s naprednjacima i liberalnim idejama suprotnima nauku Katoličke Crkve. Nemecove ideje o smjeru stranke na lokalnoj razini poklapale su se s onim što su željeli pripadnici kršćansko-socijalne struje u stranci na razini banske Hrvatske. U oba slučaju liberalna struja imala je veću podršku za provođenje svojih ideja.

Unatoč dobrim odnosima s Banjavčićem i Hegedićem, Nemeć je ostao na svojoj poziciji u klubu i nakon „afere Banjavčić“, ali njegove ideje o daljnjem smjeru u kojem klub treba ići nisu prihvaćane te mu je status bio sve lošiji. Uzevši u obzir ideološke razlike koje su bile sve očitije, a i svjestan kako je nakon zadnjih izbora za gradsko zastupstvo njegov položaj u klubu Hrvatske stranke prava trajno minoriziran, Nemeć izlazi s javnim pismom datiranim 20. prosinca 1908. godine u kojem iznosi svoje viđenje položaja pravaštva u Karlovcu. Ističe kako je u listopadu 1908. godine klubu Hrvatske stranke prava došlo pismo u kojem klub „napredne stranke“ u Karlovcu traži da im se u roku jednoga dana odgovori na pitanje o zajedničkom izlasku na predstojeće gradske izbore. Nemeć tvrdi kako je pristao na pregovore s Klubom napredne stranke, ali je odmah preporučio i da se pokuša „doći u doticaj s ostalim pravaškim elementima naših sugrađana, koji nisu u našem klubu zastupani (...) te si laglje osigurati u pregovorima onaj posjed gradskih mandata, koji nama pravašima kao najjačoj skupini u gradu pripada“. Iako je jedan od prisutnih članova napomenuo da bi Nemeć o svom prijedlogu mogao porazgovarati s Hegedićem, većina prisutnih je bez rasprave tu ideju odbacila. Odlučeno je da tada izabrani „uži odbor“ započne odmah pregovore s „naprednjacima“ te da o njihovom tijeku izvijesti „prošireni odbor“ koji je tek trebao biti osnovan. Nemeć tvrdi da je bio spreman ući u „prošireni odbor“, no nakon tog susreta za njega, premda je bio prvi potpredsjednik kluba, više nitko od članova kluba koji su „počeli voditi izbornu akciju (...) nije pitao“. Do koje ga se mjere ignoriralo ilustrira tako podatkom da nije bio pozvan čak ni na opći izborni sastanak.⁹⁰⁵ Među razlozima zbog kojih je bio u sve lošijim odnosima s ostalim članovima kluba, a prije svega s jednim od istaknutijih članova Božom Vinkovićem Nemeć navodi kritiziranje *Narodnog glasa* za koji je kazao da su to „po općem sudu“ novine i „organ naprednjaka“ iako im je glavni urednik „pravaš“ Vinković. Osim toga, zamjerio mu je Vinković i njegovo javno neslaganje sa stavom Hrvatsko-srpske

---

⁹⁰⁵ Na obranu osobne časti i pravaštva, *Glasonoša*, 1.1.1909./1.

koalicije da je bolje da je Bosna i Hercegovina srpska nego tuđinska kad već ne može biti hrvatska.⁹⁰⁶ Loši odnosi tvrdi Nemeč, uzrokovani su i njegovim pokušajem da se ostvari politička suradnja s ostalim pravašima, a posebno s Banjavčićem kojeg „hoće na križ razapeti kao izdajicu domovine“.⁹⁰⁷ Klub Hrvatske stranke prava, po njegovom je mišljenju pod snažnim utjecajem „nekoliko ovnova predvodnika“ koje ostali članovi kao ovce „imadu slijepo slijediti“. On je jedan od onih, nastavlja Nemeč, koje su zvali „Košutovcem“, a sada ga zovu „Rauchovcem“. Ponosan je na „svoju neokaljanu političku prošlost i sadašnjost“, a siguran je kako će „s tom prošlošću grliti jednaku budućnost“. Isto se ističe ne može reći za Vinkovića i Lukinića koji se prikazuju kao pravaši, a zapravo su „naprednjaci“ što nije samo njegov stav nego „rašireno mnijenje u svim krugovima ovdje“.⁹⁰⁸ Karlovac „od dulje vrijeme slovi kao »kula pravaška«, slikovito opisuje Nemeč, ali tu „staru »pravašku tvrdju« polagano se nastoji i pušta modernizirati“ novim „naprednjačkim“ idejama. Stari „pravaški vrt“ Karlovac se zanemaruje, a „pravaš-vrtljar Božo“ ustupa ga „naprednjačkim vrtljarima“ na korištenje „do mile volje“. Dok se „naprednjačstvo“ u Karlovcu širi pod utjecajem nekoliko mladih koji su se tek nedavno pojavili „na skromnom poprištu“, pravaštvo nazaduje iako pravaši imaju tri narodna zastupnika i „prividno“ dva lokalna glasila, zaključuje Nemeč. Svaki pokušaj savjeta „starijeg u pravaštvu druga“ oko smjera u kojem stranka ide ne samo da se ignorira nego se „nepoćudne nekim osobama članove stranke i kluba briskira i terorizira“.⁹⁰⁹ Uspoređuje Nemeč Karlovac s pravaškim bolesnikom kojemu treba dati lijeka dok još nije kasno, ali ne vidi da je to moguće očekivati od Vinkovića i Lukinića koji svoj utjecaj preko lokalnih medija ne koriste da „u pravaškom duhu i zanosu“ napišu pokoji tekst i tako spriječe „da pod širokom ponjavom hrv.-srpske koalicije ne zaspimo (...) kao pravaši, da se sutradan probudimo kao naprednjaci!“. Kako bi dokazao da je Vinkovićev *Narodni glas* „faktično“ „naprednjačko“ glasilo navodi citate iz lista u kojem se hvali „naprednjaštvo“, a napadaju Crkva i svećenstvo pa se „takova naprednjačka i socijalistička načela infiltriraju u najšire slojeve naroda cijelog ovoga kraja“. Zbog svega toga stekao je Nemeč dojam da se samo čeka „zgodan čas, dok stvar sazori“, pa da se proglasi „svećano aneksija grada Karlovca naprednoj stranci“.⁹¹⁰ Podsjeća također kamenski župnik da su pojedini „odlični pravaši“ još 1906. prilikom kandidature

---

⁹⁰⁶ Ovakva izjava dolazi u vrijeme aneksijske krize koja je trajala od pripajanja Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj Monarhiji 6. listopada 1908. godine do 25. ožujka 1909. kada je prestala opasnost da bi moglo doći do sukoba u kojem bi se Srbija našla na suprotnoj strani (Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 240.).

⁹⁰⁷ Na obranu osobne časti i pravaštva, *Glasonoša*, 1.1.1909./1.

⁹⁰⁸ Na obranu osobne časti i pravaštva, *Glasonoša*, 1.1.1909./1.

⁹⁰⁹ Na obranu osobne časti i pravaštva, *Glasonoša*, 1.1.1909./1.

⁹¹⁰ Na obranu osobne časti i pravaštva, *Glasonoša*, 1.1.1909./1.

Lukinića za saborske izbore upozoravali da on nije pravaš, a mnogi poput Hegedića tada su umirivali nezadovoljne uvjeravajući ih „o pravaštvu g. Lukinića“. No, Lukinić je samo čekao trenutak da se okomi na „najuglednijeg pravaša u Karlovcu g. dra. Banjavčića“ kako bi se mogla provoditi „naprednjačka“ politika u gradu. U završetku pisma Nemeć se obraća članovima kluba Hrvatske stranke prava u nadi da će imati dovoljno hrabrosti da se kao „ljudi koji znadu misliti svaki svojom glavom“ suprostave tiraniji nekolicine pojedinaca u klubu. Ako to više nije moguće, zaključuje Nemeć, morat će se „zajedničkoj pravaškoj ideji u Karlovcu zaufano drugu pomoć naći“ jer su „naprednjačka“ načela pogubna za hrvatski narod.⁹¹¹

Premda nije želio ovim pismom otvarati polemiku vrlo je brzo Nemeć dobio odgovor od Vinkovića i Lukinića. Potonji mu je poručio da je on (Nemeć op.a.), kao član kluba na prošlim gradskim izborima agitirao protiv drugih članova kluba, odnosno njega, Vinkovića i Modrušana radeći „u prilog kandidata podupiranih i milom i silom po Rauchovoj vladi“. Na dan izbora, ističe Lukinić, Nemeć i sam izlazi kao kandidat „po Rauchovoj vladi favorizirane grupe“.⁹¹² O svom pravaštvu Lukinić ne želi previše raspravljati prihvaćajući da nije onakav pravaš kakvim bi trebao biti po Nemećovom mišljenju. Nismo više u vremenima, ističe „gdje se je moglo pravaški govoriti, a nepravaški raditi“ jer se pravaštvo danas ne prosuđuje „po deklamacijama“ nego „po činima svakog pojedinca“. Smatra Lukinić da on radi na tome „da domovinu našu Hrvatsku što prije riješimo najpogubnijega do sada režima mađarske ekspoziture“ čime će „od pravih i poštenih pravaša steći i bolje priznanje svojega pravaštva“.⁹¹³ Vinković je također poslao odgovor u kojem proziva Nemeća zbog sudjelovanja na izborima uz „rauchovoga »prijatelja i pobratima« g. dra. Banjavčića“, a ne uz klub stranke kojem je potpredsjednik. Naglašava Vinković da je on bio i ostao član Hrvatske stranke prava te da se smatra pravašem „kova Tuškanova, Mažuranićeva, Magdićeva i Lukinićeva“, a da nije poput drugih navodnih pravaša kao što su „Kršnjavi, Lončarić, Banjavčić i Hegedić, koji uživaju sve pogodnosti današnjih vlastodržaca“.⁹¹⁴

Tjedan dana kasnije, 12. siječnja 1909., Nemeć šalje novi, oštiji odgovor Lukiniću i Vinkoviću optužujući ih da su svoje odgovore „napunili podvalama, klevetama, izvraćanjem činjenica“. Vinkovića naziva „kukavicom“ i „klevetnikom“ zbog navoda u *Narodnom glas* da je on postao kandidat „Racuhovoga komisara Gjuka-paše“ za gradsko zastupstvo.⁹¹⁵ Da je htio,

---

⁹¹¹ Na obranu osobne časti i pravaštva, *Glasonoša*, 1.1.1909./1.

⁹¹² Kratki odgovor, *Narodni glas*, 7.1.1909./1.

⁹¹³ Kratki odgovor, *Narodni glas*, 7.1.1909./1.

⁹¹⁴ Otvoreno pismo, *Narodni glas*, 7.1.1909./1.

⁹¹⁵ Na uzvrat gg. dru. Lukiniću i Vinkoviću, *Glasonoša*, 17.1.1909./3.

tvrdi Nemeć, mogao je sjediti u gradskom zastupstvu i „samo pljeskati gospodi Lukiniću i Vinkoviću, kad su htjeli g. dra. Banjavčića utopiti u blatu karlovačkog šanca“. Poziva se Nemeć na hrnetičkog župnika Cerovskog, bliskog Lukiniću i Vinkoviću, navodeći da on može potvrditi kako je on (Nemeć op.a.) odbijao bilo kakvu pomisao na kandidaturu za zastupstvo. Njegovo se ime ističe našlo na listi večer prije tiskanja iako se nije želio kandidirati. Što se tiče optužbe da je postao neprijateljem svoje stranke odgovara kako se je „ta stranka odalečila od pravaštva“ jer iako nose taj naziv „šuruju sa ljudima, stranci prava neprijateljima“.⁹¹⁶ Na Banjavčićevu stranu nije stao zbog njegovog prijateljstva s banom nego stoga što nije „prestao vjerovati u njegov patriotizam i njegovu plemenštinu“, ali i zato što se uvjerio da su putem novina „g. Banjavčiću užasnu nepravdu, gradjansku nezahvalnost, te krivicu“ nanijeli. S druge strane, Lukiniću poručuje da njihovo pravaštvo ne dovodi u pitanje zbog osobnih stajališta nego zbog nepošivanja programa stranke iz 1894. godine zbog kojeg se nije prilikom raskola stranke „poveo ni za osobom jednoga Antuna Starčevića“. Taj program za koji Vinković i Lukinić „jednostavno ne mare“ je, naglašava Nemeć, „temeljna ustanova karlovačkog kluba hrv. stranke prava“. Uspoređujući programska načela s Vinkovićevim i Lukinićevim političkim djelovanjem, zamjera im Nemeć između ostalog i što učestalo hrvatski narod nazivaju „hrvatski i srpski narod“, budući da je prilikom osnivanja kluba stranke u Karlovcu priznato „braći Srbima srpsko ime“, ali kao „narodno-političko ime“ koje označava nositelja suvereniteta u kraljevini Hrvatskoj prihvaćeno je samo jedno, hrvatsko ime.⁹¹⁷ Zaključuje Nemeć pismo poručujući im da je uvjeren da se oni neće i ne mogu popraviti te da on ne može podupirati rad „na štetu pravaštva a na očitu korist naprednjačtva (pokretaštva)“, a kao posebno „težak razlog“ za svoje istupanje iz kluba Hrvatske stranke prava navodi napad *Narodnog glasa* na svećenstvo u kojem se pojedince optužuje za klerikalizam. Zbog toga „i kao svećenik, dok tu halju“ nosi, ne može „u tim okolnostima i nadalje ostati u karlovačkom klubu »hrvatske stranke prava«“.⁹¹⁸

Nemeca su na sjednici kluba Hrvatske stranke prava u Karlovcu 18. siječnja 1909. godine isključili iz kluba o čemu je bio obavješten, kako je ustvrdio, pismom punom „farizejštine“ koje su mu uputili Rudolf Lukinić i Gustav Modrušan. Ističe Nemeć kako je on još 12. siječnja svojim pismom naveo kako izlazi iz kluba te njihovu odluku stoga smatra vrhuncom „smiešnosti i upravo dječinske bedastoće“.⁹¹⁹ Iako su obje strane voljele naglašavati

---

⁹¹⁶ Na uzvrat gg. dru. Lukiniću i Vinkoviću, *Glasonoša*, 17.1.1909./3.

⁹¹⁷ Na uzvrat gg. dru. Lukiniću i Vinkoviću, *Glasonoša*, 17.1.1909./3.

⁹¹⁸ Na uzvrat gg. dru. Lukiniću i Vinkoviću, *Glasonoša*, 17.1.1909./3.

⁹¹⁹ Vrhunac smiešnosti, *Glasonoša*, 24.1.1909./4.

kako ne čitaju glasila suprotne strane u stvarnosti su bili vrlo dobro upoznati sa sadržajem njihovih tekstova. Na Nemecovo pismo vrlo su brzo reagirali R. Lukinić i G. Modrušan istaknuvši kako im je dojavljeno što je Nemec pisao. Ističu u svom odgovoru poslanom 26. siječnja 1909. da je Nemec još 23. prosinca prošle godine bio pozvan na sjednicu na kojoj bi se raspravljalo o njegovim postupcima, no on se ispričao da ne može doći tražeći da „kod te sjednice vlada naprama njemu hladna objektivnost“. Svi članovi kluba odlučili su da u tom trenutku neće ništa odlučiti dok ne čuju njegovo opravdanje za postupke tijekom izbora. Međutim zbog javnih istupa prije sjednica 18. siječnja 1909. odlučili su da mogu slobodno i bez njegove prisutnosti donijeti odluku o njegovu isključenju. Navode kako ih Nemec nije ni pismeno ni usmeno obavijestio da izlazi iz kluba pa su samostalno bez njega donijeli odluku. Budući da su prozvani zbog „farizejštine“ poručuju kamenskom župniku da je upravo njegovo farizejstvo vidljivo iz toga što je „pod krinkom oporbenjaštva“ podržavao protunarodni režim zbog čega je isključen iz kluba.⁹²⁰ Uzajamno optuživanje i dalje se nastavilo i dok je Nemec svoje nekadašnje stranačke suradnike optuživao za klevetanje, laganje, farizejstvo i „lažno pravaštvo“, oni su njemu putem *Narodnog glasa* predbacivali dobre odnose banom Rauchom i njegovim suradnicima.⁹²¹

U međuvremenu su se promijenili politički odnosi na razini Austro-Ugarske što je utjecalo na bansku Hrvatsku. Kriza dualizma nakon aneksije Bosne i Hercegovine primorala je vrhove Monarhije da pokušaju stabilizirati vlast u Hrvatskoj. Početkom 1910. na čelo ugarske vlade uz pomoć velikoaustrijskih krugova zbog borbe protiv zajedničkog neprijatelja „mađarskih nezavišnjaka“ dolazi bivši hrvatski ban Khuen-Héderváry.⁹²² Premda su velikoaustrijski krugovi željeli da se novi ministar predsjednik osloni na „frankovce“ zbog snažne opozicije u Mađarskoj surađivati je mogao samo s politički snažnijom Hrvatsko-srpskom koalicijom. Uz to, kao predstavnik mađarskih vladajućih elita Khuen-Héderváry se na „frankovce“ nije mogao osloniti i zbog njihove bliskosti s prema Mađarima neprijateljskim velikoaustrijskim krugovima. Stoga odlučuje postaviti na poziciju bana svog prijatelja i nekadašnjeg zastupnika Narodne stranke Nikolu Tomašića čiji je zadatak bio uspostaviti barem kratkotrajnu suradnju s Koalicijom. S druge strane, predstavnici Koalicije koji su se i afirmirali kao protivnici režima Khuenovih eksponenata u tom trenutku prihvaćaju privremeni sporazum s Khuen-Héderváryjem kako bi stvorili koliko toliko prihvatljive uvjete

---

⁹²⁰ Na uzvrat gosp. Juliju Nemecu, *Narodni glas*, 28.1.1909./4.

⁹²¹ Farizeji na poslu, *Glasonoša*, 7.2.1909./6.; Bilješke – Julijo Nemec piše!, *Narodni glas*, 11.2.1909./6.; I opet uhvaćeni u laži i potvori, *Glasonoša*, 21.3.1909./21.

⁹²² Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 265.

za ostvarenje dijela njihovih ciljeva. Zbog toga pristaju da se na dnevni red ne postavi pitanje ukidanje željezničke pragmatike, jednog od simbola mađarizacije u banskoj Hrvatskoj.⁹²³

Posljedično ovi su događaji rezultirali preokretom u odnosima među pravaškim skupinama u Karlovcu gdje članovi Hrvatske stranke prava postaju dio skupine bliske novome banu i to čovjeku od povjerenja Khuen-Héderváryja. Cijeli narativ u kojem su prozivali druge pravaše zbog bliskosti s banom Rauchom mijenja se te oni sada postaju meta kritika ostalih pravaša zbog suradnje s Tomašićem i ugarskim ministrom predsjednikom. Na pitanje *Sloge*⁹²⁴ zašto se u *Narodnom glasu* ne oglašavaju oko novog predsjednika ugarske vlade Khuen-Héderváryja vrlo brzo dobivaju odgovor. Ističu iz *Narodnog glasa* kako će Koalicija samostalno odlučiti kakav će odnos imati s Khuen-Héderváryjem, a za to neće „pitati instrukcije niti od »Sloge« niti od njezinoga nezakonitog oca dra. Banjavčića“. Tvrde kako su ih i u vrijeme prošlog predsjednika vlade Wekerlea optuživali razni „čisti »starčevićanci«“ da su plaćenici strane vlade, no oni će kao i tada voditi „nepomirljivu borbu“ protiv onih koji krše „prava kraljevine Hrvatske“.⁹²⁵ Navode kako neće biti protiv imenovanja Khuen-Héderváryja dok on ne pokaže hoće li voditi istu politiku kao i prije sedam godina kada je bio ban. Nakon što Khuen-Héderváry izade sa svojim programom pokazat će se, naglašavaju u *Narodnom glasu*, „tko i što je hrvatska i srpska koalicija, a tko i što su dr. Banjavčić i njegova časna družba oko »Sloge«.“⁹²⁶ Najistaknutiji karlovački političari poput Lukinića, Vinkovića i Modrušana tijekom većeg dijela 1910. godine i dalje su bili članovi Hrvatske stranke prava, no proces nestanka te stranke bio je sve očitiji.⁹²⁷ Krajem siječnja karlovačka *Sloga* još jednom proziva svoje političke suparnike zbog korištenja pravaškog imena iako vode sasvim drugačiju politiku. Pitaju se u karlovačkom listu kako se „mogu pravašima nazivati“ oni koji „sa Srbima i naprednjacima čine jedinstvenu političku družbu“, oni koji „samostalnost i neodvisnost Hrvatske vide zajamčenom u takozvanoj ugarsko-hrvatskoj nagodbi“, a također su „na

---

⁹²³ Šidak, Gross, Karaman i Šepić 1968, 266. *Hrvatsko pravo* je javljalo kako su zastupnici Hrvatsko-srpske koalicije glasovali protiv prijedloga zastupnika Elegovića kojim je tražio da se pragmatika proglasi „ništetnom za Hrvatsku“. Među zastupnicima koji su glasovali protiv prijedloga bio je i Karlovčanin i član Hrvatske stranke prava Gustav Modrušan (Najnoviji škandali magjarona i posrbica, *Hrvatsko pravo*, 6.4.1910./4311.).

⁹²⁴ Lopašićev list koji je naslijedio *Glasonošu* s novim podnaslovom „Starčevićanski tjednik“, izlazi od 1910. do 1919. Tijekom 1910. Lopašić formalno nije bio urednik lista.

⁹²⁵ Khuen-Hedervary i Banjavčićeva „Sloga“, *Narodni glas*, 20.1.1910./3.

⁹²⁶ Khuen-Hedervary i Banjavčićeva „Sloga“, *Narodni glas*, 20.1.1910./3. Iako su donekle licemjerno postupili time što su pristali da se ne ukida željeznička pragmatika kasniji razvoj događaja od ljeta 1910. pokazao je da nisu bili spremi na bezuvjetni dolazak na vlast.

⁹²⁷ Prema popisu članova Hrvatskog sabora u ožujku 1910. godine karlovački političari Edmund Lukinić, Božo Vinković i Gustav Modrušan službeno su još uvijek bili članovi Hrvatske stranke prava (Hrvatski sabor, *Narodni glas*, 23.3.1910./12.).

očigled celoga svieta zatajili sveto pravo hrvatskog naroda na Bosnu i Hercegovinu“. Ti navodni pravaši, među kojima ističu posebno karlovačke Vinkovića i Lukinića, „hoće silom, da su u Hrvatskoj dva naroda: srbski i hrvatski narod, kako to hoće i Niemci, Magjari i Talijani, kako to poručuje i službena i neslužbena kraljevina Srbija“.⁹²⁸

I dok su ostali pravaši Lukinića i Vinkovića prozivali zbog neosnovanog korištenja pravaškog imena oni su sve manje skrivali bliskost s karlovačkim „naprednjacima“. Na sastanku karlovačke organizacije Hrvatske pučke napredne stranke u veljači 1910. prisutni su bili „kao gosti“ i Vinković i Lukinić. Obojica su se obratila prisutnima kratkim istupima u kojima su govorili o politici Hrvatsko-srpske koalicije u gradu i domovini. Istaknuli su da su prihvatili sporazum s Tomašićevom vladom te da će nastojati novoostvarenom suradnjom promijeniti status Karlovca te ga staviti pod izravnu vlast Zemaljske vlade.⁹²⁹ Njihovu nazočnost na sastanku karlovačkih „naprednjaka“ nisu dobro prihvatili u karlovačkoj *Slogi* koja je taj događaj iskoristila za novu kritiku na račun pravaštva Vinkovića i Lukinića koji „štampani daju žalobnice na dan smrtni blagopokojnog dr. Antuna Starčevića“, valjda da se pokažu „kao štovatelji toga velikog muža“, a „istodobno idu u klub organizacije pokretaško naprednjačke i tamo slave pobjedu srbske i hrvatske koalicije, što je povratila se vladavina Khuena Hedervary-a Chavrak-Tomašić“. Smatraju u *Slogi* da sjećanje na A. Starčevića ima „nukati na uztrajnu borbu za slobodu i neodvisnost Hrvatske“, a umjesto toga oni surađuju s ugarskim ministrom predsjednikom koji hoće „što uže sveze i pripadnosti Hrvatske s Magjarskom“.⁹³⁰

U travnju 1910. godine održani su izbori za gradsko zastupstvo kojima je trebalo prekinuti skoro dvogodišnje upravljanje vladinih povjerenika Karlovcem. Najsnažnija politička opcija u gradu bila je u tom trenutku još uvijek Hrvatska stranka prava. U odboru za provedbu izbora za sva tri izborništva predsjednik je bio Milan Horvat. Stjepan Holjac, Ivan Lach, Vilim pl. Reiner i Milan Žugčić bili su članovi izbornog odbora za I. izborništvo, a Josip Absac perovođa. Izbori za II. izborništvo najavljeni su za 12. travnja, a članovi odbora bili su Dragutin Hauptfeld, Makso Herlinger, Janko Navračić i Nikola Vuksan dok je perovođa bio

---

⁹²⁸ Novi švindl koalicije, *Sloga*, 30.1.1910./4. *Hrvatsko pravo* u svibnju 1910. donosi tekst *Pokreta* i saborski izvještaj o govoru Vinkovića iz 1906. godine u kojima se napadaju Tomašić i Khuen-Héderváry, opisujući izrazito negativan stav o njima prije samo nekoliko godina, a odjednom je Tomašić „dobar, blag i mio“ dok se Khuen-Héderváryju obraćaju „s dužnim strahopočitanjem“. Vinković se u tekstu izjednačuje s ostalim „naprednjacima“ (Iz nedavne prošlosti pokretaša..., *Hrvatsko pravo*, 3.5.1910./4334.).

⁹²⁹ Iz mjesne organizacije h.p.n.s., *Narodni glas*, 24.2.1910./8.

⁹³⁰ Ban i koalicija, *Sloga*, 6.3.1910./9.

Ivan Drašković. Končano, izbori za III. izbornoštvo najavljeni su za 13. travnja, a za provedbu izbora kao članovi odbora imenovani su Josip Car, Šandor Mendur, Josip Tončić i Gjuro Petrak dok je Vladimir Klipa imenovan za obavljanje funkcije perovođe.⁹³¹ S obzirom da je zadnji mandat zastupnika prekinut, birano je ponovno svih 30 zastupnika odnosno po 12 u prva dva izbornoštva i šest u trećem izbornoštvu. Hrvatska stranka prava na izbore je išla zajedno s ostalim partnerima unutar Hrvatsko-srpske koalicije te su postavili kandidate za sva tri izbornoštva. Jedina prava borba vodila se unutar I. izbornoštva gdje je Banjavčić među izbornicima i dalje imao pristaša. Od 89 upisanih na izbore je izašlo 77 izbornika, a rezultati izbora će pokazati da je Banjavčićev upliv ipak osjetno slabiji nego što je bio na prošlim izborima krajem 1908. godine. U gradsko je zastupstvo izabrano čak devet kandidata Koalicije: Edmund Lukinić s 57 glasova, Kamilo Badovinac i Nikola Šimecki s 51, Mavro ml. Fröhlich i Nikola Makar s 48, Ivan Lach i Melkior Lukšić s 46, Dragan Ravnikar s 45 i Milan Žugčić s 39 glasova. Preostala trojica zastupnika, Dragutin Hermann s 69 glasova, Vatroslav Reiner s 50 i Petar Barić s 39 osvojenih glasova izabrani su uz podršku i Koalicije i Banjavčićeve struje. S druge strane, u zastupstvo nije ušao veći broj poznatih karlovačkih političara koje je *Narodni glas* nazivao „kandidati Banjavčić-Hegedićevi“. Najviše, 33 glasa dobio je Stjepan Holjac, za Banjavčića su glasovala 32 izbornika, za Roberta Reissa 31, dok je Hegedić dobio 30 glasova, Josip ml. Car 29, Rudolf Jellenc i Antun Platzler 28, a Antun Strzalkovsky i Vinko Žanić po 24 glasa.⁹³²

I u II. izbornoštvu uvjerljivu pobjedu odnijeli su kandidati Koalicije. Od 228 izbornika koji su sudjelovali na izborima i s jednom poništenom „glasovnicom“, najviše 227 glasova dobio je Gustav Modrušan, a osim njega uvjerljivu izbornu pobjedu ostvarili su Božo Vinković i Josip Salamon s 226 glasova, Ivo Kovačić, Željko Žibrat i Edo Štefan s 223, Dušan Knežević i Josip Plemić s 217, Ivan Cerovski i Antun Muić s 215 i Josip Krivačić s 212 glasova. Svi ostali kandidati dobili su manje od 10 glasova. Ukazujući na važnost odnosa Hrvata i Srba za njihovu politiku u *Narodnom glasu* će kao „jednu lijepu značajku“ istaknuti kako su na njihovoj listi izabrani katolički svećenik Cerovski i srpski pravoslavni paroh Knežević.⁹³³ Koalicija je i u III. izbornoštvu nadmoćno pobijedila. Izborima je pristupilo 209 izbornika koji su jednoglasno izabrali Janka Mejašića, te Matu Matešića Erdeljca, Miju Maraka i Miju Matana s 207, Nikolu Ferkovića s 201 i Stjepana Seljana sa 179 glasova. Na taj način Hrvatsko-srpska koalicija imala

---

⁹³¹ Domaće viesti - K izboru novoga gradskoga zastupstva, *Sloga*, 3.4.1910./14.

⁹³² Svršeno je, *Narodni glas*, 14.4.1910./15.

⁹³³ Svršeno je, *Narodni glas*, 14.4.1910./15.

je 27 svojih pristaša među zastupnicima „ne brojeći tri zajednička kandidata u I. izborništvu“.⁹³⁴

Tablica 17. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1910.⁹³⁵

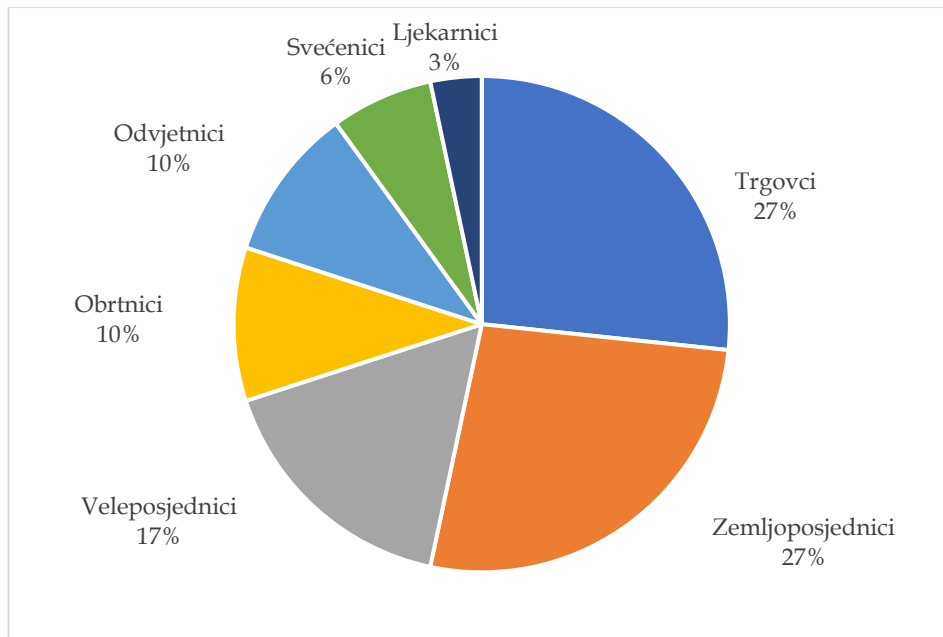
<i>Ime</i>	<i>Zanimanje</i>	<i>Izborništvo</i>	<i>Broj glasova</i>
Badovinac, Kamilo	trgovac	I.	51
<i>Barić, Petar</i>	veleposjednik	I.	39
Cerovski, Ivan*	svećenik	II.	215
<i>Ferković, Nikola</i>	obrtnik (kovač)	III.	201
<i>Fröhlich, Mavro ml.</i>	trgovac	I.	48
<i>Hermann, Dragutin</i>	veleposjednik	I.	69
<i>Knežević, Dušan</i>	svećenik (pravoslavni)	II.	217
<i>Kovačić, Ivan*</i>	trgovac	II.	223
<i>Krivoačić, Josip</i>	zemljoposjednik	II.	212
Lach, Ivan	trgovac	I.	46
Lukinić, Edmund	odvjetnik	I.	57
<i>Lukšić, Melkior*</i>	veleposjednik	I.	46
<i>Makar, Nikola</i>	veleposjednik	I.	48
<i>Marak, Mijo</i>	zemljoposjednik	III.	207
<i>Matan, Mijo</i>	zemljoposjednik	III.	207
<i>Matešić Erdeljac, Mato</i>	zemljoposjednik	III.	207
Mejašić, Janko	zemljoposjednik	III.	209
Modrušan, Gustav	ljekarnik	II.	227
<i>Muić, Antun</i>	zemljoposjednik	II.	215
<i>Plemić, Joso</i>	zemljoposjednik	II.	217
<i>Ravnikar, Dragan</i>	trgovac	I.	45
Reiner, Vatroslav	odvjetnik	I.	50
<i>Salamon, Josip*</i>	trgovac	II.	226
<i>Seljan, Stjepan</i>	zemljoposjednik	III.	179
<i>Šašek, Nikola</i>	trgovac	II.	225
Šimecki, Nikola	trgovac	I.	51
<i>Štefan, Edo</i>	obrtnik (kovač)	II.	223
Vinković, Božo*	odvjetnik	II.	226
Žibrat, Željko	obrtnik	II.	223
<i>Žugčić, Milan</i>	veleposjednik	I.	39

*prijevremeno istupili

⁹³⁴ Svršeno je, *Narodni glas*, 14.4.1910./15. U Karlovcu je na izborima za gradske zastupnike 1910. godine moglo sudjelovati ukupno 1047 izbornika, a to pravo je iskoristilo 514 izbornika odnosno 49,1 %. U I. izborništvu izašlo je 86,5 % izbornika, u II. izborništvu 71,5 %, a u III. izborništvu 32,7 %.

⁹³⁵ Svršeno je, *Narodni glas*, 14.4.1910./15.

I nakon ovih izbora trgovci su bili najbrojnija profesionalna skupina, ali njihov broj sada se izjednačio s brojem zemljoposjednika. Treća najzastupljenija skupina bili su veleposjednici kojih je u zastupstvu bilo pet, a nakon njih slijedila su po brojnosti po tri obrtnika i odvjetnika. Od 10 zastupnika za koje znamo da su bili pripadnici Hrvatske stranke prava možemo izdvojiti po tri trgovca i odvjetnika te po jednog ljekarnika, obrtnika, zemljoposjednika i svećenika. Polovica pravaša bili su izabrani u I. izbornoštvu, četvorica u II., a jedan u III.

Slika 16. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1910. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

Izborni rezultati omogućili su Koaliciji da samostalno izabere novog gradskog načelnika. Prva sjednica novoizabranog zastupstva pod predsjedavanjem županijskog tajnika Lace pl. Labaša na kojoj je biran i gradski načelnik održana je 25. travnja 1910.godine. U kandidacijski odbor je županijski tajnik izabrao zastupnike Hermanna, Lukinića i Modrušana, a zastupstvo Cerovskog, Kovačića i Šašeka. Na prijedlog hrnetičkog župnika Cerovskog i uz jednoglasni pristanak zastupnika prvo se raspravilo i odlučilo da će plaća načelnika iznositi 4000 kruna dok će doprinos za reprezentaciju iznositi 2000 kruna godišnje. Nakon toga kao kandidati su predloženi Božo Vinković, Kamilo Badovinac i Nikola Šimecki, a jednoglasno je

za novog gradskog načelnika izabran član Hrvatske stranke prava Vinković. Njegov stranački kolega Modrušan na idućoj sjednici 4. svibnja izabran je za podnačelnika.⁹³⁶

U tekstu objavljenom 10. srpnja 1910. godine *Sloga* je najavila fuziju Hrvatsko-srpske koalicije sa suradnicima Khuen-Héderváryja u Hrvatskoj u jednu „vladinu stranku“ pri čemu posebno napadaju još uvijek postojeću Hrvatsku stranku prava navodeći: „kada se spomene taj naziv, bilo bi da prasnete u smieh, da ne morate plakati od boli i ljutne“.⁹³⁷ Istovremeno s kritikama Hrvatske stranke prava putem *Sloge*, odvijao se proces nestajanja zadnje snažnije političke stranke s pravaškim imenom u Karlovcu. Međusobne prepirke putem lokalnih medija i dalje su se nastavile, ali struja oko Banjavčića i lista *Sloga* imala je sve slabiji politički utjecaj. Ono što se već neko vrijeme naslućivalo javno je objavljeno u *Narodnom glasu* 7. rujna 1910. godine, a riječ je bila o ujedinjenju Hrvatske stranke prava, Hrvatske pučke napredne stranke i zastupnika Koalicije izvan stranaka u jedinstvenu hrvatsku stranku koja će ostati u koaliciji sa Srpskom samostalnom strankom. Jedan od razloga ubrzanja procesa bili su i propali pregovori s banom Tomašićem pred izbore za Sabor zbog čega je bilo potrebno stvoriti novu stranku za borbu protiv Tomašićevih „mameluka“. Službeno spajanje u Hrvatsku ujedinjenju samostalnu stranku provedeno je 13. listopada 1910. godine, a Edmund Lukinić postao je jednim od dvojice tajnika nove stranke.⁹³⁸ U karlovačkoj *Slogi* su nastavili s prozivkama Lukinića još jednom kritizirajući njegovo pravaštvo samo nekoliko dana prije ujedinjenja stranaka. Ističu kako je za Lukinića normalno da mijenja stranke jer on iako su ga birali pravaši „ne uzimlje tako ozbiljno svoje pravaštvo“ te smatraju kako napuštanje pravaških ideja nije „zadnji preokret u politici dr. Lukinića“.⁹³⁹ Lukinić je posljednjih godina putem medija branio svoj status pravaša, no nakon ulaska u Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku za tim nije više imao potrebe. Sukobi s pravašima okupljenima oko *Sloge* nastavljeni su, samo što u fokusu više nije bila rasprava o tome tko su istinski pravaši.

Pred saborske izbore 1910. godine većina karlovačkih pravaša pristupila je novoj Hrvatskoj ujedinjenoj samostalnoj stranci. Jedini kandidat preostalih pravaša na izborima bio je Ivan Banjavčić i to u izbornom kotaru s biralištem u Jaski. Njegovi pristaše su optuživali

---

⁹³⁶ HR-HDA-79-UOZV, kut. 3408, br. 25361-1910.; HR-HDA-79-UOZV, kut. 3408, br. 27681-1910.; Izbor gradskog načelnika, *Narodni glas*, 28.4.1910./17.; Skupština gradskog zastupstva, *Narodni glas*, 4.5.1910./18.

⁹³⁷ Fuzija, *Sloga*, 10.7.1910./28.

⁹³⁸ Fuzija, *Narodni glas*, 7.9.1910./36.; Ujedinjena hrvatska samostalna stranka, *Narodni glas*, 20.10.1910./42. Temelji politike nove stranke bili su poštivanje tadašnjeg državnog uređenja i provođenje Nagodbe u potpunosti. Poticalo se jedinstveno političko djelovanje Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Detaljnije o programu stranke vidi u: Cipek i Matković 2006, 638-642.

⁹³⁹ Skokovi dr. Lukinića, *Sloga*, 9.10.1910./41.

Vinkovića i Koaliciju da im je cilj osigurati Antunu Baueru⁹⁴⁰ mandat „po uputi Tomašičevoj“.⁹⁴¹ Slične optužbe dolazile su i s druge strane pa su kandidaturu bivšeg karlovačkog načelnika u *Narodnom glasu* opisivali kao pomoć kandidatu bana Tomašića, Baueru, da oduzme glasove kandidatu Koalicije te da kod užeg izbora te glasove proslijedi Baueru. Tvrdili su kako je Tomašić svjestan da bi Koalicija osvojila mandat u Jaski pa su morali krenuti ovakvim metodama.⁹⁴² Očito su obje strane kao ključ dobivanja što većeg broja glasova vidjele u dokazivanju da nisu povezani s banom Tomašićem. U konačnici, u užem izboru u Jaski ušli su dotadašnji zastupnik Bauer i Banjavčić te je 29. listopada 1910. godine Banjavčić izabran u jaskanskom kotaru kao kandidat „milinovske“ Starčevićeve stranke prava.⁹⁴³ Kao članovi Hrvatske ujedinjene samostalne stranke, ali i Hrvatsko-srpske koalicije izabrani su za saborske zastupnike u Draganiću Modrušan, u Varaždinu Vinković dok je Lukinić ponovno izabran u Karlovcu.⁹⁴⁴ Prva sjednica novog Sabora održana je 16. studenog 1910. godine, ali je zasjedanje odgođeno. Nakon nešto više od mjesec dana održana je 20. prosinca druga sjednica, a do kraja godine prihvaćen je i proračun za 1911. godinu. Ipak, nakon nedovršene rasprave o saborskoj adresi 16. ožujka 1911. saborsko zasjedanje je kraljevim reskriptom ponovno odgođeno, a kada su se ponovno sastali 7. studenog 1911. godine, novim reskriptom Sabor je raspušten.⁹⁴⁵ Mjesec dana kasnije održani su novi izbori na kojima je Banjavčić izabran za saborskog zastupnika ovaj puta kao predstavnik ujedinjenih pravaša u izbornom kotaru Jastrebarsko, no već mjesec dana kasnije Sabor je ponovno raspušten.⁹⁴⁶ I tako je bez nekog konkretnije djelovanja završio i zadnji mandat karlovačkih pravaša u Saboru prije Prvog svjetskog rata. U međuvremenu je u ožujku 1912. godine postignut sporazum između Koalicije i Stranke prava. Već iduće godine došlo je do ponovnog raskola u Stranci prava, a do kraja godine raskinut je i sporazum s

---

⁹⁴⁰ Antun Bauer, nekadašnji član Hrvatske stranke prava, krajem 1910. godine imenovan je za nasljednika zagrebačkog nadbiskupa Jurja Posilovića kao rezultat pakta između Koalicije i bana Tomašića (Gabelica 2012a, 115.).

⁹⁴¹ Banjavčićevim opadačima, *Sloga*, 16.10.1910./42.

⁹⁴² „Bezuvjetni“ banski pomagač u Jaski, *Narodni glas*, 20.10.1910./42.

⁹⁴³ Izbor u Jaski, *Sloga*, 2.11.1910./44.

⁹⁴⁴ Izabrani zastupnici, *Naše pravice*, 3.11.1910./46.

⁹⁴⁵ Perić 2000, 373.

⁹⁴⁶ Nakon svršene bitke, *Narodni glas*, 21.12.1911./51. „Milinovci“ su povelili akciju za ujedinjenje pravaša, ali isprva nisu željeli da se akciji pridruži i Stranka prava nastala 1910. od „frankovaca“ i kršćanskih-socijala oko lista *Hrvatsvo*. Razlog je bio što su ih smatrali nepouzdanim partnerima zbog spremnosti na suradnju s dualističko-nagodbenim režimom dok u isto vrijeme nisu željeli sporazum s Koalicijom. Pod pritiskom dalmatinskih i bosansko-hercegovačkih pravaša ipak pristaju na ujedinjenje u Stranku prava sredinom 1911. godine (Gabelica 2012b, 723-724.). Kod izbora za Sabor 1912. godine također je odlučeno u suglasnosti središnjice Stranke prava i karlovačkih članova kako neće na izborima imati svog kandidata u Karlovcu. Izbori u banskoj Hrvatskoj su održani 1911. godine, ali oni za izborni kotar s biralištem u Karlovcu su odgođeni za početak 1912. (Domaće vesti – Izbor narodnog zastupnika za grad Karlovac, *Sloga*, 28.1.1912./4.).

Koalicijom.⁹⁴⁷ Na idućim izborima 1913. godine pravaši u Karlovcu nisu uspjeli pronaći osobu koju bi kandidirali, a na području grada dominantnu ulogu imala je Koalicija bez pravaških stranaka u svom sastavu. Kandidat Koalicije bio je tada već bivši pravaš i dugogodišnji zastupnik Edmund Lukinić.⁹⁴⁸

I dok su preko Banjavčića zbog pobjede u Jaski preostali karlovački pravaši imali istaknutiju političku ličnost u vidu saborskog zastupnika, spajanjem u jednu stranku s „naprednjacima“ i službeno nestaje Hrvatska stranka prava u Karlovcu. Njezini članovi većinski prelaze u Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku koja 11. ožujka 1911. godine dobiva svoju karlovačku organizaciju. Na čelu joj je bio dugogodišnji saborski zastupnik Hrvatske stranke prava – Gustav Modrušan. Druga dva saborska zastupnika Lukinić i Vinković iako najistaknutiji članovi, nisu preuzimali nikakve funkcije u gradskoj organizaciji.⁹⁴⁹

Nestanak Hrvatske stranke prava vremenski se poklopio i s odlaskom Juraja Kocijanića iz Karlovca u rujnu 1910. godine. Dubovački kapelan koji je u Karlovac došao 1905. godine ubrzo je izgradio vrlo živu pravašku radničku organizaciju. Na poziciji ga zamjenjuje novi kapelan Stjepan Topolčić koji je nastavio suradnju s pravaškim radnicima u gradu, no odlazak Kocijanića pokazat će se prevelikim udarcem za tu organizaciju.⁹⁵⁰ Tijekom 1911. aktivnosti radničke pravaške organizacije u gradu neusporedivo su malobrojnije nego u vrijeme Kocijanićevog djelovanja u Karlovcu. Mogući uzrok je i promjena na čelu dubovačke župe koju od rujna 1912. godine preuzima novi župnik Mirko Veslaj, blizak Hrvatsko-srpskoj koaliciji, političkim suparnicima kršćansko-socijalnih organizacija u Hrvatskoj.⁹⁵¹

Iako je kao pravaš izabran za načelnika Karlovca Vinković je samo nekoliko mjeseci kasnije postao član nove Hrvatske ujedinjene samostalne stranke. No, Vinković nije dugo obnašao dužnost načelnika jer je 24. lipnja 1911. godine suspendiran zbog odluke kako ni on niti zastupstvo neće sudjelovati na nikakvim crkvenim svečanostima sve dok se to pitanje jasno ne razjasni u duhu zakona o općinama iz 1895. godine. Također je odlučeno da upravu grada privremeno preuzima vladin povjerenik i gradski „viećnik“ Milan Horvat.⁹⁵²

---

⁹⁴⁷ Gabelica 2012b, 729., 736-737. i 740.

⁹⁴⁸ Izborne vijesti – Izbor u Karlovcu, *Karlovac*, 24.12.1913./92.

⁹⁴⁹ Za organizaciju hrvatske samostalne stranke u Karlovcu, *Narodni glas*, 16.3.1911./11.

⁹⁵⁰ Više o djelovanju Kocijanića u Karlovcu vidi u: Begović i Vladić 2023, 504-511.

⁹⁵¹ Domaće vijesti, *Narodni glas*, 22.9.1912./38.

⁹⁵² Supenzija načelnika Dra. Bože Vinkovića, *Narodni glas*, 28.6.1911./26.

Odluka o Vinkovićevoj suspenziji potvrđena je 10. travnja 1912. te su zastupnici morali birati novog načelnika mnogo ranije nego što su to mogli pretpostaviti nakon uvjerljive pobjede Hrvatsko-srpske koalicije. S obzirom da Vinković nije mogao ponovno biti izabran, a Lukinić nije bio zainteresiran za preuzimanje te funkcije, izbor je pao na trećeg najutjecajnijeg gradskog političara. Sjednicom 3. lipnja 1912. godine predsjedao je veliki župan zagrebački Milorad Cuculić koji je u kandidacijski odbor izabrao zastupnike Cerovskog, Hermana i Reinera dok su zastupnici u isti odbor poslali Lukinića, Fröhlicha i Šimeckog. Još jednom su, čisto iz formalnosti, kandidirani Badovinac i Šimecki, a zastupnici su jednoglasno za novog načelnika izabrali Gustava Modrušana. Na sjednici 19. lipnja 1912. za podnačelnika je izabran još jedan bivši pravaš Vatroslav Reiner.⁹⁵³

Nakon suspenzije Vinkovićeви odnosi s Lukinićem su se zahladili te početkom 1912. godine u Karlovcu počinje izlaziti novo glasilo Hrvatsko-srpske koalicije *Karlovac*. Ipak, ovaj razlaz nije pomirio Vinkovića s pravašima u Karlovcu te će se na idućim izborima za gradsko zastupstvo u svibnju 1913. godine pojaviti tri političke struje sa svojim glasilima *Karlovcem*, *Narodnim glasom* i *Slogom*. Karlovac, nekadašnje pravaško uporište, nije imao nijednog ozbiljnog pravaškog kandidata na izborima te se bitka vodila između Hrvatsko-srpske koalicije predvođene bivšim pravašem Lukinićem i odcjepljenje grupe okupljene oko drugog bivšeg pravaša Vinkovića i njegovog lista *Narodni glas*. Ždrijebom je odlučeno koji gradski zastupnici napuštaju zastupstvo, a umjesto njih je birano 15 novih zastupnika po šest u prva dva izborništva i tri u trećem izborništvu.⁹⁵⁴ Vinković se nije kandidirao, a od kandidata s njegove liste prošli su samo zajednički kandidati koje je podržavala i Koalicija i to dvojica u II. izborništvu - Edo Štefan i Janko Medunić, te Josip Pavletić-Očenaš iz III. izborništva. U I. izborništvu 12 glasova dobio je i Banjavčić iako nije aktivno sudjelovao u izbornoj agitaciji, a u tom izborništvu izabrani su Kamilo Badovinac, Mavro Fröhlich, Dragutin Hermann, Dragan Ravnikar, Nikola Šimecki i Mirko Veslaj, novi dubovački župnik. Osim ranije spomenutih u

---

⁹⁵³ Gradske stvari, *Narodni glas*, 9.5.1912./19.; Izbor načelnika, *Narodni glas*, 5.6.1912./23.; Izbor gradskog načelnika, *Karlovac*, 8.6.1912./11.; Gradske stvari, *Narodni glas*, 20.6.1912./26.

⁹⁵⁴ Ždrijebom je odlučeno da u I. izborništvu mandat prestaje Kamilu Badovincu, Mavru Fröhlichu, Dragutinu Ravnikaru, Dragutinu Hermannu i Nikoli Šimeckom, a Melkior Lukšić se zahvalio na mandatu zbog visoke starosti. U II. izborništvu izvučeni su ždrijebom Dušan Knežević i Edo Štefan, Josip Salamon odlazi zbog bolesti, Ivan Cerovski zbog premještaja u Zagreb, a još ranije su iz zastupstva izašli Božo Vinković i Ivan Kovačić jer zastupstvo nije htjelo izabrati dr. Šašela za mjesnog suca. U III. izborništvu „izrijebani“ su Mijo Marak, Nikola Ferković i Janko Mejašić (Domaće vijesti - Ždrijebanje gradskih zastupnika, *Karlovac*, 19.4.1913./56.).

II. izborništvu izabrani su Josip Grahovac, Mile Kuga, Gašpar Strahinščak i Ivan Tuškan, a u III. izborništvu Stevo Satošek i Vaso Erkalović.⁹⁵⁵

Tablica 18. Popis gradskih zastupnika nakon izbora 1913.⁹⁵⁶

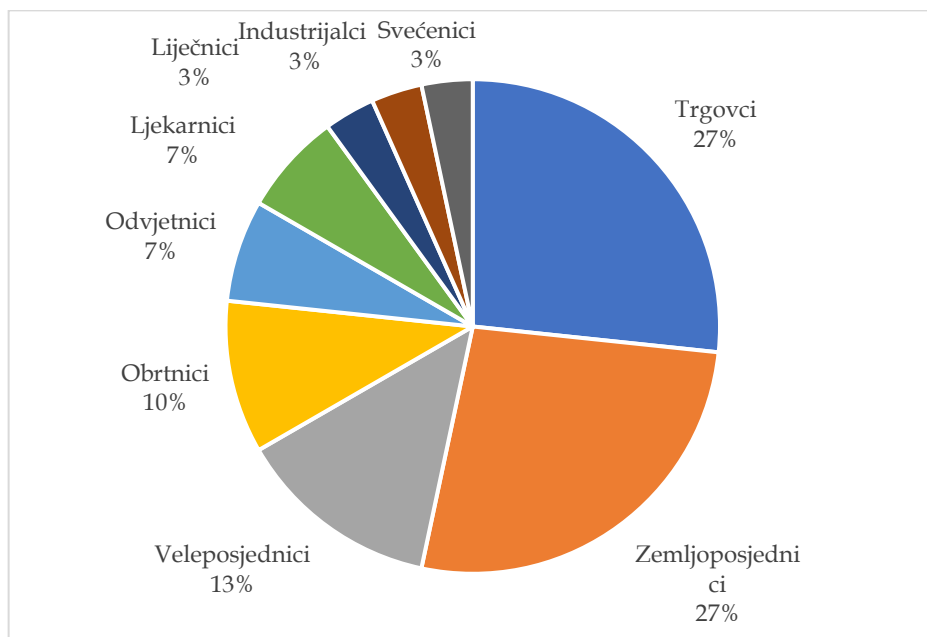
Ime	Zanimanje	Izborništvo	Broj glasova
<i>Badovinac, Kamilo</i>	trgovac	I.	55
Barić, Petar	veleposjednik	I.	-
<i>Fröhlich, Mavro ml.</i>	industrijalac	I.	46
<i>Grahovac, Josip</i>	ljekarnik	II.	165
<i>Hermann, Dragutin</i>	veleposjednik	I.	55
<i>Jakičić, Franjo</i>	zemljoposjednik	III.	86
Krivačić, Josip	zemljoposjednik	II.	-
<i>Kuga, Mile</i>	trgovac	II.	163
Lach, Ivan	trgovac	I.	-
Lukinić, Edmund	odvjetnik	I.	-
Makar, Nikola	veleposjednik	I.	-
Matan, Mijo	zemljoposjednik	III.	-
Matešić Erdeljac, Mato	zemljoposjednik	III.	-
<i>Medunić, Janko</i>	obrtnik (gostioničar)	II.	144
Modrušan, Gustav	ljekarnik	II.	-
Muić, Antun	zemljoposjednik	II.	-
<i>Pavletić-Očenaš, Josip</i>	zemljoposjednik	III.	111
Plemić, Joso	zemljoposjednik	II.	-
<i>Preč, Nikola</i>	trgovac	III.	82
<i>Ravnikar, Dragutin</i>	trgovac	I.	63
Reiner, Vatroslav	odvjetnik	I.	-
Seljan, Stjepan	zemljoposjednik	III.	-
<i>Strahinščak, Gašpar</i>	obrtnik (pekar)	II.	159
Šašek, Nikola	trgovac	II.	-
<i>Šimecki, Nikola</i>	trgovac	I.	59
<i>Štefan, Edo</i>	trgovac	II.	170
<i>Tuškan, Ivan</i>	liječnik	II.	167
<i>Veslaj, Mirko</i>	svećenik	I.	49
Žibrat, Željko	obrtnik	II.	-
Žugčić, Milan	veleposjednik	I.	-

S obzirom da nitko od 30 gradskih zastupnika pred Prvi svjetski rat nije bio pripadnik pravaških stranaka preostaje samo usporedba cijele profesionalne strukture s onom s

⁹⁵⁵ Braćo izbornici!, *Narodni glas*, 3.5.1913./18.; Nakon gradskih izbora, *Narodni glas*, 8.5.1913./19. U I. izborništvu bilo je ukupno 85 izbornika, a njih 65 izašlo je na izbore. U II. izborništvu bila su upisana 332 izbornika, od kojih su 222 sudjelovala na izborima, a u III. izborništvu izašlo je tek 125 izbornika od ukupno 635 osoba s pravom glasa (Nakon gradskih izbora, *Narodni glas*, 8.5.1913./19.).

⁹⁵⁶ Nakon gradskih izbora, *Narodni glas*, 8.5.1913./19.

prethodnih izbora. Vidjet ćemo da ona nije u većoj mjeri ovisila o stranačkoj pripadnosti s obzirom da je bila vrlo slična u vrijeme pravaške dominacije u gradu te u vrijeme kada pravaštvo praktički nestaje. Trgovci su i nadalje bili najbrojnija skupina zajedno sa zemljoposjednicima - po osam zastupnika. Treća najzastupljenija skupina ponovno su veleposjednici s četiri zastupnika, dok su obrtnici zadržali tri zastupnika. Nastavio se i trend opadanja broja zastupnika iz redova karlovačkih odvjetnika koji se može pratiti od izbora nakon 1903. kada ih je bilo pet u zastupstvu dok su na ovim izborima izabrana dvojica.

Slika 17. Gradski zastupnici Karlovca nakon izbora 1913. prema profesionalnoj strukturi u postotcima

2.8.3. Pravaštvo u Karlovcu pred Prvi svjetski rat

Uz list *Slogu* preostali simboli pravaštva u Karlovcu nakon nestanka Hrvatske stranke prava 1910. bili su Ivan Banjavčić i Alojzije Hegedić. Politička snaga te grupacije u gradu sve je više slabila iako je postojanje *Sloge* odavalo dojam kako pravaštvo još uvijek igra neku političku ulogu, no izvještavanje je sve više bilo orijentirano na stanje pravaštva na razini banske Hrvatske želeći na taj način pokazati čitateljima da pravaška ideja i dalje živi. Tako su tijekom ljeta 1911. godine donosili vrlo detaljne izvještaje o procesu ujedinjavanja svih preostalih pravaških struja.⁹⁵⁷ Ujedinjenje pravaša nije imao utjecaj na porast snage u Karlovcu, a tijekom 1912. i 1913. pravaštvo će u Karlovcu i nadalje nazadovati. Prvo je početkom ožujka 1912. objavljena vijest kako Hegedić odlazi s Dubovca i postaje novim župnikom župe Svetog Ivana u Zagrebu, a zatim je u listopadu iste godine stigla vijest da je Banjavčić podvrgnut

⁹⁵⁷ Za pravašku slogu, *Sloga*, 30.7.1911./30.

lakšoj operaciji zbog problema sa zdravljem.⁹⁵⁸ Iako su prve informacije govorele kako nije riječ o težem zdravstvenom problemu samo godinu dana kasnije u Karlovac iz njemačkog Heidelberga dolazi vijest da je 7. listopada 1913. godine Ivan Banjavčić preminuo od raka. Na zgradi gradske vijećnice izvješeni su crni barjaci, a karlovački su zastupnici održali izvanrednu sjednicu 9. listopada. Iako su posljednjih godina prije smrti bili politički protivnici, gradonačelnik Modrušan lijepim se riječima oprostio od svog nekadašnjeg političkog suradnika i mentora, istaknuvši značaj njegovog političkog djelovanja za grad i domovinu.⁹⁵⁹ Banjavčićevo tijelo preneseno je iz Njemačke u Karlovac te je na Dubovcu 14. listopada 1913. održan sprovod na kojem se okupio veliki broj političara iz Karlovca i drugih gradova. Među poznatijim imenima bio je karlovački načelnik Modrušan, zatim Mile Starčević, bivši veliki župan zagrebački Bude Budisavljević, bivši vladin povjerenik za Karlovac Gjuro Horvat ispred zagrebačke županije, Milan Amruš, Vjekoslav Spinčić predstavljao je istarsku Družbu svetog Ćirila i Metoda, Cezar Akačić u ime Stranke prava, Vatroslav Reiner zastupao je karlovačke odvjetnike, Oton Kučera u ime „Matice Hrvatske“ i zagrebački podnačelnik Antun Kontak.⁹⁶⁰ Povodom njegove smrti na Banjavčićev život i rad osvrnuli su se i urednici karlovačkih listova. *Sloga* se od njega oprostila dužim biografskim tekstom uz naglasak da je od mladosti „prionuo“ uz „nauku i predaju dra. Ante Starčevića“ kojoj je ostao vjeran za razliku od drugih koji su je kasnije, prilagođavajući se nastalim prilikama, „ostavili i zamienili“.⁹⁶¹ Druga dva lista imala su zadnjih godina nešto lošiji odnos prema Banjavčiću, a što je posebno došlo do izražaja u *Narodnom glasu* Bože Vinkovića. Uz puno riječi hvale ipak su i u tom trenutku smatrali potrebnim istaknuti kako „nije bio kadar, da uvijek nađe onu zlatnu sredinu između ideala i načela svagdašnje zbilje“ što se vidjelo 1908. prilikom dolaska bana Raucha. Zbog toga je naglašavajući i Karlovac „pretrpio mnogo i mnogo“, ali ipak ne mogu poreći Banjavčiću da je bio „iskreni rodoljub“.⁹⁶² Nešto blaži u opisu „afere Banjavčić“ bili su u koalicijskom listu *Karlovac*, u kojem se ističe kako je u toj situaciji pretpostavio „lokalne interese“ onim „općim interesima domovine“. Smatraju u *Karlovcu*, da je Banjavčić mnogo učinio za Stranku prava i Karlovac, ali i za ljude prema kojima je uvijek bio „susretljiv i ljubezan, spreman vazda pomoći svakome, naročito sirotinji i seljačkom svijetu“.⁹⁶³ Nisu to bile samo puke riječi upućene iz poštovanja prema pokojniku nego činjenica potvrđena

---

⁹⁵⁸ Domaće viesti – Zdravlje g. dr. Ivana Banjavčića, *Sloga*, 6.10.1912./40.

⁹⁵⁹ Dr. Ivan Banjavčić, *Sloga*, 12.10.1913/41.

⁹⁶⁰ Pogreb, *Narodni glas*, 15.10.1913./42.; Sprovod dr. Ivana Banjavčića, *Karlovac*, 18.10.1913./83.

⁹⁶¹ Dr. Ivan Banjavčić, *Sloga*, 12.10.1913./41.

⁹⁶² Ivan Banjavčić, *Narodni glas*, 9.10.1913./41.

⁹⁶³ Ivan Banjavčić, *Karlovac*, 11.10.1913./82.

njegovom oporukom. Napisana još 15. studenog 1908. svojim je sadržajem pokazala kako je Banjavčić zaista živio ideju pomaganja ljudima oko sebe. Prvenstveno je pomogao svoje sestre i njihovu djecu s obzirom da se nije ženio i imao svoju obitelj. No, odlučio je kako njegova pomoć građanima mora biti dugoročnija od života njegovih nećaka i nećakinja te je tražio osnivanje „zaklade dr. Ivana Banjavčića“ koja je trebala financirati školovanje dvoje učenike. Dio svog nasljedstva ostavio je brojnim školama u Karlovcu, a na prvom mjestu školi u Leskovcu, naselju unutar njegovog rodnog Barilovića. Uz to, dio je imetka ostavio i brojnim društvima, crkvama i svojoj odvjetničkoj kancelariji u Karlovcu, ali i „Društvu sv. Ćirila i Metoda“ u Istri te zagrebačkoj „Matici Hrvatskoj“.⁹⁶⁴ Banjavčićeva je oporuka zapravo predstavljala putokaz u kojem bi smjeru ubuduće trebalo javno djelovati što je istaknuo i pisac teksta u splitskom *Našem Jedinstvu* uspoređujući oporuku svećenika Juraja Žerjavića s oporukom Banjavčića riječima:

„Za njime ostavlja ovaj svijet drugi veliki pristaša pravaškoga idealizma dr. I. Banjavčić, koji sa svojom oporukom uči svoje praktičnjake pobijatelje: - radite u pučkoj školi, dajte narodu knjigu da ne zaboravlja poslie, što je u pučkoj školi učio, i posvećujte se radu u polju, u konobi, u staji, u trgovini i u obrtu. A da se ta nauka uzmogne i u djelo sprovesti, zavještava družbi sv. Ćirila i Metoda kojih 100 000 kruna, toliko i Matici Hrvatskoj.“⁹⁶⁵

Na taj će način Banjavčić ostaviti dubok trag na društvo i nakon svoje smrti koja je na simboličkoj razini predstavljala i smrt pravaških nada u Karlovcu. U periodu do Prvog svjetskog rata pravaši imaju svoje lokalno glasilo, ali i gotovo nikakav utjecaj na gradsku politiku. Jedina iznimka bilo je sudjelovanje kamenskog župnika Nemeca u zagrebačkoj županijskoj skupštini do 1914. godine. Nemeć će u prosincu 1913. godine na konstitutivnoj sjednici Starčevićeve stranke prava biti izabran i za zamjenskog člana Vrhovne uprave Stranke prava za sve hrvatske zemlje.⁹⁶⁶

Pred sam rat dolazi do novog pokušaja osnivanja karlovačke pravaške radničke podružnice pod nazivom Hrvatski kršćanski radnički savez. Ova radnička organizacija osnovana je 1908. godine od kršćansko-socijalne grupe oko lista *Hrvatstvo*, a nakon fuzije s „frankovcima“ 1910. godine postaje neformalna radnička organizacija Stranke prava.⁹⁶⁷ Na skupštini organiziranoj 8. ožujka 1914. godine trebao se birati novi odbor karlovačke

---

⁹⁶⁴ Oporuka dra. Ivana Banjavčića, *Sloga*, 19.10.1913./42.

⁹⁶⁵ Vrlo poučna oporuka, *Sloga*, 2.11.1913./44.

⁹⁶⁶ Gabelica 2012a, 212.

⁹⁶⁷ Gabelica 2012a, 97. i 115.

podružnice. U dopisu novinama u kojem opisuju skup navode da su socijalisti mislili da ih više nema, ali da se skupilo oko 150 članova na skupštinu. Ivan Šterk je izabran za predsjednika karlovačke podružnice, a Stjepan Vinicki za potpredsjednika,⁹⁶⁸ dok je tajnik postao Ivan Puljak, a njegov zamjenik bio je Ivan Rožan. Za blagajnika je izabran Mato Butala, a za članove odbora Ivan Laufer, Matija Jaklić, Vinko Škofilić i Antun Grgurić.⁹⁶⁹ Bio je to zadnji takav pokušaj pravaških radničkih organizacija u Karlovcu jer je uskoro započeo Prvi svjetski rat. Utjecaj pravaških ideja na karlovačke građane bio je sve slabiji, a isto je bilo primjetno i među radnicima. Uspostavljanjem nove države nakon rata karlovački kršćanski-socijali unatoč uvođenju općeg prava glasa za muškarce, za razliku od njihovih političkih suparnika organiziranih u socijalističke organizacije, nisu postali relevantna politička skupina u gradu.

---

⁹⁶⁸ Nije poznato je li riječ o tiskarskoj pogrešci odnosno drugačijem oslovljavanju starog potpredsjednika Steve Vinskog ili je zaista došao novi potpredsjednik vrlo sličnog imena i prezimena.

⁹⁶⁹ Glavna skupština podružnice „Hrvatskog kršćanskog radničkog Saveza“ u Karlovcu, *Glas naroda*, 5.3.1914./5.; Sa skupštine podružnice „Hrvatskog kršćanskog radničkog Saveza“ u Karlovcu, *Glas naroda*, 19.3.1914./6.; Podružnica „Hrvatskog kršćanskog radničkog Saveza“ u Karlovcu, *Glas naroda*, 2.4.1914./7.

3. Komparacija razvoja pravaštva – primjer Senja, Karlovca i Gospića

Rastom političke snage na nacionalnoj razini od 1878. godine pravaši istovremeno postaju sve relevantnija opcija i u pojedinim gradovima. U prvom periodu glavni centar pravaštva bio je Sušak, da bi se kasnije moć prebacila na centralnu organizaciju u Zagrebu. No, uzevši u obzir i da u Zagrebu pravaši nisu nikada postali ozbiljna opcija za preuzimanje gradske vlasti te da se Zagreb izdvaja svojim centralnim značajem i veličinom, Karlovac se mora uspoređivati s drugačijim tipom grada. Zbog toga su dva relevantna primjera za usporedbu Senj i Gospić, gradovi s jakom pravaškom tradicijom u razdoblju prije Prvog svjetskog rata, ali ipak u mnogočemu različiti od Karlovca. O pravaštvu u Gospiću i Senju posredno ili neposredno pisali su brojni autori poput Stjepana Matkovića, Mire Kolar-Dimitrijević, Ive Perića i Dragutina Pavličevića, ali kao dva najznačajnija rada možemo izdvojiti članke Jasne Turkalj o pravaštvu u Senju tijekom 1880-ih i Mislava Gabelica o pravaštvu u Gospiću od 1880-ih do 1914. godine.⁹⁷⁰ O Senju nedostaju radovi za razdoblje nakon 1880-ih što je povezano i sa slabljenjem lokalne organizacije, ali se fragmentirano mogu naći podaci vezani uz saborske izbore.

Slabljenje utjecaja pravaške stranke na području Senja vjerojatno je povezano s tim što su prije toga bili jedan od najsnažnijih oporbenih centara. Razlog snažnog rasta utjecaja Stranke prava u Senju još tijekom 1870-ih može se tražiti u lošem gospodarskom stanju grada i nebrizi središnjih vlasti koje su više forsirale razvoj Rijeke kao morske luke.⁹⁷¹ Na izborima za Sabor 1878. i 1881. pravaški kandidat bio je Fran Folnegović. U oba slučaja izabran je za zastupnika iako je prvi put u grad došao tek u travnju 1881. pri kraju svog prvog mandata. Senjani su u tom razdoblju smatrali da nitko od njih nije spreman preuzeti ulogu saborskog zastupnika, no do promjene dolazi na izborima 1884. godine kada su prvi put kandidirali „domaćeg“ čovjeka, a riječ je bila o poznatom senjskom pravašu Josipu Gržaniću koji također biva izabran za saborskog zastupnika.⁹⁷² Gržanić je bio jedna od ključnih osoba za širenje pravaših ideja po Senju što je bio stav i službenog tiska u Zagrebu, a s pravaštvom se upoznao tijekom studija prava u Zagrebu te je kao i Banjavčić bio jedan od potpisnika adrese-pouzdanice Anti Starčeviću u ožujku 1867. godine.⁹⁷³ Osim na izborima za Sabor, senjski

---

⁹⁷⁰ Mira-Kolar Dimitrijević pisala je o senjskim pravašima Josipu Gržaniću i Dragi Vlahoviću, Stjepan Matković je u sklopu svoje knjige o Čistoj stranci prava pisao i o odnosima u Senju i Gospiću dok je Dragutin Pavličević pisao o pravašima na području Senja i Gospića tijekom Narodnog pokreta 1883. Detaljnije o svemu u daljnjem tekstu.

⁹⁷¹ Turkalj 2003, 288.

⁹⁷² Turkalj 2003, 288., 289., 290. i 307. Opširnije o Josipu Gržaniću u: Kolar, Mira. 1995. "Senjanin Josip Gržanić, pravaški političar, u obnovi Senja i Hrvatske". Senjski zbornik 22, br. 1: 267-292.

⁹⁷³ Turkalj 2003, 291.

pravaši su također vrlo uspješno sudjelovali i na lokalnim izborima držeći prevlast u gradu i pojedinim gradskim institucijama. Nezadovoljni takvim odnosima u gradu, želeći Senj pretvoriti u „lojalan“ grad, pritisci iz Zagreba došli su još tijekom banovanja Ladislava Pejačevića slanjem pojedinih činovnika od povjerenja i pokušajem promjene odnosa u zastupstvu, no pravaši će politički jačati i preuzeti presudni utjecaj u gradskoj štedionici, čitaonici i glazbenom zavodu da bi u konačnici 1884. godine pravaška većina u zastupstvu izabrala svog člana Ladislava Krajača za gradskog načelnika.⁹⁷⁴ Već ranije spomenuta pobjeda i na saborskim izborima 1884. godine kao i otpor zastupnika Gržanića novom banu Khuen-Héderváryju doprinijeli su još snažnijem pritisku vlasti zbog čega će Senj nakon izbora 1887. godine izgubiti pravaškog zastupnika izabranog u njihovom izbornom kotaru. Vladajući su prvi put u eri pravaške dominacije gradom postavili protukandidata, u ovom slučaju Kolomana Bedekovića protiv Frana Folnegovića. Prije izbora je raspušteno i gradsko zastupstvo, a unatoč snažnim pritiscima Folnegović je dobio veći broj glasova, no u Saboru njegov mandat nije verificiran, a za zastupnika je potvrđen njegov protukandidat.⁹⁷⁵ Postupak pretvaranja Senja u lojalni grad uspješno se privodio kraju upravo na izborima 1887. kada je započela pravaška prevlast u Karlovcu izborom Banjavčića za novog zastupnika u Saboru. Karlovački zastupnik izabran je u vrlo tijesnoj borbi, ali njegov mandat je u konačnici verificiran. Vjerojatno je riječ o procjeni vladajućih, čemu u prilog govore i pojedini službeni dopisi upućivani vladi iz Karlovca ranijih godina, da je Banjavčić karakterno puno drugačiji od temperamentnih zastupnika Stranke prava s kojima su vladajući i ban Khuen-Héderváry u Saboru vodile žestoke polemike u razdoblju od 1884., a među kojima je bio i Senjanin Gržanić. Tako su vladajući vrlo uspješno suzbili snagu oporbe u jednom od njezinih centara, no s druge strane utjecaj pravaša počeo je rasti u drugim gradovima, među kojima su bili Karlovac i Gospić. Dok je u Karlovcu broj pravaša rastao i u gradskom zastupstvu, ali nisu imali svog gradskog načelnika sve do sredine 1890-ih godina, u Gospiću tijekom 1880-ih godina pravaštvo još nije imalo značajnijeg utjecaja.

Tijekom 1890-ih godina pravaši su redovito gubili na saborskim izborima u izbornom kotaru s biralištem u Senju, a vrlo malo se za sada zna o njihovim uspjesima na gradskim izborima. Poznato je da su slijedeći svog najpoznatijeg člana Josipa Gržanića većinski pristupili „frankovačkoj“ struji, odnosno Čistoj stranci prava nakon raskola u stranci 1895. godine.⁹⁷⁶ Povećana aktivnost pravaša osjeti se još tijekom narodnog pokreta 1903. godine kada su

---

⁹⁷⁴ Turkalj 2003, 292-306.

⁹⁷⁵ Turkalj 2003, 317. i 318.

⁹⁷⁶ Matković 2001, 283.

„frankovci“ predvođeni Gržanićem bili najaktivniji u protumađaronskim demonstracijama.⁹⁷⁷ Ponovno osvajanje saborskog mandata u izbornom kotaru s biralištem u Senju pravaši su čekali do 1906. godine kada pobjedu odnosi „frankovac“ Drago Vlahović, 36-ogodišnji veletrgovac vinom i bliski Gržanićev suradnik. Kao kandidat „frankovačke“ stranke Vlahović će osvojiti mandate 1908. i 1910. godine.⁹⁷⁸ Godine 1911. dolazi do kratkotrajnog pomirenja među pravašima, a kandidat u Senju i dalje ostaje Vlahović koji i po četvrti put na saborskim izborima odnosi pobjedu.⁹⁷⁹ Do promjene dolazi tek 1913. godine kada Vlahović, opet kao kandidat „frankovaca“, prvi put gubi izbore u senjskom izbornom kotaru u srazu s kandidatom Hrvatsko-srpske koalicije Guidom von Hreljanovićem.⁹⁸⁰ Da je pravaštvo u gradu polagano slabilo pokazuje podatak da je do prve pobjede Hrvatsko-srpske koalicije na izborima za Sabor došlo u vrijeme kada niti jedna pravaška stranka nije više bila u njezinom sastavu.

U Gospiću će se od početka 1890-ih godina pravaši etablirati kao jedna od moćnijih političkih snaga te su s iznimkom od 1896. do 1899. godine imali većinu u gradskom zastupstvu.⁹⁸¹ U gradu su se profilirale dvije pravaške skupine. Prva financijski moćnija skupina zalagala se za ostvarivanje pravaškog državnopravnog programa priznajući postojanje srpskog naroda u Hrvatskoj. Njezini su glavni predstavnici bili Marko Došen, Lovro Pavelić i njegovi sinovi. Unatoč ideološkim sličnostima, posebno od formiranja Hrvatsko-srpske koalicije, nikada nisu postali službena podružnica „domovinaških“ pravaša odnosno kasnije Hrvatske stranke prava te su čak dugo vremena bili u dobrim odnosima sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava. Drugu skupinu su predstavljali Ivan Bušljeta, Dragutin Smojver i pop Stipe Vučetić, a njihov program temeljio se na ostvarivanju hrvatskog državnog prava negirajući postojanje srpskog naroda u Hrvatskoj.⁹⁸² I unatoč dobroj političkoj situaciji u gradu pravaši tijekom 1890-ih ni kao još jedinstvena Stranka prava niti kao samostalne podružnice nakon raskola nisu osvojili saborski mandat. Njihov prvi kandidat

---

⁹⁷⁷ Matković 2001, 174.

⁹⁷⁸ Narodni sud, *Narodni glas*, 10.5.1906./20.; Matković 2001, 284. Opširnije o Dragi Vlahoviću i njegovom političkom i gospodarskom djelovanju vidi u: Kolar, Mira. 1997. "Senjski gospodarstvenik i političar Drago Vlahović" *Senjski zbornik* 24, br. 1: 151-168. Treba istaknuti da u članku postoje pojedine faktografske pogreške jer Mira Kolar-Dimitrijević navodi na 157. stranici da je Vlahović kao senjski zastupnik izabran samo dvaputa i to 1908. i 1910. godine. U tekstu ćemo vidjeti da je ustvari izabran također 1906. i 1911. godine, dakle ukupno četiri puta.

⁹⁷⁹ Nakon svršene bitke, *Narodni glas*, 21.12.1911./51.

⁹⁸⁰ Stranački sastav sabora, *Jutarnji list*, 18.12.1913./543.

⁹⁸¹ Gabelica 2018, 311. U članku Mislava Gabelice iz 2018. godine o pravaštvu u Gospiću može se pročitati opširnije o temi. O istom je pisao: Matković 2001, 271-281.

⁹⁸² Gabelica 2018, 305.

1901. godine nije predložen od Čiste stranke prava ili Udružene opozicije već od samostalno osnovanog Odbora ličkih pravaša. Kao kandidata su istaknuli Lovru Pavelića koji nije uspio pobijediti na izborima.⁹⁸³ U idućem periodu pravaši su i dalje imali većinu u gradskom zastupstvu Gospića, a gradski načelnik bio je Mate Došen koji je na izborima za Sabor 1906. godine trebao biti kandidat „frankovaca“. Oporbene snage na kraju su se odlučile za nestranačkog kandidata Josipa pl. Tomičića Ričičkog koji je i osvojio mandat u Saboru. Podršku je dobio i od oporbenih predstavnika Srba čime su predstavnici „frankovačke“ struje pokazali određenu slabost koja će naknadno dovesti i do nove podjele među njima.⁹⁸⁴ Do nje će doći 1908. godine nakon raskola Starčevićeve hrvatske stranke prava na „frankovačku“ i „milinovsku“ skupinu što će se u gradu Gospiću najsnažnije osjetiti početkom 1910. godine kada su održani izbori za gradsko zastupstvo s vrlo snažnom predizbornom kampanjom obje pravaške struje. U konačnici su dobili jednaki broj glasova u prvom izborništvu zbog čega su izbori morali biti ponovljeni, a ponavljani su izbori i u drugom izborništvu nakon što je uložena žalba poražene „milinovske“ struje. I u takvom ozračju u listopadu iste godine na izbore za Sabor izlaze sa zajedničkim kandidatom unatoč neslaganju obje zagrebačke središnjice stranki. Kao kandidata su postavili poznatog pravaša zagrebačkog odvjetnika Ivana Ružića koji je na izborima poražen od kandidata Hrvatsko-srpske koalicije Vinka Kriškovića.⁹⁸⁵ Sukladno novouspostavljenoj slozi među pravašima u prosincu 1911. godine kandidirali su Ivana Ružića te osvojili mandat. Već na idućim izborima 1913. godine mandat ponovno osvaja kandidat Koalicije Vinko Krišković pobijedivši Ružića koji je istaknut kao zajednički kandidat.⁹⁸⁶ I tako je unatoč ponovnom sukobu između „milinovaca“ i „frankovaca“ pravaška sloga u Gospiću još uvijek opstajala, a situacija se nije promijenila ni pred sam početak Prvog svjetskog rata kada su zajednički izašli i pobijedili na izborima za županijsku skupštinu.⁹⁸⁷ Na taj su način ipak potvrdili svoju političku relevantnost na prostoru grada Gospića i šire okolice unatoč gubitku saborskog zastupnika iz gospićkog izbornog kotara u vremenu kada su brojna tradicionalna pravaška uporišta zauvijek izgubila taj status.

Uzevši u obzir sve prethodno navedeno možemo zaključiti da su tri pravaška središta – Senj, Gospić i Karlovac – imali različite dinamike razvoja pravaštva od 1880-ih do Prvog svjetskog rata. Senj se prvi od navedenih gradova počeo isticati kao pravaška utvrda te su već 1878. godine dobili pravaškog zastupnika izabranog u izbornom kotaru s biralištem u

---

⁹⁸³ Gabelica 2018, 311., 317. i 318.

⁹⁸⁴ Gabelica 2018, 322.

⁹⁸⁵ Gabelica 2018, 336.

⁹⁸⁶ Stranački sastav sabora, *Jutarnji list*, 18.12.1913./543.

⁹⁸⁷ Gabelica 2018, 339.

njihovom gradu. Uz to, već su kroz 1880-e godine imali većinu u gradskom zastupstvu i svog gradskog načelnika što je u oba slučaja 10-ak godina ranije nego što je imao Karlovac. Status oporbenog grada u vrijeme bana Pejačevića i posebno početkom banovanja Khuen-Héderváryja donijelo je brojne pritiske režima što je u konačnici uzrokovalo skoro dvadesetoogodišnju dominaciju Narodne stranke na izborima za Sabor. Karlovac i Gospić su iskoristili manji pritisak vladajućih pa su vrlo uspješno etablirali pravaške ideje tijekom 1890-ih. Dok je Gospić sve do 1906. godine birao isključivo narodnjake u svom izbornom kotaru, Karlovčani biraju pravaše za saborske zastupnike još od 1887. godine. Bolja situacija za pravaše u Gospiću je bila u gradskom zastupstvu gdje su, uz iznimku od 1896. do 1899. godine nakon raskola u stranci, redovito osvajali najveći broj zastupničkih mjesta dovoljnih da biraju gradskog načelnika. Karlovac je pravaškog načelnika dobio krajem 1895. godine, a zadnji gradski načelnik iz pravaških redova bio je Božo Vinković koji 1910. godine postaje član Hrvatske ujedinjene samostalne stranke koja u svom imenu i programu nije više zadržavala pravaški predznak. Iste godine izbornici izbornog kotara s biralištem u Karlovcu ostaju bez pravaškog saborskog zastupnika dok su Gospić i Senj imali pravaške predstavnike u Saboru i nakon toga sve do 1913. U Senju su „frankovci“ redovito dobivali saborske izbore od 1906. do 1913. dok su u Gospiću ujedinjeni pravaši nakon poraza na izborima 1910., pobijedili 1911. godine i taj mandat su zadržali iduće dvije godine. Na zadnjim izborima prije rata u sva tri grada svoje predstavnike većinski su izabrali glasači Koalicije. Ipak, na lokalnoj razini postojale su razlike jer je pravaštvo u Karlovcu rapidno gubilo podršku birača dok su u Gospiću na izborima za županijsku skupštinu ujedinjeni pravaši pobijedili na izborima. Važno je istaknuti da su pravaši u Gospiću često prkosili stranačkim podjelama na razini banske Hrvatske, ali su najbliže bili „frankovcima“. Senjani su neupitno od raskola 1895. godine stajali su „frankovačku“ stranku za razliku od Karlovčana koji su bezrezervno u velikoj većini podržavali „domovinaše“ odnosno od 1903. godine Hrvatsku stranku prava. Na kraju možemo zaključiti da se Senj istaknuo od tri grada kao onaj u kojem su pravaši najranije postali vodeća politička skupina u gradu. U Karlovcu se taj status najkonstantnije održao, ali su i najranije postali politički irelevantni dok su u Gospiću pravaši najduže zadržali povjerenje birača.

Zaključak

Turbulentna povijest pravaškog pokreta s brojnim unutarnjim sukobima i raskolima, posebno od 1890-ih godina onemogućava nam donošenje zaključaka koristeći samo ime Stranka prava. Stoga će se koristiti pojam „pravaštvo“ iako on u sebi obuhvaća različite političko-ideološke skupine/stranke koje su svoje politike prilagođavale unutarnjim i vanjskopolitičkim utjecajima.

Iako ne možemo tvrditi da je riječ o prvom karlovačkom pravašu, prema dosadašnjim istraživanjima u što uključujemo i ovo, prva jasna veza između Karlovčana i pravaštva uspostavljena je posredstvom Ivana Banjavčića koji prihvaća pravaški nauk u drugoj polovici 1860-ih tijekom studija na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu. Rakovička buna u listopadu 1871. privremeno je nestankom Stranke prava s političke scene usporila širenje pravaštva, ali u Karlovcu već sredinom 1870-ih godina Starčevićev nauk oživljava što potvrđuje aktivno sudjelovanje pravaških pristaša na saborskim izborima 1875. kada su podržavali oporbenog političara Milana Makanca kao i ulazak pravaša u gradsko zastupstvo najkasnije 1876. godine. U tom periodu još ne možemo Karlovac smatrati pravaškim gradom, no postojanje pristaša postaje sve zamjetnije. Već tu se primjećuje kako je prostor zapadno i sjeverozapadno od Karlovca blizak oporbeno-pravaškom djelovanju, a što će se potvrđivati i u idućim desetljećima. Konkretno, prilikom saborskih izbora 1875. to nam svjedoči postojanje organizirane skupine pravaša u Severinu na Kupi koji su htjeli kandidirati Ivana Banjavčića u svom izbornom kotaru. Izvori s kraja 1870-ih i početka 1880-ih nešto su malobrojniji pa manje znamo o aktivnosti pravaša, no od 1883. kada Banjavčić postaje gradski podnačelnik te pokretanjem lokalnog nestranačkog lista *Svjetlo* 1884. godine možemo pratiti pojačanu aktivnost i sve značajniju ulogu karlovačkih pravaša na polju kulture, gospodarstva, urbanog razvoja i politike. O rastu značaja stranke u drugoj polovici 1880-ih godina svjedoče i dopisi velikog župana Stjepana Kovačevića koji tvrdi da iako gradski načelnik nije pravaš pravaški pristaše vode glavnu riječ u gradu. U tom periodu Stranka prava prvi put 1887. dobiva svog saborskog zastupnika iz kotara Karlovac što je bila dodatna potvrda njezina polaganog etabliranja kao najjače političke stranke. Tijekom 1890-ih godina možemo bez ikakve sumnje potvrditi da je Stranka prava najjača politička opcija u Karlovcu, a nakon raskola u stranci od 1895. isto možemo reći za „domovinašku“ stranku kojoj su većinski pristupili karlovački pravaši sljedeći tako svog lokalnog vođu Ivana Banjavčića. Da je u lokalnim sredinama nakon raskola 1895. bila praksa slijediti pravaškog stranačkog prvaka pokazuje i primjer iz Senja gdje su većinski pristupili „frankovcima“ po uzoru na Josipa Gržanića. Uz redovite pobjede na saborskim izborima pravaši nesumnjivo od 1895. imaju većinu u gradskom zastupstvu te svog

gradskog načelnika dok su od 1897. godine čak trojica karlovačkih pravaša bili i saborski zastupnici. Važna promjena događa se 1903. kada je Karlovac proširen na okolne općine Baniju i Švarču, a većina pravaša 1905. godine slijedila je program Riječke rezolucije te se bliže povezala s „naprednjacima“ i oporbenim srpskim političarima u Hrvatskoj u političku skupinu pod nazivom Hrvatsko-srpska koalicija. U ovom radu prikazana je perspektiva dvojica karlovačkih pravaša, Banjavčića i Vinkovića, o razlozima potpisivanja Riječke rezolucije pri čemu su obojica isticali da je suradnja s nekadašnjom mađarskom opozicijom jedini način da provedu svoje politike. Početak kraja dominacije karlovačkih pravaša u gradu može se povezati s jačanjem mlađih liberalnih snaga unutar Hrvatske stranke prava što se prije svih odnosi na Edmunda Lukinića i Božu Vinkovića. Upravo je Lukinić 1906. naslijedio Banjavčića na mjestu kandidata za saborskog zastupnika iz karlovačkog kotara. Važno je naglasiti da problem nije bio u (ne)sposobnosti mlađe generacije političara nego je proizašao iz njihove upitne povezanosti s pravaškim naukom pa i programom iz 1894. godine. Od samih početaka pokazivali su veliku bliskost s ateistički nastrojenim „naprednjacima“ što je stvaralo pukotine u odnosima unutar stranke, napose sa svećenstvom. Do 1908. godine definitivno su preuzeli dominantnu ulogu u karlovačkom ogranku stranke posebno među brojnijim izbornicima koji su plaćali niži porez pa dolazi i do konačnog unutarstranačkog raskola između Banjavčića i mlađe generacije, koja formalno nije mogla oprostiti Banjavčiću da kao gradonačelnik srdačno dočekuje bana Raucha otvorenog protivnika Hrvatsko-srpske koalicije, no u stvarnosti se vjerojatno samo čekala pogodna prilika da ga maknu s pozicije načelnika. Lokalni izbori koji će se održati krajem 1908. godine pokazat će da su izbornici koji plaćaju najviši porez i dalje uz Banjavčića, ali njegov je utjecaj slabio što će potvrditi izbori za gradsko zastupstvo 1910. godine. Iste godine nestaje Hrvatska stranka prava u Karlovcu nakon što su se ujedinili u Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku s „naprednjacima“. Preostale pravaške skupine nisu imale više podršku među izbornicima pa nakon 1910. pravaši postaju marginalna politička skupina u Karlovcu.

Analizirajući profesionalne skupine prije svih kao najznačajniju za pravaštvo u Karlovcu do Prvog svjetskog rata možemo istaknuti odvjetnike i to ponajviše zbog veće političke i ekonomske neovisnosti u odnosu na režim, ugleda u društvu, kontakta s velikim brojem ljudi, ali i intelektualno-obrazovne moći da budu utjecajni stranački prvaci. Banjavčić je bio prvi pravaš odvjetnik koji je došao na istaknutije političke funkcije u gradu od gradskog zastupnika, podnačelnika preko saborskog zastupnika pa do gradskog načelnika. Važnost odvjetnika potvrđuju i druga imena pa je tako Edmund Lukinić bio saborski zastupnik, Božo Vinković saborski zastupnik i gradski načelnik, a Gustav Kornitzer i Vatroslav Reiner bili su

na poziciji podnačelnika. Visoke funkcije u gradu dobivali su i ljekarnici posebno od sredine 1890-ih. Josip Vrbanić bio je gradski načelnik osam godina dok je Gustav Modrušan kao predstavnik pravaša bio saborski zastupnik. Ovdje treba istaknuti da nisam pronašao nikakav razlog zašto bi ljekarnici bili bliski pravaštvu pa je vjerojatno riječ o zanimanju koje je uživalo ugled u društvu te su se na taj način, uz odvjetnike, istaknuli među ostalim pravašima i bili birani na važne političke funkcije. U uvjetima snažne medijske cenzure oporbeni političari imali su vrlo ograničenu mogućnost za širenje svojih političkih ideja, pa su stoga veliku važnost za pravaški pokret imali i svećenici zbog ugleda među mnogobrojnim vjernicima posebno u ruralnim područjima u okolici Karlovca. Iako je izvorno pravaštvo bilo antiklerikalno, ono nije bilo ateističko. Liberalne politike vladajućih koje su se odnosile i na tradicionalno vjernička pitanja utjecale su da se dio svećenika priklonio pravašima i da su upravo oni svojim agitiranjem značajno pridonijeli pojedinim izbornim pobjedama karlovačkih pravaša i njihovom ulasku u Sabor. Svećenici uglavnom nisu zauzimali značajnije političke funkcije s izuzetkom Vjekoslava (Alojzija) Hegedića koji je bio saborski zastupnik tijekom jednog mandata. Utjecaj svećenika bio je najsnažniji na prijelazu s 19. na 20. stoljeće, a nakon pristupanja Hrvatske stranke prava Hrvatsko-srpskoj koaliciji 1905. godine sve veći broj svećenika u karlovačkoj okolici približava se „frankovcima“. U to vrijeme, upravo uz organizacijsku potporu svećenika, počinju se osnivati lokalne „frankovačke“ organizacije u Karlovcu i okolici.

Trgovci i obrtnici se ističu među profesionalnim skupinama čiji predstavnici nisu birani na značajnije političke funkcije, ali su bili važni zbog svoje brojnosti kao izbornici i gradski zastupnici u cijelom promatranom razdoblju. Loše gospodarsko stanje u banskoj Hrvatskoj pa tako i u Karlovcu približilo je brojne trgovce i obrtnike oporbi, a u karlovačkom slučaju pravašima. Njihova podrška bila je ključna za rast stranke u gradu. Važnu ulogu za pravaštvo u Karlovcu imao je i novinar Dušan Lopašić.

Saborski izbori 1901. važni su zbog poimeničnog popisa izbornika koji nam otkriva koje su profesionalne skupine davale najveću podršku pravašima u Karlovcu. Po svojoj brojnosti su se isticali obrtnici koji su velikom većinom podržavali oporbenog Banjavčića, veliku podršku imao je i od trgovaca, posjednika i ratara. Iako njihov broj nije bio velik, važna je bila podrška svećenika koja je također većinski bila na strani pravaša. Od profesionalnih skupina koje su bile brojne, a većinski su podržali kandidata Narodne stranke Devića ističu se činovnici i učitelji.

Rast oporbe u gradu morao je izazvati reakciju vladajućeg režima iako ona nije bila toliko izražena kao u nekim drugim mjestima banske Hrvatske. Ban Khuen-Héderváry o Banjavčiću je uglavnom imao pozitivnije mišljenje nego o većini drugih pravaških političara u Saboru pa su njihovi međusobni sukobi bili rijetki. Najveće probleme karlovački pravaši imali su sa Stjepanom Kovačevićem posebno od 1886. kada je s funkcije podžupana promoviran na funkciju zagrebačkog velikog župana. Uz njega je bilo i brojno činovništvo koje je u vrijeme saborskih izbora vršilo pritisak na stanovnike u okolici Karlovca kako bi glasovali za režimske kandidate. Nemamo veći broj zapisa da se isto događalo u samom Karlovcu što je pozitivno utjecalo na izborne uspjehe Banjavčića. Važno je istaknuti da izvori pokazuju kako su uz činovnike vladajući značajnu podršku imali i među učiteljima na čije zapošljavanje su također imali veliki utjecaj. Gledajući profesionalni sastav gradskog zastupstva vidljivo je da su i veleposjednici bili bliži režimu nego pravašima.

U periodu od 1880-ih pa do 1910. godine Karlovac pripada u skupinu gradova s najsnažnijim pravaškim predznakom u banskoj Hrvatskoj. Nijedan grad te veličine nije 15-ak godina imao za gradonačelnike pravaše te nije više od 20 godina u svom izbornom kotaru birao saborske zastupnike iz pravaških redova. Koliko je bilo rijetko da pravaši upravljaju gradovima svjedoči i tekst „frankovaca“ koji prilikom smrti Vrbanića, nekadašnjeg predstavnika „domovinaša“, navode kako je bio jedan od rijetkih pravaških gradskih načelnika u vrijeme Khuen-Héderváryjeve vladavine.

Pravaška neslaganja, sukobi i raskoli u Karlovcu nisu u većoj mjeri bili posljedica događanja u i među pravaškim strankama na razini banske Hrvatske Nesuglasice s početka 1890-ih vezane su uz lokalno pitanje gradnje škole. Raskol na razini banske Hrvatske 1895. utjecao je tako da su karlovački pravaši većinski otišli na „domovinašku“ stranu sljedeći svog stranačkog prvaka Banjavčića. Veliki sukob koji je izbio između Banjavčića s jedne i Lukinića i Vinkovića s druge strane 1908. godine bio je povezan s nacionalnom politikom, no on je izbio zbog Banjavčićevih dobrih privatnih odnosa s banom Rauchom koji je bio u lošim odnosima s Hrvatsko-srpskom koalicijom kojoj je pripadao tadašnji karlovački gradski načelnik. Među pravašima jedino su „frankovci“ donekle davali podršku banu, a Banjavčić koji je bio prijatelj s banom, ali ne i njegov politički istomišljenik, nije se nakon raskola u Starčevićевой hrvatskoj stranci prava pridružio njima nego naknadno „milinovicima“ koji su također, kao i Banjavčićeva bivša Hrvatska stranka prava, bili Rauchovi veliki kritičari. Sukobi koji su krajem 1908. izbili na vidjelo u Hrvatskoj stranci prava kada je liberalni dio stranke odlučio da nastavljaju suradnju s naprednjacima zbog čega je došlo do odvajanja kršćansko-socijalnog

dijela iz stranke događao se i na lokalnoj razini što je najvidljivije bilo preko sukoba svećenika Nemeca s liberalno opredjeljenim Lukinićem i Vinkovićem.

Karlovački pravaši su uz politički doprinos važnu ulogu imali i na drugim poljima poput kulture, gospodarstva i urbanog razvoja. Sudjelovali su u organizaciji velike gospodarske izložbe 1884., bili su sudionici i kulturnih događaja poput 25. godišnjice pjevačkog društva Zora iste godine, doprinijeli su širenju grada na okolna područja, poticali su gradnju škola, željeznica, imali su važnu ulogu u izgradnji gradskog vodovoda i kanalizacije te uvođenju električne rasvjete izgradnjom hidroelektrane na Kupi u Ozlju 1908. godine. Dio ovih tema obrađen je već i ranije u literaturi putem pojedinih stručnih djela, iako se nije toliko naglašavala stranačka pripadnost osoba zaslužnih za ove projekte. Stoga politički razvoj Karlovca te pravaštva u Karlovcu mogu istaknuti kao najveći doprinos ovoga rada koji je uz to imao i namjenu prikazati kako je funkcionirao grad veličine Karlovca u obrađivanome razdoblju. Konkretnije, broj gradskih zastupnika i kako su dolazili na tu poziciju, kako su se birali gradski činovnici i službenici, tko je mogao sudjelovati na izborima, način odabira gradonačelnika i kakav utjecaj na grad su imale druge institucije poput Vlade, bana i županije. Izborna pravo bilo je vrlo ograničeno što je bilo poznato i ranije, ali analizirajući podatke vidimo da je svijest o važnosti sudjelovanja na lokalnim izborima bila veća među ljudima koji su plaćali više poreze. Općenito je izlaznost rasla u vremenima kada je dolazilo do zaoštavanja u odnosima među istaknutim gradskim političarima što je vidljivo 1891. i 1908. godine. Kod lokalnih izbora 1903. godine možemo, uz sukob preko novina između kruga oko Vrbanića s ostatkom pravaša, istaknuti i vjerojatno pojačanu želju za sudjelovanjem na izborima zbog važne odluke o proširenju grada nešto više od mjesec dana prije izbora. Izlaznost je bila osjetno veća na redovnim nego na izvanrednim izborima, a na lokalnim izborima od 1881. do 1895. godine pravo sudjelovanja imale su i žene preko opunomoćenika.

Tema sama po sebi nije do kraja iscrpljena. Najveći problem u istraživanju i pisanju ovoga rada bio je nedostatak izvora. Politički pritisci u tom periodu utjecali su na to da se brojni građani nisu htjeli javno poistovjećivati s oporbenim strankama pa je uz problem ne postojanja popisa članova često teško sa sigurnošću utvrditi stranačku pripadnost pojedinih osoba. Lokalne novine također ne donose takve podatke jer su uglavnom bile nepolitičke. U obzir treba uzeti da nisam pronašao osobne ostavštine karlovačkih prvaka koje se odnose na promatrano razdoblje i koje bi nam pomogle da pratimo ideološko profiliranje kroz duži vremenski period. Promjene političkih stavova kod pojedinaca događaju se u puno kraćem vremenu od nekoliko desetljeća koja su ovdje analizirana, a za većinu osoba koje se spominju

u radu nemamo dovoljno izvora koji bi iz mjeseca u mjesec ili iz godine u godinu omogućili praćenje eventualnih promjena u njihovim političkim opredjeljenjima. Nedostatak izvora posebno se odnosi na Državni arhiv u Karlovcu koji je zbog požara u gradskog vijećnici 1907. godine ostao bez brojnih gradskih spisa koji se odnose na razdoblje između 1894. i 1905. godine. Mnogi događaji koji su u radu spominjani nisu detaljno obrađeni što otvara mogućnosti za neka buduća istraživanja, a kao primjere mogu istaknuti proces proširenja grada Karlovca i ulogu karlovačkih pravaša u njemu, razvoj ideje za prvu hidroelektranu u kontinentalnoj Hrvatskoj i sl. Mogućnosti su brojne, a karlovačka povijest općenito ima još mnogo nedovoljno znanstveno istraženih tema.

Summary

The rightist movement as a national-integrative ideology was shaped during the 1850s and 1860s by Ante Starčević and Eugen Kvaternik. The fundamental idea of their ideological system was the establishment of an independent and complete Croatian state based primarily on Croatian state rights, but also on natural law. This goal was pursued through the strengthening of national consciousness and faith in the strength and abilities of the Croatian people to decide all their vital questions independently, without interference from external factors that threatened their survival. A. Starčević and Kvaternik considered the ideology and politics of the National Party, which they fiercely condemned and attacked, to be the greatest obstacle to the spread of rightist principles. Over time, their ideas began to gain more supporters, especially among young people during their schooling. They subsequently transferred these ideas to the communities where they permanently settled, including Karlovac.

As the first prominent figure among the Karlovac rightists, we can highlight Ivan Banjavčić. He became acquainted with the rightist movement during his law studies in Zagreb, and in 1867 became one of the student signatories supporting the movement's ideologist A. Starčević. The existence of rightists in Karlovac in 1871 is evidenced by a telegram sent to the newspaper *Hrvatska*, but that same year, after the uprising in Rakovica led by the rightist ideologist Eugen Kvaternik, the party's work throughout Banal Croatia ceased. The party's reactivation became evident during the parliamentary elections of 1875, and the same occurred in Karlovac. Although they did not have their own party candidate, the rightist sympathizers actively supported another opposition politician, Milan Makanec. Despite Makanec's defeat, the parliamentary elections showed the presence of opposition in Karlovac, including rightists like Banjavčić. The local elections of 1876 highlighted their presence since a member of the rightists movement became a part of the city council for the first time. Their activity somewhat subsided, as confirmed by their absence from the 1878 elections. However, the year of the elections was important because of the launch of the party newspaper *Sloboda (Freedom)*, which began publication in Sušak. During this period, rightists sent numerous letters to the publication, but they were mostly anonymous. Among *Sloboda's* subscribers were some owners of catering facilities. The information regarding subscribers and correspondence, as well as the contents of the sent letters, signal the spread of the rightist movement among Karlovac's population. At this point numerous merchants and craftsmen approached the Party of Rights due to their dissatisfaction with how they were treated by the government. The

movement's rising popularity in Karlovac was evident at the city elections which were held at the end of May 1881 under the new law, and among the twenty elected representatives, five can be considered close to the Party of Rights. Regardless, in the 1881 parliamentary elections, the Karlovac rightists did not have a candidate of their own, but they supported the candidate of the Independent National Party. That same year, Banjavčić became part of the party's Central Committee at the level of Banal Croatia.

In 1881, Stjepan Kovačević was appointed to the position of deputy prefect of Zagreb County, a person with whom the Karlovac rightists would have numerous conflicts over the next two decades. Their initial reaction was not negative, and Kovačević himself, commenting on the 1883 city council elections, stated that the elected Banjavčić was a rightist but that there were no objections to his behavior. After these elections, Banjavčić was elected as deputy mayor. In the snap elections held in 1883 due to the annexation of the Military Frontier to Croatia, with great support from the Karlovac rightists, Grga Tuškan won a parliamentary mandate in neighboring Švarča, now part of the city of Karlovac. Anti-Hungarian national movement soon arose, in which rightists participated, with Karlovac among the affected cities. After the situation de-escalated at the end of the year, Károly Khuen-Héderváry became ban (1883 – 1903). His arrival marked the beginning of a ruthless fight against the opposition, which was being brought under control.

The year 1884 was extremely significant for the research of the rightist movement in Karlovac due to the beginning of the publication of the local newspaper *Svjetlo (Light)*, which would report about the city. *Svjetlo* changed names over the next 30 years but their common characteristic was that the greatest influence on content was exerted by rightist supporter Dušan Lopašić. This did not mean these were rightist newspapers, as for most of their existence they were non-partisan. Several important events were held in 1884, such as the celebration of the 25th anniversary of the *Zora* singing society, a celebration of A. Starčević's name day and an economic exhibition. The organizing committee included rightists such as Banjavčić and Ante Kovačić, which is an indicator of their influence in the city. The launch of local rightist newspaper *Bog i Hrvati (God and the Croats)*, whose editor was supposed to be Kovačić, was prevented in August 1884. In September, parliamentary elections were held in which rightist Fran Folnegović was defeated, but the elections showed that rightists in Karlovac had significant support, which numerous electors (and city representatives) demonstrated by participating in gatherings after the elections.

In the 1885 local elections, Karlovac rightists achieved significant success. In the rightist newspaper *Sloboda*, they even wrote about having the largest number of representatives. Deputy prefect Kovačević also wrote about the rising influence of rightists in Karlovac, but when the question of electing a mayor arose in early 1886, Antun Jordan was elected, who was not close to the Party of Rights. Although he was criticized in *Sloboda*, in the first part of his term, Jordan's cooperation with the rightists was good. That same year, young priest Vjekoslav (Alojzije) Hegedić came to the Dubovac parish as chaplain and he significantly influenced the growth of the Party of Rights' popularity in Karlovac. The following year, Kovačević, now as Zagreb prefect, confirmed that Karlovac was becoming a rightist city, by writing about the dominant influence of rightists in the city council. In 1887, Banjavčić won his first mandate in Karlovac for the Party of Rights in the parliamentary elections and again became deputy mayor. Relations with Jordan deteriorated, and at the end of 1888 they accused him of negligently running the city. The accusations were led by rightist and deputy mayor Banjavčić and Janko Štancer, who had been mayor from 1881 to 1887. Jordan remained in the position of mayor until the next city elections in 1889. The city representatives elected Štancer as the new mayor. Although some of the Karlovac rightists later claimed he was not their choice, based on the number of votes he received, we can conclude that some among them supported his election. Banjavčić was elected deputy mayor once again, while Hegedić participated in the elections for the first time, becoming Dubovac parish priest that same year thanks to the city representatives' election. Unlike city representatives, electors did not vote in favour of a priest and an open supporter and agitator for the Party of Rights to become a city representative.

During 1891, the first major conflict broke out in the city council in which rightist supporters were on opposing sides. This was not an ideological conflict but a debate about further city expansion. While some believed that important institutions (in this case, the girls' school) should remain within the city center (Karlovac Star), others advocated for city expansion beyond the center itself. Banjavčić and city councilors close to him advocated for building important institutions on what was then the periphery, which was ultimately the final decision. Because of this, nearly half of the city councilors resigned from the council, which at first prompted extraordinary elections, and regular city council elections three months later. After them, Banjavčić once again became deputy mayor, and the elections of two rightists were disputed. Hegedić's mandate in the council was nevertheless confirmed, while a bigger problem arose with the election of lawyer Gustav Kornitzer, who had been a council member since 1887. According to the complaint, Kornitzer had no right to be elected because he was not legally confirmed as a citizen of Karlovac, which meant his earlier election was also illegal,

which the Government confirmed at the beginning of the following year, 1892. Because of this, extraordinary elections were called, and before them the city council made a decision that Kornitzer would become a citizen of Karlovac. Despite complaints and dissatisfaction, his subsequent election was also confirmed by the ban.

In 1892, new parliamentary elections were held in which Banjavčić was again elected as a Party of Rights representative for the Karlovac district. Hegedić also participated in the elections but was defeated by the ruling party candidate Nikola Crnković in the Kloštar electoral district. With the abstention of a part of the opposition in these elections, Banjavčić became one of eight rightist representatives in the Sabor (parliament). Great county prefect of Zagreb Kovačević was extremely dissatisfied with Banjavčić's renewed winning of the parliamentary mandate, and according to newspaper reports, he announced a fight against rightists in Karlovac even after the elections at the end of May. The first conflict erupted in August 1892 when the county authority refused to confirm the city council's choice of Hegedić as local school supervisor. At the end of the year, an even greater conflict broke out when the authorities imposed on Karlovac who would perform municipal services. Despite an appeal to the ban, the decision remained unchanged.

At the end of 1893, new city council elections were supposed to be held, but were postponed due to the announced merger of Karlovac with the surrounding municipalities of Banija and Švarča. Mayor Štancer died in November and was replaced by government-appointed temporary administrator Miloust Smodić. The authorities did not carry out the merger of Karlovac with the surrounding municipalities, and in the summer of 1894, they postponed the elections again because they announced a new law on municipalities for the following year.

By the mid-1890s, relations within the Party of Rights were deteriorating. A. Starčević still enjoyed prestige, but his influence was weakening due to illness. Political factions began to form within the party and led to a split in 1895. Their differences were also ideological, but in the first period, the main reason for the dispute was the struggle for political positions. One was led by Folnegović, a politician who had long been inclined toward cooperation with the Independent National Party from the opposition. Although A. Starčević was formally the leader of the second faction, in reality its leader was Josip Frank. Over time, he would profile himself as a great opponent of cooperation with other opposition parties, although in the first half of the 1890s he advocated similar politics as Folnegović. The motive for the split were student demonstrations and the burning of Hungarian flag during King Franz Joseph's visit to Zagreb, which Folnegović condemned, provoking dissatisfaction among his party

dissenters. These soon left the Party of Rights and formed the Pure Party of Rights club in Parliament. Karlovac's rightists, led by Banjavčić, remained in the Party of Rights, and after the elections at the end of the year, with a majority in the city council, they elected rightist and pharmacist Josip Vrbanić as the new mayor for a six year term. Since Banjavčić refused both the position of mayor and the function of deputy mayor, lawyer Kornitzer assumed that position until the next regular elections. In the spring of 1896, less than two months after the death of A. Starčević, the Party of Rights Club for the Karlovac district was founded with Hegedić as president and merchant Janko Adlešić from the neighboring municipality of Banija as vice president. Negotiations for the reunification of opposing fractions took place soon after, in which, among others, Banjavčić too represented the Party of Rights ("domovinaši" after the new party newspaper *Hrvatska domovina*), but no agreement was reached with the Pure Party of Rights ("frankovci" after Frank).

At the end of the 19th century, the workers' question became increasingly important. After the Social Democratic Party of Croatia and Slavonia was founded in 1894, with essentially international and atheistic character, the following year the Croatian Workers' Club was also founded as a rightist workers' organization that was supposed to be national and Christian. After the party split in 1895, there was also a division among workers, whereas most members of the Croatian Workers' Club remained with the "frankovci". Karlovac's rightist-oriented workers remained close to Banjavčić and his associates. They founded the Party of Rights Workers' Club in 1896, which a few days later became the "workers' section" of the Party of Rights Club in Karlovac.

In the 1897 parliamentary elections, priests sided with opposition parties in large numbers out of fear that Khuen's government, following Hungary's example, would attempt to introduce liberal laws in Croatia. Therefore, among other things, the question of civil marriage became one of the important topics of the pre-election campaign. Given the priests' influence among electors, the opposition gained a larger number of representatives, although the ruling party still had a convincing majority in Parliament. In the Karlovac electoral district, Banjavčić was elected for the third time in a row as a candidate of the United Opposition. Another Karlovac rightist, parish priest Hegedić, was elected in the Kloštar electoral district and entered Parliament for the first time. Pharmacist Gustav Modrušan, vice president of the Karlovac party club after Adlešić's death in autumn 1896, achieved electoral victory in the Draganić district. The election results prompted Hegedić to resign from the city council because he had too many obligations as a priest and parliamentary representative. According to the law of

1895, city elections were held every three years, so regular elections were held in 1898. The dominance of the "domovinaši" was once again confirmed, and they again elected Kornitzer as deputy mayor.

In the 1900 census, Karlovac exceeded 6,000 inhabitants for the first time. According to legal provisions, 24 representatives were to be elected in the 1901 elections. After the elections, the rightist majority again elected Vrbanić as mayor and Kornitzer as deputy mayor. In the parliamentary elections of the same year, Banjavčić once again won a mandate in Karlovac, while Božo Vinković, a representative of the younger generation of rightists in the city, won the elections in Vojnić. Modrušan ran again, but this time his opponent was the great county head Kovačević, who had to resign from his position before the elections. With accusations that local officials pressured electors, Kovačević won the parliamentary mandate in Draganić. These elections are also significant because of the preserved nominal lists of electors' votes in Karlovac and Draganić, which showed that local officials and teachers largely supported regime candidates, while the opposition had greater support among priests and craftsmen.

The expansion of Karlovac was being discussed for more than twenty years. There were options for the expansion to encompass entire surrounding municipalities or only parts of them, which led to numerous disagreements and to the postponement of the city's expansion. The parliamentary majority made the final decision in 1902, and Banija and Švarča were annexed to Karlovac beginning in 1903. Amendments to the law determined that Karlovac would henceforth elect 30 city councilors, so the existing city council was dissolved and new elections had to be conducted.

At the level of Banal Croatia, the Party of Rights, the Independent National Party, the Progressive Youth, and the Croatian Workers' Community united into a single Croatian Party of Rights in early 1903. The Karlovac Party of Rights supporters favoured the unification while simultaneously preparing for the first local elections after the expansion of the city. Mayor Vrbanić resigned before the elections in February 1903, as for some time he had not been on the best terms with other Party of Rights members in the city. Vrbanić ran in the elections with the support of *Karlovački glasnik* (*Karlovac Herald*) and won a mandate, but the majority in the city council was won by another faction of rightist supporters in the city, which elected Banjavčić as the first mayor of expanded Karlovac in March 1903. Shortly after, a massive anti-Hungarian "national movement" began in Banal Croatia, which was preceded by disagreements between the Croatian and Hungarian royal committees regarding the renewal of financial agreement. After calming the bulk of the unrest in Croatia, and due to the crisis in

Hungary where the opposition, unsympathetic to maintaining the dualistic system in the Monarchy, gained strength, ban Khuen moved to the position of Hungarian Prime Minister, and Teodor Pejačević was appointed as the new ban.

The "National Movement" of 1903 showed Dalmatian politicians that there were political forces in Banal Croatia on whom they could count for cooperation toward common goals in the future. The reputation of Dalmatian politicians in various parts of the Monarchy increased after they staged a boycott of the Dalmatian Assembly's work, which forced Governor Erazmo Handel to resign in the fall of 1904. Although Vienna was initially against his departure from the position of governor, they relented due to the problems in relations with the Hungarians. The Hungarian opposition, which wanted greater autonomy regarding finances and the military, achieved a majority in the 1904 elections, which was still insufficient for greater independence from Vienna. Consequently, they desired cooperation with political parties in Banal Croatia. A group of politicians in Dalmatia led by Ante Trumbić and Frano Supilo saw this as an opportunity to achieve cooperation among Croatian politicians from both parts of the Monarchy. Dalmatia and Istria belonged to the Austrian part of the Monarchy, while Banal Croatia belonged to the Hungarian part. The desire of both groups was the unification of Croatian lands, which was also defined by the Agreement of 1868. Therefore, in 1905, opposition politicians from Banal Croatia, encouraged by Dalmatian politicians, turned to the policy of the "new course," according to which cooperation would be achieved with the former opposition in the Hungarian Assembly. The new majority in Hungary would be interested in support from the Croatian opposition in their conflicts with Vienna, while in return they would advocate for the unification of Croatian lands and the overthrow of the Magyarone regime in Banal Croatia. The new political direction was defined by the "Rijeka Resolution" at the beginning of October 1905, with the signatories being the opposition politicians of the Croatian Parliament, including two Karlovac rightists, Banjavčić and Vinković. Two weeks later, Serbian politicians in Banal Croatia and Dalmatia signed the Zadar Resolution, which confirmed the ideas of the Rijeka Resolution with the demand for the recognition of equality between the Croatian and Serbian peoples.

At first, the change in the policy of the Croatian Party of Rights did not cause major internal party conflicts, which could be stated for Karlovac as well, where party members followed the example of Banjavčić and Vinković by supporting the new direction. By the next parliamentary elections in 1906, the Croat-Serb Coalition was formed at the level of Banal Croatia. The members, along with Serbian parties, included openly atheistic parties such as the Croatian

Progressive Party, formed by splitting from the Croatian Party of Rights in 1904, and briefly the Social Democratic Party. Considering that the Croatian Party of Rights had previously denied the existence of the Serbian people in Croatia and had numerous priests in its ranks, the creation of such a coalition required many compromises. A younger group of Party of Rights members in Karlovac, led by lawyers Edmund Lukinić and Vinković, increasingly encouraged stronger connections with the "progressives" in the following period, which was opposed by the clergy in the party and some older politicians like Banjavčić.

As early as late 1905, Banjavčić announced that he would not run in the next parliamentary elections, and in early 1906 it was announced that his replacement in Karlovac would be Lukinić. In the elections held in May 1906, Lukinić in Karlovac, Vinković in the Požega electoral district, Modrušan in Draganić, and Banjavčić in the subsequent elections in Koprivnica were elected as candidates of the Croat-Serb Coalition. That same year, Hegedić, one of Banjavčić's closest political associates, left the city council, and at the beginning of 1907, Banjavčić's other close associate, deputy mayor Kornitzer, died. Thus, along with Banjavčić's renunciation of candidacy for parliamentary representative in Karlovac, his position in the city council was increasingly weakening.

The activity of Starčević's Croatian Party of Rights intensified in Karlovac during 1906. Numerous assemblies of the local "frankovci" club were organized in Karlovac and its surroundings, especially in the areas northwest of the city in the towns of Prilišće, Novigrad na Dobri, and Završje. The main organizers of the gatherings were local priests, and it can be assumed that their increased activity was related to the joining of the other Party of Rights faction, the Croatian Party of Rights, to the Coalition, which included political parties that supported atheism. The following year, 1907, at snap city elections, the most open conflict emerged between the two Party of Rights factions during the entire observed period. A total of three representatives were being elected, and among the wealthier taxpayers, an independent candidate supported by the "frankovci" and a candidate supported by the Coalition were elected. Among the electors belonging to the middle tax bracket, in a very uncertain struggle, parliamentary representative Vinković won by two votes.

The idea of cooperation with the former Hungarian opposition proved unattainable during 1907. Rightists within the Croatian Party of Rights were deteriorating, and groups of young and older politicians began to emerge more clearly, which was reflected at the end of 1907 in the work of the city council, when Banjavčić, due to insufficient support, announced his departure, but ultimately reneged on that decision. At the beginning of 1908, Pavao Rauch

became the new ban. He was Banjavčić's close friend, but also an open opponent of the Croat-Serb Coalition, against which he was supposed to fight with the help of the "frankovci". However, they did not give him open support because it was questionable how politically wise that was before parliamentary elections. Furthermore, opposition to any cooperation with the ban emerged from part of the party members led by Mile Starčević. Disagreements between older and younger members of the Croatian Party of Rights in Karlovac came to the fore during the hosting of the new Zagreb great county prefect Aleksandar plemeniti Vučetić, who was appointed by the new ban. Criticism of Banjavčić already begun, but given the upcoming parliamentary elections, even the critics themselves, led by Lukinić and Vinković, probably did not want an open conflict with the mayor, who still enjoyed considerable respect among the electors. This was especially important because the "frankovci" announced manufacturer Bartol Polić as a counter-candidate to Lukinić, who was nominated by the Croat-Serb Coalition in January. However, Polić withdrew his candidacy before the elections. It is indicative that numerous priests, including former Croatian Party of Rights supporter Hegedić, did not participate in the elections afterward, thus showing opposition to the Coalition's policy.

Due to increasingly pronounced ideological differences at the end of April 1908, Starčević's Croatian Party of Rights split into the "frankovci" and the "milinovci", led by M. Starčević. Poor relations continued between ban Rauch and the Coalition. Ban Rauch's announcement that Banjavčić would host him in his home during his visit to Karlovac in July 1908 caused a revolt among Coalition members, foreshadowing the final escalation of the conflict among Karlovac members of the Croatian Party of Rights. As a result, the majority of representatives left the city council, Banjavčić resigned from the position of city mayor and soon afterwards left the Croatian Party of Rights, while the government commissioner, Gjuro Horvat, took over city administration. A months-long media conflict ensued between the two sides, during which Banjavčić's supporters were proclaimed as collaborators of ban Rauch, while Karlovac members of the Croatian Party of Rights were attacked for no longer belonging to that party and being under the dominant influence of the "progressives." Political situation culminated in the local elections in December 1908, in which Banjavčić and his supporters still had support among electors paying the highest tax, while in the other two categories, supporters of the Croat-Serb Coalition, which included former Banjavčić's Croatian Party of Rights, received more votes. Since neither side had enough votes to elect a mayor in January 1909, the government commissioner continued to manage the city. Julije Nemeč, another prominent member of the previous period, also left the Croatian Party of Rights in Karlovac at the

beginning of 1909. The reason for Nemeč's departure was also the increasing connection of the Karlovac Party of Rights members, primarily Vinković and Lukinić, with the "progressives," while the Croatian Party of Rights could not accept Nemeč's cooperation with Banjavčić in the last local elections at a time when he was formally still vice-president of the party club in Karlovac.

Changes occurred on the political scene after Khuen-Héderváry returned to the position of Hungarian Prime Minister in early 1910, while Nikola Tomašić became the new Croatian ban. His task was to establish cooperation with the Coalition, without which it was impossible to achieve a majority in the *Sabor*. This reduced pressure on the Coalition at the local level as well, so it won overwhelmingly in the city elections in Karlovac in the spring of 1910. The new majority in the council elected two members of the Croatian Party of Rights, still the strongest political party in the city at that time, to leading positions in the city. Vinković was elected city mayor and Modrušan as deputy mayor.

The established cooperation between Tomašić and the Coalition came into question after Khuen achieved victory in the 1910 elections in Hungary and consolidated his position. This development of events created the impression of the strengthening of Tomašić's regime in Croatia, which is why pressure began to be exerted for the Coalition to unite with the remnants of the National Party, but without the more radical members of the Serbian Independent Party and the "progressives." On the other hand, Coalition members demanded from Tomašić that all officials who participated in court proceedings against their members during their conflict with ban Rauch in the last two years be dismissed. After the ban refused to implement this proposal, the Coalition broke the pact with him. Before the 1910 parliamentary elections, an agreement was reached between the Croatian Party of Rights and the "progressives" on creating a joint Croatian United Independent Party, which still remained part of the Coalition. In this way, the last relevant political party with the rightist name disappeared in Karlovac before World War I.

In parliamentary elections held in the period before World War I, the rightists in Karlovac no longer put forward their own candidates, while in Jastrebarsko, Banjavčić achieved victories. In the fall of 1910, Banjavčić was a candidate of Starčević's Party of Rights, founded in the March of the previous year under the leadership of M. Starčević. In the 1911 elections, he represented the united rightist groups under the name Party of Rights.

The only remaining symbols of the once powerful party in the city were the newspaper *Sloga* (*Harmony*) and two individuals, Hegedić and Banjavčić. *Sloga*, along with its editor Lopašić, continued to advocate rightist ideas. Under the name *Glasonoša* (*News Bearer*) since early 1908, it openly became the newspaper of the "frankovci", and several months after the split, it was purchased by the supporters of M. Starčević. At the beginning of 1910, they changed the name to *Sloga*, and with a brief interruption until the end of its existence in 1919, Lopašić played an important role in editorial policy. However, the influence of the remaining Karlovac rightists on electors was not significant enough to achieve better results in local and parliamentary elections. Hegedić was transferred to Zagreb in the spring of 1912, thus ending his episode of priestly and political activity in Karlovac after more than a quarter of a century. The symbolic end of the period of rightist dominance in the city can be connected with Banjavčić's death in 1913.

The rightists were the strongest political group in the city from the 1880s until 1910, and their recognition among electors was confirmed by the election of the parliamentary representative from the Party of Rights in 1887. Their influence in the city council was visible even earlier, as one of the rightists became deputy mayor in 1883, and their decisive role in decision-making in the city council was noticeable from 1895 when they independently elected the city mayor. The prevailing political power of rightists in Karlovac resulted in their significant influence on economy, culture, and urban development. Gradually, the influence of a younger group of politicians strengthened within the party, who over time ideologically and politically moved closer to the "progressives," with whom they merged in 1910, forming the Croatian United Independent Party. Thus, the dominant party in Karlovac lost its rightist designation, and the remaining group of rightists in the city became politically irrelevant.

Key words: rightist, 1878-1914, the Party of Rights, Ivan Banjavčić, Karlovac, Edmund Lukinić

Prilozi

Zakletve

Zakletva za gradske načelnike

Ja ... zaklinjem se svemogućim Bogom, te zadajem vjeru svoju, i obećajem poštenjem svojim, da ću Njegovu cesarskom i kraljevsko-apoštloskom Veličanstvu, prejasnom vladaru i gospodaru Franji Josipu Prvomu, cesaru austrijskom, kralju češkom i t.d. i apoštolskomu kralju ugarskomu, hrvatskomu, slavonskomu i dalmatinskomu, te iza Njega Previšnjega sliedećim iz roda i krvi Njegove nasljednikom neuzkolebivo vjeran i poslušan biti, te pošto sam za gradskog načelnika izabran, to se zaklinjem, da ću u službi svojoj dužnosti svoje savjestno izpunjavati, pri tom uvijek ne samo boljak službe Njegova cesarskoga i kraljevskoga apoštolskoga Veličanstva, države i zemlje, kao što i občine koju zastupam, pred očima imati, nego i svaku štetu i pogibelj odvrćati, da ću državnomu i zemaljskomu ustavu vjeran, te zakonom, kao i meni od mojih predpostavljenih dolazećim nalogom voljno poslušan biti, povjerene mi poslove po najboljem svojem znanju, savjestno i temeljito obavljati, te uredovnu tajnu vjerno čuvati. Tako mi Bog pomogao!

Izvor: *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 251

Zakletva za gradske činovnike

Ja ... zaklinjem se svemogućim Bogom, te zadajem vjeru svoju, i obećajem poštenjem svojim, da ću Njegovu cesarskom i kraljevsko-apoštloskom Veličanstvu, prejasnom vladaru i gospodaru Franji Josipu Prvomu, cesaru austrijskom, kralju češkom i t.d. i apoštolskomu kralju ugarskomu, hrvatskomu, slavonskomu i dalmatinskomu, te iza Njega Previšnjega sliedećim iz roda i krvi Njegove nasljednikom neuzkolebivo vjeran i poslušan biti, te pošto sam za gradskog ... izabran/imenovan, to se zaklinjem, da ću u službi svojoj dužnosti svoje savjestno izpunjavati, pri tom uvijek ne samo boljak službe Njegova cesarskoga i kraljevskoga apoštolskoga Veličanstva, države i zemlje, kao što i občine koju zastupam, pred očima imati, nego i svaku štetu i pogibelj odvrćati, da ću državnomu i zemaljskomu ustavu vjeran, te zakonom, kao i meni od mojih predpostavljenih dolazećim nalogom voljno poslušan biti, povjerene mi poslove po najboljem svojem znanju, savjestno i temeljito obavljati, te uredovnu tajnu vjerno čuvati. Tako mi Bog pomogao!

Izvor: *Sbornik zakona i naredbah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, god. 1895., IX., broj 34., 252

Karlovački listovi – vlasnici, urednici i tiskari

Tablica 19. Vlasnici, urednici i tiskari karlovačkih novina od 1884. do 1919. godine

Novine	Urednici	Vlasnici	Tiskare
<i>Svjetlo</i> (1.1.1884.-14.8.1886.)	Adolf G.Prettner, mlađi (1.1.1884. – 3.8.1884.;4.7.1885.- 14.8.1886.), Vilibald Šilovinac (7.8.1884. – 28.12.1884.)	Adolf G. Prettner, mlađi (1.1.1884.- 3.8.1884.) Ivan Nepomuk Prettner (7.8.1884.- 14.8.1886.)	Ivana Nepomuka Prettnera (1.1.1884.-14.8.1886.)
<i>Sloga</i> (26.9.1886.-23.12.1888.)	Adolf Milković (26.9.1886. – 22.5.1887.) Dragutin Huzina (5.6.1887.-23.12.1888.)	Adolf Milković (26.9.1886. – 22.5.1887.) Dragutin Huzina (5.6.1887.-23.12.1888.)	Ivana Nepomuka Prettnera (26.9.1886.-23.12.1888.)
<i>Svjetlo</i> (6.1.1889.-17.9.1899. i 29.10.1899.-18.1.1905.)	Adolf T. Milković (6.1.1889.-8.2.1891.) Dušan Lopašić (15.2.1891.-18.1.1905.)	Adolf T. Milković (6.1.1889.-8.2.1891.) Dušan Lopašić (15.2.1891.-18.1.1905.)	Ivana Nepomuka Prettnera (6.1.1889.-31.3.1889.) Dragutina Hauptfelda (7.4.1889.-17.9.1899.; 9.8.1903.-18.1.1905.) Pavla L. Weisera (29.10.1899.-2.8.1903.)
<i>Karlovački glasnik</i> (28.9.1899.-27.6.1903.)	Dragutin Hauptfeld (28.9.1899.-27.6.1903.)	Dragutin Hauptfeld (28.9.1899.-27.6.1903.)	Dragutina Hauptfelda (28.9.1899.-27.6.1903.)
<i>Glasonoša</i> (28.1.1905.-31.12.1909.)	Dušan Lopašić (28.1.1905.-31.12.1909.)	Dušan Lopašić (28.1.1905.-31.12.1909.)	Dragutina Hauptfelda (28.1.1905.-31.12.1909.)
<i>Narodni glas</i> (5.1.1906.-18.9.1914.)	Božo Vinković (5.1.1906.-4.3.1909.) Edmund Lukinić (11.3.1909.-21.4.1910.) Pavao Fröhlich (28.4.1910.-16.11.1911.; 14.3.1912.-18.9.1914.)	Božo Vinković (5.1.1906.-21.4.1910.) Ivo Badovinac (izdavač, 28.4.1910.- 4.5.1911.) Pavao Fröhlich (izdavač, 11.5.1911.-	M. Fogine 5.1.1906.-18.9.1914.

	Ivan Tot (23.11.1911.-7.3.1912.)	16.11.1911.; vlasnik, 14.3.1912.-18.9.1914.) Ivan Tot (23.11.1911.-7.3.1912.)	
<i>Sloga</i> (9.1.1910.-6.4.1919.)	Dušan Lopašić (8.1.1911.-6.4.1919.) Odgovorni urednik: Janko Pavlović (9.1.1910.-31.12.1910.) Ante Brozović (20.4.1913.-9.6.1918.) Ivan Šebalj (16.6.1918.-6.4.1919.)	ne piše za prvu godinu; Dušan Lopašić (8.1.1911.-6.4.1919.)	Dragutina Hauptfelda (9.1.1910.-7.4.1912.) Hrvatsko katoličko tiskovno društvo u Zagrebu (7.4.1912.-29.3.1914.) Nadbiskupska tiskara (5.4.1914.-3.11.1918.) Tiskara „Merkur“ Zagreb (26.1.1919.-6.4.1919.)
<i>Karlovac</i> (30.3.1912.-22.8.1914.)	Ivo Badovinac (30.3.1912.-22.8.1914.)	Nakladno dioničko društvo Hrvatske ujedinjene samostalne stranke (30.3.1912.-22.8.1914.)	Dragutina Hauptfelda 30.3.1912.-22.8.1914.

Bibliografija

Arhivski izvori

1. Hrvatska - Državni arhiv u Karlovcu. *Štatut slobodnog i kraljevskog grada Karlovca ob uređenju gradske uprave. 1896. Karlovac: Knjigotiskara Dragutina Hauptfelda* (HR-DAKA Štatut 1896).
2. Hrvatska - Državni arhiv u Karlovcu. *Štatut slobodnog i kraljevskog grada Karlovca ob uređenju gradske uprave. 1904. Karlovac: Knjigotiskara Dragutina Hauptfelda* (HR-DAKA Štatut 1904).
3. Hrvatska - Državni arhiv u Karlovcu - Fond 002 - Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca (HR-DAKA-002 - Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Karlovca).
4. Hrvatska - Hrvatski državni arhiv, Zagreb - Fond 500 – Kraljevska pravoslavna akademija (HR-HDA-500-Prav. akad.).
5. Hrvatska - Hrvatski državni arhiv, Zagreb - Fond 501 - Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu (HR-HDA-501-PF).
6. Hrvatska - Hrvatski državni arhiv, Zagreb – Fond 78 - Predsjedništvo Zemaljske vlade (HR-HDA-78-PrZV).
7. Hrvatska - Hrvatski državni arhiv, Zagreb – Fond 103 - Zagrebačka županija (HR-HDA-103-ZŽ).
8. Hrvatska - Hrvatski državni arhiv, Zagreb - Fond 79 - Odjel za unutarnje poslove Zemaljske vlade. (HR-HDA-79-UOZV).
9. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb. Ostavština Ivana Mažuranića-Korespondencija II, R 5844
10. *Nadbiskupijski arhiv Zagreb* (HR-NAZ)
  - Matica umrlih svećenika Zagrebačke (nad)biskupije I., 1788-1911.
  - Matica umrlih svećenika Zagrebačke nadbiskupije II., 1912-1977.
  - Schematismus cleri archi-dioecesis zagrabiensis 1896

Novine i časopisi

Dom (Zagreb), 1901.

Glas naroda (Zagreb), 1900., 1902., 1903., 1914.

Glasonoša (Karlovac), 1905.-1909.

Hrvatska (Zagreb), 1871.

Hrvatska (Zagreb), 1887., 1892., 1893., 1895., 1901., 1903., 1907.

Hrvatska domovina (Zagreb), 1896., 1899., 1900.

Hrvatska sloboda (Zagreb), 1908.

Hrvatski list (Osijek), 1924.

Hrvatski radnički glas (Zagreb/Sisak), 1897.-1899.

Hrvatski radnik (Zagreb), 1896., 1899.

Hrvatsko pravo (Zagreb), 1895., 1896., 1899.-1901., 1903., 1904., 1906.-1908., 1910.

Jutarnji list (Zagreb), 1913., 1921.

Karlovac (Karlovac), 1912., 1913.

Karlovački glasnik (Karlovac), 1899.-1903.

Narodni glas (Karlovac), 1906.-1913.

Narodne novine (Zagreb), 1881., 1884., 1892., 1901., 1906., 1908.

Naše pravice (Varaždin), 1905., 1910.

Novi list (Rijeka), 1901., 1908.

Novosti (Zagreb), 1924., 1928.

Obzor (Zagreb), 1921.

Pokret (Zagreb), 1905., 1906.

Primorac (Kraljevica), 1875., 1876.

Savremenik (Zagreb), 1907.

Sloboda (Sušak/Zagreb), 1878.-1882., 1885.

Sloga (Karlovac), 1886.-1888., 1910.-1913.

Svjetlo (Karlovac), 1884.-1886., 1899.-1904.

Ustavnost (Zagreb), 1908.

Različita tiskana i objavljena građa

1. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1863.
2. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1864.
3. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1865.
4. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1866.
5. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1870.
6. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1871.
7. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1872.
8. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1873.
9. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1874.
10. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1875.
11. *Dragoljub*, hrvatski kalendar (Zagreb), 1876.
12. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1894.
13. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1895.
14. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1896.
15. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1897.
16. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1898.
17. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1899.
18. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1900.
19. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1901.
20. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1902.

21. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1903.
22. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1904.
23. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1906.
24. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1907.
25. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1908.
26. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1909.
27. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1910.
28. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1911.
29. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1912.
30. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1913.
31. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1914.
32. *Izvoještaj Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu o narodno-gospodarstvenim prilikama svoga područja u godini 1908.*, Zagreb: Naklada Trgovačko-obrtničke komore, 1909.
33. *Izvoještaj Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu o narodno-gospodarstvenim prilikama svoga područja u godini 1910.*, Zagreb: Naklada Trgovačko-obrtničke komore, 1912.
34. *Karlovački šoštar*. 1905. Tisak i naklada M. Fogine u Karlovcu.
35. *Korespondencija Rački-Strossmayer*, knjiga III., priredio Ferdo Šišić, Zagreb, 1930.
36. Krešić, Mijo. 1898. *Autobiografija*. Karlovac: Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“.
37. Modrušan, Ivan N. *Munjara (električna centrala) za Karlovac ili Zagreb kod uporabe vodne snage rieke Kupe : s dodatkom možebitne uporabe Plitvičkih jezera za iste svrhe*. Zagreb: Knjižara G. Trpinac, 1906.

38. *Prva izložba dalmatinsko-hrvatsko-slavonska 1864. mjeseca kolovoza, rujna i listopada*, Brzotiskom A. Jakića, Zagreb, 1864.
39. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1871.*, (Komad I.-XXV. Br. 1.-72.), Zagreb, 1872.
40. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1872.*, (Komad I.-IX., Br. 1.-38.), Zagreb, 1872.
41. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1874.*, (Komad I.-XXVI. Br. 1.-58.), Zagreb, 1875.
42. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1875.*, (Komad I.-XXXIX., Br. 1.-88.), Zagreb, 1876.
43. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1881.*, (Komad I.-XXIII. Br. 1.-89.), Zagreb, 1882.
44. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1883.*, (Komad I.-XIII. Br. 1.-72.), Zagreb, 1883.
45. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1884.*, (Komad I.-XV. Br. 1.-61.), Zagreb, 1884.
46. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1886.*, (Komad I.-XVII. Br. 1.-60.), Zagreb, 1887.
47. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1888.*, (Komad I.-XVIII. Br. 1.-79.), Zagreb, 1888.
48. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1895.*, (Komad I.-XXI. Br. 1.-90.), Zagreb, 1895.
49. *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1903.*, (Komad I.-IX. Br. 1.-60.), Zagreb, 1904.
50. *Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861, I.* Uredili i izdali Bar. Dragojlo Kuslan i Dr. Mirko Šuhaj, Zagreb, 1862.
51. Starčević, Ante. *Djela Dra. Ante Starčevića, 6. Pisma Magjarolacah.* Sušak: Primorska tiskara, 1879.
52. Starčević, Ante. *Djela Dra. Ante Starčevića, Knjiga I. Govori.* Zagreb: Izdaje odbor Kluba Stranke prava, 1893.
53. *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, I., 1905.*, Zagreb: Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, 1913.

54. *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, II., 1906.-1910., Zagreb: Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, 1917.*
55. *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu obuhvaćajuće sve gospodarske grane komorskog okruženja za godinu 1880. sa osvrtom na cijelo razdoblje od godine 1876.-1880., Zagreb: Naklada Trgovačko-obrtničke komore, 1882.*
56. *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu obuhvaćajuće sve gospodarske grane komorskog okruženja od godine 1881.-1885., Zagreb: Naklada Trgovačko-obrtničke komore, 1887.*
57. *Statističko izvoješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu obuhvaćajuće sve gospodarske grane komorskog okruženja od godine 1886.-1890., Zagreb: Naklada Trgovačko-obrtničke komore, 1893.*
58. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1887.-1892., svezak II., 1888., Zagreb, 1889.*
59. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1892.-1897., svezak II., 1893., Zagreb, 1894.*
60. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1892.-1897., svezak IV., 1895., Zagreb, 1896.*
61. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1892.-1897., svezak V., 1896/7., Zagreb, 1897.*
62. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1897.-1902., svezak I. dio I., 1897., Zagreb, 1897.*
63. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1897.-1902., svezak I. dio II., 1897., Zagreb, 1898.*
64. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1897.-1902., svezak II. dio I., 1898., Zagreb, 1898.*
65. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1897.-1902., svezak II. dio II., 1898., Zagreb, 1898.*
66. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1897.-1902., svezak III. dio I., 1899., Zagreb, 1899.*
67. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1897.-1902., svezak III. dio II., 1899., Zagreb, 1900.*
68. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1897.-1902., svezak IV. dio I., 1900., Zagreb, 1900.*

69. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1897.-1902., svezak IV. dio II., 1900., Zagreb, 1901.*
70. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1901.-1906., svezak II. dio I., 1902., Zagreb, 1902.*
71. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1901.-1906., svezak II. dio II., 1902., Zagreb, 1903.*
72. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1901.-1906., svezak III. dio I., 1903., Zagreb, 1903.*
73. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1901.-1906., svezak IV. dio I., 1904., Zagreb, 1904.*
74. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1906.-1911., svezak I., 1906., Zagreb, 1907.*
75. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1906.-1911., svezak II. dio I., 1907., Zagreb, 1907.*
76. *Stenografički zapisnici sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, petogodište 1906.-1911., svezak II. dio II., 1907., Zagreb, 1907.*
77. *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hèrvatsku i Slavoniu, izdan i razposlan 11. listopada 1851., XVIII*
78. Zoričić, Milovan. *Žiteljstvo kraljevina Hrvatska i Slavonije po zvanju i zanimanju. Od pravoga člana Milovana Zoričića.* U: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 50-197. Zagreb: Knjižara jugoslavenske akademije, 1896.
79. *Zvonimir: hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovník i zabaovník, Zagreb, 1886.*
80. *Zvonimir: hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovník i zabaovník, Zagreb, 1887.*
81. *Zvonimir: hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovník i zabaovník, Zagreb, 1888.*
82. *Zvonimir: hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovník i zabaovník, Zagreb, 1889.*
83. *Zvonimir: hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovník i zabaovník, Zagreb, 1890.*
84. *Zvonimir: hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovník i zabaovník, Zagreb, 1891.*

85. *Zvonimir: hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovník i zabaovník*, Zagreb, 1892.
86. *Zvonimir: hrvatski ilustrovani koledar ujedno uredovnik, poslovník i zabaovník*, Zagreb, 1893.

Online

1. *Gradski muzej Karlovac, online zbirka*. <http://online-zbirke.gmk.hr/>.
2. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr>.
3. *Hrvatski bibliografski leksikon, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <https://hbl.lzmk.hr/>
4. *Proleksis enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Proleksis. <https://proleksis.lzmk.hr>
5. *Statut Slobodnoga i kraljevskog grada Karlovca 1883.*, <https://online-zbirke.gmk.hr/hr/Predmet/12156/3>

Literatura

1. Anić, Ivana. 2015. „Kulturni život Karlovca u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda“. Doktorska disertacija, Hrvatski studiji u Zagrebu.
2. Begović, Luka i Marko Vladić. 2023. „Svećenik Juraj Kocijanić i radničke pravaške organizacije u Karlovcu i Bjelovaru“. *Tkalčić 25*, 2021.: 499-521.
3. Beuc, Ivan. 1985. *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatska, Slavonije i Dalmacije*. Zagreb: Pravni fakultet Zagreb i Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom
4. Bogdanov, Vaso. 1951. *Starčević i Stranka prava prema Srbima i prema jedinstvu južnoslavenskih naroda*. Zagreb. Školska knjiga.
5. Bosio, Antonio, ur. 2012. *Carske i Kraljevske Povelje Grada Karlovca 1774.-1837*. Karlovac: Državni arhiv u Karlovcu

6. Bulić, Ivan. 2012. „Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvog svjetskog rata 1907.-1913.“ *Časopis za suvremenu povijest* 44, br. 2: 415-453. <https://hrcak.srce.hr/90334>
7. Ciliga, Vera. 1970. *Slom politike Narodne stranke (1865-1880)*. Zagreb: Matica Hrvatska.
8. Cipek, Tihomir i Stjepan Matković. 2006. *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina : 1842. - 1914*. Zagreb: Disput.
9. Čanić, Dubravka. 2018. „Karlovački časopis »Svjetlo«“. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 51, br. 1 i 2: 83-96.
10. Čepulo, Dalibor. 2000. „Položaj i ustroj hrvatskih gradova prema Zakonu o uređenju gradskih općina.“ *Hrvatska i komparativna javna uprava* 2, br. 1: 83-120. <https://hrcak.srce.hr/197743>
11. Čepulo, Dalibor. 2001. „Izgradnja hrvatske moderne uprave i javnih službi 1874-1876.“ *Hrvatska i komparativna javna uprava* 3, br. 1: 89-126. <https://hrcak.srce.hr/197486>
12. Čepulo, Dalibor i Mirela Krešić. 2011. „Hrvatsko-ugarska nagodba: institucije i stvarnost“. U *Mint nemzet a neižete" ...Tudományos a magyar-horvát közegezes 140. évfordulója emlékeire/ „Kao narod s narodom...“ Konferencija u spomen 140. obljetnici Hrvatsko-ugarske nagodbe*, uredio Šokčević, Dinko, 141-155. Budimpešta: Kiado.
13. Čepulo, Dalibor. 2021. *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu: Od srednjeg vijeka do suvremenog doba*. Zagreb: Pravni fakultet.
14. Černici Lara i Stašo Forenbaher. 2012. *Starim cestama do mora*. Zagreb: Libricon.
15. Dobrovšak, Ljiljana. 2005. „Židovi u banskoj Hrvatskoj u zbivanjima 1903.-1904.“. *Časopis za suvremenu povijest* 37, br. 3: 635-652. <https://hrcak.srce.hr/8382>
16. Dobrovšak, Ljiljana. 2016. „Zakonodavna i izvršna vlast u hrvatskim zemljama od 1790. do 1918.“ U *Temelji moderne Hrvatske: hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, urednice sveska Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 29-90. Zagreb: Matica Hrvatska.
17. Durić, Dean. 2009. „Grad i povratak potisnutog. Prostor u romanu U registraturi Ante Kovačić“. *FLUMINENSIA: časopis za filološka istraživanja* 21, br. 1: 83-101. <https://hrcak.srce.hr/clanak/67772>
18. Dvoržak, Stanko. 1963. *Karlovački portreti: Imbro Ignjatević Tkalac – Dragojla Jarnević – Milan Vrbanić*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.

19. Dvoržak, Stanko. 1972. *Karlovac u ilirskom pokretu*. Zagreb: poseban otisak iz knjige „Simpozij o Petrovoj gori“.
20. Feletar, Petar. 2016. *Hrvatske povijesne ceste: Karolina, Jozefina i Lujzijana: prometno-geografska studija o povezanosti kontinentalne i Jadranske Hrvatske*. Zagreb i Samobor: Meridijani.
21. Gabelica, Mislav. 2012a. „Pravaštvo u banskoj Hrvatskoj uoči Prvoga svjetskog rata“. Doktorska disertacija, Hrvatski studiji u Zagrebu.
22. Gabelica, Mislav. 2012b. „Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije (1912.-1913.)“. Časopis za suvremenu povijest 44, br. 3: 723-743. <https://hrcak.srce.hr/95085>
23. Gabelica, Mislav. 2018. „Pravaštvo u Gospiću 1880-ih do 1914.“ Senjski zbornik 45, br. 1: 305-343. <https://hrcak.srce.hr/clanak/313612>
24. Grijak, Zoran. 2016. „Hrvati u Bosni i Hercegovini od 1790. do 1918.“ U *Temelji moderne Hrvatske: hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, urednice sveska Vlasta Švooger i Jasna Turkalj, 529-558. Zagreb: Matica Hrvatska.
25. Gross, Mirjana. 1962. „Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine“. Istorija XX veka. Zbornik radova, sv. 3: 153-269.
26. Gross, Mirjana. 1973. *Povijest pravaške ideologije*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest.
27. Gross, Mirjana. 1985. *Počeci moderne Hrvatske: Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860*. Zagreb: Globus.
28. Gross, Mirjana. 1988. „Financijski temelji nagodbene autonomije civilne Hrvatske i Slavonije 1868-1880.“, *Historijski zbornik* 41: 89-122.
29. Gross, Mirjana i Agencija Szabo. 1992. *Prema hrvatskome građanskom društvu*. Zagreb: Globus.
30. Gross, Mirjana. 2000. *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret*. Zagreb: Golden marketing.
31. Gršić, Dragica. 2007. *Kraljevska gimnazija Karlovac (1766.-1884.)*. Karlovac: Gradska knjižnica „Ivan Goran Kovačić“ Karlovac i Gimnazija Karlovac.
32. Heka, Ladislav. 2016. „Grof Karlo (Károly) Khuen-Héderváry i Hrvati“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 37, br. 3: 1065-1100.
33. Heka, Ladislav (László). 2019. *Hrvatsko-ugarska nagodba: Pravni odnos bana i hrvatskog ministra*. Zagreb: Srednja Europa.

34. Herkov, Zlatko. 1979. „Statut grada Karlovca od 1778. godine“. U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo, 109-114. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
35. Holjevac, Željko. 2006. „Hrvatsko-mađarski odnosi 1860.-1873.“. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu.
36. Horvat, Josip. 2003. *Povijest novinstva Hrvatske : 1771.-1939.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga (novo izdanje).
37. Iveljić, Iskra. 2019, elektroničko izdanje. *Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi.* Zagreb: FF press (tiskovno izdanje 2014.).
38. Jarnević, Dragojla. 2000. *Dnevnik.* Priredila Irena Lukšić. Karlovac: Matica Hrvatska Karlovac.
39. Jež, Ivančica. 2016. „Dr. Pero Magdić i razvoj “modernoga pravaštva” u Varaždinu (1895. – 1905.)“. *Časopis za suvremenu povijest* 48, br.2: 495-530. <https://hrcak.srce.hr/clanak/249996>
40. Karaman, Igor. 1979. „Ekonomске i socijalne prilike u gradu Karlovcu u doba razvitka građansko-kapitalističkih odnosa“. U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo, 155-176. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
41. Karaman, Igor. 1989. *Priredni život Banske Hrvatske od 1700. do 1850.* Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
42. Karaula, Željko. 2014. „Pisma Eugena Kvaternika zagorskom vlastelinu i meceni Stranke prava Eduardu Halperu Sigetskom (1870.-1871.)“. *Časopis za kulturu Hrvatsko zagorje* XX, br. 3-4: 141-201
43. *Karlovački leksikon.* 2008. Karlovac: Školska knjiga.
44. Kasunić, Lorena i Marko Vladić. 2022. „Ante Kovačić – karlovački period i knjiga *Među žabari(ma)*“. *Svjetlo*, br. 1-4: 80-97.
45. Kočevar, Sanda. 2017. „Komparativna analiza sačuvanih primjeraka fotomonografije „Grad Karlovac i njegova okolica“ fotografa Hinka Krapeka“. *Arhivski vjesnik* 60, br. 1: 89-112. <https://hrcak.srce.hr/194733>
46. Kočevar, Sanda. 2023. *Hinko Krapek: čovjek svoga doba.* Karlovac: Muzeji grada Karlovca.
47. Kolak Bošnjak, Arijana. 2015. „Društvena struktura Hrvatsko-vugarske stranke“. *Povijesni prilozi* 48: 153-173. <https://hrcak.srce.hr/clanak/216475>

48. Kolar, Mira. 1995. „Senjanin Josip Gržanić, pravaški političar, u obnovi Senja i Hrvatske." *Senjski zbornik* 22, br. 1: 267-292. <https://hrcak.srce.hr/clanak/108163>
49. Kolar, Mira. 1997. „Senjski gospodarstvenik i političar Drago Vlahović." *Senjski zbornik* 24, br. 1: 151-168. <https://hrcak.srce.hr/en/clanak/67238>
50. Kolar-Dimitrijević, Mira. 1999. „Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme". *Povijesni prilozi* 18: 241-323. <https://hrcak.srce.hr/en/clanak/157648>
51. Kolar-Dimitrijević, Mira. 2001. „Senjska Trgovačko-obrtnička komora 1875. - 1924. 1. dio (1875.-1890.)". *Senjski zbornik*, br. 28: 153-182.
52. Kolar, Mira. 2002. „Hrvatska poljodjelska banka i hrvatsko selo (1901-1946.)". U *Hrvatski katolički pokret: Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, urednik Zlatko Matijević, 195-209. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
53. Kolar-Dimitrijević, Mira. 2007. „Jedan od pogleda na gospodarsku aktivnost pravaških vođa od 1861.-1914.". *Pravaška misao i politika*, uredili Jasna Turkalj, Zlatko Matijević i Stjepan Matković, 97-124. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
54. Kolar- Dimitrijević, Mira. 2013. *Povijest novca u Hrvatskoj: od 1527. do 1941. godine*. Zagreb: Hrvatska narodna banka. <https://www.hnb.hr/-/povijest-novca-u-hrvatskoj>
55. Kos, Lucijan. 1979. „Karlovac i njegovo prometno-ekonomsko značenje". U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo, 133-148. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
56. Kovačević, Ivan. 1976. „Pisma Hinka Sirovatke dru Vatroslavu Brliću 1895-1896." *Časopis za suvremenu povijest* 8, br. 1: 96-99.
57. Krajnik, Damir. 2007. „Preobrazba bastionskih utvrđenja grada Karlovca." *Prostor* 15, br. 1(33): 42-55. <https://hrcak.srce.hr/14912>
58. Krišto, Jure. 2013. „Hrvatski propali pokušaji s kršćanskim socijalizmom". U *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Stranka prava u hrvatskom političkom i kulturnom životu 1861.-1929. godine*, uredili Zdravka Jelaska Marijan i Zlatko Matijević, 151-173. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
59. Kruhek, Milan. 1979. „Postanak i razvoj tvrđave i grada Karlovca". U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo. 81-104. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
60. Kruhek, Milan. 1995. *Karlovac: utorde, granice i ljudi*. Karlovac: Matica Hrvatska Karlovac.

61. Kvaternik, Eugen. 1971. *Politički spisi. Rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma*. Priredila: Ljerka Kuntić. Zagreb: Znanje.
62. Lopašić, Radoslav. 1879. *Karlovac : poviest i mjestopis grada i okolice: sa grbom i slikom grada Karlovca*. Zagreb: Matica Hrvatska.
63. Lovrenčić, Rene. 1972. *Geneza politike „Novog kursa“*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest.
64. Markus, Tomislav. 1997. „Eugen Kvaternik u Hrvatskoj politici i publicistici 1859.-1871.“ *Povijesni prilozi* 16: 159-222. <https://hrcak.srce.hr/107135>
65. Markus, Tomislav. 2002. *Predstavke županija i gradova Banske Hrvatske: 1861.-1867.: izabrani dokumenti*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
66. Markus, Tomislav. 2009. „Politička djelatnost Dragojla Kušlana 1847.-1867.“. *Povijesni prilozi* 36: 185-229. <https://hrcak.srce.hr/en/clanak/63193>
67. Markus, Tomislav. 2012. *Solidarnost i sukob interesa na slavenskom Jugu : Južni Slaveni u hrvatskoj političkoj misli 1844.-1918*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
68. Markus, Tomislav. 2016. „Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija od 1790. do 1918: Osnovne smjernice političke povijesti“. U *Temelji moderne Hrvatske: hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, urednice sveska Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 3-28. Zagreb: Matica Hrvatska.
69. Matković, Stjepan. 1997. „Izbori za Hrvatski sabor 1897. godine: afirmacija Khuenove autokracije“. *Časopis za suvremenu povijest* 29, br. 3: 469-488. <https://hrcak.srce.hr/en/clanak/312841>
70. Matković, Stjepan. 2001. *Čista stranka prava 1895.-1903*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
71. Matković, Stjepan. 2002. „Stranka prava i hrvatski kršćanski socijali“. U *Hrvatski katolički pokret: Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.*, urednik Zlatko Matijević, 321-329. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
72. Matković, Stjepan. 2011. *Izabrani portreti pravaša*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
73. Matković, Stjepan. 2016. „Pravaštvo i 1914. godina“. *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 11, br. 2: 35-52. <https://hrcak.srce.hr/en/clanak/276812>
74. Matković, Stjepan. 2022. „Political development 1903-1914“. U *A history od the Croats: The nineteenth and twentieth centuries*, odgovorni urednik Gordan Ravančić, 195-218. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

75. Melik, Vasja. 1979. „Karlovac za vrijeme Ilirskih provincija“. U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo, 123-126. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
76. Miholović, Katica. 1979. „Značenja Karlovca kao snažnog središta trgovine, obrta i prometa u 18. stoljeću“. U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo, 105-108. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
77. Milić, Bruno. 2006. „Urbani razvoj gradova na tlu Hrvatske – 19. stoljeće.“ *Prostor* 14, br. 2(32): 197-217. <https://hrcak.srce.hr/10703>
78. Milković, Kristina. 2016. „Sjeverna i središnja Hrvatska od 1790. do 1918.“ U *Temelji moderne Hrvatske: hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, urednice sveska Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 349-378. Zagreb: Matica Hrvatska.
79. Ostajmer, Branko. 2009. „Brod i Zakon o uređenju gradskih općina iz 1895.“ *Scrinia Slavonica* 9, br. 1: 257-274. <https://hrcak.srce.hr/61608>
80. Ostajmer, Branko. 2018. *Narodna stranka u Slavoniji i Srijemu 1883.-1903.* Zagreb: Biblioteka Hrvatska povjesnica.
81. Ostajmer Branko i Jasna Turkalj. 2022. „Towards dualism (1861-1868)“. U *A history od the Croats: The nineteenth and twentieth centuries*, odgovorni urednik Gordan Ravančić, 131-153. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
82. Oštrić, Vlado. 1974. „Pisma Hinka Sirovatke dru Vatroslavu Brliću 1895-1896.“ *Časopis za suvremenu povijest* 6, br. 1: 101-106. <https://hrcak.srce.hr/219330>
83. Ott, Ivan, ur. 2008. *Prvo hrvatsko pjevačko društvo „Zora“ . Karlovac, 1858-2008.* Karlovac: Gradsko kazalište Zorin dom Karlovac i Grad Karlovac.
84. Pavličević, Dragutin. 1979. „Narodni pokret u Karlovcu i karlovačkom kraju 1883.“. U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo, 183-190. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
85. Pavličević, Dragutin. 1980. *Narodni pokret u Hrvatskoj.* Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
86. Perić, Ivo. 2000. *Hrvatski državni sabor: 1848-2000, svezak II.* Zagreb : Hrvatski institut za povijest, Hrvatski državni sabor, Dom i svijet.
87. Perić, Ivo. 2009. *Politička oporba u Banskoj Hrvatskoj 1880-1903. Suradničko povezivanje neodvišnjaka i pravaša do njihova spajanja u jednu stranku.* Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

88. Radovinović, Radovan. 2000. „Lopašići: dva i pol stoljeća jedne karlovačke obitelji“. *Svjetlo* 3, br. 4: 65-90.
89. Razum, Stjepan. 2010. *Vjeroispovijedi i župničke prisege Zagrebačke nadbiskupije = Professiones fidei et iuramenta parochorum ecclesiae Zagrebiensis : 1648.-1997*. Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“.
90. Stančić, Nikša. 1995. „Hrvatski građanski sabor“. U *Hrvatski sabor*, urednik Željko Sabol, 61-98. Zagreb: Sabor Republike Hrvatske, Nakladni zavod Globus i Školska knjiga. Drugo, dopunjeno izdanje.
91. Stančić, Nikša. 2002. *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: Barbat.
92. Strecha, Mario. 2011. *Katoličko pravaštvo : politički katolicizam u Banskoj Hrvatskoj u predvečerje Prvog svjetskog rata (1904-1910)*. Zagreb: Srednja Europa.
93. Strohal, Rudolf. 1906. *Grad Karlovac opisan i orisan*. Karlovac: Tisak M. Fogine.
94. Strohal, Rudolf. 1936. *Karlovački kotar od XV*. Zagreb: Nadbiskupska tiskara.
95. Szabo, Agneza. 1987. *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873. I*. Zagreb: Zavod za Hrvatsku Povijest Filozofskog Fakulteta u Zagrebu
96. Szabo, Agneza. 1989. „Gradska uprava i privredni razvoj Karlovca 1884-1914.“. *Historijski zbornik* 42, br.1:183-210.
97. Szabo, Agneza. 2014. *Ban Ivan Mažuranić graditelj moderne Hrvatske: U povodu 200. obljetnice rođenja (1814.-2014.)*. Zagreb: Matica Hrvatska.
98. Šicel, Miroslav. 1984. *Ante Kovačić (Portreti)*. Zagreb: Globus.
99. Šidak, Jaroslav, Mirjana Gross, Igor Karaman i Dragovan Šepić. 1968. *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*. Zagreb: Izdavačko poduzeće „Školska knjiga“.
100. Šidak, Jaroslav. 1973. *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest.
101. Šidak, Jaroslav. 1979. „Značenje Karlovca u preporodnom pokretu“. U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo, 149-154. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
102. Šišak, Marinko. 2017. „Starčević i republikanstvo“. U *Ante Starčević – zbornik radova sa znanstvenog kolokvija u povodu 120. godišnjice smrti*, urednici Stjepan Matković i Božidar Petrač, 33-54. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
103. Šokčević, Dinko. 2016a. *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*. Zagreb: Durieux.

104. Šokčević, Dinko. 2016b. „Hrvatska u trokutu mađarsko-hrvatsko-austrijskih odnosa“ U *Temelji moderne Hrvatske: hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, urednice sveska Vlasta Švooger i Jasna Turkalj, 561-616. Zagreb: Matica Hrvatska.
105. Tomašegović, Nikola. 2018. „Jedinstvom protiv (ne)sloge: nacionalna koncepcija napredne omladine.“ *Tragovi* 1, br. 1: 166-190. <https://hrcak.srce.hr/22131>
106. Tomašić, Hinko. 1979. „Kazališni život u Karlovcu (1646-1941)“. U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo, 447-450. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
107. Trutanić, Jure. 2021. „David Starčević u raskolu Stranke prava 1895.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 53, br. 2: 179-204. <https://hrcak.srce.hr/en/274820>
108. Turkalj, Jasna. 1996. „Gospodarska problematika u listu Hrvatska 1871. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 28, br. 1 i 2, 121-138. <https://hrcak.srce.hr/en/213909>
109. Turkalj, Jasna. 1999. „Zvekan – humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške političke propagande“. *Povijesni prilozi* 18: 121-160. <https://hrcak.srce.hr/en/106942>
110. Turkalj, Jasna. 2003. „Senj i Senjani u pravaškom pokretu 1880-ih godina“. *Senj* 30: 287-320. <https://hrcak.srce.hr/en/clanak/27778>
111. Turkalj, Jasna. 2004. „Stranka prava i izbori za Hrvatski sabor na području bivše Vojne krajine 1883. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 36, br. 3: 1013-1037. <https://hrcak.srce.hr/en/clanak/12741>
112. Turkalj, Jasna. 2007a. „Prilog istraživanju pravaškog pokreta 1880-ih“. U *Pravaška misao i politika, zbornik radova*, uredili Jasna Turkalj, Zlatko Matijević, Stjepan Matković, 29-64. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
113. Turkalj, Jasna. 2007b. „Mjere ograničavanja slobode tiska u Banskoj Hrvatskoj - Primjer pravaške Slobode (1878.-1886.)“. U: *Kraljski Dalmatin - 200 godina hrvatskog i zadarskog novinstva u europskom kontekstu: zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa*, urednik Nada Zgrabljic Rotar, 71-90. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za informatologiju i komunikologiju.
114. Turkalj, Jasna. 2009. *Pravaški pokret 1878.-1887.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
115. Turkalj, Jasna. 2011. „Reakcije hrvatskih oporbenih političkih stranaka na novu nagodbenu stvarnost“. U *Mint nemzet a nemzettel"…Tudományos a magyar-horvat kiegyezés 140. évforduloja emlékeire/ „Kao narod s narodom..." Konferencija u spomen* 140.

obljetnici Hrvatsko-ugarske nagodbe, urednik Dinko Šokčević, 125-140. Budimpešta: Kiado.

116. Turkalj, Jasna. 2013. „Oblikovanje pravaške nacionalno-integracijske ideologije do hrvatskog Sabora 1861. godine“. U *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Stranka prava u hrvatskom političkom i kulturnom životu 1861.-1929. godine*, uredili Zdravka Jelaska Marijan i Zlatko Matijević, 19-68. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

117. Turkalj, Jasna. 2017. „»Skidanje krinki« - Ante Starčević o politici i ideologiji Narodne stranke u pravaškim političkim glasilima(1868.-1871.)“. U *Ante Starčević – zbornik radova sa znanstvenog kolokvija u povodu 120. godišnjice smrti*. Priredili Stjepan Matković i Božidar Petrač, 169-240. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.

118. Turkalj, Jasna i Vlasta Švoger. 2022. „Zdrav temelj za razvitak parlamentarnog života“? *Poslovnici Hrvatskog sabora 1861.-1918*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

119. Turkalj, Jasna. 2025. „Organizacija poslovanja Odjela za unutarnje poslove Zemaljske vlade (1869. – 1914.) s posebnim osvrtom na gospodarstvo“. *Historijski zbornik* 78, br.1: 93-115. <https://hrcak.srce.hr/index.php/en/clanak/481234>

120. Vicić, Filip, ur. 2013. *Župa Novigrad na Dobri – Monografija Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije*. Novigrad na Dobri: Denona, d.o.o.

121. Vladić, Marko. 2022. „Saborsko djelovanje svećenika Alojzija (Vjekoslava) Hegedića (1897. – 1901.)“ *Croatica Christiana periodica* 46, br. 89: 91-110. <https://hrcak.srce.hr/274972>

122. Vladić, Marko. 2023. „Trgovci i obrtnici na području grada Karlovca 1890. godine“. *Sojetlo* br. 1-2: 64-79.

123. Vrbanus, Milan. 2016. „Gospodarski razvoj hrvatskih zemalja“. U *Temelji moderne Hrvatske: hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, urednice sveska Vlasta Švoger i Jasna Turkalj, 187-224. Zagreb: Matica Hrvatska.

124. Vrbanus, Milan. 2022. „Croatian economy in the 19th century“. U *A history of the Croats: The nineteenth and twentieth centuries*, odgovorni urednik Gordan Ravančić, 23-40. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

125. Vrbetić, Marija. 1979. „Novinstvo u Karlovcu 1841-1941.“. U *Karlovac 1579-1979.*, odgovorni urednik Đuro Zatezalo, 303-328. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

126. Vrbetić, Marija i Agneza Szabo. 1989. *Karlovac na razmeđu stoljeća 1880-1914*. Zagreb: Školska knjiga.
127. Zatezalo, Đuro, ur. 1979. *Karlovac 1579-1979*. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.